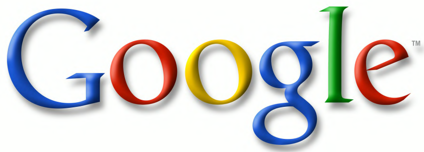
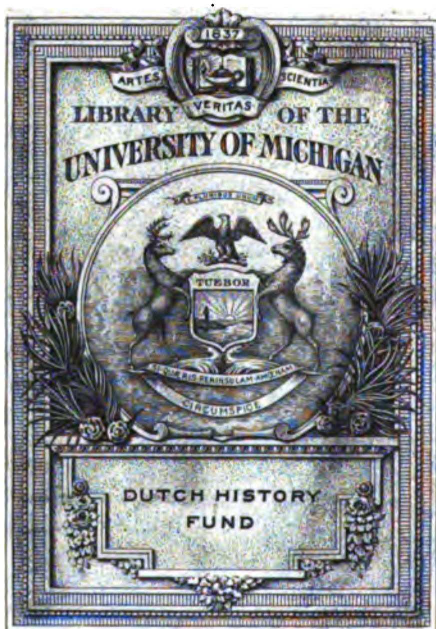

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1815.

VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

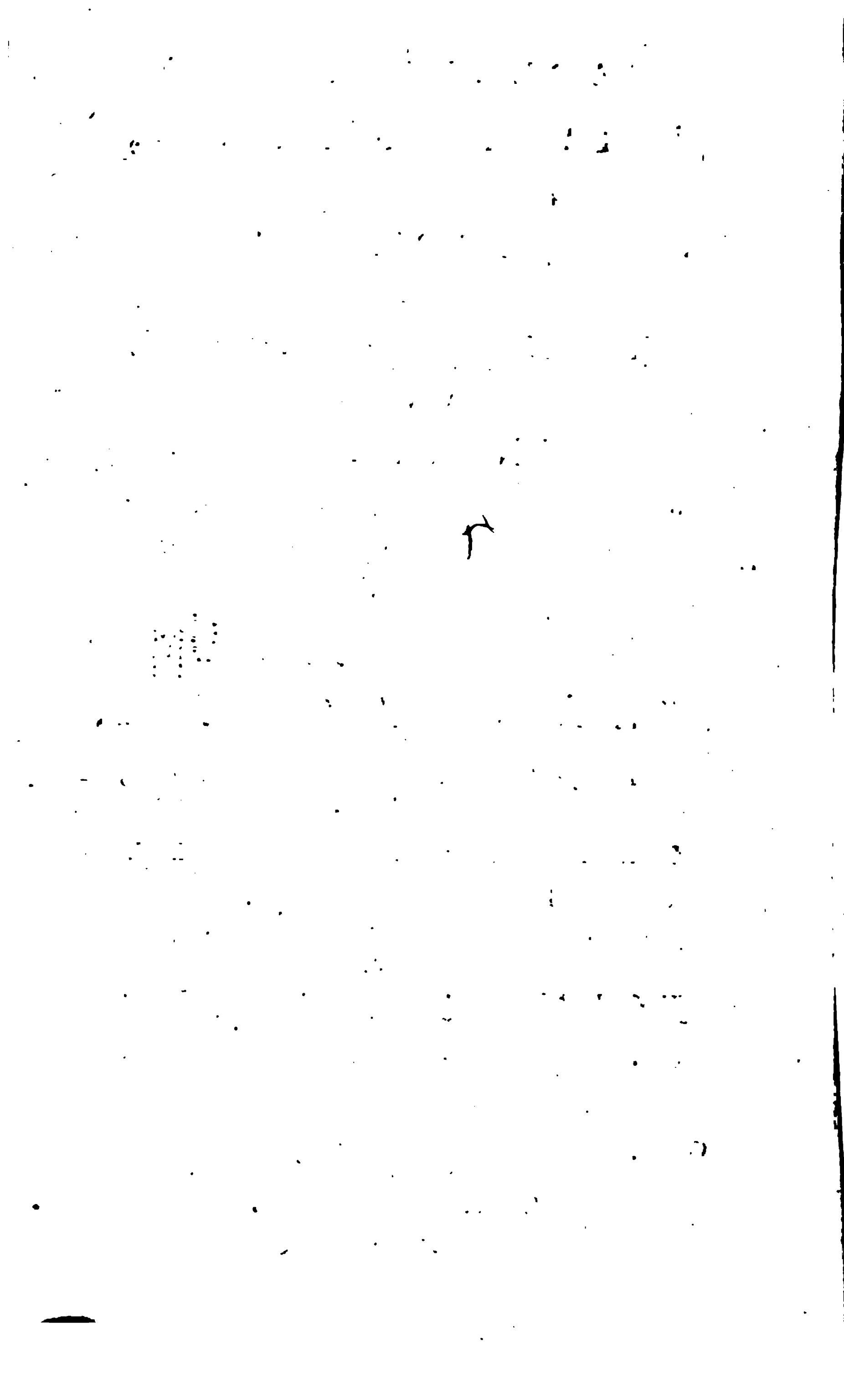
EERSTE STUK.

VOOR

1815.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA.
1815.

BOEKBESCHOUWING.

Derde zestal Leerredenen, *door* J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden*, *bij* D. du Mortier en Zoon. 1813. *In gr.* 8*vo*. 235 *Bl.* *f* 1-10-:

Meermalen hebben wij nu deze Leerredenen, ſedert hare eerſte verſchijning, gelezen, en telkens maakten zij op ons denzelfden weldadigen indruk. Welk eene warmte, welk een gloed, maar vooral, welk eene waarheid moet er in ſtukken heerſchen, die het hulpmiddel der verrasſing, den prikkel der nieuwheid, kunnen misſen! Ja waarlijk, hoe lang zoo minder voelen wij ons geſchikt, dezelve koel te beoordeelen; maar hoe lang zoo meer, om de tolken te zijn der algemeene dankbaarheid; en zouden wij aan onze taak meenen voldaan te hebben, wanneer wij derzelver waarde en voortreffelijkheid geheel in 't licht ſtellen, en op eene of andere minder in 't oog loopende ſchoonheid opmerkzaam konden maken. Want, was er al, bij de eerſte lezing, hier of daar iets, dat ons eene vlek toeſcheen, bij een herhaald en dieper onderzoek verdween het meestal uit ons oog. Het is uit dien hoofde, dat wij ons met een dubbel genoegen zetten tot de aankondiging dezer ſtukken, en hopen daardoor een nieuw bewijs te geven, zoo wel van onze diepe vereering voor de ongemeene begaafdheden des Hoogleeraars, als van onze deelneming in den bloei van de gewijde welſprekendheid op onzen vaderlandſchen bodem.

Met betrekking tot den inhoud van het voor ons liggend zestal, kunnen wij aanmerken, dat dezelve onzen wensch, bij het ſlot van onze laatſte aankondiging geuit, dadelijk vervult. Drie van de zes Leerredenen in dezen bundel behandelen ſtoffen uit het O. V., en nog ééne zelfs kan men als tusſchen het O. en N. V. in 't midden plaatſen.

Bij de eerste Leerrede, *de dood van Jezus*, Joan. XIX: 30b., vinden wij eene bijzonderheid, waarvan wij terstond moeten spreken; er is namelijk een *gebed* bijgevoegd. Zonder hier te bepalen, of en in hoe verre zij gelijk hebben, die beweren, dat men nimmer gebeden moest opschrijven, nemen wij dit geschenk dankbaar aan. Welligt ook vond de Redenaar zich verpligt, om ons eene proeve te geven van 't geen een Christelijk gebed, naar zijne voorstelling, behoorde te zijn. En wie zou in dezen iet anders, dan iet meesterlijks, van den Meester verwachten? Het is *gebed*, en dit is veel gezegd; want wie, die in het geval is van openlijk te moeten bidden, weet niet, hoe moeijelijk het zij, hierin den regten toon te treffen? Hoe ligt, vooral wanneer men het vooraf moet *stellen*, valt men in het *beschrijvende* en *verhalende*, zoodat de vorm van aanspraak alleen het onderscheidend kenmerk van 't gebed is; of het blijft geene openlijke voorbidding voor de Gemeente. Het midden, derhalve, tusschen het weidsche en platte, tusschen het stijve en ongeregelde, is het, waarop het hier aankomt. En dit midden vinden wij hier gehouden. Het is statig verheven, en toch ernstig, hartelijk eenvoudig gebed, ware smeeking, en, bij al het ongedwongene, heerscht er orde en zekere gang in hetzelve. Het begint niet met eene beschrijving van Gods goedheid, maar met eene uitstorting des gemoeds, dat door dezelve, zoo als zij zich in Christus geopenbaard heeft, getroffen, verteederd en opgetogen is, dat alles in het licht van 's Heilands dood ziet, dat daaraan wenscht te beantwoorden door eene reinheid, die uit dankbaarheid voortvloeit, en op de eeuwigheid is gerigt. De herhaling, *dat Jezus voor ons gestorven is*, doet, in ons oog, eene ongemeene werking, en de schriftuurlijke taal zet geene geringe waarde bij aan het geheel.

Van de Leerrede zelve zouden wij veel kunnen zeggen; maar wat zou dit anders kunnen zijn, dan dat het hoogste onderwerp op eene allezins waardige wijze is be-

behandeld? Het is de teedere toon eener Lijkrede op Jezus. Het zijn geene befpiegelingen over den dood; maar de dood zelf wordt ons voor oogen gefteld. Wij zien Jezus, de omftanders, vrienden, vijanden; maar dan verheft zich de geest, als om zichzelven op te beuren, tot het groote oogmerk der zaligheid, en befchouwt Jezus dood, als de vervulling van alle Gods beloften, — als den hoofdinhoud van der Apostelen prediking, — als de volmaking van zijne leer, en de kroon van zijn leven, — als *ons* leven. Elk van deze onderdeelen is belangrijk en levendig door den een' of anderen nieuwen trek. Heerlijk vooral is het flot, dat bij het hooren en in den geheelen zamenhang een' treffenden indruk moet hebben gemaakt: „ Het behoorde tot „ de lijkpligten van vele volken, dat zij aan geliefde „ gestorvenen een offer bragten, en iets van 't geen „ hun dierbaarst was aan derzelver fchimmen affton„ den, of met hen begroeven. Gij zijt nu wederom „ bij het fterven van Jezus tegenwoordig geweest, en „ ik vraag van u een offer, in zijnen naam, ter lief„ de van hem, ter eere van zijne nagedachtenis. Een „ moeijelijk offer vrage ik u, waarvan gij bezwaarlijk „ fcheiden kunt, en 't welk gij nogtans voor hem „ moet ten beste hebben, of gij bemint en eert hem „ niet. Het is het offer van uwe zonden en uwe „ liefde tot de wereld!" — Wie dit een kunstgreep der welfprekendheid wil noemen, die moge het doen. Wee het hart, dat daarbij ongevoelig blijft; maar heil den Redenaar, wien het gegeven is, door zulke kunstgrepen de harten gevangen te nemen!

Eene enkele aanmerking zij ons veroorloofd. Het komt ons namelijk voor, dat het verband tusfchen de leer en den dood van Jezus nog naauwer had kunnen worden aangewezen. Het was eene leer der genade, die door den dood der genade verklaard werd, zoodat beiden hier ineenfmelten. Zouden de deelen ook niet in eene natuurlijker en noodzakelijker orde op elkander hebben kunnen volgen?

De twee volgende Preken, *Jakob's droom*, Genes. XXVIII: 10—15, en *Jakob's ontwaken*, Genes. XXVIII: 16—22, geven ons weder heerlijke proeven van dat gadeloos vermogen des hooggel. Redenaars, om in de verhalen der H. Schrijveren het beeld van ons eigen hart en leven te zien, zoodat de H. Schrift een spiegel en eene openbaring van ons binnenste wordt. Door eene verklaring, die niets meer te wenschen overlaat, wordt alles aanschouwelijk voor ons gemaakt, en tot den kring van onze eigene ondervinding teruggebragt, zoodat het geheel een spiegel van ons eigen gemoed en leven wordt. Wij vlugten met den zwakken Jakob, leggen ons met hem neder in het open veld, onder den Oosterschen hemel, gevoelen deernis met en liefde jegens hem, niettegenstaande zijne gebreken, en voelen ons van het heerlijk teeken der Goddelijke Voorzienigheid dermate getroffen, dat wij ons niet weerhouden kunnen van eene opgave der verklaring: „ Hoe hoog „ de hemel zij boven de aarde, er is een weg, die on„ middellijk van dit benedenrond naar het verblijf der „ Godheid leidt; er is, als 't ware, een ladder, die „ van hier tot daartoe reikt. Wat op de wereld om„ gaat, komt tot kennis van Hem, die daar boven „ woont; wat in den hemel beraamd wordt, wordt op „ deze aarde ten uitvoer gebragt. Want die weg is „ nimmer onbetreden, die ladder staat nimmer ledig. „ Engelen Gods klimmen daarbij op en neder. Die„ naars en boden van God zijn altijd, altijd bezig, om „ de gemeenschap tusschen hemel en aarde onafgebro„ ken open te houden. De gansche ruimte is aange„ vuld met werktuigen der Goddelijke Voorzienigheid. „ Van de onderste tot de bovenste sport der ladder, „ overal zijn uitvoerders van Gods raad en wil, en er „ is dus geen afstand, er is geene klove meer! Jeho„ va zelf staat aan het opperste einde; alles ziet, alles „ bestuurt Hij; van Hem daalt alles af, tot Hem klimt „ alles op. Alom, op den ganschen aardbodem, staan „ zulke ladders opgerigt; zelfs daar de eenvoudige

„ her-

„ herdersknaap, vlugtende voor den toorn zijns broe-
„ ders, in het open veld te ſlapen ligt; iedere plek der
„ aarde is een deel van het groote huis van God! Ieder
„ ſtip aan het hooge luchtgewelf is eene poort des he-
„ mels!" — Op deze verklaring volgt het tweede gedeelte der Leerrede, dat de leer- en troostrijke waarheden bevat, welke in den tekst liggen opgeſloten. Deze waarheden zijn: 1.) Er is eene Voorzienigheid, die alles regeert. 2.) Het lot van ieder mensch is in de zorgen van deze Voorzienigheid mede begrepen. 3.) De bewustheid dezer Goddelijke zorg is troostrijk voor allen, die geroepen worden, om in moeijelijke omſtandigheden den raad van God te dienen. 4.) Men kan op deze zorg en goedkeuring ook dán ſtaat maken, wanneer men door eigen ſchuld, of vergrijp, zich in die moeiten heeft ingewikkeld.

De tweede Leerrede, aan den vromen Aartsvader toegewijd, geeft ons, bij wijze van opheldering des geſchiedverhaals, een juist en treffend tafereel van Jakob's eenvoudige, doch ſchoone en edele gemoedsaandoeningen; waarop eene voorſtelling van den aard en de waardij van goede, godsdienſtige voornemens volgt. Het eerſte gedeelte bevat vier onderdeelen: 1.) Jakob beloofde eene gelofte. 2.) De woorden: *wanneer God mij behoed zal hebben*, moeten niet volſtrekt voorwaardelijk worden opgevat. 3.) *De Heer zal mij tot een God zijn*, is het eerſte deel van Jakob's belofte. 4.) Jakob voegt er bij: *Deze ſteen, dien ik tot een opgerigt teeken gezet heb, zal een huis Gods wezen.* — Het tweede gedeelte betreft, 1.) godsdienſtige voornemens, 2.) godsdienſtige voornemens, in een plegtig oogenblik opgevat en aan den dag gelegd, en 3.) godsdienſtige voornemens, daarna heiliglijk gehouden, en door daden volbragt.

De vierde Leerrede, *de Lofzang van Maria*, Luk. I: 46—55, is inderdaad een ſtuk van eene geheel eigene ſoort, gelijk wij in den beginne reeds zeiden, en ſtaat als tusſchen het O. en N. V. in 't mid-

den. En hier, zouden wij zeggen, is VAN DER PALM in zijn eigen vak en gebied. Wij willen wel bekennen, dat de lofzang van Maria nimmer dien indruk op ons had gemaakt, en dat wij altoos meer den geest van eene gewone Israëlitische vrouw, die zich verheugt over hare eer en die van haar volk, dan den stillen, bescheiden' en teederen toon van de Moeder des Heeren daarin meenden te bespeuren. Maar hoe geheel zijn wij, na het lezen van deze Preek, van denkwijze veranderd! Hoe weet VAN DER PALM alles nieuw te maken, en zoo voor te stellen, dat men onwillekeurig gevoelt: Ja, zoo, en niet anders, moest Maria zingen! Eerst zien wij den indruk, welken de aankondiging van den hemelschen bode op haar moest maken — en hoe kiesch is hier alles behandeld! — dan worden wij als in het binnenste van Maria, de stilpeinzende, maar tevens de fiere maagd, ingeleid, die bij hare nederigheid *gevoelt*, dat het Koninklijk bloed door hare aderen stroomt, en dat zij den Heiland des menschdoms ter wereld zal brengen; wij hooren den lofzang als uit haar vol gemoed stroomen, en wij juichen en danken met haar. De ontwikkeling is, om er niet meer van te zeggen, duidelijk, krachtig, en getuigt van eene ongemeene gave, om zich in de zielsgesteldheid van iemand te verplaatsen. In het tweede gedeelte bepaalt zich de Redenaar bij het leerzame van Maria's karakter en van Gods handelwijze omtrent haar, en spreekt ook hier in eenen geest en toon, die aan het voorafgaande allezins waardig is.

De vijfde Leerrede, *de vrijwillige zelfvernedering van Jezus*, Filipp. II: 6 — 8, is een uitstekend bewijs van 's Redenaars zeldzame kunst, om de afgetrokkenste waarheden der stellige Godgeleerdheid praktikaal te behandelen. Om het vrijwillige der zelfvernederinge van Jezus te doen uitkomen, bepaalt hij zich in de tekstverklaring eerst bij deszelfs oorspronkelijke Goddelijkheid, en dan bij de vijf volgende punten: 1.) Hij heeft zichzelven ver-

vernietigd, de gestalte eens dienstknechts aangenomen hebbende. 2.) Hij is den menschen gelijk geworden. 3.) In de gedaante gevonden van een mensch, heeft hij zichzelven vernederd. 4.) Hij is gehoorzaam geworden tot den dood. 5.) — tot den dood des kruises. Daarna wordt de *waarheid*, het *gewigt* en de *nuttige invloed* van deze leer op onzen wandel ontwikkeld.

Treffend en aandoenlijk teeder is de laatste Leerrede, *Jakob's vreugde bij het wedervinden van zijnen zoon Jozef*, Genes. XLV: 25—28. Alles is hier even juist, even schoon en eenvoudig roerend; wij herkennen hier den man, die voor kinderen kan schrijven, dat ook volwassenen met verrukking lezen, en die, tot volwassenen sprekende, ook van kinderen verstaan wordt; met één woord, den Schrijver van den *Bijbel voor de Jeugd*. Wij weten niet, aan welk gedeelte der Preek wij de voorkeur zullen geven, óf aan de naauwkeurige, gevoelvolle ontwikkeling van den tekst, óf aan de aanwijzing der troostvolle overdenkingen, die daaruit voortvloeijen. Zij bestaan in de vier volgende punten: 1.) Gods handelwijze in het uitdeelen van droefheid of vreugde onder de menschen is geheel verschillend van onze berekening. 2.) Geen onheil is zoo groot, of de magt en goedheid van God zijn groot genoeg, om het te herstellen, of te vergoeden; geen schepsel, onder Gods bestuur geplaatst, mag immer wanhopen. 3.) De wegen, waardoor wij ons ongeluk voltooid achten, zijn menigmaal dezelfde, waardoor God ons geluk volkomen maakt. 4.) Met al het ongeluk, of met al het geluk, 't welk ons onder Gods bestelling overkomt, moeten wij het aandenken aan den dood verbinden, en nimmer uit onze gedachten verliezen: Ik zal dit lijden, of ik zal dit genieten, *eer ik sterve*. — Deze Preek ontleent een bijzonder belang van den tijd, waarin zij is opgesteld, en misschien ook uitgesproken. Welk eenen indruk moet zij bij het hooren gemaakt hebben, en met welk een gevoel moet een ieder ze nu nog lezen en herlezen! Hoe zullen de gelukkigen, die in den

toestand van Jakob hun eigen lot mogten zien, den begaafden Redenaar danken en toejuichen, die zoo rein menschelijk gevoelde, en hunne verrukking zoo levendig en treffend wist te schilderen! Doch men leze zelf, en lave zich alzoo aan deze gouden appelen in zilveren schalen.

De godvruchtige Avondmaalganger, of Overdenkingen tot regt gebruik van het Avondmaal. Door J. L. EWALD. *Uit het Hoogduitsch, door* B. VERWEY. Tweede Druk. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1814. *In gr.* 8*vo.* 320 *Bl. f* 2-18-:

Hetgeen wij hier aankondigen, is een herdruk van het werk, reeds voor elf jaren in onze taal uitgekomen; doch naar eene latere, geheel omgewerkte, Duitsche uitgave, en met bijvoeging van eene laatste afdeeling, bevattende *Overdenkingen voor ziekelijke menschen*, en *Vaderlijke raadgevingen voor jonge lieden*, destijds weggelaten. Toen gunstig verslag van hetzelve gegeven hebbende, herhalen en bevestigen wij gaarne allen toegedeelden lof. Men kent, trouwens, den Schrijver en — den Vertaler, die het zijner penne waardig keurde. Eenvoudige klaarheid en warmte van stijl vereenigt zich met gewigt en doelmatigheid van gedachten. Regt stichtelijk, regt opwekkend en tevens leerzaam is inderdaad het geheele boek. En in het bijzonder draagt ook het later bijgevoegde, vooral de *vaderlijke raadgevingen*, onze volle goedkeuring weg. Dat jonge lieden deze regt gepaste en gegronde waarschuwingen tegen het ongeloof en de ongeloovigen veel mogen lezen!

Of men somtijds twijfelen mogt, of wij het overige wel hebben herlezen; zoo mogen hier nog een paar aanmerkingen volgen. De eerste is, dat de Schrijver, of althans Vertaler, naar ons oordeel, de populariteit, ten

koste van den goeden smaak en de deftigheid, overdrijft, wanneer hij, bl. 19, *de bete broods, in het Avondmaal gebruikt*, noemt *eenen wissel op de versterking en levendigmaking door Hem* (Jezus.) Ja, is het wel populair, duidelijk en voor iedereen bevattelijk? — Ten andere moeten wij ons beklagen, het gestelde omtrent Jezus zielelijden in Gethsemane, op het laatst der 176 en de volgende bladz., niet verstaan te hebben. Wij gissen naar de reden van deze duisterheid, zonder iets te durven bepalen. Misschien is zij door een schrijf- of drukfoutje verergerd.

Overigens herhalen wij onzen lof, ten aanzien van de redelijkheid der begrippen, en den waarlijk Christelijken geest en toon, te gelijk in dezelven heerschende, waarvan, onder andere, bl. 29 voorbeeld geeft.

De Hope Israëls, uit Daniëls Nachtgezigten afgeleid, enz. door eenen Vriend der Joden. Te Utrecht, bij Kemink en Zoon. 1814. *In gr.* 8vo. *f*: - 14 - :

Deze eenvoudige vrucht van stille overdenking in ledige uren, tot onderzoek der oude voorspellingen wegens het rijk van den Messias en derzelver vergelijking met het Boek der Openbaringe van Joannes, en alzoo ter ontwikkeling en betooging, dat de Heer en Koning der Christenkerk, ondanks alle vervolgingen en verleidingen van den Duivel, dit Godsrijk bewaren en herstellen zal met der Joden eindelijke bekeering, moge zeer wel gemeend zijn; dit vertrouwen wij volkomen: maar wij kunnen haar nimmer aanprijzen als eene rijpe vrucht in den gouden lusthof der Bijbelsche Uitlegkunde. De Schrijver toont zoo geheel zijne onkunde in de Oostersche meesterstukken der H. Poëzij, dat hij, door zijne navolging van de letterlijke Nederlandsche overzetting, alle de eigendommelijkheden en schoonheden van taal en dichtstuk voorbijziet, en redenering op redenering sta-

pelt omtrent eene daadzaak, welke alvorens eene menigte van uitlegkundige wijzigingen behoeft, eer men zich bij mogelijkheid kan geregtigd oordeelen tot zulk eene verklaring. Wij vinden alzoo in dit vertoog volstrekt niets bijzonders, dan hetgeen bij de voorstanders van het duizendjarig Rijk honderdmalen gezegd en op nieuw herhaald is, zonder uit alle die opwarmingen eenen enkelen nieuwen grond tot bewijs aan te voeren. Dat men toch zijne eigenliefde leere matigen, om onder het getal der Uitleggers te behooren, waartoe duizende kundigheden noodig zijn, welke de Schrijver dezer *Hope Israëls* overal blijkbaar toont te ontberen!

De pligten van den Arts, ter behartiging voor praktiserende, bijzonder jonge, Artsen; door C. W. HUFELAND, *Koninklijken Pruisischen Lijfarts, enz. enz. te Berlijn. Uit het Hoogduitsch vertaald, door* J. J. GAASWYCK, *praktiserenden Arts te Amsterdam. Aldaar, bij* J. B. Elwe. 1814. *In gr. 8vo. 52 Bl. f* :-8-:

In dit klein, maar belangrijk boekje, beschouwt de beroemde HUFELAND de pligten van den Arts, *omtrent den zieke, omtrent het publiek,* en *omtrent zijne ambtgenooten.* Zonder op eene volledige of zeer grondige behandeling te kunnen bogen, bevatten deze drie hoofdstukken gewigtige lessen, in eene hartelijke taal voorgedragen. In het *eerste* dringt hij bijzonder daarop aan, dat de Arts bestendig het groote doel zijner kunst, *genezing*, of, waar deze niet bereikbaar is, *verzachting der menschelijke ligchaamskwalen*, moet voor oogen hebben; dat hij alle andere inzigten, van belang, of roem, of kunstliefde, moet ter zijde stellen. Onder andere komt ons hier lezenswaardig voor, hetgene gezegd wordt over *de bezoeken van den Arts*, over *het schrijven der recepten*, over *het houden van een welingerigt dagboek*, waartoe wij hier echter gaarne eenige handleiding gevon-

 den

den hadden. — In het *tweede* hoofdstuk bepaalt hij zich voornamelijk tot de zorge, welke de Arts moet dragen voor zijnen goeden naam, en waarschuwt voor eenige gebreken, welke het meest hinderlijk zijn in zijn beroep. — In het *derde*, eindelijk, vinden wij eerst eenige algemeene regelen omtrent het gedrag der Geneesheeren jegens malkander, en vervolgens een' en anderen wenk betrekkelijk de geneeskundige *consulten*.

Wij zouden het boekje moeten uitschrijven, wilden wij het nader leeren kennen: want het levert alleen een vlugtig overzigt, en stipt, met enkele pennestreken, het voornaamste aan. Het onderwerp ware eene uitvoeriger, grondiger behandeling waardig geweest; doch dit schijnt in het plan des Schrijvers niet gevallen te zijn.

Wij raden daarom onzen Landgenooten, bijzonder jonge Artsen, zeer aan, de lezing en nabetrachting eener Akademische Redevoering van wijlen den beroemden Leidschen Hoogleeraar E. SANDIFORT: *de officio medici, perquam difficili, a multis pessime neglecto.* Men vindt daarin breeder uiteengezet, wat er tot een goed Geneesheer behoort, en hoe men zich daartoe moet vormen. Zij is gedrukt achter de *descriptio ossium hominis* van dien verdienstelijken Schrijver, en dus, zeker, in veler handen.

Discours, ou la premiere partie anatomique, physiologique et historique, sur les différens Systemes de la Generation individuelle de l'Homme; matiere intéressante à tout homme qui pense. (Ce Discours auroit du être prononcé au Theatre anatomique de la Haye, à la fin de Nov. 1813.) Par B. DE SOLA, (Portugais) Médécin practicien, Accoucheur &c. A la Haye, chez les Freres *Giunta d'Albani*. 1814. VIII et 59 pag.

Wij hebben in dit *Discours* niet veel bijzonders of nieuws

nieuws gevonden; het bevat eene vrij oppervlakkige beschrijving der mannelijke teeldeelen, benevens eene korte historie van de verschillende gevoelens der voornaamste Natuurkundigen over derzelver werking, waarbij wij echter de nieuwste en zeker niet onbelangrijke bemoeijingen van OKEN en anderen, omtrent dit stuk, missen. — Voor het overige bevat het belangrijke bijdragen tot de levensbeschrijving des Schrijvers.

Wanneer de volgende gedeelten van dit *Discours* het licht zien, zullen wij ons oordeel over het geheel mededeelen: wie toch zal zich vermeten, eene *Redevoering* te beoordeelen, alleen naar het *eerste gedeelte*?

Galerij van vermaarde Vrouwen. Eene Bijdrage ter waardering van het Vrouwelijk Karakter in buitengewone omstandigheden, Vrij gevolgd naar het Hoogduitsch, door N. G. VAN KAMPEN. *II Deelen. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1814. *In gr. 8vo, Te zamen* 607 *Bl. f* 4-16-:

De ijverige en niet min bekwame VAN KAMPEN levert ons hier een werk, oorspronkelijk in het Hoogduitsch wel geschreven, maar door hem, ten aanzien van de orde en rangschikking, en de zedelijke strekking, zeer aanmerkelijk verbeterd, en tot een gemakkelijk te overzien tafereel van vele beroemde of beruchte vrouwen, hare daden, karakters, deugden of ondeugden, gemaakt. De onderscheidene afdeelingen zijn: *I. Heldinnen. II. Ongelukkige Vorstinnen. III. Vrouwelijke Gunstelingen van Vorsten. IV. Vrouwen, beroemd of berucht door grooten invloed op hare tijden. V. Geleerde en geestrijke Vrouwen. VI. Godsdienstige Vrouwen. VII. Liefderijke Echtgenooten. VIII. Slagtoffers des Bijgeloofs. IX. Zeldzame ongelukken.* — *Aanhangsel*, behelzende: *I. Korte Berigten, Karakterschetsen, Anekdoten en Gevoelens van vermaarde en gedenkwaardi-*

dige Vrouwen. II. Geschiedkundige Waarnemingen, omtrent de waardering der Vrouwen, bij onderscheidene Volken. Voorts heeft VAN KAMPEN, zoo veel mogelijk, de bronnen nagegaan, waaruit de Duitsche Schrijver putte, en zich hier en daar eene aanmerking veroorloofd; ook iedere levensbeschrijving van eene korte voorrede voorzien, die het voorname oogpunt aanwijst, waaruit dezelve te beschouwen is.

Niemand zal, na deze korte opgave, twijfelen, of het een onderhoudend en belangrijk werk zij, dat men ons hier levert. Eene groote verscheidenheid, en tevens vreemdheid, van lotgevallen en gezindheden treffen wij er aan. De stijl, die VAN KAMPEN in het oorspronkelijke reeds innam, en onder zijne hand niet zal verloren hebben, is inderdaad levendig en fraai. Hij is, echter, niet overal dezelfde, maar wisselt, naar mate van het onderwerp, vrij sterk af: van hoog ernstig en gevoelig, tot gemeenzaam en boertende. De korte inleidingen zijn uitnemend; en, wien dezelve vervelen mogten, die zal — des houden wij ons verzekerd — ook het overige wel meest ongelezen laten.

Dit, evenwel, moeten wij, in spijt van allen lof, van het werk zeggen, dat het voor gewone romanlezers niet slechts, maar over het geheel voor vrouwen, niet zoo volkomen berekend is, als men in den eersten opslag zou denken. Voor de laatsten zijn de meeste behandelde personen te weinig vrouw, of althans kuische, waarlijk edele vrouw. Volgens onze ondervinding toch, zijn *maîtressen*, en al waren ze nog zoo vorstelijk, verachtelijke voorwerpen in het oog der stille huismoeder en van het brave meisje. Door eene reeks van deugden, gesterkt door onze aanmerkingen omtrent omstandigheden, enz. enz. te harer verschooning ingebragt, brengen wij het naauwelijks zoo ver, dat zij met eenige belangstelling worden gadegeslagen. God beware onze schoonen bij dit gevoel, al moest ook het voorname doel van dit boek, en nog een geheele schat van wijsheid daarbij, verloren gaan! Ook dit dwaze

Gods

Gods — deze partijdigheid der reine onschuld — is wijzer dan de menschen, en dit zwakke Gods sterker dan de menschen, en alle hunne pogingen, om door lessen en voorbeelden, en de Hemel weet wat al! den schat der kuischheid van hart en zeden bij hunne dochters te bewaren.

Bij deze aanmerking — zoo het er eene heeten mag — heeft zich eene andere bij ons opgedrongen. Zij is, dat de levens zoo ongelijk breedvoerig verhaald zijn. Gaarne hadden wij daarvan ten minste eenigen grond zien aangewezen; doch dit geschiedt slechts op ééne plaats eenigermate. Te weten, even of de Schrijver in onze boven gedachte aanmerking had gedeeld, zoo betuigt hij zich te spoeden, van de onwaardige tot waardiger leden der teedere sekse over te gaan, en daarom maar weinig van Madame DE POMPADOUR te willen zeggen. Zoo ergens, nogtans, dan was hier rijke stof, belangrijke, ja stichtelijke stof; want zij is zuiver afschrikkend, zuiver toonbeeld der schrikbarende jammeren, door een geil, overspelig, in één woord, *oneerbaar* wijf, over een gansch volk — zouden wij, van achtere, niet mogen zeggen, over een gansch werelddeel en verscheidene geslachten? — gebragt.

Dan, wij scheiden uit met deze reflectiën, welke de Schrijver, of Omwerker, zeker vóór ons zal hebben gemaakt, zonder dat overwegende tegenbedenkingen hem verandering toelieten. Er zijn ook zachte, edele, er zijn vele uitvoerige, en ons althans min bekende, onder deze tafereelen van vrouwelijk bedrijf en lotwissel. Wij, voor ons, lazen meest alles met belangstelling. Hetgeen wij in de bekende verzameling van mannen en vrouwen van enkelen, van anderen elders, gelezen hadden, of ons uit de geschiedenis herinnerden, dat kwam hier toch doorgaans vermeerderd en dikwijls verbeterd uit. ADELINE DE BURDE was ons geheel onbekend. Wat zeldzaam ongeluk! en geen min zeldzame vastheid van geest in een kind! Zeldzame barbaarschheid, zoo digt aan het beschaafd Europa! Ja, zij deed

ons

ons op nieuw uitroepen: waarom het gansche roofnest aan de boorden der Middellandsche zee niet uitgeroeid, ô Engeland! De heerschappij van den woesten Turk op Griekens heiligen bodem moge den letterminnaar, als den vromen Christen, ergeren; zijne cijnsbaarmaking van den handel der volken, door middel van eenig verworpen gespuis, is het toppunt der schande van het koelbloedige, en door bijzondere belangen meestal verdeelde, werelddeel, dat wij bewonen.

Tot een staal van stijl en denkwijze, het volgende over den dood van MARIA RENATA, *gewaande tooveres*, en het berigt van hare misdaad:

„ Wanneer dit berigt niet aan eene Keizerin was ingezonden, en niet met eene zoo droevige gebeurde zaak eindigde, zou men waarlijk genegen zijn, het geheel voor een geestelijk kluchtspel te houden; — en wanneer de jaarteekening niet *zeventien honderd negen en veertig* spelde, zou die daadzaak zelve, het verbranden eener oude vrouw als tooverheks, geene verwondering baren. Maar dat nu, in het midden der *wijsgeerige eeuw*, in het hart des beschaafden *Duitschlands*, in dat zelfde *Wurtzburg*, waar vijftig jaren later PAULUS en SCHELLING de stoutste *Neologie* en de vermetelste wijsbegeerte leeraarden, zulk een feit plaats had, dit schijnt onbegrijpelijk, en men vraagt zich: Vanwaar *toen* een zoo uitstekend contrast tusschen het Roomschgezinde en Protestantsche *Duitschland*? Vanwaar, in ééne halve eeuw, zulk een overgang van het domste bijgeloof tot — een ander uiterste? Het antwoord is gereed: De orde der *Jesuiten*, toen nog alvermogend in vele *Roomsche*, vooral in geestelijke staten, weerde door haren verbazenden invloed het naburige licht, dat het zich niet verspreidde, dat het den diepen slaap der onderdanen van den mijter niet stoorde. Immers, de verspreiding der duisternis was het erkende hoofddoel der *Jesuiten*. Paters *Jesuiten* waren onderzoekers bij het befaamde regtsgeding. Het was een *Jesuit*, Pater GREGORIO GAAR, die naast de hout-

houtmijt, waarop het overschot der ongelukkige verteerd werd, eene aanspraak aan de talrijk vergaderde menigte hield, daarin het gestreken en volbragte vonnis verdedigde, en de doodstraf der oude RENATA billijkte. — Vijfentwintig jaren daarna viel de orde der *Jesuiten*, en nu drong het licht met volle stralen ook in het *Roomschgezinde Duitschland* door."

Woerden, in Slagtmaand MDCCCXIII: Door Mr. JAN MEULMAN, *Vrederegter te Woerden. Met Afbeeldingen. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1814. *In gr.* 8vo. 491 *Bl. f* 3-12-8

Een uitvoerig en fraai gedenkstuk van een verschrikkelijk voorval en bedrijf! Het valt ons inderdaad moeijelijk, te bevatten, hoe de Heer MEULMAN, ooggetuige en lotgenoot der gebeurtenisse, langzaamlijk heeft kunnen beschrijven, wat wij, die alles van hooren zeggen hebben, bijna niet uithielden om maar vlugtig te lezen. Doch, gelijk de ongelukkige dikwijls met een zeker genoegen op zijn ongeluk terugkomt, daarop stilstaat, daarover uitweidt, daarvan zijne gedachten niet kan aftrekken; gelijk dit inzonderheid het geval is met den vader, den vriend, den echtgenoot, die de zijnen verloor, in zijn eigen ongeluk zag omkomen, hen te vergeefs met zuchten en tranen terugroept, en zich nog slechts in zijne gedachten bij hen kan verplaatsen; even zoo schijnt het dezen Schrijver van *Woerden in Slagtmaand* 1813 te vergaan.

Van zeer vroeg en verre af, met de allereerste verwijderde aanleidingen, den vroegsten tegenspoed van NAPOLEON in Rusland, begonnen, schetst hij ons de nadere gebeurtenissen in het vaderland en te Woerden, komt op de ontzettende catastrophe, houdt zich hierbij zeer lang op, en verzuimt eindelijk niets in de vermelding van den geheelen uitgang en aanhang des voor-

voorvals. In het verhaal van het voorgevallene te Amsterdam meenen wij eenige onnaauwkeurigheid, ten opzigte van de rangschikking of tijdsorde der gebeurde zaken, te hebben opgemerkt. Volgens den Heere MEULMAN, namelijk, schijnt de, naar zijn oordeel al te groote, zachtheid dezer aanzienlijke gemeente, ten opzigte der doorkomende Franschen, Douaniers en dergelijke, alleen voor rekening te komen der oude stadsregering; terwijl de nieuwe, om haar voorzigtig beleid, ten hoogste geprezen wordt. Wij nogtans meenen, dat dit loffelijk beleid juist daarin moet bestaan hebben, dat men allen schijn van vijandelijkheid op den duur bleef vermijden; geheel anders, dan die onvoorzigtigen te Woerden, welke, door een tegengesteld, en in hunne omstandigheden nog oneindig gewaagder gedrag, grootendeels.....!

Dit gedrag, en al het aanleidelijke tot de ongelukken der beklagenswaardige slagtoffers, de togt der Haagsche gardes, het verrigtte door hen, en voornamelijk door derzelver krijgshoofden, enz. enz. wordt met eene naauwkeurigheid, eene duidelijkheid en blijk van waarheid beschreven, welke ons nog geheel nieuw was. De Schrijver zelf speelt hierbij eene aanmerkelijke, en ten uiterste loffelijke, rol. Veler anderen gedrag, daarentegen, is te eenemaal onbegrijpelijk. Er komen hier wel geene dadelijke beschuldigingen voor; maar, wie kan nalaten, onder andere, jegens den Generaal en hoofdaanvoerder der Haagsche burgers, zekeren onwil te gevoelen.....? De Kolonel TULLINGH deelt wel in het verwijt der onvoorzigtigheid; maar hij wascht ten minste, zoo veel mogelijk, deze vlek af door zijn moedig blijven, dapper strijden, menschlievend helpen en troosten, waardoor hij de schapen, als ter slagtbank gevoerd, gelijk een trouwe herder ondersteunt, en alles met hen deelt, niet als een huurling vliedt. En, inderdaad, waren de vaderlandsche jongelingen wél aangevoerd; had men naar den raad van MEULMAN geluisterd, met de koelbloedigheid van den

den Kapitein VAN HEYNSBERGEN alles bestierd, en als TULLINGH gestaan, — de bloedhonden waren welligt met schande terug gedreven. ô! Het streelde ons hart, de dapperheid der gemeenen te hooren vermelden; te zien, dat beleid, geen moed, eene toevallige, ongelukkige keuze, geene onweerbaarheid van ijdele schreeuwers, den eersten togt der ontwakende Nederlanders zoo ongelukkigen en schandelijken uitslag deed hebben.

Ten aanzien van het verder gebeurde, den eigenlijken gruwel der verwoesting, is de Schrijver niet min uitvoerig en naauwkeurig. Van alle de vermoorde Woerdenaars, (ten getale van *zes-en-twintig*, behalve een groot aantal, met wonden overdekt) ontvangen wij niet slechts hunne doods-, maar ook hunne korte levens- en karakter-beschrijving: waarbij wij niet konden nalaten aan vader HOMERUS te denken, die — waar de drukte van den slag dit toelaat, en het aanzien der helden het vordert — bijna op gelijke wijze, zijne gesneuvelden als uitluidt. In eene soort van Monument kan dit niet ongepast schijnen, zoo min als de zoogenaamde *karrikatuur-platen* van de bekwame PIENEMAN en VAN SENUS, (die, als zoodanig, op ons gevoel een' zonderlingen indruk maakten) welke den moord hier en daar nog meer ophelderen; en vooral daarom niet, dat MEULMAN van de opgeofferden inderdaad steeds veel, en wetenswaardigs, te zeggen heeft. Het is, of de Engel des Verderfs juist de besten, onontbeerlijksten of gelukkigsten hebbe uitgekipt! Althans bij aller eerwaardigheid, lagchende uitzigten, teedere huwelijks- en vriendschapsbanden staat de Schrijver met een treurig genoegen stil, en doet ons den verschrikkelijken, volkomen Duivelschen moordlust der onmenschen, die zoo veel deugd, zoo veel geluk met helschen euvelmoed vertrapten en verwoestten, des te luider vloeken. 's Mans eigen lotgevallen en gevaren zijn van allen misschien de zeldzaamsten, gelijk zijn verlies van twee boezemvrienden voorzeker niet het minst zware te achten is. Uren lang

met

met een' dollen Spanjaard als opgesloten, daar hij gedurig in den loop des geladen en overgehaalden snaphaans, als in de kaken des doods, staarde, na reeds vroeger stellig ten dood veroordeeld te zijn en aan verscheidene kogels ten doel gestaan te hebben, is het bijna een wonder, dat hem — nu door eigen tegenwoordigheid van geest, dan door gierige geldzucht, eens door het bijgeloof, of, wilt gij, den eerbied voor een Christusbeeld, in de razenden — aan het verderf ontrukte.

Over het geheel genomen, moeten wij betuigen, dat de ramp van Woerden te ijsselijker is, hoe meer wij haar van nabij beschouwen. Het schijnt voor onze eeuw en NAPOLEON bewaard te zijn geweest, overal het gerucht te overtreffen, deszelfs vergrootende niet slechts, maar eenvoudig vermeldende kracht geheel uit te putten, en, als 't ware, te zeggen: gij *gelooft* niet meer, alles schijnt u overdreven en fabelachtig, de mensch is zoo min duivel als engel; welaan, kom en zie — Woerden! Moskow! maar ook ALEXANDER en het Verbond der Menschenliefde! — En deze ijsselijkheden duurden eenige dagen! De gansche weg van Woerden tot Utrecht wemelde van moordenaren; stroomde, als 't ware, van bloed en tranen. Laatstgemelde aanzienlijke stad mogt naauwelijks hopen een gelijk lot te ontsnappen. Zonder de spoedige opdaging der verlossers, zonder eenig overgebleven gevoel van..... eer bij MOLITOR, zonder de bewarende hand der Voorzienigheid; wat ware van de gansche ongelukkige streek geworden?

Eenige aangename verpoozing vinden wij, met den Schrijver, in de verdere vermelding der deelneming, hulpvaardigheid en menschenliefde, door groot en klein, door Vorst en volk, door staatsman en burger, daarna betoond, ter heeling van hetgeen te heelen was. Wij zullen bij de bijzonderheden, meestal bekend, niet stilstaan; meer dan ƒ 80,000 werden, in dien tijd van veelvuldigen nood en herhaalde opoffering, voor de

ongelukkige ſtad bijeengebragt. Liefde, beleid en inſpanning behoedden haar in den eerſten nood voor vergaan door honger, koude en op nieuw verhitte woede der gierige ſoldaten, en bragten haar daarna ten minſte eenige vergoeding, elk naar zijne behoefte, toe. Wat is toch de mensch? Wie ontknoopt het raadſel van een wezen, dat, als 't ware, in de eene hand vuur ter verwoesting, in de andere water ter bluſsching draagt? Immers, een Franschman zij het ligtzinnigſte, bedorvenſte, gevoelloosſte; het blijkt, dat ook anderen zich onder den ſchandelijken hoop mengden. Ja — zullen wij het zeggen? — op gelijke wijze aangevoerd, vertoonden onze eigen ſoldaten in het fel gefolterd Duitschland ſoms weinig zachter inborst. Het zijn ſlechts de aanzienlijken in Frankrijk, die het zoo wreed, zoo onmenſchelijk maken. Een ſtaat, welks roem op den oorlog berust, een ſtaat, door twintig jaren uit- en inwendigen gruwels bezoedeld en bedorven, — ô! omringe men den pestvloed met eenen ondoordringbaren muur, of de aarde is verloren!

De gevoelige toon van den Heere MEULMAN heeft ook ons gevoel gaande gemaakt. Men verſchoone hetzelve! Wij voegen hier ſlechts bij, dat zijn ſtijl en wijze groote verdienſte hebben; ſchoon hier en daar aanmerkingen, hetzij op de volkomen juiste zamenvoeging der woorden, hetzij op de uitdrukking van gevoel en zaken, zouden kunnen vallen. De uitvoerigheid mogen wij voor geen gebrek, maar eer voor eigenaardig, en ten minſte zeer verſchoonlijk, houden. Blijve het boek altijd éénig in zijne ſoort!

Hel-

Heldendaden van GEBH. LEBR. VON BLÜCHER, *Koninklijk-Pruisfischen Generaal-Veldmaarschalk, Grootkruis van de zwarte en roode Adelaarsorde, Grootkruis van het ijzeren Kruis, Ridder der Orde van Verdienste, der Alexander-Newsky-, St. George- en St. Anna-, gelijk ook Grootkruis der Maria Therezia-Orde; door* J. D. F. RUMPF, *Koninkl. Pruisf. exped. Secretaris te Berlijn. Uit het Hoogduitsch. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1814. *In gr.* 8vo. 188 *Bl. f* 1-16-:

„BLÜCHER is in den volstrektsten zin des woords soldaat. Hij was spoedig en bestendig in het Pruisfisch leger, vooral van de ruiterij, in eenen hoogen graad bemind. De gemeenen waren aan hem verkleefd; dewijl hij den roem had van zorg voor hen te dragen, en hen door gemeenzaamheid voor zich innam. De jongere officieren waren hartstogtelijk aan hem gehecht; dewijl hij, zonder zijne waardigheid te kort te doen, dikwijls in hunne kringen verscheen, en deel nam aan hunne uitspanningen, al waren dezelve nu en dan een weinig luidruchtig. Eene zekere jeugdige vrolijkheid, die hem zelfs in zijnen meer gevorderden leeftijd niet heeft verlaten; een somtijds treffende en schertsende toon; de verwijdering van alle beuzelachtige pedanterij onder den ernst van de pligten van den dienst — alles droeg bij, om deze gehechtheid aan hem te vermeerderen. Eene heldhaftige gedaante; een oog, waaruit vuur en moed sprak; eene bezielende stem; een ridderlijk, wild omgaan met het paard — dit alles voltooide den indruk, dien hij voor het front van zijn regiment maakte."

Met deze schets meenden wij onzen Lezer, bij het verslag des opgemelden werks, wel den meesten dienst te kunnen doen; er bijvoegende, dat BLÜCHER, den 16 Dec. 1742 geboren, reeds vóór zijn twaalfde jaar, uit ei-

eigen volstrekte verkiezing, in dienst trad; tot oudsten stafsritmeester bij de Pruisen geavanceerd, zijn affcheid nam; (*) na den dood van FREDERIK II, (die hem nogtans beminde) als majoor en kommandant van een bataljon, wederom in dienst kwam; als overste den veldtogt van den Rijn, 1793 en 1794, bijwoonde; tot generaal bevorderd, in 1806 diende, en als veldmaarschalk in 1813 en 1814 zijnen loop dusverre besloot. In alle deze tijdvakken gaf hij blijk van moed en beleid, hield alle blaam van zich verwijderd, behaalde ook in tegenspoed lof, en zamelde bij lateren voorspoed onverwelkelijke lauweren. De gebeurtenissen en omstandigheden van den laatsten veldtogt zijn algemeen bekend. Men zal ze nogtans hier, tot een wel zamenhangend geheel grootendeels vereenigd, met genoegen herlezen. Het werk is wel en belangwekkend geschreven. De beeldtenis van den grijzen held siert het titelblad. Wie zou dit gedenkstuk voor hem, die zoo veel tot de algemeene verlossing toebragt, niet gaarne bezitten?

(*) FREDERIK II gaf hem, waarschijnlijk in eene kwade luim, dit affcheid in deze woorden: „De Ritmeester VON „BLÜCHER is van zijnen dienst ontslagen; hij kan naar den „Duivel loopen."

Hollands Verlossing. *Door Mr.* W. BILDERDIJK *en Vrouwe* K. W. BILDERDIJK. *IIde en laatste Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1814. *In gr.* 8vo. 97 *Bl.* *f* 1-16-:

Van Mr. BILDERDIJK vinden wij in dit tweede deel, behalve een paar, vroeger gedrukte, stukken, niet dan vrij korte stukjes, die, gelijk alles wat uit de hand van dezen echten meester komt, voortreffelijk zijn. Het allereerste, de *Minotaurus*, doet, om dezen naam,

naam, terstond veel verwachten. Een monster, dat jaarlijks een zeker aantal jongelingen, bij het lot gekozen, verslond, is het treffendste zinnebeeld van den dollen en woedenden Corsikaan, dat ons nog ergens voorkwam. De bewerking, intusschen, dezer stoffe overtreft bijna alle verwachting, in krachtige, brandende, ontzettende teekening des ondiers. De uitval alleen tegen de laf-, ja wreedheid der vaders, die hunne zonen alzoo zagen ter slagtbank voeren, ware misschien wat al te sterk, 'ten zij het als een overgang tot het dadelijk gebeurde, de eigen afschudding van het juk, kon beschouwd worden.

Van Mevrouw BILDERDIJK komen twee vrij lange dichtstukken voor. Het eene heet de *Huldiging*, en heeft eenige regels uit een stuk ten motto, waarin haar echtgenoot, reeds bij de geboorte, onzen Vorst de kroon voorspelde. Het is netjes, lief, loffelijk van gevoelens, zonder voor ons gevoel toch bijzonder treffend te zijn. Het andere, de *Veldtogt naar Moskau*, eischt, gelooven wij, eene reusachtiger verbeelding, dan dezer bevallige vrouwe is ten deel gevallen, en *moest* ten deel vallen, zou zij — wij zeggen niet bevallige — maar in het geheel *vrouw* blijven. Dit laatste treurspel van NAPOLEON — om met JEAN PAUL te spreken — is zoo stout, zoo ontzettend, zoo geheel *schrik en medelijden*, dat niets anders dan een eenvoudig prozaïsch verslag bijna in staat is, hetzelve regt te doen kennen. Dit mag dan ook wel de reden zijn, waarom de Dichteres ons hier op het een en ander heeft doen stooten, harer kiesche penne misschien minder waardig. Het is waar, *alvrijmagtbre* komt in het eerste stuk voor; maar *standaarts saam*, waar de *s* aan het slot even goed kon gemist worden, — *dees zijn* zwakheidsblijken, waar *dees* noodeloos is, — *ontmenschte, die met God en dood spot*, waar de toonval blijkbaar lijdt, — *bosschenholen*, dat zich moeijelijk laat uitspreken, — deugd, in de hoogste mate aan CÆSAR toegekend, — *afgesoolde*, zoo veel minder dan

afgeſolde bekend, — *die langs de Noordvlakten giert*, dat echter een drukfout voor *Noorder* kan zijn; deze allen ſchijnen ons vlekken op het groote *tafereel*. Onder deze laatſte benaming komt nog een keurig ſtukje van BILDERDIJK voor, met wien te zamen uit te geven, misſchien, voor de vrouw, hoe waarlijk bekwaam ook, min gunſtig is.

Ode aan God en het Vaderland. Door R. P. VAN DE KASTEELE, *Predikant in 's Gravenhage. Met Vignetten. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1814. *In gr. 8vo.* 50 *Bl.* *f* 1-5-:

Wij herinneren ons niet, den Haagſchen Kerkleeraar, wiens naam ons eenen uitmuntenden vaderlandſchen Dichter, vriend en kunstgenoot van den voortreffelijken VAN ALPHEN, te binnen brengt, te voren in den rei der Nederlandſche Dichteren ontmoet te hebben. Evenwel levert dit Dichtſtuk doorſlaande proeven op, dat deszelfs maker geen nieuweling in de kunst, maar in de *verſificatie* en alles, wat tot het werktuigelijke der kunst behoort, tamelijk wel bedreven is. Maar, al is de Heer VAN DE KASTEELE geen nieuweling in de kunst — of hij berekend zij voor het vak, dat hij zelf gekozen heeft, en of het dichtſtuk, dat hij het publiek aanbiedt, aan de vereischten der kunst voldoe? zijn vragen, wier beantwoording den *Recenſent* is opgelegd. Iemand kan vele, zelfs ongemeene dichterlijke verdienſten bezitten, en desniettemin een dichtſtuk ten voorſchijn brengen, hetwelk de *kritiek* met den naam van broddelwerk beſtempelt. Men beoordeelt — niet de bekwaamheden van den maker, maar het ſtuk, dat hij openlijk uitgeeft, afgeſcheiden van den maker. Voldoet dit niet aan de regelen der kunst, de kenner verwerpt het, al heeft de Dichter overigens ook nog zoo veel begaafdheden en kunstverdienſten, waaraan hij geenszins te kort doet, en welke misſchien, in een ander vak, glansrijk kunnen uitblinken. Heeft de Dichter iets ondernomen, dat zijne krachten te boven gaat, hij moet op geene toegevendheid bogen, vooral niet in dezen tijd, nu in ons Vaderland, aan de eene zijde, de edelſte aller kunſten zulk eene ſchitterende hoogte bereikt heeft, en, van den anderen kant, zoo velen die edelſte aller kunſten beoefenen, en de voortbrengſelen van hunne kunst in het openbaar ten toon ſtellen, even als ware zij het ge-

gemakkelijkste ding van de wereld. Laat de ondervinding hier spreken! Hoe velen, die slechts in zeker Kunstgenootschap, of in zekeren Vriendenkring, iets van maat en rijm hebben opgedaan, gevoelen zich niet gedreven door eene ijdelheid zonder voorbeeld, om den kostelijken tijd aan hun beroep te ontstelen, en, onbeschaamd genoeg, het kunstlievend publiek, dat gewoon is zich op de keurigste vruchten te vergasten, met hunne, *si Diis placet*, dichterlijke bespiegelingen te walgen en te vervelen! Inderdaad, wij leven in een tijdvak, in hetwelk de vaderlandsche kunst zich heerlijk verheft, vol van leven en bloei; doch waarin tevens de zucht tot verzen-maken en rijmen zoo algemeen wordt, dat men niet genoeg op zijne hoede kan zijn om het kaf van het koren te onderscheiden. Lieve Hemel! hoe groot is niet het aantal zoogenaamde Poëten in ons kleine Nederland reeds sedert een' geruimen tijd geweest! en welk een *legio* heeft niet de jongste Staatsomwenteling ten voorschijn doen komen! De taak van den kunstregter is altijd gewigtig, en van eenen onberekenbaren invloed op de vorming van den *individuëlen* en algemeenen kunstsmaak zijner Natie; doch zij is het thans, nu men ons zoo vele schoone dichtjuweelen en te gelijk zoo veel ellendig klatergoud aanbiedt, en de juiste onderscheidingsgeest bij sommigen ontbreekt, in dubbele mate.

Uit deze aanmerkingen of losse gedachten, welke wij zoo gaarne zouden ontwikkelen, zoo ons beperkt bestek, dat ons reeds zoo dikwerf heeft gehinderd, ons niet in den weg ware, zal men reeds den geest onzer tegenwoordige beoordeeling ten naastenbij kunnen opmaken. Om dan op het dichtwerk des Heeren VAN DE KASTEELE terug te komen, zijn Eerw. zal, vertrouwen wij, ook zonder onze bedenkingen, wel erkennen, dat Dichter en Dichtstuk twee onderscheidene dingen zijn, en dat de *Recensent* slechts het laatste beoordeelt. Hij zal zich tevens, indien hij anders edelmoedig zij, aan ons verpligt gevoelen, dat wij, hem ten gevalle, vooraf iets van den Dichter zeggen, eer wij tot het Dichtstuk overgaan. De Heer VAN DE KASTEELE geeft hier, naar ons gevoelen, blijken van meer dan gewonen dichterlijken aanleg en kunstvermogen. Hij toont, dat hij gewoon is het speeltuig te behandelen, dat hij zelfs dichterlijk vernuft bezit, zich hier en daar weet te verheffen, en somtijds zijn gloeijend gevoel, op eene krachtige wijze, in schoone verzen uit te storten. Onderscheidene waarlijk fraaije, eenige zelfs verheve-

vene, *coupletten* treffen wij in dit ſtuk aan. Men oordeele uit den aanhef:

Gij Eeuwige, die onbegonnen,
  Noch paal, noch perk, noch grenzen vindt!
Gelijk op 't licht van duizend zonnen,
  Staart ook op U, ons oog zich blind!

. . . .

. . . .

Wat ſchonk uwe almagt rijker glanſen
  Een waterdrup of diamant?
De regenboog aan donkre tranſen,
  Of 't blinkend ſchelpje op 't oeverzand? (*)
Uw grootheid boeit zich aan geen perken,
Gij doet uw majeſteit bemerken,
  In 's aardrijks vruchtbaarst paradijs;
Maar ook aan zijne barre polen,
Op bergen in een nacht verſcholen,
  Bedekt met nimmer ſmeltend ijs!

In dezen, waarlijk verhevenen, toon gaat de Dichter in eenige, op elkander volgende, *coupletten* voort, zoo dat de aanvang inderdaad veel belooft. Het geheele ſtuk is als doorzaaid met ſchoone gedachten. Men treft op vele plaatſen beelden aan, die regt fiks geteekend zijn. Inzonderheid vonden wij fraai het *couplet* op bl. 30, beginnende met den regel: *Zinkt, ſchimmen, weg van voor mijne oogen*, en de drie daarop volgende *coupletten*. Even gelijk het begin van het ſtuk uitmunt, zoo onderſcheidt zich mede het ſlot. Met genoegen nemen wij hieruit nog eenige *coupletten* over, om den Lezer te doen zien, dat wij niet te veel tot lof van des Leeraars kunſtvermogen gezegd hebben:

Gij, die een *oceaan van zonnen*,
  Zoo onnagaanbaar deed ontſtaan!
Maar ſtraks, als waren ze onbegonnen,
  Ze op uwen wenk weer deed vergaan!

Gij,

(*) Wij meenen hier eene, zoo ons voorſtaat, vrij letterlijke overeenkomst te vinden met eenen ſchoonen Lierzang van SCHENK, getiteld: *Gods Grootheid*; welk ſtukje, hoe bekend ook, wij echter thans niet bepaalder weten aan te wijzen.

Gij laat het stof op de aarde weemlen,
Gelijk die bollen aan de heemlen;
Maar waar gij nu het daglicht wekt,
Wordt dra, 't geen pas begon te leven,
En bij uw koestring rond te zweven,
Met bergen eeuwig ijs bedekt!

Dan, op den grond van 't diepste duister,
Zet gij met majesteit uw voet;
Boeit elken weerstand in uw kluister,
Waar gij dien op uw tred ontmoet;
Uw vuist wrong Hekla's ingewanden,
Met almagt toe, bij 't krakend branden,
En bluschte zijnen vuurgloed uit,
Op dat ook IJsland's woeste wouden,
Uw toomelooze magt aanschouwden,
Die bij geen zee van vlammen stuit!

Moog de ijsbeer daar op 't sneeuwveld huilen,
Met meer dan half bevrozen bloed,
En 't rendier voor den hagel schuilen,
Geen struikje vindend voor zijn voet;
Zoo min zal daar uw oog hem missen,
Als ginds in Saras wildernissen,
Den aangebeden olifant;
Of in de dor gerooste landen,
Den kemel op de gloeijende zanden,
Den Zebra aan het N[illegible]rstrand!

De twee volgende *coupletten* verdienden mede aangehaald te worden; maar wij mogen thans niet meer afschrijven. Jammer is het, dat de scheidteekens dikwijls zoo verkeerd geplaatst zijn. — Zoo kan een vers van 's Dichters kunstbekwaamheden blijk opleveren, onderscheidene schoonheden van *détail* bezitten, en toch, als *ensemble*, zelfs beneden het middelmatige zijn; gelijk wij meenen het geval te zijn met deze zoogenaamde *Ode*. Het stuk heeft veel schoons, maar daarbij zoo veel middelmatigs, en is zelfs op sommige plaatsen zoo plat prozaïsch, dat het de proef der *kritiek* niet kan doorstaan. De Dichter noemt het zelf eene Ode — *Ode aan God en het Vaderland!* — Maar bezit het eenigermate de vereischten, welke men in eene *Ode* vordert? Wij moeten

hier

hier met onpartijdigheid het vonnis uitspreken, en zeggen: *neen!* Zoo het eenig kenmerk van eene *Ode* heeft, dan is het deze, dat de aanhef nog al verheven en krachtig is. Doch de Dichter weet zich niet duurzaam te verheffen; het ontbreekt hem aan die levendige verbeelding, welke in den Oden-dichter schittert, aan dat bruisend gevoel, dat zich bij stroomen uitstort. Hij weet onzen geest niet omhoog te voeren, onze verbeelding niet opgetogen te houden; hij treft en roert niet bij elke uitdrukking, en, wel verre dat elke uitdrukking zijn verheven gevoel en zijne poëtische verrukking zoude kenschetsen, zinkt hij niet zelden beneden het middelmatige, en *declameert* in den platten prozastijl. Eene zekere kortheid plagt weleer de Ode te kenschetsen, omdat alles krachtig moet zijn, en des Dichters verrukking en geestverheffing geene uitrekking duldt, — en dit dichtstuk beslaat 50 bladzijden in gr. 8vo.! Ook vindt men hier schaars stoute beelden, en niets van die woeling en zelfs wanorde, welke der Ode eigen is. Wij herhalen het — het begin en slot is goed gedicht: maar daar tusschen is zoo veel, dat den naam van poëzij naauwelijks verdient, veel min in den toon der Ode gestemd is. Men herleze de reeds aangehaalde *coupletten*; men vergelijke daarmede de volgende, en houde in het oog, dat het eene Ode moet zijn, waarin verhevenheid en eene hooge dichterlijke vlugt steeds moeten uitblinken:

Ziet viermaal honderd edellieden,
Tot Margariet van Parma gaan,
Om haar een smeekschrift aan te bieden,
En voor 's lands vrijheid pal te staan!
In 't oog van hun verbolgen wezen,
Is onverschrokken moed te lezen,
Die spot met vorstelijken waan;
Zij hoort de stem der waarheid spreken,
Die taal doet haar gelaat verbleeken,
En jaagt haar vreeze en siddring aan.

Zij huivert op haar purpren zetel,
Haar tong, die aan 't gehemelt' kleeft,
Raakt los *en zij belooft vermetel,*
Bij de(d') invloed, die(n) ze op Filips heeft:
Vernietiging der Inquisitie,
Bescherming van geloof, justitie;

's Volks

's Volks regten, godsdienst en geluk,
De bloedplakaten af te wenden,
Het teuglen van de woeste benden,
't Verzachten van 's volks leed en druk.

Men zal hierin voorzeker geene verheffing of geestvervrukking, geenen zweem zelfs van echte poëzij aantreffen. Het onderstreepte zoude in proza niet platter kunnen gezegd worden. Een groot deel van Spanjes verdrukking wordt hier op deze wijze verhaald, en aldus de Ode tot eene gebrekkige rijmkronijk verlaagd. Om te toonen, dat wij niet te veel zeggen, mogen de volgende *coupletten* hier nog eene plaats vinden:

De braafheid wordt wel ras gelasterd,
De nijd verzelt haar op heur pad,
Der Vorsten gunst wordt ligt verbasterd,
En wentelt als het wereldrad;
Maar wee dien Vorst, die zijn genade,
Der deugd ontzegt, want vroeg of spade,
Wordt zij geducht voor zijnen troon;
Gelukt het haar te zegepralen,
Dan zal ze onsterflijke eer behalen,
En pronkt met mijrthe- en lauwerkroon!

Een rei van lage hovelingen,
Door eigenbaat en nijd beheerd,
Die Filips hof en troon omringen,
Beducht, dat hij de deugd waardeert,
Door Karel reeds te hoog verheven,
Doet Flips voor Willem's grootheid beven,
En zeggen dat de Oranjehaan,
Alom in Neêrland koning kraaide,
En overal verwarring zaaide,
Dien laster tijgt men de onschuld aan!

Flips acht zijn majesteit geschonden,
Hoe schuldeloos Oranje schijn',
Hij heeft zich in zijn hart verbonden,
Dat hij hem zal ten vijand zijn;
Wie waant, dat Willem's loflijk pogen,
Om zijne lasteraars voor de oogen,

Van

Van Koning Flips en Margariet,
In hunne snoodheid bloot te stellen,
Zijn haters voor hun troon zal vellen,
Die kent nog Spanjes Vorsten niet!

Intusschen werden eer en eeden,
Waarop Flips 't gezag bekwam,
Hoe langs zoo meer veracht, vertreden;
En wee, die dit ter harte nam!
Reeds vlocht men breede geesselriemen,
Met scherpe schorpioenen priemen,
Reeds wette men en zwaard en dolk,
Reeds schreef men wreede bloedplakaten,
Voor zeventien gewenschte Staten
Reeds dreigde men het gansche volk.

Wat dunkt u, Lezer, van deze rijmelarij? Wat dunkt u van die *genade, aan de deugd ontzegd, welke vroeg of spade geducht wordt?* Wat dunkt u van die zeventien *gewenschte* staten, waarvoor men breede geeselriemen met scherpe schorpioenen priemen vlocht, waarvoor men zwaard en dolk wette en wreede bloedplakkaten schreef? en dan nog het gansche volk *dreigde?* Wat dunkt u van dien *Oranjehaan*, die koning kraaide en verwarring zaaide? Zijn dat beelden, is dat de toon voor de Ode? Gelijk hier de haan aan het *zaaijen* is, zoo doet de Dichter elders een' stroom, aan zijn' dijk ontsprongen, *lagchen*.... Dan genoeg! Wij hebben den Heere VAN DE KASTEELE het regt gedaan van te erkennen, dat hij wel in staat is om een goed vers te maken; — dat hij ook ons het regt doe van te erkennen, dat hij vóor de Ode niet berekend, of, althans, dat *deze* Ode een ellendig ding is.

't Verlost Jeruzalem, Zangspel, in vijf Bedrijven, naar het Fransch van BAOUR-LORMIAN, *door* A. LOOSJES, PZ. *Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In gr.* 8vo. 53 Bl. *f* :-12-:

Wij gelooven gaarne, dat de vertaling van dit Zangspel den Heere LOOSJES onbegrijpelijk veel moeite hebbe gekost; doch wij zijn tevens van oordeel, dat het stuk zelve zoo veel moeite niet waardig is, en dat de Heer LOOSJES,

wiens kunstbekwaamheden wij hoogschatten, meer algemeenen lof zoude verworven hebben, zoo hij zijne vermogens en zijnen tijd aan een oorspronkelijk werk, of althans aan de overbrenging van eenig ander uitheemsch *produkt*, had toegewijd. De Heer LOOSJES heeft, wat het dichtmatige betreft, vrij wat schoonheden in dit Zangspel aangetroffen. Dit was ook het geval bij den Recensent, die er evenwel nog meerder feilen en gebreken in gevonden heeft. Het eerste bedrijf en een gedeelte van het tweede en derde loopen goed af; maar dan gaat alles zoo door elkander, en komt men zoo *abrupt* tot de ontknooping, dat er aan geene regels meer te denken valt. *Jeruzalem* is reeds door storm ingenomen, zonder dat men daartoe voorbereid is, en zonder dat men merkt, dat het bestormd zal worden. De liefdesgeschiedenis van TANCREDO, hier anders niet onaardig ingevlochten, neemt te veel plaats in, en al het wonderbare, daarbij voorvallende, verbreekt de eenheid, en doet het hoofdonderwerp bijna ganschelijk uit het oog verliezen. De plotselinge bekeering van CLORINDE strookt weinig met haar (bijster overdreven) karakter, en zal voor den aanschouwer, die niet zoo gemakkelijk aan wonderen geloof slaat, niet alleen niets treffends, maar zelfs veel aanstootelijks opleveren. Wat het werktuigelijke der verzen aanbelangt, dezelve komen ons, ondanks den zeer moeijelijken arbeid des Vertalers, over het geheel tamelijk vloeijend voor, en men ontdekt slechts hier en daar gedwongene regels en eene zekere armoede in het rijm. Zoo stoot men, waarlijk al te dikwerf, op de rijmwoorden *glorie* en *vi'torie*; zoo schijnen ons de volgende regels eenigzins triviaal en hier niet te voegen:

Trouwlooze! *durft gij nog.... Brandstichter, die gij zijt...*
Uw neêrlaag *hapert* aan mijn glorie.

De Vertaler schijnt zich niet eens te hebben voorgesteld, om de zangstukken geheel voldoende, maar *slechts eenigermate* overeenkomstig met het oorspronkelijke, in Nederduitsche verzen over te brengen: maar wat heeft dan toch de Nederlander, met name de liefhebber van *Opéra's*, die meestal de Fransche taal genoegzaam magtig is om het oorspronkelijke te verstaan, aan zulke gebrekkige zangstukken? De Vertaler zegt zelf, dat het bijna niet te denken is, dat dit

stuk

ſtuk ten Hollandſchen Schouwburg zal verſchijnen: maar waartoe dan deze luchtige *Françoiſe* in een ſtijf Hollandsch gewaad bekneld? Immers kunnen die genen, welke deze ſoort van kunstgewrochten op prijs ſtellen, alleen bij eene *vertooning* voldoening voor hunnen kunstſmaak vinden. Om niet te gewagen van het verrukkende in de muzijk en het gezang, (waarop het toch bij een Zangſtuk voornamelijk aankomt) hoe veel is daarenboven in dit ſtuk niet met de oogen en ooren te genieten, wanneer het ten tooneele gevoerd wierd! Bij de bloote lektuur kan men zich al dat heerlijke en al dat verſchrikkelijke en al dat wonderbaarlijke onmogelijk voorſtellen. De levendigſte verbeelding moet hier verre te kort ſchieten. Men vertoont hier alles en allerlei. Men ziet niet ſlechts helden en krijgslieden en Ridders en Christenen en Arabieren en Sarracenen, maar ook de heilige ſtad en het binnenſte van den tempel en het heilige graf zelve. Men hoort niet alleen het geſchreeuw en gejoel der ſtrijdenden, den geweldigen aanval op *Jeruzalem*, de ſlagen der ſtormrammen en ſteenwerptuigen; men ziet niet ſlechts een gedeelte van de ſtad in brand ſtaan, den wal door de Christenen beklimmen, de kruisbanier op denzelven planten, en de Ridders voorbij het heilige graf *defileren* — dit alles is nog maar eene kopij van de zaak; er vertoonen zich nog geheel andere en wonderbaarlijker dingen en gedaanten; men ziet er boven- en onderaardſche wezens; men ziet de Tweedragt in eigen hooge perſoon in hare *reſidentie*, met alle hare *attributen*, bebloede wapenrustingen, altaren, holen met koperen deuren, dolken en toortſen; men ziet de dames Brandſtichting en Moord; men hoort het gezang der onderaardſche koren; men ziet de helſche Geesten, zich met helſche danſen verlustigende — en, eensklaps in betooverende Nimfen hervormd, de kar der Wellust beklimmende; men ziet verder afgrijsſelijke monſters en gedrogten, *chimèren* en *duizend* (!) vreemde wezens; de ſchim van eene afgeſtorvene, door helſche *Demons* vergezeld, die wederom verjaagd worden door den ſlaanden Engel, welken men met ſnelheid door de lucht ziet varen, voorzien van een vurige lans en ſchild; ſommige *Demons* ziet men verzinken, anderen (en hierbij dient men wel naauw toe te zien) wegſlepen door eene *bovennatuurlijke kracht!* Men ziet GOTTFRIED VAN BOUILLON, het opperhoofd der Kruisvaarders, bij het heilige graf..!

en het heilige graf ontdekt zich, en boven hetzelve ziet men een verlicht kruis zich verheffen; men hoort eene muzijk uit de lucht en een koorgezang van hemelſche Geesten uit de lucht. Het is waarlijk jammer, dat dit koor onzigtbaar is; doch men moet kunnen hooren, dat het hemelſche Geesten zijn; men zoude ook door al dat zien wel eens blind kunnen worden, en wordt ook ſpoedig ſchadeloos geſteld door het gezigt van de Geesten des Lichts, met harpen in de hand, van de Ridders, in den heiligen oorlog geſneuveld, en met blinkende wapenrustingen bedekt, met de Engelen in groepen ſtaande, en aan de Christenen den tempel der onſterfelijkheid wijzende, die hen verwacht — en dat alles in de lucht, boven de muren van *Jeruzalem* in de lucht!! — Dit en nog meer moge men bij TASSO kunnen *lezen* — Hier kan men het *hooren* en *zien!* hier wordt het ten tooneele gevoerd! Inderdaad, zoo het wonderbare een vereischte is van eene goede *Opéra*, dan is deze een meesterſtuk, vol van onbegrijpelijke ſchoonheden — alles ſtaai, *curieus*, mooi! Maar dat alles moet toch regt moeijelijk zijn, zoo te vertoonen. Te Parijs heeft men het echter gedaan. Ja! wat doet men te Parijs niet al? Hoe moet zoodanige vertooning het kunstlievend Parijſche publiek niet verlustigd hebben! En toch zijn er nog een paar *regimenten kavallerij* uit vergeten.... *Sed eheu! jam ſatis est.*

De Nederlander, behelzende Vertoogen over de Belangen der Nederlandſche Natie. Te Amſterdam, bij P. den Hengst en Zoon, 1814. *In gr. 8vo. 160 Bl. f* 2-:-:

Met het twintigtal Nommers, in dit bandje vervat, heeft de Nederlander, niet uitgeprust, (dat verſchilt zeer veel) maar toch uitgeleefd. Of deszelfs dood meer aan honger, dan aan verſtopping, zij toe te ſchrijven, (beide behooren tot de ziekten der geleerden!) is niet volkomen uitgemaakt. Elk der geſtelde gevallen, en zij ſchijnen ongelukkig het een zoo wel als het ander beſtaan te hebben, (althans de voorname Schrijver klagt over *kolk* en *afſtrek*) draagt blijk van eene flaauwhartigheid, die zekerlijk, op zichzelve beſchouwd, te bejammeren is. Het is, vooral in onze tegenwoordige, nog nieuwe en ongewone, omſtandigheden, van groot belang,

dat

dat het algemeen ten opzigte veler zaken voorgelicht, te vreden of gerust gesteld, opgewekt of bemoedigd worde. En niet minder is het, om dezelfde thans bestaande redenen, nuttig, dat het Hooge Bewind, ten aanzien zoo veler takken van wetgeving, bestuur enz., de gedachten en bedenkingen kan hooren, door deskundigen, of schrandere opmerkers van allerlei stand of rang, somtijds gemaakt. Doch, of de grond dezer kwijning van den goeden *Nederlander*, en zijns spoedig gevolgden doods, even bejammerenswaardig is; dit schijnt ons nog niet zoo uitgemaakt. Welk een volk — zou zeker een Engelschman al ligt zeggen — welk een ellendig, onverschillig, phlegmatiek volk, dat, pas herlevende als natie, als handeldrijvende natie, en wel in eene nieuwe, belangrijke form, met geheel nieuwe uitzigten en betrekkingen, doorgaans geen dubbeltje over heeft voor de keurigste redeneringen op alle deze stukken! Doch, zonder nu juist te beweren, dat er onder den Britschen *public spirit* vrij wat politieke tinnegieterij loopt, die daar gelukkig, dank zij der Zee en de verwijdering der Fransche wapenen! geen kwaad heeft kunnen stichten; zoo zou het toch wel kunnen zijn, dat onze volkomene genezing van deze gevaarlijke kwaal, ons mistrouwen in alle redeneringen, wier schoonste schijn zoo bitterlijk heeft misleid, ons vast besluit eindelijk, om voortaan het regeren voor den Vorst, en wien het verder voegt, over te laten, de wezenlijke grond van den weinigen aftrek des politieken Weekblads ware. Het komt ons voor, dat deze gedachte niet ongeschikt is, zoo wel den vader als verdere naastbestaanden van het spoedig verscheiden wichtje eenen wezenlijken troost aan te bieden; en, daar onze aankondiging nu toch eenmaal de gedaante eens rouwbeklags niet heeft kunnen ontgaan, zoo voegen wij er ten aanhoore van het publiek gaarne bij, dat het kind zelf toch waarlijk geen zwakkeling, geen onnoozel schaapje was, maar veeleer papa tot ware eer verstrekte.

Met ronde woorden: wij hebben de onderscheidene Vertoogen over de Constitutie en hare invoering, over het *Porto Franco*, enz. enz. enz. met goedkeurend genoegen gelezen. De Schrijver heeft eene bondige wijze van redeneren, die tevens eenvoudig en klaar is; vooral ook, zouden wij meenen, wanneer het commercieele, huishoudkundige of statistieke bespiegelingen geldt. Bovendien weet hij deze ernstiger onder-

wer-

werpen en wijsgeerigen ſtijl met eenen losſeren trant zeer gepast af te wisſelen, en in enkele trekken, of onder beelden, waarheden te zeggen, die verdienen gezegd te worden. Wanneer het dus niet mede aan den aftrek gehaperd had, zoo zouden wij ons toch welligt over den man beklaagd hebben, die, zoo wél in ſtaat uit zijnen eigen ſchat telkens oude en nieuwe dingen voor te brengen, nogtans, uit gebrek aan vreemde bijdragen, het eenmaal opgevatte werk ſtaakt. Ja, wij zouden dit te meer, daar wij niet zeggen kunnen, dat de werkelijk gebruikte bijdragen ons beter, of even zoo goed als zijn eigen werk, hebben behaagd. Zelfs dat over de *heerlijke Regten*, indien waarlijk vreemd, is noch zeer uitlokkend, noch in allen deele zoo wél ontwikkeld en opgehelderd, als menig ander ſtuk; en dat over de Conſtitutie — ziet er zeker zeer geleerd, of wel wijsgeerig, uit!

Ten ſlotte durven wij dan toch onzen Landgenooten dit boeksken wel aanbevelen. Voor *boeken* zijn wij immers nooit zoo bang, als wel voor *weekblaadjes*, geworden. En, komt er ook al het een en ander voor, dat thans *mosterd na den maaltijd* is, wat ſchaadt het? In tegendeel; een van beiden is waar: óf wij hebben den ſpijker op den kop getroffen; en dan wankelt gij, lieve Lezer, in uw vertrouwen niet; al beſtaat er b. v., ſpijt al des Schrijvers redekavelen, nog geen *Porto Franco*; óf er loopt inderdaad wat ſlaperigheid met u onder, en dan durven wij vertrouwen, dat gij door deze lectuur zult opgewekt worden, om in het vervolg dusdanige welingerigte en nuttige ondernemingen met behulp van uw dubbeltje te helpen bemoedigen. Wij, voor ons, hebben reeds betuigd, dat wij den *papieren Nederlander*, want voor den val des *echten* vreezen wij in het geheel niet, gaarne nog eene poos hadden mogen zien voortbeſtaan. Wij zijn niet heel bang voor ſpoken, zelfs nadat de magt der Helle zoo zigtbaar is losgebroken geweest; en het ſtaat voor een vrij en verlicht volk dan toch niet onaardig, dat het zoo eens mede ſpreekt over de belangen des lands. Onszelven bekruipt ſoms de lust, onzen hoogeren, in alle nederigheid, ſoms op het eene te doen letten, en onzen minderen (in verſtand, en naar onze eigen tauxatie) weer wat anders te beduiden. Doch, alles op zijne plaats!

Katechismus des Bijbels, dat is: eene korte en duidelijke onderwijzing aangaande den inhoud der Heilige Schrift. Ten gebruike voor de Christelijke Jeugd vervaardigd, door D. F. A. KRUMMACHER. *Uit het Hoogduitsch. Met eene Voorrede van* J. L. WOLTERBEEK, *Predikant bij de Hervormde Gemeente te Amsterdam. Aldaar, bij* J. van der Hey. 1814. *In kl. 8vo.* 142 *Bl. f* :-8-:

Wij hebben dit boeksken van den belangrijken KRUMMACHER, door den waardigen WOLTERBEEK ons aangeboden, met groot genoegen gelezen. Hetzelve omvat den geheelen inhoud des Bijbels, dien het tevens van boek tot boek doorloopt. Zoodat de leerling van het Christendom met hetzelve inderdaad eenen goeden grondslag legt, ja, na eenige nadere voorbereiding, al spoedig geschikt wordt, eene behoorlijke belijdenis van zijn geloof in den Zaligmaker af te leggen; zoo dit nadere zelfs niet grootendeels overtollig wordt gemaakt door eene gepaste uitbreiding van de aanmerkingen, die onder elk hoofdstuk (uit vragen en antwoorden bestaande) worden gevonden. Er heerscht in het werkje een gezonde geest, die even verre van het alles verklarende der nieuweren, als het mystieke van vroegere dagen, verwijderd blijft, en het troostrijke en stichtende met nederig geloof en kinderlijk ontzag voor den hoogen God en zijne verborgenheden uitnemend vereenigt.

Gelijk intusschen alle menschenwerk zijne gebrekkige zijde heeft, althans naar het oordeel van menschen wederom, die ook al dwalen kunnen; zoo mishaagt ons inzonderheid het eerste hoofdstuk, en de geheele bepaling en verdeeling van het *Godsrijk*. Deze benaming, eigenaardig en bijbelsch opgevat, beteekent niet de *vereeniging van God met den mensch*, maar *de menschen met God vereenigd*, met Hem in eene naauwe betrekking, als in verbond staande, voor en onder Mozes, maar vooral onder Christus, en onder dezen en God zelven in den Hemel. Zoo hier, als nog eene enkele keer, schijnt ons eenige ingenomenheid met eigene bijzondere, niet zuiver bijbelsche, begrippen door te stralen.

Ook meenen wij op enkele onnaauwkeurigheden in het geschiedkundige te hebben gestooten, b. v. dat Naomi om den

krijg

krijg Moab verliet; dat men Rehabeam wilde Koning maken, *op voorwaarde* dat hij de lasten zou verminderen; dat de Pharizeën *de rijkſten* onder de Joden waren. Ook ſchijnt ons, bl. 30, de vraag: *Wat was dat dan?* voor: *hoe zoo?* of dergelijke, min gepast.

Verhandelingen, voorgeleezen in het Genootſchap: Doctrina et Amicitia, *door* H. HAAKMAN, *Med. Doct. te Amſterdam. Aldaar, bij* J. van der Hey. 1814. *In gr. 8vo. f* 1-10-:

Wij meenen, dat deze algemeene titel tot de drie ſtuks betrekking heeft, die thans in onze handen zijn. Zij behooren alle tot het ſatyrieke vak; het is duidelijk, dat Dr. HAAKMAN een Satyricus is, of voor het minst wezen wil. Maar, of hij de waardige opvolger van onzen FOKKE SIMONSZ. is, of waarſchijnlijk worden zal, moet de tijd beſliſſen; voor het minst zou het niet billijk zijn, dat wij deze denkelijk *eerſte* proeven daartoe voldoende wilden rekenen; alsdan ook zou ons oordeel voor dit nieuw ſatyriek Vernuft niet zeer gunſtig zijn. — Zoo ergens, hier gaat natuur boven de leer, en als men zonder aanleg de natuur door leer tot het komieke dwingen wil, komt er nimmer iets voort, dat maar dragelijk, laat ſtaan voortreffelijk, wezen zal. Maar het is toch wel eene zeldzaamheid, dat de natuur geene leer zal behoeven; er behoort nog iets meer dan een weinig luim en gezond verſtand, er behoort ſtudie toe, kennis van zijn publick en de wijze, waarop men op hetzelve werken moet, en eene overvloedige kennis van nuttige wetenſchap. Dit alles behoort er toe; niet tot eenen enkelen goeden zet, maar tot het volhouden van eene geheele verhandeling, die eene geheele vergadering aanhoudend aan het lagchen houdt, wezenlijk onſchuldig vermaakt, en waarbij het „ *ridendo dicere verum*" nergens vergeten is. En dat deze ſtudie behoorlijk achter het ſcherm blijft, *hoc opus hic labor est;* niets toch beantwoordt hier minder aan het doel, dan eene verhandeling, die, in welk opzigt dan ook, naar de lamp riekt.

Wij zouden dezen Doctor onregt doen, zoo wij hem den natuurlijken aanleg tot het goede gelachverwekkende wilden ontzeggen; maar wij vreezen zeer, of deze zijne ſtukken voor het beſchaafd publiek nog wel berekend zijn: zij heb-

ben (wij bedoelen de twee in proza) daartoe te weinig om het lijf; het is overal te zigtbaar, dat de man aardig wezen wil; en evenwel nagenoeg kan ieder onder een pijpje zoodanige dingen ter neder schrijven. Wij gelooven, dat de Doctor, door, laat zijne praktijk hem dit toe, de beste schrijvers en voorbeelden in dit vak te beoefenen, eenmaal betere stukken en vrij wat goeds leveren kan; doch dit vereischt nog tijd: en, zoo als nu deze stukken ons in handen komen, beschouwen wij dezelve als mislukte proeven om ons te vervrolijken. — Wij willen de stukken inzien.

1. *Verhandeling, over de woorden: De Wereld is een Schouwtooneel: elk speelt zijn rol, en krijgt zijn deel. Uitgesproken den 29 Dec. 1812. 46 Bl.* Wij dachten eerst, dat al de aardigheid hier bestaan zou in den preek-*trant* en toespelingen op dezen en genen schriftuurtekst; eene reeds afgezaagde, en altijd laffe soort van spotternij. Zeer veel hier en daar, en bijzonder: „ *De woorden, die wij.... tot een grondslag leggen zullen, zijn te vinden in* JOOST VAN DEN VONDEL, *nader bepaald in zijne* Bijschriften, *enz.* 1o. Betoogen, wat een Schouwtooneel zij, enz.; 2o. onderzoeken, wat het is eene rol te spelen, en wie die rol speelt; 3o. nagaan, in hoeverre ieder zijn deel krijgt; 4o. of er uit de afgelezen woorden eenige toepassing op ons kan worden afgeleid," — bragten ons op dit denkbeeld. Maar bij de lezing kwamen wij van deze gedachte terug. Wij vonden *waarlijk* eene soort van predikatie; en gissen nu, dat de Doctor ergens eene leerrede over „ *de gedaante dezer wereld gaat voorbij*," of soortgelijken tekst, gelezen of gehoord, of misschien wel zelf eerst hebbe opgesteld; vrij stichtelijk; en dat hij daarop bij het overschrijven zijne komieke zetten er hebbe ingevoegd, of liever toen geheel de nuttige woorden in zoodanige taal en versieringen overgegoten, opdat de hoorder en lezer lagchen zou. Dat komieke is hier nu eens meer-, dan weder minder gelukt; maar over 't geheel zoo weinig, dat wij, die anders nog al goed lachs zijn, niet eens hebben geglimlacht: overal kwam de predikatie uit.

2. *De Reis naar de Maan. Uitgesproken den* 30 *Dec.* 1813. 32 *Bl.* Het ernstig zeggen van een vriend: „ Wij moeten allen naar de maan," kort vóór de omwenteling, daar het toen wel naar uitzag, maalde den Doctor in het hoofd; hij raakt aan het droomen: de conducteur van de Diligence naar

de

de maan, die zoo wat van het phyfiognomie van den dood heeft, zit naast zijn bed, en hij moet mede naar de maan: op reis valt er, behalve zoo wat gepraat over en weer, niets bijzonders voor; en de ftad in de maan, waarin hij zijnen intrek nam, behoorde tot eene kleine planeet, meestal van de negotie levende; voor eenige jaren had men daar noodig geoordeeld, de oude regering een beetje te veranderen, en had te dien einde de hulptroepen van een zeer vriendelijken en hupfchen nabuur ingeroepen. Van lieverlede veranderde de nabuur, nam van tijd tot tijd meer magt, en werd eindelijk een duivel, die het heele land als zijn erfdeel befchouwde. De inwoners hadden nu juist hun flag waargenomen, om dien duivel van vrees weg te jagen, en wilden den engel van hoop inhalen, dewijl de duivel door eenige andere planeetbewoners, die iets tegen hem hadden, vreesfelijk was gehavend en in zijne magt verkort. Nu vernemen wij dan, hoe dit zoo al was toegegaan, en voorts nog deze en gene rencontres; bij gelegenheid van eene van welke onze Doctor zoo in den lach fchoot, dat hij wakker werd. Het verhaal is zoodanig, dat het ons voorkomt, dat, eenige dagen vóór deze lezing, de Redenaar wezenlijk zoo gedroomd hebbe; en dat hij, om eene verhandeling verlegen, dien droom ook letterlijk zoo neerfchreef, ten einde meerder tijd en vlijt over te houden voor

3. Zijnde *Balance van het Jaar* 1813. Een waarlijk geestig Dichtftuk, hetwelk in ons oog in ieder opzigt lof verdient, en hetwelk den genen, die zich den koopprijs van het proza beklagen mogt, overvloedige voldoening zal geven. Regt aardig begint het vers met den *Vrederegter* naar de Franfche wet, die de boedels inventarifeert. Zoo wil nu de Dichter met het overleden jaar dertien doen; en in koopmans trant krijgen wij hier het *credit* en *debet* van dat afgeftorven jaar, in vloeijend rijm, en doorgaans waarlijk grappig en belangrijk; het batig en vrolijk *faldo* komt in een flotvers, waarin meer dan één couplet ons voortreffelijk voorkomt; zoodat deze nieuwe Satyricus ons ongelijk meer in dicht dan in proza bevalt. Het volgende zal, des twijfelen wij niet, den Lezer uitlokken; het behoort tot het *debet*.

Huishouding moet men hier voor hooge prijs bezwaren,
Van koffij, thee, kortom coloniale waren.

De renten niet betaald,
Tot twintig toe gedaald,
Tot zestig opgekomen,
Daarna weêr afgenomen;
Het Groothoek bitter traag,
Ontvangers vreeslijk graag,
Gendarmes, Garniſair,
Politie-Commiſſair;
Douanen en plomberen,
Verliezen en mankeeren,
Sloeg onzen handel neêr.
Naauw voer een trekſchuit heen en weêr,
Of 't heer van groene papegaaijen,
Een bent van uitgevaste kraaijen,
Sloeg bek en poot in kist en vat.
En, ach! men dorst geen flesch ontkurken,
Waaraan geen Franſche kelderrat
Vooraf had zitten lurken;
Behalven nog 't verbruid gemaal
Van peiling en procesverbaal.
En ſprakt gij met een vriend, eens in 't vertrouwen,
Bij een ſegaar, of pijp tegie tabak;
Je kont voor eerst het van de ſtank niet houwen,
En of je hard, en of je zachtjes ſprak,
De zolder, vloer, de muur, 't had alles ooren,
En *Duvillier* ſtak voort zijn neus er in,
Al had ge maar de gek met *Nap* geſchoren,
Al kreegt ge maar een brief, niet na zijn zin,
Hij liet je dadelijk citeren,
En tot verandering logeren
In het Verbeterhuis, en daar,
O Daar, hing uit de dubble ſchaar.
En woudt ge langer niet, dat bitter leed verduren,
En van de wereld gaan, ge waart al weêr gefopt,
Dan moest gij op een Kerkhof huren,
Gij waart uw aftocht kwijt, uw graf was toegeſtopt.

In alle deze ſtukjes vinderen van tijd tot tijd drukfouten; maar al de fouten tegen de Grammatica en de ſpelling van SIEGENBEEK kunnen wij naauwelijks op rekening van den drukker zetten; b. v. de laatſte regel, hier overgenomen, *af-*

recht; zoo ook, onder No. 2, macht, en in No. 1 op de (den) hals; (sceatet vitiis van deze soort; dit kan reeds het door ons overgenomene bewijzen;) op die zelfde bl. 27 al-daar zal „ een bravour, een aria" wel eene bravour-aria moeten zijn.

Belgica Libera ad Principem GULIELMUM AURIACUM. Carmen festum, auctore H. BOSSCHA, *Hist. in Ath. Amstelod. Professore et Lud. Liter. Rectore.* Amstel. excudd. *P. den Hengst et Fil.* 1814. *f* :-11-:

G. J. ZILLESEN, Oratio de Belli Gallici laudibus, ejusque vi et efficacia ad ingruentem barbariem propellendam. Lugd. Bat. apud *W. Hazenberg.* 1814.

PIO VII. Pontifici Maximo Romam reduci, auctore H. WELTINGH; *Gymn. Camp. Rectore.* Daventr. apud *J. W. Robijns.* 1814. *f* :-2-:

Aan Paus PIUS DEN VII, *bij zijne terugkomst te Rome. Te Deventer, bij* J. W. Robijns. 1814. *f* :-2-:

De hier opgegevene vier stukjes voegen wij bij elkander, omdat zij in taal en toespeling eene gelijke strekking bezitten. Het *eerste* is eene ontboezeming van het Nederlandsche hart bij de vrijwording van Holland met de terugkomst van onzen geëerbiedigden WILLEM VAN ORANJE, die de teugels des bewinds in handen neemt, met oogmerk om aller harten door den band des vredes aan hun oude Vaderland te verbinden. De gang des ganschen gedichts is ongezocht, in eenen zuiveren Latijnschen en dichterlijken stijl, niet overladen met beelden, zoo als dikwerf het geval is, wanneer men zich, in de oude taal, tot zwellens toe, van gezochte, doch ook thans afgesletene, kunstwoorden en leenspreuken bedient, maar ademende éénen geest van regtmatige blijdschap en toewijding aan het algemeen belang en burgerlijken vrede. Het eindigt met eene toespraak van het Vaderland, als Persoon voorgesteld, welke hare handen aan den geliefden Vorst reikt, en den besten zegen over Hem, zijn Geslacht en zijn vaderlijk bestuur, in lengte van dagen, toebidt. Hoezeer deze toespraak wat lang zij, in evenredigheid des korten gedichts,

beveelt: zij zich echter door haren welmeenenden inhoud en de schets des billijk te verwachten heils in de toekomst, dat zoo veel te meer afsteekt bij de onregtvaardigheden en folteringen, door het laatst voormalige Bewind gepleegd.

Het *tweede* stukje is eene Redevoering, welke ten onderwerpe heeft het betoog der *billijkheid*, *noodzakelijkheid*, *hoogwaardigheid*, *eer en nuttigheid van den laatsten Oorlog*, *tegen de Franschen gevoerd*, afgeleid uit het oogmerk, *waartoe*, de wijze, *waarop* die oorlog gevoerd werd, en de gevolgen, die uit denzelven zijn voortgesproten. De vernietiging der algemeene slavernij was het doel, en dit was billijk en edel. De wijze kenmerkt zich door vrijheidsmin, moed, regtvaardigheid, afkeer van wraak, zucht om te behouden, edelmoedigheid en goedwilligheid. En de nuttigheid blijkt ten duidelijkste uit de herkregene burgerlijke en staatkundige vrijheid, herlevenden handel, en den herborenen bloei der wetenschappen en letteren, wier nakende ondergang te gelijk aan de redelijke en zedelijke beschaving het heilloosste verderf bedreigde. Natuurlijkerwijze wordt in deze voordragt het jammerlijkst tafereel geschilderd van alle de onzaligheden en folteringen des laatsten Franschen Bestuurs, zonder vergrooting, welke dan ook zoo veel te meer afsteken bij de gematigdheid, billijkheid en doelmatigheid eener Regering over gansch Europa, zoo als die de laatstvorige geweldenarijen hebben vervangen, en waarvan de toepassing op onze Nederlanden, met de terugkomst van eenen geliefden Vorst, met luider stemme spreekt. De gansche behandeling des onderwerps is waardig en beantwoordende aan haar doel. De Latijnsche stijl is, over het geheel genomen, vrij zuiver, en bezit die bevallige wendingen, uit der Ouden kunst ontleend, welke een zoo voornaam gedeelte der welsprekendheid uitmaken.

Het *derde* stukje behelst eene hartelijke toespraak aan den grijzen Kerkvoogd, die al mede van de Napoleontische dwingelandij zoo veel leeds verduren moest, en met zijne terugkomst in Rome zegevierende mogt juichen in het herstel van zijnen met moed geledenen onspoed. Taal en stijl, en vers, en gevoelens: alles kenmerkt ons eenen Dichter, aan wien Apollo's lier volkomen is toevertrouwd. — Ook de Overzetting van dit Latijnsch vers, in het *vierde* stukje, is allezins getrouw en waardig.

Almanak der Akademie van Groningen, voor 't Jaar 1815. *Door* TH. VAN SWINDEREN. (*Derde Jaargang.*) *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 150 *Bl. f* :-11-:

Het blijkt, dat de Heer, nu Hoogleeraar, VAN SWINDEREN ten oogmerk heeft dezen *Almanak der Akademie van Groningen* voort te zetten. En, gelijk de nieuwe veranderingen, ten gevolge der gezegende omwenteling, ook in het hooger onderwijs voorgevallen, en nog voor te vallen, zulks metderdaad van belang maken; zoo is inzonderheid de Almanak van dit jaar zeer rijk in gewigtige bijdragen tot de geschiedenis der Groninger Hoogeschool. Immers, behalve de onderscheidene schikkingen, bij voorraad of ter voorbereiding, op het Akademiewezen gemaakt, en in zoo vele besluiten en verordeningen van Z. K. H. enz. bevat, vinden wij hier de levensbeschrijvingen van den beroemden oud-Hoogleeraar der Geschiedenissen, DE RHOER, en Hoogleeraar in de Regten, PAEHLIG, beiden ten verloopen jare der Hoogeschole ontvallen, benevens eene magtig uitvoerige beschrijving van het onlangs gevierde tweede Eeuwfeest. De laatste vult niet minder dan ruim de helft van het boekje; en zulks zonder eenige inlasching van stukken, te dezer gelegenheid voorgedragen. Men kan dus gemakkelijk nagaan, dat het feest zelf vrij omslagtig is geweest. Men weet trouwens uit de nieuwspapieren reeds het een en ander. Niet minder dan drie dagen, bij eene zuinige berekening, werden met onderscheidene festiviteiten — plegtige redevoeringen, promotiën en prijsuitdeelingen — serenades, maskerades en plegtige optogten — illuminatiën, vuurwerken en partijen — kunstvertooningen, ja wedloopen en verlotingen van paarden en koeijen, enz. enz. doorgebragt; terwijl stadsregering, burgerij, boekdrukkers en verschillende genootschappen, die maar in eenige betrekking tot de Hoogeschool konden geacht worden te staan, een werkzaam aandeel aan de vreugde namen; die, gedurende de eerste twee dagen, door de hooge tegenwoordigheid van onzen Vorst en Vorstinne, werd verhoogd. Wij twijfelen niet, of Stad en Hoogeschool, die wij over de betoonde geestdrift gelukwenschen, zullen dit gedenkstuk van

van den Heere VAN SWINDEREN met genoegen ontvangen (*).

Wij betuigen gaarne, den inhoud over het geheel met vermaak te hebben gelezen, en hem inzonderheid voor de hulde, aan twee verdienstelijke mannen, met name aan den grijzen DE RHOER, toegebragt, hartelijk te danken.

(*) Het verwondert ons eenigzins, dat de Prof., bij de verbazende naauwkeurigheid, waarmede hij de geringste bijzonderheden van dit Feest vermeldt, en den ophef, dien hij maakt van het *Kinderfeest*, vergeet te zeggen, dat het Gedenkstuk, hetwelk de Studenten te dezer heugelijke gelegenheid hebben laten *vervaardigen*, eenen Penning *verbeeldt*, als zijnde van *papier*, met het omschrift: *Dummodo Monumentum adsit.*

Festum seculare secundum. *Of tweede Eeuwfeest der Groninger Hoogeschool, in de hooge tegenwoordigheid van Z. K. H. den Souvereinen Vorst, enz. gevierd. Beschreven in den Oosterschen Stijl. Te Groningen, bij* R. Kroeze. *In gr.* 8vo. 16 *Bl. f*:-3-:

Vreugdebedrijven der Groninger Boekdrukkers en Boekverkoopers, bij het tweede Eeuwgetijde der Hoogeschool van Groningen, in de tegenwoordigheid van H. H. K. K. H. H. den Souvereinen Vorst en Vorstin der Vereenigde Nederlanden, gevierd op den 10 *van Wijnmaand* 1814; *bestaande in eene Maskerade, voorstellende hun Bedrijf, en aanbieding van den oudsten Franschen Bijbel in Manuscript, aan Zijne Koninklijke Hoogheid, met de historische bijzonderheden van dit Manuscript: gevolgd van de Jubelzangen, door dezelver Bedienden gedrukt, gezongen en gestrooid, terwijl zij, ter verlustiging des Volks, met eene werkende Drukpers en Boekwinkel door de Stad trokken. Te Groningen, bij* J. H. Bolt *en* W. Zuidema. 1814. *In gr.* 8vo. 39 *Bl. f*:-11-:

Heeft ons de *Almanak der Akademie* reeds eene groote prent des tweehonderdjarige Kermis in Groningen aangeboden, hier ontvangen wij nog een paar bijdragen tot hetzelfde groote evenement.

Het eerste is een *da capo*; sommigen meenen, eene *parodie*; alsof het gestelde door den Heer VAN SWINDEREN reeds Oostersch zou zijn! Doch, deze lieden hebben zeker niet meer dan den titel gelezen. Want waarlijk, die den Schrijver van dit *Festum* tot zoo iets in staat houdt, die kent hem niet. Och neen, het is wel degelijk in eenvoudigheid des harte, althans des verstands, dat hij zijne medeburgers, door dit stukje, een dubbel vermaak — in vorm zoo wel als stof — heeft willen aanbieden. Daarom is het ook in het geheel zoo hoogdravend niet, dat VAN SWINDEREN daardoor in eene zekere belagchelijke schaduw — dit klinkt toch wel even goed als belagchelijk licht — zou geplaatst worden; of dat de goê gemeente er door in de war zou raken, bij het lezen van allerlei namen, waarvan zij vaak niet wist wat te maken. Bij voorbeeld, op den titel staat: *Festum seculare secundum*; dit is geen Oostersch, maar het hoort er toch bij, want de taal der Akademie is Latijn; doch terstond volgt: *Of tweede Eeuwfeest*, enz. Nu, zoo is het door het gansche boekje heen. Weet men er geen Oostersch, of eigenlijk bijbelsch, woord voor, dan schrijft men maar *Consul* of zoo; en is het Oostersche woord wat minder algemeen verstaanbaar, dan vertaalt men het in eene noot. In één woord, het moge waar zijn, dat de Almanak naar den geest, en dit stuk slechts naar het vleesch of den rok (eigenlijk maar *pannus assuitur hic unus et alter*) Oostersch is; dat is alwat men er van zeggen kan, en de menschen zijn er verre van daan, elkander belagchelijk te vinden.

Getuige No. 2; welks schrikbarende titel alle onze ruimte wegneemt. De menigte der achteraangevoegde liedjes, bij de gelegenheid gezongen, zijn doorgaans wél, Althans, wij meenen, dat men niet meer behoort te vorderen. Sommigen, sommige coupletten vooral, zijn regt aardig. En, over het geheel moge de boekverkoopers-onderneming wat grotesk zijn — wie zal dit ontkennen? — gesteld, dat het waarlijk zoo goed los geloopen is, als dit op het papier schijnt, — men weet, beschrijvingen maken wel eens gebruik van den mantel der liefde, en zelfs van eenen heel mooijen, gebloemden mantel! — dan doet zij het vernuft van den vinder eer aan, en behoeft voor de studenten-makerade, die misschien ook al op een' afstand geschilderd is, d. i. uit de verte het meeste effect doet, niet te wijken. Leven de boekenmakers en hunne klanten!

Almanak der Musen en Gratiën, aan Vriendschap, Liefde en Kunst gewijd. 1815. *Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. *f* 1-5-:

Almanak tot Nut en Vergenoeging voor de onderscheidene Standen des Maatschappelijken Levens, voor 1815. *Door* J. A. UILKENS, *Lid van onderscheidene Genootschappen en Maatschappijen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f*:-5-8

No. 1. Dezelfde netheid van uitvoering, bevalligheid van inhoud, en keurige teekening, als de vorigen kenmerkten, onderscheiden dit Jaarboekje, hetwelk bijzonder voor het Schoone Geslacht schijnt ingerigt. Alleenlijk wenschten wij eenige meerdere verscheidenheid in de poëzij, en wat meer leven in den stijl van het proza. In de eerste herkennen wij den liefelijken en gevoeligen Zanger, die zijne Lier bij uitnemendheid heeft geheiligd aan Echtceliefde en Oudervreugde en Huisselijk Geluk, welke hijzelf bij ondervinding kent, en zoo gaarne rondom zich wilde verspreiden. — Het stukje in den trant van Vader CATS heeft ons bijzonder bevallen, omdat niet slechts zijne manier, maar ook zijn geest, in hetzelve zoo eigenaardig is gevat.

No. 2. Een Almanak, door den waardigen en bekwamen UILKENS ons geschonken, behoeft onze aanbeveling niet. Dezelve schijnt voornamelijk voor den beschaafderen Landman vervaardigd, en behelst, behalve den gewonen tijdwijzer en eene leerzame aanwijzing van hetgene er maandelijks in hof en tuin valt te verrigten, eene soort van Leerrede over eenen tekst van Vader CATS, eene Redevoering over de Dampkringslucht door Prof. STRATINGH, eenige Schei-, Natuur- en Geneeskundige mededeelingen, alsmede eenige ware Anecdoten. Wij wenschen dit nuttig Jaarboekje in vele, maar vooral in de regte handen, en deelen de volgende Anecdote mede, offschoon dezelve in *dezen* Almanak eigenlijk minder thuis behoort:

„ Men stelde den befaamden horrelvoetigen TALLEYRAND „ aan LODEWIJK XVI voor, als Minister van Financiën; de „ Koning antwoordde: *Non!* TALLEYRAND *n'ira jamais* „ *droit!*"

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, uitgegeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap. XXVste Deel.*

(Vierde en laatste Verslag.)

Thans zijn wij het tweede gedeelte der schoone Verhandelinge van den Hoogleeraar PAREAU genaderd, waarin hij de *bijkomende bewijzen*, *ter regtvaardiging van de Mythische Schriftuurverklaring*, met de meeste naauwkeurigheid toetst en ontzenuwt, niet zonder invlechting wederom van menigerlei ophelderingen, die licht verspreiden over vele plaatsen en verhalen des Bijbels. Daar de voorstanders der leere, hier bestreden, om hunne gevoelens te handhaven, zeer onderscheidene wegen inslaan, en verre uiteenloopen in hunnen ijver voor eene *Mythische* verklaring, opent zich hierdoor aan PAREAU nog ruimer veld om hen te bestrijden; en was het noodig, dat zijne Verhandeling, die allen in het naauw brengen zoude, in dezen uitvoeriger werd, ten einde hun ook den laatsten grond volkomenlijk te betwisten. Ongaarne moeten wij, aan het bestek van ons Maandwerk bepaald, er van afzien, om, hoezeer van verre, onzen Schrijver, bij zoo belangrijken strijd, in allen zijnen tegenval, of kamp met de *Mythische* Neologen, gade te slaan. Wij hopen slechts, dat onze Lezers, wien wij reeds met dit keurig werk van onzen Landgenoot in het breede zochten bekend te maken, zich thans vergenoegen mogen met een korter verslag wegens dit laatste deel; ja hierdoor te meer zullen uitgelokt worden, om den Schrijver zelven te raadplegen.

Behalve op de reeds wederlegde overeenkomst der onderstelde *Mythen* in den Bijbel met die bij andere aloude Volken, (de voorname grond van het bewijs) be-

beroept men zich op een drietal redenen, welke de *Mythische* Schriftuurverklaring zouden begunstigen. Men kent dezelven genoeg uit ons verslag wegens de inleiding en het eerste deel, om te weten, dat zij nederkomen, 1°. op de oudheid der historische verhalen, door eene langdurige overlevering, als men wil, verminkt en verwrongen, alvorens zij geboekt werden; 2°. op eene overoude *Mythische* manier van spreken, waartoe de aard der tale, en groote onkunde in den loop der Nature, aanleiding zou gegeven hebben; en 3°. op de waardigheid der Gewijde Boeken, die men meent beter door eene *Mythische*, dan wel *Historische* verklaring, te zullen handhaven. Weshalve de Heer PAREAU dit gedeelte van zijnen nog overigen arbeid zeer gepast in *drie* Hoofdstukken splitst; voegende hij aan het slot van het laatste, en ter volkomene beantwoording der Vrage van het Genootschap, (zie boven, bl. 546) eene opgave en uitbreiding daarbij van een *vijftal* regelen, of wetten, welker betrachting hij boven de afgekeurde wijze van uitleggen der Schrift geschikt acht, om het gezag en de waardigheid der H. Boeken te handhaven.

Bij het inzien van H. I. zal gewis de Christen-lezer met verbazing de schaamtelooze stoutheid ontwaren, met welke BAUER en andere Duitschers gepoogd hebben, het gezag van Mozes, van de overige Hebreeuwsche Geschiedschrijvers, ja ook van de Evangelisten, te ondermijnen, en hun den lak aan te wrijven, alsof de verhalen in den Bijbel eerst opgeteekend werden eeuwen nadat de zaken gebeurd waren, en zamengeflanst uit gewijde oorkonden, te Babel of elders bewaard gebleven. Met genoegen, daarentegen, zal men ontwaren, hoe mannelijk onze ervaren Oosterling en Oudheidkundige zijn gevoelen, de zaak des Geloofs, eerst op algemeene gronden verdedigt, daarna over den *Pentateuchus* en andere bij ons geheiligde schriften in het bijzonder uitweidt, tot staving van derzelver echtheid.

H.

H. II opent PAREAU met de woorden van HEYNE; bewerende, dat, in de kindschheid der wereld, de oudste taal der menschen bij uitstek zinnelijk, figuurlijk en beeldsprakig was; en dat zij, in hunne onkunde van de Natuur, buiten staat de redenen aan te wijzen van menigte verschijnselen, zeer veel als wonderbaar opdischten of aanzagen, hetwelk wij, wegens meerdere ervarenheid, niet als bovennatuurlijk beschouwen zouden. Dus was de brug gelegd, die velen na hem betraden, bij het zoeken naar *Mythen* in alle stukken des Bijbels, eerder met hun vernuft, dan met eene gezonde uitlegkunde, te rade gaande. Onze Schrijver, daarentegen, houdt zijn, bevorens aangedrongen, gevoelen vast wegens den oorsprong der Fabelen, welken hij, hoe duister, voornamelijk in het Veelgodendom gelegen acht. Ook wederspreekt hij diegenen, die, gelijk HEYNE en anderen, het pas geschapen menschdom, deszelfs kennis en tale, te laag stellen, hen in botheid en onkunde bijkans aan de dieren gelijk makende. Aannemelijker acht hij het, van den beginne eene Openbaring, of leiding door God, aan te nemen; het bijgeloof en de *Mythen*, daarna vermenigvuldigd, voor eene verbastering te houden van lateren tijd. De *Hebreeuwsche* taal, verder, is, zijns oordeels, de oudste, de *oorspronkelijke*; en, hoewel hij niet loochent, dat in dezelve, of in den Bijbel, veel beeldspraak te vinden zij, die in den smaak van HEYNE zich voegelijk laat verklaren, verbant hij evenwel den waan, dat hierom in de oudste oorkonden alles bijna, wat zij *historisch* melden, *mythisch* zou te verstaan zijn; of dat men steeds aan *philosophemen* te denken had. Want, schoon, in die grijze oudheid, onkunde wegens de verschijnselen der Nature aanleiding gaf, dat meermalen Gode toegeschreven werd, waarin thans het gezond verstand niets bovennatuurlijks ontwaart, wil hij toch hierom geenszins, wat in den Bijbel als wezenlijk *wonder* verhaald wordt, *natuurkundig*, of als *Mythe*, beschouwd en opgelost hebben, tegen de duidelijke

bedoeling der gewijde Mannen. Zelfs de smaak en overhelling der Oosterlingen tot grootspraak en wonderverhalen geldt hiertegen niet, als zijnde van lateren tijd, den Joden voornamelijk aangewaaid in de Babylonische gevangenis, en geheel verschillende van den schrijfstijl, die in de Boeken heerscht, niet slechts van het Oude, maar ook van het Nieuwe Verbond. Dit alles dringt PAREAU door kracht van redenen en een aantal voorbeelden alzoo aan, dat men daarin den diep ervaren Oosterling en redelijken Uitlegger des Bijbels duidelijk en hem ter eere ontdekken mag. Ook hielden wij ons bij deze bedenking te langer op, omdat dezelve ons toescheen de leere der *Mythen* inzonderheid te begunstigen, en dit gevoelen van HEYNE onder *onze* Godgeleerden, zoo wij meenen, den meesten bijval vond. Van minder aanbelang, dunkt ons, is het voorgeven, waartegen PAREAU zich verzet in

II. III, alsof de *Mythische* Schriftuurverklaring aanprijzing verdiende, als meest geschikt om de waardigheid der Gewijde Boeken te handhaven; gelijk MEIJER zulks beweerd heeft. Het moge zich behagelijk voordoen, dat men, dus het wonderdadige en bovennatuurlijke uit den Bijbel wegbrengende, geene zwarigheden ontmoet in de Gewijde Boeken, die alzoo niets behelzen zouden, dan hetgene de wereld in onzen tijd nog dagelijks geeft te aanschouwen: maar bij nader inzien blijkt ras, dat de knoop niet ontbonden, maar doorgehakt wordt, en nieuwe, ja grootere zwarigheden zich opdoen. Dikwerf toch zijn die *Mythische* verklaringen zeer gezocht, gedwongen, onwaarschijnlijk, en volmaakt willekeurig; geenszins dat licht aanbrengende, wat zij durven beloven. Zij ondermijnen, daarenboven, de geloofwaardigheid en het gezag, de Goddelijkheid, met één woord, der Heilige Schrift; en dat te meer, naar gelange men zich te dezen door vernuft en vinding laat wegslepen. Mannen, eindelijk, van naam en braafheid mogen, onder zekere bepalingen, en met behoud van hunnen eerbied voor den Bijbel, dit

spoor

ſpoór zijn ingeſlagen; dan toch, daar de ervarenis te dezen leert, dat de mensch zeldzaam maat houdt, is PAREAU met rede bevreesd, dat, vermits de zin van het woord *Mythe* zoo zeer onbepaald is, en door velen misbruikt, het historisch geloof des Bijbels daarvan groot nadeel te lijden hebbe: en acht hij het dus oorbaar, het voorſtel des Genootſchaps te eenemaal ongunſtig voor de *Mythiſche* Schriftuurverklaring te beantwoorden.

Dit nu leidt den Heere PAREAU daarhenen, dat hij, deze nieuwigheid, althans gelijk die doorgaans gebezigd wordt, verwerpende, zich verpligt vond, naar aanleiding der Vrage, eenen en anderen regel aan de hand te geven, dien hij den Bijbeluitlegger aanraadt te volgen. „Ware vrijdenkendheid, zoo wars van alle „partijzucht, dat men noch aan de oude Godgeleerd„heid, noch aan den allernieuwſten wijsgeerigen trant „te veel toegeve," is, volgens hem, een allereerst vereischte. Voorts prijst hij (2°.) aan, „in de Ge„wijde Boeken, vooral de tijden en menſchen, waar„van zij gewagen, in het oog te houden;" gelijk mede „(3°.) op den aard der tale en het ſpraakgebruik acht „te geven." Eindelijk ſchrijft hij „(4°.) als betamende „voor, om zich een gegrond denkbeeld te vormen „van de buitengewone tusſchenkomſten der Godheid, „zoo in de leeringen, als in de wonderdadige verrig„tingen; — en (5°.) altijd gedachtig te zijn aan die „hooge oudheid en zonderlingen inhoud der Gewijde „Boeken, die te wege brengen, dat daarin vele din„gen voorkomen, moeijelijk om te begrijpen." Dit vijftal regelen, nagenoeg met de woorden des Schrijvers voorgeſteld, is in den eerſten opſlag niet ten volle duidelijk, en wordt hierom in het breede, en door menigerlei gepaste voorbeelden tevens, van hem toegelicht; waaruit het ons leed doet, niets te kunnen overnemen. Met dankbaarheid voor dit uitmuntend lettergeſchenk, zoo vol van gezonde Godgeleerdheid en verſtandigen ijver voor de H. Schrift, als hetzelve onge-

meenen schat van taal- en oudheidkennis oplevert, leggen wij de pen neder: en stellen wij dit Deel onder de meest waardigen van TEYLER's *Godgeleerd Genootschap.*

Neêrlands herstelling Gods werk; tekst, Genesis I: 3. *Eene Leerrede, uitgesproken door* J. L. WOLTERBEEK, *Predikant bij de Hervormde Gemeente te Amsterdam, op den Dankdag voor den Vrede, 20 Julij* 1814. *Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. *In gr. 8vo.* 33 *Bl. f* :-8-:

Twee Leerredenen op het Vrede-feest, uitgesproken door ALEXANDER DE KONING, *Predikant te Sliedrecht. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. *In gr. 8vo.* 114 *Bl. f* :-18-:

Sermon prononcé le Mercredi 20 Juillet 1814; jour d'action de Graces pour le rétablissement de la Paix. Par D. T. HUËT, Pasteur de l'Eglise Wallonne à Breda. à Breda, chez *J. A. Oukoop.* 8vo. 34 pag. *f* :-8-:

Het onlangs gevierde Vredefeest was gewis door zoo vele dank- en bid-uren reeds voorafgegaan, dat de stoffe aanmerkelijk uitgeput moest schijnen, en noch het hart zoo sterk meer gevoelde, noch de mond, zonder in herhalingen te vervallen, zoo ruim meer kon overvloeijen van den lof des lichts, dat bij den verdwenen nacht zoo heerlijk afsteekt. En vanhier, dat de oogst van uitgegeven stukken, te dier gelegenheid voorgedragen, noch zoo rijk is, noch waarschijnlijk zoo overvloedig, ja overdadig worden zal, als die der vroeger uitgesprokenen. Intusschen kon toch dat feest, door al het voorafgegane, niets verliezen van zijne eigen onschatbare waarde; en bood hetzelve den bekwamen

men man ook nog genoegzame aanleiding tot het kiezen van oogpunten, het overstorten met eenen algemeenen gloed der dankbare tevredenheid, en het in 't licht stellen van bijzonderheden, welke aan geene vroegere behandeling, in het geheel, of zoo zeer, konden passen. Wij zagen althans op dien dag de Christenscharen met eenen ijver en eene belangstelling toevloeijen tot, en verwijlen in de geopende bedehuizen, alsof de hemelsche Godin des Vredes nu eerst plotseling was afgedaald uit den hoogen. En wij bekennen gaarne, dat het ons aan het hart zou zijn gegaan, zoo geene der schoone stukken, welke de vaderlandsche geestdrift op dien dag moet hebben voortgebragt, ja die ons dadelijk bekend werden, door de kunst van *onzen* KOSTER meer verspreid en voor elk verkrijgbaar waren geworden. Zoo veel te meer verblijden wij ons, dat het weinige, ons tot hiertoe onder de oogen gekomen, zoo voortreffelijk is, en door volkomenheid van inhoud zoo wél vergoedt eene armoede, die in dezer voege rijkdom wordt. Ja, elders worde het goede verspreid aangetroffen, hier is in elk stuk veel bijeen; en het vaderlandsche hart kan bezwaarlijk mistasten in de keuze, wil het de stichtelijke vreugde en dankbare opwekking, op dien dag genoten, door eenig schrift levendig houden.

Ten aanzien van het *eerst* vermelde, behoeft dit naauwelijks gezegd te worden. De roem van den Eerw. WOLTERBEEK is wijd en zijd verbreid. Men kent zijne duidelijke, nadrukkelijke en treffende voordragt, zijnen hoogen ernst en redelijke gemoedelijkheid, zijne vaardigheid, zoo wel om met de pen eigene en vreemde gedachten over de belangrijkste onderwerpen als te zaaijen in den akker der leergierige en godsdienstige harten, als om zijne welbespraakte tong en geheele deftige voorkomen aan hetzelfde oogmerk dienstbaar te maken. Bovendien sprak deze Leeraar in de stad, welke niet slechts het middelpunt des herboren vaderlands wordt geacht, maar die ook meer dan eenige andere be-

belang had bij de gezegende omkeering; waar het afgeworpen looden juk zich pijnlijker dan ergens elders had doen gevoelen. Hij zelf is vader van een talrijk huisgezin, telt daaronder volwasſen zonen, en is door zijne omſtandigheden als te naauwer aan het vaderland verknocht. Wie wenscht van hem niet den Vrede te zien vieren? Inderdaad, ten uiterſte ſtichtelijk is deze Leerrede over de woorden: *God zeide: daar zij licht! en daar werd licht;* en in het bijzonder ſcheen ons de vermaning, tot hen gerigt, die reeds wederom morren, *als gouden appelen op zilver gebeelde ſchalen.*

Doch het in de *tweede* plaats vermelde voert geene zóó voldoende aanbeveling met zich. Het is eerst ſedert de omwenteling, dat zich de jeugdiger Evangeliedienaar A. DE KONING door een en ander gunſtig heeft doen kennen bij het publiek. Doch, dit zelfs hebben zijne twee Leerredenen niet noodig. Hij deed ze, de eene des voormiddags, de andere des avonds, voor zijne gemeente; terwijl hij des namiddags nog eene naburige ſtichtte met een ongeſchreven ſtuk. Ook dit moge van zijnen ijver en zijne werkzaamheid getuigen; verre zij het, dat wij zulks aanvoeren, om eenig gebrek te verſchoonen. Neen; er heerscht in deze Leerredenen, benevens gebeden en wat tot het geheel der godsdienſtige feestviering behoort, zoo vele warmte, zoo vele kracht, zoo vele vloeibaarheid in den vorm en belangrijkheid in de ſtoffe, dat wij betuigen moeten, ſlechts weinig met zoo veel genoegen te hebben gelezen. De eerſte heet: *Gode geheiligde blijdſchap en lof*; de andere: *Opwekking tot de liefde voor het Vaderland.* Vooral in *gene* bewonderen wij den jongen Redenaar, zijnen rijkdom van woorden en zaken. In *deze* treft ons wederom de wel ſchiftende, bondig redenerende Leeraar, die de liefde tot het vaderland met die tot Christus zoo ſchoon in verband brengt, en op zoo evangeliſche wijze weet patriotismus te prediken, dat tevens menſchenliefde en ware wereldburgerzin mag worden genoemd. Misſchien verdiept

diept hij zich eene enkele keer bezijden hetgeen de toon van den Kerkelijken Redenaar en de bepaaldheid der bevatting van eene Christelijke gemeente gedoogt. Eene zekere stroefheid althans heeft het voor ons, wanneer hij b. v., tegen de zeden van onzen tijd hebbende uitgevaren, en misschien gevoelende dat dit wat ver ging, vervolgens de vraag aanvoert, of niet elke eeuw zijne gebreken hebbe, enz. Misschien is de stijl hier en daar bijna al te los, om met gemak en kracht te worden voorgedragen. Misschien ligt bij het volgende (bl. 44) geene volkomen gezonde waarheid ten gronde: „ Het was niet eens op onze wederkeering tot God en zijnen dienst, dat Hij onze verlossing en den vrede gebood; opdat het blijken zoude, dat Hij ons, om zijns naams wille, bevrijdde.” Doch, op welke rede zijn zulke *misschiens* niet toe te passen? Wij voegen hier alleen bij, dat N°. 1 ten tekst heeft Psalm CXVIII: 24. *Dit is de dag, dien de Heer gemaakt heeft; laat ons verheugd zijn en verblijd;* N°. 2 Ps. CXXII: 6. *Wél moeten ze varen, die u* (Jeruzalem) *beminnen!* — Verscheidene aanhalingen toonen, dat DE KONING met de beste schriften van onzen tijd gemeenzaam is; en de bescheiden lof, aan anderen toegezwaaid, doet zijn hart te meer eer.

Het *derde* aangekondigde is mede een waardig gedenkstuk van de heugelijke herstelling des Vredes. Het is de eerste keer, dat ons iets van dezen man, schoon niet van dit geslacht, althans van dezen naam, in handen komt. Hoe het zij, hij houdt de eer diens naams, naar ons oordeel, voortreffelijk staande. De tekst is: *Ziet, ik verkondig u groote blijdschap, die al den volke wezen zal;* het onderwerp, betoog dier blijdschap, en hoe deze moet uitgedrukt en betoond worden; de nadere uitwerking, van het eerste: deze blijdschap is groot, om de grootheid der verledene smarten, omdat ze onverhoopt is, omdat ze met zoo weinig bitters verzeld gaat, omdat ze algemeen is, omdat ze schoone uitzigten opent; — van het tweede: de eerste pligt is, ons

verheugen; de tweede, ons verheugen voor allen, voor het geheele vaderland; de derde, ons verheugen met dankbare en godvruchtige gezindheden. En in alles stralen de loffelijkste gevoelens door, op de treffendste en schoonste wijze uitgedrukt. Wij bevelen het stuk den beschaafden Lezer van ganscher harte aan.

Onderzoek aangaande Zenuwkoortsen en Typhus, benevens derzelver verschillende wijze van behandeling, alsmede omtrent de Oorlogspest van den vroegeren en lateren tijd, vooral met betrekking tot het aderlaten in dezelve; door C. W. HUFELAND. *Te Amsterdam*, bij L. van Es. 1814. *In gr.* 8vo. 117 *Bl.* *f* 1-5-:

De uitvoerige titel geeft den inhoud van dit boekje reeds eenigermate te kennen. De naam van den Schrijver geeft mede eene goede gedachte van de wijze, waarop het onderwerp in hetzelve behandeld wordt. Dit strekt dus genoegzaam tot aanprijzing; en eene aandachtige lezing zal elk, die het, op deze aanprijzing, openslaat, deszelfs waarde verder doen kennen. Het is den beroemden HUFELAND volkomen waardig, daar het de verschillen der Geneesheeren, omtrent den aard en de behandeling der ziekten, uit een nieuw en belangrijk oogpunt leert beschouwen. Wij leeren hier, namelijk, welk eenen invloed de *constitutie* of de gesteldheid van alles, wat in den mensch is of op den mensch werkt, op het karakter der ziekten, vooral der epidemische ziekten, hebben kan; zoodat dezelfde kwaal, op verschillende tijden, wezenlijk in aard verschillen, en dus ook eene verschillende behandeling vorderen kan. Velen zullen dit eene oude waarheid noemen; het zij zoo! Maar het is dan toch met haar, als met alle oude Dames gegaan; zij wordt over het hoofd gezien en geheel vergeten. Ware dit zoo niet, dan

dan zouden BROWN en zijne heethoofdige volgers zoo niet gefcholden hebben op de voorftanders der ontftekingwerende en buikzuiverende geneeswijze van den ouden tijd; dan zouden thans de verhevene Philofophen, met hun lancet en *nitrum* in de hand, den neus zoo niet optrekken voor de fchriften van de *Brownfche* School. Thans fchijnen de *epidemiën* meer ontftekingachtig te wezen, dan voorheen; doch men begint, vooral in Duitschland, de verkoelende en verflappende geneeswijze weer evenzeer te misbruiken, als te voren de prikkelende en verfterkende; daarvoor waarfchuwt HUFELAND in deze bladen; en wij wenfchen dezelve dus voornamelijk in handen van diegenen onder onze geneeskundige Landgenooten, die gewoon zijn, in hunne praktijk, den Duitfchen fmaak met dezelfde drift en vooringenomenheid aan te nemen en te volgen, als onze Dames den Franfchen of Engelfchen, in hare kleeding.

Een opmerkzaam Lezer zal hier op nieuw bevestigd vinden, dat in de gefchiedenis der wetenfchappen, zoo wel als in die der volken, het een een gevolg is van het ander; dat de wisfelende aard der ziekten invloed heeft op de veranderlijkheid der Geneesheeren in hunne ftelfels en geneeswijzen; en dat de meeningen der Geneesheeren wederom invloed hebben op den aard der ziekten. Hij zal kunnen bemerken, dat de Geneeskunst meer is dan een bloot apenfpel, en als eene wezenlijke weldaad voor het menfchelijk geflacht mag worden aangemerkt. Maar dan zal hij ook niet inftemmen met onzen Schrijver, die de waarde zijner kunst, ergens in dit boekje, (bl. 84, 85) niet weinig te kort doet, door de ftelling, dat de bekwaamfte Geneesheer zich flechts de redding van den *negenden* man mag toefchrijven; dat de overigen, zoo zij herftellen, ook even goed, zonder hem, herfteld zouden zijn, hoewel misfchien gemakkelijker en fpoediger. Waarlijk! men zoude bijna gelooven, dat een onzer erfvijanden, MOLIERE of BOILEAU, uit hun graf zijn opgeftaan, om

HUFELAND die uitboezeming in het oor te blazen: want, bevat deze ſtelling waarheid, zoo is onze kunst de moorddadigſte aller kunſten. Doch gelukkig is zij valsch. Hoe velen toch (om ſlechts iets bij te brengen), zouden, door de verergering eener ligte ongeſteldheid, aan zichzelven overgelaten, hunne gezondheid zien ondermijnen, en, bij gevolg, hun leven verliezen, die nu, door de tijdige zorg van een bekwaam Geneesheer, met een gering, doch gepast middel, herſteld worden! Zijn ook dezen hunne redding niet aan de kunst verſchuldigd? niet dikwijls meer verſchuldigd, dan zij, die van hevige kwalen herſtelden?

De aanmerkingen van den werkzamen en verdienſtelijken VAN DER BREGGEN vermeerderen inderdaad de waarde van dit ſtukje, en dienen veeltijds tot nadere opheldering of bevestiging van het, in den tekst, gezegde.

Huiszittend Leven, bevattende eenige Mengelſtoffen over afzonderlijke en, voorheen, weinig of niet bewerkte Onderwerpen, betrekkelijk tot de Letter-, Historie- en Oudheid-kunde van Nederland; door Mr. HENRIK VAN WIJN. *IIden Deels 1ſte Stuk. Met VI Platen. In den Haag, bij* J. Allart. *In gr.* 8vo. *XXXIV en* 385 *Bl. f* 6-:-:

De Nestor onzer Vaderlandſche Letterkunde, de Heer VAN WIJN, gaat met ijver voort, ons de reſultaten zijner naſporingen, en die van eenigen zijner Vrienden, in het vak der Nederlandſche Oudheden, mede te deelen. Ditmaal loopen dezelve grootendeels over een zeer moeijelijk, en veelal met doornen bezet, veld, over de *Geſlachtrekenkunde*, en wel van een onzer oudſte en voornaamſte Huizen, de BREDERODES. Het gewone gevoelen laat dit Huis afſtammen van SICCO of SIFRIED, tweeden Zoon van Graaf AR-

NOUD

NOUD VAN HOLLAND, die in het laatst der tiende Eeuwe leefde; terwijl alhier, in eene briefwisseling tusschen de Heeren SPAEN VAN HARDESTEIN en den door *Leyden's* noodlot aan de wetenschappen ontrukten KLUIT, beiden doorkundig in 's Lands Oudheden, bewezen wordt, dat dit gevoelen niet dan op het zeer verdachte getuigenis van den onkritischen JOHANNES À LEYDIS berust. De valsche KLAAS KOLIJN komt, gelijk van zelve spreekt, niet in aanmerking. Van het Huis der BREDERODES vinden wij niet gewaagd vóór den jare 1244; een *negatief* bewijs, dat deze naam toen eerst is opgekomen; 't welk dáárom veel afdoet, dewijl deze Familie, als een zijtak der Graven, gewis in die tijden van volstrekte Adelregering, en vooral in de onlusten tijdens Vrouwe ADA en WILLEM I, eene rol moest gespeeld hebben. Volgens het nieuwere gevoelen dan, door den Heer VAN SPAEN op eene aanmerking van den Heer SNOECKAART VAN SCHAUMBURG gegrond, nader ontwikkeld, en door den Heer KLUIT, na eenige geopperde tegenbedenkingen, mede beaamd, is het Huis van BREDERODE een jongere zijtak uit de oudtijds zeer vermaarde, doch naderhand in verval geraakte, Familie der VAN TEYLINGENS, wier afkomst zich in de grijze oudheid verliest, en die mogelijk wel van SICCO of SIFRIED VAN HOLLAND afstammen. In het begin der dertiende Eeuwe zal dan een jonger Broeder van Heer WILLEM VAN TEYLINGEN, *Drossaard* of *Drossaet* (*Dapifer*, *Truchsess*, *Sénéchal*) van *Holland*, hetzij zelf den naam van BREDERODE hebben aangenomen, gelijk de Heer VAN WIJN oordeelt, hetzij, volgens de meening des Heeren VAN SPAEN, een' Zoon WILLEM hebben nagelaten, die de eerste Heer VAN BREDERODE was. De oordeelkundige ontwikkeling van dit alles moet men in het werk zelf nazien, waaruit wij niet kunnen nalaten, nog eene *Anecdote* wegens de laatste oogenblikken van onzen vereerden KLUIT over te nemen. De voortreffelijke Man

was

was juist bezig met het doorzien en bewerken van een Handschrift uit de Grafelijke Domeinen, hem door den Heere VAN WIJN toegezonden, toen hij, om eene of andere onbekende reden, met zijne Echtgenoote het vertrek verliet, waarin men het Handschrift gaaf heeft wedergevonden, gelijk de kamer zelve in haar geraamte is blijven staan. Hoe gelukkig ware het dus voor dit Echtpaar, ja voor de geleerde wereld geweest, zoo deze noodlottige verwijdering beiden niet aan den vreesselijksten dood had blootgesteld! Immers uit het gemelde vertrek waren zij, menschelijkerwijze gesproken, waarschijnlijk gered geworden.

Als *Bijlage* tot de bovenstaande briefwisseling dient het *Necrologium Egmundense*, door den Heer KLUIT aan den Schrijver ter leen verstrekt, en zijnde een afschrift van BALDEWINUS, *de Haga Comitis*, uit de *Egmondsche* Boekerij.

De nasporingen van den Heere VAN WIJN omtrent het Huis van BREDERODE deden hem eenige nog onuitgegevene bijzonderheden vinden van Heere DIEDERIK VAN BREDERODE, een' der ijverigste aanhangers van Vrouwe MARGARETHA in den twist met haren Zoon WILLEM, die zich de toen reeds zeer verrijkte Steden, gelijk de Moeder de Edelen, te vriend maakte, waaruit eerlang de veete der *Hoekschen* en *Kabeljaauwschen* (doorgaans met den Adel en de Steden overeenkomende) zich ontwikkelde, en, na een' bijna honderdvijftigjarigen twist, met de volkomene zegepraal der Volkspartij en de vernedering der *patricische* Familiën eindigde, van welke de BREDERODES zich tot het laatste toe als Hoofden der *Hoekschen* gedroegen, en, nadat door de vereeniging van Vorst en Volk de eigene magt des hoogen Adels geknakt was, onder Heere HENRIK VAN BREDERODE met het Volk en den Adel tegen den *Spaanschen* Dwangheer opstonden. En de roem van dit zoo belangrijke Huis, en de langdurigheid van den opgenoemden, in de uitkomst zoo gewigtigen, kampstrijd der beide *Nederlandsche* par-

tijen, maken het vertoog van den Heere VAN WIJN, over de belegering van het Huis te *Brederode*, — de overgave van hetzelve, met behoud van een klein jaargeld voor den eigenaar, — voorts de gevangenſchap van Heere DIEDERIK, deszelfs ontſlag en herſtelling, den zoen tusſchen MARGARETHA en haren Zoon, en eindelijk de twee watergevechten in *Zeeland* en op de *Maze*, welke dien zoen drie jaren voorafgingen, — naar ons oordeel, tot eene zeer belangrijke bijdrage tot de Vaderlandſche Geſchiedenis, welke de hier vermelde lotgevallen van DIEDERIK VAN BREDERODE, na deszelfs gevangenneming in den ſcheepsſtrijd op de *Maze*, niet eens aanſtipt.

De liefhebbers der oude *Nederlandſche* taal zullen zich hier ook vergast vinden op eene berijmde aanſporing tot eenen nieuwen kruistogt, door JACOB VAN MAERLANT, na de verovering van *Acra* in 1291. Het onderwerp, en het vuur, waarmede de ſchrijver bezield was, verheffen zijne rijmen ſoms tot een' dichterlijken gloed. Hoezeer ook ingenomen met den luister der kerke, en, gelijk de braafſte lieden dier tijden, de kruistogten ten hoogſte goed en noodzakelijk keurende, durft hij echter, even als zijn tijdgenoot DANTE en kort daarna PETRARCA, *Rome* en hare zedeloosheid zeer onbewimpeld beriſpen. Het is toch wel eene ſtoute taal voor eene Eeuw, waarin de Paus het toppunt zijner magt bereikte:

Die Kercke van Rome is dusdaen vraet,
Zi is dronken ende al zonder raet,
Die hoeft is van Kerſtijnheden.
Zine heeft geen lit, dat haer beſtaet,
Keizer, Coninc, noch Prelaet,
Het en is mits der gierichede
Ontaert van goeden zeden.

Ten ſlotte vinden wij eene *Verhandeling nopens een over-oud Handſchrift der vier Evangeliën uit de Abdij van Egmond*, door Grave DIRK II en zijne Gema-

malin HILDEGAARD, althans vóór het einde der tiende Eeuwe, aan die Abdij geschonken. Dit Handschrift is verreweg het oudste, uit den tijd onzer Landsvorsten, 't welk men nog gevonden heeft. De versieringen van hetzelve, vooral de fraai gekleurde Afbeeldingen van den Graaf en de Gravin, en die hier in schoone platen zijn medegedeeld, verdienen de aandacht der oudheid- en kunst-minnaren, en zelfs der kunstenaren, ter nadere kennis van het *costuum*. In dit Stuk vinden wij daarvan de *materiële* beschrijving; letterkundige ophelderingen zal men in het volgende vinden.

Niet uit bedilzucht, maar om te toonen, dat wij deze aangename bijdrage tot de Vaderlandsche Oudheden met aandacht gelezen hebben, zullen wij hier eenige kleine aanmerkingen mededeelen. Op bladz. IX der Voorrede wordt gezegd, dat JOHAN VAN LEYDEN zijn gevoelen wegens de H. H. VAN BREDERODE uitbragt *omtrent de tweede helft der 14de Eeuwe*. Daar echter op bl. XIII gezegd wordt, dat de overzetting der Latijnsche Kronijk dier Heeren, door J. VAN LEYDEN, tot 1486 loopt, zoo zal het bovenstaande wel eene drukfout zijn. — Op bl. XX dier Voorrede staat het gevoelen van EYNDIUS geboekt, dat SIFRIED niet Zoon van ARNOUD, maar Broeder of Zoon van Keizer KAREL *den Goeden* zou wezen, die van de regering had moeten afstaan, en sedert aan eene onedele vrouw trouwde. Dit zal vooreerst wel KAREL *de Dikke* zijn; doch ten andere is dit gevoelen niet alleen zonder grond, maar volstrekt onmogelijk, daar KAREL *de Dikke* niet *op dien tijd*, maar *eene Eeuw vroeger dan Graaf* ARNOUD leefde. — Men leest op bl. 223, dat Keizerin MARGARETHA waarschijnlijk op den 23 van Zomermaand 1355 overleden is; terwijl (zie de volgende bladzijde) WILLEM in Lente- en *Oogstmaand* des jaars 1355 bij zijne Moeder in *Henegouwen* was. Een van beiden moet dus eene vergissing zijn. Dan, wat zijn deze kleinigheden, bij zoo vele goede en naauwkeurige bescheiden! — Wij wenschen den geachten

Schrij-

Schrijver lust en krachten, ter spoedige uitgave van het tweede Stuk van dit Deel.

Reize naar Nieuw Mexico en de Binnenlanden van Louisiana, voorgegaan door eenen togt naar de bronnen der Missisippi, gedaan op last van het Gouvernement der Vereenigde Staten, in 1805 *tot* 1807, *door den Majoor Z. M.,* PIKE. *Uit het Engelsch. IIde Deel. Met Kaarten. Te Amsterdam, bij* C. Timmer. *In gr.* 8*vo.* 374 *Bl. f* 3-15-8

Daar het verslag wegens het tweede Deel dezer Reize van den Heer PIKE, door tusschenkomende verhinderingen, langer is uitgebleven, dan wij ons hadden voorgesteld, achten wij niet ondienstig, onze Lezers te verwijzen tot het berigt aangaande het eerste Deel, te vinden in het *Tijdschrift voor* 1813, bl. 501—504. Men ziet daaruit, dat wij het belang van dezen Schrijver, om ons bekend te maken met den toestand der voornaamste Spaansche Bezittingen in Noord-Amerika, ten volle erkenden; en, volgens aanduiding des Vertalers, alle reden hadden ons te beloven, dat het tweede Deel, 's mans opzending naar *Nieuw Mexico* moetende behelzen, het meest merkwaardige zijn zoude, en de gewigtigste zaken stond te bevatten.

Volmondig mogen wij hier bijvoegen, dat wij ons te dezen niet vonden te loor gesteld. Immers in de IIIde Afdeeling, waarmede dit Deel aanvangt, ontmoeten wij het *Dagverhaal zijner Reize door de Binnendeelen van Nieuw Mexico, in* 1807, (van den 27 Februarij, namelijk, tot 1 Julij) *toen de Schrijver derwaarts gebragt werd door een geleide van Spaansche Dragonders.* Eenig denkbeeld van dezen togt zal zich de Lezer vormen, wanneer wij zeggen, dat zij door den argwaan der Spanjaarden, van welken zij op de grenzen, en in de gebergten verdoold zijnde, overrompeld waren,

eerst naar *Santa-Fé*, voorts naar *Chihuagua*, werden opgezonden, tot dat zij, daarna hooger opgevoerd, en langs bijwegen omgeleid, in de nabijheid van *Sant-Antonio*, van den Gouverneur CORDERO berigt ontvingen, om met hun volk vrijelijk naar huis te kunnen vertrekken. Hunne behandeling door de Spaansche Grooten was doorgaans beleefd, maar koel, en vol van jaloerschheid. Deze straalt door in menige bijzonderheid, vooral in hen te berooven van hunne papieren, gelijk mede van alle middelen om narigten te bekomen wegens de ligging der Spaansche Bezittingen; ja in de belemmeringen, hun aangebragt in het houden van een dagregister op hunne reize, en het doen van geschikte sterrekundige waarnemingen. Herbergzaam werden zij inzonderheid ontvangen van een en ander voornaam Geestelijke, bij wien zij nachtverblijf nemen moesten op de dorpen. Overigens ruimt het dorre des dagverhaals, in het eerste Deel opgemerkt, bij het doorreizen van woeste en door wilden bewoonde oorden, hier plaats voor menigte van anekdoten, die dezen togt veraangenamen voor den Lezer. Met eene deelnemende verontwaardiging troffen wij in dit verhaal van PIKE voldingende bewijzen aan van diepe onkunde, en der slaafsche vernedering, waarin het Spaansche Gouvernement de inwoners dezer landen houdt. Ons bestek gehengt niet, dat wij een kort verhaal of overzigt geven uit het dagregister des Schrijvers in deze Afdeeling. Men vergenoege zich, dat wij, ter staving dier vernederinge, uit zijn verhaal dit doorslaand bewijs overnemen. Aan den ingang van het dorp *San-Fernandes* ontmoet PIKE den Luitenant MALGARÈS, in welken hij ras den welopgevoeden man onderscheidt, en met hem gemeenzaam wordt. Om onzen Reiziger te verpligten en te vervrolijken, schreef hij „ in den achtermiddag, aan „ de Alkades van onderscheidene kleine naburige dor„ pen, een" brief, dus luidende: *Zend heden avond* „ *zes of acht uwer aardigste meisjes naar het dorp San-* „ *Fernandes; mijn voornemen is, er een Fandango te*

„ ge-

„ geven, om de op heden aangekomene Amerikaansche
„ Officieren te vermaken.

DON FACIENDO."

„ Deze order, vervolgt PIKE, werd stiptelijk ten
„ uitvoer gebragt, en schetst meer dan alles den staat
„ van vernederinge dezer veldbewoners.... Het bal
„ had des avonds plaats, naar de wijze van het land,
„ en leverde ons eene bekoorlijke verzameling van jon-
„ ge, schoone dorpmeisjes op;" Dan, vervolgen wij onze opgave van den verderen inhoud dezes Deels.

De Luitenant WILKINSON had zich op den 28 October 1806, volgens de letter der Instructie, aan den Heer PIKE afgegeven, ter plaatse, waar de *Arkansas* bevaarbaar wordt, van hem moeten scheiden, met last om die rivier af te zakken met een klein detachement. Als eene belangrijke bijdrage, derhalve, betrekkelijk tot *Louisiana*, den opgemelden stroom, en de inwoners des lands, heeft PIKE, met goede reden, het Rapport van dien Luitenant overgenomen, en, voor zoo verre deszelfs togt van den zijnen verschilde, in de IVde Afdeeling geplaatst.

Eindelijk, hoewel de Schrijver zijne *aardrijkskundige, statistieke en algemeene waarnemingen, betrekkelijk de binnenlandsche Provinciën van Nieuw Spanje*, benevens zijne *algemeene aanmerkingen over dat gewest*, in het dagregister zijner Reize aldaar had ingelascht, waar hij gewaagt van de hinderpalen en beletselen, hem hierin door het Spaansche Gouvernement in den weg gelegd, heeft de Vertaler, onzes inziens te regt, deze meest belangrijke stukken doen volgen op de reeds gedachte IVde Afdeeling. Het dagregister toch van den Reiziger loopt wegens deze verschikking meer onafgebroken voort, en na het verhaal van zijne ontmoetingen is het voorzeker gevalliger, den uitslag van 's mans navorschingen te lezen, die men alsdan ten volste weet, hoeveel moeite, beleid en waakzame voorzorg hem

hem derzelver bijeenzameling, en de bewaring ook dier papieren, gekost moet hebben.

De zaak verdient wel, dat wij onze Lezers, behalve met de opschriften, reeds gegeven, nader bekend maken met den inhoud dezer *waarnemingen* en *aanmerkingen*, welke, althans in deze vertaling, het aanzien dragen eener geregeld bewerkte verhandelinge, die haren Schrijver vereert, met de aanmerkingen des Vertalers hier en daar verrijkt is, en loopt over het aangelegen onderwerp van Lands- en Volks-kennis, naar het oordeel van eenen getuige, dien wij op hoogen prijs behooren te stellen, en zijn gezag niet betwisten mogen.

Behalve eene naauwkeurige opgave der ligging van het Koningrijk *Nieuw Spanje*, onder den naam van het *Onderkoningschap van Mexico* (of Oud Mexico) en de *binnenlandsche Provinciën* onderscheiden, en beiden wederom in bijzondere Intendantschappen verdeeld, wier uitgestrektheid en bevolking hier wordt opgegeven, en door den Vertaler vergeleken met de aanwijzing en begrootingen van den vermaarden HUMBOLDT, levert ook de Heer PIKE zijne eigene of ingewonnen berigten omtrent de *zeden*, *gebruiken* en *staatkundige magt*, voornamelijk wegens die *binnenlandsche Provinciën*, welke hij doorreisde. Dien ten gevolge onderrigt hij ons wegens de *lucht en luchtstreek*, *bosschen en vlakten*, *mijnen*, *mineralen en bergstoffen*, *rivieren*, *meren*, *dieren*, *bevolking en steden*, *handel*, *landbouw*, *oudheden*, *inlanders*, hunne *zeden en karakter*, *krijgsmagt*, *Godsdienst*, *en geschiedenis*, zoo van *Nieuw Mexico*, als der *Provinciën van Nieuw Biscaije*, *Sonora*, *Sinaola*, *Cohahuila*, en *van Texas*, met meerdere of mindere uitvoerigheid. Dit alles breidt hij vervolgens, in zijne *algemeene aanmerkingen over Nieuw Spanje*, bepaaldelijk ten aanzien van de *zeden*, *koophandel*, *fabrijken* en *inkomsten*, bovenal aangaande de *krijgsmagt* des lands, nog verder uit.

Daarna, en als eene vrucht der waarnemingen van onzen Schrijver, gedaan op deszelfs reize door *Louisia-*

fiana, in het IIfte Deel verhaald, lezen wij hier, onder een zestal opfchriften, zijne daartoe behoorende *aanteekeningen*, behelzende het *overzigt van den grond*; voorts narigten wegens de *Ofagen*, *Panis*, *Kamfes*, *Tétaus*, en de *Indianen van Nieuw Mexico*; eindelijk, bij wege van Tafel, een *Statistisch Tafereel der Volken, die het westelijk gedeelte van Louifiana bewonen.*

Boven dit alles heeft PIKE zijn werk verrijkt met *aanmerkingen over den grond, de voortbrengfels en de bewoners van Nieuw Spanje*, door hem ontleend ten deele uit de uitmuntende gefchiedenis van Amerika door WINTERBOTHAM, en uit het werk van den Abt CLAVIGERO. Ook heeft de Nederduitfche Vertaler achteraan geplaatst de *aanmerkingen* van den Franfchen, den Heer BRETON, op het verhaal van den Luitenant WILKINSON, en op een gedeelte van dat van den Heer PIKE. Hem aangaande, eindelijk, lezen wij, ten flotte van dit Deel, verrijkt met het *drietal* beloofde Landkaarten, den loop der *Misfisfippi* en der binnenlanden van *Louifiana* vertoonende, het vereerend *Extract uit de Raadplegingen van het Amerikaansch Congres*, waaruit het aanbelang en de prijs, door de Vereenigde Staten gefteld op deze Ontdekkingsreizen, zoo duidelijk valt op te maken, dat wij, daar zulke bevoegde en aanzienlijke Regters fpreken, zelfs tot aanprijzing van de waarde dezes werks ons niet behoeven uit te laten. Alvorens nogtans de pen neder te leggen, en affcheid te nemen van eenen Schrijver, die, dank zij den Vertaler, onze kundigheden wegens fchaars bezochte oorden van Amerika aanzienlijk vermeerdert, herinneren wij ons de belofte van eene kleine proeve te zullen geven van 's mans fchrijfwijze, en bepalen ons tot hetgene PIKE ons mededeelt wegens de befchaafde Indianen van Nieuw Mexico. „ Deze beftaan," zegt hij, „ uit het overfchot der vierentwintig aloude volksftammen. De *Keres* zijn de magtigfte onder hen, makende zij thans de bevolking der drie dorpen van *San-Domingo*, *San-Philippe*, *San-Diaz*,

 en

en nog van twee of drie andere, uit. Het zijn mannen van eene hooge, lijvige en ronde gestalte, hebben schoone tanden, en bezitten eene zachte en handelbare inborst. Zij gelijken op de *Osages* meer dan elke andere natie, welke ik nog gezien hebbe. Zij bevinden zich aan geenen bijzonderen Heer onderworpen, maar alleen aan het Gouvernement, hetwelk hun onderscheidene lasten, als den krijgsdienst, de verpligting om óf muilezels te drijven, óf de vracht zelven te dragen, heeft opgelegd; zijnde zij bovenal ten strengste aan de bevelen der krijgsbevelhebbers onderworpen.

„Ik ben ooggetuige geweest van een tooneel, waarvan de bloote herinnering mij het hart voor deze ellendigen kloppen doet, terwijl hunne ongemeene lafhartigheid tevens mijne verontwaardiging opwekt. Op zekeren avond, voor dat ik te *Santa-Fé* aankwam, hielden wij halte bij een dorp, alwaar de familiën van twee onzer Indiaansche Kavaliers woonden. Zij waagden het, gedurende den nacht, hunne vrienden een bezoek te gaan geven, hetwelk ontdekt werd; den volgenden dag riep de Kommandant alle de Indiaansche Kavaliers bijeen, en vergde hun eene verklaring af, wie de onvoorzigtigen onder hen geweest waren, die zich een oogenblik van hunne posten verwijderd hadden. Op hunne weigering, om hunne landgenooten te verraden, zagen zij zich op eene jammerlijke wijze mishandeld. De Spanjaarden sloegen hen met het hout hunner lansen, zoodat zij bijna van de paarden gestort waren. De ongelukkigen, hoewel gewapend, lieten zich het aangezigt bloedend slaan, zonder een enkel woord voort te brengen; geen teeken van misnoegen, geen gemor, geene verschooning ontsnapte hunne lippen.

„Deze Indianen zijn, gelijk de wilden, met bogen en lansen gewapend; sommigen zijn van snaphanen voorzien.

„Offchoon men zich vleit, dat zij tot het Christendom zijn overgegaan, hebben zij echter eene menigte hunner aloude leerstellingen, feesten en plegtighe-

heden behouden; een dezer, welke mij de aanmerkelijkste voorkomt, is, dat zij eens in het jaar een feest vieren, dat drie dagen onafgebroken duurt, en alleen met drinken, eten en dansen wordt doorgebragt."

Op de vertaling, die, hoewel van taalkundige fouten niet geheel vrij te kennen, echter ons meer gezuiverd, dan die van het eerste Deel, heeft toegeschenen, zullen wij te minder ons aanmerkingen vermenigvuldigen, dewijl onze Landgenoot, door gewigt van aanteekeningen, alle aanspraak heeft op deze onze bescheidenheid, gelijk op onzen dank voor de moeite, aan dit werk door hem besteed.

Ubi plura nitent: non ego paucis
Offendar maculis.

De Roem, in twee Zangen, door Mr. SAMUEL IPERUSZOON WISELIUS. *Te Amsterdam, bij* H. Gartman. 1814. *In gr. 8vo. VIII, 53 Bl. f* 1-10-:

Een uitmuntend Dichtstuk, waarvan wij met genoegen verslag geven. De eerste Zang is voornamelijk aan de valsche Roemzucht toegewijd. Na eene fraaije inleiding, waarin de Dichter betuigt geene gunst van aardsche Goden te bedelen, waarin hij, met eene schoone wending, de lage en kruipende Zangers, die, door valsche gloriezucht gedreven, ter sluik eenige lauwerbladen uit *Pindus* tuin geroofd hebben, dus toezingt:

Ontwijk; ontwijk deez tempelmuren,
Dit achtbaar koor, gij vuig gebroed,
Dat Phoebus godgewijde vuren
Voor kroon of mijter blaken doet!

waarin hij zegt, alleen voor den waren *Roem* te zingen, en dien, in een paar krachtige *coupletten*, schildert, en eindelijk de Waarheid aanroept, om hem den mensch te toonen, ontdaan van tooi en mom, komt de Dichter tot zijn eigenlijk onderwerp.

Wij treffen hier eene wel korte, doch, in ons oog, treffen-

sende schildering aan van den mensch, in zijne wonderlijke tegenstrijdigheden, in zijne grootheid en dwaasheid. De overgang tot den Dwingeland, aan wiens hollende eerzucht en verderfelijke bejagingen het grootste gedeelte van den Zang gewijd is, komt ons gelukkig voor. Hoewel hem de vloek der kermende aarde vergezelt, blijft toch de Roem het doel van zijn streven. De ijdelheid van dit streven wordt met nadruk voorgesteld. Alles is hier stout gemaald en met gepaste voorbeelden uit de oude geschiedenissen opgeluisterd. De veroveringszucht en de trotsche aanmatigingen van den wreeden werelddwinger; de gruwelen, door hem bedreven; de rampen, door hem gesticht; de valsche glorie, die hij van rondsomme inoogst; de slaafsche hulde, die hij van alle zijden, als eene Godheid, ontvangt; en eindelijk de nietigheid van dien vergoden geweldenaar, in het oogenblik van sterven — dit alles is door den Dichter regt *con amore* behandeld. Het lust ons, eenige *coupletten* af te schrijven:

Wat digte hoop van slaafsche zielen,
  Die smekend naar zijn' oogwenk ziet,
En hem, bij 't bevend nederknielen,
  Den krommen nek ten voetbank biedt!
Zijn kroon blindt de oogen door haar glansen;
Een loflied stijgt langs dak en transen;
  Bazuin- en harpklank gaat hem voor;
't Staat al verbaasd, ontzet, verwonderd,
Terwijl zijn kop'ren wagen dondert
  En bliksemt op Salmoneus spoor.

Nu rijzen geur'ge wijrookdampen
  Voor hem, als God gevierd, omhoog:
Die rook verbergt der volken rampen
  Voor 's woestaards grimmig vonk'lend oog;
De Dichtlier laat zich schat'rend horen
En streelt, tot eigen smaad, zijne oren
  Met logenzang, voor goud gekocht;
De beitel moet dien zang herhalen
En schenkt met kunst aan keurmetalen
  En marmerblokken ademtogt.

De Nijlgod komt hem offers branden
En biedt met Rhijn, met Eridaan,
Met Ganges en met Barka's zanden
En gouden Taag, hem schatting aan.
Zijn willekeur, ten wet gegeven,
Doet 's werelds Zuideraspunt beven
En 't ijs, dat 's Obij's zomen boordt.
Het aardrijk klaagt met droeve galmen,
Terwijl 't alom de gruw'bre schalmen
Van 's menschdoms boei rinkinken hoort.

Schoon de laatste regel niet gemakkelijk vloeit, en ons dat *rinkinken van de gruw'bre schalmen* niet zeer bevalt, is toch het geheel meesterlijk. In het vermelden van de komst des Doods, kwam ons de regel: „Hij komt, de Dood, *tot haar ontzet*," zwak voor; doch het overige doet de vereischte werking. Hij komt aan de ijzeren hofpoort, scheurt die gonzend open, en, vóór hij nog in de slaapzaal van 's werelds Opperheer is binnengestormd, heeft dezen reeds alles verlaten. De Dichter drukt dit krachtig uit door den enkelen regel: „Staffier en laffe vleijer vlugt."

Is deze beschrijving van den Dwingeland, wat het dichterlijke betreft, in het oog van den kunstkenner schoon; zij wordt den regtschapenen vaderlander merkwaardig, wanneer hij weet, dat de Heer WISELIUS den moed heeft gehad, om dit Dichtstuk voor talrijke vergaderingen openlijk uit te spreken in eenen tijd, toen schier alles zich onder den ijzeren schepter der dwingelandij kromde; wanneer hij weet, dat deze Zangen hunnen oorsprong verschuldigd zijn aan het gedrag van zoo velen van 's Dichters landgenooten, (waaronder mannen, wier geslachtnamen van oudsher in 's lands geschiedboeken met roem bekend stonden; mannen van de uitstekendste geestvermogens, ja zelfs zulken, die nog kort te voren de bazuin van vrijheid en gelijkheid luid hadden doen klinken) die, in stede van zich aan den dienst des vreemdelings, die ons ten Koning werd opgedrongen, te onttrekken, van alle zijden toevloeiden om den opgedrongenen Heer hunne hulde te bewijzen, sommigen om ambten of gezag te behouden of te bekomen, anderen om met uitwendige versierselen, dat ellendig poppentuig van dwazen of van bejaarde kinderen, hunne kleederen op te pronken. Dit gedrag, en vooral de schaam-

 te-

teloosheid van eenigen, om, niet te vreden met eene gewone nederige onderwerping, de verhevenste welsprekendheid, ja de Goddelijke Dichtkunst zelve tot zulk een einde aan de laffste en logenachtigste vleijerij dienstbaar te maken, vervulde den Heer WISELIUS met teleurstelling en verontwaardiging, en eene menigte aandoeningen bragten zijn zedelijk gevoel tot een' zeer hoogen trap in beweging; doch in kalmer oogenblikken deden zij hem dikwerf peinzen over den mensch en zijne, vooral in onze dagen zoo hoog opgevijzelde, grootheid, en nu stortte hij zijn gevoel en zijne bespiegelingen tevens in deze Zangen uit. Het geschrift zoude echter bij 's mans overige papieren liggen zijn gebleven; doch toen men ook bij hem herhaalde aanzoeken durfde wagen, om zich onder de dienaren des zoogenaamden Konings te laten opteekenen, meende hij aan zulke, hem beleedigende, pogingen op geene betere wijze een einde te kunnen maken, dan door dit uitvloeisel zijner vaderlandsgezinde gewaarwordingen, tot een sprekend bewijs zijner onverwrikbare en nimmer bijkavelende grondbeginselen, in twee onzer meestberoemde geletterde Maatschappijen van het spreekgestoelte voor te lezen.

De tweede Zang biedt aangenamer tooneelen aan. Hier zijn de *ware Roem* en de *Mensch*, door edele roemzucht geprikkeld, de voorwerpen van 's Dichters hooge geestvervrukking. Plaatsgebrek verbiedt ons, deze schoone bespiegelingen te volgen. De Dichter treedt den tempel des Roems binnen. De beschrijving daarvan is keurig. Hier vindt hij de namen van hen, voor welke plaatsen in dezen tempel bestemd zijn; dáár worden de daden der echte wereldgrooten in duizend kunsttafereelen getoond; ginds rijzen zangen ter hunner eere. De lof van een aantal beroemde mannen wordt nu door den Dichter bezongen. Schoon de vermelding van zoo vele beroemde mannen in een Dichtstuk aan den Roem doelmatig moge zijn, geeft toch de menigte van namen eene onaangename stroefheid aan het vers, gelijk hier:

„ Blinkt gij, ô Grooten, Vossen, Baerles,
Erasmus, Schrijver, Douza, Hooft!"

Daarenboven, hoe vele achtbare namen zijn niet vergeten, welke, naar ons gevoelen, boven eenigen, welke vermeld zijn, de voorkeur verdiend hadden! Wie zoude, om slechts eeni-

eenigen te noemen, niet gaarne naast den naam van FRANKLIN dien van PENN, naast den naam van JENNER dien van HOWARD, naast den naam van KEPLER dien van onzen, zoo waarlijk grooten, geenen roem bejagenden, maar toch eeuwig beroemden PIETER NIEUWLAND gespeld hebben? Dan — de Dichter konde ook allen niet noemen, en wij maakten zelve reeds de aanmerking, dat zoo vele namen zich moeijelijk in het vers laten vlechten. Dat echter onze VONDEL, die Vorst der Nederlandsche Dichteren,

a quo, ceu fonte perenni,
Vatum Pieriis ora rigantur aquis,

dien dezelfde VAN BROEKHUIZEN (welke hier door den Dichter met VIRGILIUS wordt gelijk gesteld!) *een' ontzaggelijken Leeuw* noemt, *die alles voor zich deed zwichten*, in dit Dichtstuk niet gedacht wordt, valt bijzonder in het oog, en moet aan een opzettelijk verzuim worden toegeschreven.

Veel voortreffelijks levert, overigens, deze Zang op. Bij het reeds aangehaalde ten bewijze van den moed des Dichters, door de openlijke voorlezing van dit Vers aan den dag gelegd, behooren nog de volgende regt stoute en krachtige *coupletten:*

Blikt, Ed'len! die in beter tijden,
  Door vrijheids zoet genot gestreeld,
Uw leven Pallas dienst mogt wijden
  En Phoebus cither hebt bespeeld,
Blikt gunstig neder op uw zonen!
Wij zweeren 't bij uw gloriekronen!
  Nooit, nooit buigt Neêrlands roem het hoofd,
Offchoon in Vesta's tempelmuren
De laatste vonk der outervuren,
  Op 's Dwinglands wenk, wierd uitgedoofd.

Zie daar de kroon, waarnaar wij streven,
  Die ons aan 't eind van 't renperk wenkt!
Zie daar dien Boom van 't Eeuwig Leven,
  Door Edens klaren stroom gedrenkt!
Wie ooit zijn krachtvol ooft mag smaken,
Ontziet noch 's volks oproerig blaken,

Noch

Noch 't grimmig oog der dwinglandij....
Hij zal den fieren nek niet buigen....
't Heelal stort' boven hem in duigen,
Hij valt, maar valt van zidd'ring vrij.

Wie denkt, bij het lezen van de vijf laatste regels, niet aan de Ode van HORATIUS: *Justum, et tenacem propositi virum?* De Heer WISELIUS onderscheidt zich bijzonder door zijne kennis met de Ouden en het gebruik maken van derzelver schoonheden. Het volgende *couplet*, aan de eer van TACITUS geheiligd, is bij uitstek schoon; doch wij mogen niet meer overnemen. Boven mate beviel ons hetgeen de Dichter hier over het Oosten heeft ingevlochten, niet slechts om de fraaije verzen, maar mede uit hoofde van de gelukkige dichterlijke vinding en de aangename verrasfing, welke de Lezer, die niet dadelijk aan den man denkt, welke hier bedoeld wordt, zonder twijfel met den *Recensent* zal gevoelen. Zeven *coupletten* (en deze uitweiding is waarlijk wat te breed voor het stuk) leest men, zonder dat men weet, waar 's Dichters verbeelding ons henen zal voeren, tot dat de laatste regel van het 8ste *couplet* ons door het eenvoudig noemen van eenen naam op eene regt treffende wijze verrast.

Waarheen, verbeelding? — Slaak uw banden!
'k Ontscheur mijn' geest den Morgenlanden,
En vind voor Schultens beeld mij weêr.

Jammer is het, dat de indruk verzwakt wordt door het volgende *couplet*, waarvan het laatste gedeelte zich weinig boven het proza verheft. Het tweede, aan SCHULTENS, den zoon, toegewijd, is weder zeer fraai.

Indien het ons veroorloofd zij eene enkele aanmerking te maken, zouden wij den Heere WISELIUS in bedenking geven, of de zucht om zich te verheffen, en krachtige, zoogenaamde gespierde, verzen voort te brengen, niet te veel invloed hebbe gehad op 's Dichters geest? of de beelden hier niet met eene al te milde hand zijn aangebragt? en of 's mans belezenheid en oudheidkunde, die wij anders op hoogen prijs stellen, niet al te kwistig in deze Zangen verspreid zijn? Wij zouden zoo gaarne in dichterlijke bespiegelingen over *den Roem* ook dat zachte en roerende hebben aangetroffen, dat het hart zoo onwederstaanbaar treft, dat ons de tranen uit

de

de oogen perst, en dat, naar onze meening, in onze, anders zoo voortreffelijke, hedendaagsche dichtwerken meestal te schaars gevonden wordt.

Verder kwam het ons voor, dat het een gebrek is in dit Dichtstuk, dat aan den *waren heldenmoed* geenerlei lof wordt toegezwaaid. De zucht naar oorlogsroem is, op zichzelve, nooit edel: maar de Held, die uit zuivere beginselen voor vrijheid en vaderland strijdt, heeft toch wel eenige aanspraak op een' lauwerkrans. Wij zouden gaarne dit fraaije stuk door den een' of anderen doorluchtigen naam uit onze vaderlandsche geschiedenis hebben zien versieren, en zijn van oordeel, dat zoodanig voorbeeld een' uitmuntenden tegenhanger van den Dwingeland in den eersten Zang had kunnen worden, en door het *contrast* heerlijk zoude zijn uitgekomen.

Wij troffen wel enkele regels aan, welke ons gedrongen voorkwamen, en woorden en uitdrukkingen, welke ons niet behaagden, gelijk *weêrstrevigheden*, *metalen longen*, *grootmoêr Pyrrha*, enz. Doch het lust ons niet, ons thans met aanmerkingen van zoo weinig belang bezig te houden. Een zeer fraai *titel-vignet*, door den Heer BILDERDIJK geteekend, versiert dit schoone stuk, voor welks uitgave de *Recensent* den Heere WISELIUS zijnen dank betuigt; zich vleijende, dat de Dichter op zijnen lof eenigen prijs zal stellen, daar de *Recensent* mede onder dezulken behoort, die hunne knieën voor den Baäl nooit gebogen hebben.

De drie Rijken der Natuur, Dichtstuk van JACQUES DELILLE; *vrije navolging in het Hollandsch, door* A. LOOSJES, PZ. *IIIde Afdeeling. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1814. *In gr. 8vo. f* 2-18-:

De Dichter gaat thans van de *hoofdstoffen* tot het eigenlijke onderwerp van zijn gedicht, de *drie Rijken der Natuur*, over. Alles komt hier blijkbaar op het oogpunt aan. Mag men de Natuur met een *dichterlijk* oog beschouwen, hare krachten *personificeren*, of bepaalt men zich althans tot derzelver grootsche of bevallige werkingen en tooneelen; dan is er bijkans geene rijker stoffe voor den Dichter. Doch, ontzegt hij zich die vrijheid, meent hij naauwgezet en schroomvallig aan de zijde des Natuuronderzoekers te moeten gaan, en

en in alle deszelfs bepalingen en verdeelingen te moeten treden; dan is er schier geen ondankbaarder, geen *prozaïscher* onderwerp. Wij zagen in onze beoordeeling van den vierden Zang (*Vad. Letteroef.* No. X. 1814. bl. 421) den Dichter bijna aan deze klip stranden: het eerste der *drie* Rijken, 't welk de stoffe tot den *vijfden* Zang oplevert, — dat der *Mineralen*, — kan ook geen van de schitterendste partijen zijns tafereels opleveren. Ook stapt hij luchtig over de smaldeelingen van het gebied der delfstoffen heen, werpt een' vlugtigen blik op derzelver onderscheidene kleuren, op de zouten, (waarbij ook de beroemde zoutgroeven van *Wieliczka* beschreven worden) op de metalen en halfmetalen, en haast zich van deze ondichterlijke stof tot een aandoenlijk en belangwekkend verhaal, uit de geschiedenis van *Florence* ontleend, van een' grijsaard, die, zijne dochter aan haren minnaar geweigerd hebbende, door dezen in eene staatsomwenteling verbannen wordt, en toevlugt in een hol zoekt, waar hem later zijn vijand, door eene gelijke verandering der wisselvallige fortuin het onderspit delvende, als lotgenoot aantreft, zich met hem verzoent, door eene derde lotverandering bevrijd wordt, maar nu met zijn' vriend, thans zijn schoonzoon geworden, van het woelig tooneel der volksregering, op een eenzaam, doch bekoorlijk landverblijf eene schuilplaats zoekt. Dit verhaal echter, hoe belangwekkend en dichterlijk voorgedragen, hangt slechts door een' zeer flaauwen draad — het tooneel der gebeurtenis, eene ontledigde mijn, — met het hoofdonderwerp te zamen, en beslaat echter twee derden van dezen Zang, die derhalve de behoorlijke evenredigheid mist, hetwelk men alleen aan de verlegenheid des Dichters, om denzelven behoorlijk aan te vullen, kan toeschrijven.

Veel rijker, ja al te rijk voor éénen Zang, is de stof van den volgenden, — het *Plantenrijk*. Hetzelve is, naar mate der volstrekt vereischte bekrimping, en van het oogmerk des Dichters, om zich van alle fabelkundige verzieringen te onthouden, 't welk hij zelf in den aanvang des *zesden* Zangs aankondigt, meesterlijk behandeld. Bij alle beknoptheid, zijn toch de hoofdmerkwaardigheden, de groote wonderen van het Plantenrijk daarin vermeld. De inwendige vorming der plant, de onbegrijpelijke werking der entkunst, — de onderscheidene wijzigingen van het sap in de zoo uiteenloopende soorten,

(zeer

(zeer fraai behandeld, en met de verschillende gedaanten der vlam in het vuurwerk vergeleken) — de tallooze verscheidenheden der bladen, —

Nu hard, dan wollig, vaak met diepgesneden randen,
Gekarteld, hoekig, breed en smal, nu glad dan dof,
Rond, eirond, ingesneên, gesnippeld, fijn en grof;
Die, als de hand haar raakt, gelijk een egel, stekend;
Deez' met een brandwond zelfs den zachtsten aangreep wrekend,
Of met een schijnbaar ijs, wiens schittring luister wekt,
Wiens kilheid zelfs de hand doet huivren, overdekt,
Nu dun, als loovers, die voor d'adem henenvlieden,
Dan dik, als platen, die een' fellen weêrstand bieden,
Nu groen dan donkerbruin, nu rood dan zilverblank,
Dan liefelijk van geur, dan hatelijk door stank:
Somtijds, bijkans bekleed met dierelijk vermogen,
Van zelfs door deiningen nu op dan neêr bewogen,
Of door een' vingertop voorzigtig aangeroerd,
Juist of een stille schrik het hart der plant vervoert,
Eensklaps zich sluitende en met schaamte nederbukkend,
Zich aan des plukkers hand door tooverkracht ontrukkend.

der bloemen:

Deez' plant poogt minzaam, in haar vaasgewijze schalen,
Vol sierlijkheid haar bloem op reinen dauw te onthalen,
Daar gene in haar paleis van purper en van goud
Een' schat van nektar voor zich zelf besloten houdt.
Die stelt haar glorie in een weidsche bloemlivrije;
Eene andre, lagchend met der zusteren kleedije
Van purper en saffier, schept haren hoogsten lust,
Dat haar gansch sluijerloos het laauw zefiertje kust:
Deez' blijft, tot zij verwelkt, met vaste kleuren pronken,
Die Flora eenmaal haar ten tooisel heeft geschonken;
Terwijl eene andere, als de Proteus van 't gebloemt,
Op kleurverandering, als 't hoogste sieraad, roemt.

voorts der wortelen, — de ontkieming en voortspruiting van het zaad, worden achtervolgens beschouwd; en het gezigt van zoo vele wonderen geleidt den Zanger natuurlijk tot de ontleders derzelve, vooral tot LINNÆUS, die hier een' zeer schoonen en welverdienden lof ontvangt, welken de Vaderlandsche Dichter door de volgende fraaije wending ook op *Holland*, ook op zijne geboortestad, doet nederdalen:

Ja, 't was in *Haarlems* oord, in *Hollands* bloemwaranden,
Langs onze ſtroomen, onze duinen, onze ſtranden,
Dat zijne kennis nog haar' kring heeft uitgebreid.
Zoo blinkt een nieuwe ſtar met grooter heerlijkheid,
Als ze uit des bajerts ſchoot, omhuld met aaklig duister,
Het middelpunt genaakt, beſtraald door zonneluister.
Ons *Holland* was, hoe kleen, toen 't middelpunt, de zon,
Waar wijsheids glans uit ſtraalde, als uit verlichtings bron.

Ook verzuimt de Heer LOOSJES niet, bij deze gelegenheid een' krans te breijen voor den onderwijzer zijner kindschheid in de bekoorlijke kruidkunde, den geleerden D. DE GORTER, en voor den niet min dapperen dan kundigen KIESER, die, als krijgsman onder de *Pruisſiſche* landweer, zelf te *Haarlem* het eerst den afdruk zijner bij TEYLER bekroonde Prijsverhandeling over de bewerktuiging der Planten kwam beſchouwen. Het verwondert ons, dat de dichterlijke Navolger, die zoo gretiglijk elke gelegenheid bij de hand grijpt, om als *Hollander* en *Haarlemmer* zijn Vaderland en Vaderſtad te verheerlijken, bij deze zoo gunſtige aanleiding niet met een enkel woord van de vermaarde *Haarlemſche* bloementeelt heeft gewaagd, die door geheel *Europa* heen een' tak van handel uitmaakt; die in de lente (weleer althans) eene menigte vreemdelingen, en daaronder de aanzienlijkſte perſonen, zelfs Vorſten, naar *Haarlem* lokt; en die, door de, wel is waar wat ſtijve, maar toch prachtige vertooning der bloembakken, de aandacht en vermelding des Dichters der Natuur niet onwaardig was. Of vreesde de Heer LOOSJES ligt, zijnen oorſpronkelijken Dichter den lof eener liefhebberij in den mond te leggen, waarover hij, in de bekende verzen zijner *Jardins*,

Tel on voit dans Harlem plus d'un triste amateur, etc.

het *Anathema* zoo onverbloemd had uitgeſproken? Dan, de *Nederlandſche* Zanger heeft bij meer dan ééne gelegenheid vrijheden genoeg gebruikt, om zonder ſchroom ook hier van zijn *Origineel* te durven afwijken; te meer, wijl hij daardoor gelegenheid vond, om eene elders gepleegde onregtvaardigheid van zijn Model te verbeteren.

Thans verheft zich het lied van de bloote bewerktuiging tot

tot de hoogere krachten der plant, die haar nader bij het dier brengen; de verſchijnſelen der ſlingerende *Tremella*, der vliegenvangende *Dionea*, der *Mimoſa pudica*, het wenden der planten naar het zonnelicht, het ſluiten harer bladen bij nacht, het huwelijk der gewasſen, wel door de lateren, met name VAILLANT, ontdekt, doch reeds door de Ouden in zoo verre gekend, als zij vrouwelijke bloemen op verſchillende ſtammen (van den palmboom) door het ſtof der mannelijke bloeſems bevruchtten, en van de *Caprificatie*, of de bevruchting der vijgen langs den weg door een Inſekt, met mannelijk ſtuifmeel beladen, reeds wisten. De winden en Inſekten niet alleen, ook de wateren bevorderen de gemeenſchap en voortplanting der gewasſen, door het overbrengen der zaden. De Dichter, hierop turende, ontwaart in den vloed een vreemd verſchijnſel — den *Polijp*. Dit brengt hem tot de plantdieren, wier behandeling eigenlijk meer tot den volgenden Zang, die over het *Dierenrijk* moet handelen, zou behooren. Dan, wie over zulke kleinigheden het harnas aantrekt, verdient geen' Dichter te lezen. De onze zal in de twee nog volgende Zangen werks genoeg vinden, ook maar in algemeene trekken het *Rijk der Dieren* af te handelen.

Het ſlot van dezen Zang behelst de nuttigheid der planten voor den mensch. Men voelt, dat de Dichter over dit onmetelijke veld ſlechts met de vlugheid eener CAMILLE, die de toppen der voorwerpen naauw aanraakt, kon heenglijden. De geneeskrachtige planten, papier, hennep, vlas, de warme dranken, uit dit Rijk ontleend, worden meer genoemd dan omſchreven; de wijn, het voedende graan, ſchaars naar verdienſte geroemd; en eindelijk met den lof der bloemen, en het nut harer geuren, die COLUMBUS tegenwaaiden, en, ten ſpijt zijner wrokkende reisgenooten, in de ontdekking van *Amerika* deden volhouden, deze Zang beſloten.

De ſtijl in deze Zangen komt ons meer gelijkmatig voor, dan in de beide eerſte. De Dichter valt zeldzamer; maar, onzes inziens, verheft hij zich ook niet zoo dikwerf boven het gewone peil. Daar echter de *Franſche* Dichter niet ſlechts het onderwerp, maar ook meestal den woordelijken inhoud aan onzen Landgenoot heeft opgeleverd, kunnen wij het dezen laatſten niet wijten, wanneer hij in zijn Model hier minder treffende plaatſen aantrof, dan in de vorige Zangen. Ook vertoonen edele metalen, bloemen en vruchten, meer gelijkma-

tige *schoonheid*, de botsing der hoofdstoffen meer trotsche *verhevenheid*; en in zoo verre zou dan de onderscheidene eigenschap dezer Zangen aan hun onderwerp beantwoorden.

De Franschen in Walcheren. *Door* J. DE KANTER, PHIL. Z. *Te Middelburg, bij* S. van Benthem. 1814. *In gr. 8vo.* X, 176 *Bl. f* 1-8-:

Een volledig berigt van het voorgevallene met Walcheren, van de inlijving dezes Eilands af in het Fransche Keizerrijk, tot op de ontbinding dezer geweldddadige vereeniginge, met zoodanige omstandigheden, als reeds voorbereidende mogen beschouwd worden tot dit noodlottig tijdvak; ziet daar den inhoud van dit boekdeeltje, hetwelk in meer dan één opzigt lezenswaardig is. Immers, wij weten, dat Zeeland, en vooral Walcheren, vroeger ingeslokt, en later weer uitgeworpen, dan de overige Nederlanden, een eigen afzonderlijk lot heeft ondergaan, en den looden schepter des dwingelands dieper nog gevoeld, dan Holland en de meeste andere, inzonderheid landwaarts gelegene, provinciën. Wij weten ook, dat de Zeeuwen een eigen moeijelijken worstelstrijd met het instortend gevaarte der overheersching hadden uit te staan. En bovendien zien wij in deze beschrijving van het gebeurde op één belangrijk Eiland veel bijeen, wat elders meer verstrooid wordt aangetroffen; eene teekening in het klein van de schilderij van Neêrlands lijden onder den stok des drijvers.

Wij zullen ons geene moeite geven, om deze teekening op nog kleiner schaal over te brengen. De hoofdzakelijke gebeurtenissen zijn bekend genoeg geworden, of hebben met het elders voorgevallene zoo groote overeenkomst, dat ze ligtelijk worden gegist. Wij willen alleen het een en ander afschrijven, waarbij we, al lezende, een vouwtje hebben gelegd, omdat het ons, als bijdrage tot de algemeene geschiedenis der mishandelingen, door NAPOLEON en zijne zendelingen der beschaafde wereld aangedaan, — tot die van Fransche ondeugd, geweld en knevelarij, belangrijk voorkwam.

„ De Griffier van het Vrederegt te Vlissingen, RENIQUE, had, in zestien maanden tijds, bij de *drieduizend* franken afgeknevеld. Hij is voor het *Cour d'assises* te regt gesteld.

„ Eene

„ *Eene uitweiding.* — Dit bevreemdde ons in het eerst; maar nu wij weten, hoe het met de administratie der Justitie in Frankrijk, vooral in de Hoofdstad, gesteld is, moet zich niemand daarover verwonderen. Aldaar is het paleis der Justitie een Roovershol. — Eene bende van honderd-en-vijftig *Avoués* (Procureurs) doet wat zij wil; is baas over de Regters, Advocaten en Notarissen; spot met de wetten en reglementen; maakt de zaak van een' hunner die van allen, en plundert regts en links alles wat in hare klaauwen valt. — Bij voorbeeld, de invordering eener geldschuld van 40 franken kostte *duizend* franken. — In de invordering eener schuld van 7000 franken deed men zeven-en-dertig arresten. De schuldeischer, wel ziende, dat hij de schuld niet meer zou binnen krijgen, liet, om, gelijk men zegt, geen geld van huis te brengen, den Avoué aanzeggen, dat hij zou toezien, de kosten niet boven de 7000 franken te doen loopen," enz.

„ Men had betaalmeesters en onderbetaalmeesters. Deze wisten almede van knevelen. — Het ging (met eenen) zoo ver, dat hij *twintig* ten honderd durfde afdwingen."

Een zeker Heer, voorheen zelf Militair, werd voor GILLY (den Gouverneur) ontboden, en door dezen zeer ernstig onderhouden, „ omdat hij in een koffijhuis, de nieuwsbladen lezende, aan de overige aldaar tegenwoordigen, op de kaart, de plaatsen had aangewezen, waar de Geallieerden stonden. — „ Ik heb u," voegde GILLY er bij, „ omdat gij oud-
„ Militair zijt, nu nog gewaarschuwd: zoo het een Burger
„ ware geweest, zou ik hem reeds naar Rijssel hebben doen
„ vervoeren."

„ 'Hebt gij geen nieuws?" vroeg men eens aan iemand, in eene publieke plaats. „ Ja," zeide hij: „ ik heb gehoord,
„ dat de Franschen een Kozak krijgsgevangen hebben ge-
„ maakt, zoo onmanierlijk dik, dat zij hem, uit nieuwsgie-
„ righeid, openden; als wanneer uit zijn ligchaam een Fran-
„ sche tamboer met zijn trommel te voorschijn sprong." — Hij, die dit zeide, werd kort daarna opgeligt en naar Rijssel gevoerd."

„ De Generaal BERTRAND was aan het hoofd eener Commissie, die bevel had, een allerstrengst onderzoek te doen naar Engelsche en Koloniale goederen, en dezelve alle in beslag te nemen; zijn *Aide de Camp* kwam den Heer D. vinden. De Commissie, heette het, was den Generaal zeer tegen de

 borst:

borst: hij kon de uitvoering lang doen duren, of ſpoedig doen ophouden: in het laatſte geval was het billijk, dat de kooplieden hem hunne erkentenis betoonden met een geſchenk, geëvenredigd aan den dienst, dien hij der Commercie wilde bewijzen.

„ — Hoe veel hij wel dacht, dat men gevoegelijk kon aanbieden?" — Honderd duizend franken.

„ De voornaamſte kooplieden werden bij elkander geroepen. Men verzocht den *Aide de Camp* zelv' in de vergadering: en hier werd nu met hem over het aan te bieden geſchenk gehandeld, even als over den koop van eene baal koffijboonen; eindelijk werd beſloten tot *tweeduizend vijfhonderd dukaten*, en nog eene gift van *honderd-en-zeventig dukaten* voor den *Aide de Camp*. Deze werden dan ook den volgenden dag, door eene plegtige *Deputatie*, den Generaal als eene *vrijwillige* erkentenis aangeboden. De Generaal beantwoordde de aanbieding zeer vriendelijk, nam het geſchenk even vriendelijk aan, en de nazoekingen hielden op."

„ Men weet geen voorbeeld, dat door deze regtbank (der Douanen te Antwerpen) in eenige zaak vrijſpraak of ontſlag is uitgeſproken. — De Regter van Inſtructie bij die regtbank zeide eens tegen een Middelburgsch koopman: „ Onder de drie is één ſchuldige: wie hij eigenlijk is, kan ik „ niet ontdekken: derhalve moet men, om zeker te gaan, de „ onſchuldigen met den ſchuldigen ſtraffen."

„ In 1810 moest iemand uit Noordbeveland eene ſom van drie-en-zestig gulden te Goes ontvangen. Een man van zijne kennis aldaar zeide hem, dat hij daarvoor een Pasſavant moest hebben. De ander verzocht hem mede te willen gaan naar het Douanen-kantoor, om het te halen. — Hier was thans ontvanger de beruchte D'ALVERNY, die het zich ten regel had geſteld, *dat men juist in het eerſte jaar de menſchen knijpen moest, terwijl zij der wetten nog onkundig waren; in het tweede jaar*, zeide hij, *waren ze reeds te wijs*. — Op het kantoor beduidde men hem, dat er geen *Pasſavant*, maar een *Acquit à caution* moest wezen, en men begeerde van den man uit Goes, dat hij zijnen naam in een register zou teekenen. Deze, niets van al dien omſlag wetende of verſtaande, weigerde het; doch op de bedreiging, dat dan de man uit Noordbeveland en het geld op het kantoor moesten blijven, teekende hij, zoo hij meende, *als getuige*. Men ging

za-

zamen heen, en D'ALVERNY liet hen gaan, zoo wijs als zij waren, zonder hun iets van hunne verpligting omtrent het *Acquit à caution* te zeggen. — Na eenig tijdsverloop werd de man te Goes aan het kantoor ontboden, en hem daar aangezegd, binnen acht dagen te moeten betalen *veertienhonderd en vier-en-dertig franken*, wegens het niet terugkomen van het *Acquit à caution*." (Hij heeft ze moeten voldoen, zonder eenig verhaal ook op hem, voor wien hij geteekend had.)

Na een uitvoerig verslag en lange lijst der requisitiën, enz. gedurende het beleg, besluit de Schrijver: „ Indien al het gevraagde had kunnen en moeten geleverd worden, zou men de som van alles zamen ten minste op *anderhalf millioen guldens* kunnen begrooten."

Wij eindigen met de betuiging, dat wij alles zeer wel geordend, geleidelijk en aandachtwekkend hebben verhaald gevonden, overal den stempel der echtheid dragende, met gepaste uitweidingen en aanmerkingen doorzaaid, en buiten tegenspraak vele bijzonderheden bevattende, die verre van algemeen bekend zijn. Wij bedanken den bekwamen Steller voor deze gewigtige bijdrage tot de Geschiedenis van onzen tijd. Wij danken hem insgelijks voor het slotvers, dat ten nieuwen, van alle misschien nog besten, bewijze verstrekt, dat de schoone Dichtkunst ook op de Zeeuwsche Eilanden niet wordt verwaarloosd. Mogen velen het boek met verdiende belangstelling lezen!

Raadgevingen aan het Congres te Weenen. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amsterdam, bij Geysbeek & Comp. 1815. *In gr. 8vo.* 151 *Bl. f* 1-:-:

De Hollandsche titel van dit boekje, hetwelk, volgens de Amsterdamsche Courant van 19 November l. l., zoo gestrengelijk in Duitschland is verboden, dat de eenvoudige bezitting met eene boete van 100 dukaten bedreigd werd, en afkomstig blijkende te zijn van dien Heer ARNDT, welke zich reeds door verscheiden warm geschreven stukjes tegen de Fransche overheersching, ter bevordering van haren val, bij menschenvrienden en Duitsche patriotten ten gunstigste onderscheiden heeft; die titel is nogtans min of meer misleidend. De

 Schrij-

Schrijver *rigt* zich juist niet aan het Congres; het oorspronkelijk opschrift duidt ook slechts *opmerkelijke*, *behartigenswaardige* gedachten of bijzonderheden voor hetzelve aan; er wordt bovendien in het gansche boekje van *Saksen*, of (ten nadeele van) *Pruissen*, geen woord gesproken, en over het geheel zou het wel het naast in handen des Committé's voor de Duitsche zaken behooren. Dit min of meer onjuiste stellen wij op rekening van die zelfde haast in het vertolken, welke zich op vele plaatsen van het werkje laat zien; hetgeen aan de eene zijde te natuurlijker, maar aan de andere ook te meer jammer is, daar zich een zoo zeer Duitsche geest in den stijl en de gedachten doet opmerken, dat ons de aanvang door duisterheid en onbevalligheid voor Hollandsche ooren bijna voor deszelfs lectuur deed schrikken.

Het zou ons echter veel hebben doen verliezen, indien wij dit onbehulpzame, ongepolijste, vaak al te diep tastende van den Duitscher, in tegenstelling met den aardigen, gladden, oppervlakkigen Franschman, zoo zeer te zijnen nadeele hadden doen wegen, dat het ons van eene nadere kennismaking terughield. Zonder nog een oordeel te willen vellen over het plan en de uitvoering van het werkje, als waarlijk verdienstelijk of wel berispelijk, en alzoo reeds bij voorraad te beslissen tusschen den Schrijver en die Duitsche Vorsten, welke zijn geschrift zoo gestrengelijk verboden hebben, (een verbod, waarover zich niemand na de lezing verwonderen zal of kan) mogen wij niet verzwijgen, dat het vele *opmerkelijke* en *behartigenswaardige* zaken, niet slechts voor het Congres, maar voor iedereen bezit, die zeggen kan: *homo sum; nihil humani a me alienum puto*, — met één woord, *mensch* is.

Gedachten en *bijzonderheden* kwam in onze boven gegeven verklaring van den Duitschen titel voor. En inderdaad, de inhoud splitst zich in deze tweederlei zaken, van welke de laatsten veelal *personeel*, regtstreeks personeel, de eersten algemeen, en *zaken* zijn betreffende. Wat het personele aangaat, wij zien daarin den geest en het gedrag der Duitsche vrienden van NAPOLEON (de Vorsten, Ministers en Generaals van het Rijnverbond, vooral de zuidelijk gelegenen, en met name de Koningen van *Wirtemberg* en van *Beijeren*, den Groothertog van *Baden*, en dien van *Frankfort*, met de hunnen, zelfs WREDE) zoo donker, zoo hatelijk, zoo afschuwelijk afgemaald, dat zij waarlijk op geheel iet anders dan troonen en eere-

eenzetels behoorden te zitten, zoo alles waar is. De willekeur van den een, de uitzuigende verkwisting van den ander, de hartelijke verkleefdheid aan den Satan, wiens waardige engelen zij zich betoonden, en de verraderlijke en goddelooze tegenwerking van de zaak der menschheid; en der zuivere geestdrift hunner eigen onderdanen, ter verbreking van het schandjuk; ziet daar de voorname beschuldigingen, door daadzaken, bekende anekdoten en echte stukken naar vermogen gestaafd. Mogelijk, ja waarschijnlijk is 's mans beschouwing (immers, hij is mensch!) van eenzijdigheid en zekere mate van drift niet geheel vrij te pleiten. Anders gewis is de hoop op bepalingen en schikkingen, die het misbruik van magt in het vervolg hoogst bezwaarlijk maken, behalve den beteren aard en gezindheid van het opkomend geslacht, in de Kroonprinsen van *Wirtemberg* en *Beijeren*, de éénige, die Duitschland ook nu nog overblijft.

Voor deze verordeningen levert de Schrijver bouwstof in het andere gedeelte. Men kan reeds nagaan, dat hij een voorstander is van de vrijheid der drukpers, van grondwetten en landsstenden, van verantwoordelijkheid der Ministers, en algemeene wapening (in plaats van, altans groote, staande legers), van eene vereeniging van geheel Duitschland onder een of twee Opperhoofden; vereeniging, van welke ook *Holland* en *Zwitserland* niet geheel moeten zijn uitgesloten, daar inzonderheid van het laatste gevaar zou kunnen te vreezen zijn voor de veiligheid van het Germaansche volksverbond, enz. enz. Doch de wijze, op welke sommige dezer stukken, met hunnen aankleve, hier behandeld worden, en daaronder het gesprokene ten aanzien der hooggeroemde Fransche gemakkelijkheid en geregeldheid in het gansche stelsel der regering, als ook in het krijgswezen, — en in een ander vak de oud-Duitsche bevordering van alles, wat tot de wederkeerige wisseling en beschaving van gedachten, enz. onder de menschen behoort, — verdient, buiten tegenspraak, de uiterste opmerkzaamheid. Bij deze behandeling van zaken, waar de gedachte aan partijdigheid of drift niet ligt oprijst, verschijnt de Heer ARNDT in een waarlijk beminnelijk licht. Hij is een regte Duitscher, in den edelsten zin, *germanus indole, haud minus quam natione*. De menschelijkheid, de zucht voor het welzijn en de trots op de waarde van ons geslacht, komt overal treffend uit. Wij gelooven, dat het hem ernst is; dat

hij niet zou aarzelen, des noods, als een martelaar voor deze heilige waarheden te sterven. En gaarne zouden wij een en ander zijner gestelden, door onze politieke Schrijvers, zoo er dezulken nog moeten en kunnen bestaan, door den *Nederlander* (zoo hij soms nog maar schijndood mogt zijn), of den *Herkaauwer* (zoo het beestje niet ook binnen kort van eene melkkoe in een slagtbeest verandere), of wie het zijn moge, als een *tekst* zien uitgebreid, bepaald en toegepast. Bij voorraad kan men het stuk zelf raadplegen, dat, trouwens gezegd wordt bijna uitverkocht te zijn. Wij gunnen het gaarne debiet voor eene tweede uitgave; en moge het ten minste dienstbaar zijn, om ons geluk, onder het bewind van eenen edelen Vorst en waardige staatslieden, ons des te meer te doen gevoelen!

De Nationale Kerkvergadering van Parijs, in den Jare 1811. *Door* F. A. MELCHERS, *Kanunnik te Munster. Te Amsterdam, bij* B. J. Crajenschot. 1814. *In gr. 8vo.* 172 *Bl.* *f* :-12-:

Bedroevend is het terugzigt op de dagen, toen één geweldenaar alle de bewoners bijna des vasten lands van Europa als eene kudde schapen (met honden, kluiten en misbaar) voor zich henen dreef, en, naar willekeur, ter slagtbank voerde. De mensch zinkt, bij deze beschouwing, tot een magt-, werk- en willeloos wezen neer, dat, als een stuk hout op den geweldigen stroom, drijft, waar het toeval wil; en wie slechts, door heimelijke ondergraving of gewelddadige aanranding der dijken en dammen, in oude herkomsten, wetten en zeden aanwezig, dezen stroom bestaat te leiden, die beschikt over den heer, en met hem over de oppervlakte en al den schat, der aarde. NAPOLEON deed nog minder. Frankrijk was tegen zichzelven en de wereld in oorlog; alle deszelfs vermogens en krachten waren hierbij in werking geraakt; hij stelt zich aan het hoofd dezes ontzettenden, doch waarlijk hoofdeloozen legers, en — de wereld ligt aan zijne voeten.

Doch op dit zwarte tafereel vertoonen zich enkele verlichte punten, niet van geluk, ô neen! veeleer van verdubbelden jammer; doch niettemin verlichte punten, ten aanzien der waarde- en waarachtige gesteldheid van den mensch. Ja, de

mensch

mensch is een vrijwerkend wezen; het gevoelen van den geest beslist over zijne daden; ook alleen staande, sleept hem de stroom niet mede; zelfs breekt hij dikwijls het geweld diens strooms; een weerlooze hoop wordt ontzaggelijk voor den beheerscher der aarde; en deze zelf is aan het paard gelijk, dat, zoodra het eigenlijk wil, den ruiter afwerpt, en hem vermorzelt.

Hebben wij het laatste gezien, toen de geestdrift der volken — en niets anders — der dolle heerschzucht van eenen enkelen paal en perk stelde; wat zeggen wij? haar tot een eilandje, in plaats van eene wereld, bepaalde: het eerste is zigtbaar geweest in den Paus, en — naar wij uit dit boekje te duidelijker leeren — in vele Bisschoppen van Frankrijk. Het doet er niet toe, of de godsdienstige begrippen, die hen bestuurden, juist waren, schoon zeker NAPOLEON tegen te gaan bijna niet anders dan als tegenstand van onregtvaardigheid en goddeloosheid kan gedacht worden; het doet er niet toe, of het in het geheel wel godsdienstige begrippen, en niet slechts gehechtheid aan den luister van zijnen stand of dergelijke, zijn geweest: genoeg, het gevoelen besliste over hunnen handel; zij wilden niet, wat de Keizer wilde, en deze bevond zich dadelijk in het naauw; hij was genoodzaakt veel toe te geven; zijn eigenlijk ontwerp mislukte.

Maar, wat is er dan van dit alles? en welke is de inhoud van het boekje? Het is een uitvoerig en getrouw verslag van het vermeldde op den titel, met enkele ophelderende aanmerkingen en eenige bijlagen, waaruit blijkt, dat NAPOLEON te vergeefs wilde zijne Bisschoppen tot een besluit bewegen, dat hen en hem zou losgerukt en onafhankelijk gemaakt hebben van eenen Paus, dien hij had kunnen berooven, mishandelen, gevangen houden, maar niet naar zijne hand zetten. — Stijl en taal zijn voldoende.

Eenige nuttige Wetenschappen, opgesteld door ISAAC HOEK, *Predikant te Pijnacker. (Voor rekening van den Schrijver.) Te Rotterdam, bij* J. Hendriksen. *In gr. 8vo. 29 Bl. f* :-4-:

Denkelijk hebben wij de *Opera Omnia* van den Wel Eerw. I. VAN HOEK hiermede in handen. 't Is waar, zijn Wel Eerw., die reeds voor vele jaren het (verstandige?) voornemen

men had genomen, om in alle zijne levensdagen geene letteren, door hem op 't papier gesteld, door den druk gemeen te maken, belooft wel te dezer gelegenheid, dat de meer bijzondere redenen, waarom hij van dit voornemen afging, denkelijk eerlang nog nader bekend zullen worden; maar wij hebben, na de lectuur van dezen eersteling, reden om te vreezen, dat het publiek, welligt voor altijd, zal verstoken blijven van dit belangrijk' berigt; met alle de overige nuttige wetenschappen, die zijn Wel Eerw. al verder nog mag hebben opgesteld, en die vermoedelijk van denzelfden aard zullen zijn, als die hij mededeelde in dit geschrift, en van welke *nuttige* en *belangrijke* wetenschappen hij zegt, dat zij bijna *alle* tot heden toe, zoo veel hem bekend was, geheel onbekend zijn, en eenige van dezelve slechts nog maar bij weinige menschen bekend zijn. Deze wetenschappen zijn ook alle zoodanige, dat de man, die er het εὕρημα van heeft, zich geenszins verbeelden kan, die belangrijke dingen door eigen vernuft *bedacht* en uitgevonden te hebben; „ *dat zij verre*," zegt hij, „ alzoo wij volkomen overtuigd en overreed zijn, *uit* „ of *door* onszelven, daartoe *ten eenemale onbekwaam te zijn*. „ Dan het is ten overvloede bekend, hoe de alwijze en al„ les regerende God, van het begin der wereld tot heden „ toe, van tijd tot tijd *alle* wetenschappen zoo *onmiddellijk* „ als ook *middellijk* heeft bekend gemaakt."

„ Zoo is 't ook dat wij onder het wijs bestuur en geleide „ van hem, die alles werkt naar zijn vrijmagtig welbehagen, „ door naarstig onderzoek en proefneming, dezelve in onzen „ veruitgestrekten levenstijd bekomen hebben, en wel om „ het schadelijk gevogelte zoo van de aangename vruchtboo„ men, als ook van de bezaaide gronden en 't rijpwordend „ graankoorn, enz. te verjagen."

Dit dierbaar middel bestaat nu in het verwekken van eenen verschrikkelijken stank, door het rotten en afschuwelijk stinken te bevorderen van doode krengen van allerlei soort, nageboorten en wat verder maar walgelijk is; en dit in eene aanzienlijke menigte, en op niet zeer groote afstanden, in de boomen en boven het rijpend graan op te hangen. Wij gelooven van dit middel zeer zeker te mogen zeggen „ *probatum est*;" daar het, naar de naauwkeurige aanwijzing van den Wel Eerw. uitvinder vervaardigd en aangewend, natuurlijk zulk eenen afgrijsselijken stank verwekken moet, dat mensch noch

beest

heeft het een uur onder den wind in dien omtrek zal kunnen uithouden! Zoodat, in de gevolgen, de remedie hier wel eens erger dan de kwaal zelve zou kunnen bevonden worden.

Maar, hetgeen de Wel Eerw. man, krachtens de gezegde *middellijke* of *onmiddellijke* verlichting, heeft uitgevonden, bepaalt zich niet alleen tot hetgeen zoo geweldig ſtinkt. Hij leert ons ook de *zwarte Mollen* verdrijven; men vangt daartoe ſlechts éénen levendig, bindt dien een narrebel aan een van de voorſte pooten, zoo dat die hem naſleept, laat hem dan in zijn hol vrij weer wegloopen, wanneer de andere mollen door 't gerammel van die bel wegvlugten. „ En zulks „ zal," zegt hij, „ zoo lang duren, tot dat de gemelde mol „ dood geloopen is, alzoo dezelve door het onophoudelijk „ loopen geene gelegenheid heeft om haar wormenaas te „ zoeken, en men weet met zekerheid dat dezelve dood is, „ wanneer men bemerkt dat de andere Mollen wederkomen. — „ Dan vangt men weder eenen levendigen Mol, en men doet „ als voren, dan zal men van dezelve geene ſchade te wachten hebben."

Dit boekje leert al verder, hoe men tegen de *Veemollen*, *Rotten*, *Muizen*, *Kool-* en *Trek-Rupſen* met goed gevolg te veld kan trekken; omtrent welke laatſten de Eerw. Schrijver, ongeveer zes jaren geleden, („ door de Alwijze Goddelijke „ Voorzienigheid, dien ook alleen daarvoor, gelijk ook voor „ alle andere wetenſchappen, de eer en hoogſten roem van „ ons allen moet worden toegebragt,") de merkwaardige ontdekking deed, dat zij in het voorjaar voortkomen uit hare zandhuisjes, en dat men deze, gelijk de zoogenaamde *Poppen* van de boomrupſen, verbreken moet, en, zulks doende, van dezelve ook geen nadeel hebben zal.

Opmerkelijk is ook het ſlaapverwekkend Huismiddel, hier aangewezen, voor kinderen en volwasſenen, beſtaande voor de eerſte in het gebruiken van een eijerlepeltje witten wijn of jenever, en voor volwasſenen in zoodanig eene quantiteit *quantum ſatis est* (!) De reiziger, en vooral de marcherende krijgsman, krijgt den raad, dat hij zich een zoopje jenever in iederen ſchoen giete, en dit naar bevind van zaken herhale, tegen de vermoeijenis.

Hetgeen wij tot nog toe van deze nuttige wetenſchappen aanvoerden, is ſlechts het kleinſte en laatſte gedeelte dezes werks;

werks; 's mans nederige betuiging, die wij boven opgaven, vonden wij in het midden, en deze leidde ons van zelve tot het vervolg. Het vroegere, intusſchen, hopen wij, dat de bijzondere aandacht trekken zal van deskundigen; het bevat een middel tegen de Veepest, waarvan de Eerw. HOEK verzekert, dat het altijd met gewenscht gevolg is gebruikt; terwijl hij ook de namen noemt der landlieden, die het op zijn raad beproefd hebben. Het is vooral om hetzelve, dat wij het boekje aanmelden en goeden aftrek wenſchen, opdat het getoetst worde. Wij willen het niet afſchrijven, opdat men het boekje zelve in handen neme; en zoo het middel (dat voornamelijk uit zekere quantiteit verzuurd bier, roet uit den ſchoorſteen, en teer beſtaat) beproefd bevonden wierd, en zoo onfeilbaar is, als zich de Schrijver ſchijnt te verzekeren, zoo zal zich wel niemand zijne *quatre ſous* (de geheele prijs van alle deze wetenſchappen) beklagen, maar heeft de Schrijver zich hoogst verdienſtelijk gemaakt bij het vaderland. De omſlagtige naauwkeurigheid bij de beſchrijving van dit middel, en het *Tongſchrabbertje*, (tot hetwelk men een *zesthalf* of *ſchelling* beſtemt, waarin men ſcherpe tandjes *vijlt* of *laat vijlen*) heeft welligt ook hare nuttigheid; althans wij houden die den Schrijver, bij gezegde vooronderſtelling, gaarne ten goede. Wij wilden nu eerst hier nog eene proeve van den ſtijl en de zeggenskracht van den Eerw. HOEK bijvoegen, dan ſparen de aandoening onzer Lezeren, die zich bij het aangehaalde reeds genoegzaam den man als Kanſelredenaar kunnen voorſtellen.

Amelia Mansfield, door Mevrouw COTTIN. *Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. *IIde en IIIde Deel. In gr. 8vo. Te zamen* 429 *Bl. f* 3-12-:

Wij gisſen wel, dat het verhaal met het eerſte deel niet geſloten was; nu is de geſchiedenis geëindigd; maar treurig, zeer treurig geëindigd, met den dood van beide de gelieven. Wij herinneren ons in lange niet iets zoo aandoenlijks gelezen te hebben; wij doen nogmaals gaarne hulde aan het uitmuntend genie en de roerende pen der bekwame Vrouw, die zoo geheel het gevoel opwekken en leiden kan, en wenſchen zeer, dat de ongelukkige AMELIA hare Lezeresſen niet ſlechts medelijdende tranen doe ſtorten, maar leering en waarſchuwing geven zal. Ons beſtek vergunt ons van dit vervolg dezes werks enkel deze korte aanmelding.

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen van wijlen den Hoogleeraar J. H. REGENBOGEN, *eerst Profesfor in de H. Godgeleerdheid, Kerkelijke Gefchiedenis, en Uitlegkunde des Bijbels, te Franeker; en daarna, in de Gefchiedkunde, te Leyden. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1814. *In gr. 8vo.* 391 *Bl. f* 3-12-1

De Hoogleeraar, van wien wij hier eenige nagelatene Leerredenen ontvangen, fchijnt niet tot de lievelingen der fortuin te hebben behoord, het zij dat dit zijne fchuld ware, die haar niet beleefd genoeg behandelde, misfchien zelfs eenigermate ruw aantastte, het zij niet. Te *Francker* Hoogleeraar zijnde, beleeft de Akademie welhaast hare laatfte jaren, bij eene toenemende kwijning. Zijnen eigen' en 's Lands roem misfchien hebbende kunnen ftaven bij een vreemd Genootfchap van hoog aanzien, blijft zijne ingezonden Verhandeling op weg liggen. Ten gevolge, nogtans, welligt van deze poging, gunftig verplaatst naar *Leiden*, en in een vak, voor hem met minder doornen dan de Godgeleerdheid bezaaid, heeft hij naauwelijks den tijd, om de lasten en bezwaren, niet de gemakken en voordeelen, van deze eerevolle roeping te ondervinden, of de dood doet hem zijnen post op nieuw verlaten. Om nu niet te fpreken van zoo vele tegenkanting, berisping, lofonthouding, enz. enz. enz. als overigens zijn lot mag zijn geweest. In hoe verre vooral het laatst aangeduide verdiend of onverdiend ware, willen wij niet beflisfen. Zeker is het, dat hij den gebaanden weg niet bewandelde, en even min zijne afwijking zocht te bedekken, veelmeer eenen lust en vergenoegen daarin fcheen te vinden, en zich waarlijk meer nieuw, onregtzinnig en oorfpronkelijk voordeed, dan hij inderdaad was. Men

kan over de beweegreden, den lof en de gepastheid van zulk eene handelwijze zeer verfchillend oordeelen. Het middelfpoor moge te dezer zake wel wederom het regte zijn; en tevens zijn wij geneigd om te gelooven, dat het wél is, zoo als het is; dat de goede Voorzienigheid wijsfelijk hier meer drift en ftoutheid, daar meer vreeze en voorzigtigheid aan de letterhelden heeft uitgedeeld, en LUTHER en ERASMUS even zeer dienstbaar worden aan de uitbreiding van het Koningrijk der Hemelen. Doch, is dit zoo; heeft het: *de mortuis non nifi bene*, de eerbied voor de dooden, doch inzonderheid voor het ongeluk, eenigen grond in het menfchelijk verftand en hart; dan kan het ons niemand ten kwade duiden, dat wij eenen erkentelijken traan op zijn graf plengen, en, zoo hij ooit door ons mogt beleedigd zijn, zijne fchim gaarne wenfchen te verzoenen; in het openbaar uitroepende: REGENBOGEN was een waarlijk geleerd, fchrander, verdienftelijk man, die het met waarheid en Christendom hartelijk wél meende, en die in geene verachtelijke vergetelheid behoort weg te zinken. Niet flechts het algemeen, dat waarlijk vrij wat drift voor zijn voornaam gefchrift heeft aan den dag gelegd, gelijk de inteekeningslijst kan getuigen; maar ook zij, die in eene nadere betrekking tot hem ftonden, zijne medeftrijders in het letterperk, in de Christelijke Kerk, aan de Hoogefchool, mogen dit niet toelaten. Wij althans danken den Uitgever voor deze proeven van 's mans kanfelarbeid. Zij zijn zijns waardig, en behoeven niet te fchromen, het hoofd onder vele welbewerkte Leerredenen te verheffen, die, zoo ze haar in den vorm, en om bij de uitfpraak te behagen en te treffen, al te boven gaan, toch dikwijls in belangrijkheid, en om den *lezer* bezig te houden, wederom aanmerkelijk bij REGENBOGEN achterftaan.

De onderwerpen (Matth. XXII: 14. Pf. CIII: 9, Maleachi I: 3, 4, II Kon. X: 10, Marc. I: 12, 13, Luc. IX: 9, Joann. XI: 33—44, I Cor. XV: 8, Hand. XII: 2, en Hand. XXIV: 24, 25) getuigen ten deele van

zij-

zijne zucht voor betwiste zaken, *voorbeschikking*, *eeuwigheid der straffen*, *invloed en bestaan des Duivels*, enz. deels van liefhebberij in het uitlegkundige, doch vooral historische, zonder nogtans ook de oplossing van voorname vragen ten aanzien van het Godsbestuur uit het oog te verliezen, blijkens II Kon. X; welk stuk ons anders, om het afzigtige, minder heeft behaagd. De behandeling dezer onderwerpen is vrij, onafhankelijk van eenigen bepaalden, door den ouderdom anders gewettigden, vorm; nu eens dus-, dan weer zoodanig. Over het geheel schenen ons de meeste stukken wat al te zeer gesnipperd; en schijnt ook de Hoogleeraar — in overeenstemming met zijnen voormaligen Ambtgenoot SIEGENBEEK — van oordeel te zijn, ja misschien dit oordeel te overdrijven, dat het bij eene historische Leerrede op de eenheid van onderwerp juist zoo zeer niet aankomt. De stijl is zuiver, klaar, dikwijls niet zonder verheffing; schoon toch over het geheel, en voor zoo veel hiervan op de lectuur is te oordeelen, meer die van de verhandeling, om gelezen, dan wel van de redevoering, om gehoord te worden.

Ten aanzien van de zaken, zeiden wij reeds, dat ze gewigtig en belangwekkende, wij voegen er bij, gepast ter stichting en vertroosting zoo wel, als verlichting en onderwijs zijn. Beide in het uitlegkundige en toepasselijke gedeelte straalt, met het vermogen, de zucht door, om nieuwe denkbeelden voor den dag te brengen. Met dezelven kan men zich, natuurlijk, nu eens al, dan weer niet, vereenigen. 's Mans gevoelen, dat de straffen der Helle niet eeuwig zullen zijn, is bekend; en wij hebben ook hier niets dan de gewone bedenkingen tegen die eeuwigheid aangetroffen. Zoo staat het ook met de *voorbeschikking* en eeuwige *verkiezing*, waartegen hij zich echter rond en sterk verklaart; als mede met de verzoeking in de woestijne, die in oprijzende gedachten bestond. Dit een en ander, echter, moge hier of daar nog nieuw en ongewoon zijn, het is zulks doorgaans niet; en over het geheel weet men, dat REGEN-

BOGEN, als filozoof, juist niet tot de nieuwen, noch bijzonder oorspronkelijken, behoorde. Het zijn meer de zuiver uitlegkundige, en wel afzonderlijke, gedachten, die hier en daar van de bekendste gevoelens afwijken; de oogpunten en ophelderingen bij het geschiedkundige, die ons somtijds eenigzins deden verwonderd staan. Stellig, b. v., wil de Hoogl., dat de proselietendoop onder de Joden eerst na, en op het voetspoor van, Joannes zou zijn ingevoerd; hetgeen ons, echter, al is het tegendeel nog zoo onbewijsselijk, zeer onwaarschijnlijk voorkomt. In de geheele Leerrede, daarenboven, over den dood van Joannes, wordt, naar ons inzien, te veel vooronderfteld en omgehaald; zoodat het geheel daardoor zelfs eene soort van dramatischen vorm verkrijgt, waarin gansche alleenspraken, zelfs van in het bijbelsch verhaal geheel ongenoemde personen, voorkomen; schoon zij anders wederom van 's mans welbekendheid met de geschiedenis van dien tijd treffend getuigt. Ook over Lazarus verschilden wij soms van den Schrijver, die van het dubbelzinnige des woords *bewogen worden*, en nog dubbelzinniger rouwbeklag en aanmerkingen der Joden, geen woord spreekt, maar onder andere Jezus droefheid uit de gedachte verklaart: „ wat dezelfde Lazarus op nieuw lijden zou, als hij voor de tweede maal stierf; en hoe veel droefheid zijn, alsdan onherstelbaar, verlies bij de overblijvenden verwekken zou."

Het is niet noodig, dezer enkele berispingen iets tegen te stellen, daar wij reeds onze algemeene tevredenheid betuigden, en er gaarne bijvoegen, dat deze Leerredenen, zij mogen dan het zalvende, teeder godvruchtige, of verhevene, bezielende van anderen missen, dat verlies door gewigt van letterkundige en algemeen belangrijke zaken ten beste vergoeden. En waarlijk, zoo iemand de besmetting zijner ketterije mogt vreezen, die sla slechts de tweede, en, valt hij wat heel bang; ook in de eerste, derde en vijfde, hier en daar wat over; zoo is alle gevaar verdwenen. Ten aanzien van

den

den persoon en de verdienste des Heilands geen onwertogen woord: het mogt dan zijn, dat hij soms van den *grooten* Jezus spreekt.

Ten slotte meenen wij niet kwalijk in den geest des Hoogleeraars te handelen, door het volgende over te nemen, uit de toepassing van I Cor. XV: 8. — „Wacht u inzonderheid van kwalijk bestuurden ijver in het godsdienstige! Is koele onverschilligheid jegens waarheid en deugd allezins wraakbaar en verachtelijk; men kan zich uit redeloozen ijver op Saulus voetspoor ook ligtelijk allerzwaarst misgrijpen. Want, hoezeer hij zich uit geene opzettelijke kwaadwilligheid aan de Christenheid bezondigde, ja Gode wezenlijk een'. dienst waande te doen, de onkunde, welke hem zoo geweldig buiten het regte spoor dreef, kan echter geenszins verontschuldigd worden. Had hij zich niet zoo geheellijk aan zijnen ijver overgegeven, maar was hij daarbij bezadigder gebleven, hij zou ligtelijk bemerkt hebben, dat men zich met vervolging van andersdenkenden steeds grootelijks bezondigt; hij zou de zaak, waarvoor hij meende te mogen en te moeten ijveren, door geene geweldige bedrijven, maar door overtuigingsmiddelen, hebben gezocht te bevorderen; hij zou de redenen, die de Christenheid voor hare zaak dacht te kunnen aanvoeren, zorgvuldig hebben nagespoord, om dezelve te weerleggen; en dan zou hem welhaast gebleken zijn, dat de waarheid inderdaad op hunne (hare) zijde was. Zoo behooren wij ons ook nimmer op verdrukking, maar enkel op overtuiging, van andersdenkenden toe te leggen, en te dezen einde het geduld nemen, van hen, waarmede wij ons inlaten willen, hunne zaak te hooren bepleiten."

„ Hierom behooren wij thans niet opzettelijker over het zondige van Saulus blinde ijveren uit te varen. Het is in tegendeel zoo geschapen, dat wij u waarschuwen moeten, om het tegenwoordige geringe aantal van blinde ijveraars niet zoo zeer met afkeer, als met een innig medelijden, te beschouwen. Gij moet bedenken, dat zij veelal aan een' Saulus gelijk staan, en, midden on-

der hun vervolgziek woelen, nog veel goeds, veel Godewelbehagelijks kunnen hebben. Dat goede moet gij in hen prijzen. Gij moet het u zelven al meer en meer eigen maken, en eene daartegen overstaande onverschilligheid in het godsdienstige vermijden en verfoeijen."

Eene taalfout, *zich vertwijfelen*, steekt bij de overige zuiverheid vreemd af.

Verklaring van de Parabolische Verhalen van onzen Heere, door GEORG LORENZ BAUER. *Uit het Hoogduitsch. Nieuwe Uitgave. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1814. *In gr. 8vo.* 260 *Bl. f* 1-4-8

Wij twijfelen, of de titel van dit boek wel voor allen zal verstaanbaar zijn. En evenwel, het gansche werk is ter verklaring geschreven, van iets, zou men kunnen zeggen, dat reeds ter meerdere klaarheid en bevattelijkheid van de klaarste en verstaanbaarste aller leerstelsels moest verstrekken. Wij althans, dien titel opslaande, en pas het woord *parabolische* gelezen hebbende, meenden bij abuis een mathematisch werk ontvangen te hebben. Men late onzen Duitsche naburen toch het vermaak, om, in spijt van eigen rijkdom, op het voetspoor der armoedige Fransche toongevers, steeds naar vreemde woorden om te zien, en alzoo het keurslijf, voor miswassenen vervaardigd, om eigen frissche leden te slaan! Of heeft het woord *gelijkenis* geene vaste en algemeene beteekenis ontvangen, sedert twee eeuwen in onzen Bijbel voor hetzelfde gebezigd zijnde? Of drukt dit woord de bedoelde zaak niet zeer goed, ja even goed als het Grieksche, bij ons reeds verouderde, *parabel* uit? De Schrijver zegt, dat men dan ten minste *gelijkenisrede* zou moeten zeggen; maar hij zegt insgelijks *parabolische verhalen:* komt dit dan niet op hetzelfde uit?

In het voorberigt vernemen wij reeds, dat er *niets*

of weinig nieuws in het werk, en dat het *voor meesters* niet geschreven is; en dit is zoo.

Voorop gaan drie korte verhandelingen. *Wat is eene parabel?* — *Over de leerwijze van Jezus in parabelen.* — *Waarin de regelen worden opgegeven, van welken men zich in het verklaren van parabelen bedienen moet.* — Op het gestelde in het voorberigt lettende, hebben wij deze stukjes met doorgaand genoegen gelezen. De uitlegkundige geest is zuiver, de voordragt klaar en eenvoudig, de taal hier en daar slechts ontluisterd door sporen van het oorspronkelijke, zoo als het woord *raadleven*, voor raadplegen, te rade gaan. Zeer behaagt ons het opgegeven onderscheid tusschen de parabel (de gelijkenis) en de fabel; als ontleenende de eerste hare voorbeelden en handelende personen uit de werkelijke wereld en de menschelijke maatschappij, terwijl de laatste bij voorkeur ziellooze wezens sprekende invoert. Men gevoelt, meenen wij, behalve de waarheid, ook de gepastheid en belangrijkheid dezer aanmerkinge. De fabel is te min ernstig — zoo niet voor den Oosterling, (want LOCKMAN was er een) of voor den Jood, want het Oude Verbond levert ten minste één voorbeeld — gewis voor den Heiland der wereld.

Hierna volgen de parabelen zelve, vier-en-dertig in getal. Doorgaans vinden wij van dezelven eerst eene eigen vertaling; dan ophelderingen, die soms in eene noot ook taalkundig worden ontwikkeld; en eindelijk de opgave van het oogmerk en de leering. Het spreekt van zelve, dat de eerste van het verhaal aller Evangelisten tevens gebruik maakt.

Over het geheel genomen, herhalen wij: „juist niet nieuw of bijzonder vernuftig, maar waar en goed." Op bijzonderheden, echter, en enkele stukken, hebben wij eene aanmerking. Gemakshalve zullen wij, al doorloopende, daarvan een en ander bewijs geven.

Bl. 47 en 50. *De zoon des menschen* wordt vertaald, *de vernederde mensch.* Wij ontkennen niet, dat het *eenen nederigen*, onaanzienlijken *mensch*, als *sine na-*

mine, aanduidt, en door den Heiland met dit oogmerk gebezigd is; doch houden de genoemde vertaling niet-temin ongepast. De vernederde *Messias*, *zoon Gods*, liet zich nog hooren, wanneer men slechts kon aannemen, dat de toehoorders van Jezus reeds begrip van eene vroegere heerlijkheid hadden gehad. Doch nu schijnt het deelwoord allen verstandigen zin weg te nemen.

Bl. 56. Het was de Heilige LODEWIJK niet, de XIVde was het, die het Edict van Nantes herriep.

Bl. 67. *Perl* is Duitsch; *paarl*, of *parel*, Hollandsch. Of, daarenboven, deze gelijkenis de Joden, die van den schat de Heidenen zou betreffen, mag betwijfeld worden; ja strijdt welligt de aangewezen grond met den erkenden regel, dat men de gelijkenissen niet te uitvoerig behoort toe te passen.

Bl. 95. *Wou*, lees *wilde*. De gegeven verklaring dezer gelijkenis van de arbeiders in den wijngaard is de onze niet. Het *tertium comparationis* schijnt ons nogmaals bepaald noch eenvoudig genoeg aangewezen te zijn. Zulks is alleen de wangunst der eerste arbeiders; hetzij men dezen als beeld der Joden, in tegenstelling der Heidenen, of liever der ingebeeld onberispelijken bij dezulken beschouwe, die daarna op bekeering vergiffenis verkrijgen.

Bl. 119. In deze uitvoerige behandeling van de koninklijke bruiloft trof en behaagde ons de gedachte niet kwalijk, dat eigenlijk aan een krooningsfeest van den jongen vorst, nu aan het rijk verbonden, mag gedacht worden; schoon misschien het overbrengen dezer omstandigheid op Christus toch wederom niet is bedoeld.

Bl. 146. De gelijkenis van de talenten ziet op gelegenheid, werkkring, verpligting, niet regtstreeks op hetgene wij *talenten* noemen. Dit in het oog houdende, winnen wij ook nog de belangrijke leering, dat God mag geacht worden de laatsten naar de eersten te rigten.

Bl. 196. De *tollenaars*, in het Evangelie vermeld, waren niet, althans doorgaans niet, de *pachters* zelven, maar hunne onderhoorigen, elders met regt tolbedienden vertaald.

Genoeg ten ſtaal, zoo wel van het onvolmaakte, als misſchien van het onbeduidende dezer gebreken, in het opgemelde werk! Wij durven hun, die wenſchen iet opzettelijks over het belangrijk gedeelte van Jezus leer te hebben, als ook hun, die alleen met vroegere ſtukken te dezer ſtoffe bekend zijn, het boek wel en ruimſchoots aanprijzen. Gewisſelijk is er over de zaak, ſedert eenige jaren, veel algemeen licht verſpreid; en het is voor elk van belang, daarin te deelen. Er ſtaat op den titel, *Nieuwe Uitgave;* moet dit tweede zijn, dan is het in ons Maandwerk waarſchijnlijk ook al vroeger aangekondigd; en wij kunnen met het gegevene te beter volſtaan.

Leerrede over eenige misbruiken en gebreken, die omtrent des Heeren Avondmaal plaats hebben. Ter voorbereiding tot die heilige plegtigheid; gehouden door Dr. F. V. REINHARD, *Opperhofprediker en Kerkeraad. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1814. *In gr. 8vo. 29 Bl. f* :-6-:

Deze Leerrede behelst niets, dat men met eenigen grond nieuw of bijzonder treffend kan noemen. Het is eene goede verhandeling over het onderwerp op den titel vermeld, naar aanleiding van I Cor. XI: 20—22. — *naar aanleiding*, zeggen wij; niet *over*: want de eigenlijke inhoud van des Apostels woorden vindt geene toepasſing meer. In zoo verre dan REINHARD's naam dit ſtuk in veler handen mag brengen, en zijne eenvoudige klaarheid mag ſtrekken, om gebreken, zoo wezenlijk, algemeen en ongelukkig beſtaande, met voordeel te beſtrijden, kunnen wij de vertaling niet anders

dan goedkeuren. Anders loopen wij voor ons niet zoo geheel weg met zijne predikwijze, die wij in menig opzigt verre beneden de beste vruchten van onzen eigen bodem stellen; en zouden we bovendien meenen, dat het hier gegispte (verwaarloozing, ligtzinnige behandeling, hoogmoedige en liefdelooze bezoedeling van het H. Avondmaal) door elken Leeraar, bij zijne huisbezoekingen, voorbereidingen, enz. enz. niet zal worden over het hoofd gezien.

Ten slotte moeten wij den Eerw. Vertaler nog op eenige uitdrukkingen oplettend maken, die meer Duitsch dan Hollandsch luiden. Bl. 14, reg. 6, *om* overtollig; bl. 16, reg. 5. v. o. *blijft u een gebrek*, zonder aankleven of dergelijke; bl. 21, reg. 6. v. o. *omdat zij zich zoo voornaam dunken;* liever: voor zoo aanzienlijk houden; bl. 27, reg. 13, *pronkelooze*, onopgesmukte of dergelijke.

Napoleóntische Redevoeringen. Iste Tweetal. Door W. A. OCKERSE. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1814. *In gr. 8vo. VIII, 134 Bl. f* 1-16-:

Niemand zal uit den titel ligt opmaken, welke de inhoud en hoedanigheid dezer Redevoeringen zijn. Om ze dan wat nader te doen kennen, zullen wij iets uit het voorafgaand *berigt* overnemen; schoon, kortheidshalve, niet meer dan het noodigste.

„ Vier Redevoeringen wilde ik in het licht geven: in de eerste wilde ik den man beschouwen, dien *Korsika* eerst op *Europa* gestort, en welken *Europa* daarna op *Elba* terug geworpen heeft: — hem beschouwen zoo wel in 't geen hij voor de menschheid geweest is, als in 't geen hij voor haar had kunnen zijn. — De tweede moest een zamenhangend overzigt behelzen der meer afgelegene en naaste oorzaken van NAPOLEONS val. — Terwijl ik de derde en vierde Redevoeringen bestemde, deels voor eene verdediging van den

den vereenigden opstand der Volken en mijns dierbaren Vaderlands, ter afwerping van het juk zijner dwingelandij; deels ter overweging van de belangrijke gevolgen dezer groote omwenteling, zoo voor *Europa* in 't algemeen, als in 't bijzonder voor ons *Nederland*. Terwijl de *Philippische* Redevoeringen van den grooten DEMOSTHENES, en het uitmuntend verdedigingsschrift van WILLEM I *van Oranje* tegen de aantijgingen van eenen anderen overheerschenden PHILIPPUS, nu bijna twee en eene halve eeuw oud, mij veelbeduidende wenken gaven ter *vorming* van de in mijnen geest omwoelende hoofdstoffen."

Misschien, echter, doet dit verslag velen nog slechts te nieuwsgieriger vragen: maar, hoedanig zijn dan toch de stukken, onder dezen vorm, met deze voorbeelden in het oog, door den Heer OCKERSE geleverd? En wij zijn daarop te meer eenig antwoord schuldig, omdat wij slechts zoo weinig van zijn berigt konden overnemen. Gaarne betuigen wij derhalve kortelijk, dit eerste tweetal — in spijt der versletenheid van de meeste bouwstoffen — met waarachtig genoegen te hebben gelezen. De geheel nieuwe wijze der behandelinge, in verband gebragt en opgeluisterd door wijsgeerige en staatkundige redeneringen, versierd met de bloemen der welsprekendheid, bezit inderdaad zeer veel aanlokkelijks. Wij willen geene vergelijking met de opgenoemde modellen, door den Schrijver zelv' geschuwd, te werk stellen. Dit slechts zij ons oordeel! en kenners mogen de waarde van dezen lof toetsen! dat het waarlijk Redevoeringen zijn; dat de veelvuldige stof telkens zeer goed tot een geheel is bijeengebragt; dat nergens vervelende droogheid, maar leven, warmte en verheffing van het begin tot het einde gevonden worden.

Overigens bevat het boekje geene nieuwe historische waarheid, of krachtiger bevestiging, van eenig aanbelang. Zelfs is de Schrijver blijkbaar onbekend geweest met den vroegeren leeftijd van NAPOLEON, zijne schriften en daden reeds onder het Schrikbewind en

RO-

ROBESPIERRE, met wien hij in geene onbelangrijke betrekking schijnt gestaan te hebben, zoo als uit Fransche stukken van den dag, onzes achtens, onweerlegbaar blijkt. In het tegengestelde geval toch ware 's mans teekening des van lieverlede ontwikkelden, of beter ontsluijerden, monsters gewis eenigzins anders uitgevallen.

Ook het oordeel des Schrijvers over zaken, gebeurtenissen en personen, is zijn bijzonder oordeel, dat natuurlijk aan allen niet altijd juist zal voorkomen. Schoon alle weldenkende Nederlanders thans over Vorst en vaderland, vrijheid en burgerpligt vrij eenstemmiger, dan voor tien, twintig jaren, ja bijna ooit te voren, denken; zoo blijft toch bij hen, die zich in deze stoffe verdiept, en eene of andere partij met eene werkzame deelneming gevolgd hebben, doorgaans een zekere grondtoon over, naar vroegeren denktrant gewijzigd. Om van belangrijker zaken opzettelijk te zwijgen, ziet men dit bijzondere veelal doorschijnen, bij de beoordeeling der afwisselende vormen van bestuur, of wel de hoofdpersonen daarbij, die in Frankrijk, maar vooral in het vaderland, hebben plaats gehad. Een VAN KAMPEN zelfs kan het „*vrijheidskraaijers* en *koningsmoorders*" niet inhouden; en OCKERSE noemt LODEWIJK NAPOLEON, in ons oog het slagtoffer van zijne standvastigheid en sterke zucht om van zijnen broeder niet af te hangen, „*een' zwakkeling, wien de tiran kneden kon als was*," en spreekt met grooten ophef van *het schoone* Amsterdamsche *waaggebouw*, dat *vallen moest*, *om — aan het dartele Vorstenoog een beter uitzigt te geven*; schoon wij niet gelooven, dat dit ligt bij iemand zal opkomen; ja, schoon de regering der stad, door het bouwen van eene nieuwe hal op de Westermarkt, duidelijk toont, er niet aan te denken, om deze ware verfraaijing der stad, naar veler oordeel zonder eenig verlies voor den handel, wederom te vernietigen.

Doch deze bijna onvermijdelijke, in een of ander opzigt altijd bestaande, althans gewone, gebreken van men-

menschenwerk zullen gewis niemand beletten; den waarlijk bekwamen Redenaar met vermaak te hooren.

Eerstelingen der Vrijheid, *door* B. KLIJN, BSZ. *Te Utrecht*, *bij* F. D. Zimmerman. 1814. *In gr.* 8vo. 31 *Bl. f* :-12-:

Wij rekenen deze Eerstelingen der Vrijheid van den Heer B. KLIJN tot de verdienstelijkste dichtvruchten der gezegende omwentelinge. Het is waar, zijn tafereel is niet zoo rijk, als dat van LOOTS, in zijne *Verlossing van Nederland.* De man, wien bescheidenheid tot voor twee, drie jaren terug hield als zanger op te treden, wil zich gewis ook met geenen beproefden meester in de kunst der kunsten (voor zoo verre het gebied van het schoone betreft) niet meten. Intusschen heeft zijne manier in het algemeen, en dit zijn stuk in het bijzonder, eigenaardige en uitstekende verdiensten. Zijn stijl — want ook de Dichter heeft er eenen, moet er eenen hebben — is beknopt en zuiver. Er is ons in dit geheele boekdeeltje bijkans geene periode voorgekomen, die niet in orde is, die niet wél losloopt, die niet ook door eene naauwkeurige punctuatie juist is afgebakend en aangewezen. Dit alles draagt het kenmerk van ware beschaving, van behoorlijke voorbereiding, van vereischte rijpheid des geestes, die echter noch het voordeel eener eigenlijk geletterde opvoedinge, noch van dat zeldzame inwendige vuur schijnt te bezitten, hetgeen den straks gemelden, als buiten eenige hulp van tijd en vlijt, wonderbaar stooft en doet gloeijen. Wij vinden hierdoor zelfs iets antieks, iets van de vastheid der vroegere Hollandsche, en zelfs Latijnsche, dichters, bij den Heer KLIJN; van welken hij de eersten (niet slechts VONDEL, noch dezen misschien juist bij volstrekte voorkeur) gewis met aandacht en toepassing heeft gelezen. Zoo er op dit vormelijke iets aan te mer-

ken

ken overblijft, het zou zijn, dat de keus en zamenvoeging der woorden hier en daar misſchien gelukkiger kon zijn. Geene vreemde, min Hollandſche conſtructie, bekwame man! en echter nog meer harmonie. Vorderen wij wat veel? Noeste vlijt verwint alles. B. v. voor: *waarvan zijn arbeid eens* (bl. 16) hadden wij liever: „ waar eens zijn noeste vlijt," of dergelijke. Voor; *Mijn landgenooten! laat ons zulk een rampſpoed keeren* (bl. 22) — „ laat, laat ons dien" — terwijl elders de tweede naamval: *Der Nederlandren*, misſchien tegen den aard onzer tale, en zonder anderen nood dan maat of rijm, vooropgaat. Hierbij ſtipten wij enkele woorden aan, die of grammatikaal onjuist, of om den zin ongepast en duister ſchenen; als — *den dwang in de armen viel* (bl. 9); daar, naar ons gevoel, het *in de armen vallen* eene vrijwillige, hoewel misſchien door verblinding bewerkte, handeling aanduidt; ten zij juist eene klare toeſpeling op den Moloch worde gemaakt, wien de ongelukkige kleinen letterlijk werden in de gloeijende armen geworpen. *Hij ziet, hoe o*r *het ſtroomt*, enz. (bl. 17) is ons niet volkomen helder, en kon misſchien met den volgenden regel te eer wegvallen, omdat daarna wederom volgt: *Des hemels nektar valt*, enz. *Geen veldling werpt den ploeg, met wrevlig zuchten, neêr* (bl. 21); dit komt, van wege zijne zwaarte, weinig te pas. *Vergaat!* vergą! *wie*, wien. (bl. 24, reg. 5, 6).

De inhoud van het ſtuk (dat, namelijk, *Aan mijne Landgenooten, bij het herſtel van ons dierbaar Vaderland*) is, buiten den vooropgaanden, fraaijen lierzang, deze: eene dichterlijke inleiding: wat is er gaande? het is feest! voor wien en waarom? Nederlands verlosſing! — eene ſchets van den toeſtand, waaruit wij verlosſing behoefden — eene veel breedere beſchrijving van de wijze, waarop zij tot ſtand kwam — eene toepasſing: waakt en — bidt? ja ook al, maar vooral: vecht niet met malkander, maar zoo veel te meer tegen hen, die uwe rust of uwe eensgezindheid op nieuw

he-

bestoken. Wat het eerstgemelde betreft, hier moeten wij nog eens berispen, of liever klagen. Dus begint KLIJN:

Verbazing schokt mij 't hart, en grijpt me in 't zwak gemoed;
Een huivring dringt en jaagt door 't ziedend, bruisend bloed
En doet een heilge drift door hart en zenuw beven. —
Vanwaar dat zoet gevoel? dat nieuw herboren leven? —
Vanwaar die stille traan, die ons in de oogen blinkt,
En 't schel gejuich der vreugd, dat jublende om ons klinkt? —
't Is feesttijd! — 'k Hoor den toon der zuivre blijdschap galmen;
Hij ruischt met heilgen ernst, als 't statig loof der palmen;
Hij rijst, en daalt, en vloeit, en golft door 't luchtruim heên,
En smelt het feestlied met het dankgezang ineen.

In dezen, anders wonderbaar fraaijen, aanhef, komt ons voor, het *verbazen*, *schokken*, *huiveren*, enz. met het *zoet gevoel* en den *stillen traan*, — het *schel gejuich*, met het *galmen* als 't *geruisch van 't statig loof der palmen*, in eene soort van strijd te zijn.

Aangaande het tweede, door ons genoemde, willen wij niets dan lof vermelden. De schets van ons doorgestaan lijden is inderdaad fraai; inzonderheid betreffende de Conscriptie:

Wie waagt, van al die smart het schriktafreel te ontrollen,
Toen woeste dwinglandij het toomloos span deed hollen
Van gruwlen en geweld; — toen zuur-gewonnen schat,
Voor de afgematte ziel, geen vreugd, geen troost meer had;
Daar 't deel, waarom men spaarde, in jamren ging verloren? —
Ja, treurig sloeg ons 't hart, werd ons een zoon geboren. —
Mismaaktheid, waar men eens al droevig 't oog op sloeg,
Werd nu de kranke hoop, die d' angst van 't harte joeg;
Of mogt het ouderoog op frissche telgen staren,
Dan klom 't gevoel der smart bij 't klimmen hunner jaren,
En dikwerf dwong de blik op 't alverzwelgend graf,
Om 't kroost, aan 't hart ontscheurd, nog dankbre tranen af.

Het derde deel nadert door eenen overgang, die echter wel iets meer, in zijnen eigenlijken zin, mogt uitkomen. „ Waartoe al die jammer? Zwijg, kortzigti-

tige! Gij ziet zoo min een einde aan, als eene reden van het schrikkelijk woeden. En juist deszelfs opeenstapeling brengt het einde — binnen zeer korten tijd — aan." Nu volgt de ontwikkeling der gebeurtenissen; de verandering van den rouw voor geheel Europa in vreugde, — ten laatste nader op ons lot toegepast.

In deze schets hebben wij vooral het beeld des opkomenden en treffenden onweders, na lange en verschroeijende droogte, en — de verschijning van PETER *den Grooten* bewonderd. Of liever, dezen vallen, als afzonderlijke partijen, het meest in de oogen; terwijl overigens alles fraai en treffend mag heeten.

Alvorens met gezegde verschijning ons verslag te besluiten, moeten wij ten aanzien van het tweede en laatste stuk: *De Val van Napoleon Buonaparte*, eene soort van lierzang, nog in het algemeen onze uitnemende goedkeuring betuigen. Het is — geen rijk tafereel, maar eene heldere en heerlijke uitstorting des gevoels, waarin wij niet kunnen zeggen, bijna op iets gestooten te hebben, dat ons min gekuischt, min wel gezegd, min welluidend voorkwam; ten zij misschien de overgang van vreugde over den val tot waarschuwing, omdat de Dwingeland nog leeft, de uiterste zachtheid voor het gevoel mogt missen.

Wel ons, die, met zulke kunstenaars gezegend, nog zonder schaamte mogen terugzien op vroegere dagen; en dus ook de volgende schets lezen!

Men zegt: toen 't Russisch heer den dwingland had verslagen,
En de overwinning steeg op d' achtbren zegewagen,
Dat, langs haar jeugdig spoor, een heldre luchtstroom blonk,
En uit den raderklank een zachte toonval klonk.
Het zegepralend heer volgde, in gesloten drommen,
Dat heilig schijnsel na. 't Eerbiedigend verstommen
Sloot elk den forschen mond en ketende elks gehoor.
Een fiere en achtbre stem sprak uit dien heilgen gloor,
En deed deez' grootsche taal, door al de rijen, galmen:
„ Verheven heldenteelt! fier, fier het hoofd met palmen!

„ Gij

„ Gij hebt mijn hoop voldaan; gij hebt mijn zorg beloond;
„ Al 't geen ik voor u wrocht, is zegenvol bekroond.
„ Eens waart ge, ô dapper volk! in dierlijkheid verzonken;
„ Geen ſtervling had gewaagd, uw *kloeken* geest te ontvonken;
„ Beſchaving was u vreemd, en, in dien woesten gang,
„ Gingt gij het leven door, in lagen zieledwang.
„ Ik, ik beſtond, als vorst, bij u de ſchors te breken;
„ Het licht der wetenſchap, op 't ſomber pad, te ontſteken:
„ Uw onbedorven kracht, uw onbeſmet gevoel
„ Was waarborg, dat ge ook eens zoudt ſtreven naar dat doel.
„ Dat ſtreven wordt voltooid — gij treedt uw grootheid nader. —
„ Hoor nu mijn' hoogſten wensch, als bede van een' vader.
„ Gij hebt, met heldenkracht, 't geweld een perk gezet;
„ Den roover van uw' grond, met al zijn' trots, verplet.
„ Gij gaat, in broederband met andre volken, ſtrijden,
„ Om 't diep verdrukt Euroop van 't ſchandjuk *te* bevrijden.
„ Gezegend zij die taak! — Doch als ge u voorwaarts ſpoedt,
„ En volk, bij volk, uw heer, als zijn verloſſer, groet;
„ Wendt u dan naar dat land, dat, toen ik 't al ontbeerde,
„ Mij, als zijn kind, ontving, — mij, als een vader, leerde.
„ Het ijvrig Hollandsch volk ontſloot voor u den ſchat,
„ Waarom 't, ſinds eeuwen lang, met zorg, *gewoekerd* had.
„ Verſcheur, verſcheur den dwang, waarvoor het thans moet zwichten;
„ Kroon, kroon uw heldenroem, met dankbre kinderpligten!"
Hij zwijgt. 't Ontzaglijk heer, bij 't hooren van die taal,
Zweert, met vereende ſtem, bij 't bloedig heldenſtaal,
Dat nimmer vrede of rust het ſtrijdend lijf zal wachten,
Zoo lang dat dierbaar volk in keetnen ligt te ſmachten. enz.

Is ons verſlag wat lang uitgevallen, naar mate der uitgebreidheid van het ſtuk; voorzeker niet te lang voor *zulk* een' Eerſteling, den reeds verworven dichtroem des naams van KLIJN volkomen waardig.

Gedenkschriften van CH. M. TALLEYRAND DE PÉRIGORD, *een' van* BUONAPARTE'S *voornaamste Secretarissen van Staat, zijn' Groot-Kamerheer, Groot-Officier van het Legioen van Eer, Ex-Bisschop van Autun, Ex-Abbé van Celles en St. Denis, &c. &c. Uit het Engelsch vertaald. II Deelen. Te Amsterdam, bij* C. Timmer. 1814. *In gr. 8vo. Te zamen 711 Bl. f 6.-:-:*

De levensbeschrijving van eenen nog levenden man is steeds eene allermoeijelijkste onderneming. Deze moeijelijkheid wordt verdubbeld, wanneer het voorwerp dier beschrijving eene zeer groote rol op het tooneel der wereld gespeeld heeft, die het betrachten der onzijdigheid, in de opgave zijner levensbijzonderheden, bijna ondoenlijk maakt, en wanneer de Levensbeschrijver of dadelijk onder het bereik van zijnen invloed, of, omgekeerd, in een' tegen hem vijandelijken Staat woont. In het eerste geval *kan* de Schrijver niet onpartijdig zijn; in het tweede is deze onmogelijkheid, uit morele gronden, misschien niet minder sterk. Hij moge trachten zich diets te maken, dat haat noch bijzondere afkeer hem tegen den vijand van zijn Vaderland voorinnemen; wanneer die vijand gevaarlijk en schadelijk is voor zijn land, wanneer hij zelf dat land vurig bemint, wanneer hij een *Brit* is, dan wantrouwe men zijn geschrijf, en leze het niet zonder de uiterste omzigtigheid.

De held dezer levensbeschrijving (want de titel van *Gedenkschriften van* TALLEYRAND is zeer kwalijk gekozen, en zou althans moeten luiden: *over* TALLEYRAND) is zoo bekend in *Europa;* zijne vroegere daden, zoo hemelsbreed verschillende van zijne tegenwoordige werkzaamheden, hoewel in hetzelfde vak, hebben hem bij de meesten van eene zoo belangrijke en onvoordeelige zijde tevens leeren kennen, dat de bijeenstelling zijner voornaamste lotgevallen en verrigtingen,

gen, en wel door eenen *Engelschen* Schrijver, gewis de nieuwsgierigheid van velen moet opwekken. Wanneer men een liefhebber is van *Anecdoten*, zal die nieuwsgierigheid ook ruimschoots bevredigd worden. Het karakter van TALLEYRAND wordt hier in een zoo afzigtig daglicht geplaatst, er worden van hem zoo vele gruwelen verhaald, dat, wanneer ook slechts het tiende gedeelte van het vermeldde welbewezene waarheid is, de naam van dezen man met afgrijzen aan de nakomelingschap moet worden overgeleverd. Wij zullen eerst kortelijk eenige der voornaamste feiten aanstippen, en dan ons oordeel zeggen over het geheel.

CHARLES MAURICE TALLEYRAND DE PÉRIGORD, zoon van een' broeder des Graven van *Périgord*, zou, op zijn zestiende jaar, reeds drie dochters eener onbesprokene weduwe verleid en vergiftigd hebben. Hij werd daarop door eene *lettre de cachet*, van zijne familie verkregen, op het kasteel van *Vincennes* geplaatst, daaruit, op belofte van beterschap, verlost, en een begunstigd minnaar van Mad. DU BARRY, (de bekende bijzit van LODEWIJK XV.) die hem de opvolging, en weldra het bezit, van het Bisdom *Autun* bezorgde. Na hier tusschenbeiden het leven van een' naauwgezetten Geestelijken, doch doorgaans van een' volslagen' lichtmis, geleid te hebben, zou hij aan 't zwendelen geraakt zijn, een verlies van 1,200,000 francs geleden, en zich daarop, tot herstel zijner vervallene zaken, aan den Hertog van *Orleans* en de woelgeesten gehecht hebben. Den 2 November 1789 stelde hij de nationaal - verklaring der geestelijke goederen voor. Bij de plegtigheid van 14 Julij 1790, ter viering van de zoogenaamde *federatie* of verbroedering der *Franschen*, deed hij den plegtigen dienst, waarmede hij zelf den spot dreef in een' brief aan zijne staatkundige minnares, de Gravin F... T. In Augustus 1790 werd hij een der Secretarissen van den *Jakobijnen - Club*, en verdedigde de afzetting der onbeëedigde priesters. Slechts hij, benevens nog twee andere Geestelijken, leiden in

de Nationale Vergadering den eed af, dien alle de anderen volſtandig weigerden. Naderhand voegde hij zich bij de hofpartij met MIRABEAU, die daarvoor 600,000 livres klinkende munt en eene maandelijkſche toelage van 50,000 livres trok, terwijl TALLEYRAND 1 mill. 200,000 livres in asſignaten ontving. Daarop ſtond deze zijn Bisdom af, om onbaatzuchtig te ſchijnen. Hij was, met LAFAYETTE en diens vrienden, op de zijde der *Conſtitutionele* of gematigde volksvoorſtanders, die hier zeer vinnig doorgeſtreken worden. LAFAYETTE in 't bijzonder wordt als de bewerker aller volgende rampen afgeſchilderd, vooral ten tijde van 's Konings vlugt. Echter blijkt het uit een' hier medegedeelden brief van TALLEYRAND, (bl. 156—158) dat hij zoo wel als zijne vrienden toen geheel afkeerig waren van het *Republicanismus*. Het ſchijnt echter, (wanneer men de hier medegedeelde beſcheiden gelooven mag) dat hij zich iets later, tijdens de tweede Wetgevende Vergadering, met de *Jakobijnen*, vooral met PÉTION, naauwer inliet, dan met eer of pligt beſtaanbaar was. Omtrent dien tijd zocht hij CHAUVELIN, een' *Jakobijn*, naar *Engeland* te zenden; LODEWIJK XVI weigerde dit, uit hoofde van de ſlechtheid des voorwerps, maar gaf eindelijk toe, mits TALLEYRAND het oog op dien Afgezant zou houden; doch deze had driedubbele *Inſtructiën*, van den Koning, ORLEANS, en de Republikeinen; de eerſte gaf hem voor het benoodigde 400,000, de tweede 600,000 livres, en de derden drie millioenen. Hij bond in *Engeland* betrekkingen aan met de leiders der volkspartij, of de *Demagogen*, die hij *ſchandelijk inhalig*, en met de Ministers, die hij *trotsch*, *koel* en *terugſtootend* vond. Van eerstgemelden kocht hij er eenigen om, om naar *Parijs* te gaan, ter bijwoning van het feest van 14 Julij 1792. TALLEYRAND zou voorts uit *Engeland* aan PÉTION en de zijnen den Koningsmoord, doch door den dolk eens moordenaars, niet door een ſtrafvonnis, aangeraden, en daartoe den beruchten 20 Junij

nij bepaald hebben, die echter mislukte. Hij zou voorts niet alleen tot de gebeurtenisfen van den 10 Augustus zijne goedkeuring gegeven, maar zelfs den moord van 2, 3 en 4 September *aangeraden* hebben. — Hij trachtte daarna zijne minnares, Mevrouw F...T, van haar voornemen, om naar *Engeland* te gaan, af te brengen, daar hij in dat land een' nieuwen minnehandel had; doch dit gelukte niet; zij ontvlood de woede der partijen, door zich naar *Londen* te begeven, waar TALLEYRAND intusfchen het plan ontworpen en aan de *Franfche* Ministers medegedeeld had, om *Engeland* te overvallen, doch, (wanneer men dit boek gelooven moet) om geheimer en zekerder te kunnen werken, zelf zou verzocht hebben, om op de lijst der *Emigranten* te worden geplaatst, hetgeen ook gefchiedde; doch hield hij nog gedurig geheime briefwisfeling met den Minister LEBRUN, tot op den val van dien ftaatsdienaar, na welken uit TALLEYRAND's papieren zijne kuiperijen werden bekend gemaakt; terwijl hij zelf, nu als vreemdeling uit *Engeland* verdreven, in *Amerika* eene fchuilplaats ging zoeken, vandaar naar *Hamburg* overftak, en aldaar met de Gebroeders LAMETH, en eenige andere oude *Conftitutionélen*, *Jakobijnfche* plans zou beraamd hebben.

Dusverre het eerfte Deel. Het tweede wordt geopend met een zeer breedvoerig verhaal eener minnarije van TALLEYRAND met de Barones VAN S..., die hij verleidde, verliet, en die daarop zichzelve om het leven bragt; alle de brieven der ongelukkige worden, als bijlagen tot dit treurgeval, medegedeeld. Men verzuimt niet, hier 's mans ongevallige ligchaamsgeftalte bij zijne kunst van verleiding te doen affteken. Hij begaf zich nu naar *Berlijn*; vandaar, op bekomen verlof, weder naar *Parijs*, en trachtte in het Ministerie van Finantiën te komen; te welken einde hij voor het *Directorium* eene boodfchap opftelde, die een zwart tafereel van 's lands toeftand behelsde, vooral wat de geldmiddelen betrof (in 1796.) De onbekwaamheid van

LACROIX deed hem in het begin van 1797 tot Minister van Buitenlandsche Zaken benoemen; in welke hoedanigheid de Vredehandel te *Rijssel* met *Engeland* zijn proefstuk was, die echter mislukte, omdat de Directeurs op den 4 Sept. 1797 hunne vijanden hadden doen vallen. TALLEYRAND, die voor den Vrede geweest was, werd door REWBELL zeer onbeschoft behandeld. Voorts worden nu de voornaamste staatshandelingen, gedurende TALLEYRAND's Ministerie, te boek gesteld; als, de Vrede te *Campo Formio*; het gedrag omtrent den *Portugéschen* Gezant D'ARANJO; het strenge besluit tegen den onzijdigen handel met *Engeland*, ten gevolge der zitting van het *Directorium* op 2 Dec. 1797; de overweldiging van *Zwitserland* in 1798; de onbeschaamde eisch van 80 millioenen livres aan de *Amerikanen*, om hun, na het nemen van 500 schepen, de onzijdigheid te laten; de onderhandelingen te *Rastadt*, en de moord der *Fransche* Gezanten aldaar; de woelingen in het binnenste van *Frankryk*, ten gevolge van den ongelukkigen veldtogt des jaars 1799, en de harde beschuldigingen, toen tegen TALLEYRAND ingebragt; deszelfs kuiperijen met den uit *Egypte* teruggekeerden BUONAPARTE, die zich door de omwenteling van 9 Nov. 1799 werkelijk van het hoog gezag meester maakte; deszelfs eerste brief aan den Koning van *Engeland*; DUROC's onderhandelingen te *Berlijn*, die met *Oostenrijk* in 1800, en de daarop gevolgde Vrede van *Luneville*, bij welke gelegenheid TALLEYRAND door zijne listen de trouwhartige poging van MOREAU, om *Oostenrijk* door de teruggave van *Toscane* inderdaad met *Frankrijk* te verzoenen, deed mislukken; de vijandelijkheden met *Portugal* in 1801, waartoe LUCIEN BUONAPARTE in *Spanje* moest kuipen; het *Noordsche* Verbond, in dat jaar tegen *Engeland* gesloten, en door den dood van Keizer PAUL I van *Rusland* ontbonden, die aan de *Fransche factie* te *Petersburg* wordt toegeschreven. (!!) Voorts de zaak der *Duitsche* schâvergoedingen, die voor TAL-

LEY-

LEYRAND door de hebzucht der *Duitsche* Vorsten, welke hem zochten om te koopen, eene ware goudmijn werd; de Preliminairen van *Londen*; de inlijvingen gedurende den Vredehandel te *Amiens*; de hervatting der vijandelijkheden in 1803; de bezetting van *Hanover*; het vasthouden der *Engelschen* in *Frankrijk*; het gedrag omtrent de uitheemsche Ministers; de briefwisseling met DRAKE, enz. Alles natuurlijk in den geest des *Engelschen* Schrijvers, waarover wij straks nog iets moeten zeggen. Tusschenbeiden vernemen wij dan ook nog bijzonderheden wegens de geldmiddelen van TALLEYRAND, die in vijf jaren tijds niet min dan vier-en-veertig millioenen Holl. guldens zou hebben bijeengeschraapt; van de wederzijdsche listen en onderkruipingen van hem en den Politieminister FOUÇHÉ, die ten laatste in eene verzoening eindigden, waarbij FOUCHÉ aan TALLEYRAND een' vergiftigden dolk en vier meisjes, deze aan genen vergiftigde snuif en vier opgeligte Agenten zou ter hand gesteld hebben.

Het werk loopt niet verder dan tot 1805, en schijnt dus in dat jaar opgesteld te zijn; zoodat men er TALLEYRAND's latere bedrijven, zijne ongenade wegens het afraden des *Spaanschen* Oorlogs, enz. te vergeefs in zoeken zou. Het slot bestaat uit eene reeks van *Philippische* Redevoeringen — doch meer in de taal der vischwijven, dan in die van DEMOSTHENES of CICERO — tegen TALLEYRAND niet alleen, maar ook tegen deszelfs Meester, der *Franschen* Regering en Staatkunde. Zij verdienden die gewis ten volle: doch waarom men ons Publiek, hetwelk BUONAPARTE uit zoo vele heillooze latere daadzaken heeft leeren kennen, nu ook nog deze *Diatriben* tegen zijne regering in 1805, doorweven met uitvallen tegen de toen afhankelijke of onzijdige Mogendheden, voornamelijk *Pruissen*, te lezen geeft, vatten wij niet; te minder, daar dit alles TALLEYRAND slechts van ter zijde raakt. De Vertaler zou wel gedaan hebben, om, in plaats van deze vertoogen, de latere lotgevallen van TALLEYRAND,

tot op dezen tijd, mede te deelen. Doch misschien was dit boven zijne krachten.

Zie hier, tot eene proeve, de algemeene schets van TALLEYRAND, volgens onzen Schrijver. — „ *Frankrijk* zal waarschijnlijk spoedig van eenen van deszelfs grootste misdadigers, en *Engeland* van eenen van deszelfs doodelijkste vijanden verlost worden. Door ontucht, onmatigheid en zwelgerij is TALLEYRAND's ligchaamsgestel geheel geknakt, en zijne gezondheid vernield. Jaarlijksche reizen naar de kusten, om zeebaden te gebruiken, noch jaarlijksche bezoeken der minerale bronnen van *Aken* en *Barrèges*, voorschriften van Geneesheeren, noch kruidmengsels van kwakzalvers, kunnen lang eene ontbinding vertragen, welke door onophoudelijke buitensporigheden bespoedigd wordt. *Da mihi, Domine, mortem justi hujus!* zeide TALLEYRAND, toen hij vernam, dat de Senateur FARGUES plotselijk in de armen zijner minnares gestorven was. Dit is eene echte bekentenis van zijne godsdienstige zoo wel, als van zijne zedekundige begrippen. Hij leefde roekeloos, en wenscht zonder berouw te sterven. — TALLEYRAND is door de natuur met buitengemeene geestvermogens begaafd. Eene vroegtijdige intrede in de zamenleving verschafte hem eene vroege menschenkennis, en vergoedde de kundigheden, welke anderen door langdurig studeren en nadenken verkrijgen. Met de sterkste neigingen tot ondeugd moest hij de pligten van zijnen geestelijken stand verbinden, of ten minste den schijn daarvan aannemen; en hierdoor werd hem huichelarij en geveinsdheid eerst noodzakelijk, en daarna hebbelijk. Met horrelvoeten geboren, trachtte hij de wanstaltigheid van zijn ligchaam te vergoeden door bekorende manieren, verpligtende wellevendheid en een aangenaam onderhoud. Met eerzucht om te behagen, leerde hij weldra onderscheiden, of hij zijn geluk aan zijne verdiensten, of aan zijnen rang moest toeschrijven; of wel, of hij eene mislukking te wijten had aan zijne onbehendigheid, of aan gebrek aan oordeel bij an-

de-

deren. Trapswijze gewende hij zich juiste en naauwkeurige gevolgtrekkingen te maken, meer door hetgeen hij in den geest ontwaarde, dan door hetgeen hij in de gefprekken hoorde van hen, met wien hij omging. Dubbelhartigheid werd toen met geveinsdheid gepaard, en verraderij vereenigde zich met beide. Hij droeg derhalve alle die ondeugden, hoedanigheden en hebbelijkheden met zich om, die, in tijden van beroerte, oproer en omwenteling, gefchikt zijn om iemand boven den gemeenen hoop te doen fchitteren; maar die, in tijden van rust en orde, onder wettige en zedelijke Gouvernementen, hem als gevaarlijk zouden hebben doen vermijden, of als misdadig zouden hebben doen verachten en ftraffen. — De zedeloosheid van zijn bijzonder leven vergezelde hem in zijne openbare loopbaan. Zijne ftaatkunde is fchelmerij; zijne betuigingen zijn bedrog; zijne onderhandelingen zijn kuiperijen; zijne beloften zijn leugens; zijne eeden zijn trouweloosheid, en zijne tractaten zijn berekend om den argeloozen te beguichelen, den onervarenen te bedriegen, den zwakken te verpletteren, den verhevenen te vernederen, den rijken te plunderen, den vrijen te onderdrukken, den magtigen te befturen, en allen te onderwerpen en te dwingen, zoo wel den fterkften en best verdedigden ftaat, als de weerloosfte gemeente; zoo wel de Mogendheden, die zich op zijne trouw, regtvaardigheid en edelmoedigheid verlieten, als hen, die alleenlijk op hunne eigene dapperheid en hulpmiddelen boogden. Van de vroegere Franfche Ministers, bezit hij de finantiéle bekwaamheden van eenen SULLY, de ftaatkunde en dubbelhartigheid van eenen RICHELIEU, de geflepenheid en hebzucht van eenen MAZARIN, de commerciéle kunde van eenen COLBERT, de ongevoeligheid en wreedheid van LOUVOIS, de zedeloosheid en bedorvenheid van DUBOIS, de orde en fcherpzinnigheid van FLEURY, het doorzigt van CHOISEUL, de buigzaamheid van MAUREPAS, en de werkzaamheid van VERGENNES. Hoewel hij, uit

 hoog-

hoogmoed, zich gelaat, als verliet hij zich op zijne secretarissen en onderhoorigen tot het verrigten der voornaamste werkzaamheden van zijne kantoren, ontsnapt echter niets aan zijne oplettendheid. Met de grootste gemakkelijkheid beslist hij binnen weinige uren, hetgeen het verstand van anderen eene gansche week vruchteloos heeft bezig gehouden. — Doch welk nut hebben alle TALLEYRAND'S natuurlijke en verkregene bekwaamheden aan de beschaafde zamenleving toegebragt? welk voordeel hebben zijne tijdgenooten getrokken, en welke vruchten kan men verwachten van zijnen hoogen stand, magtigen invloed, beslissende maatregelen, en alvermogende daden? Hebben zij aan *Frankrijk* vrijheid en welvaart, aan andere volken rust en veiligheid geschonken? Opent de wereldkaart, geen land zult gij op dezelve vinden, waarin *Frankrijk*, gedurende TALLEYRAND'S bewind, niet eenige verwoesting heeft gebragt, waarmede het niet eenig tractaat geschonden heeft, of waaromtrent het niet eenig beginsel van het regt der volkeren heeft overtreden.

Periere mores, jus, decus, pietas, fides;
Et, qui redire nescit cum perit, pudor!

SENECA."

Men ziet uit ons verslag, dat dit werk bouwstoffen tot de geschiedenis onzer dagen bevat; dan, in hoe verre men zich daarop verlaten kan, is moeijelijk te beslissen. De toon althans getuigt niet van het eerste vereischte eens Geschiedschrijvers, van *onzijdigheid*, die men ook den booswicht verschuldigd is. *In alles* wordt het Kabinet van *St. Cloud* in 't ongelijk, *in alles Engeland* in 't gelijk gesteld; hetgeen zoo verre gaat, dat men het voorstel van volkomene vrijheid der koopvaardij, zonder aan onderzoek op zee onderworpen te zijn, door TALLEYRAND gedaan kort na den Vrede van *Luneville*, een *schaamteloos ontwerp* durft noemen, (IIde D. bl. 133.) niettegenstaande de hiermede strijdige zoogenaamde

de Zeeregten der *Engelschen* zich eerst van de achttiende Eeuw dagteekenen.

Wij laten het daar, in hoe verre BUONAPARTE opregt was in de vredesvoorstellen, onmiddellijk na zijne verheffing tot *Consul*, aan de oorlogende Mogendheden gedaan; maar de uitdrukking: „De Keizers van *Duitsch-* „*land* en van *Rusland* werden, zoo wel als de Koning „van *Groot-Brittanje*, met soortgelijke brieven van „den nieuwbakken' *Korsikaan beschimpt*," (IIde D. bl. 122) is, het onderwerp in aanmerking genomen zijnde, in den stijl van een schotschrift, niet in dien der Geschiedenis. Op bl. 127 van hetzelfde Deel (in de noot) ontziet de Schrijver zich niet, de algemeen beminde en bewonderde Koningin van *Pruissen* vrij vinnig van ter zijde, bij de onderhandelingen van 1801 met *Engeland*, aan te randen. De handelwijze, dat men de overgave van *Egypte* als eene vergoeding voor de teruggave der *Fransche* Koloniën bedong, en het Tractaat, op *Engeland's* toestemming, zoodanig teekende, schoon men wist dat het reeds aan de *Engelschen* over was, is gewis in de Zedekunde laakbaar; doch of zij in de Staatkunde, die groote kunst van elkander te verschalken, den naam van *trouweloosheid en verraad* verdiene, komt ons bedenkelijk voor. Zoo men in *Frankrijk* de *Capitulatie* van *Alexandrië* wist, was het de zaak van *Engeland*, de meesteresse der Zeeën, die ook te weten. (Zie IIde D. bl. 175, 176.) In *Saksen* moeten het de *intrigues* van TALLEYRAND geweest zijn, die de klagten der steden tegen den invoer van *Engelsche* goederen veroorzaakten, alsof haar onmiddellijk belang zulks alleen niet had kunnen bewerken! De beschuldiging van moord, door *Franschen* invloed aan PAUL I gepleegd, niettegenstaande het onmiddellijk strijdige van hun belang, hebben wij boven reeds aangestipt. Breed weidt men uit over de onbetamelijkheid, van Militairen tot Afgezanten te benoemen. Wat zou de Schrijver dan nu wel zeggen, dat zijn land den grooten WELLINGTON, den overwinnaar

naar van *Frankrijk*, in dat zelfde land tot Ambassadeur benoemt?

Uit hoofde der hartstogtelijkheid, welke dit alles verraadt, twijfelen wij, of de bronnen, door den Schrijver gebruikt, naar 't schijnt kleine geschriften, in *Frankrijk* ter sluik, of misschien wel in *Engeland*, uitgegeven, *Les Nouvelles à la Main*, *Intrigues de* CH. M. TALLEYRAND, *Le Voyageur Suisse*, enz. wel echt zijn, en den toets der bedaarde, onpartijdige oordeelkunde vermogen door te staan. Wij hopen dit niet, ter eere der menschelijke natuur, en wij hebben nog een' gewigtigen grond, om daaraan te twijfelen. Zouden wettige, zegerijke Monarchen, door de overwinning binnen *Parijs* geleid, hunne treden naar zulk een' afgrijselijken verworpeling gewend hebben, als TALLEYRAND hier wordt afgeschetst? Zou de groote, de deugdzame, de menschlievende ALEXANDER bij eenen booswicht van dien stempel zijn afgestapt? Zou LODEWIJK XVIII, op den troon zijner Vaderen teruggekeerd, den man des bloeds, die geraden had, zijn' onvergetelijken Broeder door de hand eens moordenaars in een' volksoploop te grieven, tot een' zijner voornaamste Staatsdienaren benoemd hebben? Zou hij hem tweemaal de dierbaarste belangen zijns Rijks, de belangen van geheel *Europa*, in de hagchelijkste oogenblikken, hebben toevertrouwd? Hoe veel ook de Staatkunde moge doen overstappen, wij kunnen niet gelooven, dat overwinnende Monarchen zich tot het verduwen van zoo veel laagheids zouden geschikt hebben, om de harten der overwonnelingen te stelen: ten zij de Minister, dien zij als hun voornaamste werktuig bezigden, minder een gedrogt van helsche boosheid, uit wellust, schraapzucht en wreedheid gekneed, (zoo als hij hier voorkomt) geweest zij, dan een wel zedeloos en bedorven, maar nog meer schrander en bekwaam Staatsdienaar. Over 't geheel komt ons de vertaling van dit boek, in de tegenwoordige oogenblikken, waarop TALLEYRAND althans eene waardige rol voor de

be-

belangen der menschheid en de regten der troonen te vervullen heeft, min voegzaam voor. De ſtijl is, op ſommige plaatſen, beneden de kritiek. Wij hebben, tot onze verwondering, hier *Germanismen* opgemerkt.

Leven, Veldtogten, en Regering van NAPOLEON BUONAPARTE; *met een volledig verhaal van de in dit tijdvak gevoerde Oorlogen, inzonderheid tot opheldering van de oorzaken en waardering van de gevolgen der laatſte verbazende gebeurtenisſen. Uit het Engelsch van* E. GIFFORD, *Esq. Te Amſterdam, bij* C. en H. Timmer. 1814. *In gr. 8vo. Iſte Deel. XVI en* 362 *bl., benevens* 143 *bladz. Aanteekeningen; IIde Deel,* 375 *en* 115 *Bl. f* 7-10-:

Dit werk, gelijkſoortig met het bovenſtaande, vertoont ons den *militairen* Gebieder des Staatsmans, van welken het eerstgemelde ons de bedrijven ſchetſte, ook door een' *Engelschman* geſchilderd, maar, men moet zulks bekennen, op een' meer gematigden toon, met minder *declamatiën* en meer geſchiedkundige daadzaken. „Op een' meer gematigden toon," zeggen wij: want het zou eene bijna bovenmenſchelijke proef van geduld en hartstogteloosheid zijn, van eenen NAPOLEON BUONAPARTE altijd even kalm, even bedaard te ſpreken. Met dat al zouden wij wel gewenscht hebben, in eene levensbeſchrijving, die de laatſte verbazende gebeurtenisſen moet ontwikkelen, en die minder „ eene Geſchiedenis van *Frankrijk*, dan van NAPOLEON zelven" moet zijn, (IIde D. bl. 103) in plaats van eenige *tirades*, wat meer menschkundige ophelderingen omtrent de gezindheden en ontwerpen van dezen zonderlingen man te ontmoeten, die waarſchijnlijk in 1802 nog niet het monſter was van 1813; of, zoo, in weerwil eener diepe huichelarij, toen reeds de ſchranderere menſchenkenner in *Jaffa's* moordenaar den ontvolker van *Europa* vooruitzag, zoo moesten toch zijne middelen en ſtreken, om *Frankrijk*, om *Europa* te verblinden en te bedwelmen, meer op den voorgrond geplaatst, en niet ſlechts zijne daden vermeld en afgekeurd zijn. Daarenboven kleeft dit boek nog één algemeen gebrek aan: het is veel te ſpaar-

zaam

zaam in de opgave zijner bronnen, die toch blijkbaar niet enkel uit de nieuwspapieren bestaan. Wij verlangen wel niet, dat een Schrijver overal, aan den voet van elke bladzijde, zijne zegsmannen met deel en bladzijde noeme; maar *dat* mogen wij toch met regt verlangen, dat hij in de Voorrede, of bewaar het pas geeft, zijnen Lezer melde, waaruit hij zijne berigten schepte, en vooral, dat hij, bij eenigzins twijfelachtige of wonderspreukige *Anecdoten* of bijzonderheden, door het opgeven der mondelijke of schriftelijke bescheiden, die hij volgde, zichzelven buiten verantwoording stelle. De Levensbeschrijver van TALLEYRAND heeft dit zorgvuldiglijk gedaan; schoon wij meenden, de echtheid dier bronnen te mogen in twijfel trekken.

De taak, die *Sir* E. GIFFORD zich heeft voorgesteld, is, uit hoofde der bijzondere werkzaamheid, en den onmetelijken invloed van zijnen Held op de geheele beschaafde wereld, zeer uitgebreid. Hij verdeelt die stoffe dus, dat hij in den tekst een doorloopend verhaal levert, en de *Anecdoten* van BUONAPARTE's gunstelingen, hovelingen, bijzonderheden, hemzelv' overgekomen, of door hem verrigt, en ontwikkelingen van in den tekst kortelijk verhaalde gebeurtenissen, in *noten* achter denzelven plaatst, die echter voor het gebruik veel voegzamer onder denzelven zouden gediend hebben. Voorts leest het werk zeer aangenaam, en is gewis niet van belang ontbloot. Wij zullen slechts uit de minder bekende kindschheid en jeugd des Overweldigers enkele trekken aanstippen. Hij werd niet, zoo als men doorgaans denkt, te *Ajaccio*, maar te *Minerbe*, een dorp, omtrent zes mijlen noordwaarts van *St. Fiorenzo*, geboren, gelijk de Schrijver zelf op *Korsika* verstaan heeft (bl. 11). De bekende gemeenschap van MARBŒUF met zijne moeder wordt in het midden gelaten. Op deszelfs voorspraak te *Brienne* geplaatst, zonderde hij zich van zijne makkers altijd af, omheinde een' eigen' tuin, waarin hij niemand toeliet, werd de *Spartaan* genoemd, en nam met vuur de partij van zijn Vaderland tegen de *Franschen*, gelijk ook zijn Vader CARLO daarvoor gestreden had. Een der Zoons (waarschijnlijk JOZEF) was zelfs de Doopzoon van PAOLI. NAPOLEON was niet gevoelig voor schandelijke straf, hield zich bezig met vestingbouwen, (hij was ver in de wiskunde) en soms met poëzij. (Hij schreef een gedicht op de vrijheid van *Korsika.*) Voorts

was

was hij zoo gestreng in zijne zeden, dat hij zelfs den omgang met een' medeleerling, na gedane waarschuwing, opgaf, omdat deze met slecht gezelschap verkeerde. Anderen zeggen, dat hij, te *Parijs*, een meisje bezwangerde, en daarna vergiftigde. Naar die Hoofdstad kwam hij van *Brienne* op de Militaire School, omdat hij, na een vijfjarig verblijf in genoemde plaats, geoordeeld werd zijnen medeleerlingen vooruit te zijn. Te *Parijs* werd hij Officier der Genie, en ging op zijn zestiende jaar, als Luitenant der Artillerij, naar *Auxonne*, waar hij zich reeds onbewimpeld als een' Republikein vertoonde, en er last leed van zijne krijgsmakkers. Na MARBOEUF's dood van diens onderstand verstoken, keerde hij in 1786 naar *Korsika* terug (anderen zeggen in 1790.) BUONAPARTE bood in *Korsika* zijn' dienst den *Engelschen* aan, van wier staatsregeling hij een groot bewonderaar was, doch werd van de hand gewezen, (even als voormaals EUGENIUS door LODEWIJK XIV, 't welk dezen even duur te staan kwam, als *Engeland* de afwijzing van dezen jongen eerzuchtigen.) Hij begeerde, namelijk, den rang van Kapitein bij de Artillerij; men wilde hem dien van Kapitein bij de Linietroepen geven. Hij was nog gehecht aan PAOLI, en bijna in diens ongenade bij de Conventie gewikkeld. Volgens sommigen, ging, toen de *Engelschen Korsika* innamen, BUONAPARTE, door PAOLI verdreven, naar *Marseille*, waar hij in 1793 aankwam, zich toen bij de ergste volksmenners en moordenaars voegde, en bij het beleg van *Toulon*, in 1793, de eerste blijken tevens van zijne groote krijgskundige bekwaamheden en volharding, en van zijnen bloeddorstigen tijgeraard gaf, doende 1400 van de overgeblevene 3000 *Toulonners* afmaken of *deciméren*. (Deze twee berigten schijnen niet wel te strooken, zoo men niet aanneemt, dat van de 1600 overgeblevenen de tiende man nogmaals werd doodgeschoten.) Hierbij zou BUONAPARTE *pardon* hebben doen uitroepen, om de ongelukkigen, die slechts bij de losbranding neêrgevallen en zich dood gehouden hadden, te doen opstaan en voor goed te doorschieten. Te *Nizza* werd hij als *terrorist* (of man des bloeds) gevangen genomen, en naderhand uit de stad gebannen; hetwelk hij zoo euvel opnam, dat hij zich (uit geldgebrek) te voet naar *Parijs* begaf, en aldaar in de uiterste armoede aankwam. Zijne verdere kennis aan BARRAS, en door hem aan de Wedüwe BEAUHARNAIS, zijne

aanstelling tot bevelhebber tegen de *anti-Jakobijnsche Parijzenaars*, zijn bloedig gevecht met dezelve, (waarin ons echter het alhier opgegevene getal van 8000 menschen, van allerlei kunne en ouderdom, die daarin zouden gesneuveld zijn, te hoog voorkomt) is bekend, en leide den grond tot zijn volgend fortuin, door hem het bewind des *Italiaanschen* Oorlogs te vertrouwen.

Verder zullen wij dit verslag niet volgen, daar iedereen de ongeschiktheid begrijpt, om, ook in een bloot uittreksel, alle de Staats- en Oorlogsfeiten van NAPOLEON op te sommen. In het verhaal van de laatsten is de Schrijver vrij uitvoerig en naauwkeurig, meer dan, onzes inziens, omtrent de staatkundige verrigtingen het geval is, waarover hij wel eens wat los heenloopt; doch het is zekerlijk waar, dat BUONAPARTE in persoon veel schranderder en geduchter was als krijgs- dan als staatsman, waaromtrent hij zich doorgaans van het beleid van anderen bediende. Wij vinden hier, zoo in den tekst als in de noten, vele wetenswaardige bijzonderheden opgeteekend van 's mans eersten veldtogt naar *Italië*, — van zijnen avontuurlijken togt naar *Egypte*, en nederlaag in *Syrie* bij *St. Jean d'Acre*, (die de Schrijver, met al het geoorloofde gevoel van fierheid op zijnen uitmuntenden landgenoot *Sir* SIDNEY SMITH, voor wiens talenten en moed het schrikbeeld van NAPOLEON's onverwinnelijkheid *voor het eerst* verdween, in bijzonderheden te boek stelt) — voorts van zijne ontsnapping uit *Egypte*, komst te *Parijs*, en de omwenteling van 10 Nov. 1799, die tot zijn oppergezag den grond leide, en waarmede dit Deel eindigt. Het tweede beschouwt dan nu den *Korsikaanschen* gelukzoeker als Regent van *Frankrijk*, eerst onder den naam van Eersten *Consul*, daarna onder dien van *Keizer*, tot op den Vrede te *Tilsit* en het einde des jaars 1807. Hier vinden wij weder een belangrijk verslag van den vermaarden veldtogt met de *Armee van Reserve* in den zomer des jaars 1800, in 't bijzonder van den slag bij *Marengo*. BUONAPARTE wordt beschuldigd, zijne handen hier ook met het bloed van DESSAIX, zijn' strijdmakker in *Egypte*, en door wien, te *Marengo* zelve, in het neteligst tijdstip, de overwinning beslist werd, bezoedeld te hebben. Hoewel de latere gebeurtenissen ons geleerd hebben, BUONAPARTE tot geene misdaad hoegenaamd te goed te achten, zoo komt het ons echter voor, dat de moord van DESSAIX

in

in die oogenblikken, *toen hij midden in het heetste gevecht met de* Oostenrijkers *was*, hoogst onbedachtzaam zou geweest zijn, omdat zulks den geheelen uitslag van het gevecht, waaraan het lot des nieuwen *Consuls* hing, in het grootste gevaar stelde; te meer, daar de Heer GOLDSMITH (op wiens gezag de Schrijver deze bijzonderheid meldt) er bijvoegt, *dat* NAPOLEON *den slag bij* Marengo *verloren had, eer* DESSAIX *te voorschijn kwam; die de kans deed verkeeren.* Dit is juist een oogenblik, waarop voor een' Veldheer, die zijne troepen wil aanmoedigen, het grootste gevaar van den vijand is. Wij gelooven dus, dat de Troonroover, die waarlijk reeds genoeg te verantwoorden heeft, van dezen gruwel kan worden vrijgepleit. — Na den Vrede van *Luneville*, worden 's mans kuiperijen, zijne bevrediging, en vernieuwde krijg met *Engeland*, tot op den in 1805 op nieuw uitgebarsten landkrijg, kortelijk en min voldoende, deze laatste daarentegen meer uitvoerig, voorts de onderhandelingen en overweldigingen in 1806, en eindelijk de *Pruisisch-Russische* Oorlog in 1806, 1807 geschetst. In dezen wordt, uit *Fransche Dépêches* zelve, aangetoond, dat de *overwinning bij Eylau*, zoo als de *Franschen* die noemen, eene mislukte poging geweest is, om op *Koningsbergen* aan te rukken. Het geschiedverhaal wegens de laatste maanden van 1807 is zeer gebrekkig; ja van den strooptogt der *Britten* naar *Koppenhagen*, waarvan BUONAPARTE zulk een behendig gebruik maakte, wordt geen woord gesproken.

Zeer vele bijzonderheden en *Anecdoten* zouden wij uit dit boek kunnen mededeelen; dan, ons bestek verbiedt het ons. Zie hier dus slechts een paar. — ROUSSEAU moet reeds de voorspelling gedaan hebben, „ dat *Korsika* een' man zou voort„ brengen, die de gansche wereld met verwondering zou ver„ vullen." (Iste D. bl. 5.) De, nog levende, beroemde Schilder DAVID is een monster van wreedheid, een der ergste moordenaren onder ROBESPIERRE, die, onder andere, eene zwangere vrouw met zeven kinderen, die hem knielend om het leven van haren echtgenoot bad, in die smeekende houding afteekende, haar toen zijne schets vertoonde, en zeide: *Dit is mijn eenig antwoord.* 's Daags daaraan liet hij den beul wachten, om den stervenden man tot een tegenstuk van zijne vrouw te schetsen.... Hoe kan het kunst-*genie* in de ziel van zulk eenen Duivel verdwalen? (IIde D. in de *Aant.*)

De stijl is doorgaans duidelijk, zonder eenige aanspraak op

 sier-

fierlijkheid. Doch uitdrukkingen, zoo als: *de val spekken met Malta*, en: *de beerenhuid verkoopen, eer de beer gevangen is*; (IIde D. bl. 79.) zijn den stijl der Geschiedenisse onwaardig.

Het Horoskoop der Statistische, Politieke en Oeconomische Wereld, getrokken in Slagtmaand des jaars 1810. *Eene Ironiesch-komische Geestvrucht van* A. FOKKE, SZ. *en door hem destijds in eene Verhandeling voorgedragen in Felix Meritis. Met eene Caricatuurplaat. Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. 1814. *In gr. 8vo.* 34 *Bl. f* :-16-:

Dit stukje heeft dan onzen FOKKE den dood gedaan! dat is toch jammer! het was zoo een rare vent, en — hij was toch lang zoo mal niet als hem de muts wel stond. — Zoo, dunkt ons, zegt menig Lezer; en men moest ook wel oliedom zijn, als men dat uit dit stukje niet lezen kon, — voor iedere vervrolijkende gezouten scherts ongevoelig, zoo men zich bij den man, die het zoo droogjes daar heen praat, en van wien men tevens altijd wat leeren kon, niet dikwijls vermaakte, — en wel weinig goedhartigheid bezitten, zoo men hem niet hartelijk gaarne een zeer lang genot had gegund van de nieuwe statistische wereld, die zijne hoop vooruitzag, „ *waarin alle menschen; door verdiensten van allerlei aard, ge-* „ *lukkig zullen wezen.*" QUAM SPEM D. O. M. RATAM FACIAT! zeggen wij met geheel ons hart.

Dit stukje deed den man den dood; want het gaf vooral ook aanleiding tot zijne gevangenneming, en deze vervroegde zijn' dood. Wij ontvangen hier intusschen nog meer, dan hetgeen hij durfde voorlezen; men hield zich bij deze uitgave geheel aan 's mans handschrift; het levert alzoo een blijvend gedenkstuk (gelijk er, helaas! vele zijn) van den harden dwang, dien wij thans gelukkig zijn ontworsteld, en van de innerlijke zwakheid van een Gouvernement, onder hetwelk men zelfs op deze onschuldige wijze niet eens spreeuwen en zich vervrolijken mogt. Trouwens, zoo zwak is iedere troon, op geweld gegrond.

Wij zijn het volkomen met den uitgever eens, dat dit opstel eer doet aan 's mans vernuft, en ook aan zijn doorzigt in de toekomst, gegrond op zijne gemeenzaamheid met de

ge-

gebeurtenisfen van vroegere dagen en de lotgevallen der menfchen; en voegen er bij, dat ons het verlies wel moeijelijk vergoed zal worden van een zoodanig Vernuft, hetwelk zoo aardig het *fuum cuique* toedeelen kon, en dat op zulk eene wijze, dat ieder lachte, ieder leerde, en niemand, die eenige edelmoedigheid bezat, zich beleedigd vond. 's Mans fcherts was gezouten en fchuldeloos; en wien behoeven wij te zeggen, dat de regt fatyrieke man wezenlijk een Geleerde was?

Al aanftonds bij het optreden krijgt de fpreekftoel en geheel het vergaderd gezelfchap een veeg, die zeker wel raak is, maar waarover toch wel niemand boos worden kon; terwijl de koddige vergelijking van den Italiaanfchen *rookverdrijver* met den redenaar, die de taak van *zorgverdrijver* op zich neemt, flechts met een enkel woord, juist omdat het flechts een enkel woord is, de vrolijkfte werking doet. De vestiging van de aandacht, door een ieder in de zaal tot *aide* bij zijn goochelfpel op te roepen, is den man waardig, die daarop nu zijn *thema*, dat misfchien, zonder zoodanige voorbereiding, voor velen wat al te geleerd klinken mogt, opgeeft: het trekken, namelijk, des *Horoskoops* van de *ftatiftifche*, *politieke* en *œconomifche* wereld. Wat een horoskoop is, moet nu volgen; eerst natuurlijk de oorfprong der aloude Astrologie — dan de humeuren der Planeten, en hoe men bij het trekken eens horoskoops te werk gaat; en dat alles ongezocht en droogjes weg, vervrolijkt door de luimigfte invallen en fpelingen van het vernuft: b. v. dat de bezitting der oude Chaldeën, die eene geheel andere levenswijze leidden, dan in een fatfoenlijk burger-huishouden van dezen tijd te pas komt, meest in vee beftond; — dat dit zoo al langzamerhand bij ons ook zoo werd, en wij er niet veel bij verliezen zouden, als fommige papieren in hoornbeesten geconverteerd werden; — dat het oppasfen op het vee bij ons ook wel eene aangename variatie voor de nachtvermaken der groote wereld opleveren kon; — dat wij meer planeten dan onze voorouders in de lucht, maar, bij ongeluk, minder in den zak hebben, enz. enz. En als dan het werk beginnen zal: „ de ftatistifche wereld is, tegenwoordig, op elk oogenblik in een' ftaat van nieuwe geboorte: alle momenten verandert hare ftatistifche gedaante. Wij hebben dus maar het oogenblik te nemen, waarin wij thans zijn." Daarop wordt

dan de hemel in twaalf teekenhuizen verdeeld, en alles geobferveerd, wat tot de *tabula nativitatis* behoort. „ Wij behoeven er juist niet om naar boven op het obfervatorium te gaan," gooit hij er weer tusfchen in, en koddig krijgt elk bij iedere obfervatie een tikje. „ Maar die nieuwe Astronomifche rekening zou ons maar in de war brengen: wij zullen dus de Ouden maar volgen; want hunne rekening is toch reeds meer dan 4000 jaren goed geweest, en de nieuwe begint eerst goed te worden." Zijne hoorders moeten hem helpen. „ Dat kunt ge immers zeer gemakkelijk nagaan; althans vrij gemakkelijker, dan het Grootboek der Publieke Schuld optellen."

„ Zie zoo, nu hebben we ten minfte onzen Hemelfpiegel provifioneel in orde. Nu moeten we nog maar al te zamen naar het *gelukkige deel*, even als op het voormalige ftadhuis naar het kleinfte fterretje, zoeken. Ik zie het, om je de waarheid te zeggen, nog niet! — Ja, zoo waar, mij dunkt dat ik het daar zie, en wel boven *Aldebaran*, in den regter hoorn van den Stier; dat is zeker ons *gelukkige deel:* maar het kan vooralsnog niet door de zon befchenen worden; eer dat gefchiedt, moet zij nog eenige teekenhuizen doorloopen."

Eindelijk komt dan het *Horoskoop der tegenwoordige wereld*, juist *comme il faut*, in regt grappig dicht:

Deze ftatistifche, politieke en œconomifche wereld zal nog met vele rampen,
Als, bij voorbeeld, oorlog, geftremden handel, geldgebrek en behoefte, moeten kampen.
Ja ieder onzer, van wat rang of ftand, en hoe zeer hij het tegendeel moog hopen,
Zal, de een vroeger, de ander later, gevoelen, dat zijne zaken, gelijk de kreeften, dat is achterwaarts, loopen.
Eindelijk toch verbetert, allengs, dit algemeene kwaad;
Doch *wanneer*, is nog onbekend, omdat ons *gelukkig deel* zoo duister ftaat. —
Er zal echter geen gebrek zijn aan twee daden, dat is vechten en trouwen;
Maar het vechten vereischt fomtijds inkwartiering; dus, mannen! past op uw' vrouwen.
Evenwel het vechten deert zoo zeer der politieke wereld niet,
Zoo lang Venus Mars flechts naloopt, en Mars de verkeering met meisjes niet verbiedt.

De

De tegenwoordige Monſeigneurs, Ducs, Comtes, en dergelijke zeer aanzienlijke Heeren,
Moeten niet ophouden te denken aan de ſpreuk van GERBRAND ADRIAANSZ BRERO: *'t kan verkeeren.*
De Keizers, Koningen, Onder-Koningen, en de Heeren Raden van Staat,
Moeten maar vlijtig ſtuderen in de Wetten en HALLER's Gedicht: *over den oorſprong van het kwaad.*

Maar *ſuum cuique!* de drukker mogt het ons kwalijk nemen, zoo wij nog meer van dit fijn en geestig ding afſchreven. Om te weten, wat FOKKE wel kan gedacht hebben, doch onder geene woorden durfde brengen, verwijst ons het Voorberigt naar het *Caricatuurplaatje.* Wij hebben er nog al lang op getuurd, en zien wel wat; maar om het geheel te ontcijferen, voelen wij ons niet berekend: misſchien is menig Lezer gelukkiger.

Iets uit de Amſterdamſche Gijzeling; bevattende eene Verzameling van Dichtſtukken, op den tegenwoordigen tijd betrekking hebbende; door Mr. J. W. CAMPBELL, *genaamd* KUMPEL. *Te Amſterdam, bij* A. Vink *en* N. Budde. 1814. *In gr. 8vo. XL., 79 Bl. f* 1-5-:

Kenau-Hasſelaeriana, enz. door eene Nederlandſche Vrouw. Te Rotterdam, bij J. Immerzeel, Jun. 1814. *In gr. 8vo.* 16 *Bl. f* :-5-8

Ode op de Franſche Onmenſchelijkheid, door D. J. VAN MONSJOU. *Te Utrecht, bij* O. J. van Paddenburg, enz. *In gr. 8vo.* 12 *Bl. f* :-5-8

Hoe zeer we al ſchiften, en ſlechts, wat eenige opmerking verdient, meer aankondigen, van de veelvuldige gelegenheidsſtukjes dezer dagen; nog zouden we te veel doen, bevlijtigden wij ons der uiterſte kortheid niet. Van de drie aangeduiden is No. 1 verre het uitgebreidſte. Het bevat, behalve eene prozaïſche voorrede, onderſcheidene dichtſtukjes. De eerſte loopt over des Schrijvers tegenwoordigen toeſtand, vroegere lotgevallen, ſtaatkundige gevoelens en dergelijke.

Schoon de man hieruit blijke eene zekere rol te hebben gespeeld, en buiten tegenspraak vele bekwaamheden moet bezitten; zoo zijn wij, echter, in het ongelukkig geval van hem niet te kennen, en dus buiten staat de juistheid van het eene en de waarde van het andere regt te beoordeelen. De versjes zijn in drie onderscheidene talen vervaardigd; in het Fransch en Engelsch, zoo wel als Nederduitsch. Het zijn, voor een goed deel, liedjes, op aardige en bekende wijzen. Er heerscht in dezelven zekere gemakkelijkheid, schoon niet de uiterste kieschheid; en hooge vlugt is ons allerminst voorgekomen. Trouwens, hoe veel hebben eenige Puikdichters ons in de laatste dagen niet leeren vergen!

Van No. 2, ware het niet om deszelfs bijzondere verdiensten, zouden we thans niet meer gewagen. Waarlijk van eene vrouw zijnde, en dan welligt van eene vrouw, die nog niet openlijk als Dichteres bekend is, geeft het ons een treffend genoegen. Stof en vorm zijn, in hetzelve, even voortreffelijk. Het is soms waarlijk, of men TOLLENS zelven hoort; schoon wij betuigen, aan hem, als vervaardiger, geenszins te denken. Op de keerzijde van het titelblad vindt men deze, niet noodelooze, verklaring: „ Door *Kenau-Hasselaeriana* verstaa men, dat hier gesproken wordt in den geest, in dezelfde gemoedsstemming, die de onsterfelijke Heldin van Haarlem kenschetste." — Hoezeer, den Hemel zij dank! de mededeeling der navolgende regels thans als mosterd na den maaltijd te beschouwen is, kunnen wij echter onzen lust, tot het geven van eene kleine proeve, niet wederstaan.

Met ziel en sabel nu te veld,
  Wie ziel en sabel heeft,
En niet, gebogen op een kruk,
  Den grafkuil tegenbeeft!

Al wie, hoe luttel nog bejaard,
  Reeds armen heeft aan 't lijf,
Wij' jeugdig hart en vlijmend staal
  Nu 't edel krijgsbedrijf!

Dat krijgsbedrijf, zoo grootsch en schoon,
  Behaagt ook 't zwak geslacht,
Omdat er Vorst en Vaderland
  Geluk en roem van wacht.

Wij

Wij waren onder 't fchrikgezag
Van krijgsklaroenen fchuw,
Maar geen musket, maar geen gefchut
Verfchrikt ons vrouwen *nu*.

No. 3 heeft weinig om 't lijf. 't Is goed, ja, maar ftijf. Wij herhalen het, onze Puikdichters hebben eene te groote kieschheid verwekt, dan dat zij, die misfchien hun bedolven dichtvuur, ter blijde en belangrijke gelegenheid, nog eens oprekenden, daarvan een volkomen genoegen zouden kunnen oogften.

Wilhelmus van Nasfouwen, in den geest van het oude Lied, toepasfelijk gemaakt op de gezegende Omwenteling van 1813, *door* J. S SWAAN, *Rector der Latijnfche Scholen te Hoorn. Te Amfterdam, bij* J. ten Brink, Gsz. 1814. *In gr.* 8*vo.* 15 *Bl. f* 1-5-8

CLAUDIANUS nostrorum temporum vates. CLAUDIANUS *de Dichter onzer Eeuw. Te Amfterdam, bij* P. den Hengst en Zoon. 1814. *In gr.* 8*vo. VIII*, 47 *Bl. f* :-12-:

Oud Nederlands heugelijk herleven, of dichtmatige Schets der aanleiding tot 's Lands tegenwoordige hereeniging, en harer voordeelen, met Aanteekeningen ter opheldering en ftaving, door G. BRUINING, *en eene korte Narede van* J. SCHARP, *S. S. Theol. Dr., Predikant te Rotterdam, enz. Te Rotterdam, bij* J. Hendrikfen. *In kl.* 4*to.* 30 *Bl. f* :-12-:

Zie hier een drietal dichterlijke voortbrengfels der gefchiedenis van den dag, zoo verfchillend, als elk op zichzelven, misfchien, buitengewoon. Wij zullen van ieder een woord zeggen.

No. 1. De Heer JACOBUS SCHELTEMA geniet de bijzondere eer, van zich niet flechts vader, maar ook reeds grootvader van onderfcheidene ftukjes te mogen noemen, tot onze gezegende omwenteling betrekkelijk. Het wordt pligt, zeide hij in zijne *Vergelijking*, eene *Nieuwe Franfche Tirannij* te fchrijven; en men fchreef er zelfs meer dan eene. Hij riep de Nederlandfche Zangers op tot het vervaardigen van

een nieuw Wilhelmus-lied; en, om van vroegere proeven niet te fpreken, zie hier uit de hand van den Heer SWAAN een ftukje, dat zijnen, door ons vermelden, oorfprong openlijk belijdt, en het woord „ *in den geest van het oude*" misfchien zelfs al te letterlijk opgevat en gevolgd heeft. Althans wij zijn van oordeel, dat het eigenlijk meer de zangwijze, dan wel iet anders, is, die als het ware nationale in het bekende lied moet worden aangemerkt; en dat ieder waar vaderlandsch gezang, naar dezelfde maat ingerigt, eenigzins aan de welgegronde oproeping voldoet. Slaagde iemand zoo gelukkig, dat hij een ftuk vervaardigde, om inhoud en vorm, zoo gefchikt als waardig gezongen te worden, zoo lang het Vaderland zelf, in fchaduw des Oranjebooms, beftaat, het doel zou allervolkomenst bereikt zijn. Doch, dat het nieuwe lied, even als het oude, juist WILLEM VAN NASSAU zelven zou moeten worden in den mond gelegd; dat inzonderheid ieder couplet, even zoo, met eene letter van dezen zijnen naám zou moeten beginnen; — het eerfte is voor het oogenblik zeker niet onaardig; het laatfte een *kunstje*, waaraan onze befchaafde en regt dichterlijke eeuw niet gaarne eenige waarachtige fchoonheid ziet opgeofferd. — Behoudens deze aanmerkingen, mogen wij het werk van den Heer SWAAN geenen lof weigeren, vooral niet de gedachte, om het lied door eene opdragt aan Z. K. H., bij welke, als het ware, wordt verlof gevraagd, om hem deze taal in den mond te leggen, te laten voorafgaan, en de wijze, waarop zij is volvoerd. Moge de dichterlijke en vaderlandfche gloed nog lang blijven zamenwerken, om onzen leeftijd door meesterftukken te vereeuwigen!

No. 2. Dit ftuk is ontleend en overgebragt uit een Fransch tijdfchrift, te Londen uitgegeven. Het beftaat uit brokken van den Latijnfchen Dichter CLAUDIANUS, op die wijze zaamgefteld, dat hij, bijna zonder eenige verandering, de gefchiedenis van onzen tijd, de opkomst, geweldenarij en val van NAPOLEON, fchijnt te bezingen. Tweederlei zaken loopen hierbij, met verwondering, in het oog: hoe gelijk de tijden en de menfchen elkander inderdaad zijn; en, hoe vernuftig de Autheur de onderfcheiden gedeelten en uitdrukkingen van den oorfpronkelijken Dichter heeft weten aaneen te hechten, om die gelijkheid nog oneindig fterker te doen fchijnen, ja als eenzelfdigheid te doen voorkomen. Voor den ongeー

ge-

geletterden gaat er eene Hollandsche vertaling naast het Latijn nevens, gesplitst in zekere hoofddeelen, met aanwijzende opschriften, tot welk vak van NAPOLEON's leven en bedrijf ieder is te betrekken. Deze vertaling is vrij getrouw, zonder eenigzins stijf te zijn, of der duidelijkheid van de toepassing in het minste te schaden. Voorzeker, niemand, allerminst hij, die de geleerde taal verstaat, legt dit boekje uit de hand, zonder bij zichzelven te herhalen: aardig! regt aardig! nadat hem reeds vroeger: treffend! onbegrijpelijk! moet zijn ontvallen. En dit, dunkt ons, is de beste lofspraak.

No. 3. Vorm en kleur van dit stukje zouden ons hetzelve met den van ouds bekenden naam van *blaauwboekje* doen bestempelen, indien deze niet eer in eenen kwaden dan goeden reuk stond. Des Schrijvers bedoeling toch, zoo wel met dit, als een vroeger uitgegeven dichtstukje, dat ons juist niet is in handen gekomen, schijnt allezins loffelijk. De overige waarde kan en zal gewis zeer ongelijk beoordeeld worden. Zeker, als dichtstuk moge het hier en daar spranken van genie vertoonen, en eene en andere brokken uit VONDEL niet ongelukkig overgebragt hebben, doorgaans gekuischt, en eenigzins vloot houdende met den zuiveren en verheven' gang der Nederduitsche Dichtkunst in onze dagen, mag het (zonder alle betweterij!) niet heeten. — De *Aanteekeningen*, een gelijk aantal bladzijden met den tekst beslaande, en doorgaans van geschiedkundigen aard, zullen ligt de meeste aandacht wekken. Des mans uitgebreide kunde stelt hier, gelijk in een vroeger opzettelijk maar nameloos geschreven stukje, de geschiedenis des Huizes van ORANJE-NASSAU, deszelfs veelvuldige betrekkingen tot en verdiensten bij *alle* de Nederlanden, in vollen dag, en blijkt daarbij thans vooral de Brabandsche gewesten op het oog te hebben, voor welken, blijkens de *Narede* van den geleerden SCHARP, het boekje ook wel voornamelijk schijnt bestemd te zijn. — Deze Narede kan ons niet anders dan genoegen geven. Ja, *hereeniging* van al het gescheurde zij de wensch, het pogen, de zaligheid van eenen ieder in zijnen kring! *Bescheidenheid* zij daartoe vooral den *Geleerden*, ook door het voorbeeld van Schrijver en Naredenaar, krachtig aanbevolen! En worde ook onze wensch verhoord, dat de veelvuldige en diepe kennis des Heeren BRUINING voor hem en anderen meer en meer waarlijk nuttig en vruchtbaar zij!

Ade-

Adeleide van Bronsfeld, of een nacht van onrust. Tooneelspel. In 's Hertogenbosch, bij H. Palier en Zoon. 1814. *In kl. 8vo. 63 Bl.*

De goede God beware ieder Christenmensch voor zulk eenen nacht van onrust! De *zwakke* poging van den Schrijver, om zoo veel onrust te boek te stellen, gaf ons een zeldzaam genoegen. „ *Zulke genoegens zijn vreemd aan de misdaad*," zoo eindigt de *zwakke* poging; en zulke genoegens, als ons de lezing gaf, zijn ook vreemd bij een goed Tooneelspel. Maar zoodanig een te vervaardigen, schijnt ook des Schrijvers bedoeling niet geweest te zijn: „ *consequor ex illis casus oblivia nostri*," is zijn *motto*; en daartoe is het nagenoeg om 't even, wat hij ter neder schrijft. Hij bepaalde zich nu tot een Tooneelspel in één regt woelig bedrijf, waarvan wij, zoo maar mogelijk, onzen Lezer een denkbeeld willen geven. — Eerst zit dan daar, in eene oude zaal op zeker slot, een oud Edelman en slotbewaarder, in het holle van den nacht, onder een verschrikkelijk onweder, wat te lezen, en alleenspraken te houden; hij wordt gestoord door zijn' knecht, die van spoken verhaalt — voorts door een spook zelve, en kort daarop door het aankloppen van eenen verdwaalden reiziger; met dezen houdt hij een gesprek over roovers. Inmiddels hoort men buiten fluiten en schieten, en de vreemdeling wipt de deur uit: daarentegen treden nu een paar andere reizigers binnen; het zijn oude bekenden, de handen der roovers ontkomen. Zonder zich aan de wond van den eenen, noch aan den razenden honger van beiden te storen, houden zij een uitvoerig gesprek, waardoor het geëerd publiek zoo wat baauwijs wordt: dat de éénige dochter van den vorigen Burggraaf, aan een' roover gehuwd, die zich als Edelman had ingedrongen, van schrik was gestorven; dat haar éénig kind verdwenen was met den gewaanden Edelman; dat de tegenwoordige slotbewaarder een zoontje verloren had, enz. Het spook komt weer binnen; en zie daar! het is die welbekende roover, in eigen persoon. Daar komt het nu uit, dat hij heel in Turkije met zijne dochter geleefd had; dat deze daar een' minnaar had opgedaan, en dien nu waarschijnlijk naliep; en deze is juist de laatstgenoemde gewonde reiziger, die nu wat

wat in de klem is, dat de vader niets van het meisje weet. Tot verlevendiging van al het gehoorde, blijkt nu deze ook te zijn het vermeende doode zoontje van den slotbewaarder, wiens vrouw eens verbrand was. Alle deze ontdekkingen loopen nog al zonder veel gemoedsbeweging af; maar de oude roover, die hier spoken kwam, moet wat hooren, tot dat het meisje terugkomt. Maar dit gelukt zoo spoedig niet; zóó loopt de nacht van onrust niet af! Het gezelschap gaat naar bed; de knecht blijft in de zaal, en gaat aan 't snurken en droomen: er breken roovers in, die vrij wat te zeggen hebben, eer zij hun handwerk beginnen; aan den slapenden knecht storen zij zich niet veel; maar de slotbewaarder komt binnen met eene lamp, en valt over een' der roovers; dit loopt erger; evenwel, allen in huis worden wakker; ook het spook, het opperhoofd der roovers, komt voor den dag; maar het is gedaan met de subordinatie; en, offchoon er al een roover kapot raakt, het ware erg afgeloopen met het illustre gezelschap, ware de eerste verdwaalde reiziger niet net van pas terug gekomen. Men herkent nu in hem het verloren meisje; en in die confusie nemen de roovers de vlugt. Nu arrangeert men het huwelijk, mits haar vader nu voor altijd afstand doe van zijn eerloos handwerk; hij resolveert er toe, en — *de Hemel viert het feest van eenen bekeerling!* Onder al dit gedruisch moet het reeds dag geworden zijn, en men wil dezen dag aan de vreugde wijden.

Nu, wij hebben in ons leven nog zoo al het een en ander gezien, gelezen of gehoord; maar, als dit stuk ten tooneele komt, daar willen wij bij zijn! Waarlijk, het is nieuw en ongehoord, — het is dan ontzettend aandoenlijk! De jongeling, die eenen vader verliest en vindt; het meisje, dat hem, dien men als een schrik van het menschdom beschouwt, met den uitroep: *vergeving, beste Vader!* te voet valt, omdat hij NB. *haar nevens den Schepper* (*!*) het leven gaf; de roovers, die inbreken en hunne bagaadje medebrengen, enz. enz.

Aan alle Beminnaren van het Tooneel is dit *onrustig* kunststuk toegewijd. — *Plaudite!*

Cla-

Clara d'Albe, eene aandoenlijke Geschiedenis. Door *Mevrouw* COTTIN. *Uit het Fransch. Tweede Druk. Met Platen. Te Leyden,* *bij* A. en J. Honkoop. 1813. *In gr. 8vo.* 190 *Bl. f* 1-16-:

Deze uitgave onderscheidt zich van de vorige alleen door eene minder vrije, meer kiesche teekening van het bezwijken der medelijdenswaardige CLARA, daar de vroegere dezen en genen ergerlijk scheen geweest te zijn. De Vertaler verdedigt evenwel de Schrijfster, daar men *tentoonstelling* en *apologie* van het kwaad onderscheiden moet, en men in eenen Roman geene denkbeeldige wereld van louter goede wezens schilderen moet, enz.; en dit moge dan ook ter verontschuldiginge gelden van nog eene of andere overgeblevene plaats, die om den zamenhang niet wel kon veranderd worden, al ware die dan te dezen aanzien niet geheel boven alle berisping, hoewel bij een weinig nadenken volkomen schuldeloos, daar zij *slechts hem kan hinderen, die zeer ligt ontvlamd wordt, en reeds zeer weinig onschuld meer bezit.* Wij laten gaarne deze verontschuldiging gelden, doch prijzen zeer de gemaakte verandering; de Roman kan toch inderdaad nimmer te kiesch zijn, en het goede oogmerk stelt Schrijver of Schrijfster nooit buiten verantwoording voor den blos der onschuld. Wij vooronderstellen het overigens fraaije en goede van dit werkje bekend; en vereenigen ons hartelijk met des Vertalers wenschen; dat hetzelve dienen mag, „ om de afgrijselijke gevolgen eener „ onwettige liefde, die onder het mom van vriendschap, voor„ al in gevoelige vrouwenharten, zoo ligtelijk insluipt, te „ stuiten, en dat gevaarvolle *zedelijke overspel* tegen te gaan; „ 't welk het *physieke* zoo dikwerf voorafgaat en veroor„ zaakt!"

BOEKBESCHOUWING.

Jezus van Nazareth. Wat moest Hij voor ons zijn volgens den Bijbel? en wat is Hij voor ons? Door J. L. EWALD. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam*, *bij* J. van der Hey. *In gr. 8vo.* 115 *Bl. f* 1-16-:

Dit klein geschrift is van eenen uitnemend godvruchtigen inhoud, en prijst zich, onzes inziens, roerend aan ieder Christelijk hart aan. Het heeft geheel het voorkomen van godsdienstige redevoeringen, tot eene Christelijke gemeente gesproken, die nu, een weinig veranderd, in den vorm van overdenkingen het licht zien. De eerste teekent het verlangen naar goddelijke redding, ten tijde van de godspraken van Jesaïas, ten tijde van de komst van Jezus op deze wereld, en ook nu, daar het Christendom nog niet alles, ja zelfs voor velen zoo weinig is. — Eene volgende beantwoordt de vraag, „ wat er van den Messias verwacht werd." De belofte wordt nagegaan, en dan, of Jezus die vervuld heeft, of nog vervullen zal. Dit stemt tot dankbaarheid, vertrouwen en hoop. — De derde overdenking spoort na, waarom Jezus zich bij ons niet in zijne volle kracht vertoont. Het hapert aan geloof. — De vierde geeft aanwijzing, in hoe verre de mensch zichzelven al of niet het geloof verschaffen kan. Hier vinden wij vele regt Christelijke, verootmoedigende en aansporende wenken. — De vijfde bevat het onderzoek, waarom het geloof zoo veel waarde heeft in het oog van God; — terwijl de zesde en laatste het blijde uitzigt geeft, dat, hetgeen nog niet is, eens zal worden; zij is alzoo een woord tot allen, die op de beloften van Jezus hopen, en nog iets van Hem verwachten. Geheel het boekje ademt echt Christelijk gevoel en verstandige godsvrucht; alleen voor de zoodanigen, die, hoewel

zij zich Christenen noemen, meenen, dat ons door God niets beloofd is, dat het dweeperij is, van Hem iets te willen afbidden, is het niet geschreven.

Wij willen, ten bewijze van het redelijke, eenvoudige, overtuigende, overnemen, hoe EWALD het geloof beschrijft: „Geloof aan GOD — geloof aan CHRISTUS — zaligmakend geloof, — zijn uitdrukkingen, die ieder in den mond heeft, die men in de kerken, in de ziekenkamers, aan de sterfbedden hoort, die ieder meent te verstaan, en die toch dikwijls niet verstaan, menigmaal slechts als klanken geuit worden. — Niet, dat zij zoo moeijelijk te verstaan zijn, en er kunstige verklaringen vereischt worden, om te weten, wat *geloof* zij. Ware dit zoo, hoe zou dan JEZUS zoo eenvoudig weg van de eenvoudigste lieden het geloof hebben kunnen eischen, en de Apostelen zoo *plat weg* (!) op het geloof zonder eenige verklaring aandringen, en er van spreken als van eene bekende zaak? Neen, men heeft maar al te veel bij de verklaring van dit geloof gekunsteld; maar al te veel datgene, wat de Bijbel *gelooven* noemt, onderscheiden van hetgeen in het gemeene leven *gelooven* heet. En toch moet *geloof* in de Heilige Schrift niets anders beteekenen, dan in de dagelijksche zamenleving. Wanneer JEZUS zegt: „*wie aan mij gelooft, die heeft het eeuwige leven,*" moet zulks hetzelfde beteekenen, als dat een vriend tegen zijnen vriend zegt: „vertrouw u mij toe, en uw leven is gered." Beteekent het geheel iets anders, moet de eenvoudige Christen eerst vragen, wat men door dit geloof te verstaan hebbe, dan zijn JEZUS geboden geen voorschrift voor *alle* menschen; dan kon Hij aan ongeleerden, blinden, lammen en kranken niet vragen: „gelooft gij, dat gij zult geholpen worden?" — dan hangt de hoofdvoorwaarde der zaligheid van menschelijke verklaringen af, waarvan zij echter niet behoorde af te hangen. Wat het beteekene, wanneer men zegt: ik geloof u, — begrijpt iedereen, namelijk: „ik houde voor waarheid hetgeen gij zegt, niet omdat ik het zelf ge-

gezien en ondervonden heb, maar omdat gij het zegt;" en juist dit, niets anders, is *geloof* in den Bijbel: „ een vast ſtaat maken op hetgeen men hoopt, en eene levendige voorſtelling van hetgeen men niet ziet." (Hebr. XI: 1.) Men kan elke ſoort van geloof op aarde niet beter beſchrijven, dan op deze wijze: Gij gelooft aan God, wanneer gij al wat God zegt voor waar houdt, omdat Hij het zeide; al wat Hij gebood voor goed houdt, omdat Hij het gebood; alles voor ſchadelijk houdt, wat Hij verbood, omdat Hij het verboden heeft, en u op zijne beloften zoo vast en zeker verlaat, alsof zij reeds vervuld waren, en gij derzelver waarheid reeds zelf ervaren hadt; wanneer gij het voor volſtrekt onmogelijk houdt, dat God ooit iets beloven en niet ten volle nakomen zou. Laten dit volſtrekt onbegrijpelijke, ſchijnbaar onmogelijke dingen zijn; gij moogt weinig kunnen doorzien, hoe zulks vervuld, hoe uw gebed verhoord zal worden; de vervulling moge ook zeer lang verwijlen, en zelfs hoe langer zoo onwaarſchijnlijker, ja onmogelijker ſchijnen — gij vraagt dan ſlechts: heeft God het waarlijk gezegd? het wezenlijk beloofd? en laat in dit geval de vervulling over aan Hem, die alle dingen en gebeurtenisſen in zijne hand heeft; terwijl gij ſteeds en in alle gevallen denkt: „ *God is geen mensch gelijk, die liegt, noch geen menſchenkind, wien iets* daarna *berouwt. Zou Hij iets ſpreken en het niet nakomen, iets zeggen en het niet doen? Neen, Zijne woorden zijn waarachtig, en hetgeen Hij beloofd heeft, komt Hij gewisſelijk na.*" — Gij gelooft aan JEZUS CHRISTUS, wanneer gij Hem volkomen erkent voor den genen, waarvoor Hij zich uitgeeft; wanneer gij al uw heil, uwe ganſche zaligheid van Hem verwacht, en alles, wat daartoe u kan opvoeren; wanneer gij Hem niet blootelijk houdt voor een goed, wijs, edel mensch, — een voorbeeld van deugd; maar voor het Hoofd der Menschheid; den grooten Zoon van God, zonder wien niemand tot den Vader komen kan; voor het licht, dat de geheele

wereld verlichten, de levensbron, die alle leven instorten moet; wanneer gij Hem houdt voor den Middelaar tusschen God en menschen, voor het middelpunt, waarin die beide zich aanraken, voor den verordenden Regter en onbepaalden Heer der wereld; wanneer gij dit alles van Hem gelooft, omdat Hij het van zichzelven getuigt; alles van Hem verwacht, omdat Hij het beloofde, — hoe ver af en werkeloos en magteloos Hij u nu ook schijne, of inderdaad zijn moge. Dit, mijne Broeders! is het geloof, dat JEZUS van de zijnen vordert; dit is het geloof, hetwelk ABRAHAM aangerekend werd tot geregtigheid."

Wij verheugen ons over den goeden aftrek, dien ieder werk van EWALD tot nog toe onder ons had, en durven alzoo van dit geschrift overvloedige nuttigheid hopen.

Vijftal nagelatene Bedestonden, gehouden in den Franschen Oorlog in den Jare 1794, *door* J. VAN LOO, *in leven Predikant te Ootmarsum. Ten vervolge der zes Bedestonden, gehouden in den Jare* 1793, *bij gelegenheid van den inval der Fransche legerbenden in ons Vaderland. Waarachter gevoegd is eene Leerrede over den waren aard des Vredes; door denzelfden Schrijver. Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. 1814. *In gr. 8vo.* 108 *Bl. f* :-18-:

De Eerw. VAN LOO was door zijne uitmuntende Leerredenen vooral met grooten roem bekend; zijne schriften vonden en vinden nog goeden aftrek; geen wonder dan, dat de uitgever, eigenaar geworden van 's mans nagelatene papieren, het een en ander van dezelve aan het Publiek aanbiedt. Het voorberigt spreekt van 's mans *Dagboek*, hetwelk wij meenen dat ook reeds het licht ziet, hoewel wij zeer twijfelen, of de Schrij-

Schrijver het wel bestemd had voor de drukpers. Deze Bedestonden werden vooraf gezonden: het zijn eenvoudige, maar zeer goede opstellen, zeer geschikt tot het oogmerk, waartoe zij vervaardigd werden; en, die 's mans overige werken bezitten, zullen er dit stukje gaarne bijvoegen. De lezing dezer opstellen gaf ons vele herinneringen, en 's mans woorden vinden zeker nu wel meer *algemeenen* bijval, dan toen hij dezelve uitsprak: nu, na zoo veel ondervinding, voelen wij, welke wijze en ware woorden het waren: b. v. hetgeen VAN LOO in 1794 zeide: „Wij worden gedreigd, van „ eenen vijand te worden verslonden, die list bij geweld, bedrog bij onderdrukking, gladde woorden bij „ scherpe dolken voegt, om zijne booze ontwerpen tegen ons en alle orde en wet uit te voeren. Wij hebben „ te strijden tegen eenen verbondenen hoop van eergierige misdadigers, die hunne heerschappij over alles, „ wat elken regtschapenen mensch dierbaar zijn moet, „ op de puinhoopen van eenen troon, op de gebeenten „ van duizend onschuldigen, op de lijken hunner medepligtigen nedergezet hebben, en nu met het bloed „ der onschuld en de tranen van weduwen en weezen „ opbouwen." — *O, si fata Deum, si mens non laeva fuisset!* — Wij kregen eene treurige les; en God geve, dat zij nimmer in Europa vergeten worde!

Eene onafgewerkte Leerrede over 1 Thess. V: 15. begint met de woorden: „ *het is vrede!* " en schijnt door den waardigen man opgezet, om zijnen neêrgedrukten geest op te beuren, door zich te verplaatsen in de blijde toekomst, die hij echter niet beleven mogt; de opêenvolgende, gedurig al grootere rampen, hebben hem welligt de hoop, en daardoor den lust benomen, om dit opstel verder af te werken. Nu, intusschen, zien wij aanvankelijk 's mans hoop vervuld, en leven in de blijdste verwachting. Liefde en vergeving ademt geheel dit opstel; het zijn dan nu ook woorden juist voor onzen tijd, en in den edelen geest van onzen beminden Vorst en van ieder Christelijk hart.

Leerrede, gehouden op den Dankdag voor den Vrede, 20 Julij 1814, *door* J. CLARISSE, *A. L. M. Th. et Ph. Dr., Th. et Herm. S. Prof.; thans Predikant te Rotterdam. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *In gr. 8vo.* 32 *Bl. f* :-8-:

Leerrede, Aanspraak, en Dankgebed, [ter straks vermelde gelegenheid.] *Door* E. M. DORPER, *Predikant te Nederhorst (den Berg.) Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *In gr. 8vo.* 51 *Bl. f* :-12-:

Zie hier nog eenige nalezing op den niet zeer ruimen oogst van Leerredenen, op den laatsten Dankdag uitgesproken; nalezing, voor de helft verschuldigd aan deze zelfde opmerking door den Hoogl. CLARISSE, die slechts van een enkel stuk nog wist.

Des mans Leerrede, over Jesaïas woorden: „*de gansche aarde rust*.," benevens voorafspraak en voorgebed, door den druk gemeen gemaakt, heeft ons zeer wel behaagd. Er heerscht zeer vele warmte in alles. Het zijn bovendien gedachten en waarheden, welke nog al niet eenen ieder zullen voor den geest komen. Dikwijls trof ons het schoone, en niet minder dikwijls roerde ons het stichtelijke van welgepaste vermaning en waarschuwing. Opzettelijk voor de pers vervaardigd werd het een en ander niet; dit, dunkt ons, is in zoo verre ook zigtbaar, dat dan het geheel ligt eene eenigzins andere houding, meer den vorm van feestrede, en minder van eenvoudige preek, zou gehad hebben, hoe vele verheffing, hoe vele gedachten, aan den stillen en gewonen kanseltoon vreemd, ook in de bijzondere deelen mogen gevonden worden. — Dit zij genoeg, om het verdienstelijke stuk eenigzins te doen kennen, en uit het regte punt te beoordeelen. Wij grijpen de gelegenheid aan, om onze vreugde te betuigen, dat een

man,

man, zoo geleerd en schrander en beschaafd, en vol vurigen ijvers voor het goede, ten gevolge ook al der gezegende omwentelinge, aan zijnen eigen vroegeren werkkring en het Akademiewezen staat terug gegeven te worden.

De andere twee Leerredenen, over I Kon. VIII: 56[a] en Galat. V: 13[b], benevens het uitvoerig Dankgebed, zijn mede wel en stichtelijk bewerkt. Waarom zij juist in het licht gegeven zijn, blijkt en uit de voorrede, en uit het stuk zelve, niet volkomen. Wij gelooven, dat er vele belangrijker stukken zijn achtergehouden. Met dat al misprijzen wij 's mans ijver niet, noch houden het voor onmogelijk, dat zijn werk ook onder een uitgebreider publiek, dan de eigen gemeente, veel nuts stichte. De behoeften zijn, in opzigte van het godsdienstig onderwijs, verschillend; en waar men, gelijk hier, in Leerredenen, waarheid en klaarheid, zuiverheid van stijl en taal zoo wel als gedachten, enz. enz. opmerkt, daar is derzelver uitgave genoeg verantwoord. Met lof, derhalve, van des Eerw. DORPER's godsdienstigen en vaderlandschen, welmeenenden en ganseh niet onverlichten ijver, kondigen wij deze zijne lettervrucht aan.

De Geschiedenissen van het Evangelie, die op de jaarlijksche Feesten der Hervormde Christenen behandeld worden. Tot bijzonder en huisselijk gebruik bearbeid, door G. BENTHEM REDDINGIUS, *Doctor der Godgeleerdheid, en Predikant te Assen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. *In gr.* 8vo. 253 *Bl. f* 1-16-:

Gelijk wij van 's mans werk over de *Lijdensgeschiedenissen* oordeelden, (*) zoo oordeelen wij ook over dit geschrijf. Wij hebben van deze zelfde hand *Catechis-*

(*) Zie onze *Letteroef.* voor 1814. bl. 233.

chismusschetsen, de *Lijdensgeschiedenis*, en nu ook de *Feeststoffen.* Dus alle recurrerende stoffen. Nu nog maar een bundeltje Nieuwjaarspredikatiën, schetsen voor Biddagsleerredenen, Bedestonden *casu quo*, en dan zoo jaarlijks een boekdeeltje Keurstoffen, nu eens uit het Oude, dan eens uit het Nieuwe Verbond; dan kunnen jeugdige, en ook oudere Leeraren, iederen Zondag tweemalen, en ook op de Feestdagen, zonder veel moeite of inspanning, uit *Doctor* REDDINGIUS prediken! — Maar hoe kunnen wij ook zoo spreken! Deze stukken zijn immers *tot bijzonder en huisselijk gebruik;* dit staat duidelijk op den titel; en van dezen man kan men toch wel niet wachten, dat hij op de Christelijke blijde *Feesten* zóó gepredikt heeft of zal prediken, veel min dat hij dit anderen leeren wil. Wij zouden toch wel iet anders en meer feestelijks van hem willen hooren, als wij bij hem ter kerke gingen met de feestvierende menigte. Als men vier, vijf malen, op een en hetzelfde Feest, over de groote gebeurtenis prediken moet, behoort er zeker vrij wat toe, om dat feestelijke vol te houden; met dat al, als wij op het Feest ter kerke gaan, willen wij het Feest vieren, en wij verwachten, dat de Christenleeraar aan deze onze behoefte voldoet. Maar de Doctor verschoone ons, geheel deze bundel heeft zoo veel, dat het voorkomen heeft, alsof het schetsen van zijne Feestpreken zijn, en wel preken, zoo als wij ze dikwijls hoorden, en jaarlijks al weder hooren, dat wij onder het lezen, en zoo veel mogelijk, bij zoo bekende dingen, aandachtig lezen, het *nota bene* op den titel waarlijk vergeten hadden. En als wij ons gevoelen moeten zeggen, wel nu, het zijn schetsen van Feestpreken, — neen, maar van preken op de Feestdagen, — waar men zich mede helpen kan; niets nieuws of bijzonders; evenwel niet zonder oordeel, en ontdaan van den noodeloozen omhaal en vertoon van geleerdheid, die men anders nog wel op de predikstoelen jaarlijks ziet. Wij wenschen den Lezer, bij het *bijzonder en huisselijk gebruik*, zijne stichting.

Gods-

Godsdienstige Overdenkingen voor alle Dagen des Jaars, *door* W. G. REDDINGIUS, *Predikant te Eppenhuizen. Iste Deel. Te Groningen*, *bij* W. Zuidema. 1814. *In gr.* 8vo. 407 *Bl. f* 2-12-:

De titel geeft den aard dezes werks genoegzaam te kennen. Dat godsdienstige overdenkingen bijzonder nuttig zijn, iederen dag nuttig, en dat eene schriftelijke handleiding voor vele Christenen hiertoe noodig, althans tot meer vruchtbare overdenkingen bijzonder dienstig is, en dat, niettegenstaande anderen reeds vroeger en op verschillende wijze voor deze behoefte gezorgd hebben, evenwel deze arbeid van den Eerw. REDDINGIUS al mede de Christelijke kennis en Christelijke stichting bevorderen kan, — dit alles is volkomen waar, en wij voegen er bij, dat 's mans overdenkingen iets vooruit hebben, omdat zij kort zijn. Dit boekdeel bevat dezelve reeds alle voor de eerste zes maanden van het jaar; iedere heeft een schriftuurtekst aan het hoofd, die somtijds bij eene of meer volgende overdenkingen wordt herhaald. Bij de lezing stemden wij al mede toe, dat er voor eene genoegzame afwisseling gezorgd is; zoodat wij dit werk, als een nuttig en stichtelijk huisboek, gerustelijk durven aanprijzen.

De uitroeijing der Kinderziekte, *door* A. SCHRÁGE, *Med. Doct. Te Amsterdam*, *bij* Geysbeek en Comp. 1814. *In gr.* 8vo. *VIII en* 64 *Bl. f* :-11-:

Wanneer men thans van uitroeijing der kinderziekte hoort spreken, zal men aanstonds op de gezegende koepok-inenting denken. Het is ondertusschen niet hierover dat dit boekje handelt, maar over een ander middel, bestaande in de verdamping van *zoutzuur* in het

ziekenvertrek. De Schrijver verzekert daarvan de beste uitwerkſelen gezien te hebben; gaarne willen wij dit gelooven, te meer, daar de krachtdadige werking van deze dampen, in het vernietigen of althans te keer gaan van ſchadelijke uitwerkſelen en ſmetſtoffen, ook van elders genoegzaam bekend is. Den geleerden Schrijver kan dit niet onbekend zijn; hoewel men uit den toon, waarop zijn werkje geſtemd is, zulks bijna zou moeten opmaken. Intusſchen weten wij ook, dat het *verzuurd zoutzuur* ſterker werkt; en het verwondert ons, dat de Dr. daarvan niet rept, en daarmede geene proeven heeft genomen.

De verklaring der werking van de zoutzure dampen op de ſmetſtof der kinderziekte zal velen, met ons, nog zeer onbepaald en onbewezen voorkomen. De ſtelling, dat de pokſtof een verzuurde etter is, behoeft nog nader bewijs, en wij wenschten des Schrijvers waarnemingen en proeven daaromtrent wel nader te leeren kennen, daar op die ſtelling ſchier zijne geheele redenering rust. Er laat zich ook nog al wat tegen zijne meening aanvoeren, dat door de pokſtof de ſappen verzuurd worden, en, dan verder voor verzuring ongeſchikt zijnde, daardoor voor verdere aanſteking bewaard blijven. De koepokſtof zoude dan die verzuring, doch op eene zachtere wijze, te weeg brengen. Aan regtſtreekſche bewijzen voor die ſtelling ontbreekt het geheel: want daartoe zoude men de ſappen, voor en na het pokken, onderzocht moeten hebben. Het is daarenboven onwaarſchijnlijk, dat zulk eene, door eene vreemde ſtof aangebragte, verzuring, bij de gedurige verandering en zuivering der ſappen, ſtand zoude houden.

Wij zijn er ook verre van verwijderd, met den Schrijver, ter uitroeijing der kinderziekte, aan zijn middel boven de koepok-inenting den voorrang te geven. Deze laatſte onttrekt de voorwerpen aan de beſmetting, door dezelve er onvatbaar voor te maken; terwijl de eerſte de verſpreiding der ſtof alleen belemmert, zonder haar

haar geheel te verhinderen, even min als men de besmetting der rotkoorts door die zelfde zure berookingen geheel kan wegnemen.

Het blijve intusschen den Geneesheeren aanbevolen, bij gelegenheid proeven met dit middel te doen; hoewel wij, voor ons, de *Guytonsche* berookingen zouden verkiezen. De Schrijver verdient dan ook onzen dank, dat hij de aandacht op dit eenvoudig middel vestigt; en het zal buitendien niemand verdrieten, dit kleine boekje te lezen, daar hetzelve menig blijk van de schranderheid en den waarnemenden geest des Doctors draagt; zoo als b. v. de wijze, waarop hij reeds in 1782 op het denkbeeld gekomen is, de zoutzure lucht als tegengift der pokstof te gebruiken; zijne gedachten omtrent de besmetting der natuurlijke pokken door den mond, enz.

Hoewel stijl en taal niet van gemaaktheid zijn vrij te pleiten, dragen beide blijken van taalkennis; hetwelk bij de Geneeskundigen onzer dagen inderdaad eene zeldzaamheid is.

Over eenige gewigtige pligten jegens de Oogen; bewerkt door S. TH. SÖMMERING, *en naar de vierde uitgave uit het Hoogduitsch vertaald. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1814. *In gr. 8vo. VIII en* 44 *Bl. f* :-12-:

Dit boekje is, blijkens de voorrede, eene nieuwe bewerking van LICHTENBERG's Verhandeling, welke, 1791, in den Göttingschen Zak-almanak verscheen, en naderhand, herhaalde malen, door SÖMMERING met noten werd uitgegeven. Het bevat, in een' zeer duidelijken stijl, eenige eenvoudige regelen omtrent het dagelijksch gebruik der oogen, voornamelijk bij aanvankelijke zwakheid van dezelve. De raad, hier gegeven, is ligt op te volgen, en vordert niets dan eenige oplettendheid, welke een zintuig, zoo

rijk

rijk aan genoegen, zoo noodzakelijk tot een nuttig, vrij en onafhankelijk bestaan, ook buitendien waarlijk wel verdient. Velen zullen welligt hier en daar nadere opheldering verlangen; waartoe zij zich dan met vrucht kunnen bedienen van het werkje van ADAMS *over het Zien*, of, nog beter, van dat van BEER, volgens de tweede Hollandsche uitgave, hetwelk mede genoegzaam bekend is. Als eene praktische handleiding is echter dit werkje voldoende, en nog te meer aan te prijzen, omdat het geene eigenlijk geneeskundige voorschriften behelst, welke door de leeken meest altijd kwalijk verstaan en geheel verkeerd worden aangewend. Wij wenschen het dan in elks handen, vooral ook van dezulken, wien het gewigtig werk der opvoedinge is toebetrouwd.

Geschiedenis der Staats-omwenteling in Nederland, voorgevallen in het jaar 1813. *Door Mr.* HERMAN BOSSCHA, *Hoogleeraar aan het Athenæum Illustre, en Rector der Latijnsche Scholen te Amsterdam, enz. Iste Stuk. Te Amsterdam, bij* P. den Hengst en Zoon *en* J. van der Hey. 1814. *In gr. 8vo. XVI,* 332 *Bl. f* 4-18-:

Zoo moeijelijk te allen tijde de taak des Geschiedschrijvers zij, om gebeurde zaken van voormalige eeuwen, volken of personen, waar en bondig ter neder te stellen, nog bezwaarlijker is deze arbeid omtrent personen en zaken, die onder het oog des Schrijvers leefden en gebeurden, en waarvan hij het berigt aan zijne tijdgenooten mededeelt. Hoe scherpziende ook, loopt hij altijd gevaar, om door ongenoegzame of wel verkeerde berigten, of zelfs, met de meeste getrouwheid, door eigen opvatting, misleid te worden. Al wie derhalve in dit opzigt een volmaakt werk begeert, waartegen geene aanmerking geldt, vordert iets, dat bijkans buiten het bereik valt van 's menschen vermogen. Ook deze bedenking vordert de stelligste toepassing op het ge-

gewigtig boek, dat wij thans voor ons hebben, en naar welks uitgave de Natie in het algemeen reeds geruimen tijd verlangde. De Heer BOSSCHA, die, volgens zijne gewone bescheidenheid, niet als Geschiedschrijver, in den verhevenen zin des woords, maar enkel als aanschouwer voortreedt, heeft zich aan deze belangrijke taak gewijd; en, hoe vele aanmerkingen omtrent dezelve ook zouden mogen gemaakt worden, geen onpartijdig beoordeelaar zal hem den lof betwisten, dat hij zulks in dier voege voleind heeft, dat hem de naam van Geschiedschrijver, in de edelste beteekenis, met volkomen regt toebehoort. Hij toch deelt de zaken geenszins mede bij form van kronijk, maar verdiept zich in het opsporen der oorzaken, in de naauwkeurige voorstelling der gebeurtenissen zelve, en doorgaans ook in derzelver gevolgen, met melding der voornaamste personen, die als aanleggers en uitvoerders voorkomen.

Dit Iste Stuk, door den Schrijver met zekeren verhaastenden weêrzin uitgegeven, ten einde aan de hooggespannene nieuwsgierigheid te voldoen, gaat tot de overkomst van Nederlands Souvereinen Vorst op Hollandschen bodem. In eene uitvoerige en fiksch gestelde Inleiding doorloopt de Schrijver de voorname gebeurtenissen, welke aanleiding gaven tot het hoofdonderwerp zijner geschiedenis, als daar zijn de vrijmaking der Amerikanen, de staatkundige verdeeldheden der jaren 1784 tot 1795, de vorming van het Gemeenebest in dat zelfde jaar, de onderscheidene Constitutiën van 1796 en 1798, het Intermediair Bestuur des laatstgenoemden jaars, de landing der Engelschen in 1799, de nieuwe ordening van 1801, de Engelsche Oorlog van 1803, het Raadpensionarisschap van 1805, het Koningschap van 1806, de inlijving in het Fransche Keizerrijk van 1810, en de nadeelige gevolgen, welken dezelve voor dit land heeft veroorzaakt, tot op den overmoed, waarmede der Franschen Keizer in Rusland binnenrukte, en die den grond gelegd heeft tot zijne volkomene vernedering.

Het Iste Hoofddeel, dat dit Iste Stuk uitmaakt, behelst

helst *het begin der Omwentelinge, tot op de komst van Zijne Koninklijke Hoogheid, den Prins van Oranje-Nassau.* Alhier vermeldt de Schrijver, in naauwkeurige orde, den terugtogt der Fransche legers, in zamenstemming met de geringe zorgen, door het Fransche Bestuur voor de beveiliging der Hollandsche Departementen gedragen, de inrukking der Geallieerden in Groningen, Vriesland, Gelderland en Overijssel, de eerste beginselen van den Volksopstand in Holland, de bewegingen te Amsterdam met de vorming van een tusschen-bestuur, de oprigting van een algemeen Bestuur in 's Gravenhage, de vestiging eener stedelijke Regering te Leiden, de werkzaamheden der Kommissarissen van het algemeene Bestuur, bijzonderlijk in de verdediging van Amsterdam, de zending van manschap naar Dordrecht en Woerden, met de mislukkingen en gewelddadigheden, welke om en in laatstgemelde stad hebben plaats gehad; de voorzorgen, omtrent Zuidholland genomen, de bezetting van de Maas en de Merwe door Hollandsche burgers, het openlijk verbreken van alle betrekking met den Franschen Keizer, den gevaarlijken toestand der stad Utrecht, de aankomst der Engelsche vloot op de Hollandsche kust, de inrukking der Russische troepen in vele plaatsen, het gedrag van vele Geldersche steden, bijzonderlijk van Arnhem, en eindelijk het trekken van den Pruissischen Generaal BULOW over den IJssel.

Deze rijke inhoud van zoo vele en onderscheidene gebeurtenissen gaat verzeld met Aanteekeningen en Bijlagen, welke ter bevestiging der berigten dienen, als: enkele Artikelen uit het Traktaat van 1795 tusschen Frankrijk en Holland, en uit het Vredesverdrag van Amiëns van 1802; de Instructie voor de Afgevaardigden naar Parijs in 1806, en het Traktaat, aldaar gesloten; ontslag van den Raadpensionaris; overeenkomst met den Franschen Keizer omtrent den handel; besluiten omtrent de Conscriptie, en politieke herkenningen der voornaamste Hollandsche personen en familiën; verklaring van den Keizer van Rusland van 1813; Proclamatie van den

Rus-

Russischen Generaal in Groningen van 1813, en verder eenige afkondigingen te Amsterdam, in den Haag en te Rotterdam, zoo van het algemeen Bestuur en deszelfs Kommissarissen, als van de stedelijke Regeringen.

De zaken, alhier geboekt, zijn algemeen bekend, en het kan dus hier ter plaatse nimmer in bedenking komen, om in onze opgave uitvoeriger te zijn, of eenig gedeelte daarvan over te nemen. Bij de beoordeeling dezes werks komt alleenlijk de erkentenis in aanmerking, dat de Schrijver de gebeurtenissen in behoorlijke orde en verband en allezins naar waarheid hebbe voorgedragen; en in het algemeen moeten wij, als onpartijdige beoordeelaars, het stellige en goedkeurende getuigenis geven, dat deze Geschiedenis, zoo rijk in onderscheidene oogpunten, met alle naauwkeurigheid en getrouwheid is behandeld. Alleenlijk kan het den Schrijver geenszins ten kwade geduid worden, dat hij enkele bijzonderheden heeft overgeslagen, welke hem, gelijk hij zelf in het voorberigt zich beklaagt, niet naar behooren zijn medegedeeld. Van dien aard zijn de berigten omtrent den overgang van de Staatsregering tot het Koningschap, waarin gewigtige duisterheden en twijfelingen overblijven, welke alhier geenszins worden opgelost. Ook de vorming van het provisioneel Gouvernement in 's Gravenhage is onvolledig. Dezelfde duisterheid heerscht omtrent het gedrag der provisionele Regering te Amsterdam, in de betrekking, waarin deze stad nog stond tot den Generaal MOLITOR te Utrecht. Eindelijk was ook van de steden Zwol en Deventer welligt meer te berigten, dan alhier voorkomt. Dan, wij herhalen onze vorige aanmerking, en wijten dit gemis geenszins aan den Schrijver zelf, maar voornamelijk aan het gebrek van mededeeling, dat welligt door den tijd eerst zal kunnen aangevuld worden. Eene enkele keer missen wij die volkomene onpartijdigheid, welke anderzins den Schrijver kenmerkt, en wel daar, waar hij van het zoogenoemde revolutionair Bestuur in 1798 spreekt; daar het aan ieder, die den loop der

za-

zaken van dien tijd van nabij heeft gadegeslagen, bekend is, dat ook toen mannen van de beproefdste trouw, zelfs met opoffering van eigen personen, der Franschen staatkundige dwingelandij wederstreefden, zonder dat zij gerekend kunnen worden de onzinnigheden van den dag te hebben goedgekeurd.

Dit werk is voorzien met een viertal afbeeldselen, als van onzen SOUVEREINEN VORST, en de Heeren VAN HOGENDORP, VAN LIMBURG-STIRUM, en VAN DER DUYN VAN MAASDAM; waaromtrent de Graveernaald inderdaad geenszins dien lof verdient, die der Hollandsche Kunst en aan het hooge karakter der Personen zelven toebehoort: immers de gravure is uiterst grof en slordig bewerkt.

De Regeringsvorm der Vereenigde Nederlanden, na de verheffing van Prins WILLEM FREDERIK VAN ORANJE-NASSAU *tot Souvereinen Vorst. Door Mr.* R. METELERKAMP. *Iste Deel. Met Platen, enz. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1814. *In gr. 8vo. VIII,* 234 *Bl. f* 3-18-:

„Ik heb getracht in dit deel, na eene korte beschouwing van de verschillende staatkundige inrigtingen, welke in een tijdvak van niet meer dan negentien jaren elkanderen zijn opgevolgd, alles wat tot het ontwerpen, de goedkeuring en het aannemen der Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden betrekking heeft, met bijvoeging der oorspronkelijke stukken, bijeen te brengen. Bij het vervolg van dit werk, is mijn oogmerk de invoering dier Grondwet, de vestiging van het algemeen bestuur, en de regeling der onderscheidene bestanddeelen van hetzelve meer opzettelijk na te gaan." Op deze wijze is het, dat de Heer METELERKAMP zelf ons met zijn werk en verder voornemen eenigzins bekend maakt. Wij voegen

gen er bij, dat, voor zoo ver dit eerste deel betreft; de uitvoering aan het belang, en, als wij ons zoo mogen uitdrukken, aan den luister der zake beantwoordt; niet zoo zeer door zwier en buitengewone fraaiheid van stijl, door levendige schildering van het onvergetelijk huldigingsfeest, als wel door uitvoerige naauwkeurigheid in het vermelden van het boven aangewezene, kostbare versiering met alles, wat graveer- en drukkunst ter verdere opheldering vermogen, en bondige afschetsing van hetgeen *of* de algemeene geschiedenis en ondervinding, *of* ons eigen wedervaren, ter inleiding en beredenering van het geheel aan de hand geven. Wij vinden hier, namelijk, een kort overzigt der revolutie van 1795, en ontleding der Constitutiën, van toen af tot de gezegende tegen-omwenteling elkander hebbende opgevolgd; maar inzonderheid eene veel breedere historie der tegenwoordige Grondwet, haar ontstaan uit eene schets, door den Heer G. K. VAN HOGENDORP aangeboden, hare nadere beproeving, wijziging, vorming door eene daartoe benoemde Commissie, hare goedkeuring eindelijk door de Vergadering der Aanzienlijken. Tot deze volledige historie behooren natuurlijk al de proclamatiën, aanspraken, enz. enz., bij genoemde gelegenheid uitgevaardigd of gedaan. Daartoe zijn wijders betrokken de lijsten der benoemden, zoo wel tot eene of andere Commissie enz., als inzonderheid ook tot Notabelen uit de onderscheidene Departementen. Waarbij eindelijk nog te denken is aan zekere ophelderende aanmerkingen (door ons in een enkel dagblad voorheen gelezen) op de Grondwet, die zelve ook in haar geheel hier wordt herhaald. Voorts vindt men hier de kunstig nagedrukte handteekeningen van al de personen, in dit groote werk betrokken, voor zoo veel aangaat den Souverein, den Algemeenen Secretaris van Staat, de ontwerpers en onderteekenaars der Constitutie, enz. enz. ter plaatse waar zij behooren, en al de overigen van de Aanzienlijken, in achteraangevoegde uitslaande platen, welke mede afzonderlijk te bekomen

 zijn,

zijn. Ook worden een paar fraaije afbeeldingen, van 's Vorsten statelijken optogt naar de plaatse der vergadering, naderhand der huldiging, en van deze huldiging zelve, in het werk aangetroffen.

Men ziet hier dan een zeer volledig en fraai gedenkstuk van eene gebeurtenis, voor altijd hoogst merkwaardig in onze Jaarboeken; een gedenkstuk, dat tevens een belangrijk overzigt van den aard, de waarde, en wettige, zoo wel als voorzigtige, vestiging der Grondwet aan de hand geeft, en waaromtrent, ten aanzien van juistheid en naauwkeurigheid, te minder twijfel kan vallen, daar de vervaardiger zelf Secretaris der Commissie tot het ontwerpen der Constitutie was. Met verlangen zien wij dan ook het tweede deel te gemoet; als zullende, zoo wij meenen, nog ruim zoo veel bevatten, wat niet algemeen en naauwkeurig bekend is. Den bekwamen Schrijver zij onze dank en hartelijke aanmoediging!

Staat der Nederlandsche Oostindische Bezittingen, onder het bestuur van den Gouverneur Generaal HERMAN WILLEM DAENDELS, *Ridder, Lieutenant Generaal &c. in de jaren* 1808 — 1811. *In 's Gravenhage.* 1814. *Folio; bedragende, behalve het korte Voorberigt,* 125 *bladzijden; en vergezeld met Drie Deelen Bijlagen, houdende, met een Algemeen Register, behalve de uitslaande Tabellen, te zamen* 375 *volle bladen druks. f* 21-:-:

De Heer Mr. H. W. DAENDELS, bij Besluit des gewezen Konings LODEWIJK van Holland, op den 28 Januarij 1807, tot Gouverneur Generaal onzer Oostindische Bezittingen benoemd zijnde, verliet het Vaderland op den 18 Februarij daar aan volgende, en landde op den 1 Januarij des volgenden jaars aan den zetel van het hem opgedragen bewind, het Eiland Java. Hij heeft dit bewind tot den 16 Mei 1811 gevoerd; en deze belangrijke Memorie houdt een uitvoerig verslag van hetgeen hij in den jammerlijken toestand dezer zoo gewigtige en zoo diep vervallen Kolonie, bij de allerneteligste omstandigheden,

tot hare instandhouding, opbeuring, en herstel, zonder eenige hulpmiddelen van buiten, en alleenlijk door moed, ijver, cordaatheid, en waren genie, die zich door geene zwarigheden laat afschrikken, maar het redmiddel in de kwaal-zelve ontdekt en zijne resources in zich vindt, heeft uitgewerkt. Onafhankelijk, derhalve, van het gewigt des onderwerps, en van de deelneming, die het elken Nederlander, als zoodanig, moet inboezemen; onafhankelijk van den naauwen band, en van den onschatbaren invloed op bloei en welvaart, die de Oostersche landen met ons Vaderland vereenzelvigt, en hun lot aan den Nederlandschen Staat op het innigst verbindt; onafhankelijk zelfs van het historisch, wetenschappelijk, en kommercieel belang van dit Geschrift, om de kennis en inlichtingen, die het over de voorwerpen van zijn' inhoud verspreidt, levert het een weluitgevoerd tafereel, of veeleer eenen helderen spiegel op, waarin men, niet zonder eene aandoening van zelfverheffing en welgevallen, aanschouwen kan:

Quid virtus et quid sapientia possit.

Wij gelooven dit te kunnen zeggen, zonder ons daarmede te buiten te gaan, door een onvoegzaam vooruitloopen op het oordeel over de innige of betrekkelijke nuttigheid van elk der genomen maatregelen-zelven, of hunne overeenstemming met de inzigten en oogmerken van het geëerbiedigde Staatsbestuur, aan hetwelk het alleen toekomt, over het verrigte des Generaals, als uitvoerder van een' gewigtigen Staatslast, te beslissen. Voor ons is de Memorie een wetenschappelijk voorstel, houdende de oplossing van een allermoeijelijkst zoo wel als allergewigtigst Problema in de hoogstzaamgestelde vereeniging van alle de vakken, welke in eene hervorming, als waarmede de Schrijver belast was, ineensmelten. Het is als zoodanig, dat wij er vrijmoedig en onpartijdig ons gevoelen over uitbrengen. Als zoodanig zal ieder met ons (des vertrouwen wij) dit Stuk en zijne Bijlagen niet anders dan met een uiterst genoegen en deelneming kunnen lezen, en de uitmuntende bekwaamheden des Generaals, en zijn alles omvattend inzigt zoo wel als zijne onafmatbare werkzaamheid, erkennen en huldigen. En als zoodanig verdient het ook, door een eenigermate uitvoerig berigt van zijn' inhoud, algemeen bij onzen Landaard bekend te worden gemaakt; waartoe wij

dan ook alhier over zullen gaan, alhoewel met die kortheid, welke zoo de aard van ons Tijdschrift, als die eener Recensie, welke toch geene volkomen zamentrekking van een zoodanig Geschrift zijn kan, noodzakelijk maakt.

De Memorie is in drie Afdeelingen onderscheiden. De Eerste bevat den *staat der zaken* in de Kolonie, bij de aankomst van den Heer DAENDELS als Gouverneur Generaal; de Tweede, de *veranderingen*, welke door hem gemaakt en in werking gesteld zijn; de Derde toont, in een beknopt doch genoegzaam ontwikkeld overzigt, de *voordeelen*, die daaruit werkelijk zijn voortgevloeid.

Het Eerste Deel stelt de Bezittingen voor, de inrigting des bewinds, der Justitie, der Politie, en der Administratie, waaruit een geleidelijk denkbeeld van den *zamenhang der Indische huishouding* ontspruit; en uit hetwelk gereedelijk afgeleid wordt: dat „ in de verdeeling van het grondgebied en de „ distributie van het gezag de onmogelijkheid eener goede „ administratie (als) opgesloten lag, ook dan, al waren de „ attributen en verpligtingen van alle hooge ambtenaren bij „ voldoende instructien en reglementen bepaald geweest;" hetgeen in 't geheel het geval niet was. En welke onmogelijkheid als ten top werd gevoerd door de vereeniging van *vele bijkomstige omstandigheden* en *inrigtingen*, die dit organiek gebrek aan bijzondere belangen, ten verderve van de eer en het belang des Staats, dienstbaar maakten; offchoon ook de *personele karakters* en *moraliteit* der beambten, en zelfs hun *beste wil*, gevoegd bij het meeste doorzigt, het verderf trachteden tegen te gaan en te weren. Invoege, dat, *zonder eene geheele herschepping van inrigtingen, aan geen herstel te denken was.*

Stout inderdaad zou deze stelling den genen toeschijnen, die niet bedacht, dat het bestuur der Oostindische Kolonie even stukswijze en bij gedeelten is opgekomen als de aanwinst der landen of nederzettingen, waaruit zij is zamengesteld, en dat de algemeene vereeniging dier gedeelten nooit in den geest van 't waarachtig beginsel van Eenheid geschied is, of heeft kunnen geschieden, die de kracht en het eigenaardig wezen van elk bestuur uit moet maken. Het kon ook bij eene Maatschappij van Koophandel niet anders zijn, of een tegenwoordig voordeel der deelen moest de bestendige kracht van het geheel overwegen, en ware Staatkunde voor Handel-

geest

geest achterstaan; en het was de ondervinding alleen, welke in de laatste tijden dit grondgebrek overtuigend genoeg ontdekken kon, om het niet langer te mogen miskennen.

Gelukkig was de Heer DAENDELS met eene zoo ruime en alles omvattende magt toegerust, dat hij het kwaad in zijn' wortel aantasten, en de eerste bron des verderfs door eene daad van het oppermagtigst gezag dempen kon. Dit alleen kon hem in staat stellen, om de eindelooze misleidingen, zwarigheden, en wederstrevingen, welke eene eeuwen lang aan den gang geweest zijnde Staatsmachine (zonder eene volkomene ontbinding en uiteenneming) aan de verbeterende hand, die haar aangrijpt, in den weg stelt, en waardoor deze zelfs geheel of ten grooten deele ontwricht wordt, voor te komen, en een' geheel nieuwen loop aan de zaken te geven, welke niet alleen op 't inwendige Staats-, Krijgs- en Finantiewezen, maar inzonderheid mede op de Javaansche Vorsten, en het ontzag, waarin deze te houden zijn, de weldadigste werking had.

Doch het gebruikmaken-zelve van zoodanig eene magt onderstelde en vereischte vooraf het verkrijgen der grondigste en volledigste kennis van zaken, hetgeen tijdsverloop vorderde; en het was niettemin noodig, van stonden aan een herstel aan te vangen, dat in vele opzigten geen uitstel gedoogde.

„ Ik had (zegt de Generaal) slechts ééne partij te kiezen, en dit heb ik gedaan: om, namelijk, vaste beginselen aan te nemen, en dezelve naar gelang der voorkomende zaken toe te passen; vooral ook, om, van het eerste oogenblik aan, alle voorkomende misbruiken dadelijk tegen te gaan en te verbeteren, zonder echter de zaken te vroeg uit haar geheel te brengen." En deze voorloopige aanmerking verspreidt een licht over het Tweede Deel der Memorie, het grootste en uitvoerigste.

Instructien voor ieder ambtenaar waren het eerste, waarin hij achtte te moeten voorzien. En hierin was eene oordeelkundige afscheiding der deelen van het gezag en de betrekkingen der ambtenaren, in *bestuur*, *directie*, en *contrôle*, „ welke steeds vermengd waren geweest," het rigtsnoer „ om eene administratie te vestigen, welke op den duur het herleven van vorige misbruiken onmogelijk maken, en door „ dui-

„ duidelijkheid en eenvoudigheid allen nutteloozen omflag kon „ affnijden."

Geftrenge wegneming van alle onwettige inkomften, alle aannemen of geven van gefchenken, maar gepaard gaande met het vastftellen, daartegen, van toereikende traktementen, en een onpartijdig verkiezen en plaatfen van ambtenaren naar vereisch van het algemeen belang, moest deze eerfte en hoofdvoorziening onderfteunen en kracht geven.

Eigen werkzaamheid, en het zelfbezoeken van Javaas Noordoostkust, verfchafte den Generaal inzigten, welke men te Batavia niet bezat, noch door de aldaar te verkrijgen en op vele wijze verminkte en verduisterde berigten inwinnen kon. Alvorens deze reize te ondernemen, moesten er voorloopige maatregelen genomen worden. De Hooge Regering werd wel dadelijk (volgens de hem gegeven magt of last) ontbonden, doch bij voorraad door eene oogenblikkelijke aanftelling op nieuw in haren ftand gehouden. Eene fchandelijke kapitulatie, kort te voren in den Oosthoek met de Engelfchen aangegaan, vorderde dadelijke befchikking, tot voorkoming van dergelijke wangedragingen voor het vervolg. Ook werden de ontftane onlusten op Cheribon, door het verheffen van een' derden Sultan en het weren van misbruiken, geftuit. De Landmagt werd georganifeerd, en er werden voorloopige middelen van defenfie ter hand genomen, Enz. enz. De inkomften van den Gouverneur Generaal werden op eene nieuwe en in vele opzigten nuttiger wijze geregeld: de koers van het papierengeld verbeterd: aan de Juftitie en Politie in de Ommelanden, door rooverijen en moorden onveilig, een andere loop en krachtdadiger werking gegeven; op de inkoopingen en aanbeftedingen, op het tegengaan der fmokkelarijen, en op de Koffijteelt, nieuwe orde gefteld; en een aantal bezuinigingen werden ingevoerd.

Reeds op den 30 Maart, echter, werd eene nieuwe Regering naar des Generaals ontwerp ingerigt en gevestigd, en den 29 April had, na het aanftellen van een Lieutenant Gouverneur Generaal, de beraamde afreize naar Javaas Oostkust plaats. In Samarang vond hij ontoegankelijke en onbruikbare wegen, eene bijna onafhankelijke gezagvoering, en een uitgeftrekt gebied, waaruit geene inkomften in de kasfe van het Gouvernement werden overgebragt. De door hem gemaakte veranderingen zijn hier als elders met den zelfden

ftem-

ſtempel gemerkt, en worden in eene uitvoerigheid voorgedragen, die over het huishoudelijk beſtaan der Javanen een bijzonder en geheel nieuw licht verſpreidt; en waarbij het behoud der Javaanſche gewoonten, wetten, en regtspleging, met zoodanige vormen en bepalingen omſloten werd, als zoo wel het finantieel belang, als de hoogheid, het aanzien, en de oppermagt der Kolonie tegen alle indragten veilig ſtelde. Drukkende bezwaren, zoo van ongeregelde opbrengſten als perſoonlijke dienſten, voor de Javanen verderfelijk, en wier eenig voordeel in perſoonlijk misbruik beſtond, werden opgeheven en afgeſchaft, of gematigd; en, in plaatſe daarvan, eene jaarlijkſche ſchatting, met hunne toeſtemming, aan hen opgelegd.

Te gelijk werd aan het beſtuur van 's Lands Domeinen eene nieuwe inrigting gegeven. De monopolie van den Amfioen, welke, in weêrwil van het belang, dat daar altijd in geſteld was, ſinds zoo vele jaren op Javaas Noord-oostkust geene voordeelen aan de kas van het Gouvernement had opgeleverd, werd op een' vruchtbaren voet gebragt. De Duitenmunt, voor den Oostindiſchen handel van het grootſte belang, doch welke, bij het groot gebrek aan kontanten, bijzondere moeijelijkheid vond in dat van benoodigde werklieden, werktuigen, en materialen, en dusverre ſlechts eene particuliere onderneming geweest was, werd echter ten grooten profijte der Kolonie werkzaam gemaakt. De Koffijteelt werd op eene wonderbaarlijke wijze aangemoedigd en verbeterd, in aanplantingen, die het uitzigt op een meer dan verdubbeld produkt geven. De Houtboſſchen werden onder voegelijk opperzigt en reglementen gebragt. Wegen en posterijen desgelijks, waardoor de verſtandhouding en gemeenſchap over het Eiland aanmerkelijk verſneld en verligt is. — Wij zijn verpligt hier een aantal allergewigtigſte voorwerpen, waarin tevens voorzien werd, geheel onaangeroerd te laten. — Alles was voor Oogstmaand 1809 in volkomen werking en geregelden loop.

Intusſchen kwam de ſinds lang vijandelijke gezindheid van den Koning van Bantam in een' verraderlijken moord uit te barſten, die onder het oog van den Sultan, en bij een afſcheidsgehoor, aan den Hollandſchen Kommandeur DU PUY, den Lieutenant RÖHL, en vier Soldaten, gepleegd werd, op het punt-zelve van het ſluiten eenes reeds geregelden Vredes,

des, over en weder aangenomen, en waarin de wederzijdsche belangen gelijkelijk geëerbiedigd waren. De Heer DAENDELS oordeelde, dat eene zoodanige aanranding van de eer en veiligheid van het Hollandsch Gouvernement met des te meer nadruk en spoed gewroken moest worden, naar mate de achting en magt van hetzelve meer gezonken was. Binnen drie dagen vertoonde hij zich, aan het hoofd van duizend man voetvolks en eenige stukken geschut, voor de vesting des Sultans, die door eene talrijke artillerij en drieduizend man verdedigd werd, nam dezelve, verzekerde zich van den persoon des Sultans, en eindigde den korten en krachtdadigen krijgstogt met de verbanning des Sultans naar Amboïna, de doodstraf des Rijksbestuurders, en de volkomene inlijving van het Bantamsche Rijk in het Hollandsche Gouvernement; hetgeen ook de intrekking meêbragt der Provintien, die dat Rijk in 1752, op het Eiland Sumatra, door de toenmalige Oostindische Compagnie, als Leengoederen toegestaan waren: terwijl de Kroonprins tot Koning van een gedeelte aangesteld werd, doch op eene bepaalde Instructie, en onder de bevelen van eenen Prefekt of Landdrost.

De gevolgen, die dit had, vereischten echter, bij 's Konings jongheid en verleidbaren aard, op nieuw sterker maatregelen. Den jongen Koning werden in Mei 1809 twee Voogden toegevoegd; en, daar dit voor de rust en veiligheid nog geene genoegzame uitwerking had, werd het hem toegestane Rijk verdeeld, en een derde daarvan aan het bestuur van een' anderen Sultan toevertrouwd.

Het Rijk van Cheribon vorderde mede eene bijzondere oplettendheid. Het werd op den 27 Februarij 1809 in twee Landdrostschappen gedeeld, waarvan het eene door de drie Sultans met het gezag van Regenten, en onder verband van eene jaarlijksche recognitie in rijst en kontanten, geregeerd wordt; het andere in den vorm van andere Regentschappen gebragt is, met uitsluiting van een gedeelte, geschikt om aan den Sultan van de Mataram voor andere bij verdrag bepaalde Landen te worden afgestaan.

In de Bataviaansche, voorheen Jakatrasche en Cheribonsche Preanger Regentschappen, als onder het oog des Gouvernements gelegen, was de Koffij- en Rijstteelt in goeden stand. Maar het was voor den Heer DAENDELS voorbehouden, de landen, tot geen dezer betelingen geschikt, voor het Gouver-

vernement nuttig te maken. Hij slaagde hierin door het invoeren van Tabak-, Cadjang- en andere plantingen, door nieuwe en gepaste maatregelen mogelijk gemaakt en aangemoedigd.

Van de nieuwe territoriale indeelingen en organisatien maken wij hier even weinig gewag, als van de schikkingen tot herstel der veiligheid in sommige streken, en de weldadige bevordering der vervallen of verwaarloosde cultuur, door welke in Jazinga meer dan vierduizend huisgezinnen, die te voren een zwervend leven leidden, tot den Landbouw en eene gezeten en geregelde leefwijze teruggebragt zijn.

De stad Batavia vorderde het herstel eener krachtdadige Politie, en eene verbetering van de jaarlijks zoo vele slagtoffers afweidende ongezondheid der lucht. Het eerste was uitvoerbaarder in de hand van een' man, met het gezag van den Heer DAENDELS bekleed, dan het laatste. Doch ook dit was het voorwerp zijner ernstigste zorgen. Een wel doordacht en wel doorgezet plan van werking, het herstel der waterleidingen, het schoonhouden der straten, het bezorgen van een' vrijen luchtstroom, door eenige gebouwen af te breken, de bureau's en inkwartieringen te verleggen, de begraafplaatsen te verwijderen, de hospitalen te verbeteren, moerassen, poelen, en kolken te dempen, bragten, met verschillende politieschikkingen vereenigd, al spoedig zoo veel te weeg, dat de sterfte in de gasthuizen aldaar niet grooter dan in Europa was, en de stad in uitgestrektheid, geregelden aanleg, en aangenaamheid gewonnen heeft; terwijl tevens de stedelijke inkomsten vermeerderd zijn, en de algemeene geest ten voordeele der nieuwe inrigtingen voorgelicht en gewonnen werd door het invoeren van eene Koloniale Courant, die de plaats van het Javaasch Vendu-blad verving.

Wij zwijgen van de schikkingen tot bescherming en ondersteuning der Godsdienstige Genootschappen zonder onderscheid; van die voor behoeftigen, voor weezen en weduwen. Wij zullen ons ook niet inlaten in de organisering der Justitiele zaken, en de veranderingen, die den Generaal daarbij noodig schenen. Ook de organisatie der buitenkantoren, en de nieuw ingevoerde algemeene directie, administratie, en comptabiliteit, zoo wel als die der Finantien, (waaronder de oprigting eener algemeene rekenkamer en de organisatie eener nieuwe contrôle de hoogste opmerking verdienen) zijn

 voor

voor geene korte zamentrekking vatbaar, maar moeten in het Stuk-zelf gelezen worden.

Ondanks de allerongunstigste omstandigheden, zijn ook gebouwen en werken van nuttigheid en noodzakelijkheid aangelegd en gesticht, waartoe zelfs in gewone tijden niet ligt zou zijn overgegaan.

Wat de Militaire magt betreft. Na het verlies der Molukſche Eilanden, is de Armee gebragt op drie Bataljons Artillerij van een ongelijk getal Compagnien, aan ieder van welke eene Compagnie rijdende Artillerij verbonden werd; vier Regimenten Infanterij van linie van drie Bataljons; één Regiment Jagers van twee Bataljons; drie Garnizoens Regimenten; één Regiment Kavallerij van vijf Esquadrons; te zamen uitmakende zeventienduizend, zevenhonderd en vieren-zeventig man. Waarbij nog twee Indiſche Korpſen, het een van veertienhonderd en vijftig, het ander van elfhonderd man, gevoegd moeten worden, op de Europeſche wijze ingerigt, en in Infanterij, rijdende Artillerij, Kavallerij, en Jagers verdeeld, welke ter beſchikking van het Gouvernement ſtaan. De kleeding en uitrusting der Armee is geheel op Java geſchied, zonder dat daartoe goederen uit Europa benoodigd waren. De geweren zijn vervaardigd in eene Fabrijk, die in den zomer van 1808 te Sourabaja werd opgerigt, en waarin, bij den aanvang van 1811, ruim twaalfhonderd man werkten. De Salpetermakerij, voorheen door den Heer VAN HOGENDORP aangelegd, was geheel vervallen, doch werd door het Gouvernement gekocht en op den besten voet herſteld. Drie Kruidmagazijnen zijn er aangebouwd; eene Kogelgieterij, die van weinig beteekenis was, uitgebreid en van de noodige gebouwen voorzien, zoo dat er bomben, granaten, en aanbeelden tot 800 pond zwaarte gegoten zijn. Kazernen, Garnizoens-rijstmagazijnen, exercitieplaats, hospitalen, zijn naar vereisch aangelegd en gebouwd, of vergroot: en bepaalde inſtructien en reglementen, comptabiliteit, adminiſtratie, en directie ten aanzien van alle objecten, zijn ingevoerd op eene wijze, die aan de misbruiken geen' voet overlaat.

De middelen van verdediging onderſtellen uit den aard der zake, om wel begrepen te worden, eene plaatſelijke kennis van den grond, en de betrekkelijke ligging en geſteltenis; en

het

het zou te verre uitloopen, ons daarin te geven. Zij zijn zeer aanmerkelijk en doelmatig.

Wij noemen hier alleen een veld-retranchement met zeven volkomen redouten en eenige halve redouten, van bedekten weg en grachten voorzien; het fort Lodewijk; de versterkte Hoofden, waardoor de rivier van Sourabaja verdiept is, en die zich tot verre in zee strekken, en meteen (naar de uitdrukking van den Generaal JANSEN, DAENDELS opvolger onder NAPOLEON) eene weldaad voor den Bataviaanschen koophandel zijn; en de haven der Marakbaai in de straat Sunda, door de vereeniging van twee eilanden, en van een derzelven met de kust door middel van steendammen, gevormd.

Tot het oprigten eener Navale defensie ontbraken de middelen. Behalve in eene flotille van vijf-en-veertig kruisprauwen, bereids op den 8 Februarij georganiseerd, heeft zij alleen kunnen bestaan in het bouwen van ettelijke kanonneerbooten (die ook ter verdediging van de reede van Batavia zeer veel hebben toegebragt,) en een aantal van veertig *corra corra's* (of halve galeijen) van honderd en tweehonderd riemen, ter beteugeling der Zeeroovers, en ter onderhouding van de gemeenschap met Palenbang en andere buitenkantoren. In de administratie der Marine is ook die eenheid gebragt, welke in de overige vakken was ingevoerd.

Ten aanzien van de betrekkingen met Javaansche Vorsten, zijn de vernederende eerbewijzingen, welke aan de Hoven gevorderd werden, (en die wel eene Maatschappij van Koophandel, doch geene Staatskolonie eener Europesche Oppermagt zich met voegelijkheid kon laten opleggen) afgeschaft. De verandering van den ouden titel der Eerste Residenten aan de Hoven, in dien van Ministers, gaf daar de gepaste gelegenheid toe. Een nieuw Ceremonieel werd bepaald, en ook zonder eenige tegenkanting of zwarigheid bij den Sultan van Solo ingevoerd. Doch de verachting, welke de Sultan van Djocjocarta aan het Hollandsche Gouvernement betoonde, bij wien men het ontwerp vermoeden mogt, om zich, voor het minst, geheel van hetzelve los te maken, zoo niet erger, noodzaakte den Generaal tot het maken van groote veranderingen in de Regering van dat Rijk. Eene intrigue aan zijn Hof, ingerigt om de troonopvolging om te stooten, en het gezag in zeer gevaarlijke handen te brengen, borst los

in

in eene foort van binnenlandfchen oorlog tusfchen zijne maatbeftaanden. De Heer DAENDELS, als Gouverneur Generaal, kwam hier tusfchen beide, en de beroerten eindigden met des Sultans afftand aan den wettigen en verongelijkten Opvolger, en een verdrag, bij hetwelk onder andere de ftrandgelden, dusverre ten bedrage van 25000 Rijksdaalders 's jaars door het Nederlandsch Gouvernement opgebragt, afgefchaft, en tevens zeer aanzienlijke en door ligging, vruchtbaarheid, en bevolking, allezins belangrijke landftreken gewonnen zijn.

De Derde Afdeeling behelst, na het aanvoeren van zeer gewigtige en wel geftaafde bedenkingen over de moeijelijkheden, zoo om den grond van het verval der zaken in de Kolonie te leeren kennen, als inzonderheid om middelen van redres daar te ftellen, (door hetwelk reeds zoo vele pogingen en ontwerpen mislukt waren) de voorftelling der eindelijke uitkomften of refultaten, die het den Heere DAENDELS gelukt is te weeg te brengen, en die, bij de overgift zijner regering aan zijnen opvolger, werkelijk verkregen en daargefteld waren. — Het is tastbaar (zegt hij), dat Kommisfarisfen Generaal, die in 1791 naar de Oostindiën gezonden werden, misleid zijn geworden in de gronden, waarop men berekeningen heeft moeten bazeren, wier gevolgen in de beraming der middelen natuurlijkerwijze aangenomen moesten worden; die daardoor geene of verkeerde uitwerkfels hadden. Het is zigtbaar, dat het gemis van eigen plaatfelijke kennis een aantal van maatregelen moest voorfchrijven, die hun doel misten. De bijzonderheden, waarin de Memorie dit aantoont, zijn hoogst belangrijk.

Dan, heeft de Generaal DAENDELS zich met den besten uitflag kunnen toeleggen om dit grondgebrek geheel te vermijden, en zich eene genoegzame kennis van alles te verkrijgen, wat ter ontdekking van de bronwel des kwaads, en tot het in ftand brengen eener (om het dus uit te drukken) algeheele *regeneratie* der Kolonie vereischt wierd; het is niet minder in 't oogloopende, en niet minder juist aangemerkt, dat, gelijk hij zich verder uitdrukt, de beoordeeling van zijne verrigtingen niet afgefcheiden moet worden van de buitengewone en noodlottige omftandigheden, waarin hij zich van zijne aankomst af aan bij aanhoudendheid van rondomme bekneld vond. „ Van meer dan eenen kant was het behoud onzer bezittingen op het eiland Java in een dringend gevaar.

De

De vijand bedreigde het van den zeekant. Javaansche Vorsten, stout geworden door het besef van onze onmagt, waanden den tijd geboren om ons de wet te kunnen stellen; de geldmiddelen waren uitgeput; en het stilstaan der zeevaart sneed alle hulpmiddelen af. Behoef ik dus te zeggen, dat, om te midden van deze nijpende omstandigheden de waardigheid van het Hollandsche Gouvernement staande te houden, en in het inwendig bestuur alle verouderde gebreken (waartoe dusverre alle pogingen vruchteloos waren aangewend) dadelijk te verbeteren, het veelal noodzakelijk was, mij boven alle formen te verheffen, en geene andere wet te kennen dan het behoud der aan mij toebetrouwde bezittingen? Dit was de mondelinge last, welken ik voor mijn vertrek had ontvangen, (deze werd ook schriftelijk door den Minister VAN DER HEYM op den 13 April 1809 aan hem bevestigd) en ik werd ook door de goedkeuring van het Gouvernement over mijne eerste verrigtingen aangemoedigd om dit voetspoor niet te verlaten."

Welke de vruchten van deze zijne handelwijze geweest zijn, trekt hij-zelf als onder een opslag van het oog bijeen, in deze bewoordingen, die wij nog van hem uit zullen schrijven. „In weêrwil van alle hinderpalen, zijn de volgende resultaten verkregen: Dat het Generaal Gouvernement het middelpunt is geworden, waaruit alle verder gezag in bepaalde verhoudingen afdaalde, onder zoodanige verantwoordelijkheid en contrôle, dat vorige misbruiken niet konden herleven; dat in alle administratien duidelijkheid en eenvoudigheid zijn ingevoerd; dat aan alle ambtenaren geëvenredigde traktementen zijn toegelegd; dat de landbouw in alle opzigten is voorgestaan en uitgebreid; dat de algemeene industrie alom is aangemoedigd; dat de Justitie en Politie op een' behoorlijken voet zijn gebragt; dat de middelen tot defensie zoo veel mogelijk zijn vermeerderd; dat onderscheiden gebouwen voor den dienst van het Gouvernement, of tot andere nuttige einden, zijn gesticht; dat de weinige wegen, die er bestonden, verbeterd, en een groote weg over de geheele uitgestrektheid van het eiland is aangelegd; dat geregelde posterijen zijn opgerigt; dat het lot der inlanders en andere ingezetenen verbeterd is, en alle mishandelingen een einde hebben genomen; dat de betrekkingen met de Javaansche Vorsten, overeenkomstig de waardigheid en het belang van het Gouvernement,

zijn geregeld; en eindelijk, dat de inkomsten zijn gebragt tot zulk eene hoogte, dat, na het bestrijden van alle behoeften, jaarlijks ten minste nog eene schatting van vijf millioenen Rijksdaalders aan het Moederland kan worden opgebragt."

Deze hier aangeroerde punten worden vervolgens ieder afzonderlijk en stukswijze opengelegd en in hare bijzonderheden aangetoond; doch hierin laat ons bestek niet toe, den Steller der Memorie te volgen, van wiens stijl wij nog met een enkel woord moeten opteekenen, dat hij de bondigheid met de klaarheid vereenigt, en zuiver en mannelijk is.

Het belangrijke der veelvuldige Bijlagen, waardoor het in de Memorie ter neder gestelde gestaafd en nader kennelijk gemaakt wordt, kan men afnemen uit de voorwerpen-zelve. Zij zijn in eene geleidelijke orde, naar indeeling der vakken en voorwerpen, waartoe zij betrekkelijk zijn, afgescheiden, en worden van een zeer uitvoerig Register en een' Alphabetischen Index op de Organisatien, Reglementen, Instructien, Besluiten, enz. sedert den 1 Maart 1808 tot den laatsten December 1810, gevolgd.

Na dit vrij omstandig verslag van den inhoud, achten wij het noodeloos, iets verders te zeggen. Het stelt de bedoelingen en de uitvoering van den Heere DAENDELS, voor zoo verre een kort begrip dit toelaat, genoegzaam in 't licht, en er behoeven geene aanmerkingen bij ter opluistering; en even weinig kunnen er tegenbedenkingen bij te pas komen. Na het verrigtte door hem, mag men onder de weldadige Regering van onzen geliefden en verlichten Vorst, en de wijzigingen, welke Hoogstdezelve verder aan het bestuur der Kolonie zal oordeelen te moeten geven, een volkomen herstel van haar bloei en welvaart, en den gelukkigsten invloed daarvan op den koophandel, welvaart, en voorspoed des Vaderlands wachten.

Wij kunnen intusschen niet voorbij, een innig genoegen uit te drukken, dat de Heer DAENDELS van de moraliteit en welwillendheid der beambten in Indiën over het algemeen een zoo gunstig getuigenis heeft kunnen afleggen, als in zijne Memorie gevonden wordt. Een zoo diep verval, en zoo algemeen opgehevene klagten, als sedert meer dan een leeftijd daarover gevoerd en bekend gemaakt zijn, konden op verre na geene zoodanige gereedheid tot medewerking ten goede doen onderstellen, als werkelijk door hen betoond is geworden.

den. Men ziet hier datgene bewaarheid, waaraan zoo dikwijls getwijfeld is, dat het in den toestand en de inrigting des beheers, en niet in het persoonlijke is, dat de oorsprong eens algemeenen euvels, hetgeen herstel vordert, gezocht moet worden.

De Doorluchtige Vorsten uit den Huize van Oranje-Nassau, en derzelver uitmuntende daden, ten nutte van het Vaderland verrigt, in Tafereelen geschetst, door CORNELIS VAN DER AA. *In Gravenhage, bij* J. Allart. 1814. *In gr. 8vo. XVI en* 547 *Bl. f* 3-12-:

De Heer VAN DER AA, genoegzaam bij onze Natie door zijne vorige geschriften bekend, treedt hier op als Lofredenaar en *Apologist* van het Doorluchtig Huis van *Oranje-Nassau*. Een loffelijk oogmerk, voorzeker! en eene niet min belangrijke en veelomvattende taak. Maar, om dien *wel* te volvoeren, behoort meer dan gemeene kunde, bedaardheid, opregte liefde tot de waarheid, waar die ook te vinden is, zonder opzettelijke verdonkering van algemeen bekende feiten, afkeer, eindelijk, van alles, wat naar hatelijke, verbitterende en de oude veete vernieuwende scheldwoorden zweemt. De Heer VAN DER AA beoordeele zelf, of men dit alles in zijn boek vindt! Hij wil de zoogenoemde *Patriotten*, die nog niet van hunne denkwijze teruggekomen zijn, bekeeren, en hij spreekt reeds op de tweede bladzijde der Voorrede van den *Loevesteinschen slangebeet*. Hoe menschkundig! Op bl. 75 schijnt hij zelfs de onbepaalde *Amnestie* van onzen tegenwoordigen doorluchtigen *Souverein*, ten aanzien van de verkoopers der Vorstelijke Goederen, (die toch zeker anders door de *Franschen* zouden genaast zijn) willekeurig te bekrimpen, en, als wilde hij, met eene listige wending, op nieuw de zaden van haat en tweedragt strooijen, laat hij zich aldus uit: „ Men weet niet, waarover zich meer te „ verwonderen, over de snoodheid dier wandaden, dan over „ den uitgebreiden zin, die(n) NB. *sommigen* hechten, aan „ de woorden *vergeten* en *vergeven*, gebezigd door onzen „ Souverein in de Proclamatie van 6 (moet zijn 1) Decem„ ber 1813." Zoo dit geschikt is om iemand hoegenaamd te winnen, en niet integendeel vrees en verwijdering te verwekken, (wanneer men niet gelukkiglijk den *Prinse* meer ge-

geloofde dan CORNELIS VAN DER AA) zoo verstaan wij geen *Hollandsch*. 't Is waar, de Heer VAN DER AA heeft reeds bij voorraad tegen onze beoordeeling geprotesteerd, door ons (volgens zijne loffelijke gewoonte van schelden, die den man kenschetst) op bl. XV der Voorrede *Boekbekladders* te noemen, *die eenen ingekankerden haat tegen zijn' persoon en werken omdragen*. Het zou zekerlijk gemakkelijk vallen, zich op die wijze van alle boekbeoordeeling af te maken, en zichzelven in het hoogste *Resfort* als onfeilbaar te keuren. Zonder ons aan dien uitval te kreunen, die niet ons, maar den steller benadeelt, en zoo min daardoor afgeschrikt van de opnoeming der gebreken, als verblind omtrent het goede, dat men hier vinden kan, zullen wij eenvoudiglijk ons gevoelen over dit boek zeggen.

In eene Inleiding van 53 bladzijden, tracht de Schrijver te betoogen, dat men na den dood van WILLEM I gehouden was, aan zijnen Zoon MAURITS de *Souvereiniteit* toe te kennen, als welke reeds op den 26 Maart 1583 aan den Grondlegger der *Nederlandsche* Vrijheid door de Ridderschap en zestien (benevens de toen medestemmende kleinere) Steden was opgedragen. Wij erkennen gaarne, dat het hier wegens de opdragt en inhuldiging te boek gestelde naauwkeurig, en met de *Resolutiën van Holland* overeenkomstig is; doch uit de bij VAN DER AA laatst aangehaalde *Resolutie* van den 6 Junij blijkt genoegzaam, dat men de zaak niet voor afgedaan hield, maar, wanneer *Amsterdam* en *Gouda* weigerachtig bleven, dezelve *zou* afdoen. Ook is het zeer blijkbaar, dat den Prinse de *Hooge Overheid* eerst in 1576, niet voor zich en zijne afstammelingen, maar *gedurende den Oorlog*, was opgedragen; dat vervolgens wel de titel van *Graaf* daarbij gevoegd, doch geenszins (zoo ver wij hebben kunnen vinden) met zoo vele woorden de *erfelijkheid* is vastgesteld. Het kan dus den Staten, in den toenmaligen verwarden staat des Lands, niet ten kwade geduid worden, dat zij, onmiddellijk na 's Prinsen dood, den nog slechts zestienjarigen MAURITS, wiens groote talenten als krijgsman hun geheel onbekend, en aan wien zij door geen verdrag gehouden waren, de *Hooge Overheid*, welke aan *Vader* WILLEM alleen om zijne hooge verdiensten en talenten was aangeboden, *niet* opdroegen. Het is gemakkelijk, van achtere te beredeneren, wat in de toenmalige omstandigheden misschien het beste zou geweest zijn; schoon

wij

wij niet zien, dat de toen ontworpene Staatsform (waarvóór VAN DER AA zijne kwade luim zoo zeer tegen OLDENBARNEVELD en C. P. HOOFT botviert) de landen achteruit gezet, of in het bereiken van eene zeer hooge mate van volksgeluk en bloei van alles, wat edel, groot en ſchoon was, belet hebbe. Maar de volkstwisten in 1618 en 19, en later? 't Is waar, elke *Republikeinſche* Regering heeft hare inwonende gebreken, en de onze, bij gebrek van een bepaald middelpunt van regering, ook zeer rijkelijk de hare; doch is het billijk, dezen op te halen, zonder daarbij al het goede, 't welk zij in volle ſtroomen gedurende twee Eeuwen op het Vaderland uitſtortte, te vermelden? — Of voorts OLDENBARNEVELD, gelijk hier op bl. 44 beweerd wordt, in de opdragt der *Souvereiniteit* aan den Prinſe de voornaamſte hand gehad hebbe, is nog alles behalve zeker, en waarſchijnlijk alleen door den Schrijver opgemaakt, om dien grooten man van ongeſtadigheid en wankelbaarheid in zijne beginſelen te kunnen beſchuldigen. Doch, onderſteld dat zulks al waarheid ware, wat zou daaruit blijken? Dat BARNEVELD begreep, dat het heilzaam was, de Souvereiniteit aan WILLEM I, en niet, in de gegevene omſtandigheden, aan den jongen MAURITS, op te dragen. — Waar is hier de *ondankbare* en *honende behandeling?* Wanneer er toen eenige onregelmatigheid of onbehoorlijkheid in de formen gepleegd ware, zou MAURITS in 1619, toen hij, door den dood des grijzen ſtaatsmans, volkomen de overhand behaalde, gewis niet nagelaten hebben, daarvan tot zijn voordeel gebruik te maken.

Na de Inleiding gaat VAN DER AA over, om de verdienſten der Prinſen, elk afzonderlijk, in eene korte levensbeſchrijving derzelven, te ontwikkelen. Zeer veel goeds en waars komt hier ongetwijfeld voor; en hoe ware het ook mogelijk, in den lof van 's Lands Redders en Verdedigers, niet ſomtijds hartverheffende waarheid te ſpreken? Maar dat hij zijne helden als *volmaakte* menſchen voorſtelt, dat hij *alle* hunne gebreken verbloemt, en, met ingekankerde bitterheid, alle de genen, wier inzigt in regeringszaken van dat der Stadhouderen verſchilde, van kwade oogmerken verdacht houdt, en volſtrekt geen goed aan hen wil toekennen; dit gaat zelfs de palen der *Lofrede* verre te buiten, tot welke wij echter gelooven, dat niemand, althans wat de voordragt betreft, dit geſchrijf van VAN DER AA zal rekenen. Bij alle gelegenhe-

den schijnt hij de oude veete te willen opwakkeren, en vaart, b. v., ter gelegenheid van het huwelijk van WILLEM I met ANNA VAN BUUREN, geweldig uit tegen de latere verkoopers der Vorstelijke Domeinen; bij welke gelegenheid dan de boven door ons aangehaalde *tirade* voorkomt. — Vooral heeft het ons gestuit, dat MAURITS (wien niemand verhevene talenten tot den krijg, eene hooge mate van dapperheid en beleid zal ontzeggen) hier echter als bijna *zonder gebreken* voorgesteld, en zijn gedrag omtrent 's Lands Advocaat (dien men, gelijk van zelve spreekt, des doods schuldig verklaart) volkomen geregtvaardigd wordt. Hoezeer wij gaarne toestemmen, dat men toen aan de zijde van *Holland* ook wat te stijfhoofdig was, zijn echter de schending van alle toenmalige *Privilegiën* door MAURITS en zijne aanhangers, de teregtstelling van OLDENBARNEVELD, DE GROOT en HOGERBEETS, door *gedelegeerde* Regters, de buitengewone en onwettige verandering van Regering in de *Hollandsche* Steden, waardoor men de tusschenkomst van *Holland* ten behoeve des Advocaats verlamde, het bezwaren van den Advocaat in zijn vonnis boven hetgene hij bekend had, waarover hij zich onmiddellijk na de voorlezing beklaagde, enz.; dit alles zijn toch zoo vele sprekende bewijzen van regtverkrachting, die men even zeer aan den invloed van MAURITS op de *Algemeene Staten* moet toeschrijven, als de stappen, door *Holland* genomen, aan de raadgevingen van BARNEVELD. Kon gene zich met zijne Meesters verantwoorden, dan ook deze. En dat men in de pogingen van MAURITS, om het Bestand tegen te werken, geene zucht tot den Oorlog zien wil, is eene partijdigheid, die in 't oog loopt. Dat hij eene zeer losse aanbieding van het opperbevel bij eene of andere der *Europesche* Mogendheden, hem in 1594 van de *Spaansche* zijde gedaan, bij de zekere en eervolle waardigheid, die hij ten onzent bekleedde, van de hand wees, is toch waarlijk geen bewijs tegen zijne gesteldheid op den Oorlog, zoo als VAN DER AA het wil doen voorkomen, (bl. 224.) Wie, die hier de gronden van OLDENBARNEVELD vóór, en van MAURITS tegen het Bestand leest, zal niet, nu alle hartstogten zwijgen, aan eerstgemelde de voorkeuze geven? Dat de Schrijver in de gebeurtenissen van 1778—1784 *geene eigene inventie*, maar *eene slaafsche navolging van een schandelijk en afzigtelijk Origineel* ziet, laten wij voor zijne rekening. Elk des-

deskundige en onzijdige beslisser, of Godsdienstshaat van het gemeen, tegengegaan door eenige Regeringsleden, en gestijfd door anderen, met een' Stadhouder aan het hoofd, — en naijver omtrent den handel, gevoed door de winzucht van eenige kooplieden, en door eene algemeene verhitting der gemoederen, die men *tegen* den Stadhouder opruide, — geene hemelsbreed verschillende zaken zijn. Maar het is altijd de kunstgreep (zoo het eene kunstgreep mag heeten) van VAN DER AA en zijne waardige medestanders, om 's Lands groote mannen van de Staatsche partij met de heethoofden van 1787 of de *Revolutionairen* van 1795 te verwarren, omdat zij het in één punt eens waren, schoon uit de strijdigste beginselen. Wat voorts de benaming van *schandelijk en afzigtig Origineel,* van eenen OLDENBARNEVELD en DE GROOT gebezigd, aangaat, vragen wij, of zulks die sieraden des Vaderlands, dan wel CORNELIS VAN DER AA schandvlekke, op wien alsdan het bekende gedicht van VONDEL wegens den schender van HUIG DE GROOT volkomen toepasselijk is.

Over 't algemeen stapt VAN DER AA over alle handelingen, wier berisping niet met zijne bedoelingen overeenkomt, zoo luchtig weg, alsof er nauwelijks iets van dien aard gebeurd ware. Hij beschuldigt OLDENBARNEVELD van *Deportatiën* van Predikanten, die van de gevoelens der meerderheid in de Regering verschilden, en van buitengewone uitzettingen van Regeringsleden; en hij noemt MAURITS een' vijand van alles, wat naar onverdraagzaamheid geleek, en rept geen woord van zijne verandering der Regering in de Hollandsche Steden, door den gewapenden arm!

Quis ferret Gracchos, de seditione querentes?

In eene aanmerking op bl. 327 zoekt hij de onchristelijke vervolging van de Remonstranten, die aan zoo vele waardige mannen op ballingschap of gevangenis te staan kwam, daarmede te verontschuldigen, „dat zij zich stil moesten gehouden hebben; dit deden zij niet, en werden nu, *als onrustige wargeesten*, naar de grenzen gevoerd." Met hetzelfde regt kon men wegens de Vaders onzer Vrijheid gezegd hebben: „Wat klagen zij over Inquisitie en bloedplakkaten? Waarom hielden zij zich niet stil? Men vergde hun niets meer. Weg dus met die *onrustige wargeesten* naar den brandstapel!" —

Zeer behendig maakt hij zich ook, na eene breedvoerige opgave des geschils tusschen WILLEM II en de meerderheid van *Holland*, af van het vastzetten en naar *Loevestein* zenden der Heeren uit die Vergadering, en van den aanslag op *Amsterdam*, waaromtrent hij zich wel wacht in bijzonderheden te treden. Wij gelooven met VAN DER AA, dat de Stadhouder in de zaak zelve gelijk had; maar de wijze, waarop hij die zaak doordreef, was doodelijk voor de vrijheden van den Staat, vooral in de gevolgen. Geen Koning van *Engeland* zou dit na de omwenteling van 1688 gewaagd hebben, zonder gevaar van een' burgeroorlog. De Stadhouderlooze Regering van 1651 was, *in den beginne*, noodzakelijk in de toenmalige omstandigheden, toen het Stadhouderschap nog niet erfelijk verklaard, en WILLEM III niet of naauwelijks geboren was. Naderhand, ja, werd de wrok tegen WILLEM II, tot groot achterwezen van den Lande, op zijn' Zoon geboet; de *Acte van Seclusie* en het *Eeuwig Edict* waren onbedachte, gevaarlijke stappen. Maar verdienden de Gebroeders DE WITT, vooral Heer JOHAN, die, bij alle zijne feilen, toch een der grootste Staatslieden, en een opregt Vriend van zijn Vaderland was, niet, dat men met een enkel woord van hun treurig uiteinde, die onuitwischbare smet op onze Geschiedenis, gewag maakte? — Onze Schrijver heeft dit echter niet gedaan, maar gaat die geheele bloedige gebeurtenis voorbij, en verzuimt daardoor tevens de gelegenheid, om WILLEM III te zuiveren van de blaam, alsof hij aan TICHELAAR, den aanbrenger van CORNELIS DE WITT, (dien men met ballingschap strafte, als niet overtuigd van de misdaad) eene jaarwedde zou geschonken hebben. Het is, voor 't overige, vreemd, dat aan DE WITT de beruchte *Acte van Navigatie* van CROMWELL wordt toegeschreven, (even alsof die niet gegeven zou zijn, wanneer *Holland* door een' Stadhouder bestuurd geweest ware!) terwijl men van de vermindering der renten van den Staat, onder zijn bewind, van vier op twee en een half ten honderd, geen gewag maakt. — Het is met dat alles volkomen waar, dat niet de stem van een opgeruid Gemeen, maar die van het Volk in 't algemeen, en van 's Lands hoogen nood, WILLEM III ten zetel voerden, en dat die verheffing voor den Staat de gelukkigste gevolgen had. Het tafereel, uit VALKENIER hier bijgebragt, had zekerlijk de vermelding door WAGENAAR verdiend, daar VALKENIER,

WIER, schoon geen uitstekend Schrijver, echter tijdgenoot was.

De Stadhouderlooze Regering van 1702—1747 wordt gestreng, doch, naar 't ons voorkomt, grootendeels naar verdiensten geschetst, wat de verachtering van welvaart en de kleine verdrukkingen door de stedelijke *Oligarchen* betreft, die wel minder zwaar op zichzelve, doch door veelvuldigheid en herhaling ondragelijk waren. Maar de Schrijver heeft niet gemeld: 1.) Dat, na den dood van Koning WILLEM, door de Staten deszelfs staatkundig stelsel volkomen gevolgd werd; zoodat de Raadpensionaris HEINSIUS, met MARLBOROUGH en EUGENIUS, een der beroemde Driemannen was, die LODEWIJK XIV deden beven, en hem zijne veroveringen schier ontweldigd hadden, buiten eene overdrevene en ontijdige halsstarrigheid van onze zijde. De beschuldiging van verval der landmagt is dus althans geenszins op het begin der tweede Stadhouderlooze Regering toepasselijk. 2.) Dat, volgens den kundigen METELERKAMP (*), het schitterendste tijdstip der O. I. Maatschappij omstreeks het jaar 1718, en dus in het tweede Stadhouderlooze tijdperk, valt. — Nogtans is het waar, dat ook thans de algemeene stem der Natie om een Stadhouder riep, en dat WILLEM IV volkomen de liefde en het vertrouwen des Volks, dat hem tot het bewind riep, verdiende; alsmede, dat de volgende jaren, tot de onzalige verdeeldheden toe, een der gelukkigste en bloeijendste tijdperken in onze Geschiedenis uitmaken. De *statistische* opgaven te dezen aanzien maken het beste en bruikbaarste gedeelte van VAN DER AA's werk uit, waar hem geen partijgeest verblinden kon. De jongste verdeeldheden in den Staat sedert 1778 of 1780, als reeds te meermalen door den Schrijver behandeld, en tot de door hem geleverde Geschiedenis van WILLEM V behoorende, stipt hij slechts met een enkel woord aan.

In stede van alle die regtstreeksche of zijdelingsche uitvallen tegen waarachtige liefhebbers des Vaderlands in onze bloeijendste tijden, die echter inzigten volgden, welke eene latere ondervinding als ongenoegzaam tot behoud van den Staat heeft doen kennen, zou VAN DER AA beter gedaan hebben, wanneer hij het Hooge Godsbestuur in de betrekkingen der Prinsen van *Oranje* tot ons Vaderland had doen

OP-

(*) *Toestand van Nederland*, IIIde D. bl. 118.

opmerken: — *Spanje* doet WILLEM I vermoorden, en hoopt daardoor het bondgenootschap te ontwrichten; dan juist deze moord brengt, in plaats van den meer staat- dan krijgskundigen WILLEM I, in *Neêrlands* hoogsten nood, een' jongeling op zijn' post, die, grooter krijgsman dan zijn Vader, den reeds half verweldigden Staat met de wapenen beschermt, en den luister van PARMA doet tanen. Hij en FREDERIK HENDRIK dwingen het afgestredene *Spanje* eindelijk tot erkentenis van 's Lands onafhankelijkheid. WILLEM II belaagt 's Lands vrijheden, en wordt weggerukt in den bloei zijner jaren. Maar wanneer nu eene andere partij den afkeer tegen het Stadhouderschap tot een ander uiterste drijft, de landmagt laat vervallen, en LODEWIJK XIV daardoor den ondergang der Republiek reeds als zeker stelt, zoo valt niet zij, maar DE WITT; en LODEWIJK moest dus zelf in WILLEM III (zoo wilde het de Voorzienigheid) den man op zijn' post brengen, die, gelijk WILLEM I tegen FILIPS II, dus tegen hem zou overstaan, en niet alleen voor *Nederlands*, maar voor *Europa's* vrijheid zou strijden (*). Het onregt, WILLEM III aangedaan, wordt door de erfelijkverklaring van het Stadhouderschap in de mannelijke linie, en door meerdere magt in de drie voormaals overheerde Gewesten, vergoed. Maar WILLEM III werd Koning van *Engeland*, en het stond geschapen, dat hierdoor *Nederland* met den tijd een aanhangsel des *Britschen* Rijks geworden ware. Hij stierf zonder kinderen. Vier Provinciën miskennen op nieuw de verdiensten van zijnen stam, die in een' anderen tak, reeds met den zijnen vermaagschapt, voortbloeide, en willen liever eene drukkende Familieregering, dan het Stadhouderschap, herstellen. Wat is het gevolg? Een nieuwe aanval der *Franschen*, en eene omwenteling, even als in 1672, waarin de regten van het *Oranje*-huis andermaal uitgebreid, en het Stadhouderschap in de mannelijke en vrouwelijke linie erfelijk verklaard wordt. Na eene lange rust en hoogen bloei van den Staat, verdeelen hevige partijschappen denzelven. Uit geheel andere gronden, dan voorheen, zoekt men het gezag van den Stadhouder thans door eene onbepaalde Volksregering te vervangen. Dit mislukt, en met nieuwen luister prijkt het vervolgde

(*) Dus drukt sich de beroemde HEEREN uit, in zijn *Handbuch der Geschichte des Europ. Staatensystems*, f. 221.

de Huis, gewaarborgd door twee der magtigste *Europesche* Staten. Nog éénmaal, echter, wint het *Fransche* magt en invloed; het blijft nu niet bij bedreiging of aanval, maar het geheele staatsgebouw wordt gesloopt, de Staat het onderstboven gekeerd; een Nationaal bankeroet, verlies van onafhankelijkheid, volksbestaan, personele vrijheid, goed en bloed, is het gevolg; tot dat de overmaat der ellende nu *aller* harten heeft vereenigd voor dat Huis, 't welk, als de palmboom, hoe zwaarder gedrukt, hoe hooger verrijst. Nu is geen Stadhouderschap meer een genoegzame waarborg; de Oppermagt, binnen wijze palen omschreven, is het loon voor zoo veel doens en zoo veel lijdens ten behoeve van *Nederland*; en *Frankrijk* heeft, in weêrwil van zichzelve, door het hooge Godsbestel, voor de derdemaal tot telkens grootere verheerlijking van het Huis van *Oranje*, en tot vestiging van *Nederlands* staatsvorm, medegewerkt. Hoe hartelijk zou WAGENAAR (bij VAN DER AA op bl. 513, 514 aangehaald) thans niet den lof, door hem aan WILLEM IV gegeven, op onzen waardigen Vorst toepassen: „ Indien de oude Patriotten, vermaard „ in 's Lands Geschiedenissen, eens mogten opzien, en de „ *Vorstelijke* waardigheid gesteld vonden in handen van Z. K. „ H...., DE WITT zou hem, uit genegener hart dan hij „ WILLEM III deed, met de verkregene waardigheid geluk „ wenschen. DE GROOT zou hem dezelfde, en nog grootere hoogachting toedragen, dan, in zijnen eersten tijd, „ Prinse MAURITS. En, ZOO OLDENBARNEVELD eens „ uit het gezelschap der bleeke schimmen terug geroepen „ wierd, zou hij de grootste Prinsgezinde van allen zijn!" — Dat wij dit erkennen, en deze groote Mannen niet lasteren! Hunne omstandigheden en tijden waren niet de onzen.

Van den stijl dezes boeks zullen wij niet reppen. Waartoe zou dit dienen? Voor den Lezer niet: deze kent, uit andere lijvige werken, 's mans schrijftrant reeds ten volle. Voor hemzelven, tot verbetering of teregtwijzing? Hoe dwaas, daaraan slechts te denken! VAN DER AA zal zijne gerekte, krachtelooze, en slechts met scheldwoorden, in plaats van alle andere sieraden, besprengde volzinnen niet verloochenen; en hij heeft immers reeds aanvankelijk tegen onze aanmerkingen plegtig geprotesteerd! Wij meenen derhalve den man geen grooteren dienst te kunnen doen, (want het tegendeel zou hem misschien, uit spijt tegen ons, te sterker in zijne gebreken

ken doen volharden) dan ftijl en taal onbeoordeeld te laten. Van den inhoud verbood ons de eer dier groote, zelfs bij den Buitenlander in de hoogfte achting ftaande Landgenooten, welke hier aangerand wordt, geheel te zwijgen. Mogten dergelijke gefchriften het vuur der tweedragt niet weder ontfteken, en de klove der verwijdering grooter maken!

Tafereel van het Koningrijk Sakfen, *door* MALTE-BRUN. *Te Leyden*, *bij* L. Herdingh en Zoon. 1815. *In gr. 8vo.* 112 *Bl. f* :-18-:

De algemeene vestiging der aandacht van Europa op Sakfen bragt het befluit voort om dit ftuk te vertalen. Opdat dus de behoefte of de nieuwsgierigheid niet voorbijga, willen wij ons ook met de aankondiging fpoeden. Bedriegen wij ons niet, dan komt deze vertaling uit eene zeer geachte hand, die ook hier aanmerkingen en kleine veranderingen aan het ftuk heeft toegevoegd. De Schrijver betuigt de meeste plaatfen in 1799 zelf bezocht te hebben, en maakt daarenboven gebruik van een onuitgegeven reisverflag van een ander.

Ziehier de opfchriften der onderfcheiden Hoofddeelen. Inleiding. Sakfens naam. Sakfens gefchiedenis. Natuurkundige befchouwing van Sakfen, deszelfs rivieren en gebergten. Beknopte geologie van het Sakfifche ertsgebergte. De delfftoffen, welke Sakfen oplevert. Voortbrengfelen van het planten- en dierenrijk. Staatsverdeeling, uitgeftrektheid en bevolking van Sakfen. Sakfens hoofdftad en derzelver omftreken. De Opper- en Neder-Lausnitz. Meisfen en Wittenberg. Het ertsgebergte, Freyberg enz. Het Voigtland. De Neuftadter Kreits. Leipzig en deszelfs omftreken. Merfeburg, Naumburg, en het Keurvorftelijk Thuringen. Het Mansfeldfche en het Hennebergfche. Staatsgefteldheid. De Financiën. Het Krijgswezen. Schulden van Staat en van den Vorst. Sakfens handel en nijverheid. Befluit.

De bekwaamheid van Schrijver en Vertaler, benevens deze inhouds-opgave, genoegzaam borg blijvende voor de belangrijkheid van dit historisch- politiek- oeçonomisch of ftatisisch tafereel, vergenoegen wij ons met het overnemen van één en ander ftaal.

„ Dres-

„ Dresden schijnt mij één der aangenaamste verblijven, die men in Duitschland vindt. Te Hamburg weet men beter te cijferen, en zich te verrijken; te Weenen brast men meer; te Berlijn en te Jena doorgrondt men de verhevene diepzinnigheden van KANT en FICHTE veel beter; te Weimar vindt men meer dichters; de bibliotheek van Göttingen en de parade van Kassel hebben geene wederga; maar Dresden is met zijne schilderijen, zijne wandelwegen, zijne goede menschen, en bevallige vrouwen, welligt meer waardig, dan eenig hoofdkwartier van de Duitsche dichtkunde, krijgskunde, staatkunde of wijsgeerte."

„ De Opperlausnitz is, onder alle Saksische landen, het eenige, dat den voorrang in nijverheid aan het ertsgebergte betwisten kan. Het fabrijkwezen bloeit er sinds eeuwen. De lakenfabrijken zijn er de oudste van allen. Zij hebben sterk afgenomen; maar zij zijn nog van aanbelang. Men vervaardigt er jaarlijks 27,000 stukken laken, waaraan men nagenoeg 800,000 pond wol verwerkt. Aan de kousenfabrijken gaat er jaarlijks 130 à 150,000 pond wol. De katoenfabrijken maken eenen voornamen tak uit. Maar veel gewigtiger zijn er in de derde plaats de linnenfabrijken. Volgens de tolregisters, werd in 1786 en 87 vóor 4 millioen, 752, 803 thalers uitgevoerd; maar in 96 voor niet meer dan derdehalf millioen. Op deze hoogte schijnt de uitvoer nagenoeg te blijven."

„ Er worden bij den handel op de Leipziger mis 18 millioen thalers in omloop gerekend te wezen. Belangrijk is bovenal de boekhandel op de Mis. Twee- of driehonderd boekverkoopers komen er hunne nieuwigheden aanbrengen, die van anderen, en vooral die der vijftig boekverkoopers van Leipzig, inruilen, en elkanderen voor het overige in geld of wissels betalen. Zij vertoont Europa in het klein. Men ziet er groote en kleinere kooplieden en fabrikeurs van allerlei soort, uit allerlei landen. De straten grimmelen er van de kakelbonte menigte; en de waren, welke zij er komen koopen of verkoopen, vormen eene mengeling, welke vooral niet minder kakelbont is. Wij zagen in 1799 nevens elkanderen schitterend porselein en zwart aardewerk, allerlei Duitsche snuisterijen, kleinooden en kinderrammelaars, nieuwe stelsels van wijsgeerte en nieuwe kapotten van Parijs, regtzinnige sermoenen en ongebondene romans, beelden van Heiligen en — busten van BONAPARTE!"

„ Onze plaatsbefchrijving van fteden en landen heeft den Lezer moeten overtuigen, dat Sakfen een der nijverfte gewesten van Duitschland is. Ja men kan ftaande houden, dat geen gewest van gansch Duitschland zóo vele verfchillende fabrijken op zijnen bodem vereenigt. Men vervaardigt er linnengaren, weeft er linnen en maakt er gewast linnen, fustijn, fijn en grof laken, baai, flenel en allerlei flag van wollen ftoffen, fraaije mousfelinen, gedrukte en ongedrukte katoenen, mutfen en koufen, zijden koufen, fluweel, zeer fraaije half zijden ftoffen, linten en kanten, hoeden en handfchoenen. Men heeft er uitmuntende verwerijen en 80 papiermolens. Men maakt er fraai gekleurd papier, gouden en zilveren galonnen, het beste Europisch porfelein, wat de ftof betreft, zeer fraai glaswerk, velerlei dingen van flangefteen en ander fteenwerk, het beste fmalt (mineraal blaauw) van gansch Europa, ijzeren vaatwerk, uitmuntend zwart plaatijzer en blikken platen, allerlei werk van ftaal, geel koper en pinsbek. Men bereidt er eindelijk zwavel, vitriool, vitrioololie, fterkwater, rattenkruid en borax."

Disfertatio Chemico-Phyfica inauguralis *de auro fulminante*, quam — pro gradu Doctoratus, fummisque in Philofophia honoribus more majorum rite et legitime confequendis, publice ad disceptandum proponit JANUS CONSTANTINUS DRIESSEN, *Daventrienfis.* Groningæ apud *J. Oomkens.* 1814. p. p. 102. 8vo.

Het is bij Akademifche Eeuwfeesten, zoo in ons Vaderland als elders gevierd, doorgaans de gewoonte geweest, dat eenige verdienftelijke jongelingen op zulk een tijdftip, naar de wijze der voorouderen, tot Akademifche graden bevorderd werden. Ook aan de Groninger Hoogefchool heeft men bij het laatst gevierde Eeuwfeest deze gewoonte nagevolgd; en gelukkig zij, dat zij op dat tijdftip eenen kweekeling had, die niet alleen volgens de algemeene geruchten zulks verdiende, maar ook door deze Verhandeling overvloedig bewezen heeft, deze eer ten volle waardig te zijn.

Laat ons, om de waarheid hiervan aan te toonen, de voor ons liggende Verhandeling eenigzins naauwkeuriger nagaan.

De-

Dezelve is, na eene korte voorrede en welgeschrevene inleiding, waarin de Schrijver, in eenen mannelijken stijl, de waarde der Natuurkunde verheft, en de reden openlegt, waarom hij juist deze stof tot onderwerp zijner Verhandelinge gekozen heeft, in vijf Hoofdstukken verdeeld.

In het eerste Hoofdstuk handelt de Schrijver over den naam en de geschiedenis van het Dondergoud, en de verschillende manieren om hetzelve te bereiden; en het is hier vooral, dat hij toont, zoo wel met de oude als met de nieuwste geschiedenis zijner wetenschap, volkomen bekend te zijn, en dat men dus eene volledige opgave vindt van hen, die over dit onderwerp geschreven hebben, en van hetgeen zij er over hebben te boek gesteld. Ook geeft hij hier belangrijke raadgevingen en waarschuwingen over het droogen, bewaren en behandelen van deze, in zijne uitwerkselen zoo verschrikkelijke, stof; alsmede eene zeer duidelijke verklaring, wat er bij de bereiding van het Dondergoud gebeurt, en welke deszelfs zamenstellende deelen zijn; en eindelijk een betoog, dat deze stof zonder eenige *Ammonia* niet kan vervaardigd worden; te weten niet zoo, dat dezelve de eigenschap heeft van te ontploffen.

Het tweede Hoofdstuk handelt over de eigenschappen van het Dondergoud; als over deszelfs kleur, smakeloosheid, onoplosbaarheid in water, vermeerdering van gewigt, de eigenschap van te ontploffen, den hiertoe noodigen graad van warmte, wrijving en drukking; voorts de kracht en het geweld van deze ontploffing, welke allersterkst, en in alle streeklijnen, werkt op hetgeen deze stof aanraakt of ontmoet; waarbij eindelijk nog eene berekening gevoegd is van de werking dezer ontploffende kracht, en eene vergelijking met de veel mindere werking van het kruid. Vervolgens beschouwt de Schrijver in dit Hoofdstuk ook nog het geluid of het geraas bij de ontploffing, en de ontknapping (*crepitatio*), bewijst, dat niet de geheele hoeveelheid Dondergoud op eens en te gelijk ontploft, onderzoekt, of de eigenschap van te ontploffen door den tijd verloren gaat, en handelt daarna opvolgend over de werking der electrische stof, van het zonlicht, der loogzouten en der zuren op het Dondergoud, over de ontploffing in verschillende luchtsoorten, over hetgeen er na de ontploffing overblijft, en over het gebruik van het Dondergoud.

In

In het derde Hoofdstuk handelt de Schrijver over hetgeen de kracht van het Dondergoud vermeerdert, als de wijze van het daar te stellen, de afwassching en de koking in het water.

Het vierde Hoofdstuk heeft ten opschrift: over hetgeen de donderende kracht vermindert, of geheel wegneemt; waaronder door den Schrijver geteld wordt eene langzame verwarming, de bijvoeging van een droog poederachtig ligchaam, zwavel, belette uitzetting, uitgeperste oliën, æther en borax; — terwijl eindelijk het vijfde en laatste Hoofdstuk toegewijd is aan een onderzoek over de oorzaak der ontploffing, waarin de jeugdige Schrijver nieuwe bewijzen geeft van zijne bekendheid met de geschiedenis van zijn vak, van de moeite, die hij zich gegeven heeft, om alles, wat er over deze stof voorhanden is, te verzamelen, en van zijn juist oordeel, om in dat alles het ware van het valsche te onderscheiden.

Men ziet dus uit de opgave van den inhoud dezer belangrijke Verhandelinge, dat wij in den aanhef onzer beoordeeling daarvan niet te veel gezegd hebben; dezelve is inderdaad een stuk, dat door deszelfs volledigheid, door de daarin heerschende orde, door de juiste opgave van het doel der proeven, over dit onderwerp in het werk gesteld, en door de oplossing der schijnbare strijdigheden in de proeven, welke met het Dondergoud zijn genomen, en de ontdekking van de oorzaak en den grond dezer strijdigheden, als eene gewigtige bijdrage tot de kennis der Scheikunde moet beschouwd worden, en zoo wel den jeugdigen Schrijver, als zijne beroemde Leermeesters, en der Hoogeschole, waar hij dezelve verdedigde, tot eer verstrekt. — Hartelijk wenschen wij, dat de Schrijver eerlang in eene betrekking moge geplaatst worden, waarin hij zijne reeds verkregene kundigheden ten nutte der Wetenschappen en des Vaderlands kan aanwenden; daar wij uit deze proeve alle redenen gekregen hebben, om te verwachten, dat hij eenmaal den beroemden naam der DRIESSENS tot groote eer verstrekken, en, even als zijne voorvaders, den roem des Vaderlands verhoogen zal.

Apo-

Apologie des Français, faite par un Hollandais. A Leide, chez *la Veuve M. Cijfveer, Fils de Jean.* 1814. 8vo. 24 pag. *f* :-8-:

Eene in zeer goed *Fransch* geschrevene, dichterlijke Satire, volgens den titel door een' *Hollander*, maar die blijkbaar gewoon is in 't *Fransch* te denken. Zij is in den vorm eener zamenspraak tusschen den *Apologist* der *Franschen* en eenigen zijner landgenooten, die zich het meest over hen te beklagen hebben; als, een' onderwetschen *Hollander*, een' Predikant, een' bedrogen Echtgenoot, een' Regtsgeleerde; vervolgens eenige ongenoemden, die zich beklagen over de *Fransche Préposés*, *Contrôleurs* enz., tot *Voleurs* incluis; over hunne kelderrotten, de Conscriptie, het verhoogde zegelregt, de *reductie* der interessen, den stilstand van den handel, de achterstelling van onze taal, waarbij de gewezene Leidsche *Professeur* (*si dis placet*) MIEL'LE, onder den schoonen titel van *Clopin-Clopant*, niet vergeten wordt, en zijn lof met den volgenden hartigen regel besloten:

Un seul Clopin-Clopant massacre vingt Racines.

Nu echter wordt het den verdediger te heet; de schaar van aanvallers wordt zoo groot, dat hij best keurt de *palinodie* te zingen, en de Franschjes te raden, liever *par l'esprit et les grâces* de Heeren der Wereld te worden; van welke heerschappij wij echter, wat ons land betreft, nederig verzoeken verschoond te blijven; wij kennen die *liens d'amour* van de *bevallige*, *verleidelijke* en *ligtzinnige* broêrtjes, en wij zijn bang, dat ons die apenliefde, aan wier omhelzingen wij thans ter naauwer nood ontsnapt zijn, voor de tweede keer geheel zou smoren. Voorts voelt men, dat de Schrijver voornamelijk onze bevallige Heeren en Meesters *turlupineert*, en dus met hunne eigene munt betaalt; maar onze goede landgenooten krijgen toch ook menige *coup de patte*, vooral de Dominé, de hoorndrager, de Advocaat, en de koopman. Geen tak der Fransche knevelaars-*industrie* wordt zoo bitter, zoo vinnig doorgestreken, (zoo wel in den tekst als in de bijgevoegde noten) als de kelder-visitatie, (zelfs de *Conscriptie* komt er beter af) hetgeen ons bijna zou doen denken, dat de Schrij-

Schrijver een - wijnkooper was, omdat hij met zoo-veel *connaissance de cause* spreekt,

— *quaeque ipse miserrima vidi,*
Et quorum pars magna fui.

Immers, voor een' grossier is hij veel te geleerd, te kundig, en te bereisd. Doch wij durven zelfs het geopperde vermoeden naauwelijks voet geven; daar wij, met allen eerbied voor de Heeren wijnkoopers, er toch weinigen kennen, die *coulant* PLATO en LUCIANUS in de grondtaal lezen, gelijk hier, blijkens de noten, het geval moet zijn.

Zie hier een klein staaltje van den stijl:

Vous dites que, fondant son pouvoir sur l'erreur,
Il (NAPOLEON) est presque gascon comme le Moniteur;
Que de couleurs qu'il paye enluminant sa gloire,
S'il nous montre du blanc, c'est du noir qu'il faut croire.
Vous connaissez bien peu le grand Napoléon.
Le mensonge jamais ne souilla son renom.
S'il crie à la victoire en perdant l'Allemagne,
C'est que depuis deux ans il joue à qui perd gagne.

Dit boekje schijnt in het begin des verleden jaars, of het einde van 1813, geschreven te zijn, en heeft dus nog even *le merite de l'à propos.* De Lezer vergeve ons de vele bastaardwoorden; zoo ergens, komen zij hier te pas.

De Feestdag in November 1814.

But see, at length, the british ships appear!
Our Nassau comes!
The day is come, when heav'n design'd to show
His care and conduct of the world below.

ADDISON, Miscellaneous Poems.

Te Amsterdam en in 's Hage, bij de Gebr. van Cleef. *In gr. 8vo.* 11 *Bl. f* :-6-:

Een vers ter verjaring van onze verlossing. Eene soort van beerzang. Een stukje, dat met warmte opgesteld, en, naar inhoud

houd en vorm, niet zonder verdienste is. Men kan geene oorspronkelijkheid, geene gelukkige wendingen aan hetzelve ontzeggen. Misschien, echter, was de losheid, die in het geheel heerscht, eenigzins boven de krachten, of buiten het eigenlijk talent, van den Dichter; zoodat de uitdrukkingen daardoor wel eens min juist en klaar, de beelden min zuiver, en enkele overgangen min natuurlijk zijn. Wij weten b. v. niet, of *ontboeide snaren* wel goed klinken. *En 't bloed zou Neêrlands redding zijn*, in c. 5, wordt niet terstond begrepen. Het 7de couplet heeft ook eenige toegevendheid noodig. Verder gevoelden wij, c. 8, het rijm niet van *hoezee* op *zee*; en men mag zich, c. 9, achter *springt* wel een punct verbeelden. Wat vroeger luidt: *dampt nog Europa klam van bloed*, ons ook vreemd. De vierde regel van hetzelfde couplet levert eén' gebrekkigen zin. En, om te eindigen, *Terug, regtschapen Nederlanders*, c. 14, schijnt ons daar ongepast.

De Heer CAMPAGNE vergeve ons deze aanmerkingen op een stukje, waaraan wij met ons geheele hart den bovengemelden lof gaven. Wij leven in eene eeuw en eenen tijd, dat men lof met poëzij behalen kan, al vindt de kunstregterlijke vijl ook oneffenheden. Wij deelen in 's mans uitboezeming, en danken hem.

De Spreuken van Salomo. Een Leesboek voor de Scholen. Te Gorinchem, bij J. van der Wal. *In kl.* 8vo. 92 *Bl.*

Dit boekje verdient allezins lof; niet alleen de Spreuken van Salomo, en het onderwijs door spreuken, maar ook de verstandige keuze, de opheldering, en de wenken voor den onderwijzer. Een Hoogduitsch werkje van BEUTLER ligt ten grondslage; maar het is voor onze jeugd bearbeid; de overzettingen van onzen MUNTINGHE, VAN DER PALM, HAMELSVELD, VAN VLOTEN zijn vergeleken, en ook in de keuze der spreuken heeft men den Duitschen voorganger niet slaafs gevolgd. Men gebruike het ook in de huisgezinnen; en dan durven wij den huisvader raden, dat hij ook zijnen gewonen Huisbijbel bij de hand hebbe, en het kind de spreuk met de woorden van denzelven inprente, immers zoo dikwijls de zin daarvan nu, na de hier gegevene opheldering, duidelijk is. Gemeenzaamheid met de eigene woorden van het gewone Lees- en Huis-boek in ieder Christelijk

huis-

huisgezin is van een onberekenbaar nut, en de nieuwere overzettingen hebben dikwijls zelfs voor het kind die kracht niet. Wij prijzen echter dezelve, ook in dit boekje; maar het zij ten blijve opheldering; liefst prenten wij het kind de gewone woorden van den Huisbijbel in het geheugen, met uitzonderinge dán alleen, wanneer dezelve of genoegzaam onverstaanbaar zijn, of den zin geheel niet treffen. Dezen tekst er bij te voegen, had de kosten onnoodig verzwaard: het is zelfs goed, dat men gedrongen worde, den Bijbel zelven telkens in te zien.

Verzameling van aardige en het verstand opscherpende Anekdoten. Een St. Nikolaasgeschenkje voor de Jeugd. Te Rotterdam, bij J. Hendriksen. *In kl.* 8*vo.* 200 *Bl. f* :-18-:

Het is met den Uitgever van dit Anecdotenboekje als met zijne Collegas *in genere:* hij brengt uit zijnen schat voort oude en nieuwe dingen. Van het eerste is ons één staaltje voorgekomen, zeldzaam om de verkleeding. Elk, namelijk, die Latijn kent, kent insgelijks FEDRUS verhaal van den boer met het jonge varkentje onder den mantel, dat niet zoo natuurlijk knorde als zekere poetsemaker; hiervan nu vindt men hier eene tweede uitgave, maar in het Engelsch. Misschien is het wel even min in de oudheid als in Engeland voorgevallen; maar dan maakt het althans hier onder de *anecdotes* geene zoo goede figuur als ginds onder de *fabelen.* Enfin, vele andere schijnen minder bekend en ons aardig toe, inzonderheid van die soort, welke de Engelschen *blunders*, wij *bokken* — elders lazen wij: omgekeerde punt- of wel stomp-dichten — gewoon zijn te noemen. Zie hier, ter proeve, een en ander.

Verstandige Keus.

Uit hoofde van zeker misdrijf, werd iemand ter dood veroordeeld. Uit bijzondere genade, evenwel, had men hem vergund, zelf zoodanige soort van dood te verkiezen, als hij wilde. „Welnu," zeide de karel, „als ik dan toch vrijheid van keus heb, zoo wil ik van ouderdom sterven."

Een

Een Wonder.

Een dorppachter was in de stad gekomen, en had, naar zijne gewoonte, wat te diep in het glaasje gekeken. Bij geluk had hij een zeer geoefend en mak paard, waarmede hij des avonds, zachtjes naar huis reed.

Eenige onbedachte jonge lieden, welke met den dronken pachter eene grap wilden hebben, hadden hem op eene plaats, daar hij voorbij moest komen, opgewacht, namen hem van het paard, stelden zich aan alsof zij alle zijne zakken ontledigden en uitplunderden, (hoewel zij hem toch niets ontnamen) en zetteden hem vervolgens, het achterste voor, te paard; terwijl zij hem evenwel daarop vastbonden, opdat hij er niet mogt afvallen en een ongeluk krijgen. — De beschonken man liet zich dat alles doen, zonder er een woord tegen te spreken.

Het paard ging zachtjes met zijnen heer voort, en bragt hem alzoo gelukkig te huis.

De pachter riep; — zijne vrouw deed hem open, ten hoogste verwonderd over de zonderlinge manier, waarop zij haren man te paard zag zitten. „ Mijn God," schreeuwde zij, „ wat is u dan overgekomen?"

„ Ach, *Marregriet!*" antwoordde de stamelende pachter, „ schurken! — schurken hebben mij geplunderd, en die laaghartige deugnieten, ziet gij, hebben, daarenboven, mijn arme paard den kop afgesneden."

Slecht nagevolgd.

Voor eenen Organist had men het volgende grafschrift op zijne grafzerk gezet:

Hier ligt de Organist N. N. Hij bevindt zich thans in een oord, waar zijne muzijk door eene duizendmaal betere muzijk overtroffen wordt.

Dit grafschrift, hoe zonderling ook, beviel nogtans eenen ouden vuurwerker zoo wél, dat hij in zijn testament uitdrukkelijk beval, na zijn overlijden, het volgende grafschrift op zijne zerk te plaatsen:

Hier ligt de Vuurwerker N. N. Hij bevindt zich thans op eene plaats, waar zijn vuurwerk door een duizendmaal grooter vuurwerk overtroffen wordt.

AAN DEN HEER RIDENDO &c. OP DEN UITHIJK.

(Zie *Recensent*, *No. II. Antikritiek.*)

Indien ons, bij het lezen van uw *gekout*, het: „*pietate gravem et meritis si forte virum quem*," niet ongelukkig te binnen kwam, dan zijt *gij* die *vir quidam*, en is de Heer HAAKMAN de *pius Aeneas*; en *wij* — maar neen, dat *wij* hindert u, — *ik* ben *het manneke dat kleur op kleur krijgen moet*, enz. en het *silent* moogt gij er wel bijvoegen, daar ik weinig meer dan „*peccavi*" zeggen wil.

„Die kaatsen wil, moet den bal wachten;" maar dat ik hem zoo knap en gevoelig vlak tegen de scheenen krijgen zou, had ik waarlijk niet gedacht; en dat, omdat ik de *Balance*, *en* om den titel, *en* omdat zij, in mijn oog, maar weinig betrekking had tot het voorgaand droomgezigt, (waarvan zij de *Appendix* genoemd wordt) voor een afzonderlijk stuk heb aangezien! Ik had ook aan den Appendix van menigen Catalogus moeten denken!....

Dat HAAKMAN geen FOKKE is, meen ik duidelijk genoeg gezegd te hebben; echter bedank ik u voor het nader berigt hiervan; evenwel, zij waren beiden *lachverwekkers*; want de Heeren van *Doctrina* zullen toch ook wel eens bij eene Verhandeling van FOKKE, zoo wel als nu bij deze van HAAKMAN, (volgens uw berigt) hoewel dan misschien minder *schaterend*, gelagchen hebben. Maar daarom mogt ik tusschen beide die gelachverwekkende Redenaars geene vergelijkende parallel trekken, want zij werkten in een verschillend *genre*; gelijk *Hansworst* ook al in zeker *genre* werkt. Evenwel, zij zijn ieder in hun *genre* even goede Satyrici. Waarlijk, het was dom van mij, dat ik het *genre* niet opmerkte! Het gebeurt mij intusschen wel eens meer, en het is misschien mijn ongeluk, dat ik bij sommige Satyrici niet lagchen kan, daar evenwel anderen *schaterend* lagchen; en zoo ook omgekeerd. Ik moet daarom in het vervolg voorzigtiger zijn bij het beoordeelen van hetgeen gelach verwekt; indien het Publiek voortaan mijne recensiën nog maar lezen wil! Ellieve, Mijnheer! kunt gij mij ook berigt zenden, *wanneer* en *waarover* men in *Doctrina* zoo al lacht? want daar zit het beschaafd Publiek; dit erken ik nu, en zonder

eeni-

eenige uitspanning; immers Gij, Mijnheer, zijt dan *lid*, en *toejuicher*, en onder de genen, die de Redenaars *overhalen* tot het uitgeven van hunne gelachverwekkende Redevoeringen *tot nut en vermaak!* Aan u had ik dus een best adres.

Iterum peccavi; want, behalve onſchuldig vermaak, (dat ook zijne nuttigheid heeft) zag ik in des Dokters *Reis naar de Maan* volſtrekt geen nut. Maar, naar het ſchijnt, verſchillen wij zeer over hetgeen al of niet nuttig is. Gij gaat (zekerlijk tot nuttige ſtichting) nog al veel *in kerken, daar gij een Sermoen hoort, dat in vorm en gang* (misſchien ook in onderwerp en ſtrekking) *veel heeft van de gewone* (ook wel eens Ironisch-comiſche?) *Verhandelingen in Felix Meritis, Concordia,* en *Doctrina:* mij mogt dit éénmaal gebeuren, maar voor de tweede maal, en bij denzelfden prediker, gebeurde het mij zeker niet. Maar dat is nu uw ſmaak, en van daar welligt, dat gij in de *preekaardige* Verhandeling van den Dokter zoo weinig *preekaardigs* vond; afwisſeling vermaakt, en hier vondt *gij*, de komiſche of ſatyriſche zetten er uit genomen, niets meer dan een doodmager preekſkelet, (namelijk van dat *genre*, als gij bij voorkeur hooren gaat;) en te magerder zeker nog, omdat de toepasſing op het einde tot het *wezen* eener preek niet behoort, volgens de Verhandeling in ons Tijdſchrift van het vorig jaar, „men zegt van „Prof. B.....” NB. Dit *men* is de Prof. zelf, volgens de Voorrede van zijne uitgegevene Leerredenen; (maar deze zijn welligt ook niet van uwen ſmaak, al hebben zij ook geene toepasſing aan het eind.) Maar *ik*, die met de gewone predikwijze in andere kerken dan meer bekend ben, meen, dat men, de komiſche en ſatyriſche zetten uit HAAKMAN's Verhandeling uitſchrappende, er, zonder de invoeging van vele nieuwe denkbeelden, gemakkelijk eene ſtichtelijke predikatie van maken kan; hoewel dezelve dan in uwe, en misſchien ook in mijne eigene oogen, wel een wat mager beestje wezen kon, waaromtrent dan evenwel het „*tranſeat cum ceteris!*” gelden mogt.

Dat ik gezegd heb dat de Dokter zijnen droom *al droomende ter neder ſchreef*, hebt gij zeker zoo wat half ſlaapdronken het Publiek op de mouw geſpeld. En daar wij het over de *Balance* zoo eens zijn, zou het jammer zijn, dat de *Reis naar de Maan* tusſchen ons een twistappel blijven moest. Neemt gij het door mij daaromtrent gezegde dan maar *in bonam partem,*

tem, zoo is dat fraaije ſtuk, naar uw gevoelen dan ook in mijn oog, een *meesterſtuk*. Voor het overige, dat iemand in *maatſpraak* iet goeds, maar, als hij *proza* ſchrijft, iet zeer middelmatigs levert, is, naar mijne gedachte, niet buiten voorbeeld. De luim laat zich niet dwingen, Mijnheer! en er zijn enkele Vernuften, waarvan het geldt, als de geest vaardig wordt:

Sponte ſua carmen numeros veniebat ad aptos,
Et quod tentarem ſcribere verſus erat.

Ik hoop intusſchen, Mijnheer! dat de Dokter u eene goede doſis ſchrikpoeder zal hebben toegediend, en dat het gezegende werking deed, toen gij meendet, dat ik *drie man zeven armen af ging ſlaan;* want het zou mij ſmarten, zoo die ſchrik u benadeeld had. Ik neem veel deel in u; want ik heb aan u groote verpligting. Zelf gerecenſeerd te worden, is voor een' ſteller van recenſiën een zonderling genoegen, en vóór de verſchijning van den onlangs ſchijndooden, maar nu weder als een *phœnix* uit zijne asch verrezenen, *Recenſent ook der Recenſenten* eene groote zeldzaamheid; en ik moet u zeggen, Heer Confratér! dat uwe welligt eerſte proeve den meester belooft. Zoo nu de Heer HAAKMAN weder iets uitgeeft, is de *loffelijke* recenſie gereed: „ dat „ ſchrijven en redevoeren voor hem ſlechts één bijwerk is; „ dat hij dit beide doet ten gevalle van eenen gullen vriendenkring en op deszelfs dringend aanzoek; en dat men alzoo van hem niet dat *geacheveerde* vorderen kan, dat men „ van eenen *geleerden van beroep* of een *genie* met regt verwachten mag." En wij zouden ons wel reeds bij voorraad tot zoodanig eene recenſie willen verbinden, indien niet misſchien wederom een Appendix (als bij de ſtukjes thans tusſchen ons in quæstie) ons tot een' minder karigen lof verpligten zal. — Ik haast mij met dit mijn geſchrijf, of het welligt nog tijdig komen mag, om bij den *Recenſent ook der Recenſenten* voor een verzoek *om genadig regt* te kunnen gelden: want tot u, die voor den Heer HAAKMAN zoo moedig optrad, *oude bedaarde Heer! eenvoudig Man of Jongeling!* (al naar uw believen, zoo als gij u noemen wilt) zeg ik eenvoudig: *masculam defenſionem ex animo gratulor.*

De Rec. in de *Letteroeff.* van Dr. HAAKMAN's *Verh.* enz.

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen van MATTHIJS SIEGENBEEK. *Te Haarlem*, *bij* A. Loosjes, Pz. 1814. *In gr.* 8vo. *XX*, 311 *Bl.* *f* 2-18-1

Een ieder, die met den gang der wijsgeerige beschaving gedurende de laatste jaren in Duitschland bekend is, weet, dat dezelve veel invloed gehad heeft op de beschouwing en behandeling der H. Schrift. Zonder over het voor- en nadeelige van dezen invloed uit te weiden, merken wij slechts aan, dat de beoefening der Wijsbegeerte aanleiding gaf, om de zoogenoemde *hoogere Kritiek* op de verklaring van den Bijbel toe te passen, en daardoor veel vrijer denkbeelden over het ontstaan, over de waarde en het gezag van denzelven in omloop bragt, ja zich uitstrekte op de voorstelling van de hoofdwaarheden, in dat Boek vervat. Van daar, dat de H. Schrift, als Goddelijke Openbaring, en als Woord des Levens, voor vele Leeraars van den Godsdienst, zoo niet overtollig, althans minder noodzakelijk werd; en van daar dus ook, dat derzelver Leerredenen niets anders van het Christendom hadden, dan den tekst, als een passend opschrift gebezigd, ja dat eindelijk spreekwoorden de plaats van teksten uit den Bijbel bekleedden.

Onze Landaard, door eene hem eigene bedaardheid minder vatbaar voor dergelijke buitensporigheden, bleef meer den gewonen weg betreden, en maakte zich de vorderingen onzer Naburen ten nutte, zonder tot derzelver overdrevene begrippen te vervallen. En zoo bleef de beoefening der Wijsbegeerte een' heilzamen invloed op de beoefening der Godgeleerdheid behouden, en stond eene gezonde grammatikaal-historische Uitlegkunde den Leeraar van den Godsdienst als eene veilige leids-

leidsvrouw ter zijde. De Bijbel bleef bij ons de éénige, ware grondslag van het openbaar onderwijs; het was Christelijke waarheid, die verkondigd werd, een Christelijke geest, die alles bezielde.

Eene oppervlakkige vergelijking van de voortbrengsels der beroemdste Kanselredenaars van Duitschland en van ons Vaderland kan het gezegde bevestigen. De werken van eenen VAN DER ROEST, STUART, VAN DER PALM en anderen staan als heerlijke bewijzen aan onze zijde, en de voor ons liggende Leerredenen van den Hooggel. SIEGENBEEK verdienen in dit opzigt allezins naast dezelve gesteld te worden. Een diep gevoel van de hooge waarde des Bijbels als het woord van God, eene hartelijke belangstelling in de zaak des Christendoms, eene grondige behandeling van den tekst, en een regt Christelijke geest, onderscheiden deze stukken zeer voordeelig, en maken de aankondiging van dezelve voor ons tot een wezenlijk genoegen.

De Hooggel. Schrijver geeft in het Voorberigt de redenen op, die hem tot de uitgave van dezen Bundel hebben bewogen. Schoon wij voor ons van oordeel zijn, dat het uitgeven van goede Leerredenen, althans zoo als deze, geene verontschuldiging behoeft; wij houden ons echter verzekerd, dat een ieder de „geheel bijzondere redenen" van den Heer SIEGENBEEK met belangstelling lezen zal. Deze redenen betreffen den tegenwoordigen staat van het Doopsgezinde Kerkgenootschap, waartoe de Schrijver behoort. „Er was „misschien een tijd," zegt hij, „waarin ons Doops„gezind Kerkgenootschap zich beroemen mogt aan an„dere Kerkgenootschappen in ons Vaderland, en bij„zonder aan het grootste en aanzienlijkste onder dezel„ve, over 't geheel, in predikwijze vooruit te we„zen. — Dan, sedert de laatste twintig jaren, is in „dezen onder het Hervormde Kerkgenootschap eene „zoo groote verbetering tot stand gebragt, dat het „onze, wel verre van zich zijnen vroegeren roem lan„ger te willen toeëigenen, integendeel zich gelukkig

„mag

„ mag rekenen, wanneer het slechts kan doen blijken,
„ in het bedoelde opzigt niet ten achteren te zijn. In-
„ tusschen, terwijl vele Leeraren onder de Hervorm-
„ den zich, als om strijd, beijverden, om door de uit-
„ gave hunner voortreffelijke stukken de zoo groote-
„ lijks verbeterde preekmanier, door hen aangenomen,
„ onder de hunnen meer en meer te verspreiden, en op
„ die wijze den roem van hun Kerkgenootschap met
„ hunnen eigenen in top voerden; terwijl ook onder
„ andere Protestantsche Christenen bekwame mannen,
„ door het in het licht zenden van fraai bewerkte
„ Leerredenen, voor zichzelven en de hunnen lof be-
„ haalden, was er onder de Leeraren van ons Kerk-
„ genootschap in de laatste jaren schier niemand, die
„ van zijnen arbeid, als Kanselredenaar, eenige proe-
„ ven deed in het licht verschijnen." HULSHOFF en VAN DER PLOEG waren de éénigen, die, in een tijdsverloop van omtrent twintig jaren, preken uitgaven. „ Deze zoo algemeene en langdurige schroom-
„ valligheid onzer Leeraren in de uitgave van hunnen
„ kanselarbeid, waaruit het onverdiende vermoeden van
„ merkelijken teruggang onder ons zou kunnen oprij-
„ zen, was het voornamelijk, welke mij, na lang aar-
„ zelen en niet zonder den raad en het gezag van man-
„ nen, op wier kunde en vriendschap ik meende even
„ groot vertrouwen te mogen stellen, tot het besluit
„ deed komen, om een klein getal van Leerredenen
„ in het licht te geven."

Wij juichen den verdienstelijken Man van ganscher harte toe over zijn besluit; maar meenen over den grond van hetzelve met hem eenigzins te moeten verschillen. Het komt ons, namelijk, voor, dat de Hoogegel. Schrijver over zijn eigen Kerkgenootschap wat al te nederig denkt, en, zonder aanstoot te geven, over de verdiensten van hetzelve min schroomvallig had mogen spreken; daar het toch niet zoo zeer de Doopsgezinden waren, die zich die verdiensten aanmatigden, als wel de andersdenkenden, die hun dezelve toeken-

 den,

den. Men denke niet, dat wij den lof, welken de Heer SIEGENBEEK aan de groote vorderingen van het Hervormd Kerkgenootschap in predikwijze, ja in den geheelen omvang der Godgeleerdheid, sedert de laatste twintig jaren, geeft, eenigzins willen verkleinen; neen, wij vereeren met hem de uitstekende bekwaamheden en uitgebreide geleerdheid van eenen VAN DER PALM, VAN VOORST, MUNTINGHE en anderen, die wij als sieraden van ons Land beschouwen; maar het schijnt ons toe, dat hij in zijn oordeel over de predikwijze eenige eenzijdigheid aan den dag legt, en de waarde van alle preken naar derzelver meerdere of mindere gelijkheid met de modellen, door de Hervormden gegeven, afmeet. Wij voor ons zouden denken, dat men in dezen meerdere ruimte moet gedoogen, en dat het prediken een zoo wijduitgestrekt en wijdverschillend vak is, dat men de eene of andere manier bezwaarlijk als de eeniglijk ware kan opgeven. Een ieder volgt hierin zijn' eigen' aanleg; en dit is 't, wat den vorm en toon der preken bepaalt. Schoon wij dan ook voor ons, met SIEGENBEEK, de manier van VAN DER PALM zouden verkiezen, gelooven wij echter, dat andere Mannen, schoon in manier van gemelden Meester afwijkende, niet minder voortreffelijke stukken dan deze hebben geleverd. Wij meenen in dezen niet beter te kunnen doen, dan ons te beroepen op hetgeen deze laatste, in de Voorberigten voor zijne meesterstukken, hieromtrent zoo waar en treffend zegt.

Wat de Hoogleeraar over het gering aantal van uitgegeven preken van Doopsgezinde Leeraren aanvoert, schijnt ons volkomen waarheid te zijn, daar de laatste twintig jaren niet meer dan twee eigenlijke verzamelingen van Leerredenen hebben opgeleverd. Doch wanneer men zich de onderscheidene gevoelens en de natuurlijke schroomvalligheid van velen omtrent het uitgeven van preken te binnen brengt, en den kleinen omvang van dat Genootschap, benevens de ongunstige tij-

tijden, hier bijvoegt, zal men zich daarover niet verwonderen; terwijl sommige uitgegeven stukken, en onder andere vele Verhandelingen in TEYLERS *Godgeleerd Genootschap*, door Doopsgezinden geschreven, alle vermoeden van teruggang in godsdienstige kennis over 't algemeen bij een' ieder onderdrukken. De Heer SIEGENBEEK is er ook verre af, van dit vermoeden als regtmatig te beschouwen, en noemt hetzelve *onverdiend;* maar hij vreest nogtans, dat het bij sommigen zou kunnen oprijzen, en wil deze Leerredenen „ tot eene „ proeve doen strekken, dat ook de Leeraren van het „ Doopsgezinde Kerkgenootschap" (waartoe de Heer SIEGENBEEK, als Predikant der Doopsgezinden te *Leiden*, mede behoort) „zich de vorderingen der gees- „ telijke welsprekendheid in de laatste jaren, naar hun „ beste vermogen, hebben trachten ten nutte te ma- „ ken." Schoon wij dan ook van oordeel zijn, dat het Doopsgezinde Genootschap alle reden heeft, om zich over de uitgave van dezen Bundel te verblijden, meenen wij echter, dat de aangevoerde drangreden van den Hoogleeraar vooralsnog minder noodig is; vermits dat Genootschap niet slechts op den eens betreden weg is blijven voortwandelen, maar ook, de kleine omvang in aanmerking genomen, met de anderen gelijken tred houdt.

Bij deze drangreden voegt de Hoogl. nog eene andere, geheel in zijne bijzondere omstandigheden gelegen, welke zijn hart en zijnen ijver voor zijnen post als Predikant eer aandoet. Hij zegt: „ Door eene gansch on- „ voorziene wending van mijn lot in een' anderen „ werkkring geplaatst, dan waartoe ik, door de edel- „ moedige medewerking bovenal der Doopsgezinde Ge- „ meente te Amsterdam, in mijne jeugd werd opgeleid, „ en daardoor aan mijne oorspronkelijke bestemming, „ om bij eenige Gemeente in ons Vaderland den post „ van Leeraar te bekleeden, niet dan voor een klein „ gedeelte kunnende voldoen, achtte ik mij boven an- „ deren gehouden, om, door het gemeen maken van

 „ eeni-

„ eenige vruchten van mijnen kanfelarbeid, het gebrek-„ kige in het beantwoorden aan mijne eigenlijke be-„ ftemming, ten minfte eenigermate, te vergoeden." — Het vervolg van dit Voorberigt loopt over den inhoud, aanleg en ftijl dezer Leerredenen, waarin wij, behoudens onze reeds gemaakte aanmerking over het eenzijdige, menig waar en treffend gezegde vinden.

In de ftukken zelve heerscht veel verfcheidenheid. Zij zijn niet zoo zeer van een' redenerenden en betoogenden aard, als wel tafereelen, die de eene of andere waarheid levendig voorftellen. Zijn de onderwerpen met oordeel gekozen, in de behandeling ftraalt niet minder fmaak en keurigheid door Die behandeling is zoo onderfcheiden als de tekst, en ontwikkelt deszelfs geheelen inhoud. Nieuwheid en oorfpronkelijkheid van denkbeelden moge deze Leerredenen niet onderfcheiden, de Schrijver betuigt, als Prediker, geene aanfpraak te maken op den lof van oorfpronkelijkheid en fchranderheid, omdat dit hem van het eigenlijk doel van het Christelijk prediken te zeer fchijnt af te wijken. Intusfchen fchijnen zij ons daardoor wel eens die belangrijkheid te misfen, welke de aandacht der hoorders of lezers onwillekeurig boeit; die kracht der welfprekendheid, welke de harten onwederftandelijk vermeestert en medefleept. Het zijn voortreffelijke Leerredenen, die eene zorgvuldige bewerking en fijne befchaving aan den dag leggen, en „dien toon van ern-„ ftige en gemoedelijke roering bezitten, gefchikt om de „ waarheden en leeringen van den Godsdienst niet en-„ kel door het verftand te doen toeftemmen, maar ook „ het hart een belangwekkend, levendig en werkzaam „ gevoel daarvan in te ftorten." Alles is bevallig en fierlijk, en overal heerscht dezelfde gelijkmatige toon, zonder door ftoute en verrasfende wendingen te worden afgebroken. Hier en daar is de invloed van de zorgvuldige bewerking wat al te zigtbaar, en zouden wij voor ons wat minder fierlijkheid wenfchen. De ftijl is, gelijk men kan verwachten, zeer gekuischt, ja

mis-

misschien hier en daar wat al te keurig; hij is doorgaans duidelijk en gemakkelijk; maar het ontbreekt ook niet aan zinsneden, die lang en ingewikkeld zijn, zoo als bl. 74 en 75.

Doch laten wij het boven gezegde door een kort verslag van de bijzondere stukken trachten te staven.

De eerste Leerrede, over 1 Cor. XIII: 13, heeft tot opschrift: *Geloof, Hoop en Liefde, de onontbeerlijke gidsen van den mensch door dit leven, hem in het Evangelie toegevoegd.* Eene beknopte, maar bondige verklaring van den tekst gaat vooraf, waarin wij alleen het 12de vs. *Dan zal ik kennen, gelijk ook ik gekend ben*, minder juist omschreven achten door: „ Aldaar zal ik „ kennen met die wetenschap, welke mij door God „ zelven zal zijn medegedeeld." De Apostel wil met die woorden, naar ons inzien, zeggen: „ Aldaar, in dien volmaakteren staat, zal ik met die wetenschap kennen, waarmede God mij nu kent en doorgrondt." — De drie deelen van deze Leerrede ontwikkelen de natuur van het genoemde verheven drietal, de belangrijkheid en de noodzakelijkheid van hetzelve in dit leven, en beschouwen het eindelijk als eene weldaad, aan welke wij alleen door het Christendom deel kunnen erlangen.

De tweede Leerrede, over Genes. XXI: 14—19, schetst *Hagar in de woestijne*, als een beeld van 's menschen staat in dit leven. Hagar's treurig wedervaren en droefheid wordt als een eigenaardig afbeeldsel beschouwd van 't geen den mensch meermalen hier op aarde bejegent, en van de zielsgesteldheid, waartoe hij daardoor gebragt wordt; terwijl de uitkomst, aan haar geschonken, de vaderlijke zorg der Voorzienigheid in een treffend licht voorstelt. Levendig en roerend is de schildering van het omzwerven en de uitredding van Hagar, en doet ons al de grootte van dat lijden en van die weldaad gevoelen. De toon stemt zoo geheel overeen met den aard van het onderwerp, en stelt al den troost van het Evangelie zoo treffend voor, dat men zich onwillekeurig bemoedigd en opgebeurd voelt.

De heerlijkheid van Christus, als het beeld van God, is het onderwerp, dat in de derde Leerrede, volgens 2 Cor. IV: 4, behandeld wordt. Een grootsch en verheven onderwerp, den belangwekkenden aanhef allezins waardig, welken wij bl. 59 en 60 lezen! Vier eigenschappen zijn het, welke ons Christus als het beeld van God voorstellen: 1. Weldadigheid; 2. wijsheid; 3. vlekkelooze volkomenheid, en 4. goddelijke magt en wetenschap. Deze bijzondere eigenschappen worden uit het leven van den Heiland zoo duidelijk ontwikkeld en zoo krachtig voorgesteld, dat een ieder zijne eerbiedige vereering van Jezus, als het beeld van God, levendig in zich voelt oprijzen. Wij zijn er verre af, van dit gevoel aan iemand te betwisten; ja wij kunnen ons verbeelden, dat deze preek, vooral met de voordragt van den welsprekenden Man, hare bedoelde werking op de hoorders niet heeft gemist; maar wij voelen ons echter gedrongen, te betuigen, dat de behandeling, naar ons oordeel, aan het oogmerk niet voldoet. Wij missen, bij de voorstelling van Gods beeld in de onderscheidene eigenschappen van Jezus, die eenheid, waardoor Hij daar staat als de Eene en Eenige, bij wien alle volmaaktheden tot één harmonisch geheel vereenigd waren; en de opgegevene punten zijn niet zoo volstrekt noodzakelijk, dat derzelver getal niet vermeerderd of verminderd zou kunnen worden. Het komt ons voor, dat het ééne groote punt hier ontbreekt, waaruit alle andere eigenschappen als zoo vele stralen uitgaan, die hoofdeigenschap, waarvan de anderen slechts wijzigingen zijn, namelijk de *liefde*. De eerste eigenschap, *weldadigheid*, drukt dit op verre na niet ten volle uit; ofschoon, bij de nadere ontwikkeling, aan dit woord eene ruimere beteekenis gegeven wordt, dan hetzelve oorspronkelijk heeft. Verder schijnt het ons toe, dat alle uitdrukkingen niet naauwkeurig overeenstemmen; daar op bl. 88 gezegd wordt, dat Jezus een vermogen bezat, „*na grenzende* aan dat eener volstrekte Almagt;” terwijl op de volgende bladz. dit vermogen eene magt genoemd

noemd wordt, „ *gelijk* aan die van den hemelschen „ Vader." Ook achten wij de betuiging des Hoogleeraars op die zelfde bladz., dat Jezus, „ onafhankelijk „ van gedurige hemelsche ondersteuningen bij bijzondere voorvallen, in zichzelven de vrije oefening van „ een vermogen bezat, na grenzende aan dat eener „ volstrekte Almagt," niet overeenkomstig met de veelvuldige verklaringen des Heilands van zijne afhankelijkheid van den Vader, en onder andere met het gebed van denzelven bij de opwekking van Lazarus, Joann. XI: 41 enz., vooral met de uitdrukking zelve; *Ik wist, dat Gij mij altijd hoort.*

De vierde Leerrede is aan eene bijzondere gelegenheid toegewijd, namelijk aan de godsdienstige viering van *Leidens verlossing op den 3den van Wijnmaand* 1574, en heeft tot tekst Psalm CXXVII: 1. Na eene korte toelichting der tekstwoorden, vestigt de Redenaar de aandacht eerst op de uitnemende werktuigen, van welke de Goddelijke Voorzienigheid zich ter verdediging en uitredding der stad bediende, en roept ten andere de merkwaardigste omstandigheden van hare belegering en ontzetting voor het geheugen terug. De tekst is welgekozen, en geeft eene gepaste aanleiding, om er de gemelde bijzonderheden aan te knoopen. Het geheel vertoont ons, in een schoon tafereel, den hoogen nood en de verlossing der stad, en schetst ons met krachtige trekken het verheven karakter dier groote mannen, die zoo blijkbaar middelen waren in Gods hand tot behoud van Leiden en van het Vaderland. Intusschen komt het ons voor, dat het geschiedkundige van de godsdienstige beschouwingen te veel is gescheiden; dewijl de regte toon van zulke gelegenheidspreken vordert, dat alles één geheel uitmake.

In de vijfde Leerrede wordt ons *Nathan bij David*, naar 2 Samuel XII: 1—7, voorgesteld. Eene heerlijke stof! Wie kent ze niet? En wie, die ze kent, is niet begeerig, dezelve door eenen Man, als SIEGENBEEK, behandeld te zien? Wij noodigen een' ieder

tot de lezing van deze preek uit, overtuigd, dat zij het gevoel van eerbied voor den Bijbel, van bewondering voor den wijzen en welfprekenden Godsman, en van hoogachting voor de begaafdheden van den gewijden Redenaar, zal opwekken. Het onnavolgbaar fchoon en roerend verhaal is met oordeel en fmaak behandeld, en noch de Kunstregter, noch de Zedeleeraar blijft onbevredigd. Het verwondert ons, dat de Heer SIEGENBEEK, bij de ontwikkeling van het fraaije des tafereels, geene partij heeft getrokken van het laatfte gedeelte, dat even veel, als het eerfte, tot het bedoelde einde afdoet.

Het gebed van Jezus, na zijne affcheidsredenen, Joann. XVII: 1—26, maakt het onderwerp uit van de zesde Leerrede. Dit gebed wordt in drie hoofddeelen gefplitst, waarvan het eerfte, van vs. 1—8, meer tot den Heiland zelven, zijne verrigtingen, en de naderende voleindiging van zijn werk op aarde, betrekking heeft; het tweede, van vs. 9—19, eene voorbede behelst voor zijne hem thans omringende Leerlingen; het derde, van vs. 20—24, eene dergelijke voorbede voor allen, die door de prediking zijner Leerlingen tot belijdenis van Hem en zijne leer zouden gebragt worden; terwijl de laatfte verzen van dat hoofdftuk, als meer bijzonder ten nutte en behoeve zijner vertrouwdfte Leerlingen gefproken, befchouwd worden. In deze preek heerscht een ftille en roerende toon, die met den aard van het onderwerp uitnemend overeenkomt, en ons het onbefchrijfelijk groote en liefderijke in 's Heilands bede levendig doet gevoelen.

De zevende Leerrede, over Spreuk. III: 13—18, fchetst *de uitnemende waarde der Godsvrucht*. De tekst wordt bij deelen ontleed, en maakt te gelijk de fchets der preek uit. Vier hoofdverdeelingen, waarvan de eerfte het 13de, de tweede het 14de en 15de, de derde de beide daarop volgende verzen, en de vierde het 18de vers bevat, ontvouwen het fchoone en krachtige van de voorftelling des Spreukfchrijvers.

Je-

Jezus, een voorbeeld van den mensch vereerende gevoeligheid; ziet daar het schoon onderwerp, dat in de achtste Leerrede, over Joann. XI: 35, behandeld wordt! De Redenaar schetst in de eerste plaats het beeld der ware en den mensch vereerende gevoeligheid, in haren oorsprong, in de beginselen, waardoor zij bestuurd wordt, en in hare werkingen, en toont daarna meer uitvoerig aan, dat ieder trek van het geschetste beeld in Jezus op 't heerlijkst aanwezig was. Het is een schoon en bevallig tafereel, dat hier voor ons opgehangen wordt; maar wij zouden het geheel bijzondere en eigene in de gevoeligheid van Jezus, als het zuivere beeld der menschheid, doorgaans gaarne wat nader aangewezen zien.

De negende Leerrede, over Hand. XII: 5–17, schetst ons *de verlossing van Petrus uit de gevangenis.* Wij worden eerst opmerkzaam gemaakt op het schoone en aandoenlijke der voorstelling; vervolgens op de onbedriegelijke kenmerken van waarheid, in het verhaal verspreid; en eindelijk op het opbeurende, bemoedigende, en ter godsvrucht krachtiglijk dringende.

De laatste Leerrede, over Matth. XI: 28, stelt het *Evangelie* voor, als *ingerigt ter bevordering van zielerust.* Het eerste gedeelte schetst de genen, die de Zaligmaker in den tekst tot zich noodigt, namelijk hen, die door het knellend pak van zondenschuld ter nedergedrukt worden, die, vermoeid van teleurstellingen, naar een hooger en bestendiger geluk uitzien, die onder den last van knellende en beangstigende zorgen gebogen gaan, die door grievende smarten en tegenheden geteisterd worden; en het tweede toont, hoe Jezus aan de belofte, van dezulken rust te geven, in zijn Evangelie gestand doe. Deze Leerrede is een waardig slot van dezen Bundel, en zal den bedoelden indruk bij niemand missen. Alles is met warm gevoel en kieschen smaak voorgesteld, en strekt tot een schoon bewijs van den hoogen eerbied des Redenaars voor het Christendom. Maar gelijk wij van oordeel zijn, dat in alle deze

stuk-

stukken de beschavende hand doorgaans te veel zigtbaar is, zoo meenen wij ze vooral hier te ontdekken. De inleiding schijnt ons al aanstonds deze aanmerking te wettigen. Wij achten ze te kunstig voor de eenvoudigheid en waardigheid der gewijde Welsprekendheid, waarvan de Hoogleeraar zelf in de Voorrede spreekt; en wij meenen niet te veel te zeggen, wanneer wij den stijl, daarin heerschende, als een bewijs aanvoeren, dat hij zijn beginsel van eenvoudigheid en duidelijkheid niet overal is getrouw gebleven. Het half Oostersch en lang uitgewerkte beeld moet, onzes inziens, voor vele toehoorders even veel duisterheid veroorzaken, als die „ scherpzinnige vertoogen, of vernuftig „ uitgewerkte verhandelingen," waarvan in het Voorberigt gesproken wordt.

Onderzoekingen naar den toestand des Christendoms in Azië, benevens eenige berigten aangaande de Overzettingen der H. Schrift in de Oostersche talen; door CLAUDIUS BUCHANAN, *Th. Dr., voormalig Onder-Provoost van het Kollegie op het Fort William in Bengalen, en Lid van de Aziatische Maatschappij. Volgens de negende Uitgave uit het Engelsch vertaald, enz.* door J. WERNINCK, *Th. Dr., Nederduitsch Predikant te Londen, enz. Te Haarlem en Rotterdam, bij* A. Loosjes, Pz. *en* J. van Baalen. 1814. *In gr. 8vo. IV en* 346 *Bl. f* 2-18-:

Bij de beoordeeling der Leerrede van den Eerw. SCOTT voor het Bijbelgenootschap (zie *Letteroeff.* 1814. bl. 643.) deelden wij eenige bijzonderheden mede, aldaar uit de berigten van den Heer BUCHANAN ontleend, welke ons verlangen naar deze berigten zelve opwekten. Thans zien wij die door den Eerw. WERNINCK in onze taal overgebragt; een werk van zeer

zeer groot aanbelang voor de kennis der voortgangen des Christendoms in het *Oosten*, welke de Schrijver uitmuntende gelegenheid had, van nabij te leeren kennen; daar hij, als lid van het Collegie op *Fort William*, naar de reeds bestaande of nog te vervaardigen overzettingen der H. Schrift in de *Oostersche* talen onderzoek moest doen, en tot dat einde ook den betrekkelijken toestand des Christendoms en der valsche Godsdiensten, als een noodzakelijk vereischte, onder zijne nasporingen moest begrijpen. Hij doorkruiste met dat oogmerk het *Indische Schiereiland* van *Calcutta* naar *Kaap Comorin*, en bezocht driemaal het Eiland *Ceilon*, hetwelk hem gelegenheid gaf, bijna onbekende Gemeenten van Christenen in de gebergten van *Maley-Ala* te leeren kennen, waarvan het verslag geenszins tot de minst belangrijke van dit werk behoort. Vooraf gaat een kort berigt wegens een *Institut* voor de studie der *Chinesche* taal in *Bengalen*, voornamelijk met betrekking tot de vertaling des Bijbels in die moeijelijke *hieroglyphische* spraak, 't welk echter door den *Armenischen Christen* JOANNES LASSAR, uit *China* geboortig, gelukkig begonnen is. Zijn oudste leerling JOSUA MARSHAM heeft reeds het eerste deel der *werken van* CONFUCIUS vertaald, hetwelk door nog vier andere staat gevolgd te worden. Hierop volgt eene zeer uitvoerige vergelijking van de zeden der *Hindoes* met die der *Indische Christenen*. Wij leeren hier de keerzijde kennen van het bekoorlijke tafereel, ons door HAAFNER in bijna alle zijne werken van de zeden der inboorlingen van *Indostan* opgehangen. Niet minder geldig, voorwaar, is het getuigenis van BUCHANAN, dan dat van onzen Landgenoot, daar beiden ooggetuigen waren; doch kan de schoone stijl van HAAFNER nimmer de gruwelen en zedeloosheden van den *Indischen* eerdienst wegredeneren, welke laatste hij veeleer door zijne verhalen wegens de danseresſen van den tempel staaft. De weg naar den tempel van *Juggernaut* (*Jagrenat*), door verbleekte menſchenbeenderen, of roofdie-

dieren, die op menschenlijken azen, gekenmerkt; de walgelijk onzedelijke en tevens barbaarsche eerdienst van dien Afgod, onder wiens wielen de dweepers zich vrijwillig laten verpletteren; de opoffering van vrouwen, op den brandstapel harer overledene mans, en het ombrengen van pas geborene meisjes, volgens een wettelijk gebruik in sommige streken, *contrasteren* op de treffendste wijze met het zuivere Christendom in *Tanjoor*, door de bemoeijingen der *Deensche* en andere Zendelingen ingevoerd, en 't welk zoo vele en goede vruchten gedragen heeft, dat de Inboorlingen thans de *Europeërs* beschamen; want „ *Fransche* grondbeginse„ len hadden de *Deenen* bedorven en onverschillig ge„ maakt omtrent hunnen eigenen Godsdienst, en uit „ dien hoofde waren zij vijandig tegen de bekeering der „ *Heidenen*," (bl. 67.) Zoo heeft dan de heillooze *Fransche* wijsbegeerte haren vernielenden invloed tot over de Wereldzee naar de *Indiën* uitgebreid! — De ingeborene Christenen, daarentegen, geven de grootste blijken van aandacht op de voorstellen der Leeraars, die zij onder het aanhooren met ijzeren stiften op palmboomen naschrijven. Soms houdt de Prediker midden in zijn voorstel stil, en vraagt aan de Gemeente het laatst door hem gezegde, waarop zij dan vlug en vaardig antwoorden. De *Rajah* van *Tanjoor* is het Christendom geheel niet ongenegen, schoon zelf nog een Heiden. Reeds zijn de H. Schriften in twee der vijf *Indische* hoofdtalen overgebragt; in de *Tamulsche* door de *Deensche* Zendelingen in de voorgaande Eeuw, en in de *Bengaalsche* door de *Mennonietsche* Zendelingen uit *Engeland*, onder welken Dr. CAREY zich door ongemeene kunde, vooral ook in het *Sanskritsch*, waarvan hij eene Spraakkunst heeft uitgegeven, onderscheidt. Van de drie andere hoofdtalen bearbeidt de geleerde Predikant MARTIN de *Indostansche*, een *Syrisch* Bisschop de *Malabaarsche*, en ANANDA RAYER, een bekeerd *Bramin* van hoogen rang, de *Telingasche*. Ook in de mindere talen of tongvallen van den *Indostan*

zijn

zijn vertalingen begonnen. Op *Ceilon* is eene groote behoefte naar Bijbels in het *Cingaleesch*; op de *Maleische* kusten en eilanden is de geheele H. Schrift door de zorg onzer landgenooten, tijdens hunne heerschappij aldaar, in het *Ooster-Maleisch* overgezet. Dr. LEYDEN, te *Calcutta*, is tot de voortzetting van dat goede werk in *Ooster-Indië* bijzonder geschikt; en er zijn nog vele afzonderlijke taaltakken, vooral de taal van *Celebes*, waarin de overzetting noodzakelijk ware. In het *Arabisch* en *Perzisch* zijn de vertalingen (dienende om twee geheel verouderde overzettingen te vervangen) begonnen door een' voornamen en kundigen *Arabier*, SABAT, die eerst uit ijver voor het *Islamismus* zijnen vriend ABDALLAH hielp ter dood brengen, daarna zelf met ijver het Christendom omhelsde, maar thans, helaas! volgens de jongste berigten, weder tot zijn' ouden Godsdienst is overgegaan. De *Syrische* Christenen in *Indië*, meer onder den naam van *St. Thomas-Christenen* bekend, houden nog veel van de oude zuiverheid der eerste Eeuwen der *Evangelische* bedeeling over. Schoon hun Godsdienst vele plegtigheden hebbe, is nogtans de leer des Bijbels (dien zij volgens de *Syrische* overzetting bezitten) bij hen doorgaans ongeschonden bewaard; zij komen in de hoofdzaken veel met de Protestanten, vooral met de *Engelsche* Kerk, overeen, daar zij ook door *Bisschoppen* bestuurd worden. Veel hebben zij deswege in vroeger tijd van de *Portugesche Inquisitie* moeten lijden, en zelfs is het grootste gedeelte hunner Gemeenten, volgens eene schikking met de *Roomsche* Kerk, tot derzelver gehoorzaamheid overgegaan, met behoud nogtans hunner gewijde (*Syrische*) taal. Doch sommige Gemeenten, even als de *Waldenzen* in *Europa*, zochten in de gebergten rust en geloofsvrijheid. De Schrijver wenscht zeer eene vereeniging dezer aloude Gemeenten met de Kerk van *Engeland*. Niet weinig van deze eenvoudigheid verschilt de *Roomsche* Kerk te *Goa*, alwaar de *Inquisitie* (door den Schrijver in persoon bezocht) nog zeer veel van hare ou-

oude hardheid en vervolgzucht heeft overgehouden. — Op de *Malabaarsche* kust vindt men ook tweederlei *Joden*, *blanke* of *Jeruzalemsche*, en *zwarte*, welke de Schrijver niet onduidelijk te kennen geeft, dat wel overblijffels van de tien Stammen konden zijn, die in het *Noorden* van *Indië* en *Tartarije* nog in aanmerkelijken getale zouden verspreid zijn. Onder de blanke *Joden* berust eene dubbele overzetting van het N. V. in het *Hebreeuwsch*, de eene door eenen *Rabbijn* vervaardigd, met het opzet van wederlegging. — Eindelijk gewaagt de Schrijver nog van de *Armeniërs*, een Christelijk Volk met een' vrij onbedorvenen eerdienst, hetwelk drie kerken in de drie hoofdplaatsen van *Britsch-Indië*, en eene uitmuntende Bijbelvertaling bezit, die echter bij uitstek schaars is. — In het overige des boeks vindt men bijzondere aanmerkingen wegens de *Bijbelsche Bibliotheek in Bengalen*, overblijffels van de leer der Openbaring in het *Oosten*, een kerkelijk Etablissement voor de *Britsche* bezittingen in de *Oostindiën*, en een bijvoegsel van den Vertaler, behelzende nadere berigten wegens het Bijbelgenootschap in de *Oostindiën*.

De Schrijver toont zich overal als een' hartelijk' en gemoedelijk' Christen, wien het eeuwig en tijdelijk welzijn zijner evenmenschen zeer ter harte gaat, en tevens zeer verkleefd aan de oude kerkleer. Het is belangrijk te zien, hoe deze stipte regtzinnigheid, die zich zelfs geen haarbreed van de besluiten der Kerkvergadering te *Chalcedon* ter linker noch ter regter zijde durft verwijderen, met 's mans welwillenden aard aan 't worstelen is, om zijne geliefde *Syrische Christenen* van de beschuldiging van *Eutychianisme* zoo wel als *Nestorianisme* vrij te pleiten, (bl. 133.) Hij oordeelde het niet voegzaam, hun de punten op te noemen, waarin zij van de Geloofsbelijdenis van ATHANASIUS *afweken*, schoon zij daarvan slechts het *veroordeelende bijvoegsel* niet aannemen, (bl. 132, 133.) Zeer hoog loopt de Schrijver ook met *zijne* uitlegging der Openbaring van JOANNES, volgens welke, naar

aan-

aanleiding van Hoofdst. XI: 2, 3 en XII: 14, de aldaar opgenoemde *dagen* voor *jaren*, en dus de maanden naar evenredigheid gerekend, de *Mahomedaansche* zoo wel als *Pauselijke* magt na verloop van 1260 jaren (en dus, haren aanvang van 608 afgerekend, in het jaar 1868) zou verbroken, en de volken van hunne blindheid genezen worden. En op dien grond wordt verder in 't breede voortgeredeneerd, en zelfs DANIEL XII: 6 daarmede als woordelijk overeenstemmende beschouwd. Wij onthouden ons, om des braven mans en des bij uitstek nuttigen boeks wille, van aanmerkingen op dergelijke willekeurige tijdsbepalingen, uit even willekeurige opvattingen geboren, welke naderhand, niet uitkomende, het Christendom zelve bij min nadenkenden verdacht maken. Omtrent de bekeering der *Joden*, die hij, in verband met de opgenoemde voorzeggingen, als zeer nabij beschouwt, deelt hij echter niet in het door velen thans omhelsde gevoelen van hunne algemeene wederkeering naar *Palestina*, noch van eene even algemeene bekeering des Menschdoms; schoon hij, onder zekere bepalingen, een *duizendjarig Rijk* aanneemt, (bl. 258—263.) Zelfs gewaagt hij met veel achting van de voorspelling van zekeren SAMUEL LEE, in 1677 wegens de *herstelling van Israël* gedaan, schoon het reeds verkondigde, blijkens de eigene aanhaling van BUCHANAN, geheel verkeerd is uitgekomen; maar hij acht het *zeer opmerkelijk*, dat 's mans bepaling van het jaar 1811, als *het begin der gelukkige dagen voor Israël*, juist overeenkomt met dat jaar, waarin *waarschijnlijk* eene *vertaling der vier Evangeliën* in het *Hebreeuwsch* naar het *Oosten* zal kunnen gezonden worden, (bl. 265.)

In weêrwil dezer bijzondere gevoelens, toont de Heer BUCHANAN zoo vele doorslaande blijken van zeer hechte geleerdheid, taal- en volkenkennis, Aardrijks- en Geschiedkunde, dat zijn werk reeds uit dien hoofde, en buiten alle verband met het Christendom beschouwd, eene zeer kostbare bijdrage tot de Geschiedenis der

Menschheid bevat, en naast de belangrijkste nieuwere Reisbeschrijvingen eene plaats verdient. Doch verheft men zich tot een hooger standpunt; erkent men met den Schrijver, en met alle welgezinde Christenen, de noodzakelijkheid, om, zoo veel in ons is, mede te *werken* tot hetgeen wij dagelijks *bidden*, *Uw Koningrijk kome!* zoo moet *ons* de heilzame uitslag der reeds door de *Britsche* Natie gedane pogingen tot voortplanting des Christendoms in *Indië* tot jaloerschheid wekken; ons, die thans dat schoone, nieuwe Rijk in *Ooster-Indië* terug bekomen, met welks aanwinst BUCHANAN reeds zijne landgenooten geluk wenschte, en hun tevens hunne verpligtingen deswege op het hart drukte; dat Rijk, waar, door onze onvergelijkelijke Vaderen, zelfs naar de bekentenis onzer naburen, de zaden van het zuivere Christendom zoo mildelijk zijn uitgestrooid. Dat wij dan toch vooral in den *Maleischen Archipel* niet terugblijven achter de werkzaamheden der *Britten* in den *Indostan*! Dat wij onder de Kannibalen van *Sumatra*, die uit Godsdienst hunne nabestaanden opeten, of onder de *Alfoërs*, die niet trouwen mogen, zoo lang zij geen' schedel eens door hen verslagenen vertoonen kunnen, (bl. 106, 107) die zelfde verbeteringen te weeg brengen, waarin onze bond- en geloofsgenooten ons door de afschaffing van den meisjesmoord in *Guzuratte* zoo heerlijk zijn voorgegaan!

De godvruchtige Veldheer geschetst, in eene Leerrede over 2 Chron. XVII: 16a., uitgesproken voor Z. D. H. den Prinse van Oranje-Nassau, enz. enz. enz. door N. SCHOTSMAN, *Predikant te Leyden. Aldaar, bij* J. van Thoir. 1814. *In gr. 8vo. XVI 24 Bl. f* :-5-8

Wanneer wij bij dezen titel voegen, dat eene uitvoerige opdragt aan Z. D. H., benevens een kort voor-

voorberigt, vooropgaat, en verscheiden ophelderende aanmerkingen volgen, dan kent men den omvang van dit boekje. Wat de uitvoering betreft, de Leerrede is wél gesteld, niet droog, en zeer hartelijk met opzigt tot den jongen Vorst, tot wien het grootste gedeelte der toepasfing — als eene soort van aanspraak — is gerigt. De *zin* van den tekst moge juist opgegeven zijn of niet; met uitzondering der *tegenstelling* van liefde tot God en tot het Vaderland, (die toch niet volgehouden wordt) daar beide inderdaad zeer wel kunnen zamengaan, ja tot één te zamen smelten, is deze opgave gewis zeer gepast en stichtelijk. Overigens, en vooral ten aanzien van het laatste, tot al de toehoorders gerigte, komt ons de taal van den Eerw. SCHOTSMAN wat ingewikkeld en donker voor. Deze eigenschappen toch behooren de regtzinnigheid niet te kenmerken. Er kan over de vruchten des geloofs, onder verstandigen, geen verschil zijn; en de menschen moeten het weten, dat, ja, vertooning van godsvrucht, en goede werken, uit het regte beginsel niet oorspronkelijk, van weinig waarde, maar ook een hangend hoofd, een diep gezucht, een mismaakt aangezigt, en vooraanzitten in het huis Gods, niet beter zijn. Anders is de toon der toepasfing streng en hevig genoeg; misschien zelfs wat boven den Christelijken broedergeest. De geleerde Man vergeve ons deze aanmerkingen.

Beknopt Geschiedkundig Overzigt der groote Gebeurtenissen in Europa, van den Vrede van Amiens tot op de Verovering van Parijs. Door N. G. VAN KAMPEN. *IIde en laatste Stuk. Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon. 1814. *In gr. 8vo.* 336 *Bl.* *f* 2-12-:

Het kost ons, bij aanhoudendheid, eenige moeite, een volkomen juist en billijk oordeel over dit werk van den Heere VAN KAMPEN uit te brengen. Het bezit

de verdienste van met spoed in het licht te zijn verschenen, het belangrijkste over het afgeloopen tijdvak, dat in vele geschriften, papieren, enz. verstrooid gevonden werd, met vlijt te hebben verzameld, en met deze gereede voldoening der behoefte en algemeene nieuwsgierigheid eenen levendigen stijl en vele treffende aanmerkingen te verbinden. Meer te vorderen, ware welligt onregtvaardig, ware het onbestaanbare, het onmogelijke eischen. Dit echter neemt niet weg, dat wij meer verlangen, en het publiek meenen te moeten doen opmerken, dat het in dit geschrift geene echte, volkomen bedaarde en onmisleidelijke geschiedenis in handen krijgt. Tot deze wordt oneindig veel, en wel inzonderheid tijdsverloop gevorderd, zoo wel om alle drift te doen zwijgen, als om het einde en de uitkomsten van alles te zien, en een volkomen overzigt en eigenlijke doorgronding der zaken te doen geboren worden. Wij hebben in ons vorig verslag over eenige partijdigheid geklaagd, en wederom hebben wij, onder andere, (bl. 287) op eene uitdrukking gestooten, die wij, om geene oude twisten op te wakkeren, liefst verzwijgen, doch die wij b. v. met VAN KAMPEN's meermalen betuigde hoogachting voor de DE WITTEN niet kunnen rijmen. Ook komen ten aanzien van personen en zaken, bij de laatste omwenteling, en derzelver meer of min verwijderde aanleiding, in ons vaderland, meer opgaven en oordeelvellingen voor, die ons niet altijd naauwkeurig toeschijnen; b. v. dat er bij de landing der Engelschen ten tijde des Konings een straal van hope in het harte der Nederlanders rees, is gewis niet meer dan half waar, noch door de flaauwheid om te wapen te snellen in het minste bewezen; dat den Koning het Traktaat van Parijs, en de afstand der Overmaasche landen, in den geest des volks zoo zeer zou benadeeld hebben, dat hij bij zijn vertrek naauwelijks werd beklaagd of teruggewenscht, schijnt ons mede niet zeer juist; gelijk in het gemeen *zachtheid* en *toegevendheid* ons niet de karaktertrekken van den Vorst schijnen te

zijn

zijn geweest, die veeleer het ſlagtoffer zijner onverzettelijke gehechtheid aan zijn gegeven woord, benevens zucht tot onafhankelijkheid en bevordering van het eigen volksbelang, naar zijne begrippen, ſchijnt geworden te zijn. Het gedrag van MAAS en DE JONG, vooral des eerſten, komt hier, na het bekend gewordene door den Heer DE LEMON en vroeger, naar onze meening, veel te gunſtig voor. Bij de beſchrijving der omwenteling zelve, kunnen wij VAN KAMPEN nog niet toeſtemmen, noch uit zijn eigen ſchrijven opmaken, dat Amſterdam, de ſtappen der Zuidhollanders te gewaagd keurende, daarmede eene al te voorzigtige rol zou hebben geſpeeld; ten zij men misſchien uit de uitkomſten mag beſluiten. Wij weten ook niet, of het meer de welſprekendheid van den Hoogl. KEMPER, dan welligt de binnenrukkende Kozakken waren, die de omwenteling in Hollands hoofdſtad voltooiden. Dat hier eene *nationale garde*, die onverpoosd bij Naarden diende, en eene *ſchutterij*, die den ſtedelijken dienst waarnam, zou zijn geweest, meenen wij te moeten tegenſpreken. Omtrent dit eene en andere verwachten wij in de opzettelijk geſchreven geſchiedenis der omwentelinge niet ſlechts meer uitvoerige, maar ook meer volledige en volkomen naauwkeurige berigten. — Het zal zeker door eene drukfout zijn, dat wij, bl. 52 onderaan, *Frankrijk* (voor *Engeland*) geſpeld vinden; en door vergisſing, dat, bl. 159, Rusland onder de overwonnen landen door KAREL XII wordt geſteld, toen hij deszelfs Keizer nog te Moskow moest tot den vrede dwingen. Zou de Schrijver den hoogen toon zijner lofſprake op den H. Vader niet wat hebben doen dalen, indien hij later geſchreven had? en blijkt het Spaanſche volk bij de uitkomst rijp te zijn voor de vrijheid?

Voor het overige, en om van onze aanmerkingen af te ſtappen, die eigenlijk te zamen maar ééne, in den beginne gemaakte, aanmerking uitmaken en ſtaven moeten, hebben wij in dit deel meer licht over daadzaken

verſpreid gevonden, dan wel in het vorige; en is vooral het verſlag der beſlisſende gebeurtenisſen in Duitschland ten uiterſte belangrijk. Men leert er den zamenhang vrij goed bevatten, ziet er veel duisters opgeklaard, wordt tamelijk wel in ſtaat geſteld verdienſte en geluk te ſchiften en te ſchatten, wordt tot bewondering van hooge en zuivere geestdrift bij Vorsten en volken, maar niet minder tot eerbiedige dankbaarheid jegens den hoogen God opgevoerd, die alles in allen werkt, ook het hart der Pharao's verſtokt, hunnen hoogmoed in deszelfs eigene netten verwart, en daarenboven over de tijden en gelegenheden beſchikt. In Rusland, in Duitschland, in Frankrijk zijn het de misſlagen van NAPOLEON, die het gevaar afwenden; neen, het zijn die zelfde gewaagde ſlagen, die zelfde euvelmoedige ondernemingen, die voorheen, gelukkende, zijne grootheid vestigden, thans, mislukkende, zijne grootheid doen inſtorten. De uitkomſten zijn van den Heer; en, gelijk het vermogen van het roer meest blijkt bij de ſnelſte vaart, zoo komt deze waarheid ook het klaarst aan den dag bij geweldige ſchokken en groote gebeurtenisſen.

Ons verſlag met eenige aanhaling willende eindigen, nemen wij daartoe het volgende.

— „ Het was *Pruisſen*, hetwelk aan Duitschland het voorbeeld gaf.

„ De jammeren, die *Pruisſen* ſedert zes jaren had moeten verduren, — de verdrukking, vernedering, de hoon van allerlei aard, — de afperſingen der bevelhebbers van *Stettin*, *Custrin*, *Glogau* en *Spandau*, (die na de ſluiting van het Traktaat, hoezeer *Pruisſen* daardoor van het voorzien van *Glogau* was vrijgeſteld, vooral niet verminderd waren) — de weigering, om de 94 millioenen franks, die *Pruisſen* wegens voorſchotten, na het afdoen der *contributiën*, vorderen kon, te verrekenen: dit alles, — waarvan wij hier en daar in dit werk eene flaauwe ſchets hebben trachten te geven, wond den *Pruis* tot de hoogſte geestdrift tegen de verdervers op. Wij zagen

gen boven, dat reeds vóór den oorlog van 1812 door den Koning maatregelen beraamd waren, om het leger te versterken, die echter door dezen krijg, waarin men tegen zijne eigene belangen vechten moest, gestaakt waren. Nu was het oogenblik der uitvoering daar. Het *Fransche* leger was genoegzaam vernietigd; de *Saksers*, die nog eenigen steun daaraan gaven, werden te *Kalisch* geslagen, en trokken over de *Wartha* en *Oder* terug; de *Russen* stonden op de *Pruissische* grenzen. Zou FREDERIK WILLEM zich nu voor *Frankrijks* belang opofferen? Zou hij zijne brave krijgslieden, die reeds ongeduldig naar het sein wachtten, om zich met de hen omringende *Russen* vrijelijk te vereenigen, — zou hij dezen ter prooije geven? Zou hij geen gehoor geven aan het luid geroep der Natie? Zou hij zich de verdiende gramschap van ALEXANDER op den hals halen, in stede van hunne oude vriendschap, tot heil der menschheid, te vernieuwen? Moest hij den last, die op zijn rijk bleef drukken, vereeuwigen, zonder hoop, dat NAPOLEON, die geene dankbaarheid kende, hem daarvoor immer zou beloonen? Moest hij, eindelijk, het rijk der duisternis, of des lichts, in de hand werken? Men ziet het: de keuze was niet twijfelachtig; slechts een vertwijfelde booswicht, of een verblinde dwaas, kon hier de partij van *Frankrijk* hebben blijven aankleven.

„In Januarij begon men reeds het leger krachtdadig te versterken. In den aanvang der volgende maand riep men alle jongelingen van 17 tot 24 jaren tot den dienst op. De ijver was zoo groot, dat men uitdrukkelijk moest bekend maken, dat hierdoor de vrijwilligers boven de 24 jaren, die zich bij geheele scharen kwamen aangeven, niet waren uitgesloten. De geoefende linietroepen in het veld bedroegen op het einde van Maart 50,000 man; men was bezig nog 35,000 anderen te oefenen; de zieken kon men op 10,000, en de bezetting der acht vestingen op 15,000 man rekenen; zoo dat *Pruissen* toen reeds 110,000 geregelde manschappen

(bijna vier maal zoo veel als in het vorige jaar) onder de wapenen telde, behalve nog de geheele bevolking, die zich zoo goed als mogelijk wapende. Niemand wilde te huis blijven. De landman verliet den ploeg, de handwerksman zijne werkplaats, de koopman zijn schrijfvertrek, de geleerde, zoo leeraar als leerling, zijne studeerkamer; allen schaarden zich in de rijen der verdedigers van het Vaderland. Het werd der teedere kunne tot schande geacht, wanneer zij het voorwerp der begeerte van alle hare zusteren, tooisels van goud of zilver, liever had dan den Staat. Prinsessen, Dames, burgervrouwen, allen bragten om strijd hare sieraden ten offer, en bekwamen dergelijke van ijzer, doch uitnemend gewerkt, in de plaats. Een opschrift, op die versiersels gegraveerd: *het Vaderland heeft het goud*, scheen allen veel kostbaarder, veel uitnemender, dan de prachtigste en duurste hals- arm- vinger- of oorsieraden."

Edel voorbeeld, dat ook, bij de tegenwoordige vernieuwing des gevaars, niet wordt verzaakt; getuige de toon, in de *oproeping aan de vrijwillige Jagers*, in onze couranten geplaatst, tot eeuwige eer der Pruissische vaderlandsliefde, heerschende. Landgenooten, wie gij zijt, bewaart ons van te moeten blozen bij de vergelijking! Immers, het is slechts verstandig, het is zelfs *eene solide speculatie*, uit liefde tot het leven datgene niet te laten verloren gaan, waarom men alleen het leven kan begeerlijk achten. Doch, de Hollander heeft ook een hart; hij kent de liefde, de trouw, het heilige vaderlandsche gevoel zoo goed als iemand anders. En schande, eeuwige schande iedere stad en elke landstreek, die thans in moed en opoffering achterstaat!

ALEXANDER, *Keizer van Rusland, in Holland en te Zaandam, in* 1814. *Door Mr.* J. SCHELTEMA, *Lid van het Instituut, enz. Met Platen. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. *In gr. 8vo. X, 214 Bl. f* 2-16-:

Wij erkennen, dat wij, de taak van den Heer SCHELTEMA,

MA, om het verblijf van ALEXANDER in Holland en te Zaandam tot eenen waardigen — hoewel dan geheel verschillenden — tegenhanger van zijnen PETER te maken, als ten uiterste moeijelijk beschouwden. Wij erkennen tevens, dat wij den eersten met geen minder —, schoon een gansch ander — genoegen dan den laatsten hebben gelezen. Deze gelukkige bereiking van het voorgestelde doel, verwinning van de onderstelde moeijelijkheid, willen wij wel niet geheel op rekening der bekwaamheid van den Schrijver hebben gesteld. De stoffe is belangrijker, dan wij in den eersten opslag dachten; belangrijk om derzelver verband — het verband met Europa's redding en redder; belangrijk voor het hart van den Schrijver, die hieruit gloed voor zijne tafereelen ontleent, — voor den Lezer, die ALEXANDER zoo gaarne, zoo ijverig van schrede tot schrede volgt, en steeds te liever volgt, hoe meer hij hem van nabij leert kennen.

Toen wij het boek eerst in handen namen, doorbladerden, doorliepen en bijna lazen, weerkaatste de schoone schilderij nog enkel zuiver licht, dankbaar gevoel der vrijheid en des vredes. Nu wij het weer opvatten, om met meer gezetten ernst gelezen, onderzocht en beoordeeld te worden; nu is de hemel reeds weer betrokken, het gevelde schrikdier heeft zich hervat, en Europa ziet zich met de vernieuwing van den vreesselijken oorlog bedreigd, dien onze grenzen als van wederzijden zien opkomen. Uit den aard der zake kan het tafereel zijne vorige, volle werking niet meer doen. Het denkbeeld, voorheen zoo zielverheffend, dat ALEXANDER, gelijk SCHELTEMA zegt, in het groot de mogelijkheid had bewezen der volvoeringe van den Christelijken grondregel: *hebt uwe vijanden lief*; dat denkbeeld wordt nu een treurige twijfel, of deze regel, op de staatkunde toegepast, niet hoogstgevaarlijk worde bij een al te zeer verbasterd menschdom. Dan, wij vinden daartegen te gelijker tijd eenen schoonen troost en bemoediging in het slot dezes werks zelven; de woorden van den Hernhutschen Leeraar aan ALEXANDER: „Vermits gij de gelukkige uitkomst van uwe ondernemingen niet aan uzelven toeschrijft, maar Gode de eere geeft, „en u voor Hem verdemoedigt; daarvoor is Hij met u geweest, *en zal verder met u zijn.*" Ja, wat meer is, de glans van SCHELTEMA's levendig, vrolijk en krachtig koloriet deed ons de opgekomen wolken bijna geheel vergeten; en, ook door nadenken gesterkt in het vertrouwen, dat het on-

onweer wel in Frankrijk zelve uitwoeden, en misschien de lucht te volkomener zuiveren zal van pestdampen, tot hiertoe nog steeds aan den gezigteinder hangende, gevoelden wij ons geheel teruggebragt in de blijde dagen en de opgeruimde stemming, die ons nu eenigen tijd ten deele vielen.

Eenig nader verslag van het werk moetende geven, staan wij eerst stil bij eene vrij uitvoerige en zeer wel gestelde Opdragt aan onzen geliefden Souverein. Vervolgens treffen wij een kort Voorberigt aan. En daarna beginnen wij met eene waarlijk keurige en treffende Inleiding. Zie hier derzelver aanhef! „ Thans vatten wij eene taak op, blijder en aangenamer, dan ooit aan eenen geschiedschrijver ten deele viel. „ Wij zullen de dagen van blijdschap en vreugde schetsen, „ die het bezoek van Keizer ALEXANDER aan het verloste „ vaderland heeft verschaft. — Andere historieschrijvers gaven wel de berigten van de luisterrijke tooneelen, die de „ inkomst en het onthaal van eigene en vreemde Vorsten, of „ kostbare volksfeesten verschaften, dan, hoe dikwijls was „ hierbij de vreugde vernist, daar, of vreeze de eerebewijzen voorschreef, of de kostbaarheid het genoegen opwoog, „ of verschil van gevoelens sommige over dat gene deed treuren, waarover andere juichten. Niets van dit alles ligt in „ onzen weg. Wij zagen ongemengd genoegen, ongestoorde „ vreugde, algemeene hartelijke deelneming. Natuurlijk verwarmt de herinnering van deze blijdschap alsnog onzen stijl, dan wij gevoelen tevens de zwarigheid, hoe „ wij een goed tafereel zullen schetsen, daar wij geene dan „ *heldere* kleuren op ons paneel zien; hoe wij schakeringen „ zullen maken van enkeld licht zonder schaduw. Wij wagen het. Het gevoel van het blijvende der vreugde bemoedigt ons; een even duurzaam gevoel bij den lezer zal „ zeker invloed hebben, op de gunstige beoordeeling." (Wij namen dit geheel letterlijk, tot met de punctuatie toe, over; schoon een en ander van onze aangenomen wijze verschilt.) Op de inleiding volgt het verhaal zelf, beginnende met 's Keizers reeds te Parijs betuigd verlangen om *Holland* en *Zaandam* te bezoeken, en vergezellende hem van stap tot stap, bij zijne komst in de provincie Braband, Holland, eerst zuidelijk en daarna noordelijk gedeelte, tot door Utrecht en Gelderland; meldende zijn langer of korter verblijf te Breda, Gorinchem, Dordrecht, Rotterdam, den Haag, Katwijk, Haarlem, Amsterdam, Broek, Zaandam, Zeist enz., met de ver-

vertalingen der gedane aanfpraken en antwoorden, de befchrijvingen der feestelijke toerustingen en betoonde vreugde, zoo wel op de plaatfen, door den doorluchtigen Gast, uit tijdsgebrek en tot fmartelijk leedwezen der inwoners, voorbijgegaan, als elders. Deze ganfche reize levert ons een verrukkelijk tooneel van waarlijk vrolijke, dankbare, opgetogene befchouwers, en eenen Vorst, wezenlijk groot onder al dit grootfche; een' Vorst, even nederig, befcheiden en minzaam, als oplettend, verftandig, wel onderwezen en werkzaam. Wij zullen van het een en ander in de volgende aanhalingen blijken vinden.

„ Hij verkoos (in den Haag) geen gebruik te maken van het gereed gemaakte bed; hij had een ftrooleger onder het gewone lederen veldkusfen doen fpreiden."

„ De Keizer was op den volgenden dag (te Amfterdam) reeds vroeg ter been, en zeer aangenaam was het hem, om geheel onbekend, zijnde destijds gekleed in een' bruinen rok en met een' ronden hoed, eene wandeling door de ftad te doen."

„ Onder de gefprekken werd er door iemand opgemerkt, dat zijne Majefteit zoo weinige uren voor zijne ruste nam, en zoo vroeg werkzaam was. Hoogstdezelve antwoordde: *Dat hij dit begonnen had in den oorlog; dat hij, wel is waar, deze gewoonte voor een' hoogen prijs gekocht had, en niet hoopte, dezelve op nieuw noodig te hebben; dan, hij zou er niet ligt van afgaan, omdat hij hierdoor eenige uren op elken dag won.*"

„ In het Kweekfchool, verklaarde hij zich genegen om de gewone fpijzen der kweekelingen te proeven. Commisfarisfen gaven last om een bord en een' zilveren lepel te halen. ALEXANDER verwaardigde zich om met een' tinnen lepel uit den bak te eten. De kweekelingen, hunne lepels intusfchen nederleggende, werden aangemoedigd om mede toe te tasten door het zeggen: *Ik heb meermalen met mijne foldaten gegeten.* Hij proefde ook het brood en vleesch, en dronk bier uit de pul."

„ Het Huisje van Czaar PETER, te Zaandam, was, zoo wel als die ganfche nederige buurt, geheel onverfierd gelaten. Boven de deur der heining ftond eene enkele P. met palm bewonden, en tegen dezelve leunde een eenvoudig wit ovaal fchild, waarop in het Rusfisch en Nederduitsch gefchreven ftond: *Niets is den grooten man te klein.* Dit opfchrift werd met aan-

aandacht gelezen, en nu zag men duidelijk, vooral nadat de Monarch bij het achterhuisje was gekomen, deszelfs aandoening. De Vorst bood den Keizer de hand. Deze nam den hoed af, en trad met zigtbare aandoening binnen, bezag alles met bijzondere opmerking, en zeide toen: *Zie, hoe weinig de mensch noodig heeft!* — Inmiddels had de Vorst aan den Keizer voorgesteld, om een blijvend gedenkteeken van dit hoogstmerkwaardig bezoek te willen nalaten. Hetzelve toegestaan zijnde, werd al het noodige bezorgd, om een' steen te plaatsen boven den schoorsteenmantel. Nadat zijner Majesteit een zilveren troffel was aangeboden, werd een vierkant stuk marmer in het midden van den schoorsteen geplaatst, waarop met gouden letteren geschreven staat: PETRO MAGNO ALEXANDER. De Vorst liet vervolgens aan den Monarch blijken, dat er naast den steen een tweede zou geplaatst worden, ter eere van den Keizer. Hierop werd door denzelven geantwoord: *Alles en alleen voor* PETER DEN GROOTEN; *niets voor mij. Mijn naam kan niet te zedig naast dien van* PETER *verschijnen.*"

— „ Hoe luisterrijk is hier het verband! Wie kan hier van de gevolgen tot den oorsprong afdalen, wie weder opklimmen tot de gevolgen, zonder den wonderbaren weg van Gods wijsheid te erkennen, en zich als Nederlander te verheugen, dat het den Allerhoogsten behaagd heeft, ons Vaderland mede te doen dienen tot de eerste ontkieming van die magt, door welks (welker) weldadig gebruik *Europa* verlost is en het geheele aardrijk zich thans verblijdt?"

„ De Monarch was, toen hij bij de groote sluis kwam, en hier het heerlijk gezigt over *Voor-* en *Achter-Zaan* te gelijk genoot, en overal in het ronde verheugde, welgekleede menschen zag, zoo getroffen, dat hij zijne beide handen op de schouders van onzen Vorst lag (leide), en met aandoening zeide: *Mijn God, wat zijt gij gelukkig onder zulk een volk!*"

„ Aan het *Wielsche veer* was eene pont gereed gemaakt, die met een tapijt belegd, met eene tent overspannen, en verder rijk versierd was. Toen de Monarch dezelve zag, zeide hij met blijkbare aandoening tegen de omstanders: *Menschen, ik ben immers maar een mensch gelijk gij! gij doet mij te veel eer aan.* De Vorst voer over met de gewone pont."

Bij dit een en ander ware nog veel te voegen; b. v. zijne zorg voor den officier, die gevaar liep te na aan het wiel te komen; zijne minzaamheid en ongedwongen vrolijkheid op

ver-

verschillende bals; vooral ook zijn zedig en godsdienstig — doch reeds meer bekend — gedrag te Zeist, enz. Doch, ons verslag mag niet te zeer uitdijgen. Behalve een gepast besluit, waarin eene persoonsbeschrijving, en nog een aanhangsel met zijne geslachtslijst, vinden wij verder in het werk de dichtmatige vertalingen van onderscheiden versjes door den bekwamen TOLLENS; eene plaat van het Huisje door MARCUS, en op den titel de beeldtenis van ALEXANDER, doch in ons oog, helaas! al te zeer het tegendeel van gevleid. In het bijschrift op den gedenksteen ter Amsterdamsche beurze zouden wij den Dichter LOOTS nooit herkend hebben.

Langst hield zich de Monarch te Amsterdam, den Haag, Rotterdam op; en allen misschien overtreft Hoogstdeszelfs Zaandamsch uitstapje in belangrijkheid.

Verheugen wij ons, dat wij nog voor zulken Vorst een belangrijk en heugelijk tooneel konden opleveren!

Apostasie van den Keizer NAPOLEON, *aangewezen in den Brief van den zeer Eerw. Heer* K. STEVENS, *voorheen Vikaris-generaal van Namen. Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. *In kl. 8vo. 60 Bl. f* :-8-:

De Veldtogt van Parijs in 1814, *voorgegaan door een blik op die(n) van* 1813. *Enz. Volgens echte stukken en de berigten van ooggetuigen zamengesteld, door* P. F. F. J. GIRAUD. *Uit het Fransch vertaald. Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. *In gr. 8vo. 127 Bl. f* :-18-:

Hamburg en de Maarschalk DAVOUST. *Appèl aan de Geregtigheid, door* TH. HAUPT, *Oud-Officier in Engelschen dienst. Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. *In gr. 8vo. 64 Bl. f* :-11-:

Hoe weinig overeenkomst deze stukken anders mogen hebben, als bijdragen tot de geschiedenis van NAPOLEON en zijne geweldenarij, voegen wij ze bijeen.

Het eerste is reeds gedagteekend op den 1 Junij 1810. Het heeft ten oogmerk, te doen zien, dat NAPOLEON geen Christen, of geen Catholiek, is. Ons zou tot dit einde (wat namelijk het eerste betreft) het: *toon mij uw geloof uit uwe werken!* genoeg, en beter dan sommige argumenten van den Heere STEVENS zijn. Om de waarheid te zeggen, men be-

hoeft

hoeft, noch behoort, noch is eigenlijk in ftaat, den Duivel zwarter te mâlen, dan hij is. De Heer STEVENS, die het hierop, naar ons verftand, toelegt, wrijft er, naar datzelfde verftand, de kleur hier en daar af, en doet dien, het is waar, valfchen glans van onpartijdigheid en liberaliteit in de befcherming van allen Godsdienst voor den dag komen, welke alleen de BUONAPARTES bij enkele vroegere en tegenwoordige BOURBONS enz. gunftig doet affteken. De Hemel geve, dat de Catholieke Belgen, alle onverdraagzaamheid afleggende, en de gezonde philofophie zoo wel als politiek, in fpijt der ongezonde, huldigende, haast in de regte ftemming zijn, om ons en als medechristenen en als landgenooten te eerbiedigen! — Wij moeten hier bijvoegen, dat de inkleeding niet flecht, en de bouwftof, voor zoo verre uit den Egyptifchen togt ontleend, altijd belangrijk is.

No. 2. Na al het gelezene en herlezene over den belangrijken veldtogt, hier genoemd, heeft ons dit ftuk, echter, geenszins verdroten. De reden hiervan moge wel grootendeels daarin liggen, dat het zeer goed, en niet al te zuiver krijgskundig, gefchreven is; en voor een ander deel, dat een Franschman, een weldenkende, maar toch ook voor partij niet te fterk ingenomene Franschman, de pen gevoerd heeft. Het „*audi et alteram partem*" blijft altijd belangrijk, en meest altijd min of meer moeijelijk. Behalve dat, levert dit tafereel een ander gezigtspunt, dan de meeste andere uitvoerige fchilderijen, voor zoo verre ze althans naar de natuur zijn. Het is de veldtogt van binnen te zien, uit het middelpunt Parijs, dat dus inzonderheid ook naauwkeuriger, en in meer verfchillende ftanden, geteekend is, overwaardig om er nog eens bij ftil te ftaan. Als eene anecdote, kippen wij er dit uit. Reeds de geheime gefchiedenis heeft ons gemeld, dat de groote Monarch der 19de Eeuw les nam van TALMA, ten einde wel op den troon te figureren. (Ach, ware hij enkel figurant geweest, hoe flecht dan ook!) Te gelijk kan men zich uit VAN KAMPEN herinneren, dat hij bij zijn laatfte affcheid van de hoofdftad eene foort van parodie op het affcheid van HECTOR vertoonde; daar hij, vrouw en kind elk aan eene hand nemende, dezelve in het bijzonder aan de Parijfche nationale gardes aanbeval. GIRAUD zegt hiervan in tegendeel, dat hij bij deze gelegenheid met vele waardigheid en roering fprak, en het oogmerk, om belang in te boezemen en gevoel op te wekken, vrij goed bereikte. Jammer

flechts,

ſlechts, dat de Hofdames naderhand vertelden, dat de Tooneelſpeler hem in deze rol verſcheiden keeren had moeten oefenen; ja, dat men de manier van den onderwijzer had herkend!

No. 3. Nu, dat zullen onze Lezers wel reeds kennen. Althans de hoofdinhoud heeft de harten al voorlang warm gemaakt; en mogelijk heeft DAVOUST, ſchoon volkomen in den geest zijns Meesters werkende, de zaak der Geallieerden en der menschheid, alzoo, meer in de hand gewerkt, dan hij dacht, of misſchien zou dragelijk achten, indien ooit deze gedachte bij hemzelven opkwam. Het is aardig; maar als wij aan NAPOLEON en *de zijnen* denken, dan komt ons altijd de Oude Slang voor den geest; en niet ſlechts haar beſtaan en haar karakter, maar ook haar oogmerk in Gods heerlijke ſchepping, waarmede wij, in vertrouwen gezegd, wel eens in de war waren, wordt ons hoe langs zoo duidelijker. Intusſchen wenschten wij dan toch al lang naar het Duizendjarig Rijk, en blijven er nog al naar wenſchen; want, ſchoon wij ook den grooten baas uit den hemel zagen vallen als een blikſem*), er zweven er nog maar al te veel zijner *natuurlijke* vrienden en trouwe boden over de aarde rond. Dat dus het appél aan de geregtigheid moge doordringen! dat de waarheid op de leugen (immers, DAVOUST heeft eene verdediging in het licht gegeven) zegeprale, en de ondeugd haar loon ontvange! Ons komt al het hier vermeldde voor, daadzaken te betreffen, die wereldkundig zijn, en die noch door het regt des oorlogs, noch door het (gewaande) regt der wraak en wedervergelding, kunnen verdedigd worden, maar veeleer der menſchelijkheid, der wijsheid, en wat ſlechts redelijk of verſtandig heet, in het aangezigt vliegen. Om ſlechts iets te noemen: men draagt geene de minſte zorg voor de eetwaren; laat uit dartelheid 40 van 54 gerequireerde varkens in de Elbe verzuipen, en jaagt duizenden van menſchen ter ſtad uit, omdat het aan eetwaren ontbreekt!

Voor het overige willen wij niet ontkennen, dat de Schrijver met Hamburg en haar gedrag, hoe treffende ſtalen van edele vaderlandsmin hij ook aanhaalt, over het geheel misſchien al te ingenomen is, om volkomen regtvaardig te zijn. Als een blijk dezer vooringenomenheid, buiten betrekking tot het geval, moge verſtrekken, dat hij *Hamburg* gaarne voor de eerſte koopſtad op het vaste land zou doen doorgaan. — De vertaling is wel goed, maar niet gekuischt. Wat grond men toch heeft, om gedurig den derden voor den eerſten naamval te gebruiken?

Mémoires fecrets fur NAPOLÉON BUONAPARTE; écrits par un homme qui ne l'a pas quitté depuis quinze ans. Tome I. Paris, chez *G. Mathiot*. 1814. 8vo. 216 pag.

Wij hebben begonnen, den Lezer van ons Mengelwerk het *Historisch Overzigt over Napoleon Buonaparte* mede te deelen. Deszelfs Schrijver heeft een Vervolg op hetzelve uitgegeven, onder den opgemelden titel. Dit ftukje, te breed uitloopende, om door ons in zijn geheel geplaatst te worden, en echter vele zeer belangrijke bijdragen bevattende, zullen wij het een en ander daaruit ontleenen, en wel vooreerst

IETS OVER ZIJNE WIJZE VAN BESTAAN.

BUONAPARTE is, volgens zijnen aard, inwendig altoos min of meer werkzaam. Zoodra hij door geene perfonaadjes meer omringd is, is de alleenfpraak zijn hebbelijke toeftand; dikwijls voegt hij het gebaar bij het gefprek, en meestal bezigt hij dezelfde bewegingen voor dezelfde omftandigheden. — Verlaat hij u, zoo zijt gij het voorwerp, dat hem uit- en inwendig bezig houdt. Zoo hij u door valfche beloften bedrogen heeft, of u in eenig opzigt tot zijn *dupe* heeft gemaakt, het is voor mij terftond te ontdekken. Zijn tred is dan ongelijk, fterk en haastig; hij doorloopt het vertrek met gebogen hoofd, en naar zijne handen ziende, welke hij herhaalde malen wrijft; zijn lach is fomber en ftijf; hij blikoogt; alleen het linker oog fluit zich bijna geheel: hij is over zichzelven voldaan. — Heeft men hem gronden ontvouwd, welligt door hemzelven gevorderd; zoo dezelven ftrooken met zijne belangen, of alleen met zijne driften, hetgeen voor de ontvouwers van veel meer waarde is, dan wordt hij eenigermate vrolijk nadenkende; zijn voorhoofd heldert op; nu hoort men deze oordeelvellingen: Niets juister! — Hij heeft regt. — Hij oordeelt juist. — Het is niet tegen te fpreken. Komt hij wijze voorftellingen te hooren, fchoon uitgedrukt met alle mogelijke verfchooning, die nogtans tegen zijne bedoelingen of het reusachtige zijner ontwerpen ftrijden; of heeft hij flechts vernomen, dat zoodanige voorftellingen in vertrouwen aan eenen Minister gedaan zijn; dan bevindt hij zich waarlijk in eenen toeftand van toornige

beroerte; alles, wat aan hem is, physiek en moreel (ligchaam en geest) is in wanorde. Het schokken der verschillende hartstogten, dat in zulk een oogenblik zijne ziel martelt, is zoo verschrikkelijk, dat de bliksem voor zijne voeten zou kunnen neêrslaan, zonder hem aan zijne stuiptrekkingen te ontrukken. Dit is de éénige vaste toestand, waarin hij het langst blijft. Het werktuig intusschen niet meer aan de schuddingen kunnende weêrstaan, wordt de man bedaarder. Dan is het pijnlijk voor de menschheid, de blikken op hem te vestigen. Eene in zichzelve gekeerde somberheid, woestheid en akeligheid kenschetst zijn gansche wezen. Zijn toestand is zigtbaar smartelijk. De Hemel schijnt hem de zoete gift der tranen te eenemaal ontzegd te hebben. — Wanneer BUONAPARTE zich aan dusdanige buitensporigheden overgeeft, ontbreekt den stoutsten zelven de moed, hem te naderen. Op zekeren tijd voer hij uit tegen den Prins PONIATOWSKI, juist toen een officier hem bijzondere berigten kwam brengen van DAVOUST. Deze jonge krijgsman schrikte dermate over den razenden toestand, waarin hij den Monarch overviel, dat hij slechts in staat was hem het paket ter hand te stellen; en vervolgens heenging zonder een woord te spreken; te huis gekomen, begaf hij zich te bed, dat hij drie dagen hield; ondertusschen is deze officier een onzer dapperen, en wel zeer dapperen. Hetgeen nog bijzonders in deze zaak plaats had, is, dat de Meester het paket tien minuten in de hand hield, zonder te weten, wie het hem gegeven had: ik was het, die hem daarvan onderrigtte.

IETS OVER BUONAPARTE'S KRIJGSKUNDE. En: DE NAASTE AANLEIDING TOT DEN DOOD VAN ENGHIEN.

Ik zal in geene krijgskundige bijzonderheden treden, en spreek ik van den roemvollen dag van Marengo, het geschiedt niet omdat hij het lot van Italië beslist heeft, maar omdat hij BUONAPARTE eene nieuwe soort van strijd heeft aan de hand gegeven, welke hij steeds heeft gevolgd, waaraan hij zelfs alle bedenkelijke uitbreiding gaf; omdat hij zich daar het eerst één denkbeeld heeft gevormd van die verschrikkelijke, moorddadige *taktiek*, welke van de gevechten slagtingen maakte, waarbij de kunst van den oorlog tot niets meer strekte; *taktiek*, eindelijk, die stroomen bloeds deed vloeijen, en de eerste, voorname grond van zijnen voorspoed was.

— Sedert zes ure in den morgen vochten de beide partijen met gelijke woede en gelijk voordeel. — Thans beging BUONAPARTE eenen misslag, die op het punt stond, om alles te bederven. — Het was gedaan, en de Fransche wapenen ontvingen eene bloedige vlek, — toen eensklaps eene wolk van stof en verward, herhaald geschreeuw de aankomst der afdeelingen van LEMONIER en DESAIX verkondigden: — BUONAPARTE begaf zich terstond derwaarts, schikte ze op twee digte rijen in slagorde, versterkt door de reeds vlugtenden. Het was toen eene masfa menschen, in staat om schrik aan te jagen. Hetgeen de magt dezer dikke phalanx nog vermeerderde, was, dat, door eene betoovering, die slechts op de Franschen werkt, allen den moed hernomen hadden; men wedijverde om den voorrang. De Generaal trok partij van deze geestdrift, en wierp deze masfa van strijders op den vijand, die, geenen tijd gehad hebbende om zich (na het vervolgen, enz.) wederom tot een enkel ligchaam te vormen, eensklaps, en zonder naar herstel te kunnen omzien, verpletterd werd. Het is niet omdat ik Franschman ben; maar ik verklaar, dat ik hoopen van zestig tot tachtig soldaten, zonder eenige orde in acht te nemen, op geheele bataljons Duitschers heb zien storten, dezelven doorbreken en verstrooijen, zonder bijna eenigen tegenstand te ondervinden; zoo onverwacht was het onweêr, en zoo volkomen de schrik, door hetzelve veroorzaakt! — De gebeurtenis, die over dezen dag besliste, was een lichtstraal voor BUONAPARTE. Die masfa menschen, eensslags stortende op eene andere, die zij verplet en verstrooit, was de schoonste schilderij voor zijne verharde ziel; hij kon zijne oogen van dezelve niet afhouden. Eene geheele poos lang herhaalde hij, alleen zijnde, de laatste bijzonderheden van dit gevecht. „ Ja, het is éénig! hoe! „ alles is verloren! men dringt zich zamen! men stort zich „ op den vijand, en alles ligt overhoop! Dit gevecht weegt af „ de gedenkschriften van CÆSAR op." Inderdaad, de kunst van vechten nam met hem eene andere gedaante aan. Het waren niet meer van die wijze verbindingen, die krijgslisten, welke, zonder stroomen bloeds te vergieten, de verschelen der Koningen beslisten. Men manœuvreerde slechts nog op de slagvelden, om het oogenblik uit te kippen, van zich op zijne prooi te werpen, en haar te verscheuren. Zoo BUONAPARTE de keus had, om tweeduizend man met verlies van

vier-

Markwintered der zijnen overhoop te werpen, of twaalfduizend met verlies van vijftienduizend zijner soldaten, zijne keuze zou niet twijfelachtig zijn; wij hadden vijftienduizend Franschen te beweenen. Van hier, dat mij al zijne zegepralen nooit de minste verwondering hebben ingeboezemd.

Wij waren in het begin der maand Februarij 1804; de Bataljons-overste ROSEY, een man in vertrouwen bij den Heer DRAKE, destijds Minister van Engeland aan het Hof van Stutgard, deed den Eersten Konsul weten, dat de Engelsche Ambassadeur verstandhoudingen in Frankrijk hield, door middel van agenten op den regter Rijnoever, zoo wel te Weissemburg als te Offenburg, alwaar de Barones VAN REICH inzonderheid werd aangeduid. Men verloor geenen tijd, en terstond werden bekwame spions naar den regter Rijnoever afgevaardigd, met order om zich te nestelen in de bijeenkomsten der verschillende agenten van het Engelsch Gouvernement, of in allen geval ten minste zich daar eenigen toegang open te houden. De Bataljons-overste ROSEY moest hun in het geheim behulpzaam zijn in hunne verrigtingen. Den 2den Maart stelde men den Eersten Konsul eenen brief ter hand: hij was van een' der spions, die zich in het gezelschap der Barones VAN REICH had ingedrongen. Na talrijke bijzonderheden over de verstandhoudingen van gezegde Barones en hare medestanders, vond men de volgende ongelukkige uitweiding:

„ Dingsdag-avond was ik bij de Barones; het gezelschap
„ was talrijk; ik maakte mijn partijtje met den Heer STE-
„ LAUBENE; men twistte levendig over het krijgsgeluk des
„ Eersten Konsuls. Sommigen schreven het toe aan zijne
„ groote kundigheden in het vak des oorlogs; anderen ont-
„ kenden deze gevolgtrekking regtuit; toen iemand van het
„ gezelschap ons zeide, dat men, om over deze kwestie te
„ oordeelen, moest gehoord hebben, wat een zeer groot per-
„ sonaadje, een man vooral in staat om over dergelijke on-
„ derwerpen uitspraak te doen, van de zaak dacht.

„„ De krijgsverrigtingen van BUONAPARTE, zeide mij
„„ deze diepdenkende man, bewijzen zeer weinig voor zijn
„„ militair genie. Sedert lang bezit ik het geheim zijner over-
„„ winningen, en zijner *taktiek*. Hij is zijne zegepralen al-
„„ leen verschuldigd aan den geringen prijs, dien hij op het

„ leven zijner soldaten stelt. Zoo lang de overige Mogend„ heden hem geen gelijk systema van oorlog zullen tegen„ stellen, kunnen zij op nederlagen rekenen. Ja, Mijne„ heeren, voegde hij er bij, het is door geheele bataljons „ op de sabels der vijandelijke ruiterij te werpen; het is „ door de dooden en gekwetsten niet te tellen, dat deze „ gewaande groote krijgsman geslaagd is om Europa door „ den glans zijner wapenen te verblinden."

„ Iedereen was getroffen door deze taal; men vroeg naar „ den naam des persoons, die dit vonnis had gestreken; de „ verteller was onverzettelijk, en wilde hem niet noemen.

„ Sedert een vierde uurs speelde ik niet meer. Ik had mijn' „ man wel opgenomen; ik verliet hem niet. Wij geraakten „ in gesprek; ik betuigde hem zachtjes mijn verlangen om „ den persoon te kennen, die over het militaire genie van „ den Eersten Konsul een zoo bepaald oordeel velde. Ik ver„ derde niets, en merkte zelfs, dat mijne aanzoeken hem on„ aangenaam waren: ik hield af, om geen vermoeden te ge„ ven. Des anderen daags won ik kondschap in omtrent mijn' „ particulier: ik vernam eerst niet dan onbeduidende dingen; „ maar des daags er aan volgende zeide men mij, dat deze „ man wel gezien was bij den Hertog VAN ENGHIEN; dat „ hij zelfs drie weken te Etenheim had gewoond: dit was „ voor mij een lichtstraal; en volgens eenige, het is waar „ zwakke aanduidingen, zou ik mij zeer bedriegen, zoo de „ Hertog VAN ENGHIEN de auteur van het aangehaalde „ gesprek niet ware. Wat de Barones VAN REICH aangaat, „ zij is het gewone middelpunt van al de verstandhoudingen, „ welke in Frankrijk plaats grijpen. PELLIER zal het over„ zigt der andere bijzonderheden opgeven. Die van de partij „ van M. en L. vindt men op het witte blad, tot omslag die„ nende; alles moet door den heetgemaakten cilinder gaan."

Dit geheime berigt deed eene even schielijke als verschrikkelijke werking op BUONAPARTE, wiens eigenliefde daardoor als 't ware doodelijk gegriefd werd. Woedende zich ontmaskerd te zien door een' man, die te eenigen dage de Mogendheden konde bewegen zich van deze ontdekking te bedienen, zwoer de wreedaard deszelfs dood. (Alle toebereidselen, benevens den moord zelven, volgden.) Den 20 Jan. te voren waren de geheime berigten nog geweest: „ De Hertog VAN ENGHIEN leeft volstrekt afgezon„ derd.

„deed. Alle de verslagen, welke ik hieromtrent ontving,
„stemmen overeen in de betuiging, dat hij zich volstrektelijk aan alle staatkundige gebeurtenissen heeft onttrokken. Alle zijne verrigtingen zijn die van een bijzonder
„man, die geene herinneringen bezit.” — JOSÉPHINE verschijnt, bij deze gansche gruweldaad, in een zeer voordeelig en beminnelijk licht.

IETS OVER DE WEGRUIMING VAN MOREAU EN PICHEGRU.

Ondertusschen bestonden er nog twee mannen, welken hij weinig minder dan de Jakobijnen vreesde, te weten MOREAU en PICHEGRU. De eerste, waarlijk groot Veldheer, zoo minzaam als zedig, door volk en leger bemind, voedde voor het gesnork en het guichelspel van BUONAPARTE eene verachting, welke hij dikwijls niet genoeg wist te bedekken. De Konsul had twee spions bij hem geplaatst, die, onder den mantel van vriendschap, dagelijks met hem omgingen, en hunnen patroon, tot de onverschilligste handelingen toe van den Generaal, overbragten. Ziehier een getrouw uittreksel van een hunner verslagen:

„Wij hebben gisteren bij MOREAU gegeten; daar was FRENIÈRE, MOREAU de Broeder, VALUBERT, DESBORDES, LAMARTILLIÈRE, en PICHON. Het onderwerp des gesprekš was het Fransche zeewezen. LAMARTILLIÈRE zeide, dat hij nooit het genoegen zou hebben, ons in het bezit eens noemenswaardigen zeewezens te zien. Hoe ware het mogelijk? wij hebben geen' zeeman. — Hoe zouden wij er een' hebben? zeide PICHON; alle oogen zijn op het land. — Niet zoo vast als gij wel denkt, Mijneheeren, hernam MOREAU; er zijn lieden, die mij gezegd hebben, dat binnen kort de Korsikanen wel hartelijk zouden lagchen. — Hoe dat? — Heel eenvoudig; zij zullen zeggen: Frankrijk heeft ons geenen Koning willen laten; wij zijn ordentelijker, wij zullen haar eenen Keizer leveren. — Aardigheden volgden dezen zet des Generaals, gedurende het nageregt. DESBORDES, eene oranjeschil drukkende, deed zich het sap in de oogen springen. Waarachtig, ik wist het wel, zeide hij, dat men er niets bij won, *presser l'écorce* — *le Corse* (*) — dat

(*) „De schors te drukken;” ook: „den Korsikaan te dringen.”

dat het dikwijls zelfs bijt. Dit woordenſpel deed lagchen. Zeg dit niet elders, voegde er de Generaal bij; zoo de groote Korſikaan het wist, hij zou er niet om lagchen."

Aldus had de Generaal MOREAU in zijnen kring affchuwelijken, die zijnen vijand alles overbragten, wat hij zeide, wat hij deed in den ſchoot zijner familie. Een dezer ellendelingen, ſedert in het gevolg des legers in Spanje gebruikt, is door de inwoners van Saragosſa opgehangen.

Er was zoo veel trouweloosheid niet noodig, om BUONAPARTE op te hitſen tegen eenen man, wiens bekwaamheden en roem zijn licht betimmerden. Wreedelijk jaloersch, wilde hij zich van hem ontdoen. Maar hij wilde zijnen ondergang verbinden met dien eens mans, dien hij doodelijk haatte, niet ſlechts ter oorzake zijner krijgsbekwaamheid, maar bovendien om zijne onverwinnelijke gehechtheid aan de zaak van LODEWIJK XVIII; het was PICHEGRU.

Behendige zendelingen ontvingen order om zich naar Engeland te begeven, verbindtenisſen aan te knoopen met de Koningsgezinden, die daar heen waren geweken; dezelven wijs te maken, dat Frankrijk ſlechts het ſein verwachtte, om zich te verzetten tegen de eerzucht van BUONAPARTE, die zich gereed maakte om den troon te beklimmen. In het binnenſte van Frankrijk, was een zwerm van handlangers der geheime Policie geſlopen in de huizen, de partij des Konings toegedaan; die gevaarlijke menſchen, wreede Kameleons, hadden al de kleuren der aanhangers van het Huis van BOURBON aangenomen. Zij waren geſlaagd om te doen gelooven, dat, in al de beſturen en al de eerſte ligchamen van ſtaat, zich eene menigte menſchen bevond, gereed om zich tegen de ontwerpen van den overweldiger te verzetten; maar dat iedereen zweeg, uit gebrek aan een punt van vereeniging.

Eerſten van den ſtaat ſchaamden zich niet, zich aan de ſpions der Policie aan te ſluiten, en hunne bedriegerijen te onderſteunen. Deze affchuwelijke kunstgreep had al het gevolg, dat men verlangde. De Koningsgezinden binnenslands, bedrogen omtrent den ſtaat der zaken, geloofden, dat het gunſtige oogenblik voor de zaak des Konings daar was. Zij ſchreven er over aan hunne vrienden buitenslands, die, even als zij misleid en bedrogen, in den ſtrik vielen. De Policie aan de kusten en binnen in het land had order om de correspondentiën door de vingeren te zien, en zelfs te bevorde-

deren. Deze onachtzaamheid werd zoo verre gedreven, dat er eenige tijd verliep, alvorens men het verblijf ontdekte van verscheiden zaamgezworenen, die zich naar Parijs hadden begeven.

PICHEGRU, dien ongelukkige omstandigheden met MOREAU hadden in onmin gebragt, had eenige bijeenkomsten met zijnen ouden wapenbroeder. Een lid van het toenmalig Bewind onderrigtte BUONAPARTE hiervan in het openbaar, voor dat zelfs de spions, die MOREAU's voetstappen nagingen, daarvan verslag hadden gedaan. Op dit nieuws ontsnapte BUONAPARTE een kreet van blijdschap. Ik zag hem oplettend aan; zijne lippen en het spel zijner oogappels deden eenen lach ontstaan, dien ik niet zou kunnen overbrengen; een lach, die vreeze aanjaagt. Een uur daarna kwam men hem dit nieuws officieel bekend maken. — „ Het is al wat men „ noodig heeft," zeide hij koeltjes. Inderdaad, het was al wat hij vorderde om zijne twee doorluchtige vijanden te bederven.

* * *

Wij geven deze zeer beknopte uittreksels niet eens voor het belangrijkste, in dit Iste Deeltje voorkomende. De gebeurtenissen van den laatsten tijd hebben onze keus eenigzins gewijzigd. Ja, zulk een woest dier is NAPOLEON; zoodanig is zijne gewaande krijgsmans-grootheid; zulk eene is zijne regering, zijne wijze om zich staande te houden, en op de argelooze braafheid te zegepralen! Dat men hem vreest? ô, wie, die in den Duivel gelooft, zou voor zijne duizendkunstenarij niet fidderen? Maar bewonderen, toejuichen, met eenige goedkeuring vereeren, in welk opzigt het ook zijn moge? bewaar ons, barmhartige God! voor een hart, dat dit zou toelaten! Ja, neem Gij overal, waar het gevonden mogt worden, zulk een *steenen harte* weg, en geef een *vleeschen*, geef een menschelijk harte in deszelfs plaats! — Het is de ondeugd, het is de onmenschelijkheid en het lage eigenbelang, waarop al zijne magt berust. Zoo ergens, tegen hem komt de bede — maar de welmeenende, werkzame bede — te pas: *verstoor het rijk der duisternisse!*

Staatkundige Aanmerkingen op eenige Geschriften van den dag, en over de belangen van alle Franschen. Naar de tweede Uitgave van DE CHATEAUBRIAND, *door* A. BRUGGEMANS. *Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1815. *In gr. 8vo. XVI, 136 Bl. f* 1-2-:

Hartelijk wenschen wij, dat dit boekje in Frankrijk algemeen gelezen, beaamd en gevolgd zal zijn. Het is vooreerst en vooral gerigt tegen CARNOT's, in ons oog schaamtelooze en belagchelijke, *Memorie.* Daarna, echter, trekt het zoo wel tegen onvergenoegde Koningsgezinden als Republikeinen en — hier zou het woord *Briganda* voegen — Napoleoniden te velde. Dit geschiedt doorgaans met even zoo vele bondigheid en geschiedkunde, als vernuft en kracht van stijl. En, waar de eersten al niet te vinden geweest mogten zijn, daar vergoeden dit de laatsten zoo veel mogelijk, schermende met de eer, de edelmoedigheid, den onbevlekten krijgsroem der Franschen — *à faire peur*, zegt onze Hollandsche ondervinding. Veel wordt natuurlijk gesproken van het Constitutioneel Charter; en met genoegen zagen wij daarbij, dat CHATEAUBRIAND inderdaad geene bekrompen denkbeelden voedt; maar, hoe vol ook van eerbied voor oude instellingen, beginselen en denkbeelden, toch zeer wel begrijpt, dat de tijden veranderen, en wij ons daarnaar behooren te schikken; dat de menschelijke geest kan vooruitgegaan zijn, de omwenteling iets goeds kan hebben achtergelaten, en dat vrijheid en Constitutie, hoe ook misbruikt, evenwel noch hersenschimmen, noch nuttelooze, veel min verderfelijke, zaken zijn. Dit zij genoeg ter aanprijzing van een werkje, dat ons, helaas, doet zien, wat al niet behoefte is, om het rijk der woelgeesten maar eenigzins in toom te houden; en ons met te meer nadruk toeroept: maakt eer een dijk van uwe lijken, dan dat gij zoudt dulden, ooit wederom in dien bodemloozen draaikolk medegesleept en verzwolgen te worden!

Be-

Bemoediging der Nederlanders bij de Landing van BUONAPARTE. *Door Mr.* J. SCHELTEMA, *Lid van het Instituut, enz. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. 1815. *In gr. 8vo.* 27 *Bl. f* :-8-:

Wat willen — wat zullen nu de Franschen — wat moeten wij doen? Ter Opwekking na de Bemoediging. Door en bij denzelfden. 28 *Bl. f* :-8-:

Het is bekend, welk een genoegen en werking des Heeren SCHELTEMA's stukje, getiteld: *Vergelijking*, enz. in het begin onzer laatste gezegende omwenteling, deed. Geen wonder dus, dat de vaderlandlievende Man zich opgewekt gevoelde, om, terstond bij de zoo veel gerucht makende, zoo vele vrees verwekkende landing van BUONAPARTE in Frankrijk, de pen ter *Bemoediging* op te vatten. Hij ontleent dezelve uit, 1°. onze ondervinding; 2°. onze krachten; 3°. onze vooruitzigten.

Schoon nu dit stukje vele gronden en zaken bevat, die niet kunnen vervallen, noch ooit in een ander licht mogen beschouwd worden; schoon ons geluk bij de tegenwoordige orde van zaken, de Fransche en inzonderheid *Buonapartische* gruwzaamheid, en de kracht van ons land en onzen landaard, bij eensgezindheid en vertrouwen op God, altijd redenen van opwekking zoo wel, als bemoediging blijven, — zoo was het toch ten deele op de hoop gebouwd, dat Frankrijk zelf den trouweloozen vreemdeling wel van den troon zou weren. Om deze reden is een ander stukje, onder straks genoemden titel van *Opwekking*, de Bemoediging gevolgd, waarin SCHELTEMA op deze drie vragen eenig gepast antwoord geeft: 1°. Wat willen — 2°. wat zullen nu de *Franschen* doen? 3°. wat moeten *wij* doen? Terwijl de Schrijver, op het slot, eindelijk een *Weekblad* belooft, onder den naam van *het Vaderland en de Franschen*, alle Maandagen bij den Boekverkooper GARTMAN zullende in het licht verschijnen. Deze Opwekking is, gelijk men begrijpt, eene soort van Wapenkreet, met die gematigdheid echter, die bondigheid, die algemeenheid, om zoo wel te genezen als te wonden, te ge-

ven als te wachten, te laten als te doen, welke van den ongebonden stijl en de manier des Schrijvers te wachten zijn.

Wij hebben beide stukjes met genoegen gelezen. Ons verstand en hart stemmen gaarne met den Man in. Wij behoeven niet te vreezen, mits wij maar waken; noch mogen iets hopen, indien het hieraan zoo zeer ontbrak, dat God en het Verbond der Menschheid ons tegen den Geweldenaar niet kon, magt of wilde beschutten. Of al het aangevoerde toereikend zij, om den vreesachtigen te bemoedigen, den tragen op te wekken; of maar zoo toereikend als het uit den aard der zake kon zijn, te wachten ware, — is moeijelijk te beslissen. Wij verheugen ons daarover, dat het gezegde ten minste zeer aannemelijk is; dat het den besten, den zuiversten geest ademt; dat onze Vaderlandsche-Historie-kenners, Schrijvers en Staatslieden alzoo met onze Dichters en openbare Redenaars handen ineenslaan, om den schoonen band der vaderlandsliefde hoe langs zoo meer te stijven. Overdrijving zelve is hier zoo onmogelijk, als aan partijschap bij verstandigen en niet geheel ontaarden te denken is. *Dood of vrij*, zij nu inderdaad de leus! Doch Europa, ons eigen hart, de Godheid, waarborgen ons het laatste. Wij herhalen het, zoo moeten alle braven denken; alle verstandigen doen het. En, wat men ons ook tegenvoere, wij zullen het altijd daarvoor houden, dat hij, die anders denkt, of in zijn hoofd, of in zijn hart gekrenkt is; gelijk men trouwens weet, dat er menschen zijn, die op een bijzonder punt buiten zinnen zijn, of eener hoofddrift botvieren: men noemt echter de eersten daarom niet minder zinneloozen, noch zal Apostel JACOBUS tegenspreken, dat *die de geheele wet houdt, en schuldig wordt in éénе, de geheele wet heeft overtreden.*

Slechts ééne zaak hinderde ons bij SCHELTEMA: *de Punische trouw ten voorbeelde van de Fransche gesteld te zien.* Indien wij ons niet bedriegen, dan heeft de geschiedenis en staatkunde van Frankrijk met niets meer overeenkomst, dan met de hunne, die onbeschaamdelijk op de ontrouw hunner mishandelde vijanden smaalden; de Koningjagende, vrijheidschreeuwende, werelddwingende en uitplunderende Romeinen, eindelijk de slaven van den slaaf eens oproerigen hoops krijgslieden.

Wij hooren slechts een MARTIALIS uit hen met genoegen van dat nog al mindere schuim, de Korsikanen, zeggen:

„ Hun-

„ Hunne eerste wet is, wraak; de tweede, op roof te leven;
„ De derde, leugentaal; de vierde, niets te geven
„ Om God of zijn gebod."

Onze alom bekende tijdgenoot, sinjeur BUONAPARTE, drukt het zegel op deze aloude beschrijving.

WILLEM FREDERIK, *Koning der Nederlanden*, *door* Mr. W. BILDERDIJK. En: *Feestzang*, *door deszelfs Echtgenoote. Te Amsterdam*, *bij* M. F. Pieper en Comp. *f* :-11-8

Bij de Verheffing van Z. K. H. WILLEM FREDERIK, *enz.*, *op den Troon der Nederlanden. Lierzang*, *door* H. TOLLENS CZ., *Lid van het Hollandsch Instituut. In 's Hage*, *bij* J. Allart. *f* :-8-:

De Verheffing van WILLEM I, *enz. tot Koning der Nederlanden. Lierzang*, *door* M. WESTERMAN. *Te Amsterdam*, *bij* J. G. Rohloff. *f* :-4-:

De Schim van Keizer KAREL V, *bij de hereeniging der Nederlanden onder Koning* WILLEM I. *Door Mr.* J. VAN 's GRAVENWEERT. *Te Amsterdam*, *bij* M. F. Pieper en Comp. *f* :-5-8

Een vijftal stukjes, allen meest in den vorm van Lierzang, op de verheffing van Vorst WILLEM ten Nederlandschen Koningszetel. Zonder dezelven te willen gelijk stellen in dichterlijke waarde, willen wij ze liefst niet tegen elkander monsteren, en zeggen in het algemeen, dat zij zoo vele warmte van hart bij de heugelijke gebeurtenis, als van genie aanduiden. De voortreffelijke BILDERDIJK toovert wederom met gedachten, beelden en zaken. Zijne beminnelijke Gade kweelt zoo zacht en zoo liefelijk, dat de geheele Natuur zich met haar over het voorgevallene schijnt te verheugen. TOLLENS is geheel — TOLLENS; liefelijkheid en geestdrift, welluidendheid en kracht. WESTERMAN kan niet dan treffend voor het Vaderland zingen; en 's GRAVENWEERT, men kent zijne vaste hand, zijn krachtig vers en veelbelovende bekwaamheid.

Waar-

Waartoe zou het strekken, dat wij een der gedeelten van elk dezer stukken hier volgen lieten? Men loopt dan slechts gevaar, de eenvoudige schets van het meesterstuk als weinigbeduidend te miskennen, het kronkelend pad van den lossen zang voor gewrongen en mislukt te houden. Ieder koope veeleer dit weinige, voortreffelijke, bij zoo onvergetelijk eene gelegenheid vervaardigd. Het is de keurigste inleiding tevens, door de tegenstelling boven alles krachtige inleiding, tot hetgeen bijna te gelijker tijd, met vele stroomen, uit de Nederlandsche dichtpen is gevloeid, en door ons terstond staat aangekondigd te worden. Ja, Landgenooten, voelt al het geluk, dat u reeds streelde, maar inzonderheid uit de toekomst blijde toelachte, om te beseffen, wat gij verliezen zoudt.... wat gij te verdedigen hebt.... wat u tot allerlei opofferingen moge sporen!

Om den Lezer niet zonder een gering staaltje van het aangekondigde te laten, zullen wij der Vrouwe de eere gunnen, en slechts bij den greep iets van haar overnemen.

De lieve Vrede slaat hare oogen,
Met teedre blijdschap neêr van de overaardsche bogen,
En biedt ons malsche rozenblaân
En palmen aan,
Om Koning WILLEMS voet ten zacht tapijt te spreiden.
Ja! vloer' zij hem het donzigst pad,
Die reeds zoo lang op distlen trad,
En nimmer andre zuchten had,
Dan heil en deugden uit te breiden!

Gezegend Holland! buig de kniên,
Gij zult uw kroost gelukkig zien!
Erken 't, en, nimmer dankens moede,
Beveel dees Heilvorst in Gods hoede,
Wiens deugd u de eeuw van goud met schooner glans voorspelt!
Die Holland, met d'alouden luister,
Zal doen herrijzen uit het duister,
Waarin verdrukking 't hield bekneld!
Die d' ongekrenkten roem der eerbiedwaarde Vaderen,
Zoo verr' de zon heur gloênde raderen
Om 's aardrijks schuddende assen drijft,
Bij 't nageslacht zal uit doen schitteren:
Een roem, die magt- en rijksbezitteren
Ten voorwerp van bewondring blijft!

Reik,

Reik, o Batavier! de blijde handen
Uw' stamgenooten toe, aan Maas- en Meezelranden;
En zweert den eed van trouw, elkander aan de borst!
Zweert, zweert hem, aan den voet van d'afgebeden Vorst,
Voor wien ons aller harten branden;
En zie zij in uw broedrenmin
Een nauwvereenigd huisgezin!

Ziedaar aller geest, bij den ten uiterste verscheiden toon!

Wapenkreet. Lierzang, door Mr. W. BILDERDIJK. *Te Amsterdam*, bij M. F. Pieper en Comp. *f* :-6-:

Opwekking aan de Nederlanders, door C. LOOTS. *Lierzang, uitgesproken in den Amsterdamschen Schouwburg*, enz. *Te Amsterdam*, bij J. ten Brink, Gz. *f* :-4-:

Nederland en Frankrijk in Maart 1815. Lierzang, door M. P. ELTER, *geb.* WOESTHOVEN. *Te Amsterdam*, bij Geysbeek en Comp. *f* :-6-:

Aan mijne Nederlandsche Landgenooten, bij het bezetten van Parijs door BUONAPARTE. *Door* J. S. SWAAN, *Rector der Latijnsche Scholen te Hoorn. Aldaar*, bij J. Vermande. *f* :-2-:

Het Verbond der Edelen in 1815. Door Mr. J. VAN 'S GRAVENWEERT. *Te Amsterdam*, bij M. F. Pieper en Comp.

Bij gelegenheden en onderwerpen, als opgemelde stukjes aanduiden, verandert onze bestemming. Elders moge grondige en eenigzins uitvoerige beoordeeling onze taak zijn, hier zou de eerste naar ongepaste vitterije zweemen, de laatste ongelukkige vertraging ten gevolge hebben. Het publiek moet slechts, ten spoedigste, weten, dat de geestdrift is ontbrand; dat zij zich door hare tolken laat vernemen, dat hare vlam hoog ten hemel opslaat, en er gelegenheid voor elken regtschapen Vaderlander is, om zich bij dien gloed te verkwikken, te verwarmen. De naam van ten minste twee der Dichters, die hier

hier optreden, beslist reeds voor de waarde der stukken. Wie kent — het zij de bekwaamheden, het zij den blakenden ijver voor Vaderland en ORANJE niet, van BILDERDIJK en LOOTS?

Inderdaad, de eerste spreekt hier eene taal, die verstommen doet. Wie vormt zich een denkbeeld van de kracht der Poëzij, die zulke verzen niet gelezen heeft? Mijn God, welke beelden! welke, als hemelhooge baren door het gevoel voortgestuwd, en alles met zich mede slepende! Welk eene buigzame gehoorzaamheid van taal en maat aan dit wonderbaar Genie! Ja, de poëzij is de eigen spraak der geestdrift; de geestdrift de éénige waarachtige Zanggodin. Elders moge de dichtkunst liefelijk kweelen en spelen; moge bloemen zaaijen, kransen vlechten, en alles, alles in feestgewaad doen verschijnen; de vaderlandsche Bard, die *te wapen!* roept, gevoelt eerst regt den God in zijn binnenste; hij is deszelfs werktuig; hij kan geene klanken slaken, dan die het kenmerk des heeten gevoels dragen, en, in de ontzettendste scheppingen der dronken verbeelding gehuld, als onbeteugelde stroomen daarheen bruisen. Nieuwsgierigen! enkel nieuwsgierigen! leest deze bladen, ten einde eenmaal te zien, wat eigenlijk poëzij zij! Misschien kweekt dit gezigt eenigen lust voor de schoonste der kunsten in uwen boezem. Misschien — dit toch is ons doel en bede — misschien ontbrandt eene vaderlandsche vlam in het tot nog toe koude hart; en God heeft ook de dichtgaven niet te vergeefs aan Nederland verspild!

Doch, gelijk ieder oorspronkelijk Dichter zijnen toon en trant heeft, zoo heeft ook ieder lezer of toehoorder zijne bijzondere vatbaarheid, om door den een' meer dan door den ander' geroerd en aangedaan te worden. Men voege dus LOOTS bij BILDERDIJK. Hij is geen minder treffend staal van het vermogen der dichtkunst; hij, die alles door dezelve is, alles aan dezelve te danken heeft. Als vaderlandsch Dichter inzonderheid, verdient hij eene allereerste plaats; en deze Lierzang, in het vroegste opkomen des hangenden onweêrs vervaardigd, voor den pas uitgeroepen Koning en Koninginne openlijk voorgedragen, sprong geheel frisch en krachtig uit de geopende wel van verontwaardiging, patriotisme, en het rijkste poëtisch genie op. Ds bedaarde menschenvriend en wereldburger moge dus huiveren voor de smadelijke kleuren, met welke hij eene gansche Natie teekent: wie, die den jamme

mer berekent, door Fransche ligtzinnigheid, en vatbaarheid voor allerlei verstandelijke en zedelijke ontaarding, over Europa gebragt, en thans wederom ziet, hoe Fransche legers bewerken, en heel Frankrijk gedoogt, dat het verworpen schrikgedrogt op nieuw zijnen magtigen schepter zwaaije. Kan hem dezen ijver ten kwade duiden? Neen, Frankrijk helpe het monster weren, of het bezure deszelfs gruwzame vermetelheid! Op! op! wie iets vermag, door gansch Europa, om den peststroom niet slechts te stuiten, maar te dempen! De geschiedenis van verscheiden afgeloopen eeuwen leert ons, wat de *groote* krijgshaftige Natie ons werelddeel al leeds berokkend heeft.

Mevrouw ELTER heeft de vooronderstelde fout van LOOTS willen vermijden. Haar aanhef inzonderheid toont dit. Er is echter voor ons eenige duisterheid in denzelven. In allen gevalle is het ons menschen moeijelijk, personen en zaken, den zondaar en de zonde zoo geheel te scheiden, dat wij zelfs om NAPOLEON's bekeering eerder en hartelijker zouden bidden, dan om zijne verdelging. Voor het overige ontbreekt het in dit vers noch aan schoone gedachten, noch aan verdienstelijke inkleeding, noch aan warme, vaderlandsche gevoelens. En, op nieuw juichende in den bloei van zoo veel goeds en schoons in deze, nu weer gezegende, oorden; en een blik werpende op de toekomst, nog onlangs geheel zonder nevelen, enkel bezwangerd met grootsche verwachtingen, — rijzen onze beden tot God en menschheid des te vuriger, om verpletting van den Draak.

Des Heeren SWAAN's dichtstukje is gansch niet zonder verdienste, en vooral is zijn aanhef, de uitboezeming van vreugde over den opgerigten troon, om de tegenstelling en het treffende van den overgang, allergelukkigst. Zijn toon zij overigens veel lager, dan die der eerstgenoemde Puikdichters, — al wederom eene verscheidenheid van gaven, berekend naar de onderscheiden behoeften en smaak der lezers. Wij prijzen 's mans ijver voor alle goede zaken ten hoogste. Streve hij door werkzaamheid tot volmaaktheid! en geniete daarvan de vruchten, in een beveiligd, versterkt, gezegend Vaderland!

Het is niet als bij afklimming van verdienste, dat wij den Heer VAN 's GRAVENWEERT achteraan plaatsen, maar om de weinige uitgebreidheid van het stukje, met een ander betrek-

ke-

kelijk de troonbeklimming op een zelfde vel afgedrukt, en hierdoor mede de kracht der tegenstelling in zich besluitende.

„ Geene overheersching meer op Nederlandschen grond!"
Zoo klonk der Eedlen stem bij 't heilig eedverbond.
„ Geen vreemde meester meer; geen dienstbaarheid van slaven!"
Word(t) nu de Wapenkreet in 't hart van Neêrlands Braven.

Deze aanhef verklaart den titel, en tevens het doel. Het is mede een Wapenkreet, en deze niet min krachtig dan kort.

Puntdicht op den vernuftigen en verdienstelijken Hond, genaamd Mango, *spelende eene rol in het Tooneelstuk:* Hondentrouw, *enz. Met eenige Aanteekeningen, enz. wegens de beruchte Begrafenis van den Hond van den Leydschen Schout* BONDT, *mitsgaders het Crimineel Proces van* L. H. GAAL *tegen den Hond van* J. J. VAN DER POEL, *genaamd* Troevetje, *wegens het bijten van een Kind, met de koorde gestraft, te Leyden, 25 Mei* 1595. *Uit een oud Manuscript. Door* H. N. KÖNIG. *Te Amsterdam, bij* Geysbeek en Comp. *In kl.* 8*vo.* 12 *Bl. f* :-4-:

Wat wordt er al niet voor het lieve brood gedaan! — Eene aalmoes dan voor een' armen Hond, Lezer! Immers, wij kunnen niet denken, dat de beestlievende Schrijver, die zich beklaagt, dat men den schranderen MANGO geen *Benefit* heeft gegeven, niet gaarne zijne winst met het getrouwe Dier, waaraan hij zijne stoffe is verpligt, zal willen deelen.

No. II. bl. 64. reg. 17. staat: H. H. VAN BREDERODE; lees: Heeren VAN BREDERODE.

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen van H. H. DONKER CURTIUS, *Th. Doct.*, *Predikant te Arnhem. Iste Stuk. Te Arnhem, bij* P. Nijhoff. 1815. *In gr. 8vo. X, 213 Bl. f* 1-16-:

Zelden valt de keuze van twee Schrijvers op volstrekt hetzelfde onderwerp; de Leeraars van den Godsdienst alleen vinden gedurige aanleiding, om over denzelfden, dikwijls uitvoerigen en naauw bepaalden, tekst te prediken. Geene bijzondere soort van geschriften is bovendien zoo talrijk als Leerredenen; die, echter, allen in het openbaar, voor eene gemengde schare, tot leering, troost en stichting, uitgesproken, wel degelijk eene bepaalde soort vormen; zoodat de ongeoefendste leek, zoo wel als de geleerde, eene zekere duidelijke voorstelling van eene preek in het algemeen heeft. Doch, hoe vaster dit ga, hoe meer ook de onbedwongene oorspronkelijkheid van elken maar eenigzins bekwamen Prediker moet uitkomen, hoe noodzakelijker het wordt, dat zelfs onderscheidene soorten in de eene hoofdsoort ontstaan, en hoe blijkbaarder het dan ook een der eerste pligten van ons ambt is, de manier, den toon, de algemeene hoedanigheid der uitgegevene Leerredenen aan te wijzen, zonder dat deze aanwijzing over de waarde of onwaarde nog iets beslist. De gaven zijn, niet slechts in grootheid, maar ook in hoedanigheid, verscheiden; en nooit behoort de ingenomenheid met onszelven, met hetgeen ons bijzonder eigen is, zoo verre te gaan, dat wij dit daarom voor het beste, ik laat staan éénig goede, zouden houden. Wij zeggen dit met opzigt tot hetgeen de Eerw. Schrijver in zijn voorberigt betuigt, dat hij geene *schitterende* welsprekendheid bedoeld, veel min bereikt, maar eenvoudige, voor den minst onderwezenen bevattelijke, prediking ten oogmerk gehad heeft. Wij beamen dit, wat de uit-

konst betreft; wij gelooven het gaarne, wat den wil aangaat; wij prijzen het dan ook te liever, daar deze duidelijkheid toch niet in platheid of dergelijke ontaardt. Doch, wij bevroeden niet, dat onze kenschetsing eener voorheen uitgegeven Leerrede van DONKER CURTIUS, als ontbloot van zoodanige welsprekendheid, ons daarom tot eenig verwijt zou behooren te strekken. Immers, bedoelden wij berisping, dan hadden wij zeker geen verblindend *schitteren* op het oog; gelijk zijn Eerw. zelf geene zwarigheid maakt, bl. 26, van *schitterende blijken van Jezus goddelijke wijsheid* te spreken, geschikt *om ons te bewegen, om te erkennen* enz.; dan was onze uitdrukking misschien eene *euphemie*, eene beleefde aanduiding van minder geestdrift, warme schildering en poëtische verheffing, dan en de aard van het onderwerp, en andere uitgegevene Leerredenen ter zelfde gelegenheid, ons van 's mans, in het algemeen bekende, bekwaamheid hadden doen verwachten. Hebben wij daarentegen geene berisping bedoeld, — en gewis had deze geen oogmerk zich verder uit te strekken dan wat betrof onzen smaak en bijzondere behoefte in dien heugelijken tijd, — even min kunnen wij het goedkeuren, dat de trant, hier gebezigd, als de éénige ware zou aangeprezen, of eene blaam op elke meer zwierige, en misschien meer wijsgeerige, predikwijze zou worden geworpen. Het behoeft vooreerst geen betoog, dat elegantie en bevattelijkheid zeer wel kunnen zamengaan; men denke, uit ouden en nieuwen, slechts aan VAN DER PALM. Maar, al ware het ook, dat sommige Leerredenen voor iedereen, in haar geheel, niet te volgen waren; zouden wij b. v. de meesterstukken van HULSHOFF daarom willen missen of misprijzen? Wij voor ons twijfelen, of die mate van bevattelijkheid, en te gelijk onderhoudendheid, niet eene hersenschim, of, zoo men wil, ideaal zij, welke iederen, ook den stompsten en onbeschaafdsten, toehoorder eene eenige redevoering van omstreeks een uur lang zou kunnen doen navolgen en vatten. Men streve dan, ja, naar dit

ideaal;

ideaal; maar zonder beter toehoorders te zeer te doen lijden, zonder talenten, die hiertoe minder ftrekken, te doen roesten, zonder zijnen eigen aanleg, zijne eigene bijzondere betrekking, of de gefteldheid der gemeente, uit het oog te verliezen. Met één woord, de eenvoudige manier dezer Leerredenen, ftraks nader te doen kennen, is goed; maar eene wat hooger geftemde kan zeker even goed zijn. Wij voegen er dit flechts bij, dat, gelijk de Eerw. DONKER CURTIUS te regt aanmerkt, dat men doorgaans veel waagt met de uitgave van Leerredenen, ditzelfde ook plaats heeft met de beoordeeling, als van ftukken, eigenlijk tot mondelijke voordragt beftemd, en van deze dikwijls eene eigenaardige bevalligheid ontleenende, welke in het affchrift niet is te ontdekken of te waarderen.

De onderwerpen, hier behandeld, zijn, in allen geval, verre van gemeen, d. i. te algemeen, te zijn. 's Mans doorgaande bedoeling is, de grootheid van JEZUS CHRISTUS als mensch, of wel de voortreffelijkheid van zijn karakter, in het licht te ftellen; waartoe hij in iedere Leerrede eenen of anderen, foms waarlijk fijnen, trek als hoofdzaak behandelt. Wij gelooven te mogen zeggen, dat zulk een ontwerp altijd eenige zwarigheid ontleent uit het buitengewone van JEZUS — zullen wij het enkel betrekking, of ook natuur en althans beftemming noemen? Deze zwarigheid heeft, meenen wij, de Eerw. Prediker niet geheel ontgaan, wanneer hij, in de derde Leerrede, JEZUS *verbazende gezetheid op, en de volbrenging van het werk, hem door den Vader opgedragen*, willende doen zien *in zijne nederdaling op deze aarde en zijn leven te midden van zoo veel leed en tranen, omgeven door onvolmaaktheid en zonden*, daartoe gebruik maakt en zich beroept op JEZUS alwetendheid. Immers, GOD zelf kent alle deze ellende; en, ten zij wij Hem alle foort van gevoel, en dus ook zaligheid, ontzeggen, moet het op Hem, moet het op JEZUS, daar hij bij den Vader was, dezelfde werking hebben gedaan. Wij moeten, namelijk, een van beide,

ja misschien beide, aannemen: dat Hij, die alles, het goede zoo wel als het kwade, het oogmerk niet min dan het middel weet, nog steeds zegt: *ziet, het is zeer goed!* of dat JEZUS wetenschap ontleend, en waarom dan ook niet bepaald? te achten is. In het algemeen komt ons voor, dat alle verdere uitweiding over de natuur des Zaligmakers, over zijne eenheid met den Vader, dan die zich tot den heiligen wil, het goddelijk werk en de toekomstige heerlijkheid bepaalt, ten zachtste uitgedrukt eene verborgenheid behandelt alsof het geene ware; met andere woorden: in het heilig duister ongeoorloofd en onvoorzigtig rondtast.

Een ander bezwaar van 's mans keuze der onderwerpen is, de moeijelijkheid, om alles, wat een tekst oplevert, en wat eene geheele Leerrede tot onderwijs en stichting voortbrengt, op het opgegeven thema als op één middelpunt te doen uitloopen, vooral wanneer de behandelde karaktertrek zeer bijzonder is, gelijk b. v. in de vierde en vijfde Leerrede. Over het geheel, echter, zijn ze meer algemeen, en valt het dan ook gemakkelijker, zonder het bijbelsche en populaire eenigzins uit het oog te verliezen, een wel zamenhangend betoog te leveren. 's Mans algemeene stoffe behoudt nogtans genoeg *pikants*, (indien men ons dit woord veroorlove) genoeg ongemeens, om te treffen. En wie zal er in het geheel aan twijfelen, dat de poging, om de achting voor het Christendom op die voor den *Christus* meer en meer te gronden en te verheffen, — de poging, om het ongeloof, aldus, als op zijnen eigen grond, buiten het gehate en verachte veld van het wonderdadige, te bestrijden, inderdaad hoogen lof verdient. Wij spoeden ons om van elke Leerrede afzonderlijk iets te zeggen.

I. *De kennis van het verstandelijk en zedelijk karakter van* JEZUS, *een heilzaam middel om het opregt en waarheidlievend hart te genezen van alle vooroordeel tegen* JEZUS *leer en goddelijke zending;* tekst, JOAN. I: 47b; indeeling (tot eene proeve): 1. van de ge-

gebeurtenis, zoo veel als noodig is om den nadruk en de bedoeling der woorden te doen gevoelen; 2. het opgegeven onderwerp zelf; 3. een en ander gevolg ter besturing. Men ziet, dat het geheel als ter inleiding voor dit en een volgend vijftal verstrekt.

II. *Eene proeve van* JEZUS *onvergelijkelijke wijsheid, en hooge belangstelling in het heil der menschen;* JOAN. IV: 7—26. DONKER CURTIUS behoort tot die Uitleggers, welke ongunstig over het karakter der Samaritaansche vrouwe denken, en heeft dit eigenaardige, dat hij hare eerste antwoorden als spottende opvat. Wij geven in bedenking, of men bij deze en soortgelijke gelegenheden, b. v. inzonderheid het gesprek met NICODEMUS, wel genoeg in het oog houdt, dat de Oosterlingen veel meer dan wij moesten gevat zijn op eene verbloemde leer- en spreekwijze, en dus veel min gevaar loopen om die te miskennen. Althans, deze vooronderstelling had kunnen strekken, om het geopperde gevoelen van spotternij — opzettelijk misverstand en verdraaijing — in een des te aanlokkelijker licht te plaatsen. Het betoog, op den behandelden tekst gebouwd, heeft ons zeer behaagd.

III. JEZUS *verbazende gezetheid op het volbrengen van het werk, hem door zijnen Vader opgedragen; niettegenstaande de ontzettende bezwaren van hetzelve;* JOAN. IV: 34.

IV. JEZUS *vreugdegenot;* LUC. X: 21a. Deze Leerrede bevat eene menigte menschkundige en schoone aanmerkingen. Het begin met de waarheid, „ dat de droefheid wel velen nadenkend en ernstig maakt, maar de vreugde slechts de besten tot deugdzame gevoelens stemt, enz.” is treffend en gepast. Wij hebben de enkele bedenking reeds medegedeeld, dat het moeijelijk is, dusdanig onderwerp alleen en geheel te behandelen, zonder zich in zekere redeneringen verder te verdiepen, dan met den trant van DONKER CURTIUS strookt.

V. JEZUS *bedwang zijner hartstogten, waar het be-*

belang van anderen zulks vordert; MATTH. XV: 21—28. Op dit opschrift hebben wij eene aanmerking. Het woord *hartstogt* duidt doorgaans iet kwaads, althans onstuimigs en grof zinnelijks, aan. Het onderwerp is fraaijer, dan deze titel kan doen denken. Ten aanzien van den tekst wil de Schrijver, dat het blijkbaar in huis en niet op weg zij voorgevallen. Wij twijfelen echter, of alle zwarigheid hiertegen volkomen zij weggenomen.

VI. *Eene proeve van* JEZUS *kloekzinnigheid in het ontdekken en verijdelen der oogmerken van zijne vijanden: te gelijk eene waarschuwing tegen het bestaan der Pharizeën*; MATTH. XXI: 23—32. Dit thema is strijdig met de eenheid, ruim zoo veel als het stuk zelf is, of althans behoefde te zijn, daar het eerste deel eigenlijk tot de behandeling van den tekst behoort, en alleen het laatste de toepassing oplevert; en waarlijk eene schoone, vruchtbare toepassing, die doet zien, dat de Prediker het menschelijk hart bespied en beoefend heeft.

Zie daar iets, om dit bundeltje, en onze denkwijze daarover, te doen kennen! Hebben wij niet al het gestelde bewezen, wij geven het daarvoor ook niet uit. De Leerredenen verdienen, in ons oog, ruimen lof, om derzelver klaarheid, belangrijkheid, oorspronkelijkheid, en geven ons een aangenaam denkbeeld van deszelfs vervaardiger, als een man, door hoofd en hart beminnelijk. Doch, al het fraaije en wegslepende, of stoute en bondige, van enkele andere Predikers van onzen tijd bezitten zij niet. Des te geschikter zijn ze misschien om hier en daar in *donkere* hoeken een geheel nieuw licht te ontsteken. Welaan, CURTIUS! ga voort, ons — geenen Macedonischen held, maar eenvoudigen JEZUS van Nazareth, als den alleen *grooten* te doen kennen!

Christelijke Opwekking tot Heldenmoed, in eene Leerrede over Lukas IX: 24a. uitgesproken te Leyden den 9 April 1815, door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. *In gr. 8vo.* 36 *Bl. f* 1-8-:

Moed en Kracht tegen den Man des Bloeds, opgewekt in eene Redevoering in de Remonstrantsch-Gereformeerde Kerk te Amsterdam den 29 *Maart* 1815, *door* C. W. WESTERBAEN, *Leeraar bij die Gemeente. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. *In gr. 8vo.* 22 *Bl. f* :-5-8

Bemoediging en Opwekking bij de hernieuwde Overweldiging van den Franschen Troon door NAPOLEON BUONAPARTE. *Eene Bedestonds-voordragt van* J. DECKER ZIMMERMAN, *Evang. Luth. Predikant. Te Utrecht, bij* F. D. Zimmerman. *In gr. 8vo.* 19 *Bl. f* :-7-1

Deze drie Leeraren van onderscheiden Christelijke gezindheden staan hier niet eendragtiger naast elkander geschaard, dan hunne zuivere en warme vaderlandsche gevoelens keurig zamenstemmen. Zij betreden elk hunnen eigen weg, daar inzonderheid de eerstgenoemde, in eene volledige Leerrede van de gewone uitgebreidheid, meer ruimte tot uitweiding in bijzonderheden heeft. Doch, waar zij elkander ontmoeten, daar spreken ze dezelfde taal, daar zou men soms No. 1 door 2, en omgekeerd, kunnen doen vervangen.

No. 1. Uitstekend gelukkig is hier de tekst gekozen. Dit gevoelt elk op het hooren der woorden: *wie zijn leven behouden wil, die zal het verliezen.* Doch, het is niet slechts op het eerste gehoor, en als motto, dat deze gepastheid blijkt; de bekwame hand van VAN

DER PALM wist hem ook in een licht (en waarachtig licht) te plaatsen, dat de eigen zin en zamenhang krachtig medewerken, om de toepassing op onze omstandigheden te versterken. Het was waar ten aanzien der Joden, die, schromende het kruis van Jezus op te nemen, veelal des te ellendiger omkwamen. Het is waar in duizend omstandigheden des levens, waar, gelijk men zegt, de voorzigtigheid de wijsheid bedriegt. Het is vooral waar voor ons, die geene hoop dan in de vernietiging van den Dwingeland, dan in eigen eendragtige en krachtdadige medewerking tot dit doel hebben, zonder dat uitstel geoorloofd is. Deze waarheid wordt in een tweede deel in hoogeren zin genomen, en niet min bondig betoogd, dat zoo wel pligt als belang de aangeprezen opoffering vordert. Te weten, wie door pligtverzaking al mogt zijn aardsche leven behouden, die zal en moet echter het hemelsche en betere even daardoor verliezen. Wijsheid en kracht hebben vooral ook hier 's Hoogleeraars pen bestuurd. In een derde stuk volgen gepaste vermaningen, om den vaderlandschen en menschlievenden krijgsmoed door geene daarmede strijdige ondeugden te ontadelen.

No. 2. Dit opstel, waarbij een kort voor- en langer nagebed, is, uit den aard der zake, kort. Doch deze kortheid is door stevigheid, door de welsprekendheid van het hart, door warmte en kracht, niet weinig vergoed. Gelijk de Wester-koeltjes, zoo kenden wij den Dichter WESTERMAN en den Prediker WESTERBAEN, als liefelijk en vruchtbaar; doch de tijdsomstandigheden hebben ons beiden als niet min ontvlamd en gespierd doen kennen. De tekst is hier louter opschrift; wie zou dit wraken? Het tweede lid wordt eerst gebezigd tot eene treffende schets van onze vroegere ziekte en genezing. Dan volgt het tweede als toepassing, en het gevaar zoo wel, als de schande en dwaasheid eener verlammende vrees — schoon ook van eene werkelooze gerustheid — komen, met allerlei andere gepaste waarschuwing, helder uit. Het ontbreekt

hier-

hierbij ook vooral niet aan hetgeen de dag als huldigingsfeest vereischte; lof onzes geluks, onzer wijze staatsinrigting, onzes voortreffelijken Konings, ja ganschen Koninklijken gezins, met al zulke gebeden en wenschen als deze overtuiging vordert.

No. 3. Ten opzigte van het laatstgenoemde eenstemmig, wijkt dit stuk voor het overige weer af. Het is waar, de tekst: Nehemia IV: 14, naar de Lutersche vertaling: *Vreest niet voor hen; denkt aan dien grooten en verschrikkelijken Heere, en strijdt voor uwe broederen, zonen, dochteren, vrouwen en huizen*, geeft eenen niet ongelijken loop aan de hand. Doch ZIMMERMAN, gebruik makende van SCHELTEMA's *Bemoediging*, schetst in het eerste deel, zeer uitvoerig, de ongegrondheid eener moedelooze vrees. Het tweede deel, daarentegen, herinnert, wat God voor ons — en tegen onze vijanden, reeds heeft gedaan. Terwijl de nog jeugdige Prediker wel minder dan VAN DER PALM aandringt op het tegengaan des gevaars, maar ook het gereed houden, zoodra de Vorst roept, met eigen openlijk aanbod krachtig verzegelt. Wij kunnen noch den geest, noch den vorm van dit stuk onzen lof onthouden. De Heer ZIMMERMAN verdient hem volkomen; en wij meenen zijne nederigheid te mogen waarschuwen, om denzelven niet te gereed en te gul met gelijke munt te betalen; omdat zulk eene wederkeerigheid, als men in dit stuk en SCHELTEMA's *Alexander* aantreft, ligt verdenking en gelach verwekt.

Wij willen van elk iets afschrijven.

„No. 2. Sedert de grond, door het bloed onzer Helden aan den zegen der nakomelingen geheiligd, een gedeelte werd van het Rijk der *Franschen*, bestond het (vaderland) niet langer. Nu verving de wapenpraal des baldadigsten tirans alle de gedenkteekens onzer vroegere grootheid. Zijn adelaar ontheiligde alles en wapperde van ons Kapitool, zoo dikwijls hij ons dwong, om over het vergieten van het bloed der Volken, die voor ons streden, om over het ver-

„ moorden van de jongelingen, die hij ons van het
„ hart scheurde, Godslasterlijke feesten te vieren. Ver-
„ nedering en schande, hoon en verguizing, bederf en
„ verwoesting van allerlei aard schudde dit roofdier on-
„ ophoudelijk, van de uitgespreide wieken af. Het
„ kende noch regt, noch mededoogen. Het zoog alle
„ de aderen van het goede en edele uit. Het vloog
„ der Godheid zelve in het aangezigt, en ging steeds
„ woester voort met de menschheid tot wanhoop te
„ tergen, om haar te kunnen slagten als de dieren des
„ velds.

No. 1. — „ Hoe kookte toen het bloed in onze ade-
„ ren; en hadden wij slechts wapenen, slechts aan-
„ voerders gehad; was er slechts eene flaauwe hoop
„ geweest, dat wij onze verdrukkers het hoofd konden
„ bieden; wie zou niet het staal hebben aangegord, en
„ hen verjaagd, hen aan zijne regtvaardige wraak heb-
„ ben opgeofferd, of het verlies des levens zich gaarne
„ getroost? Maar helaas! wij waren weerloos, van alle
„ kanten bespied en verraden, gevangen en gekluis-
„ terd; Gods almagt alleen kon ons vrijmaken. Zij
„ daagde ook op tot onze redding; wij konden naau-
„ welijks gelooven, dat zoo veel heils ons was te
„ beurt gevallen, en waren als de genen, die droomen.
„ Maar . . . . .

No. 3. . . . . „ wee ook ons bij eene mogelijke te-
„ rugkomst der dwingelandij, die wij voor onmogelijk
„ houden. Algemeen verklaard voor muitelingen tegen
„ een bestuur, waarvan wij nooit de wettigheid erken-
„ den, zouden wij allen het lot van *Woerden* aan ons
„ herhaald zien. Zijn er, die, minder gedeeld hebben-
„ de in openlijke aanvallen tegen de geweken dwinge-
„ landij, deswege zouden wanen, voor alle wraak be-
„ veiligd te wezen — dat zij aan de slagtoffers van *Woer-
„ den* vragen, voor hoe verre de beulen dezer stad die
„ evenredige strafoefening in het oog hielden? Zijn er,
„ die geloof hechten aan de belofte van het vergeven
„ alles opstands — ja, zij hebben die belofte, schijn-

„ baar

„ baar grootmoedig, thans in de Hoofdstad van het we-
„ der overheerde Frankrijk hooren doen; maar geheel
„ Europa heeft voor het denkbeeld, dat misschien nog
„ eenige ligtgeloovigen zich daardoor zullen laten paai-
„ jen en terughouden van de vlugt. Neen, M. V. werd
„ die troon weder bij ons hersteld, niemand, en voor-
„ al niet de gehate, de verachte, de steeds gehoonde
„ Hollander, was dan van leven en eigendom zeker."
Dus vervangen deze Sprekers elkander. De waarheid is maar éóne.

Dissertatio Hermeneutico - Theologica de Peccato in Spiritum Sanctum. Pars prior. Quam defendit publice J. VAN AKEN, *Amstelæd. Mun. Eccl. Cand.*, die 28 Novembris 1814, præside J. VAN NUYS KLINKENBERG, *Theol. et Phil. Doct. et Athen. Amstelæd. Professore.* Amstel. apud *P. den Hengst et Fil.*

Bij mangel van eenig Voorberigt, is het ons onbekend, of de Heer Kandidaat VAN AKEN zelf de Opsteller zij dezer aangekondigde Verhandelinge, dan wel zijn Leermeester, onder wien hij dezelve in het openbaar verdedigde. Genoeg: zij is eene belangrijke bijdrage tot de schriftuurlijke letterkunde. Zij behandelt voornamelijk de plaats, *Matth.* XII: 31, 32, en ook de gelijkluidende plaatsen, *Mark.* III: 28, 30 en *Luk.* XII: 10, alwaar van de zonde en den laster tegen den H. Geest, en derzelver onvergeeflijkheid, gesproken wordt. De Schrijver poogt op uitlegkundige gronden den letterlijken zin daarvan te staven, door de aanneming, dat alhier onder den *H. Geest* bedoeld wordt de derde Persoon der H. Drieëenheid, en alzoo als lastering tegen de Godheid zelve in haar geheel moet worden opgevat, welke geene uitzondering van genade gedoogt.

doogt. Het is hier de plaats niet, om deze aangenomene ſtelling te onderzoeken, goed te keuren, of te wederſpreken. Elk niet ongeoefend Godgeleerde weet, hoe veel er noodig zij, om al datgene aan te voeren en te rangſchikken, dat tot eene juiste gevolgtrekking leiden moet, en hoe zeer alle uitlegkundige gronden, zelfs met de meeste ſcherpzinnigheid ontwikkeld, eindelijk afhangen van dat regte gebruik der oordeelkunde, welke, hoe zeer aan anderen mishagende, voor den vriend der waarheid afzonderlijk beſlist. Dan, hoe dit ook zij; deze Verhandeling bevat in zich zulk eenen rijken ſchat van bedenkingen, dat zij vrijelijk mag aangemerkt worden als eene volledige geſchiedenis der uitlegginge van gemelde plaatſen en het daaruit afgeleide leerſtuk, daar er (althans zoo ver den Recenſent bekend is) bijkans niets is overgeſlagen, wat er, van de vroegſte tijden af tot op den huidigen dag, daaromtrent uitlegkundig is voorgedragen: zij doet alzoo eer aan den Steller, en levert gewisſelijk het toonbeeld aan alle jonge Beoefenaren der H. ſtudiën, met welke uitgebreide kundigheden zij behooren toegerust te zijn, alvorens zij den gewijden drempel betreden. — Het Tiental van Stellingen, door den Kandidaat almede ter openlijke verdediging voorgeſteld, beveelt zich, over het geheel, door hare waarde; ofſchoon de Recenſent in het vervolg meer aanprijst zoodanige ſtellingen, welke onder de latere, dan wel onder de oudere, geſchilpunten behooren. De laatſten, toch, hebben door hunne oudheid reeds zoo veel van hare letter verloren, dat zij naauwelijks meer als zoodanige kunnen gelden, en daarom eene zeer oordeelkundige uiteenzetting behoeven, welke voor openbaar gebruik te uitvoerig is. — De Latijnſche ſchrijfwijze bevalt over het geheel zeer wel. Wij verlangen zeer naar het tweede gedeelte.

Over den aard en de geneeswijze eener Veeziekte, even als zoodanige in de maanden Januarij en Februarij 1814 *in de streken van Utrecht gewoed heeft; door* J. C. KRAUSS, *Med. Doct. en Professor in de Praktische Geneeskunde aan de Universiteit te Leyden, enz. Aldaar, bij* H. W. Hazenberg, Jun. 1814. *In gr. 8vo. 55 Bl. f* :-12-:

Dit werkje loopt over een onderwerp, hetwelk reeds meermalen, vooral in onze dagen, de aandacht van beroemde Geneeskundigen geboeid heeft; namelijk, over de toepassing van de grondbeginselen der gewone op de Vee-artsenijkunde. De geleerde Schrijver, zeer vertrouwd met de eerste, oordeelt te regt, uit de groote overeenkomst tusschen menschen en dieren, dat die middelen, welke de Geneesheer ter bestrijding der menschelijke kwalen bezigt, ook, met behoorlijke wijzigingen, dienstig moeten wezen bij die der laatsten. Wij gelooven niet, dat iemand de gegrondheid van dit beginsel in twijfel zal trekken; en hij zal in deze Verhandeling nieuwe bewijzen vinden, om er zich van te overtuigen. Doch als de Hoogl., uit dit beginsel redenerende, het dooden der dieren, en zelfs eenigermate het afzonderen van dezelve, ter voorkoming en stuiting der besmetting, zoo sterk wraakt, vreezen wij, dat hij deszelfs toepassing te verre strekt. De onzekerheid toch der genezing, bij het stomme vee veel moeijelijker dan bij den mensch, de verspreiding der ziekte, zelfs gedurende de genezing, maakt beide deze middelen dikwijls noodzakelijk. En daarin is niets onmenschelijks, of strijdigs met onze pligten, of met het verheven doel der Geneeskunde; het dier toch is een *eigendom*, heeft geene regten, en de zorgen van den Veearts moeten zich niet bepalen tot het mogelijk behoud van één of meer dieren, maar zich uitstrekken, om, zelfs ten koste van één of meer, de overigen te bewaren, en al-

alzoo de fchade der bezitters, en van den Staat, zoo veel mogelijk te weren.

Buitendien vinden wij in dit ftukje vele ftellingen en gezegden, tegen fommige van welke het ons vergund zij eenige bedenkingen in te brengen. KRAUSS noemt de *pest* (bl. 7) *eene in zwang gaande ziekte, met verfchillende vernielende verfchijnfelen gepaard, die door eene bijzondere oorzaak in de dierlijke bewerktuiging voortgebragt, in dezelve eene ftof verwekt, welke aan elk voorbefchikt dier, door aanraking en opneming medegedeeld, dezelfde ziekte voortbrengt, en onder ongunftige omftandigheden voorzeker den dood veroorzaakt.* Wie ziet niet in, dat deze bepaling niets bepaalt, en fchier op alle befmettelijke ziekten kan worden toegepast? Het ontbreekt haar daarenboven aan duidelijkheid. Wat zijn de vernielende verfchijnfelen? wat is hier eene bijzondere oorzaak? — De vergelijking tusfchen dieren en kinderen, (bl. 18), als beiden op eenen minderen graad van bewerktuiging ftaande, vinden wij ook niet zeer juist, vooral niet, zoo als zij hier voorkomt, in een geneeskundig oogpunt; althans wij zouden het niet wagen, deze vergelijking in de praktijk door te voeren. — Wat de Hoogl. (bl. 22) met eene *witfelvallige beftemming* te kennen wil geven, bekennen wij niet te verftaan. Wij fchrijven deze en dergelijke, kwalijk gekozene, uitdrukkingen aan onbekendheid met onze taal toe, welke in deze geheele Verhandeling doorftraalt. — De geheele redenering (bl. 39, 40) is ons mede zeer duister. Wat is *zuurftof met koolftof doordrongen, zoodat zulks door de luchtproever niet te ontdekken zij?* hoe verwekt de *inademing daarvan buitenfporige affcheiding der waterftof?* en wat daar verder ter verklaring der befmetting, zonder duidelijk merkbare ftof, gezegd wordt. — Bl. 45 ontkent de Schrijver de befmettelijkheid der ziekte; daar het echter, uit bl. 41, meer dan waarfchijnlijk is, dat zij door vreemde beesten is aangebragt. — Ook komt het ons voor, dat de orde, waarin de geleerde Schrijver zijne gedachten gefchikt heeft en voordraagt, niet

niet boven alle berisping verheven is: want, na eerst over den aard, en vervolgens over de geneeswijze der ziekte gesproken te hebben, keert hij (bl. 35) wederom tot het eerste gedeelte terug, en schijnt denzelfden weg ten tweede male, doch eenigzins op eene andere wijze, te doorloopen.

Verhandeling over de Hoeksche en Kabeljaauwsche Partijschappen, door H. W. TIJDEMAN, *Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid aan de Universiteit te Leiden, enz. Te Leiden, bij* D. du Saar. 1815. *In gr. 8vo. XIV en* 118 *Bl. f* 1-2-:

Deze Verhandeling heeft den Gouden Eereprijs bij het *Zeeuwsch* Genootschap der Wetenschappen weggedragen; doch is, uit hoofde der vooral voor *Zeeland* noodlottige tijdsomstandigheden, en daardoor belemmerde gemeenschap, door den Schrijver (volgens bekomene vrijheid van het Genootschap) zelf en voor eigene rekening uitgegeven. Ook hiertegen hebben zich weder verscheidene hinderpalen, vooral door de toen gekluisterde drukpers, verzet; zoo dat deze Verhandeling, reeds in 1807 bekroond, eerst in 1815 het licht ziet.

Dezelve loopt, gelijk ieder ziet, over een gewigtig deel der *Vaderlandsche* Geschiedenis, en toont vele proeven eener meer dan gewone belezenheid, en tevens van oordeel en vrijmoedigheid in 't zelfdenken. Hij is zoo verre van het *jurare in verba magistri*, dat hij bescheidenlijk eenen DE GROOT en KLUIT tegenspreekt. — Zijne Verhandeling loopt *dus* af, dat hij, na de korte *prolegomena*, eerst handelt over den *oorsprong*, dan over de *partijnamen*, en vervolgens over het *hoofdoogmerk* der *Hoekschen* en *Kabeljaauwschen*. Wat het eerste betreft, worden eenige gevoelens, wegens den vroegeren aanvang der bedoelde veete, wederlegd, en de gewone meening, welke dezelve in het

mid-

midden der 14de Eeuwe, gelijktijdig met den Oorlog tusschen Keizerin MARGARETET en haren Zoon, Hertoge WILLEM V, plaatst, verdedigd. Hier draagt hij vervolgens het verschil voor, of de twist tusschen de *Hoekschen* en *Kabeljaauwschen* door dien van Moeder en Zoon over het gebied *ontstaan* zij, dan dien *veroorzaakt*, of zich althans daarvan *bediend* hebbe? Meest helt de Schrijver tot het laatste gevoelen over, hoewel zelf nog in twijfel staande. Een derde gevoelen van WAGENAAR, volgens welk *opruijing van het misnoegen des Volks* de oorzaak zou geweest zijn, wordt slechts even aangestipt, en komt ook veelal met het tweede overeen. — WILLEM had zich door geschenken uitgeput, kon daardoor de bedongene uitkeering aan zijne Moeder niet voldoen, en werd dus gereedelijk door de begiftigden, die voor *reclames* der Moeder vreesden, tot den opstand aangezet. — 2. Over den naam van *Hoeksch* en *Kabeljaauwsch* vindt men hier het gewone, dat die beide partijbenamingen naar den *visch* en den *hoek* gegeven zijn, en tevens de gissing, dat de *graauwe* kleur der eenen die van den kabeljaauw, de roode der anderen die van het bloed des gewonden diers beteekend hebbe, benevens eene andere overlevering, den Schrijver door BILDERDIJK medegedeeld, die den oorsprong in de onderscheidene hofkleeding zoekt. — 3. Omtrent het hoofddoogmerk der partijen, wordt eerst de gewone, na DE GROOT algemeene, bewering ten toets gebragt, dat de zaak der *Hoekschen* die der vrijheid was, en omgekeerd. Acht gronden, waarop dit steunen zou, worden onderzocht en wederlegd. Ten andere beschouwt de Schrijver het gevoelen van VAN LOON, IDSINGA en KLUIT, (door den laatsten nader aangedrongen en beter uiteengezet) dat, namelijk, het geschil was, of de Vrouwen in *Holland* het Graafschap vermogten te erven? Ook hier worden tien gronden te berde gebragt, welke de Schrijver achtervolgens nagaat, en wezenlijk, onzes inziens met veel kunde en scherpzinnigheid, ontzenuwt. Doch wanneer

hij nu zal overgaan, om zelf het hoofddoel der strijdende partijen op te geven, vindt hij zich daarin, door het mangel (en hij mogt er wel bijvoegen, door het onwijsgeerige en bloot kronijkmatige) der geschiedkundige bronnen over die tijden, zoodanig belemmerd, dat hij slechts gissingen kan bijbrengen. De eerste komt grootendeels neder op 't geen hij zelf (bl. 8. § 6) gewraakt had, en 't geen wij ook altijd als de hoofdbron der toenmalige partijen beschouwd hebben, namelijk de onderlinge ijverzucht der Edelen en Steden, waarvan de eersten de *Hoeksche*, de tweeden de *Kabeljaauwsche* partije voorstonden. Het valt, dunkt ons, juist in den geest dier tijden, waarin de Steden wiessen, de Edelen minder werden, dat de eersten haar toenemend gezag ook *per fas et nefas* zochten te vergrooten, de tweeden hunne overgeblevene voorregten door dergelijke middelen te handhaven, en zoo mogelijk uit te breiden. Daarom vleide elke partij op hare beurt den Landsheer, en beliefde hem door schattingen, gelijk de Schrijver op bl. 72 aantoont; en het is juist *analogisch* met de toenmalige staatkunde, dat de meeste Regenten *Kabeljaauwsch* waren, dat is, de Steden aanzochten, om de hooghartige Edelen te fnuiken. Men weet, dat in *Frankrijk*, *Engeland*, *Spanje*, enz. hetzelfde plaats had. Dat de Edelen bij *Vorstinnen* gereeder en beter hun hof maakten, is niet moeijelijk te begrijpen. Dat eenige Edelen, zelfs erfelijk, der *Kabeljaauwsche*, enkele Steden der *Hoeksche* partije waren toegedaan, strijdt even zoo weinig tegen de algemeene stelling, als dat b. v., tijdens onze onlusten in de 16de Eeuw, de zaak van ORANJE en der Staten die van *Nederland* was, schoon door de AARSCHOT'S, RENNENBERG'S, zelfs door EGMOND, den eigen Zoon des onthalsden Martelaars van Staat, door de *Amsterdamsche* Regering, enz. heftiglijk bestreden. Bijzondere belangen en driften onderdrukten toch dikwerf genoeg het *esprit de corps*.

Voorts dunkt ons de geleerde Schrijver in zijnen ijver ter wederlegging van het gevoelen, 't welk de *Hoek-*

schen als uitsluitende voorstanders der vrijheid aanmerkt, aan de andere zijde te verre gegaan te zijn; daar althans in het geschil, 't welk of aanleiding, of eerste stof tot de veete gaf, de stem der Natuur zoo wel als die van het Regt ten voordeele der door de *Hoekschen* verdedigde Moeder pleitte, en daar de eerste aanval door de *Kabeljaauwschen* met blaken en vernielen geschiedde. Vooral kunnen wij ons niet met de beschuldiging, tegen het doorluchtige Geslacht der BREDERODE's ingebragt, vereenigen, (bl. 112. § 53) alsof hunne *heerschzucht* en bedoeling op het hoog bewind over *Holland* een der hoofdgronden der honderdvijftigjarige veete geweest zij; immers niet, waarom die zelfde beschuldiging dan niet tegen de EGMONDEN en ARKELS, de hoofden der *Kabeljaauwschen*, geldt. Sporen dier heerschzucht meent de Schrijver nog in den doorluchtigen HENDRIK VAN BREDERODE, ja in zijnen afstammeling, die in 1654 tegen het Huis van *Oranje* stemde, te vinden. Dit dunkt ons te ver gezocht, en vooral de vergelijking met EGALITÉ-ORLEANS ongepast.

De geleerde Schrijver, wien wij in alle zijne zeer lezenswaardige ontwikkelingen niet volgen konden, vergeve ons deze bedenkingen. Wij willen even min sterk daarop aandringen, als hij op zijne *hypothese*, vooral omtrent de BREDERODE's. Wij zijn het ten volle met hem eens, dat de wederlegging der aangenomene gevoelens hare waarde (en wel eene groote waarde) voor de Geschiedenis heeft, en dat het opbouwen in dezen, bij zoo gebrekkige bescheiden, niet alleen moeijelijker dan het afbreken, maar bijna ondoenlijk is. Dat zijne *hypothese*, met eenige uitbreiding aan den eenen, met eenige uitzondering aan den anderen kant, ons wel bevalle, hebben wij boven reeds getoond.

Ver-

Verhaal, betrekkelijk het Beleg, Bombardement en de Overgave van Gorinchem, in den Winter van 1813 *en* 1814. *Door* D. DE GRAAFF. *Te Gorinchem, bij* J. van der Wal. 1814. *In gr.* 8vo. *XX en* 226 *Bl. f* 2-16-:

Schoon wij reeds twee ftukken over het belegerd Gorinchem hebben aangekondigd, is echter dit derde niet als geheel overtollig te befchouwen. De uitvoerigfte der vorige Schrijvers, de Heer DE KONING, woonde in een nabutig dorp, en zag het groote fchouwfpel voornamelijk uit dit ftandpunt. Onze tegenwoordige Autheur is een inwoner der ftad zelve, en doet ons het daar binnen voorgevallene, nagenoeg alleen, kennen. Gelukkig is, naar beider verfchillend onderwerp, beider manier en talent ook niet kwalijk berekend. In den vorm van een dagverhaal fchrijvende, verheft zich de Heer DE GRAAFF, boven de ftille vertelling en het eenvoudig verflag der gebeurde zaken, flechts dáár en dán, wanneer hij de ijsfelijkheden en de verfchrikkingen van het bombardement teekent. Het eerfte gedeelte van zijn ftuk behaagde ons daarom minder. Een droog verhaal van tamelijk onbeduidende omftandigheden, te onbeduidender, omdat ze met foortgelijken bij andere belegerde fteden de volkomenfte overeenkomst hebben, flechts afgewisfeld door aanmerkingen, die ook daar gemaakt werden, en bovendien naauwelijks behoeven gemaakt te worden, kon juist niet wegflepen. De meer geregelde gang van het beleg, de fpoedige volkomener influiting, maakte deze eentoonigheid hier zelfs vrij grooter dan bij Deventer; en — wij wisten immers het meer belangrijke bevorens. Doch het latere gedeelte wekt veel meer belang. Geen onzer overige fteden is zoo gebombardeerd; geen der vorige

Schrijvers was of zoo zeer deelgenoot, of zoo naauwkeurig onderrigt. Zonder dat de Heer DE GRAAFF juist eene hooge vlugt, als Schrijver, neemt, teekent hij den toestand, den jammer, de schrik en ellende der arme inwoners, tusschen tweederlei vijanden en tweederlei vrienden zoo deerlijk in de knel, op eene waarlijk aandoenlijke wijze. Zijn verhaal is daarenboven naauwkeurig; de achteraan gevoegde voornaamste dagorders van den Generaal enz. maken alles te aanschouwelijker; en men verlaat het opgehangen tafereel niet, zonder volkomen onderrigt, volkomen bekend te zijn geworden met de geschetste gebeurtenis. Het is, inderdaad, zeer opmerkelijk, dat, bij zoo groote vernieling van huizen, waardoor haast geene openbare of bijzondere gebouwen ongeschonden zijn gebleven, echter zoo weinige menschen, vooral inwoners, zijn omgekomen. De zorgvuldigheid, met welke deze personen genoemd, deze gebouwen dikwijls aangeduid zijn, is voor hem, die Gorinchem van nabij niet kent, met sommige andere bijzonderheden, juist niet zeer belangrijk. Doch zoo veel te treffender is de opsomming en berekening van het vernielde, die inderdaad een verschrikkelijk denkbeeld van de zaak geven, en ons doen beven bij het denkbeeld, wat van de stad zou zijn geworden, zoo de Generaal, het zij dan door den onwil zijner meeste soldaten, het zij door de vrees voor het water, niet bewogen ware geworden, de stad veel vroeger op te geven, dan de toestand zijner manschappen en middelen noodzakelijk zou hebben gemaakt.

Ter proeve nemen wij het volgende over: „ Hoewel de eerste nacht, van Maandag den 24, toen onze stad van eenige batterijen beschoten werd, zoo wel als de voorafgegane Zaturdag, vreesselijk en schrikbarend voor ons was, overtroffen de ijsselijkheden van den laatsten nacht, tusschen Zaturdag en Zondag den 29 en 30, nog al de overigen, wijl een schrikkelijke storm, met jagtsneeuw, hagel en regen vergezeld, en het aanhoudend nederploffen der moordtuigen, ons niet anders, dan

eene

eene geheele, eene volkomene vernieling, fcheen te voorfpellen.

„ Om half één in dezen nacht, ach, dat was weer onze ongeluksklok! De meeste burgers hadden, door vermoeidheid geheel afgemat, zich ter rust begeven: men had zulks federt vele nachten niet durven doen. Nu deed men het met eenig vertrouwen, uit hoofde dat de belegeraars, in vorige nachten, hun vuur bijna altoos, om half elf of elf ure ten laatfte, hadden begonnen. Daarenboven meenden wij, reeds zoo verre in den nacht zijnde, dat het woeste weder hen zoude weerhouden en affchrikken. Ook had men zich nog al gevleid, dat er onderhandelingen beftonden. Eene en andere redenen, waardoor wij ons trachtten gerust te ftellen, boezemden ons eenig vertrouwen in, dat er dezen nacht geenen nieuwen aanval zou gefchieden. Wij bedrogen ons!

„ Op eens donderde het gefchut zoo geweldig, dat onze legerfteden daverden, en onze huizen, door de aanfnellende, nederftortende en uitbarftende bommen, als geheel verlicht werden. Den moedigften ontzonk hier de moed! De fchrik was zoo plotfeling, de ontfteltenis zoo algemeen, het gekraak der verbrijzelde huizen zoo geweldig, het nedervallen van daken en muren zoo verfchrikkelijk, en het gerinkink der barftende glasruiten zoo fchrikbarend, dat men niet wist wat men deed, noch hoe men zich met eene fpoedige vlugt zou redden!

„ Half gekleed, fommigen bijna naakt, met kinderen of ouden beladen, fnelden naar hunne fchuilplaatfen heen, welke menigeen, door de geftadig nederflaande en fpringende bommen en granaten, niet eens konde bereiken. Men verftak zich dan in fchuren, onder hooi, onder gewelven of bruggen, zelfs in ftallen onder het vee, overal, waar men meende, dat men eenige meerdere veiligheid, dan in de huizen en op de ftraten, zoude vinden. Goede Hemel, hoe beangftigend waren deze oogenblikken! Alles, alles, wat wij reeds ver-

duurd hadden, haalde niets bij dezen, vóór ons zoo onvergetelijken, nacht. Hoe menigeen zocht op de plaats, waar hij dan eindelijk als in bezwijming aangekomen nederzeeg, — gade, kroost, vader, broeder of zuster, en vond ze niet. Van angst en schrik ter neder gedoken, wachtte men, onder het afgrijselijkst gebulder der kanonnen, zijn lot en dat der zijnen af. En hoe wonderdadig zijn onze levens door den Almagtigen gespaard geworden. Aan zijne zorgende goedheid, aan zijne bewarende hand, moeten wij toeschrijven, dat zoo weinigen zwaar gewond, noch omgekomen zijn! Velen onder ons zouden kunnen getuigen, dat, alvorens wij onze schuilhoeken konden bereiken, wij vijf of zes malen, door een nedervallend vuurgedrogt, van zoo nabij met den dood bedreigd werden, dat het in stukken slaan van hetzelve, terwijl men zich ter aarde wierp, ons als geheel verdoofde, of eene oogenblikkelijke bewusteloosheid aanbragt.

„ Het kanonvuur der belegeraren was verschrikkelijk, daar men opmerkte, dat er somtijds wel 10 à 12 bommen, of andere dier schrikkelijke noodwapenen, binnen 5 minuten vloegen, zonder de genen, die door het een of ander toeval smoorden, en dus niet uitbarsteden, noch de kogels er bij te rekenen, die er in zoo groote menigte door de straten en allerwegen heensnorden, dat er geen oogenblik tusschentijds overbleef, dat men niet door een derzelven met den dood bedreigd werd. Somtijds zag men 4 à 5 vuurgedrogten te gelijk, als uit de wolken nederstortende, met een loeijend gesuis, ten onzen verderve aansnellen. Dit donderend geraas, waaronder men nu en dan eenige schoten van de wallen waarnam, — dit alles vernielend bombarderen, duurde tot nabij den aanlichtenden morgen voort. Men kan veilig gelooven, dat men ons dezen nacht 500 bommen, hauwitzers en kogels heeft toegeworpen, die dan even zoo dikwijls onze levens, onze bezittingen en huizen met dood en vernieling bedreigden.

„ Al

„ Al ſpoedig, na het begin des aanvals, ontdekte men brand, eerst in het logement den Doelen, welke evenwel gelukkig gebluscht werd; intusſchen brak eene woedende vlam uit, in een huis in de molenſtraat, bewoond wordende door Mevrouw de Wed. DE KEUS. Eene daar uitbarſtende bom veroorzaakte dit ongeval; een ongeval, des te grooter om at de vlam en duizende vuurvonken, door een toen loeijenden ſtormwind, met eene onweerſtaanbare kracht, over een groot gedeelte der ſtad, werden heengevoerd.

„ Akelige en nooit te vergeten aanblik! — Nu kwam de gedachte in ieder op: Dit is het einde; nu wordt onze geheele vernieling voltooid. Op bluſſchen durfde men niet hopen. Wie zoude zich wagen, om op het nare en akelige geluid der brandklok ter hulpe toe te ſnellen. Het barre weder, de nedervallende ſneeuwvlokken, de ſcherpe hagelſteenen, die handen en aangezigt als openreten, de woedende ſtorm, welke den genen, die het nog durfde ondernemen, om op de ſtraten te komen, hier of daar nederwierp, het vermeerderend ſchieten der belegeraars, vooral op de plaats, van waar de vlammen luchtwaarts ſtegen, wie zou, onder alle deze ſchriktooneelen, zich ter redding vertoonen!"

De geheime Geſchiedenis van het Hof en Kabinet van St. Cloud, in eene reeks van Brieven, van eenen Heer van Aanzien in Frankrijk, aan eenen Engelſchen Edelman. In III Deelen. Te Amſterdam, bij H. Gartman. 1814. *In gr. 8vo. Te zamen 612 Bl. f* 5-8-:

Wij hebben ons met de aankondiging van dit werk niet te zeer gehaast, maar de uitgave van alle drie deelen alvorens afgewacht, omdat wij meenden, dat er, na den val des Dwingelands, veel zekerders moest en zou uitkomen, ten aanzien van den toeſtand en het gebeurde onder zijn dwang-

bestuur, dan dit boek, naar ons oordeel, bevat. Wij lazen hetzelve in de Hoogduitsche sprake, al voor verscheiden jaren, en toen inzonderheid met belangstelling, schoon tevens met vreezen en beven. Doch, ook toen stootten wij reeds op soortgelijke zwarigheden, als de Vertaler in het voorberigt niet kan verzwijgen, noch, zoo het ons voorkomt, behoorlijk oplossen, en op zulke blijkbare onwaarheden, als men den Hollandschen lezer niet zonder eenige verandering heeft durven in de handen stoppen. Wij zouden er zeer toe overhellen, om het werk, van den kant van den vorm beschouwd, als een roman aan te merken, en den briefschrijver zoo wel als briefontvanger voor den man in de maan. Bij deze beschouwing daalt het werk tot eene verzameling van berigten en anecdotes, die grootendeels zeer gegrond mogen zijn, en ook dadelijk schijnen te zijn; terwijl overigens de geschiedkundige inkleeding een dubbel meesterstuk mag heeten, vooreerst omdat het zoo onderhoudend, voor den gewonen lezer misleidend, met den stempel der eenvoudige waarheid als geëikt is, en ten andere, omdat er toch zoo wel voor gezorgd is, dat de geschiedenis, en de nakomelingschap, het niet ligt als echte waar zal overnemen.

Hoe veel, echter, sedert is uitgekomen, het stuk blijft belangrijk; blijft zelfs voorname bron van de meeste bijzonderheden, ten aanzien van het huisselijk leven, de hofhouding, de geheime streken en goddeloosheden van BUONAPARTE en de zijnen. De hoofdzaken zijn, zoo veel ons bekend is, nooit tegengesproken, veelzins bevestigd. Veel van dezelven laat zich echter thans, ten minste in Frankrijk, niet meer zoo openbaar schrijven (*). Het werk, toch, is niet minder tegen onverbannen, ja onontzette, handlangers enz., dan tegen den man zelven gerigt, die, als de bok der verzoening in de woestijn gejaagd, thans Frankrijks zonden draagt. Naar wij meenen, is dit zelfs te verre gedreven; de partijdigheid tegen alle vrucht der revolutie schijnt ons blijkbaar, onder andere daarin, dat alle de Generaals en andere mannen uit dien tijd, b. v. JOURDAN, (van onzen SCHIMMELPENNINCK niet te gewagen) voor domkoppen worden uitgekreten.

Doch,

(*) Dit verslag (zoo deze herinnering noodig zij) werd vóór de jongste gebeurtenissen vervaardigd.

Doch, waarschijnlijk zullen wij onzen Lezer den meesten dienst doen, met het een en ander aan te halen; en mogelijk is dit ook meest geschikt, om het werk, waar het nog onbekend mogt zijn, eenigzins nader te doen kennen.

„ In Junij 1803 at ik bij den Graaf VAN SEGUR, waar JOZEF en LUCIEN BUONAPARTE ook onder de gasten waren. De laatste maakte schertsend de aanmerking, hoe ligt de Franschen, naarmate het Fanatismus of de politie hunner beheerschers het wilden, zich uit hunne kerken of in dezelve hadden laten jagen, en wilde daarin een bewijs vinden van den grooten voortgang der philosophie en verdraagzaamheid in Frankrijk. Een jong Officier van het gezelschap, JACQUEMONT, een bloedverwant van den eersten gemaal der tegenwoordige Madame LUCIEN, antwoordde, dat deze omstandigheid, naar zijne meening, eer de onverschilligheid van het Fransche volk jegens allen Godsdienst, en de werking van den grooten invloed bewees, welken de leerstellingen van het ongeloof en het Atheïsmus onder de schare der geloovigen verkregen hadden. Dit wedersprak SAVARY, de adjudant van BUONAPARTE, met aan te merken, dat, als dit het geval geweest was, de Eerste Konsul (die zeker met de godsdienstige stemming der Franschen zoo naauwkeurig bekend was, als iemand anders) niet de moeijelijke taak, om een Concordaat over den Godsdienst te sluiten, ondernomen, en zich de uitgaven, tot onderhoud der geestelijkheid, op den hals zoude geschoven hebben. Aan deze stelling gaf JOZEF, door hoofdknikken, zijne goedkeuring. Toen de maaltijd geëindigd was, trok de Graaf VAN SEGUR mij aan het venster, en zeide mij, dat de onvoorzigtigheid, die, zoo als hij zich uitdrukte, JACQUEMONT begaan had, hem onaangenaam was, en dat hij, uit het stilzwijgen van JOZEF en zijne houding te oordeelen, vreesde, dat de jonge Officier daarvoor, dat hij van ter zijde, beide den hersteller van den Godsdienst en deszelfs gevolmagtigden, gelaakt had, de straf niet ontgaan zou. Deze vrees was inderdaad gegrond; want, den volgenden dag ontving JACQUEMONT bevel, om zich naar het depot voor de Koloniën naar Havre te begeven; en toen hij weigerde dit bevel te gehoorzamen, terwijl hij als Kapitein zijn afscheid nam, zoo werd hij in den Tempel opgesloten, en in het vervolg naar Cayenne of Madagascar gezonden. Zijne nabestaanden, of vrienden, weten tot heden niet,

 of

of hij dood of levend, en waar de plaats van zijne balling-schap geweest is. Op een verzoekschrift, door eene van JACQUEMONT's zusters overgegeven, antwoordde JOZEF: dat hij zich met de zaken der hooge politie nooit bemoeide, vermits hij van derzelver regtvaardigheid en gematigdheid volkomen overtuigd was."

— „Ik vond het gezelschap talrijk. In het bovenste gedeelte der zaal zaten de Prinsessen van JOZEF en LOUIS BUONAPARTE, Madame FOUCHÉ, Madame RÖDERER, de voormalige Hertogin VAN FLEURY, en de Marquisin VAN CLERMONT. Zij onderhielden zich met den Heer MATHIEU DE MONTMORENCY, den Commissaris COLLOT, (voorheen lijfknecht) den voormaligen Hertog FITZJAMES, en den Wetgever MARTIN, eenen voormaligen portier. Verscheidene groepen in de verschillende zijkamers bestonden uit een soortgelijk heterogen mengsel van *ci-devant* bedienden, uit *ci-devant* Prinsessen, Marquisinnen, Gravinnen en Baronessen, zoo wel als uit *ci-devant* kameniers, maitressen enz. Om eene speeltafel zat nevens TALLEYRAND, *ci-devant* Bisschop van *Autun*, Madame HOUNGUENIN, wier gemaal, een voormalig schoenlapper, door den aankoop van een nationaal goed, een vermogen van negen millioenen livres gewonnen had. Tegen over deze zaten de voormalige Prins VAN CHALAIS en de tegenwoordige Prins CAMBACERES, met de *ci-devant* Gravin VAN BEAUVAIS en Madame FAURE, de dochter van eene waschvrouw, en de vrouw van een' Tribuun, *ci-devant* barbier."

— „LUCIEN BUONAPARTE werd in dit jaar (1800) als Ambassadeur naar Spanje gezonden; doch daar hij de groote winst, die hij uit dezen post trok, niet met den Minister (TALLEYRAND) deelde, zoo was zijne diplomatieke loopbaan slechts van korten duur. JOZEF is even zoo gierig en hebzuchtig als zijn broeder LUCIEN, maar niet zoo openhartig of onbezonnen. Hem moge de groote winst, die TALLEYRAND bij den vrede, 1801 gesloten, behield, bekend zijn of niet, hij verliest zijn eigen belang niet uit het oog. Op den dag vóór de onderteekening van het traktaat zond hij eenen courier af aan den rijken leverancier der armee, COLLOT, gaf hem in het geheim berigt van den uitslag der onderhandelinge, en beval hem, zes millioenen in de fondsen voor zijne rekening aan te koopen. Toen JOZEF te

Pa-

Parijs aankwam, zond COLLOT hem de voor de bepaalde som gekochte staatspapieren; maar ofschoon hij zich verscheidene malen bij den grooten Vredemaker liet aanmelden, zoo werd hij echter nooit toegelaten, voor dat een geschenk van een millioen livres van zijne eigene winst hem de deur opende. Ingevolge van deze mildheid bleef COLLOT, gedurende de onderhandelingen tusschen Frankrijk en Engeland, in den zomer van 1801, en in de lente van 1802, de bijzondere agent van JOZEF, en deelde met zijnen patroon, binnen de twaalf maanden, de zuivere winst van twee-en-dertig millioenen livres."

„ Madame LETITIA, welker galanterijen en intriguen in Korsika tot een spreekwoord geworden zijn, is nu in haren ouderdom, zoo als dat gewoonlijk gaat, een schijnheilige geworden. Zij is door huichelaars en bedriegers omringd, die haar, onder het masker van vroomheid, bedriegen en uitplunderen. Hare antichambre is aanhoudend vol priesters, en hare woon- en slaapkamers zijn geheel met reliquiën opgepropt, welke zij op hare vorige reizen in Italië verzameld heeft. Wanneer zij er lust toe had, kon zij een Katholijk Museum aanleggen, en daarin eene in hare soort zoo zeldzame verzameling te voorschijn brengen, als slechts een van onze Museums bevat. Onder al de Heiligen van onzen Almanak is er niet één van eenige beteekenis, die haar geene bijdrage, of van eenen vinger, of van eenen teen, of van een ander gedeelte, geleverd heeft; zoo ook van lapjes van hemden, van halsdoeken, brokken van pantoffels, enz. Zelfs het overschot van een paar kousen van den heiligen MATHURIN (dien velen voor eenen *sansculot* houden) wordt bij zekere gelegenheden van haar vereerd. — Daar nog geen van hare kinderen de hoogte in het geloof, waarop zij zich bevindt, bereikt heeft, zoo zijn in haar testament al deze reliquiën, benevens honderd negen-en-zeventig gebedenboeken, en vierhonderd zes-en-zestig bijbels, zoo wel in handschriften als verscheidene uitgaven, aan den Paus vermaakt. Eerst onlangs heeft zij eenen, naar hare meening, ongemeen schatbaren aankoop gedaan. Er kwam, namelijk, een priester regt toe uit het Heilige land Jeruzalem, met aanbevelingen van zijne kloosterbroeders aldaar, onder welke hij, zoo als hij verhaalde, de jaren zijner jeugd had doorgebragt. Nadat hij zich aan de voeten van den Paus geworpen had,

lei-

leide hij ook een bezoek bij Madame LETITIA af. Hij verhaalde haar, dat hij de beroemde reliek, het schouderblad van JOANNES DEN DOOPER, uit Syrië medegebragt, maar dat hij, op zijne reis om geld verlegen geraakt zijnde, van eenen Griekschen Bisschop in Montenegro tweehonderd Louis d'or daarop geleend had. Deze som en nog daarenboven eenhonderd Louis d'or werden hem dadelijk ter hand gesteld; waarop dan, na drie maanden, en wel nadat er nog eene aanzienlijke som bij betaald was, deze kostbare relick in de handen van Madame LETITIA kwam.

„ Haar eerste kamermeisje, ROSINA GAGLINI, bezat haar geheel vertrouwen. Beroemd wegens hare groote vroomheid, was zij uit dien hoofde van Ajaccio uit Korsika overgekomen; en er verspreidde zich zelfs een gerucht, dat zij eene bijzondere lieveling van de H. Maagd was, door wier toedoen en hulp zij ook te kennen gaf, dat zij eenige wonderen kon verrigten, zoo als bij voorbeeld gestolene goederen weder te bezorgen, weggeloopen vee en verlorene kinderen aan te wijzen, goede getallen in de loterij op te geven, enz. ROSINA was even zoo verzot op reliquiën als hare meesteres; en daar zij geen ander middel wist om er zich eenige te verschaffen, zoo besloot zij met deze te deelen, terwijl zij van de overblijfselen der voornaamste Heiligen, in de verzameling van Madame LETITIA, een stukje afsneed. Deze kostbare schatten leide zij in een kastje, op hetwelk zij bij dag, gedurende hare gebeden, knielde, en waarvan zij zich des nachts, tot boetedoening, als een hoofdkussen bediende. Op ieder van deze heilige lappen had zij, door middel van een briefje, den naam van dien Heilige opgeteekend, van wien het genomen was; waardoor dan ook deze ontdekking geschiedde. — Toen Madame LETITIA dezen vromen diefstal gewaar werd, wilde zij de schuldige, op staanden voet, ten strengste gestraft zien; en offschoon de Prinses DE BORGHESE, als de onschuldige oorzaak van ROSINA's ongeluk, zich voor dezelve in de bres stelde, en voor zichzelve de gelofte deed, dat zij nimmer Heiligen wilde bestelen, zoo werd ROSINA evenwel zonder medelijden weggezonden; ja, zij kreeg niet eens zoo veel geld, als zij noodig had om naar Korsika terug te keeren."

Intusschen werden Madame LETITIA, op een' anderen tijd, reliquiën, in goud en diamanten gevat, ontvreemd; en was er

de politie ijverig op uit, om de verdachte perfonen, die de reliquiën wegens de diamanten, en niet de diamanten om der reliquiën wille, konden genomen hebben, op te zoeken en te achterhalen. Onder onze nieuwe Heiligen van de mode bekleedt, zoo zonderling het u ook fchijnen mag, Madame DE GENLIS eene bijzondere plaats. Ook zij is eene ongemeene beminnares van reliquiën, en, zoo veel dit hare middelen veroorloven, eene verzamelaarfter. Bij haar vond men juist de, door Madame LETITIA, gemiste dingen. Toen men van haar vorderde, om de namen der genen op te geven, van wien zij dezelve gekocht had, noemde zij den Abt SALADIN, den reeds gemelden priester van Jeruzalem. Men wendde zich derhalve tot dezen, en door zijne antwoorden maakte hij zich verdacht, dat hij zelf de dief was. Hij werd naar de gevangenis gefleept, en na een naauwkeurig onderzoek bleek het, dat hij een avonturier en bedrieger was, die Madame LETITIA misleid, bedrogen en beftolen had. Hij bekende ook, dat het fchouderblad van den H. JOANNES, waarvoor hij twaalfduizend Livres ontvangen had, niets meer en niets minder dan een ftuk van het kinnebakken van een walvisch was. Het kostte veel moeite en vele tranen aan Madame LETITIA, om dit kostbare ftuk, in gevolge deze bekentenis, vaarwel te zeggen. Voor het overige geeft dit voorval het regt te vermoeden, dat er in hare verzameling van Heiligen nog menig ftuk, tot hiertoe van haar als heilig vereerd, gevonden worde, omtrent welks echtheid het wel niet veel beter moge gefteld zijn, dan met het fchouderblad van den H. JOANNES!"

Het ongeluk van JOSEPHINE, die op den dag harer krooning opgefloten werd, omdat de oude adelijken des Keizers ftoet niet hadden willen uitmaken, is te lang. De nieuwsgierige moge zich op de plaats zelve vervoegen!

PLO-

PLOTINI Liber de Pulcritudine. Ad Codicum fidem emendavit, Annotationem perpetuam, interjectis DANIELIS WYTTENBACHII notis, Epistolamque ad eundem, ac Præparationem, tum ad hunc librum, tum ad reliquos cet. adjecit FRIDERICUS CREUZER, Liter. Græcc. et Latt. in Academia Heidelbergensi Prof. — Accedunt Anecdota Græca: PROCLI Disputatio de Unitate et Pulcritudine; NICEPHORI NATHANAËLIS Antitheticus adversus PLOTINUM de Anima; itemque Lectiones Platonicæ, maximam partem ex Codd. MSS. enotatæ. Prostat Heidelbergæ apud *Mohr et Zimmer*. 1814. XLVIII, CXLII et 574 pagg. *f* 10-:-:

Het door ons opgegeven werk van den beroemden CREUZER, hoewel het geen voortbrengsel is van den Nederlandschen grond, verdient echter, om verscheiden redenen, hier ter plaatse, eene nadere en meer omstandige beoordeeling. De belangrijkheid van dit geschrift, de voormalige, en, helaas! te korte betrekking van den waardigen man op de Akademie van Leyden, en, wij durven er bijvoegen, zijne opregte hoogachting voor — en verdediging van onze Nederlandsche Geleerden, door hem in zijnen brief aan Prof. WYTTENBACH ontwikkeld, schijnen ons die beoordeeling ten pligt te maken. Doch van gemelden brief straks nader: wij zullen in de eerste plaats tot de beschouwing van het werk zelf overgaan.

Het boek van PLOTINUS περὶ τοῦ καλοῦ, of *over het Schoone*, waarvan ons hier eene nieuwe uitgave wordt aangeboden, was oorspronkelijk het eerste opstel van dien Platonischen Wijsgeer, die, omtrent het midden der derde Eeuw onzer Jaartelling, eene verzameling schreef van vier-en-vijftig Boeken, meestal van eenen bovennatuurkundigen inhoud. Na deszelfs dood nam zijn leerling PORPHYRIUS het op zich, de verspreide werken van zijnen meester, naar gelang des onderwerps, bijeen te schikken, en verdeelde dezelven in zes *Enneaden*, of negentallen; in welken vorm zij dan ook tot onze tijden zijn afgedaald. De Verhandeling *over het Schoone* is de zesde der eerste *Enneade*, die over het geheel van eenen zedekundigen aard is. Vergel. PORPHYRIUS, *Vit. Plot.* C. IV en XXIV.

Dit

Dit werkje, hetgeen met het geheele leerſtelſel des Wijsgeers in het naauwst verband ſtaat, en daarover een uitnemend licht verſpreidt, oordeelde de Heer CREUZER het meest geſchikt, om tot eene proeve te verſtrekken eener volledige uitgave van PLOTINUS; een arbeid, waarvan men tot opheldering der Platoniſche wijsgeerte zich veel nuts beloven kan, en die, uit hoofde van de zinſtorende drukfeilen der Bazelſche uitgaven van A°. 1580 en 1615, de eenige Griekſche, die tot nog toe beſtaan, ten uiterſte noodzakelijk is. Tot verbetering van den tekst, heeft CREUZER zich bediend van 14 Handſchriften, waaronder een der Leydſche Bibliotheek gevonden wordt. Ook is hem de Latijnſche vertaling van MARSILIUS FICINUS enz. hier en daar behulpzaam geweest, die hij dan ook, eenigzins verbeterd, tegenover den Griekſchen tekst heeft doen herdrukken. Van dit een en ander vindt men een uitgebreid berigt in eene uitmuntende *Præparatio* of Voorbereiding, die den Lezer niet alleen nader bekend maakt met den inhoud en de ſtrekking van PLOTINUS leer en begrippen, maar teffens in het algemeen een geheel nieuw licht geeft over ſommige gedeelten der aloude wijsgeerte.

Deze Voorbereiding is in onderſcheidene Afdeelingen geſchift. In de *eerſte* geeft de Schrijver een kort maar bondig verſlag van den oorſprong en voortgang van het vraagſtuk: waarin het echte en ware ſchoon gelegen zij. Hij gist, dat men de eerſte beginſelen daarvan bij PYTHAGORAS en zijne navolgers, of misſchien nog wel vroeger, te zoeken hebbe, en toont vervolgens aan, hoe hetzelve om ſtrijd door de Sophisten behandeld, door SOKRATES en PLATO nader ontwikkeld, en door de Stoïcijnen, die het goede en ſchoone voor een en hetzelfde hielden, duidelijker omſchreven was; en hoe eindelijk dezelfde vraag de nieuwere Platonisten niet alleen, maar ook de Kerkvaders, en daaronder vooral KLEMENS ALEXANDRINUS en AUGUSTINUS, ijverig had bezig gehouden. Ook maakt CREUZER in het voorbijgaan gewag van de nieuwere Wijsgeeren, die dezelfde ſtoffe tot het onderwerp hunner beſpiegelingen verkozen hebben, waarbij de namen van eenen FICINUS, WINCKELMANN, JACOBI, HERDER, KANT en anderen niet vergeten worden.

De *tweede* Afdeeling is vooral belangrijk. Daarin wordt onder

der andere de verbindtenis en overeenſtemming aangewezen; die er tusſchen de geheimenisſen der ingewijden bij de Grieken en de leer van het ware ſchoon beſtond. Jammer is het, dat zoo wel de aard als de grenzen eener recenſie ons verbieden, den Schrijver hier van naderbij te volgen. Wij zullen echter het een en ander aanſtippen. Men leerde, dat de zielen, door lust tot zinnelijk genot vervoerd, van hare oorſpronkelijke grootheid vervallen, en tot een aardsch verblijf veroordeeld waren; maar dat ſommige, het minst van hare natuur ontaard, trapswijze konden terugkeeren tot hare vorige volmaaktheid door behulp van den Genius der hemelſche Liefde, die, geheel onderſcheiden van den Zoon van Venus, de oorzaak van de orde en overeenſtemming des heelals, en het eenige middel was, dat de zielen tot de beſchouwing van het ware ſchoon kon veredelen. Van hier de fabel van PSYCHE en KUPIDO, eene zinnebeeldige voorſtelling van de wederſpannigheid der ziel, die zich geſtadig tegen de vermaningen der hemelſche Liefde poogt te verzetten. De Priesters, Wijsgeeren en Staatsmannen, die den geest der Grieken, voor zinnelijke ſchoonheid zoo gevoelig, tot het edele en goede trachtten op te voeren, vonden zich in hunne geheimzinnige voordragt krachtdadig ondersteund door de dubbele beteekenis van het woord *καλὸς*, dat zoo wel *edel* en *braaf*, als *ſchoon* beduidt. Ook het kleed der fabel was hun dienstbaar. De geſchiedenis van HERKULES en andere helden was het beeld der ziel, die, door naar het ware ſchoon te ſtreven, zich den weg des hemels openſtelt: het verdichtſel van NARCISSUS en CIRCE leerde, hoe de ziel, aan aardsch genot verſlaafd, zich in eenen afgrond van jammeren ſtort. Al hetwelk in de twee laatſte voorbeelden door CREUZER nader betoogd wordt.

In de *derde* plaats gaat de Schrijver over tot eene korte ſchets van het geheele ſtelſel van PLOTINUS, en het bijzonder doel van dit geſchrift, dat daaruit is afgeleid. Op het voetſpoor van het hoofd zijner ſekte, had ook deze Wijsgeer de leer der drie beginſels aangenomen. De eerſte oorzaak, het hoofdbegin van alles, noemt hij nu eens *τὸ πρῶτον* (*het eerſte*), *τὸ ἓν* (*het eenvoudige*), dan weder *τὸ ὂν* (*hetgeen is*), *τὸ ἀγαθὸν* (*het goede*). Het is zich zelf genoegzaam, en de bron van alle dingen, die alleen in zoo verre goed en ſchoon zijn, als zij beſtaan *in* en *door* dat beginſel, hetwelk

al

al het andere goede en schoone oneindig overtreft. — Het tweede beginsel is het *verstand* (ὁ νοῦς), uit het hoogste goed voortgevloeid. Niet onderscheiden van de denkbeeldige wereld, omvat het alle de volmaakte en eeuwige Ideën, of voorstellingen en beelden, der bestaande wezens; welke Ideën, door hunne vereeniging, het oneindig Verstand daarstellen. Het is, als het ware, het model der zinnelijke wereld; en, gelijk deze een bezield wezen is, zoo moet ook de denkbeeldige wereld, als haar voorbeeld, voor bezield gehouden worden. — Het derde beginsel is de Wereldgeest, (ἡ ψυχὴ τοῦ παντὸς of ἡ ψυχὴ τῶν ὅλων), niet eeuwig, maar door het Verstand gevormd en minder dan hetzelve, gelijk dit onvolmaakter is dan het hoogste goed; en zoo als het oneindig Verstand alle ondergeschikte denkbeelden in zich bevat, zoo omvangt ook de Wereldgeest alle de menschelijke zielen; terwijl hij teffens, in de zinnelijke wereld, de nabootsing en het afdruksel vormt der denkbeeldige voorstellingen, welke in het oneindig Verstand liggen opgesloten. Hieruit volgt, dat zij, die zich tot de kennis van het volmaakte schoon trachten te verheffen, uit de beschouwing der zinnelijke wereld, de schoonheid der denkbeeldige moeten leeren kennen, en van daar opklimmen tot het eerste Wezen, waarin het volmaakte beeld van al het goede en schoone gelegen is. Dit edel oogmerk te bereiken, de zielen van hare aardsche gezindheden te zuiveren, en dezelve daardoor trapswijze tot de kennis van het hoogste goed aan te sporen en op te voeren, is juist het doel van het werkje van PLOTINUS, dat thans voor ons ligt. Dit wordt door den Heer CREUZER breeder aangetoond in het slot dezer Afdeelinge, waarin hij ook de overige begrippen van PLOTINUS omtrent dit leerstuk, zoo wel als die der andere Platonische Wijsgeeren, in een helder daglicht plaatst.

Het *vierde* Hoofdstuk dezer Voorbereiding behelst, zoo als wij boven reeds met een woord aanmerkten, zoo wel eene opgave der hulpmiddelen, waarvan CREUZER zich bediend heeft, als van den vorm, volgens welken de uitgave van den geheelen PLOTINUS in twee deelen in 4°. zal zijn ingerigt. Eene uitgebreide inleiding, met bijvoeging van het werk van PORPHYRIUS, geteld ἀφορμαὶ πρὸς τὰ νοητά, of *Aanleiding tot de kennis van het Denkbeeldige*, zullen dezelve vooraf gaan; terwijl de mindere uitgebreidheid der aanteekenin-

gen vergoed zal worden door een *Lexicon Plotinianum*, dat tot opheldering der moeijelijkheden bestemd zal zijn.

Wat nu eindelijk het geschrift van onzen Wijsgeer zelven aanbelangt, het laat zich gevoegelijk in drie deelen onderscheiden. De drie eerste Hoofdstukken handelen meer bepaaldelijk over het zinnelijk, de twee volgende over het denkbeeldig schoon; terwijl in de drie laatste de aard en natuur van het hoogste goed beschreven, deszelfs betrekking op de verstandelijke wereld, en van daar op haar voortbrengsel, den Wereldgeest, en de zinnelijke voorwerpen ontwikkeld, en de weg, die tot de beschouwing daarvan geleidt, aangewezen wordt. De redeneertrant is kort en ineengedrongen, en daardoor eenigzins duister, maar geeft toch, eens wel begrepen, een aangenaam voedsel aan den geest. De verheffing van stijl, op enkele plaatsen, b. v. in het zevende Hoofddeel, zigtbaar, toont ons den man, die zijnen Lezer wil overtuigen, en geheel vervuld is van zijn onderwerp. De aanteekeningen van den Heer CREUZER getuigen allerwegen van zijne scherpzinnigheid, oordeelkunde en uitgestrekte belezenheid. Zoo dikwerf hij eene of andere belangrijke wijsgeerige stelling of uitdrukking ontmoet, tracht hij haren oorsprong op te sporen, haren voortgang en wijzigingen bij de navolgers van PLATO en ARISTOTELES aan te toonen, en vergeet zelfs de Kerkvaders niet, die daarop eenige betrekking hebben. De enge grenzen van ons bestek laten ons niet toe, hiervan voorbeelden aan te voeren. Intusschen moeten wij de uitmuntende aanteekening, bl. 145—151, *over de overeenstemming der deelen, als de grondslag der schoonheid beschouwd*, vooral ter lezing aanbevelen; waarbij wij die op bl. 171—176, *over de natuur en oorzaak der misMaaktheid*, als ook bl. 249—256 en 267—272, voegen kunnen. Voorts treft men hier ook den korten inhoud aan, welken FICINUS tot nadere opheldering boven ieder Hoofdstuk geplaatst had; terwijl een vrij aanzienlijk getal hier en daar verspreide Fragmenten uit onuitgegeven Schrijvers, of de verbetering der gedrukten door middel der Handschriften, aan dezen arbeid nog meer waarde bijzet. Bij alle de verdiensten van dit werk, hadden wij echter wel gewenscht, dat CREUZER de plaatsen, die hij met PLOTINUS vergelijkt, wat duidelijker en omstandiger had aangehaald. Dikwerf zijn het slechts halve zinsneden, die zonder verband of zamenhang en volstrekt onverstaanbaar zijn.

Wie begrijpt b. v. deze woorden, uit dit werkje zelf door hem ontleend? Aanteek. bl. 203. τὰ ἐν σώμασι καλά — ὡς εἰσὶν εἰκόνες καὶ ἴχνη καὶ σκιαὶ φεύγειν πρὸς ἐκεῖνο, οὗ ταῦτα εἰκόνες. In den tekst bl. 56. E. leest men: ἰδόντα γὰρ δεῖ τ. ἑ. π. κ. μήτι προστρέχειν, ἀλλὰ γνόντας, ὡς εἰσὶν κ. τ. λ. Waarom deze weinige woorden er niet bijgevoegd? dan ware alles duidelijk. Wanneer nu dit zelfde plaats heeft in aanhalingen uit PROCLUS, HERMIAS, JOANNES PHILOPONUS, PSELLUS en anderen, die slechts weinige Geleerden ter vergelijking bij de hand hebben, gevoelt ieder, hoe lastig en duister daardoor het lezen dier aanteekeningen wordt. De Heer CREUZER houde ons deze aanmerking ten goede. Immers een schoon geheel wordt door zulke geringe vlekjes niet ontsierd, even min als door de herstelling van een paar misslagen, welke wij den geleerden Uitgever bij dezen in bedenking geven. Bl. 30. In het begin van het vijfde Hoofdstuk leest men: τῶν δὴ καὶ περὶ τὰ ἐν οὐκ αἰσθήσει ἐρωτικῶν ἀναπυνθάνεσθαι δεῖ. τί πάσχετε περὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καλά; dat is, volgens de verbeterde vertaling van MARSILIUS FICINUS: *Cæterum* (etiam) *circa amatorios affectus, qui super sensum assurgunt, sciscitari licet,* (oportet) (*hunc in modum: Agite*) *quidnam patimini circa* (quæ dicuntur), *decora studia.* Naar ons inzien, vordert de taal en zamenhang deze overzetting: *Cæterum etiam ex iis, qui rerum super sensum assurgentium amore tenentur, sciscitari oportet, quidnam patimini &c.* In de aanteekeningen bl. 342 vindt men eene plaats van PLOTINUS, *de dubiis animæ*, L. I. p. 387, alwaar hij de vergelijking, door sommigen tusschen de ziel en eenen stuurman gemaakt, afkeurt; voor reden gevende, ὡς μὲν γὰρ πλωτὴρ, κατὰ συμβεβηκὸς ἂν εἴη ἐν αὐτῇ ὁ κυβερνήτης. ὡς δὲ κυβερνήτης, πῶς; οὐδὲ γὰρ ἐν πάσῃ τῇ νηΐ, ὥσπερ ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι. Dit komt ons onverstaanbaar voor. Wij gissen, dat men uit den *Codex Darmst.* ἐν αὐτῷ voor ἐν αὐτῇ zal moeten lezen; terwijl ὁ κυβερνήτης slechts eene verkeerde herhaling is der volgende woorden, of misschien hier wel is ingeschoven uit het vervolg, daar het oorspronkelijk achter τῇ νηΐ stond. Men zal dus de geheele plaats in dezer voege moeten herstellen: ὡς μὲν γὰρ πλωτὴρ — ἂν εἴη ἐν αὐτῷ (scil. σώματι). ὡς δ. κ. π.; οὐδὲ γὰρ ἐν πάσῃ τῇ νηΐ ὁ κυβερνήτης, ὥσπερ ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι.

Dit zij genoeg van PLOTINUS. Het wordt tijd, dat wij

ook van den overigen arbeid van CREUZER een kort verſlag doen. Een werkje van PROCLUS (die, als een Platoniſch Wijsgeer der vijfde eeuw onzer Jaartelling, genoeg bekend ſtaat) bekleedt de tweede plaats in deze verzameling, en heeft tot opſchrift: περὶ ἑνώσεως καὶ κάλλους, *over de eenheid en ſchoonheid*. Eigenlijk is het een uittrekſel uit eene onuitgegeven verklaring van dien Wijsgeer over den *Alkibiades prior* van PLATO. Het is ontleend uit twee Handſchriften, waaronder een der Leydſche Bibliotheek. Het begin ontbrak echter in beide, doch is aan het einde van dit Deel uit een Handſchrift van het Vatikaan door CREUZER medegedeeld. Nog ſchijnt in het midden bl. 97 het een en ander uitgevallen te zijn. Voorts is dit werkje, zoo wel als dat van NATHANAËL, waarvan wij zoo aanſtonds ſpreken zullen, door den Uitgever niet vertaald; hoewel er van het eerſte eene vrije navolging van MARCILIUS FICINUS aanwezig is. Slechts hier en daar vindt men eenige opehelderingen. Het ſtuk zelf is in twee deelen geſcheiden, die niets met elkander gemeen hebben. In de zes eerſte Hoofdſtukken betoogt de Schrijver, hoe men, om tot de ware kennis te geraken, zich bepalen moet bij hetgeen *eenvoudig*, *ondeelbaar*, *onveranderlijk*, *onſtoffelijk* is; en hoe men, te dien einde, de begrippen der menigte, de ſtem der driften, de getuigenis der zinnen behoort te ontvlugten en te verwerpen, als zijnde dit alles alleen geſchikt, om onze neigingen en gedachten veranderlijk, bedriegelijk en onzeker te maken. In het tweede uittrekſel wordt door vijf verſchillende bewijsredenen aangetoond, dat al het regtvaardige tevens ook ſchoon is; en vervolgens, dat er geen onderſcheid beſtaat tusſchen het ſchoone en goede. — Ook in dit geſchrift komt het ons voor, dat de tekst op verſcheiden plaatſen bedorven is. Op bl. 97 b. v., zoekt PROCLUS te bewijzen, dat de vermenging van het goede en kwade op deze wereld voor de kennis van het eerſte ten uiterſte ſchadelijk is, en beſluit aldus: τοῖς οὖν τὰ ἕκαςα τῶν ἀγαθῶν βουλομένοις ἐφ' (Leid. ἀφ') ἑαυτῶν ἀποςρέφεσθαι, προσήκει τὰ πρὸς αὐτὰ ἀλλότρια. Dit heeft geen zin. Het is vrij duidelijk, dat men lezen moet: τοῖς οὖν τ. ἑ. τ. ἀ. βουλομένοις ἐφ' ἑαυτῶν (ἰδεῖν), ἀποςρέφεσθαι προσήκει κ. τ. λ. — Op bl. 110 maakt PROCLUS gewag van het bij de nieuwere Platoniſche Wijsgeeren zoo geliefde ſtelſel der *Triaden*, of Drieheden. Volgens hetzelve maakt hij een onder-

derscheid tusschen het *zijn*, het *leven*, en het *denken*. Niet alles, hetgeen *bestaat*, is met *leven* en *verstand*, noch alles, wat *leeft*, met *denkvermogen* begaafd. Omgekeerd bezit alles, wat denkt, ook teffens het *zijn* en het *leven*, en alles, wat *leeft*, is het *zijn* deelachtig. Hierop bewijst de Schrijver, dat zich deze drie beginsels in de ziel vereenigen, en zegt: καὶ ὅμως τοιαύτης οὔσης ἐν τοῖς ὅροις κατὰ δέ τὴν τριάδα ταύτην διαφορὰν ἐν τῇ ψυχῇ συνῆπται ἀλλήλοις. FICINUS vertaalt het: *Cum vero talis sit in extremis, per trinitatem ejusmodi differentia in animum confluunt*; waarom CREUZER lezen wil: κατὰ δὴ τ. τ. τ. διάφορα ἐ. τ. ψ. σ. ἀλλήλοις. Dit lost de zwarigheid niet op. In beide gevallen weet men geen' weg met den *genit. absol.* bij den aanvang van den zin. Het zij ons alzoo vergund, van den geëerden Uitgever in dezen te verschillen, en dus te lezen: καὶ — οὔσης — κατὰ δὴ τὴν τ. τ. διαφορᾶς, ἐν. τῇ ψ σ. ἀ. *Cum vero tale sit discrimen in extremis*, (scil. τῷ ὄντι καὶ τῷ νῷ) *secundum illam triadem, attamen* (illa scil. τὸ ὄν, ἡ ζωὴ, ὁ νοῦς) *in anima sibi invicem conjunguntur*.

Het tweede onuitgegeven stukje, dat CREUZER, uit hoofde van deszelfs verband met PLOTINUS, hier eene plaats gegeven heeft, voert ten titel: Νικηφόρου Χούμνου τοῦ καὶ Ναθαναὴλ τοῦ Μονάχου Ἀντιθετικὸς πρὸς Πλωτῖνον περὶ ψυχῆς; dat is: NICEPHORUS CHUMNUS, *anders gezegd* NATHANAËL *de Kloosterling*, *wederlegging van* PLOTINUS' *stelsel over de ziel.* Uit het voorberigt blijkt, dat men dit werkje aan twee Handschriften, van de Weener en Vatikaner Bibliotheek, verschuldigd is; terwijl verder omslagtig bewezen wordt, dat de Schrijver, die te voren onbekend was, met waarschijnlijkheid geen ander zijn kan dan gemelde NICEPHORUS, die onder de regering van den Griekschen Keizer ANDRONICUS PALÆOLOGUS *den Ouden* (A°. 1283—1327.) zeer veel invloed bezat, en naderhand, volgens de gewoonte van dien tijd, het kloosterleven omhelsd hebbende, zijnen naam met dien van NATHANAËL verwisselde. Zijne wederlegging is niet minder tegen PLATO, dan tegen PLOTINUS ingerigt. Hij bestrijdt vooral de leer van het voorbestaan en de verhuizing der zielen, en de daaruit voortvloeijende begrippen, dat de kennis niets anders dan herinnering is, en dat de dieren met eene redelijke ziel begaafd zijn. Aan den anderen kant verdedigt hij met kracht de wezenlijkheid

der opstanding, en der eeuwige straffen en belooningen. De stijl en voordragt van NICEPHORUS verheffen zich zeer ver boven den geest zijner eeuwe. Zijne taal draagt geene noemenswaarde kenteekenen van barbaarschheid. In plaats van gestadige aanhalingen der H. Schrift, (die men bij eenen Schrijver van deze soort natuurlijk zou verwachten) ontdekt men met verwondering, dat hij zich tot het volvoeren van zijnen arbeid van het licht der rede alleen heeft weten te bedienen.

Op bl. 434, waar over de gevolgtrekkingen, uit de leer der Zielsverhuizing af te leiden, gehandeld wordt, zegt NICEPHORUS: *καὶ εἴη ἂν οὕτως οὐδαμῶς ἥκιςα διάφερον λογικὸν ἀλόγου*. Hier zal men ongetwijfeld *οὐδαμῶς ἢ ἥκιςα* moeten lezen. In het vijfde Hoofddeel betoogt de Schrijver, dat kennis geene herinnering is, en dat de ziel de eens aangenomene denkbeelden niet weder verliest, maar altoos blijft behouden. *τοῦ λοιποῦ γὰρ ζώου* (dus gaat hij voort, bl. 438) *τοῦτο, δεκτικὸν μὲν ἐπιςήμης αὐτὸ γεγενῆσθαι, τῆς ψυχῆς ἐκείνης καὶ μεταδούσης, αὖθις δ' ἀποβαλέσθαι, ἀναβαλέσθαι τε αὖθις, καὶ χωρὶς αὐτῆς αὖθις μεῖναι, καὶ τοῦτο πολλάκις· — ψυχὴ δὲ κατ' ἐπιςήμην καὶ νοῦν οὐδὲν ἂν τοιοῦτον πάθοι.* Dat de zamenhang hier *ἀναλαβέσθαι* voor *ἀναβαλέσθαι* vordert, zal, vertrouwen wij, de Heer CREUZER ons gereedelijk toestemmen. Gaarne zouden wij ons nog met eenige andere plaatsen, die ons zijn voorgekomen, een weinig nader bezig houden, indien wij niet vreesden het geduld onzer Lezers te zeer te vermoeijen. Wij zullen dus aan ons verslag nopens den hoofdzakelijken inhoud dezes werks een einde maken, na alvorens te hebben aangemerkt, dat de Heer CREUZER ons eindelijk een' rijken voorraad aanbiedt van *varianten* over PLATO, door hem uit verscheiden Handschriften verzameld, welke vooral voor den *Cratylus* van dien Wijsgeer zeer belangrijk zijn. Ook hier vindt men zeer lezenswaardige aanmerkingen, fragmenten uit den *Scholiast* van ARISTIDES enz., als ook verbeteringen en aanvullingen op dien van PLATO; waarna het geheele werk door twee Registers, het eene van zaken en woorden, het andere van verbeterde of uit Handschriften aangehaalde Schrijvers, besloten wordt.

Ziet daar, Lezers! eene omstandige beoordeeling van dezen waarlijk uitstekenden letterarbeid. Gevoegelijk zouden wij hier de pen kunnen nederleggen, zoo niet de Brief, waarbij CREUZER deze uitgave van PLOTINUS aan Prof. WYT-

TEN-

NBACH heeft opgedragen, eene naauwkeurige beschouwing vorderde. Daar het hier de eer van WYTTENBACH niet alleen, maar van alle Hollandsche Letterkundigen geldt, kan dit stuk der geleerde wereld niet onverschillig zijn. Aan den anderen kant maakt de duurte en inhoud van dit boek zelf het, bij weinigen gewild. Wij gelooven derhalve aan het geëerd Publiek geen' ondienst te zullen doen, zoo wij de geheele toedragt der zaak, en de aanleiding tot dezen Brief, een weinig nader ontwikkelen.

(*Men wachte zulks in het volgende No.*)

De Herkaauwer. No. I en II. Te Amsterdam, bij J. van der Hey. 1814. *In gr. 8vo. Te zamen* 161 *Bl. f* 2-4-:

Wij hebben de eer, het geacht publiek, bij dezen, te berigten, dat de *Nederlander*, kortstondiger gedachtenisse, niet zonder eenigen opvolger is gebleven. Naar den vorm evenwel, zoo wel als naar de stof, bevindt zich eenig onderscheid tusschen beiden. Om met den eersten te beginnen, (zoo als de *Herkaauwer*, gelijk hij wel uitdrukkelijk beredeneert, met No. I) deze nagalmen des verloopen tijdperks schijnen elkander in eene omgekeerde orde te zullen opvolgen; met de alleenheersching beginnen, met de aristocratie vervolgen, en — des twijfelen wij bijna niet — met de volksstem eindigen, als namelijk niemand het meer oorbaar acht, de politieke voorlichter der natie te zijn. Met andere woorden: de Herkaauwer is het zinnebeeld, het schild (en vignet) van een Collegie, uit een oudste en een jongste met drie middeljarige leden bestaande, (den Secretaris daaronder al of niet begrepen) die ons in dit boekje de slotsom hunner beschouwingen leveren. Zoo, namelijk, vertelt men ons niet slechts, maar doet men het ook voorkomen; en waarom zouden wij het niet gelooven, schoon het waar is, dat — zelfs in de stukken, die niet van den Secretaris zijn — doorgaans dezelfde stijl schijnt te heerschen. Deze stijl toch is nog al kenbaar; de Lezer kan hem misschien al eenigzins opmaken uit de kleur, die hij aan onze beoordeeling mededeelt, (Genien slepen niet-Genien zoo ligt mede) *boertig* namelijk. Dat wil nu juist niet zeggen, dat zij met alles lagchen, of ook luide doen lagchen. Integendeel,

deel, zij noemen of vergelijken de dingen maar zoo wat raar en grappig; praten er al wonderlijk over, en laten intusschen niet na, zeer ernstige en gewigtige zaken te zeggen; waarbij men dan zeker wel eens glimlacht, en eene zekere vrolijkheid om het hart gevoelt, maar evenwel doorgaans de ziel in eene zekere spanning, ja zelfs het gelaat in de plooi houdt. Wij hebben tegen deze manier maar één bezwaar. Zal zij niet al te foppig worden, (en dat is hier het geval niet) dan laat zij voor menschen, die niet heel slim zijn, hier en daar donkere plaatsen, duisterheden, ja louter duisternis over. De lantaarn wordt een illumineerglas, welks kleurmengeling eene bonte prent, zonder zin, oplevert. Hoe zeer de Doge of Stadhouder van de kleine Republiek des Herkaauwers, naar ons oordeel inderdaad een meester in het gekozen vak, waarlijk een man van geest en vernuft is, hij *klaart* het te dezen met alle zijne begunstigers gewis niet.

En nu de stof. Zij bestaat: No. I uit eene Korte Voorafspraak aan den Lezer. — Aan den Tijd (*poëtisch proza.*) — 1. waarin (onder andere) Bij uitstek kort Overzigt van onze negentienjarige Babylonische Ballingschap. Aanspraak en Welkomstgroet aan de tot het algemeene Vaderland terugkeerende Belgen. — 2. Wat heeft Europa van het herstel der Jesuieten te hopen en te vreezen? 3. Wat voor- of nadeel heeft men van de vervolging der Vrijmetselaars te wachten? 4. De Inquisitie. Nog één woord aan onze Lezers, bij onze verschijning in de wereld der geschriften. – No. II. 1. Vervolg van het kort Overzigt. 2. Zamenspraak tusschen de twee Nederlandsche Zusters (Holland en Braband) gedurende het Weener Congres. 3. CARNOT (ontledende beoordeeling zijner Memorie aan LODEWIJK XVIII.) 4. Iets over het *Public Spirit.* 5. Waarom wij, met voorbijgang van alle andere herkaauwende dieren, juist het rundbeest tot ons uithangbord gekozen hebben.

Thans, Lezer, kent gij het kleed (of de huid, met derzelver kleur) en het ligchaam. In hoe verre gij daaruit tot den geest en het leven meent te kunnen beslissen, staat ons, beoordeelaars ambtswege, den hemel zij dank! niet te beoordeelen. Zonder ons daarbij dan ook op te houden, zullen wij er zoo veel van zeggen als wij weten of durven bepalen, en niet maar liever voor ons houden. Deze Herkaauwer moge inderdaad een *geestig dier* zijn, en het geestrijke

mo-

moge doorgaans even scherp en prikkelende als vlug en behagelijk zijn, het is niet min een zachtmoedig beest. Godsdienstige en staatkundige verdraagzaamheid, althans zucht om de menschen hoe langs zoo meer bijeen te brengen, en in het algemeen goede, wij zeggen *goede* meening, stralen overal ten duidelijkste door. De Schrijvers zijn even zoo min, wat men voortijds Prinsgezinden, als wat men Patriotten noemde. *Onderzoekt alle dingen, en behoudt het goede*, had even zeer hunne spreuk kunnen zijn, als de thans gekozene hunne goede verwachting van de nieuwe orde der zaken doet kennen. Aldus aan ons oud Israël predikende, laten zij tevens een' blijden en belangrijken blik op het Brabandsch Samaria vallen; en niemand zal zich beklagen, hen derwaarts gevolgd te hebben: een' *blijden* blik, zeiden wij, want zij beschouwen de vereeniging als wenschelijk; een' *belangrijken*, want zij doen er ons de openlijk uitgesproken opinie aldaar, benevens den geheelen geest, enz. ten minste eenigzins kennen. Aangaande eindelijk de Heidenen, of de Volken van het Zuiden, en de enkele punten des *algemeenen* heils, Jesuiten, Vrijmetselaars, Inquisitie; het stuk over CARNOT is keurig, de anderen lezens- en behartigens-waardig. — Of dit alles, wat wij tot hiertoe van de stof zeiden, den naam van beoordeeling verdient? of we ten minste niet het een of ander stuk eens behoorden onder handen te nemen?.... Ja, lieve Lezer, wat zullen wij u zeggen? De menschen redeneren wél. Zij weten, over al de voorkomende zaken, regt aardige dingen te zeggen. Alles even klaar is het ons evenwel niet. 's Werelds loop is zulk een wonderlijk ding. De laatstverloopen jaren hebben ons denzelven op zulke geheel ongehoorde en onverwachte kronkelsporen vertoond, en doen het nog al gedurig. De mensch, de massa der menschen, de zedelijke en politieke wereld is zulk eene radde, onhoudbare, raadselachtige en bedriegelijke stof..... Men vergeve het ons, maar, schoon wij het nog wel eens mogen hooren, en kundige lieden van ganscher harte willen aanmoedigen, om ons nu en dan uit den schat van hunne ondervinding en nadenken wat mede te deelen, voor onszelven zijn wij zoo angstig geworden voor allen zweem van tinnegieterij, dat..... Het is om deze reden dan ook, dat wij met genoegen zien, dat een vrolijke, luchtige toon in onze nieuwe staatkundige bladen heerscht, en wenschen daarvan continuatie; want zagen wij

ſtrakke gezigten op het tooneel verſchijnen, zoo kregen wij ligt van enkel ſchrik de koorts, op het herdenken aan de oude twisten, de politieke dolheid, het *terrorismus* (dat, God dank! nog niet in het Hollandsch heeft moeten vertaald worden) met den aankleve van dien, NAPOLEON, tiercering, conſcriptie, enz. enz. enz. Dus, goede Herkaauwer, wel bekome het u! En wel bekome het allen, die met u herkaauwen! Het gedije u en hun tot een ſmakelijk en ligt verteerbaar voedſel der wijsheid. Zij is, helaas! zoo zuur vergaard, zoo moeijelijk verſlikt, deze ſpijze der ondervinding. Zoo menigeen verſtikte in den harden brok, of bloedde zich dood aan de harte- en beurze-wonden, door Franſche doornen en distels veroorzaakt. Wel bekome het ons allen, het zij dan herkaauwende of niet! ja den onreinen als den reinen, dien die dwaalde, en zelfs misdadig werd, als die altijd het goede kende en beminde!

In No. II vindt men een uitſlaand karrikatuurplaatje, verbeeldende hoe de Herkaauwer tegen den oven gaapt, rijk geſtoffeerd met allerlei figuurlijke figuren.

Mengeldichten van A. LOOSJES, PZ. *Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo.* 138 *Bl. f* 2-10-:

Het dichtlievend publiek is den Heere LOOSJES dank ſchuldig voor de verzameling en uitgave van deze dichtſtukken van verſchillenden aard, uitgebreidheid en vorm, welke de onderſcheiding, om, in eenen bundel vereenigd, voor verſtrooijing bewaard te worden, dubbel verdienen. Wij lazen dezelve, over het geheel genomen, met vermaak, en zij hebben dus bij ons het oogmerk bereikt, waartoe zij door den Schrijver, blijkens het voorberigt, beſtemd waren. Het ſpreekt voorts van zelfs, dat de waarde dezer verzen onderſcheiden is, en dat alle ons niet even zeer behaagd hebben. Dit is met mengeldichten altijd het geval, en bijzonder met die bundels, waarin ook andere dan *uitgezochte* ſtukken voorkomen. Alleen de zoodanige te leveren, was het doel niet van den Heer LOOSJES, wiens roem, als vaderlandsch Dichter, ook te wel gevestigd is, dan dat dezelve door enkele losſe ſtukjes van weinig innerlijke waardij zoude verminderd worden.

Onder de best uitgevallene ſtukken rekenen wij: *De Jeugd*, dat

dat vele schoonheden van *détail* bezit; *Het Onweder*, dat, in ons oog, bijzonder uitmunt, en wij, ten slotte, zullen mededeelen; *De Vergiftigster*, en: *Gedachten bij het lot, aan Vlissingen wedervaren, den* 15 *Januarij* 1808, beide uit de echte bron ontstaan en gevoelig roerend; verder: *Bij het Schilderstuk, voorstellende de Atheniënsers aan den Minotaurus toegewijd, geschilderd door den Heer* M. VAN BREE, Dichter en Schilder beide vereerende. Het slotvers luidt dus:

Gij, Schilder, goddelijk verheven!
Gij schenkt uw beelden spraak en leven;
  Gij wekt de dooden uit het stof,
En schept, op 't marktveld van Athenen,
Uit schimmen, op uw wenk verschenen,
  Demosthenessen van uw lof.

Ook *De Geest*, *eene Vertelling*, en *De Weelde in Amsterdam*, bevielen ons ongemeen, van wege den lossen dichttrant en regt luimigen geest, in deze stukjes heerschende. *De Schreijers Toren* is eene Vaderlandsche Romance, naar ons inzien ver beneden enkele andere stukken, ons in dien trant door anderen, en nog onlangs door den Heer TOLLENS, geleverd. Evenwel voldoet het als vertelling nog al, en is het, gelijk mede het naastvolgende, tamelijk vloeijend gedicht. Het kwam ons eenigzins hard voor, dat de Hopman BROEK zoo geheel alleen voor zijne eigene veiligheid zorgde, en zijne jonge zwangere vrouw, in zulk eenen wanhopigen toestand, midden in den nacht, aan zichzelve overliet. MARIA TESSELSCHADE VISSCHER heeft ons mede niet zeer voldaan. Het onderwerp zelve zoude om der personen wille, die er in voorkomen, belangrijk zijn, wanneer het waarheid behelsde; doch ook alléén om der personen wille: want, stelt men voor de namen van HOOFT en TESSELSCHADE andere onbekende in plaats, dan heeft men een vers, dat weinig treft, en het veelal aan leven en gang ontbreekt.

Na de doorgaans fraaije beschrijving, welke de Heer LOOSJES in het eerste dichtstuk van de jeugd geeft, komt ons de regel:

Wie zou zij wezen, dan de jeugd?

een weinig koud en flaauw, althans niet doeltreffend voor.

Wij erkennen gaarne, dat de Dichter federt eenigen tijd zijne voortbrengfelen meer befchaafc, dan hij te voren gewoon was. Desniettegenftaande treft men hier en daar nog al gebreken aan, welke de kunst van den Heer LOOSJES ontfieren. In fommige regels komt iets overtolligs voor, dat er alleen om het rijm fchijnt bijgevoegd. B. v.

Zoo ftijgt een aadlaar, *breed van vlerken*,

Deze aanmerking treft nog meer den volgenden regel, waar de Dichter van den wijn zegt:

Die vonklend opbruist *naar den hoogen.*

Elders trof ons nog:

Neen 't groen, het fchittrend veldtapeet,
Hetgeen (hetwelk) ontrold ligt *voor onze oogen*,
Dat wellust ademt, *wil gedoogen*,
't Eifcht, dat men juichend nader treedt.

Hoe zwak en lam is hier niet dat *wil gedoogen!* In den laatften regel is de klemtoon mede verkeerdelijk geplaatst. Dit is eene zonde, die meest alle onze vaderlandfche Dichters, in meerdere of mindere mate, aankleeft; en de Recenfent erkent gaarne, dat deze feil, zonder opoffering van iets dat meer wezenlijk is, in onze taal dikwijls niet te vermijden is. De Heer LOOSJES behoort echter, in dit opzigt, niet onder de meest keurigen, en men treft in 's mans beste ftukken wel eens harde en ftroeve regels aan, welke het kiefche oor gevoelig kwetfen. Hoe weinig vloeijend zijn (b. v.) niet de volgende regels:

Korts ijzerhard, thans malsch, ontfpruiten,
Door 't nieuwe, *elk' voetftap*, opgetogen,

Waarom niet liever:

Door 't nieuwe telkens opgetogen?
Of, *Schotlands rotsftrand* afgezwommen,
Rotspunten! kwetst vrij hand en voet:
Plotsling aan 't licht der wereldzonne onttogen.

Drie-

Driewerf gelukkig nu zij, die, door ſlaap geketend,
Aan *hem*, die de *ſtem* van 't hart niet verdrukt. enz.

Dat de kunst van de Jufvrouw SNOEK op Amſtels Schouwtooneel vaak *duizenden* ſchreijen deed, is mogelijk; maar dat bij de uitvaart van deze beroemde *Actrice* meer dan *duizenden* geſchreid hebben, ſchijnt bijna ongeloofelijk. In zulke verzen, waarin de hartelijke toon alleen roeren moet, behoorde men niet te overdrijven. Wij onthouden ons van verdere aanmerkingen, om onze Lezers het volgende ſchoone ſtuk in zijn geheel mede te deelen.

HET ONWEDER.

Natuur, de groote dochter Gods,
Die menſchenmagt, die volkren trots
Verſtrooit, vernielt als waterbellen,
Doet wolken tot gebergten zwellen:
't Opeengeſtapeld rotsgevaart
Dreigt met zijn val en mensch en aard.
De blikſems kronklen zich als ſlangen;
Zij ſchuiflen voor des menſchen voet,
Door donderſlag op ſlag vervangen,
Die 't hart des aardrijks ſiddren doet.

Plasregens ſtorten golvend neêr,
Vernieling heerscht op veld en meer;
Verdelging boven; doodsvrees onder:
En onder 't kraken van den donder
Vermengt zich ijs met blikſemgloed. —
Waar zijn nu krachten, waar is moed?
Vereenigt u, o ſtervelingen!
Neen! vruchtloos poogdet gij dit uur
Een' enklen blikſemſtraal te ontwringen
Aan de eeuwige Almagt der Natuur.

Gij beeft, gij zwijgt. De leemen hut,
't Paleis, Gods tempel, de Aarde ſchudt.
Langs honderdjarige eikenſtammen
Ruischt nu een ſtroom van blikſemvlammen:
Waarheen! o ſterveling! waarheen!
De bloode en held zijn lotgemeen.

Wie

Wie is nu moedig, wie vermetel,
Wat groot, wat klein? Gods Almagt zit
In 't onweer zigtbaar thans ten zetel.
De beedlaar en de koning bidt.

Al 't levend beidt zijn jongsten snik. —
De stilte van een oogenblik
Doet nieuwe feller woede vreezen;
Of zou die kalmte een voorboô wezen
Des vredes, dien Natuur ons biedt?
Deez' bliksem gloeit zoo vurig niet;
De donder mart hem op te volgen:
Geen ijs, geen hagel klettert meer;
De donder ratelt min verbolgen,
De regen stort min plotsling neêr.

Het hoofd weêr opwaarts, sterveling!
Het oog ten hemel, juich en zing.
De zwarte wolk drijft af naar 't noorden;
De bliksem speelt slechts langs haar boorden;
De donder rommelt slechts van ver;
Reeds flikkert hier en daar een ster.
Verwissel vreezen nu met hopen;
't Tooneel van ijslijkheid verdween.
Stoot deuren en stoot vensters open:
Maar open oog en hart met één.

Natuur lacht met den glans der maan
U uit gebroken wolken aan.
Zij roept: „ o Sterveling! treed nader.
„ Aanbid de goedheid van mijn' Vader.
„ Gij ademt zijne menschenmin
„ Bij stroomen uit den dampkring in.
„ Laat niets uw' boezem kommer baren,
„ Hoe gruwzaam u de toekomst schijn';
„ Of zou uit mindere gevaren
„ Uw redding Gode onmooglijk zijn?"

Aanmoediging. *Door* B. KLIJN, B. Z. *Te Amsterdam, bij* A. A. Koning. *f* :-4-:

Krijgsdans.

Opwekking aan mijne Landgenooten; door E. F. WIERDSMA. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *f* :-2-:

In ons vorig No. gaven wij eenige dichtstukken en -stukjes, ter gelegenheid van de noodlottige gebeurtenissen in Frankrijk, onlangs vervaardigd. Wij bieden hier wederom een drietal aan, die elk zijne ware verdienste bezitten.

Het eerste van den Heer KLIJN heeft dit onderscheidende en waarlijk loffelijke, dat eene zekere bedaardheid met al deszelfs warmte en kracht gepaard gaat; dat eene zekere nuchterheid en wijsheid, en licht en orde in hetzelve doorstralen, welke dit voordeel aanbrengen, dat ook de kouder en onverschilliger gestellen ten minste de overtuiging niet geheel weren, en de kwaadwilligen en rampzaligen, die gewoon zijn ook met het heiligste den spot te drijven, geene gereede stof en aanleiding tot tentoonstelling kunnen vinden. — Alles staat verbaasd. Bekomt van den schrik, en stelt u te weer! Franschen, wischt de vlek af; of verwacht, dat gij met den schuldigen vergaat! Volken, die reeds eenmaal het schrikdier verfloegt; Nederlanders, welken alles in staat is te beschermen, staat pal! Vrouwen en meisjes, bemoedigt de uwen! Wie gij zijn moogt, waakt tegen het verraad en de list, die overal rondwaren! Vertrouwen op God, die eenmaal hielp, die wel geene wraak wil, maar toch strijd voor het lieve vaderland! — Deze zijn al zoo de hoofddenkbeelden van het gedicht, dat, overigens in den trant van des Schrijvers *Val van Buonaparte*, zeer net en vloeijend is geversifieerd. Wij prijzen het te liever aan, daar het ten beste van een regt vaderlandsch fonds uitgegeven is, en van eene hand komt, die, geheel onafhankelijk, nimmer verdacht kan worden, iets het minste, buiten het algemeene welzijn, te bedoelen.

No. 2. wordt den Heere BILDERDIJK toegeschreven, en is dezes Verskunstenaars waardig. In *optogt*, *strijd* en *overwinning* verdeeld, bevat het een klein aantal van gepaste, eenvoudige, veelbeduidende denkbeelden; in zoodanige, doorgaans

gaans korte en op eene enkele plaats trippelende, maat ingekleed, als geheel met den aard der zake overeenkomt. Het laat zich waarlijk regt goed denken, dat zoo iets al dansende wierd uitgevoerd. Wanneer zich het talent van zanger en danser in genoegzame sujetten des Amsterdamschen Schouwburgs vereenigde, zouden wij wel wenschen, hetzelve, b. v. in heel oud Bataafsch kostuum, in plaats van een weelderig ballet, te zien uitgevoerd; ja, men danst terwijl men leest, en heeft de oude helden bijna dadelijk voor oogen.

No. 3. is van een' jongen, pas optredenden Dichter, die veel lof verdient; schoon wij hier en daar, op inhoud en omkleedsel, onze kleine aanmerkingen hebben. Het is toch eigenlijk niet waar, dat het Fransche volk NAPOLEON wederom heeft ten troon verheven. In dit geval zou hij, naar veler meening, waarlijk wettig Vorst zijn; en zou het zeer te bezien staan, of de andere Mogendheden wel waarlijk regt hadden, zich met de inwendige zaken van Frankrijk te bemoeijen; wij zeggen, *regt*, maar meenen dit echter zoo streng niet, of de vrees voor eigen gevaar zou het ons doen billijken, dat men den welbekenden wolf in de schaapsvacht voorkwam. Over het geheel, echter, is ons het stukje wat veel in dezen toon; daar wij wederom ontkennen, dat het Fransche volk ooit is „ *Regter* en *Beul* van d'allerbesten Vorst" geweest. Dat volk is ligtzinnig, ongodsdienstig, tot alles kwaads ligt te brengen; maar hetzelve is hierdoor, meer dan eenige andere natie, de speelbal, de prooi, de martelaar van eenige aterlingen geweest, wier opperste en laatste zelfs niet op Franschen grond geboren is. In eene hooge, dichterlijke vlugt, bij eene zekere manier, zouden deze aanmerkingen niet te pas komen. Maar, wij gelooven den Heere WIERDSMA te mogen in bedenking geven, of zijne loffelijke poging, om flaauwhartige landgenooten op te wekken, niet beter gelukken zal, zoo men bij hem geene oude, hatelijke herinneringen en bedekte sporen van partijzucht opmerkt. Niet slechts op den regten tijd, maar op de regte wijze te zijn gegeven, maakt de kleine gave groot.

BOEKBESCHOUWING.

Verklaring der Bergrede van Jezus. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Te Amsterdam, bij C. de Vries, H. van Munster en Zoon, *en* J. van der Hey. 1814. *In kl. 8vo.* 152 *Bl.* *f* 1-8-1

De Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* gaf wel zelden eene prijsstof op, waarvan de keuze meer algemeenen bijval vinden moest, en wel nimmer kon het antwoord in ieder opzigt in betere handen zijn, dan in die van den Utrechtschen Hoogleeraar HERINGA; en de uitmuntende talenten van dezen bekwamen man, in het bijzonder ook als Volksleeraar, en de bekende toon en het bekende doel der loffelijke Maatschappij, schijnen iedere andere melding van dit werkje, behalve deze, dat hetzelve het licht ziet, geheel onnoodig te maken. Dit kunnen wij echter van ons niet verkrijgen; daar juist het denkbeeld: „het komt van die Maatschappij, en is een boekje voor den mingeoefenden en minvermogenden," wel reden geven kon, dat het niet van de zoodanigen gelezen wierd, wien het vooral niet minder, dan die soort van publiek, voor hetwelk die Maatschappij bijzonder werkt, van het grootste belang moet gerekend worden. Hoezeer wij ook hier de eenvoudigheid en duidelijkheid van den kundigen Schrijver allezins regt doen, zoo zou het de éénige aanmerking zijn, die wij konden maken, (indien wij er volstrekt eene maken moesten) dat het hier en daar nog wel iets te hoog is voor dat publiek, voor 't welk het wel minder uitvoerig, minder volledig wezen kon. Dan, als deze Hoogleeraar zulk een voortreffelijk stuk ter bearbeiding voor zich neemt, is het vooraf reeds zeker, dat hij niets zal over het hoofd zien, en dat hij ook

wel nu of dan iets moet aanstippen, waartoe meerdere voorbereidende kundigheden vereischt worden, dan men bij den gemeenen man vooronderstelt, hetwelk wel zeer duidelijk voorgedragen, maar evenwel van dien aard wordt, dat de minkundige meer dan gewoon zijne aandacht moet inspannen. Het zijn dan vooral ook de burger-huisgezinnen van alle standen, zelfs de aanzienlijkste en meest beschaafde, aan welke wij dit werkje tot een huis- en leesboek aanprijzen, waarin men het, benevens andere godvruchtige werken, tot den huisgodsdienst gebruiken kan, en ook bij het herhaalde gebruik op den duur er altijd leerzaam onderrigt en wezenlijke stichting uit op zal doen. Daarenboven moeten wij het den Predikanten ook bijzonder tot hun eigen gebruik aanraden: hoe klein het ook van omvang wezen moge, het geeft aan ieder deel der Bergleerrede een helder licht, en is doorgaans overtuigend; zoo dat de Leeraar het naauwelijks noodig zal rekenen, bij de bearbeiding van deze of gene stof, nog andere Commentariën in te zien, immers indien hij in staat en gewoon is zelf te denken, en zijne leerredenen niet maar uit velerlei boeken zamenstelt; hij vindt hier doorgaans hetgeen hem den zin van den tekst volkomen doet verstaan, en, waar hier iets aan hapert, zal hij denkelijk in andere grootere werken ook moeijelijk voldoening vinden; daarbij heeft hij telkens de treffendste wenken, hoe hij den tekst aanwenden, en alzoo regt nuttig prediken kan. Recensent spreekt hier bij eigene ondervinding: juist toen hij dit boekje voor 't eerst doorbladerde, trok zekere tekst zijne aandacht, en hij legde dadelijk zijn opstel over een ander onderwerp vooreerst ter zijde, dacht over het weinige, dat hij hier las, na, en meent, dat hij zijne toehoorders dien avond eene hun zeer leerzame en juist voor hen berekende leerrede gaf.

Eenige weinige bladzijden worden vooraf besteed tot *zes* voorloopige aanmerkingen, die tot regt verstand en nuttige aanwending der geheel uitmuntende Rede dienen

ken moeten. Nu neemt de Schrijver stuk voor stuk den inhoud der Bergrede op, terwijl overal het verband en ook het schoone volkomen in het oog valt; de Zaligsprakingen worden eerst te zamen, dan ieder afzonderlijk behandeld; zoo gaat geheel het werkje voort; in kleine afdeelingen van meer- of mindere uitgebreidheid, en ieder van deze heeft vele, en regt gekozene, regt voor iederen lezer berekende, praktische aanwending.

Wij zijn verlegen, wat wij tot eene proeve willen geven; en dit moeten wij toch vooral doen, opdat een Prediker zie, of en hoe hem dit werkje bruikbaar is. Er is veel, dat ons bijzonder uitlokt. Welaan, nemen wij den nog al moeijelijken tekst, Matth. V: 21—26, waarop de Amsterdamsche Leeraar BROES ons onlangs wederom oplettend maakte; terwijl zijn vriend, Prof. BORGER, met hem in de verklaring instemde, die hij van zijnen waardigen overledenen Broeder, en deze uit ALBERTI had; gelijk voor eenige jaren de Hoogl. KROM daarover ook reeds eene opzettelijke verhandeling gaf; begrijpende alle deze mannen, dat de tekst, zonder de herhaalde invulling: „*wederom is u geleerd*," en: „*maar ik zeg u*," bezwaarlijk te verklaren is. HERINGA zegt in zijn eenvoudig volksboekje er dit van:

„*Gij hebt gehoord, dat van de Ouden gezegd is:*
„ gij zult uwen medemensch niet dooden; maar zoo
„ wie iemand doodt, die zal strafbaar zijn door het
„ gerigt, van den tijdelijken Regter."

Dit was dan van de Ouden gezegd. De Makers van de Statenoverzetting hebben het vertaald, *tot de ouden*; doch beter hebben zij hetzelve vs. 27 en 33 vertaald, *van de ouden*: zoo moet het, dunkt mij, ook hier zijn. De oude Leeraars hadden dat ook zeer wel dus gezegd. In de tien geboden stond toch reeds: „*Gij zult niet doodslaan.*" En in de burgerlijke wetten waren bijzondere verordeningen gemaakt, volgens welke een moedwillig doodslager door het gerigt ge-

 straft

ſtraft moest worden met den dood. Verg. 2de Boek van MOZES, Hoofdſt. XXI: 12. 3de Boek, XXIV: 17, 21. 4de Boek, XXXV: 16.

Doch hierbij lieten het de Schriftgeleerden van den tijd van JEZUS blijven: even alsof het genoeg ware, zoo men maar zijnen naasten niet doodde of kwetſte. Verg. vs. 38. Zij bepaalden dus maar alleen de ſtrafwaardigheid naar de ſchade, welke men aan het leven of de gezondheid had toegebragt. Naar dat grondbeginſel handelden zij dan ook. Doch JEZUS toont, dat de geregtigheid zijner Leerlingen beter moest zijn. Hij vervolgt dus:

„ *Doch ik zegge u:* zoo wie t' onregt op zijnen broe-
„ der (dat is, zijn medeonderdaan in mijn rijk) toor-
„ nig is, die zal ſtrafbaar zijn voor het gerigt; en wie
„ tot zijnen broeder zegt: raka! die zal ſtrafbaar zijn
„ door den grooten raad; maar wie zegt: gij dwaas!
„ die zal ſtrafbaar zijn door het helſche vuur."

De Zaligmaker ſpreekt hier van hetgene in Gods rijk, onder zijn beſtuur, zou plaats hebben, bij gelijkenis, en met voorbeelden, ontleend van hetgene in zijnen tijd plaats had. Hij deed dat, om zoo veel te beter verſtaan te worden. — Hij ſpreekt dan van driederlei misdaden, de eene zwaarder dan de andere, en van driederlei ſtraffen, in evenredigheid met die misdaden de eene ook zwaarder dan de andere.

De eerſte misdaad is: *te onregt toornig te zijn op zijnen broeder*, zoo dat men hem, zonder reden, miskent, in zijn hart veracht en kwalijk gezind is. Hoe ligt gebeurt dat! Hoe gemeen was dit onder de Joden! De Leeraars van dien tijd beſtraften dat niet. Maar in GODS rijk zoude zulk een *ſtrafbaar zijn voor het gerigt;* dat is, voor zulk eene ſoort van plaatſelijk gerigt, als toen ter tijd zelfs de magt had, om doodvonnis te vellen. Zulk een gerigt kon dan zekere boete opleggen.

De tweede misdaad is: *tegen zijnen broeder te zeggen:* RAKA! Die dat deed, was niet alleen te onregt toornig op zijnen broeder, maar gaf hem ook een teeken van zijne ver-

achting; met een woord, welks klank reeds aanduidt, dat men hem waardig achtte, bespogen te worden, gelijk de Joden dat, in dien tijd, zoo wel als nu, ligt deden. Die misdaad stelt JEZUS gelijk met dezulke, welke, in zijnen tijd, niet door de plaatselijke regtbanken konden beoordeeld worden, maar over welke de *Hooge Raad* te *Jeruzalem* vonnissen moest.

De derde misdaad is: *tot zijnen broeder te zeggen:* GIJ DWAAS! Men moet dit scheldwoord, in dien tijd, als het bitterste gehouden hebben, waarmede de eene Schriftgeleerde den anderen konde verbitteren. Als een Farizeesch Schriftgeleerde eenen Sadduceeschen uitschold voor eenen *dwaas*, dan ontnam hij zijnen broeder al de eer en achting, welke hem toekwam, en verklaarde hem voor nog erger dan een onregtzinnige: want *wijsheid* en *geleerdheid* was bij deze lieden de hoofdzaak. — Zulke soort van schelden en lasteren, waarmede de eene Christen den anderen zijne achting en eere ontnemen kan, verklaart dan JEZUS voor eene misdaad, zoo zwaar, dat de zwaarste straf er op paste, met welke de Joden gewoon waren te dreigen; dat is, *het vuur der helle*, of *de verbranding in de Gehenna*, *het dal van Hinnon.*

Wat wordt nu, door deze vergelijkende gezegden, te kennen gegeven? Mij dunkt, het is vooral dit: In de Maatschappij, welke JEZUS's gesticht heeft, komt het er op aan, dat men zich niet slechts van daden onthoude, die het leven en de gezondheid onzer medemenschen beleedigen, maar ook van hetgene hunne eer aantast; ja ook van alles, waardoor wij toonen hen te verachten; ja wat meer is, van alle miskenning en gebrek aan welwillendheid, al is het ook dat wij dezelve nog met geene woorden of daden toonen. Als wij ons aan dat kwaad schuldig maken, zonder daarvan afstand te doen, zullen wij geene gelukkige leden van die Maatschappij kunnen zijn, maar hebben, naar mate van de zwaarte onzes misdrijfs, de blijken van GODS geducht ongenoegen te verwachten.

 Doch

Doch wie is er zoo meester over zijne hartstogten, wie kan zich zoo voor misvatting hoeden, dat hij niet eens zich tegen zijnen broeder vergrijpe? Is dat gebeurd, blijft er dan geene hope op Goddelijke gunste over? Ja gewis! zoo onmeêdoogend is de wet des koningrijks van JEZUS niet. — Maar, wat dan te doen? Mogelijk zoude iemand van 's Heilands toehoorders, op die vrage, hebben geantwoord: „Dat dan de zondaar GOD bidde om vergeving! dat hij een bedevaart „naar *Jeruzalem* doe! dat hij eene gave brenge op den „altaar." Maar laat ons hooren, wat er JEZUS van zegt!

„*Zoo gij dan uwe gave op den altaar zult offeren*, „*en aldaar gedachtig wordt, dat uw broeder iets te-* „*gen u heeft*, dat is, dat hij zich over uwen toorn, „of verachting en fcheldwoorden, of wat dan ook, te „beklagen heeft, *laat daar uwe gave voor den altaar*; „waag het niet, GODE die op te dragen; zij zal niet „worden aangenomen; neem ze ook niet weder mede; „maar laat ze daar, ten blijke voor allen, dat gij nog „iets van het uiterfte gewigt verzuimd hebt, hetwelk „tot het betamende offeren behoort, en *ga henen*, *en* „*verzoen u eerst met uwen broeder; en kom dan* terug, „*en offer uwe gave!* Dan, en niet eerder, zal zij wel„kom zijn." (vs. 23, 24.)

Gevoelt gij niet, Lezer! hoe levendig en treffende deze voorftelling is, om de noodzakelijkheid aan te toonen der bevrediging en verzoening met onzen medebroeder, indien wij bij GOD welkom zijn zullen, met onze gebeden, lofzangen, avondmaalsviering, en al wat bij ons een werk van Godsdienst is? want zulke verrigtingen hebben, na de vestiging der Christelijke Maatfchappij, de plaats moeten vervangen van de offeranden. Offeren mogt bij de Joden, — kerkgaan, avondmaalhouden, moge bij Christenen befchouwd worden als een werk, hetwelk GODE boven alles behaagt, en Hem dan ook maar alleen welgevallig is, wanneer de offeraar, de kerkganger, de avondmaalhouder, hierin be-

bezig is met een eerbiedig, opregt, welgezind en vredelievend gemoed en gezindheden; maar is hij, bij die verrigtingen, een verachter, versmader, of zelfs een hater en vervolger van zijne medemenschen, hij noch zijn Godsdienstwerk kan Gode behagen; JEZUS verklaart het tegendeel. Laat ons dan gedurig bedenken, of er ook iemand door ons beleedigd is! Zoo ja! dat wij ons haasten, hem schuld te belijden, hem vergiffenis te vragen, hem schavergoeding te doen. De Godsdienst dringt ons, GODE dagelijks het offer onzer dankzegging en gebeden te brengen; maar het zal den Alwetenden niet welgevallig zijn, indien Hij in ons hart boosaardigheid tegen eenen van onze medegenooten zie:

„*Weest dan haastelijk*," dus vervolgt JEZUS, „*welgezind*, genegen tot verzoening, omtrent *uwe wederpartij*, welke door u beleedigd is, *terwijl gij nog met hem op den weg*, ter bedevaart naar den Tempel, „of wel op weg naar den Regter, *zijt; opdat de wederpartij*, door uwe hoofdigheid genoodzaakt, *niet misschien u den Regter overlevere, en de Regter u den dienaar overlevere, en gij*, op last van den Regter, „door den dienaar, *in de gevangenis geworpen wordt.* „*Voorwaar, ik zeg u, gij zult daar geenszins uitkomen, tot dat gij* tot *den laatsten penning* toe, dien „gij schuldig zijt, *zult betaald*, en dus aan den door „u beleedigden volkomen vergoeding gegeven zult hebben." vs. 25, 26.

De Heiland spreekt wederom bij vergelijking, met hetgene, in de burgerlijke zamenleving van dien tijd, plaats had. Als iemand zijnen schuldeischer weigerde te betalen, kon hij daartoe genoodzaakt worden door gevangenis, op aanklagt en bewijs van den schuldeischer, door vonnis van den Regter. Het was dan den schuldenaar geraden, te betalen, of een vergelijk met zijnen schuldeischer te treffen, eer hij met hem voor den Regter kwam: want, liet hij het op het uiterste aankomen, en was eens het vonnis tegen hem geveld, dan was er geene toegeeflijkheid meer te wachten.

Zoo, verzekert nu JEZUS, is ook onze toestand, wanneer wij, in onze beleediging of verachting van onze broederen, voortgaan. Wij zijn, als het ware, gedurende dit leven, nog met malkanderen op weg, en in de gelegenheid om ons met hen te verzoenen, wien wij vergoeding schuldig zijn. Maar laten wij deze gelegenheid voorbij gaan, en wachten wij GODS vonnis hardnekkig af, Hij zal dan ook een iegelijk vergelden naar zijne werken."

Wij schreven zeker buitengewoon veel af; maar het stuk was een te schoon geheel, dan dat wij het wilden verminken; en onder dit afschrijven bleek het ons, in alles geschikt te zijn, om, al wat wij vooraf gezegd hebben, te bevestigen; en, het zij de Lezer van het ware der *exegese*, bij den aanvang, al dan niet overtuigd is, hij zal ons, vertrouwen wij, na deze proeve in haar geheel, gaarne toestemmen, dat de Bergleerrede, zoo als die door den Professor behandeld wordt, voor Christelijke huisgezinnen een *liber vere aureus* is.

Over het licht, in hetwelk de onderneming van NAPOLEON BUONAPARTE *moet beschouwd worden, en de pligten, welke daaruit voor elken Nederlander voortvloeijen. Naar aanleiding van Exod. XVII: 16. Door* J. L. WOLTERBEEK, *Predikant bij de Hervormde Gemeente te Amsterdam. Aldaar, bij* Schalekamp en van de Grampel, *en* J. van der Hey, 1815. *In gr. 8vo.* 31 *Bl. f* :-8-:

Deze Leerrede van den Eerw. WOLTERBEEK, uitgegeven ten voordeele van het Amsterdamsche Fonds voor den gewapenden Dienst, is ten uiterste behartigenswaardig. Hij begint met de stelling, dat de groote gebeurtenissen, onlangs in Frankrijk voorgevallen, — al naar wijzelven ons daaronder gedragen, — ten zegen,

zoo

zoo wel als ten vloek, kunnen worden. En hierop grondt hij het hooge belang, dat wij gezegde gebeurtenissen, en derzelver gevolgen voor ons, in het regte licht beschouwen. Dit licht bestaat daarin, om de onderneming van NAPOLEON te houden voor eene onderneming tegen God en menschen. En zulks doet de bekwame man zien, op eene wijze, die inzonderheid van den kansel de schoonste klem moest bezitten — niet slechts voor ieder, die wat te verliezen heeft, aan vooruitzigten, bezittingen, kinderen enz., maar voor elken vriend van den Godsdienst, elken voorstander van licht en waarheid, elken liefhebber van stille, huisselijke genoegens, elken hoogachter van goede zeden, elk, in één woord, die wenscht een gerust en stil leven te leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid. Te dezen einde doet hij zien, welk een schoone morgen zich hier weer voor menschheid en Christendom aan de kim opdeed, waar doelmatig onderwijs aan de beschaving werkte, koophandel, die groote bron van beschaving en nutte werkzaamheid, die al meer en meer stond te volmaken, en goede wetten en eene vaderlijke regering die verder tot de beste en gelukkigste einden bestuurden; waar de dag des Heeren weer stiptelijk gevierd, de instandhouding van den eerdienst als van ouds bewaakt en bezorgd werd, en de vaart naar Ooster- en Wester-streken ons zou in staat stellen, tot de uitbreiding van het zalig Evangelie weer onmiddellijk en krachtig mede te werken. Doch deze morgen wordt door nieuwen nacht bedreigd. De Franschen brengen in allen opzigte het tegendeel. Hun openbaar onderwijs is naar het militaire despotismus gewijzigd; den Godsdienst verwaarloozen en verachten, den handel stuiten en verlammen zij; hun wetboek vooronderstelt slechte menschen, en stelt voor losbandigheid, vooral in het stuk van huwelijkstrouwe, de deur open: eindelijk, hoe kan daar stil geluk en zaligheid wonen, waar noch overvloed, noch rust, noch deugd, noch Godsdienst woont? Wij kennen dit alles bij ondervinding; en de Moorman verandert

 dert

en uit dien hoofde moet elke bijdrage tot dezelve belangrijk geacht worden, vooral indien zij zoo veel goeds vereenigt, als het werkje, dat wij voor ons hebben. Hetzelve bevat wel niet veel meer dan eene schets, wier verdere uitbreiding de Schrijver zich voorbehoudt; doch niettemin vele wetenswaardige zaken, vooral voor zulken, die buiten staat zijn, de in Duitschland, in deze laatste jaren, uitgekomene schriften te lezen. — De Schrijver zegt in de Voorrede, dat het nut der ruime aderlatingen in den Dollen-hondsbeet, en van de ontstekingwerende behandeling der Oorlogspest, in Duitschland, in 1812—13, hem op het denkbeeld gebragt hebben, hetwelk deze *theorie* ten grondslag legt. Hetzelve komt, namelijk, hierop neêr, dat de smetstof als een prikkel, en wel min of meer hevig werkende prikkel, op het menschelijk ligchaam werkt, deszelfs levenswerkzaamheid dus verhoogt, en derhalve ook, het overige gelijk staande en zonder bijkomende omstandigheden, door middelen moet bestreden worden, welke het leven lager stemmen. Er kunnen ondertusschen hier omstandigheden plaats hebben, welke aanmerkelijke veranderingen maken. Ten aanzien van de smetstof, brengt de Schrijver dezelve tot twee; namelijk de mindere of meerdere vreemdaardigheid (*heterogeneïteit*) der stof, en hare eigendommelijke natuur (*specificiteit.*) In het eerste opzigt zijn de smetstoffen *zachtaardig*, wanneer zij niet zeer vreemd aan het gestel zijn, en dus gewoonlijk niet zeer hevig op hetzelve werken; zoo als het *mazel-*, het *scharlaken-* en het *pok-smet*: *kwaadaardig*, daarentegen, wanneer zij, door hare zeer scherpe natuur, het gestel doorgaans allerhevigst aantasten; zoo als de smetstof des *roodenloops*, der *oorlogspest*, (*typhus*), der *pest*, der *watervrees*. — De eigendommelijke natuur eener smetstof maakt, dat dezelve het eene deel meer dan het andere aandoet; de mazelen werken vooral op de slijmvliezen van den neus en op de borst, de scharlakenkoorts op de keel en omliggende klieren, enz. — Ten aanzien van

het

het *organismus*, zijn de omstandigheden wederom tweederlei, daar dezelve in een' gezonden en ook in een' ongezonden toestand verkeeren. Deze laatste heeft echter wederom verscheidene wijzigingen, daar er zoo wel eene vermeerderde als verminderde levenswerkzaamheid bestaan kan, en er, ten derde, ook eene onevenredigheid in de werking der verschillende ligchaamsdeelen, en daarbij eene verandering in derzelver menging en gedaante, kan plaats hebben. Dit alles moet op de werking der smetstoffen, zoo wel zachtaardige als kwaadaardige, invloed uitoefenen. De beide eerste afdeelingen bevatten de schetswijze voordragt dezer punten. In de derde spreekt MOLL over de, op zijne theorie gegronde, geneeswijze dezer ziekte, welke hij beweert, dat in den aanvang, behalve zeer enkele uitzonderingen, altijd min of meer ontstekingwerend zijn moet, en alleen in de bijzondere omstandigheden, welke hij in de vorige afdeeling deed kennen, in 't vervolg, prikkelend en versterkend worden kan; hij staaft dit met het gezag der grootste meesters in de kunst, zoo wel van ouderen als lateren tijd.

Achter de verhandeling zijn eenige aanmerkingen gevoegd, waarin deze en gene stelling, in de eerste voorkomende, nader wordt ontwikkeld en gestaafd. De uitvoerigste is die over de smetstof der watervrees, waarin de Schrijver vooral het nut der ruime aderlatingen in deze vreesselijke ziekte, dat zich onlangs wederom op nieuw bevestigd heeft, tot wetenschappelijke gronden poogt terug te brengen; zich hier vooral beroepende op de buitengemeene hevigheid van het gift, en op de naauwe verbindtenis tusschen het vaat- en het zenuwgestel. — Na de laatste aanmerking over de smetstof van den *typhus*, geeft de Schrijver een kort verhaal eener door hem waargenomene ziekte van dien aard te Nijmegen, welke hij, over het algemeen, door de prikkelende geneeswijze had bestreden, en dit met een zeer gelukkig gevolg. De ziekte schijnt, echter, van de in Duitschland geheerscht hebbende oorlogspest aanmerke-

kelijk verschild te hebben, en de *epidemische constitutie* niet ontstekingachtig geweest te zijn; waarop de Schrijver ook opmerkzaam maakt.

Ziet daar den korten inhoud van dit werkje, welks lezing wij onzen kunstgenooten aanprijzen. Voor zulken, die weinig bekend zijn met de Duitsche schriften in ons vak, zal het een en ander behelzen, dat hun nieuw zal voorkomen; de anderen zullen zich gewis bij de lezing herinneren, dat men de grondtrekken dezer leer tegenwoordig bij de meeste Duitsche Geneeskundigen aantreft. — Het is te hopen, dat men, het eene uiterste verlatende, niet tot het andere zal vervallen, en nu overal even zoo gereed overspanning, verhooging des levens zien, als te voren zwakte. HUFELAND heeft mede voor deze overdrijving gewaarschuwd. Het verwondert ons, dat de Schrijver daaraan niet gedachtig schijnt geweest, toen hij het verhaal zijner waarnemingen van den *typhus* te Nijmegen schreef. Hij zoude dan de woorden van den beroemden KEMPER, waarmede zijn Voorberigt eindigt, niet hebben noodig gehad, om zich te verontschuldigen tegen het verwijt, alsof hij zijne leer niet beleefde, en, tegen zijne betere overtuiging, die ziekte verkeerd behandeld had. De ondervinding heeft het tegendeel geleerd; en niets komt ons ook natuurlijker voor. De gesteldheid der zieken was toen blijkbaar *asthenisch*. — Ook kunnen wij niet ontveinzen, dat de beschouwing der smetstoffen, enkel als *prikkels*, ons zeer eenzijdig voorkomt; wij gelooven, dat zij tevens wel degelijk op het stoffelijke van het ligchaam werken, en de menging, zoo wel in de sappen als in de vaste deelen, sterk aandoen. Dit ligt, dunkt ons, in het denkbeeld, dat zij een *product* der dierlijke huishouding zijn, en dat zij in het gestel, hetwelk zij aandoen, wederom een haar gelijkend *product* vormen, opgesloten. Wij gelooven daarom ook, dat men, in de behandeling dier ziekten, vooral op de algemeene en bijzondere gesteldheid der menschen, op het heerschend en persoonlijk ziekte-karak-

ter, acht moet geven. Dit is ook het geneesplan, hetwelk de beroemdste Geneeskundigen van alle tijden aangeprijzen en gevolgd zijn.

Het jammert ons, dat ook dit geschrift zoo zeer door onnoodige bastaardwoorden ontsierd wordt. Dikwijls, dit weten wij, is het onmogelijk, dezelve te vermijden, zonder lastige en langdradige omschrijvingen; dikwijls, echter, kon men ook in goed Nederduitsch hetzelfde even duidelijk en even kort hebben uitgedrukt.

PETER DE GROOTE, *Keizer van Rusland, in Holland en te Zaandam, in* 1697 *en* 1717, *door Mr.* J. SCHELTEMA, *Lid van het Instituut, enz. IIde Deel. Met Platen. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. *In gr. 8vo. XXXI,* 328 *Bl. f* 4-:-:

Na in het eerste Deel (*) de reis van PETER naar *Holland* in 1697 en de volgende gebeurtenissen betrekkelijk ons Vaderland tot 1717 vermeld te hebben, begint de Heer SCHELTEMA dit Deel met de aanleiding tot de tweede reis op te sporen, die hij echter erkent, dat nog grootendeels in het duistere ligt. Waarschijnlijkst echter zou ongenoegen tegen *Engeland*, hetwelk *Denemarken* tegen de plans van PETER en den *Zweedschen* Minister VON GÖRTZ gewaarschuwd had, en waartegen PETER nu uit weerwraak de pogingen van den Pretendent wilde ondersteunen, de hoofdreden van zijne reis naar *Frankrijk*, en tevens naar *Holland*, toenmaals het middelpunt der *Europesche* onderhandelingen, geweest zijn; waarbij men echter de voortdurende belangstelling in *Holland* niet moet uitsluiten. Keizerin CATHARINA verzelde hem op deze reis; zij beviel onderweg te *Wezel* van een' Prins, die echter op den tweeden dag overleed. PETER bezocht nu weder de geliefkoosde plaatsen, waar hij zijn onderwijs genoten had, *Zaandam* en *Amsterdam*, en toonde zich overal, hoe-zeer

(*) Zie *Letteroeff. voor* 1814. No. XII. bl. 510.

zeer niet dadelijk onder de klasse der arbeiders gemengd, nog even afkeerig van pligtplegingen en hoofschen pronk en taal. Op deze reis bezocht hij ook *Leyden*, *Rotterdam*, *Dordrecht* en *Zeeland*, en deed een' uitstap naar *Frankrijk*, terwijl hij zijne Echtgenoote hier te lande liet. Een kleine trek, die op deze reis voorviel, en des Czaars ruwheid, of verachting der beschaafde manieren, aanduidde, moest groot opzien aan het verfijnde, weelderige hof van den Regent (Hertog van *Orleans*) baren. „ Op den dag dat hij *Mada-* „ *me* (Moeder) bezocht, vond hij aldaar den Prins Re- „ gent, die hem geleidde naar de Opera. Zij namen „ plaats in de groote loge met hun beide op de voor- „ ste zittingen. In het midden der vertooning vroeg „ de Czaar een glas bier. De Regent liet het brengen „ en bood een' beker aan op een schenkblad, vervol- „ gens een servet. De Czaar dronk zittende, liet het „ schenkblad en den doek in handen van den Prins, „ die stond, en bedankte dezen met eenen glimlach en „ knik." Hij bezigtigde voorts meer de voorwerpen van nut, dan die van pracht. Het schijnt, dat zijne staatkundige bedoelingen in *Frankrijk* bij het bestuur aldaar geen' ingang vonden. Bij zijne terugkomst hield PETER zich meest bezig met de beschouwing van kunstwerken en natuurkundige verzamelingen. De overneming van het beroemde Kabinet van RUYSCH wordt vermeld; doch niet, (hetgeen wij meenen ergens gelezen te hebben) dat hetzelve op de overvaart naar *Petersburg* is verongelukt. Hoezeer de tegenwoordigheid van den Czaar den *Nederlandschen* handel scheen te zullen bevoordeelen, was zulks het geval niet, zoo min als de naauwere toehaling der staatkundige betrekkingen. Hij bezocht vervolgens *Hoorn*, *Texel*, het *Loo*, en voor het laatst *Zaandam*, waar hij van zijn' vriend CALF, liefdeprediker bij de Doopsgezinde Gemeente, volstrekt eene *vermaning* hooren wilde. „ CALF zeide: dat hij dan de slotsom van alle ver- „ maningen zou voordragen. Hij trad ten kansel, en

„ sprak

„ sprak met waardigheid: *denk wel, spreek wel, doe* „ *wel. Amen.* De Vorst zeide: *nooit korter, nooit* „ *zaakrijker preek gehoord te hebben*, en voegde zij- „ nen priester toe: *zoo moest gij ook doen, maar gij* „ *hebt te veel bijspel.*" Zeer trof hem het verlies van Burgemeester WITSEN, bij wiens einde hij tegenwoordig was. Den 1sten van Herfstmaand 1717 vertrok hij uit deze landen, en vond terstond weder in *Rusland* de handen vol werks. Het is opmerkelijk, dat, gelijk zijne terugkomst na de eerste reis gekenmerkt was door de bloedige teregtstelling der *Strelitzen*, dus de tweede onmiddellijk gevolgd werd door den dood van zijnen Zoon ALEXIS, op 's Vaders bestel. „ Noch het „ een, noch het ander," zegt SCHELTEMA te regt, „ had PETER in *Holland* geleerd."

De voortzetting des Oorlogs met *Zweden*, — de daardoor veroorzaakte noodzakelijkheid, om de scheepsmagt op een' goeden voet te houden en te verbeteren, — verwijderingen in 't staatkundige met deze landen, die men van 's mans voorkeur voor, en goed onthaal in *Holland* niet verwacht zou hebben, — het eindelijke sluiten van den Vrede in het Noorden te *Nijstad*, — de scheepsfeesten, door PETER ter viering van de door hem geschapene, thans voltooide en zegevierende zeemagt gegeven; zijne verdere belangstelling in den koophandel, waartoe men van het in *Holland* geleerde en geziene vlijtig gebruik maakte; zijne voortdurende gehechtheid aan *Hollandsche* zeden, gebruiken en taal, — ziedaar de hoofdzaken, die nu verder verhandeld worden, en ons tot het besluit des werks brengen, 't welk den wijzen middelweg gaat tusschen eene overdrevene opvijzeling en dwaze bezwalking der verdiensten van dezen zonderlingen, en, in weerwil zijner zware en veelvuldige gebreken, nogtans grooten man.

Hierop volgen nu eene reeks *bijlagen en bewijzen*, waarvan de titels alleen genoegzaam de belangrijkheid zouden kunnen aantoonen; dan, ons bestek verbiedt ons, zelfs dit geraamte te leveren. Wij moeten echter on

onze Lezers (die zich dit belangrijke werk gewis zullen aanfchaffen, indien zij het niet reeds bezitten, waartoe hun een *tweede druk* waarfchijnlijk eerstdaags gelegenheid zal geven) vooral opmerkzaam maken op No. 1, voor de zeden- en handelgefchiedenis zoo belangrijk; op No. 13, waaruit wij de betrekkingen van onzen WITSEN tot een' *Aziatifchen* Prins, den ftamvader der tegenwoordige BAGRATION's, zich noemende *uit den huize* DAVIDS *en* SALOMONS, leeren kennen; op No. 14, eene treffende fchets van den toenmaligen bloei van *Zaandam*; op No. 16, 't welk den goedhartigen voormaligen Koning van *Holland* in het gunftige licht van bevorderaar des vaderlandfchen roems doet zien; op No. 20, fchoon ook van elders bekend; op de krachtige omtrekken van PETER, in het regte licht geplaatst in No. 23; op het onvoltooide heldendicht in No. 24, waaromtrent wij, ten aanzien der treffende fchijnbare voorzegging wegens Keizer ALEXANDER en NAPOLEON, moeten aanmerken, dat dezelve, in verband befchouwd, zich ook wel van den Vrede te *Tilfit* in 1807 laat verklaren. Het *Imperii extendet fines* ziet dan op de *Perzen* of *Turken*. Eindelijk verdienen de uittrekfels uit PETER's *Zeereglement* van 1720 gelezen te worden, als welke vooral over de reize des Czaars naar *Engeland* veel licht verfpreiden. De Heer SCHELTEMA heeft daaromtrent den vaderlandfchen roem treffelijk verdedigd.

Het verheugde ons zeer, in de *Narede* te zien, dat aan eene overzetting van dit reeds uitverkochte werk, „ in de *Engelfche*, *Hoogduitfche* en *Franfche*, misfchien ook in de *Rusfifche* talen, gedacht, zoo al „ niet gewerkt wordt." Eene eer, die gewisfelijk zeer weinigen onzer Schrijveren te beurt valt.

Staat-

Staatkundige Geschriften, betreffende eenige gewigtige Gebeurtenissen in de Vereenigde Nederlanden, gedurende de jaren 1786, 1787, *en vervolgens; door Mr.* HERM. TOLLIUS. *Iste Deel. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1814. *In gr. 8vo. XIV en 265 Bl. Met Tabellen. f* 2-8-:

De stukken, welke de Hooggel. TOLLIUS ons hier aanbiedt, dagteekenen zich niet van heden of gisteren. Het zijn letterlijke afdrukken van geschriften, door hem in het blaken der burgerberoerten van de op den titel vermelde jaren vervaardigd, en thans ter nadere kennisse der toen veelal verduisterde waarheid, — ter waarschuwing voor de gevolgen der tweedragt, en ter waardering van ons tegenwoordig geluk, op nieuw in het licht gegeven, met eene opdragt aan H. K. H. de Prinsesse *Douairière*, die zelve in de rampen dier tijden zoo rijkelijk gedeeld heeft. Wij twijfelen echter niet, of deze stukken zullen voor verre de meeste onzer Lezeren geheel nieuw zijn; in welke onderstelling wij van dezelve dan ook verslag zullen geven.

De hitte der toenmalige tijden, in welke deze geschriften zijn opgesteld; de hooge post, die den Schrijver door dankbaarheid en genegenheid aan het Stadhouderlijk Huis moest verbinden, — daar hem een gewigtig deel van het onderwijs der Vorstelijke kinderen (onzen thans regerenden Vorst en wijlen Prins FREDERIK) was opgedragen, — zou hem bij den eersten opslag in de verdenking van eenzijdigheid te dezen kunnen brengen, tot dat bij nadere inzage blijkt, dat hij *echte Staatsstukken* mededeelt, en die slechts met zoodanige aanmerkingen doet verzeld gaan, als bijna alleen onmiddellijk uit het onderwerp voortvloeijen, en geschikt zijn, om zulks in het ware licht te plaatsen. Het behandelde in dit Deel loopt over de zeer bekende

— en toch veelal zoo miskende — gebeurtenisſen van *Hattem* en *Elburg*. Het behelst de Advijzen van den Hove van *Gelderland*, over de teekening der *Requesten* in en vóór 1785, ſtrekkende tot ſtaatkundige veranderingen en afſchaffing van het Regeringsreglement van 1750, — den daarop gevolgden brief van het Hof aan de Staten, middelen ter voorziening daartegen aan de hand gevende, welke tot eene Publicatie van Hun Ed. Mogenden aanleiding gaf, (die hier niet afgedrukt is, hetwelk echter ten behoeve van het geheele overzigt der gebeurtenisſen, onzes inziens, noodzakelijk was, daar bijna al het overige op die *Publicatie* rust) — de weigering der Stad *Elburg*, om die Publicatie te doen afkondigen, (alleen door oproeping en medeſtemming van zes leden der gezworene Gemeente, met protest van vier, en afwezigheid van twee der acht Raadsleden) — de verdere ſtappen deswege van de zijde des Hofs en der Staten, — de geſchillen met *Hattem*; het daarop gevallene beſluit, om zoo wel naar deze Stad als *Elburg* krijgsvolk *ter bezetting* te zenden; het verzoek deswege aan zijne Hoogheid, als Kapitein-Generaal, en de verdere handelingen, tot op de bezetting zelve der beide Steden, die te *Elburg* vreedzaam geſchiedde, doordien de hoofden der tegenpartij, benevens de hulptroepen uit andere Gewesten, vandaar op de nadering van het krijgsvolk de wijk namen, doch te *Hattem* na eenigen tegenſtand, die, door een ſchot uit de Stad zelve begonnen, en door het vuren eener batterij van over den *IJsſel* (dus op *Overijsſelsch* grondgebied) voortgezet, den aantogt der benden ten gevolge had, die wel met eenige wanorde en plundering verzeld ging, echter alleen *in ledigſtaande huizen* der uitgewekenen, en na eene *inneming met geweld*; hetwelk nogtans de verontwaardiging des Prinſen Erfſtadhouders opwekte, die terſtond last gaf, *het geplunderde te doen terug geven*, en hetgeen men niet kon opſporen *door de troepen zelve te doen betalen*, en voorts de ſchuldigen, althans de belhamels, uit te vorſchen en te doen

ſtraf-

straffen; eindelijk, een Manifest der Staten wegens het gebeurde, en eene, *op voorslag des Prinsen*, vergunde *Amnestie* van al het voorgaande, met eenige weinige uitzonderingen.

Behalve deze echte stukken, vindt men hier, zoo als wij boven reeds zagen, bij de meeste stukken aanmerkingen van den Schrijver. Dezelve zijn meest alle bondig beredeneerd, en op de echte gronden van het Staats- en Volkenregt rustende, waarvan de voornaamste Schrijvers ten betooge aangehaald worden. Somtijds is nogtans de toon wel wat scherp, hetgeen, in de toenmalige omstandigheden des Schrijvers, niet wel anders mogelijk was, en hetwelk dus niemand verwonderen kan, die weet, dat de stukken, zonder eenige de minste verandering, thans zijn afgedrukt, gelijk zij toen verschenen waren. Dan, zou het, ter liefde van de herstelde eendragt, niet nuttig geweest zijn, dat — niet de zaken zelve, maar de uitdrukkingen hier en daar verzacht geworden waren? De Schrijver heeft deze bedenking zelf gevoeld, maar begrepen, dat zijne *individualiteit*, en de toestand dier tijden in het algemeen, die men wilde doen kennen, medebragt, ook in den vorm van zijne toenmalige geschriften niets te veranderen, *daar hij zich niet bedaarder noch billijker wilde voordoen, dan hij toen was.* Hoezeer aan de kiesche denkwijze des Schrijvers hulde bewijzende, komt deze grond ons min stevig voor. Men moet toch ook de zwakken ontzien; en zijn er niet velen van dezulken, die, toen ter goeder trouwe gedwaald hebbende, ligtelijk door een' harden toon konden worden verontrust?

Wij meenen hiermede echter geenszins, dat de Schrijver een haarbreed van de verdediging der echte beginselen had behooren af te wijken. In zijne krachtige *Narede*, die het werk besluit, vindt men, vooreerst een betoog, dat de Stadhouder in der tijd het besluit der Staten van *Gelderland* wegens *Hattem* en *Elburg* niet heeft *kunnen* beletten, en ten andere, dat hij het niet had *behooren* te doen. De redenering op

het eerste punt voldeed ons minder; daar de constitutionéle invloed van den Stadhouder op de Staten, in een geval zoo als het onderhavige, onzes inziens, grooter was, dan hier wordt voorgesteld, zonder dat daarom aan hem het besluit eigenlijk behoeft geweten te worden, even min als de besluiten der Staten van *Holland* aan OLDENBARNEVELD, DE GROOT of HOGERBEETS, (de Schrijver had er kunnen bijvoegen, aan JOHAN DE WITT.) Maar klemmend, nadrukkelijk en bondig wordt het tweede punt aangedrongen, dat de Prins het besluit der Staten, al konde hij, niet *behoorde* te beletten, maar veeleer te bevorderen. Het onzalige stelsel van *Souvereiniteit des Volks*, op onze *Europesche* Maatschappijen toegepast, 't welk in een vierde eener Eeuw ons Werelddeel op zoo veel bittere tranen, zoo diepen rouw en kostbaar bloed is te staan gekomen, hetwelk gedreigd heeft, den *Europeër* in een' Wilde, den Christen in een' Kannibaal te herscheppen, — dit stelsel moest van onzen grond geweerd, moest in de beginselen gestuit worden; te meer, daar het ook met onze aloude Staatsregeling streed. En hoe wettig, hoe gematigd waren de middelen, daartoe gebezigd! *Bezetting* der Steden door krijgslieden tot *bewaring der rust*, ten einde een wettig Geregtshof aldaar tot een behoorlijk onderzoek van het gebeurde kunne overgaan. Geene gewelddadige afzetting van Regenten door gewapende Schutters — geene lijf- of halsstraffen; want, zelfs na de misdaad van openlijken tegenstand tegen den Souverein, wordt eene *Amnestie* afgekondigd. Of beweert men misschien, dat de *Grondwettige Herstelling*, die men voorhad, op andere gronden rustte, dan b. v. de *Fransche* Omwenteling? Men leze uit het alhier aangehaalde *Ontwerp der Grondwettige Herstelling* den volgenden grondregel: „De Majesteit is niet bij de Staten, maar bij het Volk. De Regenten zijn slechts deszelfs Representanten. Wat het Volk met ernst begeert, moet der Overheid eene wet zijn. Waar men anders denkt, vergadere zich het

„ Volk

„ Volk op zijne opene markten, en geve nadruk aan „ zijne vertoogen, door het vertoon van zijne talrijk„ heid en wapenen." 'Is dit niet met andere woorden het *Fransche: l'insurrection est le plus saint des devoirs*? — Het gevolg *moest* dan ook wezen, zoo als het is uitgevallen; en de weinige bedaarden, die aan de toenmalige geestvervoering ontsnapten, en nuchter bleven te midden der algemeene bedwelming, voorzagen de uitkomst onzer dagen. Hoe merkwaardig is niet, hetgeen de Heer TOLLIUS, in 1787, van eene mogelijke Staatsverandering in *Frankrijk* schrijft! (bl. 231, 232.) Hij schetst daarin bijna den geheelen loop der toenemende eischen des volks, — doch hij vergiste zich in één punt. Hij beschouwde LODEWIJK XVI als een gewoon Monarch, die met kracht op zijne regten zou staan; hij rekende niet op 's mans hemelsche goedheid en onbepaalde volksliefde, die te veel toegaf, en vooral niet op het loon, hetwelk de monsters hem daarvoor bereidden! — Op bl. 257 voorziet hij, uit de toenmalige woelingen, eene aanmerkelijke verhooging der magt van het Huis van *Oranje*, ten koste der toenmalige Gemeenebestregering. De volgende plaats, die vóór 1813 zoo treffend bewaarheid is, kunnen wij ons niet onthouden af te schrijven: „ De kikvorschen hadden eenen stillen en „ magteloozen Koning, wiens gezag moest werken zon„ der vermogen; en deze werd weldra het onderwerp „ van lage jokkernij en openlijke bespotting. Straks, „ evenwel, werd er eene uitgestrektere magt vereischt, „ om rust van binnen en veiligheid te houden van bui„ ten; en, door de verwerping van hunnen onschade„ lijken Vorst, verwierven zij zich geen ander voor„ deel, dan dat, van onder eene *slang* te moeten bui„ gen, die ze alle, een voor een, vernielde." — Zie hier, hoe onze Schrijver de wijsheid der ondervinding tegenover de droggronden der bespiegeling doet gelden: (bl. 256.) „ Laat het Volk in *Nederland* zijne eigene Re„ genten kiezen; het klinkt grootsch en schoon: maar „ verwacht evenwel, dat eerlang de rijkste Huizen in

„ elke Stad, de rijkste Steden in elke Provincie, de rijk-
„ ste Provincie in de minvermogende, en misschien
„ zelfs eene rijkere Mogendheid in de geheele Repu-
„ bliek, de stemmen der Kiezers, de aanstelling der
„ Magistraten, en dus het geheele bewind, zullen mees-
„ ter worden. De sterkste bolwerken uwer vrijheid,
„ uwe *Burgers Gecommitteerden*, uwe *Gezworene Ge-*
„ *meenten*, uwe *Keurheeren*, zullen even verwinbaar
„ zijn door geld, als de Demagogen te *Athene* door het
„ goud van PHILIPPUS."

Wij zien met genoegen, dat de Heer TOLLIUS de hier bestredene *demagogische* grondbeginselen nimmer met die der oude partij van OLDENBARNEVELD, DE GROOT en DE WITT verwart, voor welke hij blijkbaar achting toont te hebben. 's Mans krachtige stijl, reeds van elders bekend, zal ook uit de aangehaalde proeven kunnen blijken. Wij verlangen zeer naar het tweede Deel, hetwelk gewis opheldering en omtrent het zoo merkwaardige als noodlottige jaar 1787 zal bevatten.

PLOTINI Liber de Pulcritudine. &c. &c.

(*Vervolg en slot van bl.* 275.)

In het jaar 1812 gaf Prof. TITTMANN, van *Leipzig*, eenige brieven van RUHNKENIUS, VALCKENAER en anderen aan ERNESTI in 't licht, met bijvoeging van sommige nog ongedrukte aanteekeningen der twee eerstgenoemde Geleerden. Hij droeg deze verzameling op aan den beroemden HEYNE, in eenen brief, waarvan het hoofddoel was, ERNESTI's kunde van de beschuldigingen te zuiveren, welke men, zoo als TITTMANN meende, haar verkeerdelijk had te laste gelegd. Die beschuldiging is tweeledig. Vooreerst, dat ERNESTI bij zijne uitgaven der Griekfche Schrijvers slechts eenen geringen voorraad van Aanteekeningen gevoegd, en niet veel tot derzelver opheldering bijgedragen had. Hierom, zegt TITTMANN, hebben sommigen gedacht, en zulks aan anderen trachten diets te maken, dat ERNESTI niet meer geven kon, daar

daar hij van fijne kennis van het Grieksch ontbloot was, en zich niet op het houden van *Adversaria* had toegelegd; doelende hiermede op eenige gezegden van WYTTENBACH in de *Vita Ruhnkenii*, dien hij ook op het oog heeft, wanneer hij er bijvoegt, dat zulks ook wel aan de Godgeleerde studiën van ERNESTI was toegeschreven, welke hem van Letterkundige oefeningen terugriepen. Dit alles wordt met vrij veel bitsheid tegengesproken; waarna TITTMANN overgaat tot de wederlegging der tweede beschuldiging, dat, namelijk, ERNESTI, om zijne eigen armoede te bedekken, zich van de aanmerkingen van geleerde Mannen niet heeft willen bedienen, hoezeer dezelve hem werden aangeboden. Hier heeft de Schrijver het zeer op WYTTENBACH geladen, en vaart heftig tegen hem uit, omdat deze in de *Vita Ruhnkenii* p. 80 sqq. verklaard heeft, dat de Noten van ERNESTI in de Editie van KALLIMACHUS niet veel te beduiden hebben; dat de uitbreiding daarvan hem vergeefs door HEMSTERHUIS en RUHNKENIUS was aangeraden; dat hij van de hulp van VALCKENAER geen gebruik gemaakt had, *non quod hic nollet dare, sed quod* ERNESTUS *nollet rogare, intelligens suas copiolas in tantis auxiliis obrutum iri &c.* Dit alles wordt, volgens TITTMANN, genoegzaam tegengesproken door de brieven van VALCKENAER en RUHNKENIUS, die zelve in deze verzameling voorkomen. Op dien grond trekt hij ook in twijfel, hetgeen WYTTENBACH op eene plaats der *Vita Ruhnkenii*, p. 155, wegens de *Memorabilia* van XENOPHON, door ERNESTI uitgegeven, had aangemerkt: dat, namelijk, VALCKENAER in zijne aanteekeningen op gemelden Schrijver, door RUHNKENIUS aan den Uitgever toegezonden, eenige misslagen van ERNESTI verbeterd had; en dat deze, hierover misnoegd, den geheelen arbeid van VALCKENAER zou verworpen hebben, indien niet RUHNKENIUS door zijne bemiddeling bewerkt had, dat het aan ERNESTI vergund werd, dat gedeelte der aanmerkingen, waarin hij zelf gehekeld was, achterwege te laten. TITTMANN betuigt, hiervan niets te zullen gelooven, voor dat WYTTENBACH het uit de brieven zelve bewezen heeft, en verwijt hem, dat hij in dit alles de sprekendste blijken van nijd, laagheid, trotschheid en valschheid gegeven, en daarenboven ERNESTI gevleid heeft, om hem na zijnen dood des te meer te lasteren, en op deszelfs vernedering den roem van zijne eigen vrienden te vesti-

tigen. De oorzaak eener zoo kwaadaardige handelwijze gelooft de Heer TITTMANN gevonden te hebben in de afgunst, welke onze landgenooten tegen de geleerdheid der Duitſchers hebben opgevat. In de laatstverloopen Eeuw (dus gaat hij voort) hadden de Nederlanders zich den eerſten rang in het Rijk der oude Letterkunde verworven; terwijl, daarentegen, Duitschland zeer weinig bekwame mannen in dat vak opleverde. Nu is het geheel anders. De leerlingen van ERNESTI hebben hun Vaderland tot den zetel en het middelpunt der geleerdheid gevormd, en de Nederlanders zien met nijdige oogen den voorouderlijken roem, waarvan zij zich nog de erfgenamen wanen, in andere handen overgaan. Het moet dan, naar deze getuigenis te oordeelen, met kunde en bekwaamheid hier te lande al zeer ellendig geſteld zijn. *Ostendant* (zegt de Schrijver, p. 27) *nobis Batavi Philologos, a quibus populares nostri ſuperentur, non veteres illos, quorum veluti hereditaria gloria ſuperbiunt, ſed recentiores, qui veræ philologiæ laudem nobis præripiant.* Een gezegde, dat, zoo als wij vertrouwen, genoegzaam toont, door welk eenen laatdunkenden geest de man bezield is.

Toevallig is het, dat wij juist aan dat zelfde bij ons zoo gehate Duitschland de verdediging onzer Natie, en die van den Heere WYTTENBACH, te danken hebben. De Heer CREUZER heeft die taak op zich genomen en volvoerd in zijnen Brief, (wiens beoordeeling ons nog overbleef) en dat wel op eene wijze, die zijn hart niet minder dan zijne uitnemende voordragt eer aandoet. De Schrijver begint met zich te verontſchuldigen, dat *hij*, een *Duitſcher*, zijn boek durft opdragen aan eenen *Nederlander*, of ten minſte aan iemand, die door verblijf en gewoonte zulks geworden is; daar toch de beide Natiën door den onverzoenlijkſten haat van elkander verwijderd zijn. *Scilicet*, zegt hij, *est odoratus nuper admodum, homo naſutus et ſagax* JOHANNES AUGUSTUS HENRICUS TITTMANNUS, *isque, ne quid detrimenti capiant res Germanorum, nos cavere jubet a vobis, maximeque a te ipſo.* Hierop geeft hij, in denzelfden luimigen ſmaak, eene ſchildering van WYTTENBACH in den geest van zijne tegenpartij, die wij tot eene proeve hier gedeeltelijk zullen overnemen:

En adſpice tabulam, et vide quomodo pingat artifex. — Nimirum pingit aliquem ſolitarium in extremis Batavis ſeden-

dentem, ad magnum et fine terminis mare, asperum adfpectu moribusque, ἀπρόσιτον, ἀπροσήγορον,

— hominum vestigia vitantem

et ubi quis paulo humanior accedat, aestuofum, ut fe dare folent Neptuni filii, atque ut quisque optimus fit clarisfimusque, in eum maxime ferocem. Hunc dicit esfe WYTTENBACHIUM. — Zeer gepast vraagt CREUZER aan TITTMANN, of het hem voegt, zulk eenen geest van verdeeldheid te zaaijen, die zelf aan WYTTENBACH en de Nederlanders had voorgeworpen: *Literarum incrementa non genti cuidam propria, fed toti generi humano esfe communia.* Een ftelregel, dien WYTTENBACH in zijn levensgedrag altijd gevolgd, en, jaren geleden, in de *Vita Ruhnkenii*, p. 98, zoo duidelijk geleerd had, alwaar hij zich dus uitdrukt: *In erudita civitate nullos esfe Batavos, nullos Germanos, nullos unius alicujus populi cives, omnes esfe mundanos.* Velen onder de Duitfchers zelven (dus gaat CREUZER voort) waren verontwaardigd geweest over het onheusch gedrag van TITTMANN, maar hadden WYTTENBACH niet verdedigd, daar zij hem door zijnen eigen naam en verdienften genoeg befchermd rekenden. Ook CREUZER zou dit voorbeeld gevolgd hebben, zoo niet hoogachting en dankbaarheid hem tot het tegendeel hadden aangefpoord. In deze verdediging bepaalt hij zich tot twee hoofdpunten. *Vooreerst*, of WYTTENBACH ERNESTI bij zijn leven gevleid, *ten tweede*, of hij hem na zijnen dood gelasterd heeft. De befchuldiging van vleijerij heeft haren oorfprong uit eenen brief van WYTTENBACH aan ERNESTI, No. 31, p. 83, Ed. *Tittm.*, waarin dezelve hem twee Geleerden, WARNER en BANGIUS, bij hunne landgenooten miskend, aanbeveelt, om hunne bevordering te befpoedigen, en bij deze gelegenheid aan hem zoo wel als aan zijne twee vrienden den verdienden lof toezwaait. Met reden vraagt CREUZER, of men het dan voor vleijerij moet houden, wanneer men iemand, als de zaak zulks vordert, bij zijne verdienften en deugden bepaalt, en daaraan herinnert? Verder betoogt hij, hoe weinig TITTMANN met WYTTENBACH bekend is, daar hij hem ook van trotschheid befchuldigt, hoewel deze in gemelden brief nederig betuigt, een groot gedeelte zijner kundigheden aan BANGIUS verpligt te zijn. De blaam van vleijerij past even min op hem, die de opregtheid van zijnen landaard in alle zijne handelingen doet doorftralen, en die, zonder dat

voor-

voorzeker nooit eenige aanbeveling zou gevonden hebben bij eenen openhartigen RUHNKENIUS, noch bij eenen BANGIUS, die zelf geen vleijen verſtond, en daarom nooit voordeelig geplaatst werd. Het was deze gulle en vrije levenswijze, die WYTTENBACH aan Holland verbond; en hij, die hem eens in zijnen dagelijkſchen omgang heeft leeren kennen, zal hem van deze aantijging voorzeker vrijpleiten: eene aantijging, waartegen hij nog meer beveiligd wordt door den vrijmoedigen toon, dien hij te midden der dwingelandij nog heeft durven aannemen, blijkens zijnen *Epilogus ad Phædonem* en zijn *Protrepticum. Philom.* T. II. p. 174 ſqq. Naar onze gedachten, heeft de Heer CREUZER hier eene zeer gewigtige drangreden over het hoofd gezien. Immers, eenige weinige voorbeelden uitgezonderd van lieden, die uit hunnen aard tot vleijen beſtemd ſchijnen, geſchiedt zulks zelden of nooit, tenzij men daarvan eenig bijzonder voordeel verwachte; en kan men dit hier in WYTTENBACH vooronderſtellen, die, toen hij zijnen brief in 1776 aan ERNESTI ſchreef, reeds vijf jaren lang het Hoogleeraarambt in de Letteren en Wijsgeerte bij de Remonſtranten te Amſterdam bekleed had; die zich verder door de vriendſchap van RUHNKENIUS in Holland de beste vooruitzigten beloven kon, en dus hoegenaamd geene reden had, om ERNESTI naar de oogen te zien?

Het tweede geſchilpunt, waarbij CREUZER, zoo als wij boven zeiden, zich bepaalt, is, of WYTTENBACH ERNESTI na zijnen dood gelasterd heeft. De grond dier beſchuldiging is, volgens CREUZER, tweeledig. Vooreerst: dat de Nederlanders met een' fellen wrok tegen de Duitſchers vervuld zijn. Ten tweede: dat ERNESTI een Godgeleerde geweest, en als zoodanig door WYTTENBACH veracht is.

Wat het eerſte betreft, CREUZER ontkent niet, dat er hier en daar misſchien in Holland iemand gevonden wordt, die met de Duitſchers niet veel op heeft; maar beweert, dat zulks niet algemeen is, noch uit naijver over het afnemen van onzen letterkundigen roem kan voortvloeijen. Immers hebben te allen tijde geleerde Duitſchers zich in Nederland, Nederlanders zich in Duitschland met der woon gevestigd, en leerſtoelen bekleed. En wat den tegenwoordigen toeſtand der Letteren in ons Vaderland aangaat, ook daarover behoeft men zich waarlijk niet te beklagen. De uitdrukkingen van

den

den Schrijver hieromtrent zijn zoo eervol voor onze Natie, dat wij ons verpligt rekenen, dezelve hier mede te deelen. *Equidem*, zegt hij, *quoad istic et ludis et academiis lautisſime provideri videro; et literarum cultoribus, ſua præmia, ſuos honores conſtare, quoad te tuosque vel æquales vel ſuppares diſcipulosque vivos ſpirantesque videro, hoc est,* TOLLIUM, LENNEPIUM, WASSENBERGHIUM, NODELLIUM, HEUSDIUM, MAHNIUM, LYNDENUM, BAKIUM, SLUITERUM *alios, et novam eruditorum familiam ex* HEUSDII *itidem aliorumque disciplina profectam: tamdiu dixero vestra in patria esſe integra in literis ſalvaque et beata omnia.*

Dat verder de beſchuldiging van onverdraagzaamheid op WYTTENBACH in het bijzonder even min toepasſelijk is, blijkt genoegzaam uit zijne vriendſchap voor BRUNCK, MATTHIA en andere beroemde Duitſchers. Zijn geheele gedrag, zijne betrekkingen op JONES, BURGER'S, MORELL, VILLOISON, SAINTECROIX, BOISSONNADE, enz. bewijzen, buiten dat, ontegenzeggelijk, dat hij verdienſten in alle Natiën even zeer eerbiedigt. — Doch TITTMANN geeft voor, dat de oneenigheid tusſchen de beide Volken eerst onlangs ontſtaan is. Ook dit verklaart CREUZER volgens eigen ondervinding te kunnen tegenſpreken, en roemt het heusch en minzaam onthaal, dat hij onder andere bij DE BOSCH genoten heeft, die met de hoogſte geestdrift over eenen HEYNE en JACOBS met hem geſproken had, en met ware hoogachting voor hen bezield was.

Het tweede punt, aan WYTTENBACH te laste gelegd, zijne verachting namelijk voor ERNESTI als Godgeleerde, en het daaruit voortvloeijend verkleinen van deszelfs bekwaamheden, wordt door CREUZER in dezer voege beantwoord. Dat WYTTENBACH, in het vak der Griekſche letterkunde, een' minderen graad van naauwkeurige kennis aan ERNESTI, dan aan HEMSTERHUIS, VALCKENAER en RUHNKENIUS heeft toegeſchreven, daarin ſtemt zijn oordeel met dat van alle bevoegde kunstregters overeen; en het was geenszins van hem te vorderen, dat hij zich daaromtrent niet zou verklaren, alleen uit óntzag voor ſommige lieden, wien dit bij geval mishagen kon. Doch dat hij dit uit haat tegen ERNESTI, als Godgeleerde, zou gedaan hebben, is van allen grond ontbloot. Hij deed zulks uit liefde tot de waarheid, en zonder aanzien des perſoons. Hoe zou hij anders aan BANGIUS, zelf een

God-

Godgeleerde, en geen minder bewonderaar van ERNESTI dan vriend van WYTTENBACH, het navolgende geschreven hebben: *de negligentia et temeritate* ERNESTI *in constituendo Cicerone, legendus tibi est* HEUSINGERUS *in Praefatione ad Officia, qua tam accurate docteque facta est Editio, ut ea tu quidem carere nequeas.* Indien TITTMANN hierop mogt aanmerken, dat dit gezegde weinig overeenstemt met de verklaring, waarbij WYTTENBACH ERNESTI op den eersten rang onder de kenners der Latijnsche taal geplaatst heeft, zoo wete hij, dat iemand zeer wel eenen hoogen graad van kunde in het Grieksch of Latijn kan bereikt hebben, zonder daarom in de uitgave van eenen of anderen Schrijver met genoegzame naauwkeurigheid te werk te gaan. Wat eindelijk de aanmerking van TITTMANN aanbelangt, dat, volgens de beslissing van WYTTENBACH, Godgeleerdheid en Letteren zich niet dan met een ongelukkig gevolg laten vereenigen, ook hieromtrent heeft WYTTENBACH zich nimmer aldus uitgelaten. Hij gelooft alleen, dat het ten uiterste moeijelijk is, in beiden evenzeer uit te munten; maar juist daarom heeft hij den hoogsten eerbied voor ERNESTI, ALBERTI, JABLONSKI enz., wien dit eenigermate gelukt is. Ook kan zijne vriendschap voor VAN VOORST en TE WATER hiervan ten voorbeeld strekken. En hoe WYTTENBACH over ERNESTI zelven denke, blijkt verder genoegzaam uit zijne brieven aan BANGIUS, waarin hij de beroemdste Godgeleerden met den naam van *Grotiani* en *Ernestini* bestempelt, terwijl hij ook, op onderscheidene plaatsen der *Vita Ruhnkenii*, hem, om zijn oordeel, smaak, geleerdheid en welsprekendheid, den grootsten lof waardig keurt. Dit laatste schijnt ons althans niet minder gepast tot wederlegging der blaam van vleijerij, WYTTENBACH aangewreven. Immers de *Vita Ruhnkenii* is jaren lang na den dood van ERNESTI opgesteld, en echter heeft WYTTENBACH hem daarin niet minder geprezen, dan in meergemelden brief, waaruit TITTMANN zijne beschuldiging ontleent. Voor het overige zijn wij het in allen opzigte met den Heer CREUZER eens. Alleen kunnen wij onze verwondering niet ontveinzen, dat een der voornaamste geschilpunten volstrekt onbeantwoord gebleven is; de vraag namelijk, of ERNESTI, bij de uitgave van KALLIMACHUS, zich waarlijk zóó heeft gedragen, als zulks in de *Vita Ruhnkenii* wordt opgegeven: iets, hetgeen TITT-

MANN ontkent, en bij welks bevestiging de goede naam van WYTTENBACH meer dan bij al het overige belang heeft. Misschien was het uit eerbied voor de nagedachtenis van ERNESTI, dat de Heer CREUZER besloot in geen verder onderzoek te treden omtrent eene zaak, waarin de zwakheid van dien grooten Man maar al te duidelijk zigtbaar was. Hoe het zij, wij oordeelen ons verpligt, eenvoudig der waarheid hulde te doen, en, opdat er wegens de ongegrondheid der aantijgingen van TITTMANN hoegenaamd geen twijfel meer overblijve, in weinig woorden te onderzoeken,

Vooreerst, of het genoegzaam bewezen kan worden, dat het oordeel van RUHNKENIUS over de aanmerkingen van ERNESTI op KALLIMACHUS met de gezegden van WYTTENBACH overeenkomstig is;

Ten tweede, of ERNESTI zwarigheid gemaakt heeft, zich van de aanteekeningen van VALCKENAER op de Fragmenten van KALLIMACHUS te bedienen, dan of de schuld bij dezen te zoeken is, die onwillig was zijnen arbeid aan ERNESTI mede te deelen; en eindelijk,

Ten derde, of ERNESTI de kritische bekwaamheid van VALCKENAER en RUHNKENIUS, in het verbeteren der Fragmenten van KALLIMACHUS, in een onvoordeelig daglicht geplaatst heeft, om daardoor zijne minderheid in dat vak te verbergen.

Bij het eerste punt beroept zich TITTMANN op de brieven van RUHNKENIUS, waarin overal de sterkste goedkeuring over de noten van ERNESTI zigtbaar is. Wij kunnen niet ontkennen, dat RUHNKENIUS zich daaromtrent allerwegen op de verpligtendste wijze heeft uitgedrukt. Geen wonder! Men kon toch van zijne beschaafdheid en wereldkennis geenszins verwachten, dat hij een' der verdienstelijkste Mannen van Europa, die hem in jaren en aanzien overtrof, dat hij eenen Vriend, wien hij zelf de uitgave van KALLIMACHUS had aangeraden, op eene ruwe wijze voor het hoofd zou stooten. Geheel anders kon hij zich hierover uitlaten in een bijzonder gesprek met WYTTENBACH. Ja, wat meer is, dat de getuigenis van dezen op geene losse gronden steunt, kunnen de volgende aanhalingen uit de brieven zelven bewijzen. Ep. VII. p. 27. *Notae tuae in Callimachum, noli dubitare, quin, quo erunt longiores uberioresque, eo futurae sint gratiores.* Ep. VIII. p. 28. *Indulge ingenii tui ubertati, sic*

at non solum de Callimacho, sed de omnibus Graeciae veteris Scriptoribus praeclare mereare. — Scribant breves notulas, quibus curta domi supellex est. &c. Ep. X. p. 32. *Utinam omnes Callimachi locos, qui aliqua difficultate laborent, tam fuse illustrares! Nam ut longas aliorum notas plerumque respuo; sic tuarum Notarum longissimam quamque optimam judico.* Ep. XII. p. 37 sq. *Itaque δευτέρας Φροντίδας, quibus priores observationes vel augeas vel emendes, a te avide exspecto. — Vellem si per alia negotia tua liceret, unum alterumve Excursum adderes. — Nam ubi tu rem aliquam latius tractare instituis, mihi quidquid est eruditorum hominum superare videris. — Interea dum tu insigne animadversionum tuarum supplementum paras, nos — pergemus.* Naar ons inzien, toont dit alles overvloedig, dat RUHNKENIUS eene al te groote kortheid en armoede in de Noten van zijnen Vriend, op eene beleefde wijze, heeft willen berispen. Dat de verdere toedragt der zaak uit de brieven niet genoegzaam kan worden opgemaakt, is misschien daaraan toe te schrijven, dat eenigen derzelven zijn verloren gegaan. Zoo wijst ons het begin van den 13den brief op den laatstvoorgaanden, die zeer lang moet geweest zijn, en in de verzameling van TITTMANN niet gevonden wordt. Dit punt houden wij dus voor genoegzaam voldongen. Gaan wij over tot het tweede.

Wij zullen onze Lezers met de langwijlige *declamatie* van den Heer TITTMANN niet lastig vallen, en ons slechts vergenoegen, met zijne bewijsredenen op te geven, en ze kortelijk te wederleggen. ERNESTI wist, volgens zijn zeggen, uit RUHNKENIUS zelven, dat VALCKENAER wel meer konde, maar niet wilde geven. Wie heeft TITTMANN hiervan onderrigt? Immers in de gedrukte brieven vindt men van die zaak geen enkel woord; en heeft TITTMANN er anderen, waarom heeft hij ze dan niet uitgegeven? Maar VALCKENAER (dus vervolgt de Schrijver) heeft het zelf met duidelijke woorden geweigerd; en moest dan ERNESTI, die hem, na herhaalde vragen, naauwelijks eene enkele proeve zijner aanmerkingen had kunnen afdwingen, die zelfs geene hoop op verdere bijdragen van VALCKENAER ontving, hem op nieuw lastig vallen, en daarom zijne uitgave van KALLIMACHUS uitstellen, op welker voltooijing RUHNKENIUS zoo ijverig aandrong? Het is dus veeleer VALCKENAER, die hier van onwellevendheid is te beschuldigen, omdat

dat hij zijnen voorraad, die gereed lag, niet aan ERNESTI heeft willen mededeelen. Dit alles verdient wel eenig bepaald onderzoek. Uit den brief van J. R. ERNST aan ERNESTI, No. XV, blijkt dan vooreerst, dat de ware oorzaak der zwarigheden, door VALCKENAER opgeworpen, niet in zijnen onwil gelegen was, maar in de moeijelijkheid, om zijne aanteekeningen, die overal verspreid, en alleen voor zijn eigen gebruik bestemd waren, te verzamelen en in orde te schikken. Het is uit dit oogpunt, dat men den eersten brief van VALCKENAER aan ERNESTI beschouwen moet. Men ontdekt zeker, dat hij liever van die moeite ware ontslagen geweest; maar hij toont zich echter niet ongenegen om ERNESTI van dienst te zijn. *Hæc*, zegt hij, *si tibi non penitus displicuerint, ejusdem generis plura perscripsisse minime pigebit.* Dat verder VALCKENAER lang gedraald zou hebben, alvorens hij aan de herhaalde vragen van ERNESTI voldeed, is een louter verzinsel van TITTMANN. De brief van ERNST, waarvan het eerste aanzoek van ERNESTI aan VALCKENAER het gevolg was, is gedagteekend uit Groningen, den 8 Julij 1752. Het antwoord van VALCKENAER aan ERNESTI is van den 1 October. Men zal hem dus niet ligtelijk van traagheid beschuldigen, maar zich veeleer verwonderen over het gedrag van ERNESTI, die, zoo als uit den tweeden brief van VALCKENAER duidelijk blijkt, van dit aanbod volstrekt geen gebruik gemaakt, en sedert van zijnen KALLIMACHUS bij VALCKENAER geen enkel woord gerept heeft. TITTMANN, wel is waar, tracht dit door den gestadigen aandrang van RUHNKENIUS tot het voortzetten en voltooijen der Editie op te losſen. Maar ook hierin heeft hij zich geweldig misrekend. Reeds in 1748 had ERNESTI de bewerking van KALLIMACHUS ondernomen, die eerst *dertien* jaren daarna, in 1761, en dus *negen* jaren na het voorgevallene met VALCKENAER, in het licht verscheen. Het komt ons voor, dat zulk een ruim tijdbestek hem de meest mogelijke vrijheid liet, om zijn werk met den voorraad van VALCKENAER en andere geleerde Mannen te verrijken. En heeft hij dit niet gedaan, kan men het er dan niet billijk voor houden, dat hij zulks naliet, uit vrees dat de overvloed van VALCKENAER zijne eigene aanmerkingen te veel verduisteren zou? Wij hebben dus alle reden om aan de opregtheid zijner verklaring te twijfelen, wanneer hij zich in de voorrede op

meergemelden Schrijver dus uitdrukt: *Atque utinam mihi otii tantum fuisset, ut magis uti in hac parte potuissem consilio Celeb.* VALCKENARII, *cujus ille mihi copiam aliquando humanissimis literis fecit &c.* Men zou bij het gezegde ter nadere bevestiging nog voegen kunnen, dat de bereidwilligheid van VALCKENAER in het bijstaan van ERNESTI bovendien onwedersprekelijk bewezen wordt, zoo wel uit de woorden van zijnen tweeden brief: *Libenter mea quoque misissem, si desiderasses, in Callimachum observata*, als uit zijne aanteekeningen op de *Memorabilia* van XENOPHON, die hij, in weerwil van het gebeurde, eenige jaren later, gulhartig aan ERNESTI toezond.

Na al het hier boven aangevoerde, zal het, in de derde plaats, naar onze gedachten, niemand meer verwonderen, dat WYTTENBACH in de volgende bewoordingen van ERNESTI's voorrede eene zijdelingsche poging heeft gezien tot verkleining der verdiensten van VALCKENAER en RUHNKENIUS in het verbeteren der Fragmenten van KALLIMACHUS: *In fragmentis Callimachiis erunt forte qui copiosiores notas datas velint; quibus me non contemtu excusare cupio; quod possim forte, favente majore doctorum hominum parte, facere. — Atque ipse non dubito fateri, me semper maluisse libris Veterum Scriptorum integris legendis ingenium ad copiam rerum ac verborum alere, et ad elegantiam cogitandi et dicendi acuere et polire, quam in veterum et rariorum verborum, ut Augustus vocabat, foetoribus eruendis et tractandis, cum Grammaticis veteribus, ingenium et tempus meum, quod sic satis exercitum habeo, vexare.* Wij, voor ons, vinden het gevoelen van den Heer WYTTENBACH zoo volmaakt overeenkomstig met de geheele handelwijze, door ERNESTI in dit opzigt aan den dag gelegd, dat wij hem ook hierin onzen bijval niet weigeren kunnen.

Wij oordeelden het volstrekt noodzakelijk, deze aanmerkingen, ter volkomene verdediging van den Heere WYTTENBACH, bij de redenen te voegen, welke door CREUZER zijn bijgebragt. Het overige gedeelte van zijnen brief behelst eene herinnering aan de vroegere levensjaren van den Schrijver. Hij verhaalt ons daarin, hoe hij aan zijnen omgang met BANGIUS zijnen ijver voor de Letteren en Wijsgeerte verschuldigd was. Verder geeft hij den welverdienden lof aan WYTTENBACH voor de hulp en goede diensten, die deze hem, gedurende zijn verblijf te Leiden, en in het vervaardigen van zijnen

den tegenwoordigen arbeid, bewezen heeft. Eindelijk geeft hij de redenen op, waarom hij PLOTINUS, boven andere Schrijvers, tot eene uitgave verkozen heeft. Dit alles is, hoe lezenswaardig, echter voor geen uittreksel vatbaar. Wij zullen dus hiermede onze Recensie besluiten, na alvorens den Heere CREUZER nogmaals onzen opregten dank betuigd te hebben voor den ijver, waarmede hij de eer onzer Vaderlandsche Geleerden heeft verdedigd; terwijl wij hem tevens hartelijk de noodige krachten toewenschen, om de uitgave van PLOTINUS, der *Institutiones Theologicæ* van PROCLUS en andere meesterstukken, door hem bij deze gelegenheid aangekondigd, zoo spoedig mogelijk te volvoeren.

Poëzij van L. RIETBERG, *A. L. M. Phil. & J. U. Dr. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1814. *In gr. 8vo. f* 3-:-:

Deze poëzij is, voor een groot deel, haren oorsprong aan onze verdrukking en verlossing verschuldigd. De vrijheid der drukpers is zeker geene der minst gewigtige zegeningen, ons door den val der dwingelandij aangebragt. Hoe vele uitmuntende voortbrengselen van den menschelijken geest zijn nu reeds door hare bevrijding in het licht verschenen! De Nederlandsche zangberg vooral, vruchtbaar uit zijnen aard, doch door den kouden, verstijvenden adem der heerschzucht reeds beginnende te verdorren, heeft het treffendst bewijs opgeleverd van de vermogende, alles bezielende, kracht der jeugdige vrijheidszon. Hare stralen hebben reeds alles opgeluisterd. Uit eene kwijnende natuur is leven en bloei voortgekomen. Het beeld des doods is verdwenen; de stikdonkere nacht is gevlugt. Een heerlijk licht is ontstoken, een nieuwe dag is over ons opgegaan. De woestenij is in een lagchend landschap herschapen. De winter heeft plaats gemaakt voor eene bloeijende lente, die met den zomer scheen ineengesmolten, en het tijdperk van ontluiking en bloei was tevens dat van den vruchtbaarsten oogst. Met dankbaarheid genieten wij die mildheid, en wijzen slechts hier en daar op eenige onrijpe vruchten, welke, te vroeg geplukt, of door de stoving eener hoogere zon niet genoeg gekoesterd, eene eigene wrangheid bezitten.

Den oogst van den Heer RIETBERG hebben wij mede met dankbaarheid ontvangen. De meesten zijner vruchten hebben ons verkwikt. Allen zijn op eenen goeden bodem gegroeid; doch sommigen hebben bij de inzameling iets geleden. Het zijn, in ons oog, (om in het beeld te blijven) geurige appelen, waarvan eenige met behoedzaamheid geplukt zijn, doch andere, te onvoorzigtig geschud, hier en daar gekneusd zijn geworden.

Wij treffen hier *vooreerst* aan Oden en eenige gedichten, welke vóór onze verlossing vervaardigd zijn, en waarin de Dichter zijn gevoel over de rampen van zijn vaderland aan de lier toevertrouwt. Hierop volgen eenige stukken, na onze bevrijding vervaardigd. Vervolgens treffen wij twee, meer uitgebreide, gedichten aan, *De Eerzucht* en *Het Huisselijk Geluk*; eindelijk eene navolging van OVIDIUS, en eene uitboezeming op den dood van HELMERS.

Ons oordeel over de dichterlijke waarde van dezen bondel zoude, in het algemeen, hierop nederkomen, dat de Heer RIETBERG voor het *lierdicht* minder berekend schijnt dan voor het *leerdicht*; dat vuur, kracht en verheffing hem niet zoo zeer kenmerken als wel een zacht gevoel voor het schoone, en dat het minder zijne zaak is, zijnen boezem in stoute stroomen uit te storten, dan wel de zachtere gewaarwordingen van het hart en de schoonheden der natuur te beschrijven. De beste stukken in dezen bondel zijn, naar ons gevoelen, zonder eenige bedenking, *De Eerzucht* en *Het Huisselijk Geluk*. Dan, wij zullen de onderscheidene stukken eenigzins nader doen kennen.

Een zestal Oden staat op den voorgrond. Men treft in deze stukken wel zeer goede denkbeelden aan, tamelijk vloeijend voorgedragen; maar iets uitstekends hebben wij hier nergens gevonden, en vooral niet den eigenen, stouten gang van de Ode. Ons kwam bij de lezing dezer Oden de aanmerking van den *poëtischen Spectator* te binnen, dat het, namelijk, zeer gemeen schijnt te worden, om het woord *Ode* als een opschrift te gebruiken; doch dat het weinig kosten en moeiten vereischt, om voor eene kleine bierkroeg een groot uithangbord te plaatsen, met de woorden: *Het groote, nieuwe Heeren-Logement*, enz. Zonder deze vergelijking hier toe te passen, moeten wij toch betuigen, dat deze dichtstukken in geenen deele beantwoorden aan de vereischten der Ode, waarover

wij

wij ons nog onlangs breeder hebben uitgelaten (*). Wat de *détails* aangaat, hier is veel goed te keuren, maar ook veel te laken. Men treft hier regels aan, die, verre van in den toon der Ode te zijn, zich niet boven het proza verheffen. Daaronder behooren:

Die, zonder eerzucht, in 't verborgen,
Voor 't waar geluk der menschheid zorgen.

En:

Zijn trotsheid (trotschheid) kan u niet verſagen;
Daar gij den ſterv'ling moet beklagen,
Die d'aardbol overſtroomt met wee.

Fraai is het tweede couplet op bladz. 8: maar hier is eene feil ingeſlopen. *Zaden* is meervoud; en *'t verbrandt*, dat daarop ſlaan moet, levert geen' zin op. De drie laatſte coupletten van de eerſte Ode verdienen onderſcheiding. Bladz. 13 laat de Dichter eene ſter eerst in het eindelooze niet verdwijnen, en dan wegſchuilen in het donker. De derde Ode is ons voorgekomen eene van de besten te zijn. Die *aan den IJsſel* heeft fraaije partijen. Men oordeele:

Verlaat, verlaat uw' wreev'len zin,
Gij, broed'ren van één huisgezin!
Gij, kroost van éénen vader!
Reikt *gul?* elkaâr de broederhand!
Zoo wordt de vrede-olijf geplant;
Zoo treedt ge ſtaâg, als mensch, tot uw beſtemming nader.
Natuur toch noopt tot zoete rust:
Geen ſtormen doen de roos ontluiken;
Maar, door des zephyrs aâm gekust,
Bloeit zij aan doornſtruiken.

O! rolde ook zoo ons leven voort,
Als wen ge, O IJSSEL! ongeſtoord,
Voorbijruischt door de dalen;
Daar u geene ijsſchots zwellen doet,
Maar gij uw golven zeewaarts ſpoedt,
In 't ſchitt'rend licht gehuld van gouden zonneſtralen;

Tot

(*) *Letteroeff. voor Januarij* 1815. *Boekbeſch. bladz.* 24 *en volgg.*

Tot ge u allengskens meer verwijdt,
En dan, bij KAMPENS toren-tinnen,
In de op u wachtende armen glijdt
Van FLEVO's meer-godinnen.

Men zegt niet: iets *stuk* doen kraken, bladz. 23, 5de couplet. Ook is de zin hier niet goed. „ Min vreesselijk woedt, o IJssel! 't donderend stroomgeweld, dan" —*wie?* of *wat?* De Dichter had hier moeten zeggen:

Dan de oorlog, die met ijz'ren vuist enz. of iets anders.

In den regel (bladz. 30.) *Hij doet hun wel, ook die hem haten*, is het woordje *ook* overtollig, of althans verkeerd geplaatst.

Hierop volgen gedichten. *Vorstenles.* Dit stukje heeft eene goede houding. Uitspraken (sententien) als de volgende zijn altijd treffend;

De slaaf blijft altijd slaaf, ook in een gouden keten,
En die zijn vrijheid derft, derft dra ook zijn geweten.

Verademing. Een zeer lief, met gevoel geschreven, vers. *Aan de Nederlanders.* Een goed stuk, met vuur gedicht. Fraai is de vergelijking:

Zoo springt de stalen veer, die steeds met weêrzin bukt,
Hem vreeslijk tegen 't hoofd, die haar te stevig drukt.

Zwak is de regel;

Nog is de Dwingeland niet op zijn' troon gerust.

De uitdrukking: bij 's aardrijks *stukken-kraken*, verwerpen wij zonder eenigen twijfel. Het stukje: *Op de Piramide* enz. is, inderdaad, te weinig. Hetzelfde geldt omtrent het volgende. *Moskou* is een tamelijk goede lierzang. Er is vuur en leven in. Wij geven het volgende tot eene proeve:

Maar hoe! wat vuur, wat schrikb're stralen
Verlichten 't Noorden met een' gloed,
Die schier de sneeuw der Kamschadalen
En 't eeuwig ijs verdampen doet?

Spuwt

Spuwt hier, door losgebarsten scheuren,
Een Vuurberg vlammen naar omhoog?
Of heeft de Hel haar donk're deuren
Ontsloten voor des sterv'lings oog?
Hoort reeds de Dwina-God de zweep der Eumeniden
Verschrikk'lijk klateren langs 't heuv'lig oeverstrand?
En wil hij, *opgeschrikt?* door 't loeijen van den brand,
Een wis verderf in 't Meer, in 't Baltisch Meer ontvlieden?
Neen! 't is geen Etna, die hier blaakt!
Geen Hel, die sulfer-vlammen braakt!
Geen blikfem, door de hand des Eeuwigen geschoten.
Het is NAPOLEON! 't is 's aardrijks Dwingeland,
Die, door der Nooren moed, zich voelt voor 't hoofd gestooten,
En, razende van spijt, schier half Euroop verbrandt.

Dat *opgeschrikt* — de herhaling van *het Meer* in den twaalfden regel, en het platte in de uitdrukking: *zich voelt voor 't hoofd gestooten*, uitgezonderd, mag dit stoute poëzij heeten. De vinding, om het verbranden van de hoofdstad door de schim van PETER DEN GROOTEN te doen aanraden, kwam ons gelukkig voor. Zwak zijn de regels: „ En 'k *insgelijks* het merk der ijz'ren kluisters voel?" „ Geen Duivel, die, in 's afgronds kolken, *geworden* is uit duivelsch bloed." Verder zegt men niet wel, dat de taal het *volksgeluk* doet *ijzen*. Plat is de regel: *Hetgeen de Tijd niet kon, heeft Dwing'landij gedaan.*

Na den slag bij Leipzich. Te weinig, om zulk eene groote gebeurtenis *ex professo* te bezingen. Maar dit is des Dichters oogmerk ook geenszins geweest. Men moet het beschouwen als een los stukje, den Dichter uit de pen gevloeid; en dan is het, naar ons inzien, zeer wél. Er is poëzij in. Misschien laat de kunst zich te veel zien; misschien is de toon niet roerend genoeg.

Bij het rukken der Kozakken over den IJsfel. Voor een gelegenheidsstukje voldoende. De kleuren komen ons wat hard voor. Den *Verlossingszang* lazen wij met veel genoegen.

Neêrlands herstelde Vrijheid. Dit stuk heeft, in ons oog, weinig waarde. De Dichter heeft bijster veel op met den Hollandschen Leeuw. Hij komt in onderscheidene stukken voor. Nu — wij willen dat juist niet wraken; doch *omne nimium nocet*, en als men dit *verbruikte* beeld wil gebruiken,

dan behoort men het op eene nieuwe en waardige wijze te doen. Hier treffen wij de volgende regels aan, waarover wij den Lezer willen laten oordeelen:

Of, zoo een grijze Leeuw, tot ftervens afgepijnd,
Dien 't naad'ren van den dood uit brekende oogen fchijnt,
En naauw den ftrammen klaauw, reeds lang verminkt, kan roeren,
en ongelijken ftrijd met eenen aad'laar voeren,
Die, midden in zijn jeugd, op roof en buit verhit,
Hem met zijn nagels in de grijze manen zit,
En, dorftende naar bloed, met ijsf'lijk vlammende oogen,
Hem bijna al zijn vleesch heeft van 't gebeent getogen;
Terwijl hij zich verheugt in zijn gevreesde kracht
En 't kermen van den Leeuw met aad'laars-trots belacht?

Nieuw moge dit beeld zijn, waardig is het zeker niet. Neen! deze grijze Leeuw, die ligt te zieltogen, en in den ftrijd tegen den jeugdigen Adelaar den ftrammen klaauw niet roeren kan, heeft ons geërgerd. Zoo moet men den Nederlandfchen Leeuw niet fchetfen. Hij blijft altijd jong en in het bezit zijner krachten. Het geweld, tallooze Adelaren mogen hem, voor een' tijd, overmeesteren, hij komt fchrikkelijk weder ten voorfchijn. Deze teekening verwekt geene verontwaardiging, maar maakt (tegen 's Dichters oogmerk) den ouden, ftrammen, verminkten Leeuw verachtelijk, ja zelfs belagchelijk, en doet, daarentegen, den jeugdigen Adelaar in het fchoonfte licht voorkomen. En wat is er dan, eindelijk, van dezen Leeuw van RIETBERG geworden? Is hij geftorven? Zonder twijfel! want toen deze ftrijd voorviel, waren het arme dier de oogen reeds gebroken, en vervolgens heeft de Adelaar hem nog *bijna* al het vleesch van het gebeente *getogen*. In dit ftuk treffen wij hem ook niet weder aan. Maar elders en ook bij andere Poëten doet de Hollandfche Leeuw toch weder wonderen. Is die, misfchien, ook een zoon van dezen ouden fukkel? Doch neen! dan moest er immers ook eene Leeuwin zijn, en dan zouden wij ook wel iets van zijne geboorte vernomen hebben.

De Nimf van het IJ. Bij de komst van Z. D. H. den Prins van Oranje-Nasfau in de Nederlanden. Dit ftuk beviel ons geenszins; niet omdat wij den Dichter de vrijheid zouden willen betwisten, om van de Heidenfche *Mythologie* ge-

bruik

bruik te maken, (verre van ons, dat wij der poëzije een van hare schoonste sieraden zouden willen ontrooven) maar omdat hier de *Tritons* en *Dolfijnen* en *Najaden* enz. enz. te wanstaltig op elkander gepakt zijn, en omdat *in dit vers* het gevoel van den Dichter had moeten spreken. Dit vertoont zich nergens: maar men stoot overal op de koude kunst, die op eene te kunstige wijze uitkomt.

Dankoffer aan Nedrlands Vrouwen. Een allerliefst en vloeijend versje.

Bij het inrukken der Bondgenooten te Parijs. Naar ons oordeel, een van de beste stukken, welke hier voorkomen. Ook het volgende Puntdicht beviel ons.

Nu volgen *De Eerzucht* en *Het Huisselijk Geluk.* Deze stukken behaagden ons, over het geheel genomen, meer dan de Oden en gedichten. Ieder Dichter heeft zijn' eigenen aanleg. Het schijnt, dat het *lierzangerige* het vak van den Heer KIETBERG niet is, maar dat hij voor de *beschrijvende poëzij* meer berekend is, en dat ook de *Alexandrijnsche* versmaat hem het best van de hand gaat.

Op het dichtstuk *De Eerzucht*, dat in drie zangen verdeeld is, meenen wij te moeten aanmerken, 1.) dat de titel niet aan het onderwerp beantwoordt. Hier toch wordt geenszins de *Eerzucht*, die bron van zoo veel edels en groots, maar te gelijk van zoo veel laags en schandelijks, maar alleen eene van hare verfoeijelijke dochters, de furie *Heerschzucht*, bezongen; en 2.) dat de *episode* van XERXES, hoe fraai ook op zichzelve, veel te uitgebreid voor het stuk is. De Dichter treedt hier te zeer in bijzonderheden, waardoor het *ensemble* merkelijk verzwakt wordt. Intusschen heeft dit gedicht uitstekende schoonheden van *détail.* Wij zouden gaarne eenige fraaije schilderingen mededeelen; doch wij hebben ons reeds te lang bij deze poëzij opgehouden. Dit weinige nemen wij nog over:

Zoo zien we, in purpergloed, aan de Tyrrheensche kimmen,
De zon van uit den schoot der kalme golven klimmen;
Terwijl zij Napels wal en marm'ren Toren-trans
In 't water spieg'len doet met schitterenden glans.
Maar eensklaps wordt haar licht door neveldamp omtogen,
Veroorzaakt? door den rook, ten vuurberg uitgevlogen;
Haar kleur, onlangs zoo schoon, wordt aak'lig rood als bloed;
De dampkring is vol walm, die d'aâm benaauwen doet;

Een dompig naar gehuil gonst hol en dof van onder,
En rommelt als van ver het klaat'ren van den donder
Door? duin en bosch weergalmt. Het aardrijk splijt vaneen,
Met schrikkelijk gekraak en barend angstgesteen;
Smijt bergen van zijn' rug in 't hol van 's afgronds kolken,
Die, schuimend door dien smak, zich mengen met de wolken.

De *geronnen etter*, bladz. 106, zoude een kiesche smaak afkeuren. Eenige zwakke en harde regels ontsieren het stuk. Gedrongen komt ons voor:

Of dat mijn zangeres *voldaanheid van zichzelven*,
In dollen euvelmoed, *een eeuwig graf will' delven.*

Het volgende is niet meer dan proza:

Dien onverzaadb'ren trek, om slechts alleen in schijn
Meer groot, meer schitt'rend, dan zijn evenmensch, te zijn,
Offchoon geen nut gevolg daar ooit van zij te wachten;
Daar we, om 't bereik daarvan, en deugd en wet verkrachten,
En dan, door lage list, geweld, en snood verraad,
Het al verdelgen, wat die poging tegenstaat.*

Verder lazen wij van een' *glimp*, die 't klaagwee *smoort*, hetwelk, naar onze meening, niet kan verdedigd worden. De uitdrukking: *het volk te vangen*, behaagde ons, in dezen zin, te minder, omdat zij op dezelfde bladzijde bij herhaling voorkomt.

De volgende regels vloeijen niet gemakkelijk:

Dan 't scheen, als had Natuur met 't menschdom medelij,
En zocht in hem, wiens wil het volken-regt verkrachtte, enz.

. . . .

Helaas! wat schitt'rend heer thans deez' mijn' troon omring', enz.

Ook hier zegt de Dichter weder: iets *stuk* slaan, voor *aan stukken* slaan.

Het Huisselijk Geluk. Dit onderwerp is door den Dichter *con amore* behandeld. Mogt hij zich in deze zachte poëzij verder volmaken! Hij schijnt ons daartoe met de edelste gaven toegerust. Alles is hier met gevoel geschilderd. Jammer is het, dat de Dichter uit zijne schilderij een der teederste tooneelen vergeten heeft — het oogenblik, namelijk,

dat

dat de vrouw moeder wordt, en de eerste vrucht der liefde den verrukten vader aanbiedt. Doch misschien is de Heer RIETBERG zelf niet gehuwd, of niet met kinderen gezegend, en durfde zijne verbeelding zich aan zulk een keurig tafereel niet wagen. Eenige uitdrukkingen, als blijde *kussen stroomen*, teêrheid-*aâmend* oog enz. bevielen ons niet. De uitvaringen tegen het dansvermaak kwamen ons ook te overdreven voor. Dan, *ubi plura nitent cet.*

Cefalus en Procris is, in ons oog, uitmuntend. De Dichter heeft hier den regten toon getroffen. Wij lazen het met een uitstekend genoegen.

Op den dood van J. F. HELMERS. Voor een los stukje, zeer bevredigend. Het ademt overal gevoel. De uitdrukking en de stijl beantwoorden aan het onderwerp. Wij deelen het, ten slotte, in zijn geheel mede, in vertrouwen, dat alles, wat tot onzen voortreffelijken, te vroeg helaas! gestorvenen, Puikdichter betrekking heeft, onzen Lezer belang inboezemt.

Wat droeve treurgalm stijgt uit Febus tempelkoren?
  Wat zie ik Neêrlands maagd in diepen rouw gehuld?
Wat onheil moest op nieuw haar teeder hart doorboren,
  Dat ze Amstels grijzen wal met klaaggeschrei vervult?

Wanhopend schijnt ze mij een' grafkuil aan te wijzen;
  En 'k blik vol huivering in de open groeve neêr....
Ik zie... Is 't mooglijk! Ach! wat schouwspel doet mij ijzen!
  Sta, Hemel! sta mij bij! God! HELMERS is niet meer!

Ja treur, treur, Hollands maagd! door hem zoo schoon bezongen!
  Zoo gij nog tranen hebt, stort ze allen op zijn graf!...
De raauwe kreet der smart, ten gorgel uitgewrongen,
  Toon', hoe ge een' Bard betreurt, die u zijn' lauwer gaf!...

Was de oogst, dien ge onlangs nog aan Dwina's dorre stranden,
  O onverbidb'ré Dood! zoo wreed hebt weggemaaid,
Niet rijk genoeg, dat gij in Febus lustwaranden
  Zoo onbesuisd en woest uw' schrikb'ren sikkel zwaait?

Helaas! moet Nederland dan al zijn glorie missen?
  En, slaat de storm van 't lot de kunsten zelfs ter neêr? —
Dan dwalen we eerlang om in doodsche wildernissen;
  Dan bloeit in Hollands tuin weldra geen roosje meer.

Maar

Maar gij, verheven schim! die, boven starrebogen,
Thans in den reinen stroom der zuiverste Ether zweeft,
En, aan dit tranendal, met bloed bemorst, onttogen,
Bij 't ongeschapen licht, volmaking nader streeft;

Meng, meng uw' schoonen zang met dien der Eng'lenreijen,
Waar VONDEL u begroet met zuiver harp-akkoord!
En, schoon ge, ô Nederland! uw' dichter moogt beschreijen,
De Hemel is de plaats, die HELMERS toebehoort.

Kort Betoog, dat de Verbondene Mogendheden geregtigd en verpligt zijn, om NAPOLÉON BUONAPARTE *van den Franschen Troon met geweld van wapenen te verdrijven. Door Mr.* JAN TEN BRINK. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1815. *In gr. 8vo.* 18 *Bl. f* :- 5 - 8

Alles, wat strekking heeft, om de Franschen tegen te gaan; alles, wat hunne schoonschijnende redenen, door welke zij meer nog dan door hunne wapenen eenmaal de halve wereld overwonnen, ontzenuwt en in haar regte licht plaatst, verdient volkomen lof. Men weet, dat het woord van BUONAPARTE en de zijnen thans is, dat niemand het regt heeft, zich met hunne zaken, met hunne huishouding te bemoeijen: eene nieuwe leer voorzeker onder hen, die voorheen overal Fransche vrijheid, Fransche wetten, taal, beschaving, enz. enz. enz. bij alle hunne naburen en niet-naburen poogden in te voeren! De Heer TEN BRINK zal waarschijnlijk van oordeel zijn geweest, dat dit voorgeven eenigen schijn had, eenige verbijstering, en eindelijk verflaauwing van den ijver om NAPOLEON te bevechten, kon ten gevolge hebben; en hierom schrijft hij daartegen eene opzettelijke staats-regtsgeleerde verhandeling.

Wat nu betreft zijne aangevoerde gronden van regt, ja van pligt, — het verbreken des gemaakten verbonds — het blijkbaar bedreigen der veiligheid van Europa — de zekerheid, dat goed en bloed der onderdanen, bij even zoo groote toegevendheid jegens BUONAPARTE en Frankrijk als reeds eenmaal is gebruikt, gewisselijk te vergeefs zijn verspild, — wij zijn er verre van daan, die af te keuren of onvoldoende te achten: Doch, wij kunnen ze even min voor de eenigen houden, of dat alles toestaan, wat hij meent niet te kunnen betwisten. Waar geene regering bestond, waar te

kelijk genoegzame bedaardheid en algemeene belangeloosheid plaats greep om zoo iets waarlijk mogelijk te achten, in eene kleine, zich pas vormende maatschappij, zou zeker geen gepaster weg openstaan, om aan eene regering te geraken, dan de volkskeuze. Doch, waar deze omstandigheden geene plaats hebben, waar in het bijzonder een dadelijk bewind aanwezig is, daar is de terugtred tot het volk altijd de gevaarlijkste, en meestal de onopregtste, maatregel derzulken, die gaarne den blinden hoop tot het middel hunner eigen grootheid maken. De mensch is uit eigen aard voor de maatschappij bestemd; hij voert de wet met zich in het binnenste rond; waar twee-, drieduizend menschen zamenwonen, daar ontstaat meestal van zelve eene zekere oppermagt. Dezelve kan beperking, wijziging en zoo voorts noodig hebben; maar wee hem, die ze omverstoot! Daarom moet het eenhoofdige bewind erfelijk zijn; en deze erfelijkheid kan niet dan door het noodlot, door verjaring, door de erkentenis van het verbond der volken worden opgeheven. Schoon het oordeel hierover verschillend zijn kan, in ons oog was BUONAPARTE steeds een troonverweldiger; hoewel zijne nakomelingschap, door jaren en betrekkingen en weldaden, wettige troonbezitster kon worden. En de gekroonde hoofden behouden altijd een zeker regt en pligt, op hun belang, dat hunnes huizes en huns rijks gebouwd, om alle onbevoegde inkruipers in den rang der Vorsten met kracht te bestrijden. Ja, geheel Europa bidt, dunkt ons, den Hemel, dat de Fransche omwenteling toch geen enkel voorbeeld overlate, om ooit ten spoor der bandelooze eerzucht te kunnen verstrekken.

Ziehier ons oordeel, waarvan dat van den wijzen KANT, reeds voor vele jaren, niet grootelijks verschilde.

Aan mijne Landgenooten, bij de Landing van NAPOLÉON. *In 's Hage, bij* J. Allart. *In gr. 8vo.* 19 *Bl. f* :-8-:

Nederlanders! geen geloof aan NAPOLEON! *geen vrede met de Franschen! te wapen! — moed! Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *In gr. 8vo.* 50 *Bl. f* :-12-:

Mijne Droom over de gevolgen van de algemeene Volkswapening in deze dagen. Tot opwekking van zijne Landgenooten in het licht gegeven door Mr. J. R. MODDERMAN, *gewezen*

Commisfaris van het Kwartier Winfchoten. Te Groningen, bij B. van der Kamp. *In gr. 8vo. 15 Bl. f* 1-2-:

Drie ftuks opwekkingen om zich te verzetten tegen den ftroom, in Frankrijk op nieuw ontboeid. Zij verfchillen, echter, in ftof en vorm beide, zeer aanmerkelijk. Het eerfte ftuk, van den Heere DASSEVAEL, is meer redenering; het tweede gelijkt meer naar eene *Philippica*, en is ten minfte in den vurig oratorifchen toon; het derde is — een droom — eene verdichting, dus eenigermate poëtisch of profetisch, in dien lateren toeftand der Joodfche dichtkunst, toen zij, op vreemden bodem, hare oorfpronkelijke hooge vlugt had verloren. Elk dezer vormen heeft zijne gunftiger en ongunftiger zijde. De eerfte voert met zich eene zekere bedaardheid, eene zekere vastheid, die ook hen eenigzins beweegt, welke, het zij om wat reden, niet eigenlijk ontvlambaar zijn. Daarentegen zal dezelve ook den vurigften misfchien niet zeer verhitten, veel min in lichtelaaijen brand zetten, wie weet zelfs niet neêrflaan en verkoelen. De groote vraag is maar, of de aangenomen manier wél wordt volgehouden, of het ftuk inderdaad zoodanig is, dat de koudfte beoordeelaar er eigenlijk geen vat op heeft. Het is ons voorgekomen, dat dit niet ronduit mag gezegd worden. Hoe veel de Schrijver fomtijds toegeeft ten opzigte van het onvolmaakte, dat onzen herboren toeftand nog aankleeft, en ook vóór BUONAPARTE's terugreize aankleefde, elders fchijnt hij dit eenigzins te vergeten, en roemt dan al te onbepaald de voordeelen, door ieder huisgezin genoten. Wil men, derhalve, bedaardelijk over de zaak redeneren; wil men alle mogelijke tegenfpraak en uitvlugt affnijden; wil men duidelijk doen zien, dat geene enkele volksklasfe een ander belang heeft, dan dat met de tegenwoordige orde van zaken en derzelver duurzaamheid in verband ftaat, dan moet men *en* méer te zamen vatten *en* dieper graven. Doch, gelijk dit van een gelegenheidsftukje, welks verdienfte veelal in eene fpoedige verfchijning beftaat, niet is te vergen, zoo meenen wij ook, dat de toon van den Heere DASSEVAEL, hoe verdienftelijk het ftuk waarlijk zij, tot het bedoelde einde niet de gelukkigfte is.

Het volgende boeksken is ontzaggelijk warm, ontzaggelijk krachtig en medeflepend gefchreven. Sommigen zal het misfchien al te geweldig zijn. Doch in ons oog is dit geweld natuurlijk, de gepaste vrucht eener gepaste verontwaardiging.

De Schrijver blijft hetzelve ook genoeg meester, om altijd met gezond verstand en met klem te spreken. Het moge al ondoenlijk schijnen, zoo te beginnen, en in den loop van een zoo uitvoerig stuk niet te bezwijken, niet zigtbaar te dalen, hij houdt dit boven verwachting vol — schoon misschien menig lezer zijne veel gemakkelijker taak niet zal volhouden, waardoor dan inderdaad het doel der aangewende welsprekendheid wordt gemist. Doch, onze voorname aanmerking geldt — de stof, die welligt vereischt werd om zulk eene vlam vol te houden — de waarheid der daadzaken, waaromtrent men het al dikwijls bij Poëten en Orateurs van deze warmte niet zoo naauw schijnt te mogen nemen. Althans, vergelijken wij zijne beschouwing van de laatste Fransche omwenteling met die van den — doorgaans niet min oratorischen — CHATEAUBRIAND, heden morgen in de Amsterdamsche Courant door ons gelezen, dan — is het naauwelijks te begrijpen, dat men hetzelfde ding ziet, en slechts een' verschillenden bril, een' Hollandschen en een' Franschen, een' vergrootenden en een' verkleinenden, gebruikt. Onze wensch is hier op de hand des Franschen. Wij hopen hartelijk, dat NAP met zijne satellieten door de natie verworpen, en de BOURBONS opregtelijk terug gewenscht worden; dat wij ze dus niet tot in eeuwigheid te beoorlogen, als de Canaänieten altemaal dood te slaan, noch in den smaak des gefingeerden JUSTUS GRUNER onderling te verdeelen hebben. Doch bij provisie, zoo lang men niet toont eerlijke lieden te zijn, zijn wij er van ganscher harte voor, naar hunne eigen wet met hen te werk te gaan. In zoo verre, geen geloof! maar moed! Geen vrede — met NAPOLEON! Geen stilstand, tot men tamelijk zeker is, dat de poorten der helle ons niet zullen overmeesteren!

In het laatste stukje hebben wij nog al smaak gevonden. Het is waar, een zoo lange droom wordt wel wat droomerig; maar er zijn ook eigenlijk twee; zoo omtrent als met de vette en magere koeijen van PHARAO; en dit is gewis niet onnatuurlijk. Doch, hoe treffend is toch inderdaad de gedachte: ik zie mij in de toekomst overgebragt, en de jammerlijke gevolgen van tegenwoordig wangedrag staan mij duidelijk voor den geest; en wederom zie ik de toekomst, zoo als een regtschapen gedrag die zal doen ontluiken. Houdt men het louter voor een' droom, dan zeker beduidt het niet veel. Maar, wie kan dit doen? wie moet niet vreezen de

waar-

waarheid in het eene te zien en te hooren; of kan twijfelen, dat het wezenlijk van ons afhangt, het lagchend verschiet te doen dagen? De Schrijver is een Groninger; en vele zijner redeneringen zijn hierdoor te verstaanbaarder, te gepaster. Die provincie heeft weinig steden; zij bestaat grootstendeels van den landbouw. Geene uitputtende staatsomwentelingen of tiercéringen hebben kunnen beletten, dat er de welvaart gedurig is toegenomen. Bij allen stilstand van handel, en door denzelven, schoon meestal ten gevolge van den oorlog, die altijd veel verslindt en veel verwaarloost, bleven de granen hoog in prijs. En zelfs onze inlijving in Frankrijk, waardoor de Fransche belastingen, naar een' schraler grond berekend, eenvoudig werden toegepast op het platte land, terwijl men door 40 pCt., Octrooijen enz. enz. de steden en den handelstand uitperste; zelfs deze inlijving bragt eerstgenoemden geen ander groot bezwaar dan de Conscriptie, die zij — om eenige gelijkheid van vorm — in de Landmilitie herboren zien. Wat wonder, dat de kortzigtige baatzucht hier voor het minst flaauwhartig maakt? Maar hoe dwaas toch inderdaad, de goedkoopheid der granen aan het Bewind te wijten! of hoe goddeloos, naar eeuwigen oorlog te wenschen, ten einde zich met het bloed van anderen vet te mesten! hoe dom, niet in te zien, dat de beurt, zoodra de koopman was uitgeput, had moeten aan den landman komen; ja dat deze, waar Amsterdam, waar het vaderland ging en verzonk, noodzakelijk mede moest verzinken, of althans allen voorregt verliezen! hoe geheel verdwaasd, eindelijk, om den gedwongen krijgsdienst, eenigzins naar Frankrijk te neigen; daar het Frankrijk alleen is, die ons en alle andere Mogendheden tot zoodanige maatregelen dwingt, en de terugkomst van BUONAPARTE het eigenlijk bezwaar van dezen dienst, den oorlog, alleen aanbrengt! Ja, ook deze oorlog is het, die de zware belastingen moet doen voortduren. Laten wij den vrede bevechten, en de schatkist wordt verligt, en de handel stort schatten in denzelven, en de landman behoeft weinig meer te betalen, en eene gematigde, maar bestendige welvaart grijpt overal plaats.

Dank hebbe ieder der drie Schrijvers! Hun doel is edel. En maakten wij eenige aanmerkingen, dat ze enkel strekken, om op de vruchtbaarste wijze te werken op de gemoederen der menschen!

BOEKBESCHOUWING.

Herinnering bij mijnen Vijf-en-twintig-jarigen Predikdienst, met nog twee andere Leerredenen bij bijzondere gelegenheden; door J. H. KROM, *Predikant te Gouda. Te Amsterdam, bij* C. Timmer. 1815. *In gr.* 8vo. 82 *Bl. f* :-18-:

Dezelfde geest en toon, als in vroeger uitgegeven stukken van den Eerw. KROM, heerschen in deze drie Leerredenen. Het eenige onderscheid is misschien, dat dezen, als gelegenheidsstukken, als nog meer opgekomen uit een bewogen hart, ook nog meer karakteristiek zijn. Dit karakteristieke ligt zoo wel in de denkbeelden en gevoelens, als in de bewoordingen en den stijl. De Heer KROM praat, om zoo te spreken, met zijne toehoorders; maar hij praat druk, en geenszins zonder vuur en diepen ernst. Doorgaans loopt het gesprek dadelijk over den tekst, dien hij somtijds bijna ten einde toe, als een leiddraad — neen, als het eigenlijke en eenige onderwerp, vasthoudt. Zoo vindt hij dan, van zelve, aanleiding tot aanmerkingen en waarschuwingen en opwekkingen, die doorgaans van algemeenen aard zijn, de geschiedenis en gesteldheid van het menschelijk hart, deszelfs gevaren en behoeften betreffen. In dezelven heerscht, men kan het niet ontkennen, eene zekere somberheid, althans gestrengheid en diepe ernst, die dan ook tot het kenmerkende van eene leer der genade, der bekeering, des berouws, als eenigen weg om den toekomstigen toorn te ontvlieden, gereedelijk voert, en den Heer KROM doet vasthouden aan die voorname leerstukken der *gereputeerde* regtzinnigheid, van welken de wijsgeerige bespiegeling, zoo het schijnt, hem anders wel eens dreigde te doen afdwalen. Het een en ander getuigt van eenen denkenden

geest, van een gevoelig hart en een opgewekt geweten. In zoo verre het zich meestal tot algemeenheden bepaalt, moge het wel mede van de gewoonte getuigen van zijne leerredenen niet te schrijven. Doch, wel verre dat wij deze aanmerking als eene berisping zouden willen beschouwd hebben, is het misschien deze volgehouden toon van *boete en bekeering*, deze herhaalde overtuiging van *zonde* en *geregtigheid* en *oordeel*, waarin eene gepaste, en geenszins oppervlakkige, tekstbehandeling echter toereikende afwisseling brengt, die voor de menigte der Christenen, en Goudenaren, het best berekend is. Deze menigte voegt dan misschien ook eene strenge en — al is het ook — sombere zedekunde; schoon de ondervinding ons geleerd heeft, dat zij niet overal welkom is, zelfs — voor zoo verre wij oordeelen konden — bij de beste menschen. Ja, het scheen, dat zij, juist omdat ze beste menschen waren, zich niet konden vinden in dit zwarte beeld — des harte — der toekomst — der Godheid. Inderdaad, het is ten uiterste moeljelijk, over de waarde of verwerpelijkheid der menschelijke deugd een beslissend vonnis te vellen. En, wat men ook op een aantal uitdrukkingen, ten voor- of ten nadeele, moge bouwen; ook het Christendom is voor een blijgeestiger en zwaarmoediger beschouwing vatbaar. Er is in alle Gods werken en wegen iets onpeilbaars, iets schemerends als door een beneveld glas, iets dat ons toeroept: waakt en bidt! zorgt en werkt! maar oordeelt niet! noch vertwijfelt niet!

Doch, men wenscht iets naders en meer bijzonders van elke dezer Leerredenen te weten. De aanleiding van de eerste staat op den titel uitgedrukt. De tekst is 1 Joan. I: 5—10. Deze strekt den Prediker tot bemoediging; want, hoe en hoe dikwijls hij ook mag gedwaald hebben sedert zijne jeugdige aanvaarding van het moeijelijk leeraarambt, *dit* heeft hij altijd verkondigd, dat *God een licht is, en wie in de duisternis wandelt, niet in Hem is.* Wat hem dit ook immer voor verdenking,

be-

beschuldiging, vervreemding of verachtering mogt hebben aangebragt; reinheid, zedelijkheid, deugd, bleef steeds de grondslag en de ziel van zijn geloof en zijne prediking. Zoo bleef tevens de overtuiging, dat wij onrein zijn; overtuiging, die hem steeds eenen strengen toon deed voeren, en almede menigen onvriend maakte.

De tweede Leerrede werd door zijn Eerw. gedaan *na de herstelling van eene zware en langdurige krankheid*, over Psalm LI: 12. De overstap van het leven in den dood is allerontzaggelijkst. Het is niet ligt, aan den rand des grafs het ontwaakt geweten te stillen. Hecht niet te veel aan aandoeningen en werkzaamheden op het ziekbed. Met de uitbreiding dezer gedachten wordt begonnen. Daarop wordt Davids bede, Davids misdrijf, zijne vergiffenis, enz. gepastelijk toegelicht. Dan heet het: zoo wij niet zwaar gezondigd hebben, is het ons werk? zoo onze handen rein zijn voor de menschen, is het ook ons hart voor God? of, zal anders ons geweten zwijgen? zal ons geloof aan Gods vergiffenis dan niet wankelen? — Een rein hart enz. is dus hoogst wenschelijk. Om het te verkrijgen, moeten wij werken; maar, dit is niet genoeg: God moet helpen, en daarom moeten wij bidden, ons diep verootmoedigen, enz. enz.

De derde geschiedde *op het oogenblik der gezegende Omwenteling*, over Jesaias LVII: 15—21. God woont in het verhevene, maar ook bij de verbrijzelden van harte; Hij straft om alzoo te verbrijzelen; al gelukt dit ook niet, zoo wil Hij toch niet eeuwiglijk twisten; Hij schenkt vrede, maar de goddeloozen genieten dien niet. In dezer voege vindt de Prediker in zijnen tekst eene geleidelijke stoffe tot vermaning, waarschuwing en bestraffing zoo wel, als dankbare en geheel godsdienstige vreugde; waartegen hij de luide, dolle vreugde der wereld afkeurt en bestraft.

Wij hebben hierbij niet te voegen dan de aanwijzing van enkele uitdrukkingen, die ons eenigzins plat, of al-

althans vreemd voorkwamen, en daarna een klein ſtaakje van den ſtijl.

Op bl. 34. „ kennis-maken met God en Jezus Christus.” Bl. 49 onder aan: „ te hebben,” moet zeker „ te boven” zijn. Bl. 64 onder aan: „ dat oog druipt tot God.”

„ Vóór vijfentwintig jaren nam ik het Leeraarsambt
„ in de Christenkerk op mij. — Ik was toen nog zeer
„ jong, en in meer dan een opzigt onbedreven. — Na-
„ tuurlijk had ik over de Christelijke leer, en het ka-
„ rakteristieke in dezelve, naar de belijdenis van ons
„ Kerkgenootſchap, nagedacht; en er was wel niets
„ in, dat ik ſtellig verwierp, veel min dat ik tegen
„ durfde ſpreken; en ik verklaar opregt, dat ik voel-
„ de, dat ik in dit ons Kerkgenootſchap, meer dan in
„ eenig ander, ja in geen ander [waarom niet?], als
„ Christenleeraar kon dienen. Maar ik kom er voor
„ uit, er was nog wel het een en ander, er was veel,
„ dat ik nog meer onderzoeken, biddend onderzoeken
„ en toetſen moest; en verre is het er van daan, dat
„ alles mij te allen tijde even overtuigend en zeker
„ was. Dikwijls werd ik geſchokt, hevig geſchokt,
„ ook omtrent hetgeen mij voor mijn eigen hart zeer
„ belangrijk is, en ſommige leerſtukken predikte ik nu
„ eens met meerdere, dan eens met mindere, innerlijke
„ overtuiging en vrijmoedigheid.

„ Maar, doe ik wel voorzigtig, dat ik dit zoo open-
„ lijk zeg? Toen ik begon, T., zou dit voorzeker
„ zeer onvoorzigtig geweest zijn; maar in dien tijd
„ zijn wij toch iets gevorderd; en daarbij, nadat ik
„ vijfentwintig jaren in den Evangeliedienst bij ons
„ Kerkgenootſchap, door mond en pen, gekend en
„ beproefd ben, zie ik *het* niet, waarom ik het
„ zwijgen zou. Men vordert dikwijls zoo onredelijk
„ veel van het jonge mensch, en is zoo gereed om te
„ verketteren. Die van eenen tweeëntwintig-jarigen jon-
„ geling verwacht, dat hij van alles, wat de Godsdienst-
„ leeraars in en bij de Godsdienstleer hebben omge-

„ haald

" haald en nog wel in hunne scholen verhandelen, en
" van alle hunne bepalingen, overtuigd zal zijn, verwachten het onmogelijke; of zij verlangen eenen onkundigen en verwaanden Leeraar, die weinig weet, en nog minder nadenkt, en alzoo eigenlijk niets gelooft, zoo als hij het moet gelooven. En die vordert, dat men in die zee van verschillende meeningen, die de Christenen verdeelen, altijd het eens aangenomene met dezelfde overtuiging zal vasthouden, verlangt eenen tragen, luijen Evangeliepredi-ker, die niets onderzoekt, zich het werk zeer gemakkelijk maakt, of er niets geen belang in stelt.

" Hoe? een Leeraar van den Godsdienst, die in zijn geloof aan dien Godsdienst dikwijls wankelt! Voorzigtig, T.! dit zeide ik niet. Er is tusschen Godsdienst en Godgeleerdheid — eenig onderscheid. De eerste was en bleef mij altijd dierbaar en overtuigend. — Maar de laatste wordt mij, hoe meer ik het Evangelie lees en bepeins, van minder belang; ja veel, dat men er toe brengt, geheel onbelangrijk."

Deze aanhaling, dunkt ons, is de beste aanprijzing van den man en zijn geschrift; zoo al over het karakteristieke, dat wij in hem deden kennen, eenig verschil van oordeel en smaak mogt zijn. Wij wenschen der Christelijke en Hervormde Kerke geluk met het bezit van dezen schranderen en regtschapen Leeraar, die nog lang stichte!

Het hoofdzakelijke der Christelijke leere beknoptelijk voorgesteld ten behoeve van eenvoudigen, door G. J. VAN RIJSWIJK, *Lid van de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, en Leeraar bij de Doopsgezinden te Joure. Te Amsterdam, bij* de Wed. G. Warnars en Zoon. 1814. *In kl. 8vo. f* :-5-:

Het is met vraag- of onderwijs-boekjes in den

Godsdienst geheel anders gelegen als met andere boeken. Andere boeken worden meestal bewaard, en, wanneer er over een en het zelfde onderwerp wat veel uitkomen, dan raakt er het algemeen al ligt verzadigd van. Zoo is het niet met vraag- of onderwijs-boekjes in den Godsdienst; ook niet met schoolboeken. Deze komen in kinderhanden, of worden althans onder de gewone boeken niet gerekend. Zij verslijten uit dien hoofde, of raken wel eens zoek. Dit is nu wel op zichzelve onaardig, maar heeft toch dit voordeel, dat, even hierdoor, mannen van kunde en geleerdheid, mannen, die met hunne eeuw voortwerken, telkens in staat gesteld worden, om, voor de lieve jeugd, of ook voor eenvoudigen, iets beters te leveren. Vandaar dan ook, dat, in bijkans alle Kerkgenootschappen, niet alleen telkens nieuwe vraag- en onderwijs-boekjes voor den dag komen, maar dat ook doorgaans de laatsten de besten zijn en de gebreken van voorgaanden hebben vermijd. In dit licht kunnen wij, onzes inziens, volkomen beschouwen het hierbij aangekondigde *Hoofdzakelijke der Christelijke Leere*, door den schranderen, ijverigen en, in de geleerde wereld, met lof bekenden Doopsgezinden Leeraar G. J. VAN RIJSWIJK. Iets van dien aard was inderdaad bij dat Genootschap eene behoefte. Men had daar geen boeksken, om, voor eenvoudige, mingeoefende aankomelingen, die weinig gelegenheid hadden tot het ontvangen van een verstandig onderwijs, den weg te wijzen, ten einde, binnen eenen niet al te langen tijd, op de belijdenis van hun geloof gedoopt, en der Christelijke kerke waardiglijk te worden ingelijfd. Hiertoe, durven wij volmondig verklaren, is dit stukje volkomen en in allen deele geschikt. Wij zelve hebben het tot dat einde gebruikt, en moeten erkennen, dat het, bij ondervinding, onze verwachting zeer verre is te boven gegaan. Wij hebben verscheidene jonge lieden, behoorende onder de geringere klassen, en die nog geen of althans weinig onderwijs genoten hadden, daarmede, met ééne les in de

week,

week, gedurende eene goede vier maanden, zoo verre gebragt, dat zij behoorlijk rekenschap wisten te geven van hunne godsdienstige overtuiging, en met ruimte tot ledematen konden worden aangenomen. Dit zelfde hebben ons anderen mede getuigd. En wanneer men nu hierbij nog let op den geringen prijs, dan weten wij niet, wat er meer tot aanprijzing zou kunnen worden bijgevoegd.

Wat den inhoud en de verdeeling betreft: deze is zeer eenvoudig, natuurlijk, in eene geregelde orde, en, wat het hoofdzakelijke betreft, durven wij zeggen, volledig. Het is alles afgeleid uit 's menschen geestelijke behoefte; en wordt er de vraag: wat hebben wij noodig te gelooven en te betrachten, om gerust te leven en eenmaal zalig te sterven? genoegzaam volledig in beantwoord. Een kundig en geoefend Leeraar vindt er de goede grondslagen, om, bij zijn onderwijs, zoo veel te voegen als hij zelf verkiest of noodig vindt. Het boeksken is, na eene korte en duidelijke inleiding, verdeeld in vijf afdeelingen, als onder welke, naar des Schrijvers oordeel, al de hoofdwaarheden van den Christelijken Godsdienst gevoegelijk kunnen gebragt worden. Het eerste hoofddeel handelt over de leere van Gods bestaan, eigenschappen, schepping en albesturende voorzienigheid. Vooraf gaat, gelijk ook in de volgende hoofdstukjes, een kort overzigt, en volgen hierop eenige vragen, met gepaste antwoorden, opgehelderd en gestaafd door de noodige, met oordeel uitgekozene, schriftuurplaatsen. In dit hoofdstukje vindt men ook het hoofdzakelijke ter overtuiging aangaande het Goddelijk gezag van den Bijbel.

Het tweede hoofdstukje handelt, in dien eigen trant, over de leer der verzoening door Jezus Christus, met de verpligtingen, hieruit voortvloeijende. Men vindt hier het hoofdzakelijke over de geschiedenis en den persoon van onzen Verlosser, over zijn lijden en dood, over geloof, bekeering en pligtsbetrachting. In de inleiding, of het overzigt, wordt gehandeld over den ze-

 de-

delijk bedorven toestand des menschen, als de aanleidende oorzaak tot de komst en verrigtingen enz. van onzen Zaligmaker.

Het derde hoofdstukje handelt over de genadewerkingen van den H. Geest, met hetgene daartoe behoort; het vierde, over de leer van een toekomstig leven, dood, opstanding, oordeel, zaligheid, straf; het vijfde, eindelijk, over de plegtige instellingen van den Christelijken Godsdienst, Doop en Avondmaal, waarbij tevens het kenmerkend gevoelen der Doopsgezinden over den doop op de belijdenis, beknopt, doch tevens duidelijk en voldoende, wordt voorgedragen. Voor het overige kan men wel zien, dat dit boeksken eene verkorting is van de *Schets der Christelijke Leere*, van den eigen Schrijver, waarvan, zoo wij vernemen, eerlang een tweede druk te wachten staat, die wij mede gelooven dat zeer welkom zal zijn.

Het Leven en Sterven van J. K. ELLEMER, *den* 22 *Maart* 1813 *geguillotineerd te Middelburg, in twee Brieven aan eene welgeb. Vrouwe ***, door* H. VAN DEN HESPEL, *Rustend Predikant, enz. Te Middelburg, bij* S. van Benthem. *In gr. 8vo. 59 Bl.* *f* :-10-:

Het leven van dezen J. K. ELLEMER levert juist niet vele stoffe op. Hij werd te Rotterdam geboren, en leerde van zijnen vader het timmeren, doch liep daarna weg en werd huzaar, kwam nog eens t' huis, maar ging ook weer heen, zwierf herwaarts en derwaarts, trouwde, maar verloor vrouw en kinderen, leefde in ontucht met een wijf te Middelburg, en bragt haar, uit jaloezij, eene wonde toe.

Zijn gedrag in de gevangenis verdiende in allen opzigte lof. Inzonderheid toonde hij groot berouw, luisterde gretig naar het onderwijs van Predikanten, bad met

met en zonder hen, en gaf eindelijk blijk van zoodanige zielsgesteldheid, als het beste ten aanzien van zijn toekomstig lot mag doen hopen.

Dit alles, in eenen eenigzins wijdloopigen en gemeenzamen, maar toch geenszins verwerpelijken stijl geschreven, en op velerlei wijze ingedeeld, leidt den Schrijver tot stichtelijke aanmerkingen en bedenkingen, met welke het geheel besloten wordt.

De toon, hier heerschende, is zeer regtzinnig Hervormd en gemoedelijk. Doch dit ontneemt aan het toepasselijk deel, voor geenen onbevooroordeelden lezer, de waarachtige stichting, in hetzelve opgesloten.

Als volksboekje, ter opwekking en bevestiging in goede gedachten, voornemens en beginselen, verdient het lof en aanprijzing, en zal die in de Hervormde kerk gewisselijk vinden.

Oordeelkundige Geschiedenis van het Dierlijk Magnetismus, door J. P. F. DELEUZE. *Uit het Fransch. Met eene Voorrede van* G. BAKKER. *Te Groningen, bij* Schierbeek *en* van Boekeren. 1814. *In gr. 8vo. XVI en 300 bl. f* 2-10-:

Na de herhaalde lezing van dit belangrijk werkje, vereenigen wij ons geheel met het oordeel, dat de voortreffelijke BAKKER, in zijne voorrede, over hetzelve uitspreekt, en beschouwen het als allergeschiktst, om het Magnetismus, als geneesmiddel, te leeren kennen en waarderen. Hoewel met warmte en het volle gevoel der overtuiging geschreven, is er de bedachtzame toon van het wikkend oordeel in heerschend, en het blijkt allezins de vrucht te zijn eener langdurige ondervinding en van een diep nadenken. Een kort verslag van den voornaamsten inhoud zal onze Lezers overtuigen, dat wij, met deze woorden, niet te veel zeggen.

Eigenlijk hebben wij hier alleen het *eerste* deel van het werk, hoewel zulks, tot onze verwondering, op den titel niet ſtaat uitgedrukt; en het is eerst het *tweede*, hetwelk aan den titel beantwoordt, en eene oordeelkundige beſchouwing bevat der voornaamſte ſchriften, over het Magnetismus (ten minſte in Frankrijk) uitgekomen. Wij hopen, dat, bij de vertaling van dat deel, het zij de Vertaler of de waardige Voorredenaar, ook een overzigt zal voegen van hetgene er in andere landen over dat onderwerp het licht zag, en, dus doende, een meer volmaakt geheel leveren.

Deze bladen behelzen eene korte geſchiedenis van de ontdekking en de eerſte beginſelen van het Magnetismus, benevens eene zaakrijke ontvouwing van deszelfs beſtaan, aard en eigenſchappen, en werking als geneesmiddel, waarin de Schrijver voornamelijk zijne eigene ondervinding raadpleegt, zijne, daarop gevestigde, denkbeelden volgt, zonder daarom hetgene anderen waarnamen te betwijfelen, of de waarde hunner verklaringen en beſchouwingen in 't minst te willen verkleinen. Behalve eene *Inleiding*, waarin DELEUZE dit zijn oogmerk voordraagt en ontwikkelt, bevat dit deel *tien Hoofdſtukken*. — Het *eerſte* loopt over *de ontdekking, de eerſte bekendmaking van het Dierlijk Magnetismus, en de hinderpalen, welke hetzelve bij zijne geboorte gevonden heeft*. Hier is ons het oordeel, hetwelk DELEUZE over de Franſche *Akademisten* velt, zeer opmerkelijk voorgekomen: want, terwijl de meeste overige voorſtanders van het Magnetismus dezelve als oppervlakkige en partijdige beoordeelaars willen doen voorkomen, erkent DELEUZE, dat er zich toen velerlei omſtandigheden vereenigden, om deze Geleerden van het ware gezigtpunt af te leiden; dat daartoe vooral de overdrevene aanmatigingen der Magnetiſeurs, de voorſtelling van het Dierlijk Magnetismus als een algemeen geneesmiddel, het geheimzinnige, waarmede men de verſchijnſelen omhulde, het wonderdadige, dat men er in vond, veel hebben toegebragt. Het verwondert ons in-

intusfchen, dat hij, met zoo vele anderen, het die Geleerden wijt, dat zij hun onderzoek niet bij MESMER zelven, maar bij zijnen leerling D'ESLON, hebben in 't werk gefteld; daar het toch wel bewezen is, dat de eerfte zich daartoe niet wilde leenen. Voorts vindt DELEUZE in de ongelukkige twisten tusfchen MESMER en deszelfs leerlingen, in de verfchijning van den bedrieger CAGLIOSTRO, juist op dat tijdftip, in de overeenkomst tusfchen de verfchijnfelen van het Dierlijk Magnetismus en de, in het oog van het befchaafd Europa, belagchelijke wonderen van *Saint - Médard*, en eindelijk ook in den ftaatkundigen loop der gebeurtenisfen, de hinderpalen, welke den voortgang dezer behandelinge hebben in den weg geftaan. Eene korte herinnering aan de verdienften des Heeren DE PUYSEGUR en het Straatsburgsch Gezelfchap, in de bewaring, nadere toetfing en verfpreiding van het Magnetismus, befluit dit Hoofdftuk.

Het *tweede* ftelt *de bewijzen voor het Magnetismus* voor, *en de middelen, om zich van deszelfs beftaan te overtuigen.* DELEUZE vindt dezelve voornamelijk in de welbewezene gefchiedkundige waarheid der berigten, welke ons met de verfchijnfelen van hetzelve hebben bekend gemaakt, zonder zich veel met de *natuurkundige mogelijkheid* van die verfchijnfelen op te houden. Hierin moeten wij hem volkomen gelijk geven. De fchijnbare tegenftrijdigheid van waarnemingen of proeven met andere, algemeen erkende, beginfelen en daadzaken moet ons wel behoedzaam maken in het onderzoek van dezelve, maar geeft ons geenszins regt om dezelve te loochenen, of, door er aanftonds eene, naar onze manier van befchouwen verwrongene, verklaring van te geven, allen verder onderzoek te ftuiten. — Het middel, hetwelk DELEUZE voorftelt, is dan ook alleen *eigen onderzoek*, door het dadelijk aanwenden der magnetifche behandeling zelve op een genoegzaam aantal gefchikte voorwerpen; deelende hij verder eenige zeer

doel-

doelmatige regelen mede, welke men daarbij in het oog moet houden.

In het *derde* Hoofdstuk draagt de Schrijver zijne denkbeelden voor, aangaande *de magnetische vloeistof, en de middelen, waardoor het Magnetismus werkt.* Men weet, dat MESMER zoodanig eene vloeistof, als eene wijziging eener algemeene, door het heelal verspreide vloeistof, aannam. DELEUZE is mede van het bestaan van zulk eene stof overtuigd, zonder daar echter verder eenig bewijs voor bij te brengen. Hij beweert echter, dat wij haar niet kennen, en dus ook niet kunnen weten, of de magnetische vloeistof er eene wijziging van is. De bewijzen van MESMER voor dezelve acht hij onvoldoende, en beweert, dat wij, al wat wij van haar weten, aan de slaapwandelaars verschuldigd zijn. Zich op de getuigenissen van dezelve verlatende, stelt hij, dat die vloeistof, door den wil des Magnetiseurs inbeweging gebragt, op het voorwerp, hetwelk gemagnetiseerd wordt, werkt. De mogelijkheid van zoodanig eene werking ziet men in de ligehaamsbewegingen, welke aan onzen wil onderworpen zijn. Deze stelling wordt door den Schrijver hier nader ontwikkeld en door een voorbeeld opgehelderd; daar hij, met vele anderen, eene groote overeenkomst ziet tusschen dergelijke willekeurige bewegingen en de werking van het Magnetisme. Schoon nu de magnetische vloeistof door den wil wordt in beweging gebragt, neemt dit niet weg, dat zij hare eigene wetten van verspreiding en voortplanting volgt, zich met het eene ligchaam eer vereenigt dan met het andere, in haren weg afleiding en hinderpalen vinden kan, even als de *Electriciteit* enz. — Voorts stelt DELEUZE vast, dat, om deze vloeistof in werking te brengen, noodig is een *werkdadige wil tot het goede, geloof in derzelver magt*, en *vertrouwen bij het gebruik van dezelve.* De wil tot het goede, of liever tot het welzijn van den zieke, acht hij noodig, omdat een kwade wil welligt minder krachtig werkt, en door den zieke zoude worden tegengegaan. Wij kunnen dit nog

nog niet toegeven; daar er toch voorbeelden genoeg voorhanden zijn, dat het Magnetismus nadeelig werkte, zoo als DELEUZE ook zelf in de noot (bl. III) getuigt. Hij acht het geloof en vertrouwen ondergeschikt aan den wil, en als denzelven ondersteunende; omtrent even zoo, zouden wij denken, als ons elke ligchaamsbeweging, elke uitoefening van kracht, gemakkelijker valt, wanneer wij een vast vertrouwen hebben, dat wij het kunnen.

Het *vierde* Hoofdstuk leert ons *de behandelingen, bij het Magnetiseren gebruikelijk*, kennen. Hier verdeelt DELEUZE de voorstanders dezer kunstbewerking in drie Scholen; die van MESMER, die van DE PUYSEGUR, en die der *Spiritualisten*. De vergelijking van dezelve met de drie voornaamste wijsgeerige Scholen komt ons wat ver gezocht voor. Wij althans kunnen het atomistisch stelsel van EPICURUS in MESMER's stellingen niet wedervinden; en wij lezen niet, met *welke* School die van DE PUYSEGUR, welke, volgens DELEUZE, alleen op waarnemingen gegrond is, overeenkomt. DELEUZE bekent tot deze laatste te behooren, en schijnt met de stellingen van MESMER, omtrent de eigenschappen der magnetische vloeistof, de polen in 't menschelijk ligchaam, enz. niet te kunnen instemmen. Hij verwerpt ook den omslag, dien MESMER bij de bewerkingen gebruikte, en loochent de noodzakelijkheid der *crises* (of geweldige zenuwtoevallen.) Van den anderen kant acht hij de physieke werking (de betasting, enz.) noodig, en verschilt hier wederom van de Spiritualisten, welke schier alles tot den blooten wil terugbrengen. Voor het overige bevat dit Hoofdstuk eene aanwijzing der manier om het Magnetismus aan te wenden, benevens van verschillende middelen om hetzelve te versterken en te wijzigen. Dit alles is bij DELEUZE uitermate eenvoudig, doch verschilt anders weinig van hetgene, uit andere werken, hieromtrent bekend is.

Eenige aanmerkingen, over *het onderscheid van kracht*

bij verschillende Magnetiseerders, maken het onderwerp van het *vijfde* Hoofdstuk uit. De Schrijver erkent, dat het verschil hier zeer groot is, en dat er zelfs, naar de uitspraak der slaapwandelaren, hier iets bijzonders, iets *individueels* plaats heeft: maar hij twijfelt aan de waarneming van MESMER, dat de gesteldheid van sommige menschen de werking van het Dierlijk Magnetismus geheel zoude beletten; hebbende noch hij, noch een zijner bekenden, ooit zoo iemand gevonden. De redenen van het verschil in kracht vindt DELEUZE in het verschil der voornaamste eigenschappen van eenen goeden Magnetiseerder.

Het *zesde* Hoofdstuk leert ons, dat het geloof in de kracht van het Magnetismus bij de gemagnetiseerd wordenden in het geheel geen noodzakelijk vereischte is; dat ook ongeloovigen deszelfs werking gevoelen, hoewel zij haar wel kunnen vertragen en verhinderen.

Het *zevende* handelt over *de aanwending van het Magnetismus tot genezing der ziekten*. De Schrijver erkent, dat de voorstanders van hetzelve deszelfs krachten wel eens meer, dan de waarheid of de aard der zake gedoogde, hebben opgevijzeld. Hij beweert, dat het verre is van een *universeel* middel te zijn; dat, wel verre van alle andere geneeskundige behandeling overbodig te maken, men nimmer, om hetzelve, de geneesmiddelen moet ter zijde stellen; dat het in zware ziekten dikwijls te leur stelt, doch in ligte ongesteldheden met voordeel gebruikt kan worden. In de meeste heete ziekten acht hij het ongepast, vooral in zulke, welke een ontstekingachtig karakter hebben; zonderende daarvan echter de keelontsteking, en die der borstingewanden, uit; doch, zoo ons voorkomt, ten onregte: want, hoewel die ziekten dikwijls meer plaatselijk zijn, en dus door afleiding en verspreiding der op één punt zamengedrongene levenskracht kunnen worden tegengegaan, zijn zij echter meestal het gevolg eener algemeene verheffing en spanning, welke niet dan door eene algemeen verzwakkende geneeswijze kan wor-

den uit den weg geruimd. Wanorde in den bloedsomloop schijnt vooral naar het Magnetismus te luisteren. In slepende ziekten vond DELEUZE het meermalen zeer nuttig, het zij ter heeling, het zij ter verzachting. Daarentegen wraakt hij, zeer tegen het algemeen gevoelen en de ondervinding van velen, deszelfs gebruik in hevige zenuwkwalen; doch zonder blijkbare reden. Gaarne stemmen wij intusschen toe, dat het in zenuwkwalen, welke in eene algemeene levensverheffing haren grond hebben, niet dan schadelijk wezen kan. In ziekten, uit eenig organisch gebrek voortkomende, keurt DELEUZE de plaatselijke behandeling, met reden, af.

Het *achtste* Hoofdstuk handelt over *het magnetisch slaapwandelen.* Wij verkiezen dit woord, omdat het Neêrduitsch is, en toch inderdaad niets anders beteekent dan *Somnambulismus*, hetwelk door onzen Vertaler wordt voorgetrokken, die toch zelf ook de benaming *slaapwandelaar* bezigt. Wij bekennen, dat *slaapwandelen* de zaak slechts gebrekkig uitdrukt; maar dit is het geval van vele woorden, en *Somnambulismus* geeft er althans geen duidelijker denkbeeld van, daar het volstrekt dezelfde beteekenis heeft. Men zoude zoo even goed kunnen beweren, dat het Fransche *oui* krachtiger, veelbeteekenender is, dan ons *ja.* — Wat nu het slaapwandelen aangaat, de Schrijver zegt te regt, dat dezelfde bewijzen, welke het bestaan van het Magnetismus staven, ook voor het slaapwandelen geldig zijn, en dat de vreemdheid van dit verschijnsel hier niets afdoet. Hij beweert voorts, dat hetzelve in het geheel niet noodig is tot het wel slagen der magnetische behandeling, en zelfs, uit hoofde der gevaarlijke proeven, waaraan de lust tot onderzoek, of bloote nieuwsgierigheid, de slaapwandelaars dikwijls onderwerpt, welligt meer nadeel dan nut heeft aangebragt; hoewel hij, van den anderen kant, erkent, dat men, zonder hetzelve, nooit zoo goed tot eene volle overtuiging van het bestaan des Dierlijken Magnetismus zoude gekomen zijn, en dat

men

men ook het meeste, wat wij aangaande deszelfs kracht en werking weten, aan de slaapwandelaars verschuldigd is. — Wat de verklaring van dit verschijnsel aangaat, dezelve is geheel overeenkomstig zijne beschouwing van het Magnetismus, waarin wij zagen, dat hij de werking eener fijne vloeistof erkent, die alles, of ten minste de meeste stoffen, doordringt, en van den Magnetiseur en den gemagnetiseerde, als het ware, slechts één organisch geheel maakt. De voorspellingen der slaapwandelaren acht hij gevolgen van het opgewekt instinct en van eene snelle berekening des verstands. Hij toont echter aan, dat men noch daaraan, noch aan hunne uitspraken over hunne kwalen en die van anderen, over het gebruik van geneesmiddelen, enz. een onbepaald vertrouwen moet hechten; daar zij in allen opzigte menschen blijven, zich blijkbaar vergissen, en niet vrij zijn van ijdelheid. Hij waarschuwt tevens voor het groote gevaar, dat er in ligt, misbruik van dit vermogen te maken, óf hetzelve te overspannen. Dit Hoofdstuk is der lezing en behartiging overwaardig, vooral voor hen, die zich met magnetiseren bezig houden.

Het *negende* Hoofdstuk maakt ons met eenige *hindernissen, gevaren en misbruiken van het Magnetismus* bekend. Wij moeten deszelfs lezing aanprijzen aan allen, die hetzelve als een onschuldig kunstje beschouwen. De voorzigtige Schrijver wil, dat men het in ziekten, zeer ligte ongesteldheden uitgezonderd, nimmer zonder toestemming en toevoorzigt van een' Geneesheer aanwende; dat men den gemagnetiseerde nooit alleen als een voorwerp van nieuwsgierigheid of wetenschappelijk onderzoek beschouwe; dat men de welvoegelijkheid en kieschheid zorgvuldig in 't oog houde, enz.

In het *tiende* Hoofdstuk deelt ons DELEUZE eenige opmerkelijke waarnemingen mede, waartoe zijne vijf-en-twintigjarige beoefening van het Magnetismus hem gelegenheid gegeven heeft. Wanneer men dezelve leest, zal er veel van dat wonderbare en geheimzinnige verdwijnen, hetwelk velen over deze kunstbewer-

king

king verspreiden, en het vertrouwen, hetwelk de lezing van dit boek gewis in elken lezer opwekt, zal nog versterkt worden. Uit dezelve blijkt zoo wel het vermogen van het Magnetismus in het genezen veler kwalen, als dat het verre is van alvermogend te zijn; zij bevatten belangrijke bijdragen ter opheldering van het slaapwandelen, en ter bevestiging van het veelzins gevaarlijke dezes toestands, als men er ruw mede omspringt.

Eene korte zamentrekking van het verhandelde, en opwekking tot nader onderzoek dezer belangrijke zaak, besluiten dit deel, waarvan wij de aandachtige lezing en overweging, na het gezegde, toch niet opzettelijk zullen behoeven aan te prijzen.

Histoire des Sociétés secrètes de l'Armée, et des Conspirations militaires qui ont eu pour objet la destruction du Gouvernement de BONAPARTE. Paris. 1815. 8vo. 348 pag.

De titel van dit boek kan bezwaarlijk nalaten, belangstelling te wekken. Het werk zelf is inderdaad ook belangrijk, en toch misschien te arm aan welbewezene daadzaken en een volkomen licht, over het gansche verhaal verspreid, om, vertaald zijnde, bij onze Landgenooten genoegzame belangstelling te vinden. Het is om deze reden, dat wij het niet ongepast vinden, eenig algemeen verslag van den inhoud te geven. Te weten, een Officier, met name OUDET, een jong man van verwonderlijke bekwaamheden, schoon tevens zeldzame grilligheden, van brandenden ijver voor het groote en goede, schoon in zijn bijzonder gedrag niet altijd geregeld, vond in eene onbeduidende, maar geheime, vereeniging van jonge lieden in Franche-Comté de bouwstof tot eene Maatschappij, welke hij in den smaak der Vrijmetselaars en andere soortgelijke Genootschappen in-

inrigtte, en door gansch Frankrijk, maar vooral door de Armee, uitbreidde. Er bestonden rangen in dezelve, welker hoogste nader en nader aan het eigenlijk geheim kwamen, hetwelk was, de tirannij en het ongeluk, waaronder Frankrijk zuchtte, te doen ophouden. OUDET, intusschen, met den naam van *Censeur* aan het hoofd geplaatst, bestuurde, zonder dwang, maar met de volslagenste heerschappij, het gansche ligchaam. Het is natuurlijk, dat zoo iets vele voorbereiding kon vorderen; dat de volkomen juiste rigting niet in ééns te bepalen was; dat de noodzakelijke vereeniging der verdrukte partijen vele moeite kostte; en dat de alleruiterste voorzigtigheid moest in acht genomen worden, zou de scherpzigtige Policie niet achter het geheim raken. Doch, wij zeiden reeds, dat dit het eigendom van weinigen was, lieden van beproefde trouw en moed, die zich geheel aan de belangen der Maatschappij, van haar hoofd en der goede zaak toewijdden, en, ten teeken daarvan, zelfs andere, gepaste en beduidingrijke namen bij de broederschap aannemende. Aan den eenen kant, echter, belette dit niet, dat het bestaan eener geheime vereeniging ontdekt, haar doel vermoed, en, onder andere, OUDET zelf herhaalde malen uit den dienst gezet en in eene soort van ballingschap verwezen werd; noch aan de andere zijde, dat deze en volgende gebeurtenissen met de hoofden de broeders, ook der laagste rangen, het ware oogwit deden gissen, en de Maatschappij deels inkortten, maar deels ook bevestigden en nader aan haar oogmerk bragten. MOREAU was voor een' korten tijd *Censeur*, ja behield dezen titel ook na zijne ballingschap, schoon de teruggekeerde OUDET toen wederom, onder den naam van *Procenseur*, de magt uitoefende. De Maatschappij, intusschen, was niet betrokken in het onderwerp zijner beschuldiginge, maar wel in de stoute taal, die zich voor hem verhief, en in de verlossing, die men, in gevalle van halsstraf, had voorgenomen. Op soortgelijke wijze is het ook met de zamenzwering van MALLET gelegen,

gen, die, daar OUDET hem als Adjudant gediend, en als eén braaf en onverzettelijk man had leeren kennen, door dezen, op het ſlagveld van Wagram geſneuveld, of welligt vermoord, tot zijnen opvolger was benoemd, maar geenszins ſlaagde, om zich, even als deze, tot de ziel van het ganſche, nu veeleer kwijnende, ligchaam te maken. Hij handelde dus meer op eigen hand, doch niet zonder te ſteunen op het geheim verbond, en zonder hieraan zelfs het denkbeeld en het gedeeltelijk ſlagen te danken te hebben; gelijk dan de Schrijver onderſcheiden daadzaken en bewoordingen uit de openlijke akten aanhaalt, die zulk eene verborgen magt blijkbaar vooronderſtellen. De eigenlijke ſlag, in tegendeel, die den Dwingeland van wege de Maatſchappij zelve op het punt was te treffen, en die in eene opligting op eene reis naar de Jura zou beſtaan hebben, mislukte door zijne verandering van weg, waarſchijnlijk op het verraad van een' der Koningsgezinden, uit Engeland overgekomen.

Ziedaar eenige trekken, om de zamenzwering *des Philadelphes* in haar beloop eenigzins te doen kennen. Het ſpreekt van zelve, dat in de bijzonderheden vele wetenswaardige zaken, zoo tot opheldering van openbare en bekende gebeurteniſſen, als misſchien van den geest en het karakter veler Franſchen van aanzien in het leger en den ſtaat, moeten voorkomen. Het is waar, al het hier verhaalde is, zoo men wil, onbewezen, en zelfs onvolledig en in vele opzigten vrij donker. Doch het draagt, dunkt ons, in het algemeen alle blijken, ja bewijzen, van gegrondheid; en meent de Schrijver, dat, zoo MOREAU niet ongelukkig geſneuveld ware, hij ligt aan het hoofd der Franſche armee in het vaderland zou zijn teruggekeerd.

Tot een ſtaal deelen wij het volgende mede uit de geſchiedenis der aanleiding van MOREAU's ballingſchap; de zamenzwering van PICHEGRU en de zijnen, welke de Schrijver (in tegenſtand met dien der *Memoires ſecrètes de Nap. Buon.*) niet wil gehouden

hebben voor door het Gouvernement uitgelokt. Hij zegt van MOREAU: „ Na met vele kracht en klaarheid de redenen ontvouwd te hebben, die hem beletten aan de zamenzwering zelve het gezag van zijn' naam te leenen, voegde hij er bij, dat hij geen beletsel zag voor de vervulling van het ontwerp der zaamgezworenen, dat zeer uitvoerbaar was in dien tijd, toen BUONAPARTE, nog kwalijk bevestigd in zijne verweldiging, de uitwendige vormen der dwingelandij nog niet geheel bezigde, en zich, ten minste door de militairen, liet naderen. Hij stelde PICHEGRU voor, de zorg en verantwoordelijkheid dezer onderneming aan de stoute knapen te bevelen, van welken hij vergezeld was; latende aan den loop der dingen de onmisbare uitwerkselen over, welke volgen moesten. Het was niet mogelijk, dat, na de verwijdering van BUONAPARTE, de Senaat op iemand anders de oogen wierp dan op MOREAU, om hem de teugels van den Staat aan te vertrouwen, en hem in de waardigheden van den Eersten Konsul te doen treden. Eenmaal tot dát punt gekomen, stelde MOREAU, met eene groote magt bekleed, het *Charter* aan den Koning voor, en bood hem den troon aan: maar hij bood hem aan in naam der natie, en na voor haar onderhandeld te hebben. Zijn Dictatorschap was slechts een zachte overgang tusschen de dwingelandij en het wettig bewind; maar deze geruststellende overgang voorkwam alle gevaren en bevredigde alle partijen. Zij joeg echter den Koningsgezinden schrik aan, door de trouweloosheid van BUONAPARTE aan het mistrouwen gewend, en vreezende zich nutteloos op te offeren, om de eerzucht van eenen nieuwen verweldiger te dienen. Deze wederzijdsche ongerustheden, deze wederkeerige achterhoudendheden, voortspruitende uit het oorspronkelijk gebrek der zamenzwering, te weten, de verscheidenheid der grondstoffen, (GEORGES, PICHEGRU, MOREAU, Emigranten

„ uit

„ uit Engeland overgekomen, en nog schrbomachtige „ Republikeinen) deden haar in eindelooze verschuivingen vervallen, en veroorzaakten haren ondergang."

Reis door België, in het Jaar 1814. *Met Platen, Kaarten, Gezigten en Kostumen. Te Amsterdam*, *bij* E. Maaskamp, *en te Brussel, bij* P. J. de Mat. 1815. *In* 8*vo*. *XV*, 166 *Bl. f* 3-18-:

Zoo veel te nader wij ons thans weer met Braband vereenigd vinden, zoo veel te belangrijker is deze reis door die, op zichzelve reeds gewigtige, provinciën, welke de Franschen met den naam van *Belgique* hebben bestempeld. Aan dit belang beantwoordt de naauwkeurigheid, met welke van de voornaamste steden, bronnen van bestaan, merkwaardigheden, volkskarakter enz. gesproken wordt, niet kwalijk. Wij hebben het dan ook met veel genoegen gelezen, en zouden zeer zeker niet nalaten hetzelve mede te voeren, wanneer wij naar eene of andere der bezochte plaatsen wilden reizen, waartoe het, door de opgave van de voornaamste *routes, diligences, barges*, ja ook logementen in onderscheidene steden, des te geschikter is. Onze landgenoot zal uit het hier gegeven verslag, op nieuw, zien, welk een schoon land inderdaad dit België zij. Het moge al de aandacht treffen, dat de meeste steden in hetzelve, sedert derzelver bouwing of hoogsten bloei, ontzaggelijk in bevolking hebben verloren; dit getuigt alleen van de buitengemeene grootheid, waartoe het door handel, fabrijkwezen als anderzins, eenmaal is geklommen geweest, als ook van de wisselvalligheid der menschelijke zaken, die den stroom des ruimsten voorspoeds elk oogenblik verplaatst, en daardoor op vele plaatsen gedenkteekens overlaat van eene eenmaal hoog geklommen magt. Hetzelfde zien wij — niet slechts nu in ons vaderland plaats grijpen, schoon tot op dezen oogenblik verscheidene steden bestaan, waar het verval niet, althans in den eersten opslag niet, merkbaar is; maar dit zagen wij sedert lang aan Leyden, aan Enkhuizen en andere, wier bevolking sinds jaren in geene evenredigheid staat met vroegere jaren of eeuwen. — Hoe veel hebben de Brabandsche provinciën, *Luik* er onder gerekend, niet be-

behouden, hier in haren ten uiterste vruchtbaren grond, daar in de bergwerken, elders vooral ook nog in de fabrijken, in den handel en de nijverheid des volks! Welke heerlijke steden! welke volkrijke en welvarende dorpen! welk eene algemeene vrolijkheid! welk eene kracht en talent, slechts op vreedzamer tijden en eene eigene (nu plaats grijpende) zachte en alles goeds bevorderende regering wachtende, om zich volkomener en volkomener te ontwikkelen! Waarlijk, het nieuwe rijk der Nederlanden is een der schoonsten, en kan, bij eenen gunstigen loop der zaken, misschien nog eenmaal een der eersten worden, met Engeland en elk ander gezegend en magtig gebied wedijverende in het benijdenswaardigste, en tevens schitterendste, geluk. Bij het lezen zal men, echter, zien, dat niet zoo geheel bepaald het aangewonnen deel der heerschappij van onzen Vorst hier beschreven is; hetgeen destijds zelfs nog niet stellig als zoodanig bekend, veel min, juist begrensd, was. Integendeel, wij vinden hier voormaals Hollandsche, thans Pruisische, nog Fransche, plaatsen in-, en daarentegen b. v. Luxemburg buiten-gesloten. Doch, gewisselijk is de toestand der aangrenzende landen mede niet onbelangrijk voor dat gebied; en in allen gevalle heeft het werkje hierdoor een te duidelijker kenmerk van eene, niets bijzonders bedoelende, onpartijdige opgave en schatting der dingen. — Wij hebben hier en daar, bij het lezen, een vouwtje gelegd, en willen daarvan nu gebruik maken tot eene en andere aanhaling.

„ *Luik* — ligt besloten tusschen de Maas en naburige hoogten, vanwaar dan hare breedte geenszins evenredig is aan hare lengte. Ook daardoor zijn de straten in het algemeen zeer naauw en slecht geplaveid, en de huizen daarentegen, bij de duurte van den grond, zoo hoog opgetrokken, dat zij de straten zeer verdonkeren. — Tegenwoordig heeft zij niet meer dan 45,000 inwoners. Enkele gebouwen, vooral op het Eiland achter de St. Jakobs-kerk, zijn schoon en nieuw, zeer veel afstekende bij de overige huizen, die meestal in den Gottischen trant zijn aangelegd. Het voormalig paleis der Prins-Bisschoppen is een groot vierkant, welks gevels in eenen goeden smaak naar de Ionische bouworde vervaardigd zijn. Het Binnenhof berust (rust) op een aantal zuilen, welker onevenredige kortheid en dikte ontsiert. — De Kaai aan den Maaskant verschaft eene zeer schoone wandeling. Een heer-

heerlijk bronwater treft men allerwegen aan in de Fonteinen, welke in alle gedeelten der ſtad voorhanden zijn, zonder dat echter de hoogere kunst zich daarin onderſcheidt. Ook de Citadel, — want men wil deze ſtad onder de vestingen hebben gerekend, en zij is door hare ligging en drooge grachten tamelijk ſterk, — offchoon niet groot van omtrek, ligt ongemeen bevallig en geeft een treffend gezigt, zoo wel op de ſtad, die onder de voeten ligt, als over den westelijken oever der rivier en over de menigvuldige kromten, waarin zij zich nu eens verliest en dan weder te voorſchijn komt.

„De ſtad Luik is rondom met ſteenkoolgroeven omgeven. — Men rekent de dagelijkſche uitgravingen op een millioen ponden, waarvan de 4000 pond omtrent 11 guldens Hollandsch kosten.

„ — De voornaamſte fabrijken zijn die der geweren, ſabels, degens, piſtolen en mesſen van allerlei ſoort en prijzen. — Ook heeft eene kanongieterij, in de laatſte jaren opgerigt, door middel eener dampmachine, zeer keurig werk, en bevindt zich, des noods, in ſtaat om dagelijks 10 tot 15 kanonnen te leveren. Het ijzer in bladen, en het zoogenaamde ballast-ijzer, wordt van eene zeer goede hoedanigheid vervaardigd. De Pletmolens leveren jaarlijks ten minſte 9 tot 10 millioenen ponden. Hierbij komt nog de fabrijk van vijlen, van 3 tot 15 duim, ſchroeven, aanbeelden, ſpijkers en allerlei ſoort van ſtaalwerken in den Engelſchen trant, die in uiterlijke gedaante en in deugd zeer voldoen.

„Onder de gewevene ſtoffen munten uit de flanellen, broeken en kouſen, vooral ten behoeve der Armee; gelijk dan ook ſchoenen, ranſels, patroontasſen, knoopen, in één woord, alles gemaakt wordt, wat tot de ſoldaten-kleeding behoort.

„Voorts onderſcheiden zich de lijmkokerijen, katoenſpinnerijen en eene papiermakerij, door de treffelijkſte voortbrengſelen.

„In de nabijheid dezer ſtad, te Herſtall, Glons, Jupille, en vooral te Huy, worden allerlei galanteriën, ſtroohoeden, blik en ijzeren gereedſchappen van allerlei ſoorten, tot zeer goedkoopen prijs en zeer goed, vervaardigd. De bouwſteenen, werkſteenen, vuurſteenen, en bovenal de zoogenoemde ſteenkalk van de beste hoedanigheid, worden in groote hoeveelheid van de laatstgenoemde plaats verzonden."

„ — Naauwelijks zet men eenen enkelen voet van het kool-

 ge-

gebergte rondom Luik in het lagere *Limburgsche*, of een geheel landelijk tooneel vertoont zich allerwegen. Een aantal verſtrooide hutten, deels van hout, deels van gebakken ſteen; heerlijke weiden met grazend vee; heuvels, golvende met treffelijk graan, of ook met hoogſtamde boomen verſierd, en de woningen zelve overal met vrolijke landlieden bezield; dit alles verſchaft een allezins bekorend gezigt. Inderdaad, wanneer men hier elken landman, als het ware, op zijn eigen grond, den onderſcheidenen landbouw, zoo wel omtrent zijn vee, als omtrent zijne akkers, ziet verrigten, dan zou men welligt alhier het eigenlijke paradijs zoeken, waar de mensch, overeenkomſtig zijne natuurlijke beſtemming, de aarde bebouwe en bezit. Van huis tot huis bijkans ontmoet men den boer van echten ſtempel, die van de vette melk zijner goed geſpierde koeijen de treffelijkſte kaas bereidt, dan weder den naarſtigen ſpinner of wever, die de wol zuivert en bearbeidt en daarvan goede kleedingſtoffen vervaardigt, of wel bij een talrijk huisgezin de belangrijke hoedanigheden van landman, wolſpinner en wever onder één dak, ja in één perſoon vereenigt."

Ziende, dat het onmogelijk is, den veel omvattenden, afwisſelenden inhoud van het werkje door aanhalingen maar eenigzins te doen kennen, willen wij liever de dagteekeningen der acht brieven, benevens de in hetzelve zoo nuttige kaarten en platen, nog opgeven, ten einde over den loop der reize en een en ander wat nader te doen oordeelen, en eindelijk van de aanmerkingen gebruik maken, welke op het einde, als eene ſoort van recapitulatie, voorkomen. *Antwerpen* (reize derwaarts en verblijf;) *Brugge*; *Brusſel*; *Leuven*; *Luik*; *Aken*; *Keulen*; *Arnhem*. — Kaart van België, met de postroute en afſtanden der ſteden; Gezigt op Antwerpen over de Schelde; Platte grond van Antwerpen; Schouwburg te Rijsſel; Gezigt op het kasteel Schoonenberg bij Laken; Vergezigt van het kasteel Schoonenberg op Brusſel; Platte grond van Brusſel; Het Park te Brusſel; Eene burgervrouw van Brusſel, met hare dienstmaagd van de markt komende; Boerinnen, uit den omtrek van Brusſel, naar de markt gaande.

„De gevoelens der Belgen omtrent hun toekomſtig lot ſtaan nagenoeg gelijk met hunne afzonderlijke wenſchen." Sommigen verlangen een afzonderlijk volksbeſtaan; eene andere partij vleit zich met eene naauwe verbindtenis met Engeland,

waar-

waarin dit land een afzonderlijk deel en bestuur zou kunnen uitmaken; eene derde partij verklaart zich voor een onafhankelijk medebestaan met Frankrijk, onder een afzonderlijk bestuur, of wel, des noods, voor eene departementale inlijving met dat land, op den laatst voormaligen voet; nog eene vierde partij hecht zich aan de voormalige betrekkingen met Oostenrijk, en — om niet te spreken van eenen kleinen aanhang voor Pruissen — de vijfde en verre de grootste verkiest Holland onder Oranje: wordende gronden en tegengronden van ieders gevoelen door den Schrijver opgegeven en beredeneerd.

„ Eene andere bijzonderheid, van welke ik, in mijne voorgaande brieven, niet gewaagde, was het uiterlijk voorkomen en karakter der Belgen, dat zich zoo regtstreeks van andere natiën onderscheidt. Natuurlijkerwijze maakte het eene gedeelte hierin een aanmerkelijk verschil met het andere. Dat van het oude Vlaanderen heeft nog de meeste hoofdtrekken bewaard, die aan de Nederlanders in het algemeen eigen plagten te wezen. Die deelen daarentegen, die of aan Frankrijk grenzen, of tot de Rijnoevers naderen, bezitten slechts weinige overblijfselen daarvan. Over 't geheel zijn de mannen wij welgemaakt, ofschoon een weinig te gezet naar evenredigheid hunner lengte, welke doorgaans zeer middelmatig is. Behalve de Luikenaars, die, als 't ware, eene natie op zichzelve uitmaken, teekent het gelaat meer rondheid dan scherpte, en men ontmoet alzoo, op het uiterlijk aanzien, geenszins die schranderheid, dat vernuftige en zelfstandige, hetgeen men anders uit den over het geheel genomen gezonden dampkring zoude vermoeden. De gestrenge Gelaatkundige bemerkt misschien dadelijk eene vermenging van ras, welke haren oorsprong heeft in eene langdurige overheersching onder verschillende Hoofden, in de uit Frankrijk overgevoerde zeden, en in het toenemend gebruik eener vreemde taal bij den middel- en de hoogere standen. — Onder de vrouwen ontmoet men eene groote menigte van meer dan dagelijksche gezigten, die zich boven het middelmatige verheffen; alhoewel men haar, over het geheel genomen, al mede naar evenredigheid al te gezet, en armen en beenen te kort, moet noemen.

„ Nog eene andere opmerking biedt mij de inwendige rijkdom des lands, die, bijkans overal, deszelfs bewoners tot eene ongemeene nijverheid lokt. Betoogerende, gelijk ik u reeds

 meld-

meldde, zijn veelal de gezigten, door de hand der natuur, zonder tooisel der kunst, wijd en zijd verspreid. Maar van te hooger waardij is deze aanschouwing, omdat de landbouw in al zijnen heerlijken omvang alles bezielt; terwijl juist daar, waar de kool- of ijzer-mijnen hare nuttige voortbrengselen aanbieden, eene dubbele vruchtbaarheid zich verspreidt, en de enkele vinger des landmans bijna den arbeid van den geheelen ploeg vergoedt. — Van de fabrijken en trafijken heb ik te voren reeds zoo veel aangeteekend, dat elke herhaling slechts zou dienen om den toegewezen lof te verzwakken.

„ Ook de kunsten, hoe zeer ver beneden den roem, dien de Vlaamsche school eenmaal te regt bezat, worden niet vergeten; en de lust, die in vele steden zorgvuldig aangehouden en meer en meer ontstoken wordt, belooft eene steeds gelukkiger toekomst; enkele meesters betreden reeds het oude voetspoor met vrucht, om aan andere natiën den lauwer der overwinning te betwisten. Het aandenken aan groote meesters moet deze streving bij aanhoudendheid versterken. De leeningstoel zelf van den grooten RUBENS, thans nog in de Schilderschool te *Antwerpen* prijkende: deze rood-lederen stoel, met kleine spijkers van geel koper ineengezet, en in den rug met zijnen naam, zijn wapen en het jaartal van 1633 voorzien; deze stoel, waarin de groote man duizenden zijner stoute gedachten ontwierp en in een onnavolgbaar koloriet uitdrukte, moet gewis elken kunst-zin uitlokken en tot nastreving dringen. De beste stukken, 't is waar, zijn uit deze gewesten vervoerd, en men mist daardoor de keurigste voorbeelden; dan, het bestaan der afzonderlijke kabinetten (waarvan boven breeder melding) van onderscheidene liefhebbers kan misschien dit gebrek, ten minste eenigermate, vergoeden, en welligt wordt hierdoor de gelegenheid geboren, om den smaak naar den tegenwoordigen meer beschaafden tijd te wijzigen, het genie zuiverder te rigten, en de sieraden aan de eenvoudigheid der natuur zelve te onderwerpen."

Oden en Gedichten van Mr. RHIJNVIS FEITH. *Vde en laatste Deel. Te Haarlem en Zwolle, bij* F. Bohn *en* D. van Stegeren. 1814. *In gr. 8vo. f* 3-12-:

Het is geheel aan den Recensent te wijten, dat dit werk eerst

eerst nu in dit Tijdschrift vermeld wordt. Het is onnoodig, redenen ter verschooning bij te brengen (welke noch bij den Heer FEITH, noch bij het Publiek, misschien, van genoegzaam gewigt zouden geacht worden) voor deze zoo late aankondiging, welke weinig meer zal kunnen behelzen dan den nagalm van den regtmatigen lof, van alle zijden reeds den Dichter toegebragt. Al komen wij wat achteraan, wij ontvingen toch dezen bundel met het hoogste genoegen, beschouwende denzelven met eenen zekeren eerbied en met een gevoel, niet ongelijk aan de aandoening, welke men ondervindt bij het ontvangen van het laatste geschenk eens dierbaren vriends, die ons voor altijd vaarwel zegt. Inderdaad, de Heer FEITH heeft, als Volksdichter, aanspraak op de erkentelijke hulde zijner landgenooten, welke hij, sedert zoo vele jaren, door zijne regt vaderlandsche zangen zoo hartelijk aan zich verbond. De vriend zegt den vriend vaarwel. FEITH, de zoo algemeen geliefde Dichter, neemt afscheid van zijne medeburgers, door hun de laatste uitboezemingen van zijn hart aan te bieden. Hij doet dit op eene wijze, welke hem allezins tot eer verstrekt. „ Ik heb (zegt hij, in het voorberigt) als oud Nederlander, ik heb als Christen gedicht. Zeker verliezen mijne Landgenooten als Dichter thans aan mij weinig. Grooter Dichters hebben mij vervangen, en bij gunstiger tijden (want wie durft nu (*) hartetaal spreken?) zullen derzelver voortbrengselen, wat de kunst betreft, hun mijn verlies ongetwijfeld dubbel vergoeden. Maar deze bemoedigende gedachte late men mij, dat, bij hoe veel minder kunst dan ook, mijne gedichten toch altijd door derzelver inhoud, en het warm gevoel, daar ze mede vervaardigd werden, bij Nederlandsche en godsdienstige harten eenige waarde zullen behouden, en mogelijk hier en daar nog een gevoel verwekken, of verlevendigen, dat den onsterfelijken mensch helpt vormen, en 't welk de kunst alleen noch verwekken, noch verlevendigen kan." Behalve deze bescheidene en (wie zoude er aan twijfelen?) opregte betuigingen van onzen eerwaardigen Dichter, trof onze aandacht nog bijzonder 's mans aanmerking, rakende de hoogte, tot welke de dichtkunst thans bij ons geklommen is. De vrees, door den Heer FEITH geuit, dat de navolgers van de nu nog bloeijende meesters in de kunst

(*) Dit werd geschreven in November 1812.

kunst gevaar loopen van, op den duur, in den trant van ZWANENBURG te vallen, verdient, zonder twijfel, aller behartiging. De Recensent zelf heeft eene soortgelijke aanmerking elders reeds (*) gemaakt; en, wanneer men de zaak onpartijdig inziet, valt het niet te loochenen, dat men zich, sedert eenigen tijd, te veel toelegt op verheffing, niet zelden ten koste van het gevoel. Doch de Heer FEITH, alleen het oog hebbende op eenige weinige Dichters van eene hooge vlugt, schijnt onderscheiden andere, regt verdienstelijke, Zangers, die den meer lagen, doch niet gemakkelijk te vatten, den zachten, teederen of bevallig-naïven toon zoo uitmuntend weten te treffen, niet volkomen regt te doen. Er zijn er toch, die in den opgegevenen trant allergelukkigst slagen. Doch men laat hun dikwijls niet het regt wedervaren, dat zij verdienen; daar men het *genre* niet genoeg onderscheidt, maar meestal, wanneer men van Nederlandsche Dichters spreekt, zich alleen bepaalt tot eenige weinigen, die uitmunten in het (gelijk de Heer FEITH zich uitdrukt) tegenwoordig bijna alleen bewierookte vak. Dit is te bejammeren, en ontmoedigend tevens voor menig waarlijk verdienstelijk Dichter, die wel de hooge vlugt van eenen HELMERS of LOOTS niet bereikt, maar, in zijn vak, toonen uit het speeltuig weet te lokken, welke HELMERS of LOOTS niet betrappen kunnen. Het ontbreekt niet aan Dichters, die aanleg en bekwaamheid hebben, om de andere dichtsoorten te beoefenen; maar, veeleer, aan algemeenen smaak voor deze, zoogenaamde, mindere dichtsoorten. Alles moet thans in de hoogte zijn en vliegen; en deze algemeene smaak heeft nu reeds eenige *Zwanenburgianen* voortgebragt, die geen vers kunnen maken, waarin niet de Adelaar (de Condor begint hier en daar, naar wij hebben opgemerkt, vrij wat in trek te komen. Wie weet, wat gevolgen hieruit, op den duur, voor den Adelaar niet ontstaan kunnen!) op trotsche en forsche vleugelen het schitterend licht der gloeijende zonne in het brandend aangezigt vaart, enz. enz.

De aanmerking, door den Heer FEITH geopperd, schijnt ons belangrijker te zijn, dan velen misschien denken. Doch, waarom geeft hij slechts wenken? Hoe gepast en nuttig, hoe regt welkom zoude niet eene opzettelijke verhandeling over dit

(*) *Vaderl. Letteroef.* voor Febr. 1815. Boekbesch. bl. 76 en 77.

en onderwerp van zulk eene hand zijn! — Dan, wij gaan over, om onze Lezers eenig nader verslag te geven van dit dichtwerk. Wij kunnen ons echter, uit gebrek aan ruimte, bij ieder dichtstuk niet afzonderlijk ophouden. De Opdragt aan den *Souverein* beviel ons bij uitnemendheid. Zij is kort, kiesch, keurig, waar, krachtig en roerend. De Dichter heeft hier den juisten toon getroffen. Men oordeele uit de vier eerste regels, welke wij meesterlijk noemen:

Door eeuwen, trotsch op roem en heil in 's Lands Historie,
  Door bittre ervaring, duur voor ramp en schand' gekocht,
Heeft de Almagt zelf beslist, dat Neêrlands bloei en glorie
  Voor eeuwig aan 't bezit van Nassau is verknocht.

Onder de schoonste stukken meenen wij voorts de eerste Ode, *Voorzienigheid*, te mogen rangschikken. Uit den aanhef zal men reeds FEITH's meesterlijke dichtpen ontwaren:

Waar ben ik? zwalt het Noodlot schrikken,
  Natuur bedwelming voor mijn treên?
Of stuuwt de Tijd in oogenblikken
  Een aantal eeuwen voor mij heen?
Verdichting bloost en zinkt in 't duister,
En Marathon's en Canne's luister
  Schijnt naauw een flikkring meer te biên.
Span, zangster! span de Heldensnaren,
En grijp met godenkracht de jaren,
  Die grijs van daden henen vliên.

Het aardrijk davert — wapens blikkren,
  Waar 't lijdend menschdom angstig dool'.
De vreeslijke oorlogsblikſems flikkren
  In 't eeuwig ijs der wereldpool.
Hoe? leef ik in Homerus tijden,
En zie ik Goden Goôn bestrijden,
  Naar willekeur van 't blind besluit?
Of stort het Noodlot al de ellende,
Die de Aardkloot van zijn' oorsprong kende,
  Vereenigd op mijn' tijdkring uit?

Men vergelijke, deze regels lezende, FEITH's eigene, zoo even opgegevene, betuiging, en beslisse, of ons land aan zulk een' Dichter weinig verliest!

Lief

Lief en schilderachtig is ons het stukje, *De Weelde*, voorgekomen. De volgende coupletten bevielen ons ongemeen:

Als het eerste Roosje ontluikt,
Of de Berk wellustig ruikt
Na een' zwoelen voorjaarsregen;
Als een zwerm van Bijtjes stroomt
Om den bloesem van 't geboomt',
Smaakt er 't hart een hemelzegen.

Als de morgen paarlen strooit,
En de kim met purper tooit,
Als de zon zich neigt naar 't westen;
Onder arbeid, bij de rust,
Aan het maal, gekruid door lust,
Geeft Natuur er vreugd ten besten.

Is het dagwerk afgedaan,
Vrolijk lacht er de avond aan;
Gulle kout zal 't hart onthalen;
Of het Boschje lokt de min
Tot zijn zwijgend lommer in,
Bij 't gezang der Nachtegalen.

Zinkt in 't eind' de koele nacht,
Zielrust schudt de peuluw zacht,
En geen wroeging drenkt met alsem,
't Leger zwelt de leden aan.
Onschuld zinkt op rozenblaân,
En haar slaap is levensbalsem.

Lief en eenvoudig-roerend is het, slechts uit drie coupletten bestaande, gedichtje: *Aan eene Moeder.* De stukken, aan eenige Karthaagsche en Grieksche helden toegewijd, zijn, naar ons oordeel, onder de besten van dezen bundel te tellen. In deze dichtsoort bezit FEITH groote verdiensten. Wie herkent niet uit onderscheidene trekken van het dichtstuk EPAMINONDAS den voortreffelijken Zanger van DE RUITER? Ook de twee volgende stukken, *Leuctra* en *Mantinea*, vooral het laatste, zijn zeer fraai, in den echten stijl van FEITH. *De zomersche Dag op het Land, eene Cantate*, heeft zeer vele schoonheden van *détail*. Men weet, dat de Heer FEITH

ook

ook in de beschrijvende poëzij meesterlijk pleegde te slagen. Dat hij de kunst nog verstaat, moge het volgende *recitatief* bewijzen:

Het leven ruischt door 't veld, de melkmeid laat zich hooren.
  De grendel knarst, de deur ploft tegen muur en wand.
Reeds trekt het logge paard gebukt de lange voren,
  Reeds piepen de assen, zwaar beladen, door het zand.
De schapen blaten uit het dal de weide tegen.
  Het logge rundvee loeit zijn vreugd al grazend uit.
Der Herderinnen lied verheft den morgenzegen,
  En door het vreedzaam veld weêrgalmt de herdersfluit.

Het geheele eerste deel van deze (al te uitgebreide) Cantate beviel ons bij uitstek. Wij zouden echter oordeelen, dat de in het tweede deel ingevlochten *Romance* de harmonie van het geheel aanmerkelijk benadeelt. Men vergelijke het *tralala* en *hopsasa*, op bl. 146, met den statigen en verhevenen toon, die er op volgt. Overigens treft men in dit stuk onderscheidene proeven aan van 's Dichters vermogen in de klanknabootsing. Schoon men tegen het *snorre*, in dezen zin (bl. 156) eene taalkundige bedenking zoude kunnen maken, meent men toch hier het spinnen te zien en te hooren.

Trip trap, trip trap, wipt de voet,
En het snorrend raadje spoedt.
. . . .
't Zal een draadje, zacht en fijn,
Voor mijn Bruigoms hembdje zijn.
Trip trap... kirr.... hoe knarst de spil...
Pof! — daar staat mijn raadje stil!

Het dichtstuk: *Aan* NAPOLEON, is krachtig. Regt dichterlijk zijn de volgende coupletten:

Getuigt het, bange tachtig jaren,
  Toen Neêrland, door zijn deugd nog groot,
Het magtig Spanjen op de baren,
  En op het slagveld weêrstand bood!
Zijn stalen moed kon martelvuren,
Schavotten, honger, pest verduren,

Ver-

Vertrouwde op God en overwon!
Daar rees het zaligst Land der aarde,
Dat aan zijn' voorſpoed, roem en waarde
Twee ſchittrende eeuwen boeijen kon.

Zoo bonst de Zee op klip en rotſen
Al dondrend met haar golven neêr,
De Blinkworm blijft haar woede trotſen
En ſpot met al 't geweld van 't Meer.
Zoo rijst, in walm van ambergeuren,
De Feniks, ſchoon van dos en kleuren,
Op 't ouderlijke nest uit de asch,
En ſchudt en klapt de vlugge wieken,
En groet het blozend uchtendkrieken,
Sabea! op uw kruidgewas.

De Gedachten op 's Dichters zestigſten Geboortedag bewijzen, dat het den Heer FEITH, in zulk een' gevorderden ouderdom, nog niet aan vuur ontbreekt. De volgende klanknabootſende regels mogen de gegrondheid onzer vroegere opmerking bevestigen. Bladz. 182 heet het van den Dood:

Dat dor, holoogig Rif, mijn ſchaauw van allen kant;
Die vreesſelijke zeis in zijne ontvleeschte hand;
De lijken, die zijn' troon van bekkeneel omringen;
Die aaklig zwarte ſtoet, zijn eeuwge hovelingen;
Dat klinken van de ſpaê, dat dof geplof der klont
Op 't holle van de kist; die weêrgalm in het rond;
Dat ſomber kerkgewelf; dat vurig toortsgeflonker
Op de enkle witte zuil bij 't alverzwelgend donker;
Die vreesſelijke zerk, die op mij nederzinkt;
En dan, die eeuwge nacht, waarin geen ſtar meer blinkt!
God! wat al ijsſelijkheên!

Mijn laatſte Dichtſnik. Dit ſtuk roerde ons bijzonder. Wel den Grijsaard, die op zulk eenen toon zijnen zwanezang mag uitboezemen! Hij heeft gewisſelijk zijnen roem niet overleefd. Neen, het moet zijn zwanezang niet zijn! Het geheele ſtuk bewijst, dat de echte dichtgloed nog in de aderen des eerwaardigen Zangers ſpeelt. Wie nog zoo kan zingen, mag niet zwijgen. Het vaderland hoort nog met hetzelfde ge-

genoegen als vóór dertig jaren de toonen dezer lier. De hand, welke haar beſpeelt, is niet *half verdord.* Zij bezit nog veerkracht genoeg, om vaste en ſtoute grepen te doen. Inderdaad, wij herkennen in dit ſtuk den teederen, gevoeligen FEITH. Liet onze ruimte het toe, wij zouden dit geheele vers, ter ſtaving van onze uitſpraak, overnemen. De herinnering aan vaderland en vrienden is vooral roerend. Het herdenken aan 's Dichters jeugd, te Leiden doorgebragt, doet eene treffende werking:

ô Leyden! doodſche graven gapen,
  Waar 'k eenmaal rozen heb geplukt.
Ach! al die Dierbren zijn ontſlapen,
  Of door den tijdgeest weggerukt!
Uw reine grachten, ſchoone ſtraten,
Zijn mij nu eenzaam en verlaten.
  Ik treur, waar 't lot mijn ſchreden ſtiert;
Maar, waar mij alles heeft begeven,
De Kruyff! zijt gij mij nog gebleven,
  Een zuil, die mij een' bouwval ſiert!

. . . .

Nu, in dat huis, dat Man en Gade
  Ten heiligdom van ſmaak herſchiep,
Waar ieder vriendenmaal nog ſpade
  Eén rein Socratiesch maal herriep.
ô Schultens! 'k zal uw' naam niet noemen...
De Kruyff! ik zal dien traan niet doemen,
  Die ook mijn hart zoo heilig is.

. . . .

. . . .

En vervolgens:

ô Dierbren! die mijn ziel blijft eeren,
  Waar weemoed uit mijne oogen ſchreit,
Zou u mijn hart terug begeeren?
  Neen! 'k juich in uwe zaligheid!
Gij ſtierft nog eedle, vrije Belgen;
Gij zaagt geen Vaderland verdelgen;

Gij krompt niet weg van smaad en schand';
Maar ik, ik, die hier om bleef zwerven,
Die alles om mij heen zag sterven,
Ik overleef mijn' Vaderland.

Mijn Vrienden! laat mij eenzaam weenen;
Mijn vuur en kracht zijn weggestormd.
Ach! alles, alles is verdwenen,
Wat mij tot Dichter heeft gevormd!
Wat eischt gij, dat ik meer zal zingen?
Mijn stem kan tot het oor naauw dringen;
Zij is het koeltje langs het strand,
Dat, als de storm is afgedreven,
De schmale berken nog doen beven,
Die op een zandduin zijn geplant.

Wat zou, wat kan mijn hart verblijden,
Mijn' geest verheffen tot een' zang?
Een Menschdom, half verteerd door lijden,
Verminkt, ontadeld door den dwang?
Zou ik, die, jongling, u vereerde,
Mijn Vaderland! waar 't Noodlot keerde,
Als grijze u honen door mijn Lied?
Neen! 'k zal uw' roem ook zwijgend staven.
Ik zong de grootheid der Bataven,
Mijn Lier zingt hun' Verdelger niet!

Dan, deze dichtsnik is de laatste niet geweest, en wij mogen met reden verwachten, dat de volgende, hier bijgevoegde, stukken nog door anderen zullen gevolgd worden. Na de nieuwe, zoo rampzalige gebeurtenissen in het naburig Frankrijk, dat land der muitzucht en beroering, mag men billijk verwachten, dat mannen, als FEITH, door heilige, geestverheffende gezangen, den vaderlandschen moed meer en meer zullen doen ontgloeijen.

De Val van NAPOLEON, hier voorkomende, is stout en vaderlandsch, zoo als men van den vaderlandschen FEITH verwachten mogt. Het profetische, dat de Heer FEITH hierin opmerkt, komt ons geheel niet bijzonder voor. Iedereen toch konde reeds in Maart 1813 den val des Dwingelands

voor-

voorzien, en weinigen voorzeker hadden toen verwacht, dat hij nog zoo lang weêrstand zoude geboden hebben; terwijl ook toen reeds bij velen de stille hoop gekoesterd werd, dat dit land, aan de heerschappij van Frankrijk onttrokken, onder het bestuur van het Huis van Oranje zoude gebragt worden. Bijzonder troffen ons in dit dichtstuk de volgende regels:

. . . .
De dood eens zoons werd door een Moeder
  Niet als de grootste ramp gevreesd;
Maar hem, met naauwlijks denkbaar grouwen,
Als zeedlijk monster weêr te aanschouwen,
  Tot dier, tot duivel *vaak* verneêrd;
Daar heeft zij, zinloos *vaak* van smarte,
Met duizend dolken in het harte,
  Zijn' dood als gunst van God begeerd!

De Heer FEITH behoefde waarlijk geene verschooning te vragen voor de plaatsing van het laatste dichtstuk, een gedenkteeken aan 's Dichters Echtgenoot, in 1813 overleden. De Recensent houdt het daarvoor, dat, zoo lang het gevoel niet uit de Dichtkunst gebannen wordt, dergelijke gelegenheidsverzen, waarin het hart zoo treffend spreekt, van onschatbare waarde zullen blijven. Deze regt hartelijke uitboezeming van 's Dichters gevoel gelezen hebbende, maakten wij, bij onszelve, de opmerking, dat het lot van den Heere FEITH toch bijzonder gelukkig is geweest. Door de fortuin genoegzaam begunstigd, konde hij zich, onbezorgd en kommerloos, geheel overgeven aan de beoefening der edelste kunst. In zijne jeugd — het tijdperk, waarin deze voordeelen het meest op prijs worden gesteld — als Dichter bewierookt, de lieveling der Natie, en op den duur steeds van alle braven geacht, vond zijne eerzucht eene ruime voldoening. Hij schijnt bijna geene rampen gekend te hebben dan de algemeene van het vaderland, welke hem, als man van fijn gevoel en regtschapen patriot, wel bijzonder moeten getroffen hebben, doch welke tevens die gevoelige en stoute gezangen deden ontstaan, waardoor hij den naam van vaderlandschen Zanger, bij uitnemendheid, verwierf, en zijn dichtroem werd vereeuwigd. Gelukkig, bovenal, in den huisselijken kring, mogt hij zijne geliefde en hem lievende Echtgenoot ruim veertig jaren bezitten. Zij schonk hem negen kinderen,

 die

die alle reeds gevestigd zijn, en thans de hoedende zorg hunner ouders ontberen kunnen. De Dood had eerbied voor zijne woning. Gedurende die veertig jaren ging hij dezelve steeds voorbij. Eindelijk trad hij voor het eerst op den drempel. Hij wenkte slechts, en 's mans Gade volgde hem gewillig. Zacht en zalig ontsliep zij, met de volkomenste zielerust. Zij ging haren Echtvriend vooruit. Zij zal de Engel zijn, die hem tot haren Hemelschen Vader leidt... en dáár verbeiden dan beide ouders hunne kinderen, wanneer deze hunne taak in het proefperk hebben afgedaan. — Waarlijk! het leven van FEITH, als mensch, burger, huisvader, en dichter, levert de heerlijkste trekken op voor een tafereel van aardsch geluk, dat schaars den sterveling te beurte valt. Moge dit geluk, thans door den dood eener geliefde onderbroken, niet verder gestoord worden, maar voortduren tot aan zijnen jongsten levensstond, welke spade aanbreke!

G. BAKKER *aan zijne Landgenooten. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 8 *Bl. f* :-2-:

Beluisterd Gesprek, met een' Parijschen Brief, stig(ch)telijk voor Roomschen en Onroomschen. Te Amsterdam, bij J. ten Brink, Gz. 16 *Bl. f* :-2-:

Een woordje aan iederéen; of Zamenspraak, enz. Door A. J. LASTDRAGER. *Tweede Druk. Te Utrecht, bij* F. D. Zimmerman. 23 *Bl. f* :-3-:

Het is door toeval, dat dit stukje zoo veel later dan andere zijns gelijken wordt vermeld. Wij betuigen anders, hetzelve der goedkeuringe en aanprijzinge vooral niet minder waardig te keuren, dan eenig ander, waarvan wij verslag hebben gedaan. Eenvoudig, maar bondig, in ééns doorloopende, maar niet min klaar en geregeld dan vloeijende, houdt het eenigzins het midden tusschen eene vurige redevoering en eene afgemeten redenering, en verliest hierbij geenszins. Enfin, het stuk is te kort om er lang bij stil te staan; maar het voert de meeste algemeene punten ter opruiming en bemoediging aan, en zulks met eene wel vaardige en geschikte hand. Wij danken

ken den Heer BAKKER, en hopen, dat de vereischte uitwerking niet zal achtergebleven zijn.

Dit ſtukje heeft bijzonder ten oogmerk, den Roomsch-Katholieken een vaderlandsch hart onder den riem te ſteken. Hetzelve heeft deze eerſte verdienſte van dergelijke ſtukjes, dat het er waarlijk net zoo uitziet, alsof het geſprek zoo gehouden ware. De inhoud is beſtrijding der vreeze voor partijdigheid jegens hunne geloofsgenooten, en des denkbeelds, dat zij in dit opzigt verloren hebben bij de tegenwoordige orde van zaken, en misſchien zouden kunnen winnen bij eene nieuwe omwenteling. De gronden zijn: dat NAPOLEON een vijand is van den Godsdienst, gelijk van alles goeds, — dat wij in geen geval LODÉWIJK kunnen weerom krijgen, — en dat er ook ruim zoo veel kans is, dat de Prins van Oranje — alware het maar om hen te winnen — den Roomſchen beſcherming en gunst zal betoonen, als LODEWIJK, die, in allen geval, nooit vele partijdigheid voor hen getoond heeft — misſchien juist om de Protestanten te believen, en hun zijn eigen geloof te doen vergeten. — Wij kunnen het werkje niet dan in allen opzigte prijzen; ſchoon wij altijd vreezen, dat zulke ſtukjes niet genoeg zullen komen in die handen, waar zij eigenlijk van belang zijn, — die der mingeoefende menigte.

Nog een ſtukje voor het volk, inzonderheid der min beſchaafde klasſen. En tot onze vreugd lezen wij op den titel: *Tweede druk*. Het verdient deze onderſcheiding niet minder, dan dezelve, juist daarom, van belang is. Het loopt over alle de voornaamſte bezwaren tegen de tegenwoordige orde en ſtand der zaken, — landmilitie, Franſche wetten, enz. enz. Het behandelt die in eene zamenſpraak, waarin de regte volkstoon ons toeſchijnt bijzonder wel getroffen te zijn. Het redeneert in dien trant regt bondig. De Heer LASTDRAGER verdient over hetzelve allen lof en aanmoediging. Waarlijk, het is van belang, dat hun, die den zegen onzer laatſte Omwentelinge, en de zuivere bedoelingen van het Bewind, nog miskennen, die zich door kwalijkgezinden, malle betweterij of bekrompen eigenbaat laten vervoeren tot gemor, en voor het minst ſlappe handen ronddragen, bij de tegenwoordige behoefte aan eensgezinde kracht en geestdrift, —

 het

het is van belang, dat hun de oogen geopend worden. En dit woordje is daartoe een uitmuntend hulpmiddel. Wij moeten eenen ieder aanbevelen, hetzelve zoo veel mogelijk te verspreiden en in de regte handen te helpen brengen.

Memorie gerigt aan den Koning, in Julij, 1814, *door den Heere* CARNOT, *Luitenant-Generaal, enz. enz. enz. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. 1814. *In gr. 8vo. VIII*, 55 *Bl. f* :-15-:

Het is al verscheiden weken geleden, dat wij deze Memorie lazen. Door een toeval bleef zij tot hiertoe, onbeoordeeld, bij ons liggen. Het publiek verloor daar niet veel bij. De eigenlijke liefhebbers van politiek hebben eene uitvoerige beschouwing van dezelve in den *Herkaauwer* kunnen lezen. En voor hen, die geene bijzondere zucht tot staatkundige bespiegelingen, uit den schrikkelijken maalstroom der omwentelingsperiode, hebben overgehouden, bevat zij waarlijk niets aanlokkelijks, maar integendeel zeer veel terugstootends.

Het heeft zelfs zijne belangrijke zijde, dat wij het stuk nu eerst in handen nemen. Dit bespaart ons een groot deel verwondering en gissingen, hoe het mogelijk ware, dat iemand zoo onbeschaamd, zoo stout, zoo mal revolutionair kon snappen, als in dit stuk geschiedt. Geen wonder, hij verwachtte den ouden Baas spoedig terug; hij was reeds van de stevigheid van het complot verzekerd, dat hem moest terugbrengen; hij had misschien reeds order om die Jakobijnsche begrippen op te krabben en te verdedigen, en meteen dien haat tegen de getrouwe aanhangers van den Koning te wakkeren, van welken de Aartsdwingeland welhaast zijnen steun en zijne kracht meende te maken. Ja, nu wordt ook deze taal te gelijk verstaanbaarder, en nadrukkelijker ter waarschuwing voor ons: „ De magtige natie zal weldra tot zichzelve zijn „ gekomen van de ontsteltenis, welke de plotselinge verschij„ning eener voorbeeldelooze Coalitie, welke *niet vernieuwd „ kan worden*, bij haar heeft te weeg gebragt. Zij, die men „ *vernield* dacht, zijn niet meer dan *verstrooid*; en indien een „ dergelijke *kruistogt*" enz. Wie herinnert zich dit zelfde woord uit de proclamatiën van NAPOLEON niet? In één woord, deze zottelijk-patriotsche Memorie, vol geschreeuw te-

zegen den aanhang des Konings, ja tegen den Koning zelv', vindt hare oplosſing in de komst van BUONAPARTE, gelijk zij wederkeerig ten ſleutel zoo wel van de mogelijkheid als van de gevolgen dier komſte kan verſtrekken. Bij een zoo zwak bewind (de goede LODEWIJK werd door niets dan verraders of onkundigen en zorgeloozen omringd) moest eene gevaarlijke gisting van den ouden zuurdeeſem ontſtaan, moesten de duivelen, die uit den hemel gevallen waren, pogen hunne netten te ſpannen, moest het gezwets van vrijheid bij de oude republikeinen, vooral van krijgsroem bij de ſoldaten, en in het algemeen van herſtel der nationale grootheid, een gevaarlijk zaad van vernielenden opſtand worden.

Ziedaar dan het oogpunt, waaruit wij deze Memorie aanzien, en het éénige nut, dat er uit te trekken is. De redeneringen zijn Fransch, dàt is, vooral in wijsgeerige onderwerpen, oppervlakkig, ſchoonſchijnend, doch weinig beteekenend; even zulke kaartenhuisjes, als waarop wij voorheen onze vrijheid en ons geluk meenden te kunnen bouwen, doch waarmede wij zoo deerlijk zijn ingeſtort. De ſtijl is vrij lam, en, tot de vertaling toe, verre van meesterlijk.

Bij het intrekken van NAPOLEON BUONAPARTE *in Parijs. Door* PETRONELLA MOENS. *Te Utrecht, bij* F. D. Zimmerman. 15 *Bl. f* :-6-:

Viertal Vaderlandſche Gezangen, uitgeſproken in Felix Meritis, *enz. door* M. WESTERMAN. (*Inhoudende: Kreet aan de Menschheid; Aan Amſterdam; Het Geuzenlied; De gewaande Dood van* NAPOLEON.) *Te Amſterdam, bij* J. G. Rohloff. 32 *Bl. f* :-12-:

Krijgsliederen. Opgedragen aan alle Verdedigers van het Vaderland. Door B. KLIJN, BZ. *Te Amſterdam, bij* J. van der Hey. 15 *Bl. f* :-4-:

Wapenkreet. Door A. N. VAN PELLECOM. *Te Schiedam, bij* J. H. Sweben. 16 *Bl. f* :-4-:

Lofzang aan de vrijwillige Verdedigers van het Vaderland. Door

Door D. H. TEN KATE VAN LOO. *In 's Gravenhage, bij* A. van Hoogstraten, Jun. 7 *Bl. f* :-4-:

Wij kunnen slechts een kort verslag van de menigte der dichtstukjes geven, welke de vaderlandsche geestdrift wederom oplevert. Wij meenen daarmede ook te beter te kunnen voldaan, in zoo verre de Dichters, en hunne manier en trant, reeds bekend — of zoodanig zijn, dat de stukken juist niet als voortbrengsels der kunst zijn te waarderen.

Het eerste heeft plaats met Mejufvrouw MOENS, wier eigenaardige wijze van gevoelen en zeggen zich hier niet verzaakt. Haar stuk deelt zich overigens in een' eersten en tweeden zang, in eenen krijgszang der vaders, der moeders en vrouwen, der Nederlandsche maagden, en slot. De maat wisselt op gelijke wijze af, maar heeft over het geheel dit bijzondere, dat de eerste en derde regel van elk couplet rijmeloos zijn. Wij lazen het vloeijende, zaakrijke, hartelijke gedicht met veel genoegen.

Niet min, noch min gunstig, bekend is WESTERMAN. Hij behoort veeleer onder de vaderlandsche Barden bij uitnemendheid. Zijne dichtader, anders aan een liefelijk kabbelend, ondiep stroompje niet ongelijk, bruist hier somtijds en graaft zich eene diepe bedding, zonder nogtans haar eigen karakter van zachte vloeibaarheid ooit duurzaam te verzaken. Allerbijzonderst behaagde ons, onder de vier hier gegeven stukjes, het Geuzenlied, om den inval, om het waarlijk keurig onderwerp, dat wij echter bij herhaling, met nog meer uitvoerigheid en duidelijkheid, ook naar de onkunde in de geschiedenis berekend, wenschen herhaald te zien. Over het geheel hebben wij zeer veel schoons in deze stukken aangetroffen. Verscheiden coupletten verrukten ons om derzelver fraaije beschrijving. Slechts stieten wij hier en daar op eene kleine duisterheid, op iets onbepaalds, raadselachtigs of vreemds in de uitdrukking, dat ons de vrijheid doet nemen om den Dichter te waarschuwen, dat zucht, om spoedig en teffens vloeijend verzen te maken, hem niet onachtzaam op de klaarheid, juistheid en bondigheid van den stijl doe zijn. Het is inzonderheid het stuk *Aan Amsterdam*, dat met den meesten rijkdom van gedachten en dichterlijke verdienste tevens de voornaamste aanleiding tot deze opmerking geeft.

Ook de naam van KLIJN is achtbaar in de poëtische en zui-

ver

ter patriotsche wereld. Deze zijne krijgszangen, op de meest geschikte, algemeen bekende zangwijzen gesteld, geven daarop nieuwe aanspraak. Zij zijn inderdaad voortreffelijk; zoo gepast, zoo warm, zoo eenvoudig, en tevens zoo vloeijend en fraai, als men maar wenschen kan. Het zou waarlijk jammer zijn, zoo er geen of weinig gebruik van gemaakt wierd. Ei liefhebbers van vaderland, dicht- en zangkunst, koopt en verspreidt deze stukjes, om zoo vele anderen bij het publiek te vervangen, die in een en ander opzigt doorgaans oneindig veel lager staan. Zijn we evenwel ook den Dichter eenen welmeenenden raad schuldig, zie hier denzelven. Geef enkele afzonderlijke liedjes, in den gewonen vorm, langs den gewonen weg! Zet er nieuwe, of slechts nog aan het beschaafdst publiek bekende, doch tevens eenvoudige en aardige zangwijzen op, en laat ze zoo langs de straat, of door het leger, zingen en orgelen! Dus vindt gij misschien het regte voertuig om vaderlandsche gevoelens in het hart te brengen of te doen ontluiken.

De Heer VAN PELLECOM is minder bekend. Hij heeft echter een' zeer goeden slag van dichten. Zijn vers is regt vloeijend en natuurlijk. Wij herinneren ons de reden niet, waarom hij bepaald had, de lier op te hangen; doch zouden hem dit bijna ontraden.

Bij den Heer TEN KATE hinderden ons eenige onnaauwkeurigheden in de taal. Ook zal hij zich op beknopte zaakrijkheid en eenvoudige kracht nog moeten toeleggen, om met onze tegenwoordige meesters eenigzins te kunnen vloot houden.

Hulde aan WATTIER-ZIESENIS, *ter gelegenheid van derzelver Afscheidsrepresentatie, den* 8*sten Mei* 1815. *Door Mr.* J. VAN 's GRAVENWEERT, *en* J. W. IJNTEMA. *Te Amsterdam, bij* de Wed. J. Döll. *In gr.* 8*vo.* 10 *Bl.* *f*:-5-8

Wij ontwaarden, bij het inzien van dit stukje, een treurig gevoel. Het voorgeplaatste *Berigt* toch gaf ons eenen wenk van eene tegenwerking, waardoor de Afscheidsrepresentatie van onze Nederlandsche MELPOMEEN, hoe luisterrijk in zichzelve, even onopgemerkt, als elke gewone Tooneelvertooning, is voorbijgegaan. Ja, terwijl de komst van eene bij-

kans vergoodde CATALANI reeds lang te voren in onze Nieuwspapieren aangekondigd, en bij elke voorſtelling haar lof daarin tot walgens toe gebazuind is, werd er voor of na geen woord gerept van eene Vaderlandſche Vrouw, wier onvergelijkelijk kunstvermogen onze Natie, in het vak des Tooneels, tot duurzamen roem verſtrekt. Het zij verre van ons, waarachtige verdienſten, waar en waarin ook uitblinkende, te miskennen; maar, wat toch was het, dat men in eene CATALANI voornamelijk bewonderde? Die ongemeene welluidendheid en dien omvang van ſtem, waarmede de Natuur haar boven andere begiftigd had. Dit is dus eene *gave*. Ten aanzien van de Kunst, was hare meerderheid, naar het oordeel van deskundigen, voor 't minst betwistbaar, en werd zij te dien opzigte door ſommigen, en met betrekking tot het tooneelmatige door ſchier allen, beneden eene GRASSINI en meer andere geſteld. WATTIER-ZIESENIS, daarentegen, (wij zeggen het met edelen trots) is geheel éénig in haar vak; en, hoe mild ook Natuur haar hebbe bedeeld, is zij oneindig meer verſchuldigd aan zichzelve. Zij toch wijdde het beste deel haars levens, harer krachten en gezondheid aan de beoefening der zoo ſchoone als moeijelijke kunst, waarin zij het dan ook tot eene hoogte heeft gebragt, dat zij, naar de getuigenis ook van vreemden, ſchier geene mededingſter heeft, en geene DUCHESNOIS, de roem des hedendaagſchen Franſchen Treurſpels, werd waardig bevonden, zich in hare ſchaduw zelfs te plaatſen. En die Vrouw is eene Nederlandſche Vrouw; zij is onze Landgenoote!... Dank hebben alzoo de huldigers van zoo ſchitterende verdienſten voor de gemeenmaking hunner dichtſtukken! Beide hebben wij met genoegen, met warme deelneming gelezen. De betrekking, waarin laatstgenoemde tot dit Maandwerk ſtaat, zou onze lofſpraak, bij ſommigen, eenigzins kunnen verdacht maken: wij moeten hem evenwel het regt doen van te zeggen, dat zijn ſtukje met innig gevoel, ja met geestdrift is vervaardigd; terwijl het eerſte meer nog den geoefenden Dichter verraadt. Ziet hier het ſlot-couplet van het tweede:

Groot zijt ge, o eedle Vrouw! in 't zwijgen als in 't ſpreken!
  Groot in gebarentaal, die niemand ſprak als gij!
Groot in de zieleſpraak, die, zonder zigtbaar teeken,
  De harten boeit en kneedt door zoete tooverij! —

Ja!

Ja! de Eeuw is fchitt'rend rijk in de eêlfte Kunst te noemen,
Die flechts op ééne Vrouw, als ZIESENIS, mag roemen.
'T Was Holland, dat haar fchiep! Wij juichen, fier van zin.
Maar noodloos is 't, WATTIER, dat wij uw' lof verkonden;
Gij hebt uw' Naam met dien van een LALAIN (*) verbonden,
Gij zult onfterflijk zijn als Nederlands Heldin!

(*) *Maria van Lalain*, het Vaderlandfche Treurfpel van den verdienftelijken NOMSZ, was het ftuk, dat zij tot haar affcheid had gekozen.

Mevrouw CATALANI *gefchetst, benevens eenige Bijzonderheden, deze uitmuntende Zangeresfe betreffende. Te Amfterdam, bij* E. Maaskamp. 1815. *In gr. 8vo.* 12 *Bl. Met het Portret. f* 1-4-:

Reeds in de vorige maand gaven wij eenig verflag van de bekwaamheden en gefchiedenis dezer beroemde Zangfter, uit Franfche tijdfchriften in ons Mengelwerk overgenomen. Sedert werd zij op het Amfterdamfche tooneel gehoord, en de ftem van ons publiek vereenigde zich met die van andere Europefche hoofdfteden, om haren lof tot de wolken te verheffen. Geen wonder; dat de nieuwsgierigheid nog al verder is gaande geraakt, en dat de Heer MAASKAMP, nimmer traag in dergelijk opzigt, dezelve ten fpoedigfte poogt te bevredigen.

Het hier aangekondigde ftukje beftaat, gelijk het onze, uit eenig berigt omtrent hare afkomst en lotgevallen, en verder beoordeeling harer talenten. Het eerfte, nogtans, verfchilt eenigermate van het onze. Hier gefchiedt geene melding van haren vader, en wordt zij gezegd, uit het klooster te *Gubio*, op haar vijftiende jaar, zich naar het Venetiaanfche tooneel begeven te hebben; terwijl de Kardinaal ONORATI als de eerfte opmerker en kweeker harer talenten voorkomt. — Voorts hebben wij hier eene opgave van de ontzaggelijke prijzen, die overal voor haren zang betaald werden, (als in Spanje 21 guineas entrée, te Parijs 45 francs, enz.) en die ons toch een weinig verwonderd doen vragen: hé! hoe komen wij dan toch, en wel nog zoo fchappelijk, aan hare gezochte waar? — Aardig is haar bezoek gefchetst der werkplaats van den Heer VAN BREE, waar zij, van ftalen der oude Romeinfche grootheid omringd, in eene foort van verrukking geraakte, die haar tot zingen noopte; waarop de Heer VAN BREE op zijne

ne beurt zijn kunstgenie voelde ontvlammen, en haar in het karakter van *Euterpe* fchilderde. — De fchattingen van haar talent, hier voorkomende, zijn meest Engelsch; en willen wij iets uit diegene overnemen, welke niet enkel prijst.

„ Lang vóór hare komst (in Engeland), begreep men, dat, naardien de eene zangfter uitmuntte in de hooge noten, eene andere in de lage toonen, de eene verbaasde door eené fchitterende uitvoering, en eene andere bekoorde door eene pathetieke liefelijkheid, Mevrouw CATALANI het zoo ver gebragt had, dat zij alle deze talenten in zich vereenigde. *Nimmer werd de verwachting van het publiek meer te leur gefteld.* CATALANI bezit ieder talent; maar wij beflisfen niet, dat zij ieder talent in dezelfde volkomenheid bezit, gelijk eenige zangfters eenige bijzondere talenten bezitten, want wij ftellen CATALANI in lang na niet gelijk met Mrs BILLINGTON; zij is nogtans veel beter actrice dan deze, en komt, wat hare manier betreft, nader bij GRASSINI, beneden welke wij haar in eenige opzigten plaatfen. Wat ook GRASSINI verrigten kan, dat kan, naar ons inzien, CATALANI insgelijks verrigten, behalve dat gemaniereerde, hetwelk bij GRASSINI éene vertooning zoo voldoende als honderd maakt. Mevrouw CATALANI heeft, gelijk Mevrouw GRASSINI, het voordeel van een zeer behagelijk voorkomen; maar op een' afftand fchijnt zij een' grimlach op haar gelaat te hebben in de diepfte deelen van hare ernftige rollen. Haar nogtans van naderbij befchouwende, bemerkt men, dat hetgeen, wat men eerst voor een' grimlach gehouden had, inderdaad eene hevige trekking der fpieren is; zulks trekt den mond in de hoeken op, en fchijnt gevolgelijk voor den ver afftaanden aanfchouwer eene blijmoedige uitdrukking. Over het geheel denken wij, dat zij hare toehoorders liever verbaast dan bekoort; en indien dit hare bedoeling is, dan kan zij zich met een' goeden uitflag vleijen."

Eene bevallige afbeelding dezer Zangfter verfiert het voor ons liggende ftukje.

IETS OP DE AANMERKINGEN VAN DEN RECENSENT, OOK DER RECENSENTEN, OVER DE BEOORDEELING VAN VAN GHERT'S DAGBOEK EENER MAGNETISCHE BEHANDELING, VOORKOMENDE IN DE LETTEROEFF. VOOR 1814. NO. XV. BL. 654 EN VOLGG. (ZIE REC. OOK DER REC. No. I. 1815. BL. 72 EN VOLGG.)

In het opgegeven No. van den *Recensent* treffen wij eene

zeer

zeer gunstige beoordeeling, of liever eene lofspraak, van op het gemelde werk van den Heer VAN GHERT, welke van een' geheel anderen geest getuigt, dan ons, bij het schrijven der onze, bezield heeft. Geen wonder dan, dat de Schrijver van dezelve zich van zijne voordeelige standplaats bediend heeft, om een aantal aanmerkingen op ons af te zenden, welke, zamengenomen, omtrent zooveel willen zeggen, als dat onze beoordeeling het ellendig gekrabbel is van een volslagen Idioot. Het oordeel daarover laten wij volkomen aan hen, die beide stukken willen en kunnen vergelijken en schatten, over; wij kunnen het echter niet van ons verkrijgen om geheel te zwijgen, daar er in ons oog wel *iets* tegen die aanmerkingen is in te brengen. Wij bepalen ons echter vooral tot die, welke ons meest in het oog liepen.

1°. Wil Rec., dat wij VAN GHERT ten onregte voor *Natuurfilozofisch*-gezind houden, daar hij zich uitdrukkelijk tegen dezelve verklaart. Het is waar, hij verklaart zich tegen de *aphoristische* en *fragmentarische* stelsels der Duitsche Natuurwijsgeeren; doch de geest zijner geheele Inleiding is niettemin, in ons oog, echt *natuurfilozofisch*, en ademt eene wijsgeerte, welke, alles vergeestelijkende, inderdaad de natuur, of de wereld, als het middelpunt van alles, wat is, of door ons gedacht kan worden, beschouwt. Zie, onder andere, bl. XI. Zulk een stelsel rekenen wij, als eene afgetrokkene beschouwing, tot de *opiniones*, tot de menschelijke opvattingen, in tegenstelling van hetgene ons de natuur leert. — 2°. Doet onze *Confrater* zich vrij wat te goed, omdat wij ARISTOTELES in een Duitsch Natuurfilozoof zouden gemetamorphoseerd hebben. Zoo dom zijn wij toch niet! Maar wie kon denken, dat eene stelling, waarin van ARISTOTELES, in een' tusschenzin, als in het voorbijgaan, gesproken wordt, dien wijsgeer wordt toegeschreven? — 3°. Aangaande het berigt der in hare vroegste jeugd blind gewordene Dame, hadden wij gaarne eenige meerdere bijzonderheden gewenscht, juist omdat haar toestand zulke *allerbelangrijkste tooneelen* opleverde. — 4°. Wat de *onnaauwkeurigheden* betreft, die wij in het verhaal hebben aangetroffen, zijn het niet zoo zeer die, welke de lijderesse beging, als welke de Schrijver zich te wijten heeft, die wij bedoelden. Wij bekennen, dat wij ze niet *allen* hebben opgeteekend; anders hadden wij nog kunnen aanmerken, dat men uit de dagteekeningen dikwijls niet eens kan opmaken, *wanneer* het verhaal-

de

de gefchied zij; zie b. v. bl. 105, 108, 109, 110, 111, 112, 138, 139, 145. Dat zij om de drie dagen rabarber moest innemen, hadden wij uit de recepten wel gezien; doch uit het dagverhaal ook, dat zij foms in acht of zelfs veertien dagen, bl. 106, 111, noch ontlasting gehad, noch rabarber ingenomen had: men kan dus op die bepaling van drie dagen weinig aan. Dat de aanteekening zeer gebrekkig moet geweest zijn, blijkt voorts uit hetgene wij aangaande het gebruik der geneesmiddelen hebben aangemerkt. Daar er uitdrukkelijk ftaat, dat de lijderesfe die middelen *foms* gebruikt heeft, was de nadere bepaling van het tijdftip in het dagverhaal zelf, tot eene juiste beoordeeling, noodzakelijk. Dit nergens vindende, beweerden wij, dat men geen regt had, de genezing, in zoo verre zij heeft plaats gehad, geheel en alleen aan het Magnetisme toe te fchrijven; doch daaruit blijkt niet, dat wij hetzelve als geheel krachteloos, in dit geval, befchouwden.

Behalve de aangehaalde, levert ons de *Apologist* van VAN GHERT zelf nog een bewijs van deszelfs onnaauwkeurigheid: want, daar wij de fchokken van het water, in eene flesch, der lijderesfe gedurende het onweêr tegen het lijf gehouden, aan hare bewegingen toefchreven, verhaalt hij ons, dat de flesch door onderfcheidene perfonen werd vastgehouden. Dit maakt zeker een onderfcheid; doch daarvan lezen wij, in het boek zelf, niets, en konden er dus ook niets van weten. Hoe onze *Confrater* aan deze *anecdote* komt, laten wij daar. Voorts achten wij, dat de in onze beoordeeling aangehaalde onnaauwkeurigheden, welke uit den mond der gemagnetifeerde kwamen, het verhaal bij velen verdacht moeten doen voorkomen; en dat het dus de pligt van VAN GHERT geweest ware, zijn' lezer op die onnaauwkeurigheden opmerkzaam te maken: want wij zien allen niet even fcherp, zoo als hij uit ons voorbeeld leeren kan. 't Schijnt, dat fcherpzigtiger, dan wij, de zachte kleur der waarheid, welke ons niet trof, duidelijker in zijn opftel bemerkt hebben. *Proficiat!*

NOG EEN WOORD, RAKENDE DEN RECENSENT, OOK DER RECENSENTEN.

Wij hebben het dan weer op nieuw danig verkorven bij den Heer HAAKMAN, of, zoo men wil, bij deszelfs dapperen Voorvechter! (*) Het lust ons niet, en het Publiek zal ons

(*) Zie *Recenfent*, No. IV.

ons deswege dankweten, aan hem meerdere woorden te verkwisten. Alleen bedanken wij hem voor het ons toegediende Recept; maar de *Kerm. miner.* (zeer oordeelkundig nevens de *Spir. nitr. dulc.* als neêrzettend middel aangeprezen!) zou ligtelijk eene verkeerde werking kunnen doen; weshalve wij de vrijheid nemen, hem, op onze beurt, het gebruik der *Kerm. miner.*, als een losmakend en slijmoplosſend voorſchrift, dat hem veel verligting zou kunnen geven, aan te bevelen.

Geweldig boos is wijders de Heer MARCUS (*), omdat wij te kennen gegeven hebben, dat de *gravure* der Portretten in het werk van Prof. BOSSCHA ons in het geheel niet beviel. Hij heeft de beleefdheid ons te zeggen, dat wij van zijne kunst hoegenaamd geen verſtand hebben, en is wel zoo goed ons eenig onderrigt mede te deelen; er nevens voegende, dat wij *niet* de afdrukken in de verkocht wordende exemplaren, maar zijne *proeven* hadden moeten beoordeelen! Wij hebben dat inderdaad niet geweten; anders zouden wij ons wel gewacht hebben, den Graveur te berispen, maar veeleer, op grond van iets, dat wij niet gezien hadden, (de proefdrukken, namelijk, waarop de Heer MARCUS zich beroept) den armen Plaatdrukker hebben doorgehaald; of, zoo wij al gewaagd hadden iets op de *gravure* aan te merken, den Uitgever duchtig gekapitteld over de vermoedelijke overhaasting van den Kunſtenaar. Dan, dat alles komt nu te laat; en, daar de kogel dan toch door de kerk is, verſtouten wij ons, den Heere MARCUS te zeggen, dat wij toch zoo oliedom niet zijn, als hij ons de eere doet te onderſtellen; — dat ook ons oog niet zoo geheel ongeoefend is ten aanzien van de kunst, en wij onze opmerking zelve van de grofheid der bewerking van gezegde Portretten ten bewijze hiervan mogen aanvoeren; — dat de Heer MARCUS zijnen te regt verworven kunstroem gewisſelijk aan betere proeven van bekwaamheid is verſchuldigd; en dat zijne zoogenaamde verdediging, (ondanks de beſpottelijke lofſpraak in hetzelfde No. van den *Recenſent*, de Prentjes *keurig bewerkt* noemende!) onzes inziens, niet anders is dan een vijgeblad, hetwelk uiterst gebrekkig zijnen dienst verrigt. Voorts bedanken wij hem voor zijn regt leerzaam onderrigt, ten aanzien van *Carricatuur-platen*; welk woord elders, in ſtede van *omtrekken*, door ons gebezigd werd, alleen om onze meening van gelijkſoortigheid in *bewerking* aan te duiden.

Wij hebben almede in gezegde No. gevonden eene zoogenaamde Recenſie van den *Polydorus* des Heeren WISELIUS, op-

(*) Zie *Recenſent*, No. V.

opzettelijk ingerigt ter wederlegging van die, bevorens in ons Maandwerk geplaatst, en wel goeddeels in een' vijandigen en hatelijken trant. Vanwaar en waartoe deze bitterheid? Wij, voor ons, laten gaarne en met vertrouwen het oordeel den kundigen en onpartijdigen Lezer verblijven, en voelen ons niet geneigd of geroepen, deswege het harnas aan te gespen. Maar, ten einde den Opperbaas der Recenſenten, zoo mogelijk, meerdere beſcheidenheid, voor 't minst eenige omzigtigheid te leeren, lust het ons, eens een en ander ſtaaltje bij te brengen, hoe jammerlijk in zijn keurmeesterlijk werk soms de bal wordt misgeſlagen.

In de *Merkwaardige Voorſpelling van het Franſche Schrikbewind*, in een der Nos. van den *Recenſent* des vorigen jaars, wordt JEAN FRANÇOIS LAHARPE, de *Franſche* Schrijver van de *Cours de Littérature*, voormaals vriend van VOLTAIRE en Deïst, naderhand ernſtig Roomschgezind Christen en bloedige hekelaar der Omwentelinge, die voorlang dood is, verward met den *Zwitſer* LAHARPE, opvoeder van ALEXANDER, die, zoo ver wij weten, zich nimmer in 't godsdienſtige of ſtaatkundige onderſcheiden heeft, nog leeft, zelfs, volgens de Couranten, op 't Congres te *Weenen* zijn vaderland *Waadland* vertegenwoordigt, en dus geene weduwe heeft.

In het *Anagram* ald. (bl. 406) merkt men aan, dat NAPOLEON in 1802, *het tiende jaar der Republiek*, (dus geen drukfout) Keizer geworden is: terwijl het bekend is, dat hij in Mei 1804 eerst tot Keizer uitgeroepen, en in December gekroond is. Hiermede vervalt de geheele aardigheid diens letterkeers.

In No. III van dit jaar vinden wij, in eene Recenſie van een werkje des Heeren DE PERPONCHER, navolgende keurige Noot, waarin denzelven „ eene in het oog vallende misrekening" wordt aangewezen: „ De Heer DE PERPONCHER," zoo luidt zij, „ neemt het voorbeeld aan (van) „ eene komeet, die, bij voorbeeld, haren geheelen omloop „ om de zon in 500 jaren volbrengt; en aan dezelve geeft hij „ de helft van dien tijdkring, 250 jaren, om van haren naasten ſtand *aan*, tot hare verſte verwijdering *van* de zon te „ geraken. Maar het is immers bewezen, dat de beweging „ der kometen om hare zonnen *elliptisch* is, en dat dus de „ 250 jaren, die deze komeet beſteedt tot het verlaten en „ hernemen van haren naasten ſtand aan de zon, ter beſchrijving van eenen *elliptiſchen* boog gebruikt worden, zoo dat „ zij tot de grootſte verwijdering van de zon ſlechts 125 jaren, en 125 andere ter terugkeering in de grootſte nabijheid der zon noodig heeft; hetgeen derhalve de *onjuistheid* der uitdrukking van DE PERPONCHER aantoont." — Eene nieuwe Sterreloopkunde inderdaad! Neen, zeer geleerde Heer, de redenering van den Heere DE PERPONCHER is juist, en de uwe valsch; daar het brandpunt van de Ellips niet in het midden, maar aan het einde is. — *Sed ohe, jam ſatis est!*

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen over de Geschiedenis van ELIAS. *Door* BERNARDUS VERWEY, *Predikant in 's Gravenhage. Iste Deel. In 's Gravenhage*, bij J. Allart. 1815. *In gr. 8vo. XVI*, 320 *Bl. f* 2-8-:

Het zou verkeerd zijn, van de menigte der leerredenen, die bijna dagelijks in het licht verschijnen, eene doorgaande allerhoogste voortreffelijkheid te verwachten. De natuur is zelden zoo mild met buitengewone gaven; de algemeene ijver en loffelijke naijver maken somtijds alleen het goede tot het gewone. De Eerw. VERWEY, hiermede overeenkomstig, of wel op nog nederiger toon, betuigt niet te staan naar den roem der hoogste volmaking en beschaving van de predikkunde, thans heerschende. Het zijn meer de belangrijkheid en gepastheid der stoffe en behandeling voor den tijd van druk, waarin deze stukken, ten jare 1813, werden uitgesproken, die toen reeds tot de openbaarmaking deden besluiten; schoon later begrepen werd, dat zij de *Censuur* niet ongeschonden zouden kunnen passeren, en zij dus nu eerst, op aandrang van den uitgever, als anderzins, het licht zien. In het algemeen verschaft het ons vreugde, dat wij zoo vele zucht opmerken om leerredenen te lezen, om uit leerredenen, en dus uit den Godsdienst, troost en bemoediging in nood te putten; gelijk het ons tevens verheugen moet, dat zoo vele predikers met hun kanselwerk geheel durven voor het licht komen, en dit ook met regt mogen doen. Immers, zoo veel ons heugt, is in de laatste jaren geen bundel uitgegeven, die niet mag bezien worden, die zich niet door regelmatigheid van taal en stijl, door eene zekere grondigheid en liberaliteit van denkbeelden, benevens eene ge-

noegzame mate van oorſpronkelijkheid, van vele vroegere voortbrengſels loffelijk onderſcheidt. Dit mag ook met ruimte gezegd worden van het werk des Eerw. Haagſchen Leeraars. De geſchiedenis, door hem behandeld, is belangrijk; hij zet derzelve op vele plaatſen een ſchoon en helder licht bij; zijne aanmerkingen over perſonen en zaken, over Bijbel en Godsdienst, mogen van elk gelezen worden, en inzonderheid zijne leeringen zijn veelal gewigtig en fraai, nadrukkelijk en hoogst gepast, ja ſtoutelijk berekend naar de behoefte der dagen van hare voordragt.

Wij zullen ons best doen om den lezer in ſtaat te ſtellen, zelf hierover eenigzins te oordeelen. De leerredenen zijn: I. De eerſte komst van Elias bij Achab en desselfs verblijf aan de beke Crith, I Kon. XVII: 1—6. II. Elias bij de weduw te Zarphat, — 7—16. III. De opwekking van den jongeling te Zarphat, — 17—24. IV. Elias en Obadja, — XVIII: 1—16a. V. De tweede komst van Elias bij Achab, — 16b—24. VI. Het plegtige offer op Karmel, — 25—40. VII. De regen na eene groote droogte ten tijde van Achab, — 41—46.

In het algemeen ziet elk in dezen tekst — ramp des lands — vreemde beſmetting van Godsdienst en zeden, met verguizing en vervolging van den inlander en het inlandſche — moedige en verſtandige verzetting daartegen; maar vooral redding, onverwachte en wonderbare redding door Gods hand. Dit komt dan ook gedurig, ſchoon met omzigtigheid en matiging, uit, of men laat het den toehoorder zelf bij het voorgedragene denken, en verſtrooit het onder allerlei andere, meer huisſelijke of regtſtreeks godsdienſtige, aanmerkingen wijd genoeg, om van geen gevaarlijk opzet beſchuldigd te kunnen worden.

Wij laten een ſtaal van de uitlegging, en daarna ook van het meer toepasſelijke, volgen. „Vs. 26. *Zij namen den varre, dien hij hun gegeven had, en bereidden (hem) en riepen den naam Baals aan, van den mor-*

morgen tot op den middag, zeggende: o Baal! antwoord ons. Maar daar en was geen antwoorder: en zij fprongen tegen den altaar, dien men gemaakt had. — Wat wij in het verhaal vermeld vinden, komt volkomen overeen met hetgeen ons, uit de ongewijde Schrijvers, van den dienst der Goden bekend is. Het aanroepen van den Afgod, met luider ftemme en onder een hevig getier, had ook bij de Egyptenaren, bij de Grieken en Romeinen plaats. Dezelfde omflagtige woorden en fpreekwijzen worden gedurig herhaald: dit was eene bekende gewoonte der volken, in hunne gebeden, waartegen Jezus zijne leerlingen (Matth. VI: 7.) zoo ernftig waarfchuwt. In moeijelijke gevallen niet flechts, maar bij de meeste offers riep men, uit al zijn vermogen, alle goden en godinnen aan. — Hierom vermeerderden zij de plegtigheden en gebaarden (gebaren), zij fpringen en danfen rondom den altaar; even zoo deden in later tijd de Priesters van Mars. — Hun bloed geraakt aan 't gisten; in de grootfte verlegenheid en woede ftooten zij tegen den altaar, en meenen, door geweld en misbaar, den Afgod te bewegen en het vuur aan zijne hand te ontwringen."

„ Wat toch is de mensch zonder gebed, de Christen zonder deze vertrouwelijke verkeering met zijnen Vader; immers bidden is het eenigfte middel om met den Ongefchapenen te fpreken, van Hem antwoord te ontvangen en zekeren omgang met Hem te hebben. Niet om Gods wil alleen, maar om onzen wil vooral moeten wij bidden; daardoor toch wordt ons gemoed verteederd, onze onderwerping aan zijnen wil bevorderd, en de troost van het hart meer verlevendigd. Wanneer dit bij den bidder ondervonden wordt, is de gebedsverhooring reeds kenbaar; dit zijn de zegeningen van zijn bidden en een bewijs, wat hetzelve vermag. Maar er is ook eene ftellige gebedsverhooring, blijkbaar in het ontvangen van weldaden, die ons door de hemelfche wijsheid en liefde gefchonken worden,

den, wanneer wij naar Gods wil bidden. Wilden wij daaraan twijfelen, dan moesten wij alle geloof aan het Evangelie, aan Jezus zelf opgeven. — Gelijk Elias en Abraham, inzonderheid gelijk onze Heer, behooren wij geheel ingenomen te worden met onze zielsverheffing tot God, het hart moet fpreken, en de ziel, die biddend nederviel, moet bij het opftaan Amen zijn. Christenen! leert van deze vrome menfchen bidden; wordt niet moedeloos maar houdt aan, God kent den tijd der verhooring, op dien moet gij geloovig wachten en niet twijfelen. — Zalig is die gedachte! Uw gebed zal dan voor de uwen, voor uwe kinderen, voor uwe zonen zelfs op verre afftanden, in een oogenblik dat zij noch aan u noch aan hunnen God denken, ten zegen kunnen verftrekken. Uw gebed zal hun een befchermengel worden; zonder het te weten zullen zij in hagchelijke gevaren en onder heillooze verkeering bewaard blijven. Door uw gebed zult gij uw volksgeluk befchermen, uwen godsdienst fchragen en het vaderland redden; want er ftaat gefchreven: „Het gebed des regtvaardigen vermag veel."

Om echter eenigzins nader aan te wijzen, wat ons in deze leerredenen minder bevalt, en mede al terughoudt, om dezelven, hoe verdienftelijk ook, onder de eigenlijke meesterftukken van kanfelarbeid te fcharen, volge thans eene en andere aanmerking, die wij met befcheidenheid aan 's mans eigen, en anderer, overweging voordragen.

De leerredenen zijn doorgaans verdeeld in drie hoofdftukken: tekstverklaring en uitbreiding; aanmerkingen, hiertoe betrekkelijk, en nu eens meer nog van verklarenden, dan van toepasfelijken aard; eindelijk, leeringen. Ten aanzien nu der twee eerften gelooven wij, dat het beter ware, die, meestal, ineen te fmelten. Het gefchiedtafereel zelf wordt dan breeder, of het wint in eenheid, en beide moet ftrekken om het genoegen des toehoorders te verhoogen. Wij hellen te

meer tot dit gevoelen over, omdat het ons voorkomt, dat, in den tegenwoordigen vorm, de ſtukken een al te gebrokkeld voorkomen verkrijgen, daar wederom gezegde aanmerkingen geen zoodanig onderling verband hebben, dat ze als één deel kunnen beſchouwd worden, en dan wederom drie, vier leeringen volgen, die nogmaals uit elkander loopen. Eene zekere eenheid is toch altijd van belang; en mogt zij ook in de toepasſing van eene historiſche tekstbehandeling niet dringend vereischt worden, dan dient althans de historie zelve, als de algemeene band, in helder licht voor de oogen te ſtaan. Wij zouden, echter, deze aanmerking niet maken, zoo zij ſlechts een en ander ſtuk trof. Er is *ſomtijds* eene opheldering, eene aanwijzing noodig, te lang om in den loop der verklaring en uitbreiding te worden ingevlochten; en ook wij hoorden wel eens met genoegen, ja voegden zelven, eene algemeenere toepasſing achter de verklaring, om ze daarna door bijzondere leeringen te laten volgen. Maar misſchien is het volgen van eenen bepaalden loop nooit goed, daar men zich ſteeds geheel door den tekst behoorde te laten leiden; en als zoodanig ten minſte kunnen wij opgemelden van den Heere VERWEY niet goedkeuren. Het valt wel gemakkelijker, ja, wij neigen er van zelve toe, om alles in eenen bepaalden vorm te gieten; en de hier gebezigde geeft ruime, onuitgeputte en afwisſelende ſtof. Doch lieden als zijn Eerw. vragen naar geen gemak, wanneer het den dienst des Heeren en de ſtichting zijner Gemeente geldt.

Eene andere aanmerking van ons zou zijn, dat de Prediker ons toeſchijnt, zich niet genoeg met de geheele ziel aan de verklaring te hebben gehecht; dus ook zijnen en onzen geest niet zoo ganſchelijk in de geſchetſte tijden enz. te hebben overgebragt, en dien regt Antieken, Oosterſchen, Israëlietiſchen gloed aan zijne teksttafereelen te hebben medegedeeld, die altijd zoo zeer behaagt. Zijne toepasſing, zijne toehoorders, zijne eigen tijden, liggen hem mogelijk wat al te na aan

het hart. Om uit den Bijbel te ſtichten, verlicht hij, meenen wij, niet genoeg omtrent denzelven. Het is waar, de trant van eenen eerſten Kanſelredenaar, door post en verkiezing op dit veld te huis, heeft ons in dit opzigt vertroeteld — dan, het publiek desgelijks. Voor zoo verre hier bijzonderheden zijn aan te voeren, betuigen wij, dat ons, ten aanzien van Elias voorſlag en Achab's omhelzing enz. der bijeenkomst op Karmel, geen volkomen bevredigend licht is opgegaan. De tekst is hier zeer kort; een weinig meer uitvoerigheid, opheldering, en ook ſchildering, ware dus, dunkt ons, niet te onpas geweest.

Eenigermate uit dezelfde bron moge wel vloeijen, wat ons eene zekere eenzijdigheid en partijdigheid toeſchijnt, welke zeker in de meeste leerredenen doorſtraalt, maar toch door den meester in de kunst volſtrektelijk moet vermeden worden. Althans, wij kunnen in Achab's vraag: *zijt gij die beroerder Israëls?* zoo veel hevigs en *gemeens* niet vinden, noch zoo vele blijkbare beſcheidenheid in des Profeten antwoord: *Ik heb Israël niet beroerd, maar gij, en uws vaders huis; daarmede dat gijlieden de geboden des Heeren verlaten hebt, en de Baalim nagevolgd zijt.* Trouwens, hier kwam geene bijzondere beſcheidenheid te pas, noch kan het voorbeeld eens Israëlietiſchen Profeets, in zijne betrekking vooral tot eenen Koning, op iemand anders worden toegepast: de Koning zelf was een oproermaker, zoodra hij den hoogſten Koning, Jehova, ongetrouw werd. Dit geheel bijzondere komt misſchien nog al te weinig uit.

Ook is het ons voorgekomen, dat de Prediker de taal van Elias, daar hij uitdrukkelijk gezegd wordt te ſpotten, niet op de gelukkigſte wijze behandeld heeft. Hij ſchijnt dezelve te willen verſchoonen en verzachten. Ons ſchijnt zij toe, dit niet alleen niet te behoeven, maar veeleer te vereiſchen, dat men opzettelijk ſtilſta bij het geestige en ſcherpe, door de Profeten meermalen gebezigd, om de dwaasheid der afgode-

derij in het licht te ftellen. Men ondervindt hier eene zekere teleurftelling bij den Eerw. VERWEY; men wenscht het treffend gezegde nog eens regt te gevoelen, en de bijgevoegde aanmerking neemt veel van het treffende weg.

's Mans verdediging van den leeraarsftand heeft ons ook niet regt willen behagen; en op bl. 189 hadden wij veel liever het eenvoudige: *God geeft kracht naar kruis*, enz. dan dit gebezigd gezien: „*God roept niet tot moeijelijke posten, of Hij fchenkt tevens wijsheid en kracht bij dezelve*," dat wij ons niet herinneren bijna ooit anders dan fpottende te hebben hooren aanvoeren.

Doch, reeds genoeg, om te doen zien, dat wij de ftukken met aandacht gelezen hebben, en dat de lof, dien wij waarlijk ruimelijk willen gegeven hebben, noch ongegrond noch partijdig is. Men neme flechts de proef met de eerfte leerredenen, en gewis zullen zij tot verder lezen uitlokken. Gaarne wilden wij nog vele fchoone plaatfen ten bewijze aanvoeren. Inderdaad, de leerredenen zijn, niettegenftaande onze bedenkingen, die misfchien niet onwederlegbaar zijn, der opdragt aan eene fchrandere en hoogst befchaafde Vorstinne (Douairiere van Oranje) allezins waardig; en wij zien met verlangen het vervolg te gemoet.

Vaderlandsliefde, Godsvrucht, Eerbied voor den Koning. Een hartelijk woord aan het Volk, bij de beklimming van den Troon der Nederlanden door Z. K. H. WILLEM FREDERIK, *Prins van Oranje-Nasfau; in het plegtige Dank- en Biduur, den 29 Maart* 1815, *uitgefproken door* B. VERWEY, *Predikant in 's Gravenhage. Aldaar, bij* J. Allart. *In gr.* 8vo. 42 *Bl. f* :-8-:

De inhoud en geest van dit ftuk ftaan op den titel zeer wél uitgedrukt. Het is *een hartelijk woord*. Zeker,

 er

er wordt nog al tamelijk lang gesproken; de deelen, waarin de rede vervalt, eerst van Vaderlandsliefde, Godsvrucht, en Eerbied voor den Koning, volgens 1 Pet. II: 17, en daarna, als ter toepassing, het verledene, het tegenwoordige en de toekomst, die elk stoffe te over ter opwekking leveren; deze deelen doen den stroom van 's Predikers warme woorden van zelve uitdijgen. Zoo veel te minder is er natuurlijkerwijze gelegenheid tot diepgaande redenering. Wij meenden dit in het eerste deel eenigzins onaangenaam te gevoelen; doch in dit laatste wederom geheel niet. Neen, de man spreekt gezonde, krachtige, vurige taal, die dus van zelve ook welsprekend is, en te dezen opzigte de aangebragte verschooning geenszins behoeft, ten zij misschien voor enkele uitdrukkingen, die bij het overige door eenen schijn van platheid afsteken. Met groot genoegen hooren wij den Leeraar zich beroepen op de deugden van het Hof, om stad en volk tot naijver te wekken. Het verzekert ons, dat die deugden wezenlijk bestaan. Op de plaats zelve, voor het oor der Vorstinnen, waagt het gewis geen gewijd Redenaar, hiervan te veel te zeggen. Gelijk dit, bovendien, waarlijk klemt, zoo moge het zulks wel te meer in de Hofstad doen; en dáár gelooven wij gaarne, dat ook allerlei zoodanige vriendschappelijke verheffingen van 's Vorsten persoon, jeugd, geslacht enz. enz. regt geschikt zijn om geestdrift te verwekken, als anders welligt zouden schijnen te zeer naar vleijerij te rieken. Wij bedanken den gevoeligen man voor zijn hartelijk en krachtig woord, voor zoo menig woord op zijn pas gesproken, als wij hier op zilveren schalen aantreffen. Dat er geschiede naar zijn woord! en de onvermengde, zuivere, verdubbelde danktoon zich welhaast weer in onze kerkgewelven late hooren!

Leerrede over de Vaderlandsliefde; uitgesproken den 7den Mei 1815, *door* N. LOBRIJ, *Predikant te Leeuwarden. Aldaar, bij* J. W. Brouwer. *In gr. 8vo.* 19 *Bl. f* :-5-8

Een voortreffelijk opstel, hoogst gepast voor het tegenwoordig oogenblik, maar tevens van eene blijvende waarde. Geen enkel woord te veel of te weinig; zeer geleidelijk, zeer eenvoudig, schoon, door den roerenden ernst en het treffend gevoel der waarheid. De tekst, Ps. CXXII: 6, wordt met weinige woorden opgehelderd. Dan, I. *de ware aard der Vaderlandsliefde* ontwikkeld; (en hoe beminnelijk wordt bij die ontwikkeling deze deugd!) II. *de drangredenen tot deze deugd* aangewezen: 1) algemeene verpligting tot menschenliefde; 2) de naauwere betrekking tot den landgenoot; 3) de verbindende kracht van het maatschappelijk verdrag; 4) de dankbaarheid, aan het Vaderland verschuldigd; 5) de voordeelen, welke uit de Vaderlandsliefde voor ons voortspruiten; en 6) het voorbeeld van onzen Heer Jezus. (Naauwelijks kunnen wij ons onthouden dit laatste geheel af te schrijven, zoo krachtig en overtuigend wordt deze drangreden ontwikkeld.) *Om wijze redenen mogt Hij* (onze Heer Jezus) *geene voorschriften van deze deugd aan zijne Medeburgers geven; zijn leven en sterven is voor ieder' Christen het beste voorschrift. — Gewis! zoo duidelijk en krachtig, als Hij daardoor spreekt, kon Hij nimmer door woorden tot hem spreken!* III. *Hoe wij die deugd, vooral in den tegenwoordigen tijd, zullen uitoefenen.* De bijzonderheden worden slechts aangestipt; maar de laatste: „ *Is het Vaderland in nood, dan vinde het in U eenen hartelijken Vriend, die zich over deszelfs toestand ernstig bekommert, en voor deszelfs redding alles over heeft,*" wordt ontwikkeld en aangedrongen; en hier ontvangen wij waarlijk niet dan gouden appelen in zilveren schalen. *Gebed,*

geld en *wapening* zijn thans onze redmiddelen. IV. *Ernstige opwekkingen.* Deze opwekkingen zijn in den echten Christelijken, ootmoedigen, maar mannelijken geest. *Bidden wij*, zoo fluit de welfprekende, waardige man, *met deze gevoelens bezield, voor den Vrede van Nederland! Wel moeten zij varen, die dat beminnen!* En het Amen hierop wordt voorzeker door iederen Lezer met gevoel des harte herhaald.

Leerrede, uitgefproken door CORNELIS FRANSEN VAN ECK, *den* 15 *Februarij* 1815, *bij gelegenheid van deszelfs eerfte predikbeurt na den dood van Mr.* JAN OTTO SLUITER, *Hoogleeraar in de Griekfche en Romeinfche Letterkunde aan het Athenæum te Deventer. Aldaar, bij* L. A. Karfenbergh. *In gr.* 8vo. 32 *Bl. f* :-10-:

Wij houden deze Leerrede, zonder eenige fieraden der kunst, in ieder opzigt voor een meesterftuk; in eenheid, duidelijkheid, geleidelijke orde, mannelijken ernst, kiefche taal, echte welfprekendheid. Daarenboven noemen wij dezelve een meesterftuk van vernuft en vinding; zij geeft voor Bijbeluitlegging, wat zij geven moet, is geheelenal beoefenend, en werkt, bij eenen op het oog bijzonder fchralen tekst, het zuiverst gevoel van eerbied en liefde voor den Zaligmaker krachtig op. Zij is tevens een meesterftuk van aandoenlijke, welverdiende hulde aan de nagedachtenis van den te regt zoo algemeen betreurden, voortreffelijken SLUITER, wiens aandenken eindelijk door dezelve vooral den kweekelingen der doorluchtige Schole onvergetelijk en regt heilzaam worden moet. De Lijdenstekst, waaraan de Spreker gehouden was, fchijnt tot dit alles weinig gefchikt: Jo. XVIII: 28—32. Dan, het *eerfte* doel der Leerrede vestigt de aandacht op *de wijze, op welke Joannes aangaande den dood van zijnen Mees-*

Meester geschreven heeft; en het *tweede* beschouwt in deze schrijfwijze van Joannes *het voorbeeld voor onze denkwijze, aangaande afgestorvene voortreffelijke menschen.* En is dit nu eene geschikte Lijdenspreek?! — Voorzeker, Lezer! zoo wij hier kunnen oordeelen: want zeldzaam hoorden of lazen wij bij die gelegenheid iets, waardoor ons hart voor den stervenden Jezus meer geroerd, en onze eerbiedige liefde tot Hem meer werd opgewekt. — Wij zochten bij herhaling, maar te vergeefs, naar eene of andere bijzonderheid, waarvan de roerende schoonheid bijzonder uitkwam; alles munt even zeer uit; het is een schoon geheel, dat overal eene gelijke uitmuntende werking doet. Het voortreffelijk stuk moet in aller handen zijn. Niettegenstaande de geheel vernuftige vinding, komt deze Leerrede geheel uit het hart, en dringt diep in het hart.

Merkwaardige Natuurverschijnselen, in Brieven aan eene Vriendin. 1ste Stukje. Het Dierlijk Magnetismus. Door J. A. UILKENS. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1815. *In gr. 8vo. f* :-11-:

De veroordeelende toon, waarop, in onze volksboeken over de Natuurkunde, van het Magnetismus gesproken wordt, gaf den geleerden en werkzamen UILKENS, wiens welversnedene penne wij reeds zoo menig onderhoudend en leerzaam geschrift te danken hebben, aanleiding tot de uitgave van dit stukje. Het is ondertusschen een beschaafder publiek, dan dat, waarvoor die schriften eigenlijk bestemd waren, hetwelk zich de Schrijver hier schijnt te hebben voorgesteld. En voor zulke, voor beschaafde ongeleerden, achten wij dit stukje, van alles, wat er nog over dit onderwerp het licht zag, het geschiktste, ten einde zich een duidelijk begrip van deze zaak te vormen, en voor verkeerde oordeelvellingen en gevolgtrekkingen be-

bewaard te blijven. Het is even onderhoudend als bevattelijk geschreven. Velen zouden misschien, hier en daar, wel eene meerdere uitvoerigheid en nadere verklaring van enkele physiologische bewoordingen en stellingen kunnen wenschen; doch bij eene nadere lezing zal, met een weinig inspanning, alles in een genoegzaam duidelijk licht te voorschijn komen. — Het Magnetismus wordt, in deze brieven, enkel als *Natuurverschijnsel* beschouwd, en niet als geneesmiddel. Er wordt daarom ook geen woord over de magnetische behandeling gesproken. Zelfs waarschuwt UILKENS ernstig voor het ligtzinnig beproeven en aanwenden eener natuurkracht, welke niet alleen het ligchaam, maar zelfs den geest hevig aangrijpt.

Na eene korte opgave van het eigenlijk onderwerp dezer brieven, in den eersten, leert de Schrijver, in den tweeden brief, de ontdekking, den naamsoorsprong en de bepaling van het dierlijk Magnetismus. Van den derden tot den vijfden toont hij de mogelijkheid en waarschijnlijkheid der vreemde verschijnselen, die het oplevert, aan, door zijnen lezer eerst te doen opmerken, dat er zelfs in de gemeenste natuurverschijnselen, bij eene nadere beschouwing, iets vreemds en onbegrijpelijks gelegen is, en door vervolgens deszelfs aandacht te bepalen op de verwonderlijke werking der zintuigen, de middelstoffen, waardoor zij werken, het verband, dat zij met de ziel hebben, de uitnemende scherpte, waarvoor zij vatbaar zijn, eindelijk de voorbeelden van *onbekende* zintuigen bij dieren, en zelfs bij den mensch. In den zesden brief legt hij den grondslag tot de verklaring der magnetische verschijnselen, door eene korte beschouwing van het zenuwgestel, van de vloeistof, welke door hetzelve geleid wordt, van de beide hoofdstelsels, waarin het zich splitst, enz. (Het is hier, dat wij meerdere uitvoerigheid wenschten.) De zevende bevat eene korte zamentrekking der in den vorigen voorgedragene stellingen en der daaruit af te leidene gevolgen, betrekkelijk het Magnetismus. In

den

den volgenden worden de tegenwerpingen, welke men gewoonlijk tegen hetzelve maakt, zeer bevattelijk voorgedragen en bondig wederlegd; terwijl de Schrijver eindigt met aan te toonen, dat de uitvinding van het dierlijk Magnetismus, wel verre van het bijgeloof in de hand te werken, integendeel hetzelve eenen geduchten knak geeft, door de verklaring van vele wonderbaarlijke en tot hiertoe onverklaarbare natuurverſchijnſels en kunstbewerkingen.

Men vergunne ons, voor dat wij de pen nederleggen, eene aanmerking. — De waarnemingen, bl. 14 env. aangehaald, ſchijnen ons het aanwezen van onbekende zintuigen niet zeer overtuigend te bewijzen. Het is althans opmerkelijk, dat de van het gezigt beroofde vleêrmuizen niet goed meer vliegen, als men haar den geheelen kop in een' zak ſteekt. Het is dus niet onmogelijk, dat, bij het verlies der overige zintuigen, het tastend gevoel, bij vele dieren voornamelijk in den ſnoet of de lippen het levendigst, bij haar dan ſterker wordt opgewekt. De verandering van weêr, ten aanzien vooral van de vochtigheid en warmte der lucht, kan ook wel door het bloot gevoel worden waargenomen, even als bij ons. Dit zelfde kan de trekvogelen tot het verhuizen dwingen, wanneer de weêrsgeſteldheid verandert. Men ziet dezelve toch bij warmer lenten vroeger terugkeeren; bij zeer ſtrenge koude, trekvogels uit het Noorden, welke anders onze ſtreken niet bezoeken. De honden behoeven geen bijzonder zintuig, om hunnen meester of anderen op te ſporen; daar de riekende uitgewaſemde ſtofdeeltjes ook wel zeer lang kunnen blijven hechten, en zij het ſpoor dan ſlechts hebben te volgen. Zoo onderſcheiden de Irikozen, Illinozen en andere Noord-Amerikaanſche volksſtammen hunnen ver vooruittrekkenden vijand aan den *reuk* zijner voetſtappen. — Ook moet men niet vergeten, dat de door het Magnetismus opgewekte wijze van gewaarworden iets ziekelijks is, en geen nieuw zintuig, den mensch in zijnen gezonden ſtaat eigen.

Daar

Daar dit werkje, zoo als wij zeiden, meer voor beschaafde lezers geschikt is, mogen wij hetzelve ook niet aanmerken, het gebrek onzer eigenlijke volksboeken, in dit opzigt, te vervullen. Mogt het den werkzamen en kundigen Schrijver gelegen komen, dit onderwerp nog eens te behandelen, op eenen toon, meer geschikt voor de min beschaafde volksklasse!

Plantarum Belgii Confoederati indigenarum specilegium alterum, quo GORTERI Flora VII Provinciarum amplificatur et illustratur, auctore J. L. G. DE GEER, *J. U. D. &c.* Trajecti apud *J. Altheer*, oct. maj. pp. 59. *f* :-11-:

Dat is:

Nalezing van in de Vereenigde Nederlanden inheemsche Planten, ter vermeerdering en opheldering der Flora van de VII Provincien van DE GORTER.

Deze nalezing bevat de opgave en soortsbepaling van een honderdtal planten, welke in ons Vaderland voorkomen, en noch in DE GORTER's *Flora*, noch in VAN GEUNS Nalezing gevonden worden. De Schrijver is zijne beide beroemde voorgangers, in de manier van bewerking, op den voet gevolgd; hebbende hij echter bij de soortsbepaling gebruik gemaakt van het werk van WILLDENOW, *species plantarum*, en van SMITH, *Flora Brittannica.*

Deze lijst, welke in ettelijke aanmerking blijken draagt van de kunde en ijver des Schrijvers, wordt voorafgegaan van een' fraai geschreven brief aan den Heer A. DE BEIJER, waarin niet slechts van de aanleiding tot dit werkje gesproken, maar de vereischten eener volledige *Flora* van ons Vaderland worden geschetst. Uit dezelven leert men den Heer DE GEER even zeer als een bekwaam natuur- en kruidkundige, als, uit vroegeren arbeid, als een uitmuntend wijsgeer en

letterkundige kennen. Hij levert dus een nieuw voorbeeld, waarvan ons land er zoo vele gaf en nog geeft, van de gelukkige vereeniging der fraaije letteren met de strengere wetenschappen.

Geschied- en Letterkundige Mengelingen, *door* CORNELIS DE KONING, L. D. Z. *Te Haarlem*, *bij* F. Bohn. 1814. *In gr. 8vo. VI en* 211 *Bl. f* 2-2-:

Een bundel van Redevoeringen en Verzen, grootendeels in een letteroefenend Gezelschap, waarvan de Schrijver medelid is, voorgelezen. Daar de leden van dit Gezelschap lieden uit den deftigen burgerstand, en waarschijnlijk geene geleerden van beroep zijn, (*voor geleerden*, zegt hij, *of voor geoefende verstanden heb ik niet geschreven*,) zoo moet men hier geene diepgaande onderzoekingen, of grondige ophelderingen van eenig nog in het duister liggend gedeelte van kunst of wetenschap, maar slechts uitspanning van den geest, door eenige meer oppervlakkige beschouwingen en opmerkingen uit het Rijk der Wetenschappen, vooral der Geschiedkunde, benevens eenige Dichtvruchten, verwachten. Dit gezigtpunt kan men niet uit het oog verliezen, zonder jegens den Schrijver onbillijk te zijn.

Het eerste, 't geen in dezen bundel voorkomt, is een dichtstukje: *Aan mijn Vaderland.* Het is na de heilrijke Omwenteling van 1813 geschreven, doch heeft niets bijzonder uitstekends; harde uitdrukkingen, gelijk:

't Dringt alles om dat altaar henen,

en onnaauwkeurigheden van taal:

Het regt bewaakt weêr elke(n) stand,

en *bloedstandaren* voor *standaarden*, ontsieren het zelfs hier en daar. — Veel beter beviel ons het allerliefste, met gevoel geschrevene, stukje: *Aan mijne Geboorteplaats*,

plaats, (*Bloemendaal*.) Elk, wie dat Paradijs kent, wie de eenmaal zoo bloeijende bleekerijen aldaar gezien heeft, kan het waarlijk niet zonder aandoening lezen, en pleit den Schrijver vrij van overdrevenen lof zijner geboorteplaats. Het deed ons vermaak, dat daarin een-hartig woord aan die verachtelijke wezens gezegd wordt, die, in de tijden onzer onderdrukking, van het sloopen en vernielen onzer steden en buitenplaatsen de laagste kostwinning maakten, en het lood onzer gebouwen tot kogels naar *Frankrijk* verzonden, om de zaak der menschheid te beoorlogen. — *Hendrik van Brederode* is eene geschiedkundige Redevoering. De held derzelve (de aanbieder van het smeekschrift der Edelen bij Vrouwe MARGARETA) is genoegzaam van elders bekend. — De *Schets van den staat der Kunsten en Wetenschappen in ons Vaderland*, van de vroegste tijden tot de 16de Eeuw, is toch wat *heel* oppervlakkig, en ook te algemeen; daar men er onder andere van AVICENNA in rept, en van den *Engelschman* BACON, die toch op ons Vaderland geene betrekking hadden. Het woord *dreunend heldenlied*, van de *Æneis* gebezigd, *bromt* ons wat te sterk in 't oor. En hoe kent de Schrijver de gezangen der aloude (wel te verstaan *Bataafsche*) Barden? wie heeft die *koorzangen* gelezen? Trouwens, in de volgende zinsnede weet de Schrijver zelf niet, of die wel ooit bestaan hebben. — *Het Bezoek*, een verhaal uit de Middeleeuwen, vermeldt, in een' niet zeer hoogdichterlijken toon, in 6 zangen, eene leenspreuk van een' Ridder, die door het *Podagra* (hier als een leelijk, maar adelijk wijf afgeschilderd) bezocht wordt. Het denkbeeld is, zoo ver wij weten, nieuw, maar kon gelukkiger zijn. — *Over de instelling der Ridderorden* loopt eene korte Verhandeling, die echter slechts over de *St. Jans-* en *Duitsche Ridders*, alsmede over de *Hollandsche* Ridderschap, geenszins over de bijzondere Staatsorden, gelijk die van het *Gulden Vlies*, den *Kousenband*, enz. handelt. — Onder den titel *Leerlust*, wordt het verhevene genoegen der letteroefeningen en wetenschappen

bezongen. — GENGHIS-KAN, *Vorst der Mongolen*; *een tafereel uit de XIIIde Eeuw*; NAPOLEON's trotschheid en bloeddorst, en vooral zijne nuttelooze worsteling tegen *Engeland*, onder *Oostersche* namen voorstellende, zondigt al te zeer door aardrijkskundige misslagen. Hoe kan de vlag van GENGIS van *China* of *Tartarijen* tot *Astrakan* waaijen? Onder de landen, die de Veroveraar inneemt, bevinden zich juist de boorden der *Kaspische* zee: en waar komt dan de vloot van OROSMAN van daan? Van *Indië*? maar dan kan althans zijne vlag niet te *Astrakan* waaijen. Eene kaart van *Azië* zou hier den Dichter geene kwade diensten bewezen hebben. — In de *zegepralen der Romeinen* vindt men eenige niet zeer algemeen bekende bijzonderheden; en de verwondering des Schrijvers, dat die zegepralen niet ook door de *Franschen* (vóór 1812, dat spreekt van zelve) zijn nagevolgd, is niet onnatuurlijk. De ongeletterde Lezer zal met vermaak eene beschrijving van den triomf des Consuls L. ÆMILIUS PAULLUS lezen. — *Het nut en vermaak der letteroefeningen* schijnt eene afgesletene stof te zijn; maar het oogpunt, waaruit dit nut hier beschouwd wordt, als *uitspanning van drukke bezigheden*, is min of meer nieuw, en niet onbelangrijk. Met regt noemt de Schrijver de letteren voor den man van bezigheid de edelste verpoozing; en zelfs de inspanning, die zij vorderen, vermoeit den geest in die zalige tusschenuren niet; omdat zij hem eene nieuwe, eene aan onzen gewonen arbeid tegengestelde, rigting geven. De gevreesde nadeelen voor beroep enz. worden kort en bondig wederlegd. — Onder den titel: *de Zierikzeesche jicht*, bezingt men, al boertend, den *lof der luiheid*. — Eenige oudheidkundige stukjes, als over *het valsche haar der Dames*, *den baard en de paruiken*, over de uitvinding der *brillen*, die der *posten*, en die van het *geld*, getuigen van de belezenheid des Schrijvers in de gebruiken en kundigheden der Middeleeuwen; ook toont hij zich, in de beide laatste vooral, niet onbedreven in de oude Geschiedenis. Maar wanneer hij

zegt, dat de *Geschiedenis* de uitvinding der munt in den tijd van ALEXANDER *den Grooten* stelt, zoo spreekt hij zichzelven tegen, daar hier, onmiddellijk daarna, van *sikkels*, als van *gemunt* geld, gewaagd wordt, hetwelk *Genesis XXIII* voorkomt. Ten minste is de onderstelling van het eerste gebruik der munten ten tijde van ALEXANDER geheel valsch: men leest bij XENOPHON meermalen van *darikers*, (*Darius d'or*) en elders van andere *Perzische* en *Grieksche* geldspecien; ja in deze zelfde Verhandeling, twee bladzijden na de gemelde opgave, (bl. 202) dat er nog munten van AMYNTAS (niet AMYNTUS) I, Koning van *Macedonië*, bestaan, die 556 jaren vóór C. G., en dus 150 jaren vóór ALEXANDER, regeerde. Dat de eerste koperen munt der *Engelschen* (toen nog *Britten*) 200 jaren vóór C. G. zou geslagen zijn, is niet waarschijnlijk, wanneer men de barbaarschheid des volks in aanmerking neemt. De overige bescheiden wegens de uitvinding en langzame verbetering der muntspecien, vooral in ons Vaderland, zijn zeer goed; het verwondert ons echter, dat de Schrijver geen enkel woord van het *ijzeren geld* der *Lacedemoniërs* spreekt.

De gemelde Verhandelingen worden afgewisseld door eenige dichterlijke uitboezemingen, als: *de wereld rijdt op stelten*, *op den boom aan de herberg het Kraantje Lek*, en *Heemstede*, die zich althans niet boven het middelmatige verheffen. Welk een *contrast* van uitdrukking in de twee eerste regels van het vers *op den boom!*

> Sta vrij o wandelaar! bij dezen boom te *kijken*.
> Drie eeuwen stond hij hier *gelijk een Ceder gods* (!)

Anders is dit nog het beste der drie. *Heemstede* heeft den Dichter niet zoo gelukkig bezield als *Bloemendaal*. De twee dichtstukjes, die dezen bundel besluiten, zijn: *Zeuxis*, (de bekende geschiedenis der naakte vrouwelijke modellen van VENUS) en: *de Arts*, eene kleine satire op de Geneesheeren. Dit laatste, 't welk meer

meer of min een fneldicht (*Epigram*) moet zijn, mist echter al het puntige, aan dergelijke ftukjes noodzakelijk eigen. Over 't algemeen heerscht er in deze dichtgewrochten van den Heere DE KONING (hij belge zich niet over deze aanmerking) een flaauwe *prozaïfche* toon, en gebrek aan kracht van uitdrukking, aan heerfchappij over de taal; men ziet tusfchen beiden, dat de Dichter met haar worftelt, en dit moet toch het geval niet zijn, althans niet in zulke ligte, gemakkelijke onderwerpen. Dit zij echter niet gezegd om hem ter neêr te flaan: integendeel, wij hopen, dat hij, meer en meer door beoefening onzer beste meesters in de kunst en door den omgang met zijne letterlievende *Haarlemmer* vrienden volmaakt, ons eerlang een' tweeden bundel zal aanbieden, waarin de vlekken, die dezen nog ontfieren, grootendeels mogen verdwenen zijn.

Proeve over eenige belangrijke Onderwerpen uit de Wetenfchap der Wetgeving. Bij gelegenheid der aanftaande zamenftelling eener nieuwe Burgerlijke Wetgeving voor de Vereenigde Nederlanden. Door Mr. J. A. WEILAND, *Practiferend Advocaat te Rotterdam. Te Amfterdam, bij* H. Gartman. 1814. *In gr.* 8*vo.* 63 *Bl. f* :-16-:

De inhoud dezer proeve is voornamelijk driederlei: de tegenwoordige tijd is zeer gefchikt tot eene nieuwe wetgeving, uit hoofde inzonderheid onzer veelvuldige ondervinding in dit opzigt; — de algemeene vorm is bij dezelve van groot belang; of deze namelijk, als het *Code Napoleon*, in enkel korte ftellingen of algemeene beginfelen van regt moet zijn vervat, of, als het *Pruisfifche Landregt*, in bijzonderheden behoort te gaan, en zoo veel mogelijk eenen ieder in elk geval zijn regt of pligt onmiddellijk en duidelijk aan te wijzen; —

 dat

dat de formaliteiten minder dan bij het Fransch Bestuur kunnen en moeten zijn. Het middelste stuk, waartoe wij dat over het *oordeel van den Regter*, als waaraan zoo min mogelijk over te laten, mede rekenen, is *en* het gewigtigste *en* het uitvoerigste, in één woord de voorname zaak. Hetgeen de Schrijver hiervan zegt, althans wat de beginselen aangaat, komt ons grondig voor. De wet moet, zoo veel mogelijk, in alles voorzien, over iedere omstandigheid duidelijke uitspraak doen, noch der magt van den Regter, noch der bedrijvigheid van den pleitbezorger eenigzins in de hand werken. Wij gelooven met den Schrijver, dat misverstand en verwarring van begrippen ten grondslag liggen bij de berispingen, door de Franschen te dezen opzigte tegen het Pruisische en andere stukken in het midden gebragt. En wij hopen, dat niemand zich door het gladde hunner redeneringen, door den aanprijzenden schijn van eenvoudigheid en majesteit in hunnen vorm, zal laten verschalken. Misschien zijn ook deze laatste eigenschappen met zekere uitvoerigheid en naauwkeurigheid niet onvereenigbaar, indien men zich met Hollandsche juistheid en scherpheid des oordeels slechts onthoudt van boven genoemde verwarring (van bepalingen en onderscheidingen met zoodanige wetten, die slechts als wijzigingen van meer algemeene wetten kunnen beschouwd worden.) De Schrijver geeft slechts eene brochure; hij levert enkel gedachten, roert zekere snaren aan; en doet hieraan te beter, daar het eigenlijke nut van zijn boekje, behalve het algemeen wetenschappelijke, toch onzen wetgevers moet te stade komen, die gewis niet meer dan wenken behoeven. Anders zou zeker over dit en dat nog veel te zeggen zijn. „ Laten „ wij eens doorpraten!" lag ons zelfs nu en dan op de tong, wanneer we voor een oogenblik vergaten, dat wij den man zelv' niet voor ons hadden. Nu zullen wij het dan bij deze aankondiging en algemeene aanprijzing van het werkje ook maar laten, zonder zelfs de aanmerkingen op enkele gestelden, die men toch

al-

altijd heeft, te willen mededeelen. Vlijt en nadenken kenmerken overal den nog jeugdigen Regtsgeleerde.

Vervolg op de geheime Geschiedenis van het Hof en Kabinet van St. Cloud, enz. III Deelen. Te Amsterdam, bij H. Gartman, 1814. *In gr. 8vo. f* 5-8-:

Zoo ons de geheime geschiedenis reeds een roman scheen, veel meer moeten wij alzoo over het vervolg denken. De vorm is hier zelfs zoo geheel dramatisch, dat het in het onmogelijke loopt, aan zulk eene menigte van afgeluisterde gesprekken te gelooven. Dit neemt intusschen niet weg, dat de eigenlijke inhoud waarheid kan behelzen. Dit zal, wat meer is, ten aanzien van vele zaken niet betwijfeld worden, dat ten minste de geest en het karakter van BUONAPARTE, wat den grond betreft, hier zoo geteekend zijn, als wij hem uit meer of min openbare en echte stukken hebben leeren kennen. Misschien echter, neen zeker, is de teekening al te krachtig, al te sterk gekleurd. Men kan hieruit afnemen, welk een penseel en welke kleuren hier moeten gebezigd zijn! Wanneer, b. v., de brieven, hier voorkomende, der gezelschapsjufvrouw — gelijk het heet — van MARIA LOUIZA echt waren, dan was het gewis onmogelijk, dat deze Vorstin nog de minste zucht naar den woesten dolleman, zelfs met eene keizerskroon, zou betoonen. Vele der gesprekken, BUONAPARTE en anderen in den mond gelegd, zouden naauwelijks als alleenspraken geloofwaardig zijn; zij gelijken veeleer nog naar parodiën, door eenen geestigen vijand op hunnen naam verzonnen. Men leest het boek, echter, grootendeels met vermaak. De afwisselende vorm zelf draagt hiertoe bij; en zoo deze vorm, zoo de gesprekken en brieven, zoo *alles*, gelijk het daar ligt, ook verdicht ware, (wat wij geenszins bestaan te gelooven) dan nog is het misschien meestal waarheid, treffende en belangrijke waarheid, wat wij hier vinden. Heeft BUONAPARTE zoo niet gesproken, hij heeft zoo gedacht; heeft hij alzoo niet onderscheidenlijk gedacht, het lag in zijn onmenschelijk hart opgesloten. In één woord, als eene soort van gedicht beschouwd, eene openbaring, daarstelling (met allen vereischten uitwendigen toestel) der inwendige we-

wereld van BUONAPARTE, zal dit ftuk, in vele deelen en opzigten, goedkeuring moeten vinden. Het is ook geenszins zonder toepasfing. Integendeel, NAPOLEON leert hier zeer openlijk, welke zijne hulpmiddelen, de misflagen zijner vijanden enz. enz. enz. zijn geweest. En, zoo men anders krediet genoeg voor den Schrijver heeft, is er nu nog wel wat voor de Geallieerden uit hetzelve te leeren.

Om het ftuk, naar deszelfs veelkleurigen inhoud, nog nader te leeren kennen, zou eene vervelende uitvoerigheid vereifchen. Wij befluiten dus met een ftaal, niet ongepast om het boven gezegde door een treffend voorbeeld te ftaven.

Beoefenende gedachten, vruchten van mijne ervaring.

('t Is NAPOLEON, die fpreekt.)

Ik ftond verbaasd, toen ik de magt in handen kreeg, over het gemak, waarmede ik mij deed gehoorzamen; door de gewoonte-alleen heb ik gezien, dat, zoo gehoorzaamheid het refultaat is van het inftinkt der masfa's, muiterij het is van hun overleg.

Ik zie de menfchen te zeer van uit de hoogte om hen te beminnen; hij, die beveelt, kent hen niet dan door hunne laagheid of gedweeheid.

Ik verwonder mij, dat zoo vele vorften zulk eenen grooten prijs hebben gefteld op de liefde hunner onderdanen. Die prinfen hebben het ongeluk van hunne opvolgers berokkend, dewijl zij, om bemind te wezen, te toegevend zijn geweest. Indien zij, die moeten gehoorzamen, zich veroorloven hem te beminnen, die het beftier over hen heeft, zullen zij ook vermeenen regt te hebben hem te haten; men moet hun dus een gevoel inboezemen, dat hun geene keuze van twee dingen overlaat, en ik zie niet anders dan de *vrees*, welke der gehoorzaamheid werkelijk tot waarborg ftrekt. Men heeft waarlijk geen genot van de magt, dan door de vrees, welke zij inboezemt: dit is het natuurlijk uitwerkfel, dat zij hebben moet; dit is haar edelst kenmerk.

Ik houd van vleijerijen, niet dewijl ik er geloof aan hecht, maar dewijl zij mij ten bewijze ftrekken van de laagheid van hen, die dezelve aan mij te koste leggen. Menfchen, die zich vernederen, maken geene zamenzweringen.

Mij de droomen van mijne jeugd herinnerende, en de

voor-

voorgevoelens van meer gevorderde jaren, zie ik thans, dat ik voorwetenschap had van de toekomst, en dat ik voorbeschikt was tot de rol, welke ik thans speel. Het onvermijdelijk noodlot is God; God is het onvermijdelijk noodlot.

Het is gelukkig, dat mijne beginselen of mijn instinkt mij altoos de vijand der menschen en derzelver instellingen hebben doen zijn. Indien ik de menschen hadde bemind, zoude ik hen niet hebben kunnen bestieren met die onverbiddelijke gestrengheid, welke hunne laatste afdwalingen voorschrijven; indien ik hunne instellingen hadde geëerbiedigd, zoude ik dezelven niet hebben kunnen vernietigen met die onwankelbaarheid, welke twijfel noch zwarigheid hoegenaamd kunnen doen aarzelen.

Het instinkt is zeer bijzonder bij mij: hetzelve doet mij in elken mensch eenen vijand, en in elke vrouw eene prooi zien. Men heeft mij vergeleken bij eenen tijger: dat ik eenen tijger of eenen leeuw gelijke, deert mij weinig, indien ik, wanneer het noodzakelijk zij tot instandhouding van mijne magt, slechts de onverbiddelijke wreedheid van den eenen, en de verschrikkelijke woede van den anderen hebbe. Er is eene taal, welke ik nimmer heb verstaan, dat is die des gevoels. De bekoorlijkheden der liefde schenen mij hersenschimmen, derzelver kwellingen een belagchelijk ding; het vermaak der weldadigheid, de aandoeningen des mededoogens hebben nimmer toegang tot mijn hart gehad. Deze koelheid is de grootste hoedanigheid van eenen mensch, bestemd om anderen te bevelen. ALEXANDER beminde, hij heeft slecht geëindigd; CESAR was ook vatbaar voor gevoeligheid, hij is door de handen van zijnen eigen zoon gevallen. AUGUSTUS is wreed geweest; niet, dan nadat hij bevestigd was, heeft hij menschelijk geschenen. Indien hij daarna gedreigd ware geworden, zoude hij onverbiddelijk in zijne wraak zijn geweest. Ik houd van ATTILA, hij had geen medelijden; TAMERLAN was al te edelmoedig; GENGISKAN had te veel grootheid van ziel. Onder alle die mannen zie ik er geenen, die eenige waarde bij mij heeft, of liever ik bezit alle derzelver hoedanigheden te gader, zonder hunne zwakheden te hebben. Ik ben geboren om over de wereld te bevelen. Ik heb ROEDERER eene stelling voor mij hooren aanhalen, waarvan dit, geloof ik, de zin is: „Men moet gelooven niets te hebben gedaan, zoo lang er nog iets te doen zij;"

zij;" deze ftelling behaagt mij, het zal mijn *motto* zijn. Wel beschouwd, vergeet ik alles, wat ik heb gedaan; ik ben ongevoelig voor mijne overwinningen, voor mijne vorderingen, wanneer ik zie wat er nog rondom mij henen overeinde ftaat. Van het *enfemble* alleen zal ik genot kunnen hebben. Niet voor dat ik alles zal hebben vernietigd en alles herfchapen, zal ik rusten. En zal ik dan nog rusten? Neen, ik verfoei de rust, deze is mijne grootfte vijandin; indien ik moet vergaan, zal het door de rust zijn.

Ik ben nimmer getroffen geweest door den roem van anderen, dan om denzelven te benijden, en door hunne magt, dan om dezelve te verwoesten. Ik heb met de Monarchen der aarde zamenkomften gehad; hunne tegenwoordigheid heeft mij geene andere aandoening ingeboezemd, dan die van haat. En evenwel eerbiedigt hen het gemeen. O, Ik zal hen zoo zeer verlagen, dat men hen zelfs niet zal durven beklagen!

Er is eene zaak, die in mij een onophoudelijk lagchen zoude wekken, indien mijne fpieren voor die foort van ftuiptrekkingen vatbaar waren; het is de hoop, die men over het algemeen heeft, mij menfchelijk te zien, wanneer ik zoo gevreesd ben, als ik moet wezen, en edelmoedig, wanneer alles naar mijne ontwerpen zal zijn gefchikt. Arme idioten! gij kent mijn hart niet: ik ben nooit menfchelijk noch edelmoedig geweest, dan uit ftaatkunde, en, wanneer ik alles zal durven, zonder onvoorzigtig te zijn, dan, dan zullen deze plooijen zich voor het verbaasd heelal ontvouwen! O, Welke bekoorlijkheden zegt dat oogenblik mij toe!

Ik ben Jakobijn geweest gedurende de omwenteling, of liever, zoo als de libelfchrijvers mij befchuldigen, ik ben terrorist, doodflager, mitrailleur geweest; ik ftem hun dit alles toe, dewijl het geheel van mijne beftemming dit oplost en regtvaardigt. Deze partij ftrookt met mijn inftinkt, en, zoo ik geen Keizer ware, zoude ik ROBESPIERRE hebben willen zijn.

Het bewijs van de verwantfchap, welke er beftaat tusfchen die partij en mij, is, dat alle de Jakobijnen, waarvan ik gebruik heb gemaakt, mij getrouw hebben gediend. Ik weet, dat zij van mijne fcherpe maatregels houden, en dat men overal, waar ftrengheid en onderdrukking plaats grijpt, zeker is van de gezwindheid, waarmede zij hunnen dienst verrigten. Ik heb gelegenheid gehad de menfchen te beoordeelen, die

de omwenteling overleefden, na in dezelve eene rol te hebben gespeeld. Zij zijn trotsch op den invloed, dien zij hebben gehad, dewijl zij beweren dat dezelve de belooning was voor hun karakter en hunne begaafdheden; dan, over het algemeen heb ik hen weinig bekwaam tot bestuur en weinig vast in hunnen gang bevonden. Zij hebben meer doorziend verstand dan kundigheden, en meer loosheid dan vastheid. Het zijn tijgers, die, hunne woestheid verliezende, katten zijn geworden.

SIÉYES is een metaphysikus zonder heldere denkbeelden, en zonder bepaald karakter. Zoo als TALLEYRAND zegt; men dacht dat hij diep was, en hij is niet anders dan hol; zijn stilzwijgen, dat men aan verhevene voorzigtigheid toeschreef, was soms niets anders dan het resultaat van gebrek aan denkbeelden, en bijna altoos dat van zijne beschroomdheid en van zijne besluiteloosheid. Toen ik dien man van nabij heb gezien, stond ik verbaasd over zijne nietigheid. Evenwel, daar hij eene zekere loosheid had verkregen door de gewoonte van eene berekende rol te spelen, zoude ik den roem, dien hij had, nimmer hebben kunnen vergruizen zonder behulp van CAMBACÉRÈS.

CAMBACÉRÈS heeft eenen vuilen naam, en eenen slechten goeden naam. Evenwel heb ik hem met eer, ordeteekens en rijkdom overladen. Hij is er van verwonderd, en ik sta er ook verbaasd van. Er is niet dan geluk en ongeluk in de wereld. Men zegt, dat hij eenen aap gelijkt; dat doet er niet toe; ik heb dien aap eenen rok met goud gegeven; de Chinesche poppen schitteren soms door de levendigste kleuren. Er moeten aan mijn hof leelijker menschen zijn, dan ik ben; wanneer men over hunne figuur lacht, houdt men zich niet met de mijne op.

TALLEYRAND is de eenigste man van mijn rijk, die van mijne ligtgeloovigheid misbruik heeft durven maken, om mij belagchelijk te doen zijn; het is hij, dien ik het minst in staat rekende tot zoo vele vermetelheid. De doorknede hovelingen verachten den afgod, dien zij schijnen te aanbidden, en zijn daardoor juist altoos klaar om denzelven te verbrijzelen. Ik moet tegen die menschen op mijne hoede zijn; TALLEYRAND is te rijk.

De Generaals maken mij thans de meeste moeite; sinds dat ik hun een groot aanzien heb gegeven, is de een afgunstig

 van

van den ander. De eerbewijzingen hebben hun hoovaardig gemaakt; door den rijkdom zijn het eerder vrekkige, dan begeerlijke, menschen geworden. Het spijt mij; ik zoude hun liever met overdaad zien uitgeven, dan opeenstapelen met buitensporige schraapzucht. Ik heb verkeerd gedaan hun domeinen te geven, ondanks de zorg, die ik heb gehad te bevelen, dat mijne donatiën, in Duitschland gelegen, geruild zouden worden tegen goederen, in Frankrijk gelegen. Zij hebben gedroomd dat zij eigendommen hadden, en zij voeren den oorlog niet meer met genoeg vuur. Wat zoude er van worden, indien ik hun kasteelen en landerijen hadde gegeven, en indien zij de genoegens en de eer hadden gesmaakt van het vrij-heerlijk leven!

Mijne Veteranen sterven; ik zal weldra niet meer verpligt zijn Generaal te wezen; het zal voldoende voor mij wezen Despoot te zijn.

Weldra zullen er geene veldslagen meer in Europa geleverd worden, dewijl er geene andere troepen zullen zijn, dan de mijnen. Ik zal aan de Souvereinen gardes overlaten, dat is te zeggen: cipiers. Maar Engeland!

Ik haat al, wat Engelschman is, al, wat iets Engelsch aan mijne verbeelding vertoont. Ik heb tegen dat land niets kunnen doen; zal ik er iets tegen kunnen doen? Ja, indien het onvermijdelijk noodlot het wil. Maar is het niet uitgemaakt, dat er niets voor NAPOLEON staat?

Toen ik de papieren van de Keizerin MARIA LOUIZA heb doen doorzoeken, heb ik eene phrase daarin gevonden, die mij heeft bevallen, en die ik op staanden voet heb afgeschreven: „Het hart van NAPOLEON is als de lava van den vuurspuwenden berg, vloeibaar, zoo lang zij brandende is, en die in hardheid het marmer tart, wanneer zij koud is.” Zoodanig moet een groot man beminnen; de liefde moet in hem niets anders zijn, dan eene physieke razernij, op welke de grootste kalmte volgt, wanneer dezelve is voldaan.

Ik heb niet behaagd aan de vrouwen, welke ik begeerde; en die met mij te doen wilden hebben, bevielen mij niet. Ik moet bekennen, dat de bewerktuiging van mijn hart zeer wonderlijk is. Andere mannen genieten door gedeelde gevoelens of driften; dit mishaagt mij: ik wil alléén genieten, en den doodsangst der smart overrompelen van het voorwerp, dat ik de begunstigingen roof. Dit is een waar vorstelijk genoe-

noegen; ik zal het aan alle mijne onderdanen ontzeggen; ik wil, dat de maagdenschennis overal met den dood zal worden gestraft.

Men praat van den last des gezags, van het verdriet, dat hetzelve geeft, van de zorgen, welken het oplegt. Die zich daarover beklagen, beminnen het gezag niet; zij weten niet, hoedanig daarvan genot te hebben.

De handel vereent de menschen; al wat hen vereent, doet hun vroeg of laat verbindtenissen aangaan; derhalve is de handel schadelijk aan het gezag; ik moet den handel bannen.

Ieder bestuurder, die de menschen als enkele wezens beschouwt, zal nimmer van dezelven kunnen gebruik maken, naarmate dat zijne belangen of zijne uitzigten het eischen. Hij moet dezelve slechts in massa zien; het zijn abstractiën, die hij becijfert, en waarvan hij de waarde niet kent of erkent, dan door de uitkomsten. Siéyes had mij eens op zekeren dag iets dergelijks gezegd, om mij de manier op te helderen, waarop ik mijne medemenschen behandelde. Van hetgene een verwijt was, heb ik eenen stelregel gemaakt. Zoodanig trekken mannen van genie voordeel uit alles, zelfs uit vergiften.'

Ik heb niet veel in de geschiedenis gelezen; maar ik meen te weten, door de uittreksels, die ik te mijnen gebruike daarvan heb doen maken, dat, naar gelange de dynastiën zich van derzelver wieg verwijderen, zij ook verderven. De groote man, die dezelven instelt, geeft eene kracht aan het gezag, welke verscheidene eeuwen duurt; maar er komen mannen, niet geboren om Koningen te wezen, die zachte neigingen, verkeerde begrippen van verdeelende geregtigheid hebben, die de klagten hooren, welke uit noodige misbruiken voortkomen, dien de naam van vader hunner onderdanen bedwelmt; in één woord, die niet weten, dat, zoo de onderdrukking de menschen doet zuchten, zij dezelven tevens in dien graad van gehoorzaamheid houdt, waarin zij altoos behooren te zijn, (want de onderdrukking is geene dwingelandij.) Dat zijn de mannen, die alles bederven, en daar het gemakkelijker is hen na te volgen, dan het gezag te handhaven tot die hoogte van gestrengheid en strafheid, welke tot deszelfs bestaan noodig is, gaat alles van dat oogenblik af aan terug: de oppermagtige majesteit vervalt tot gemeenheid, die dezelve belagchelijk maakt; de koninklijke magt wordt uitgeoefend op daden van verzachting en toegevendheid,

heid, die dezelve omkoopen; en eindelijk is de uitkomst van de goedheid der Souvereinen, en van de liefde der onderdanen, de val der eersten en de opstand der laatsten. De menschen, inzonderheid de Franschen, zijn onmenschelijk, wanneer men hen ontboeit; en hunne voor het oog schijnende liefde voor hunne Koningen heeft bewezen, dat het niet anders was dan een valsch, trouweloos, gevaarlijk gevoel, de voorbode van eene dolzinnigheid, die zonder mededoogen verslindt, al, wat zij schijnen te aanbidden. Ik was geen Franschman, ik was Corsikaan; gedurende de omwenteling Franschen doodslaande, smaakte ik de genoegens der wrake. En toen ik over die natie heerschte, toen ik de gebieder was van haar lot, zwoer ik haar te straffen, dat zij het werktuig was geweest der slavernij van mijn land, en vervolgens dat der muiterij en regeringloosheid. Ben ik thans niet Opperheer, en zelfs de magtigste Monarch, die op de wereld is? En moet ik niet in het bloed dier muitelingen de aanslagen wasschen, die zij tegen het Koningschap hebben begaan? Ik ben voldaan, wanneer ik dat snood, ondeugend ras zichzelve zie uitroeijen, door mijne ontwerpen te dienen, en tot mijnen roem en mijne magt bij te dragen; en wanneer ik den laatsten Franschman, voor mij strijdende, zal hebben zien sterven, zal ik gelooven mijne bestemming te hebben vervuld. De nakomelingschap zal zeggen, dat ik met eene verwonderlijke kunst gebruik heb gemaakt van de zotte eigenliefde en de denkbeelden dier natie; ik heb dezelve de *groote natie* genoemd, en die groote natie heeft gedacht het Romeinsche volk te zijn; zij heeft niets anders op het oog dan de algemeene heerschappij. Maar wat was een Romeinsch burger, in vergelijking van eenen burgerman te Parijs? Die onnoozelen maken deze beschouwingen niet; zij zien niet, dat, met den titel van groote natie, ik hen erger heb verlaagd en gedecimeerd, dan eenige natie het immer door hare opperhoofden is gedaan. Nero verbrandde Rome, ik steek Frankrijk in den brand, en de tranen, die hij in zijne *hoofdstad* deed vlieten, zie ik door geheel mijn *rijk* stroomen. Ik haat alle menschen; om hen wél te besturen, moet men hen haten. De groote natie, die, tot mijn geluk, kortzigtig is, ziet niet, dat ik iederen dag aan hare grootheid nieuwe natien toevoeg, die haar gelijk zijn in regten, of liever in slavernij; en dat haar titel niet meer is, dan eene luisterrijke bespotting, van

het

het oogenblik af aan, dat zij denzelven deelt met Duitschers, Hollanders, Italianen, enz. Heil het groote volk!"

Dichtproeven van FRANCIJNTJE DE BOER, *Dienstmaagd te Sneek. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1815. *In gr. 8vo. 86 Bl. f* 1-10-:

Was het ons, bij het verslag wegens den dichterlijken arbeid van K. H. BOUMAN, Boerenknecht te Noorddijk, in de Provincie Groningen, (zie *Lett.* voor 1811. bl. 43) hoogst aangenaam, dat zich toevallig aan ons de gelegenheid aanbood, om eenen veelbelovenden Eersteling van zekere *Friesche Dienstmaagd*, wier zedigheid ons toen verbood om haar met name te noemen, aan onze Lezers bekend te maken; met geene mindere blijdschap zien wij thans dezelfde FRANCIJNTJE DE BOER, onder begunstiging eener gelukkig geslaagde Inteekeninge, voor den dag treden met hare *Dichtproeven.* Behalve door den titel, voelt zich de strengste Beoordeelaar, indien hij anders nadenkt, ondanks de kieschheid dezer eeuwe, geheel ontwapend, en ten goede voor deze Dienstmaagd gestemd, op het zien van het welgekozen *vignet*, en het lezen van het bevallig eerste versje uit dezen kleenen bundel. dat *de Roos en het Viooltje* ten opschrift draagt, en eene zinspeling behelst, hoe beide *de luisterrijker en nederige standen*, naar het doel des Scheppers, nuttig kunnen zijn in hunnen kring, en het hunne bijdragen tot Deszelfs verheerlijking. Wij onthouden ons niet, aleer wij verder gaan, om het slot hier over te nemen, waarin zij, met inroeping van gelijksoortig een beeld, om de overdragt en hare bedoeling duidelijker te doen uitkomen, dus zingt:

Wie ziet op 't eenvoudig muschje
Immer met verachting neêr,
Juist omdat de nachtegalen
Met volmaakter gaven pralen,
Ons op hooger zang onthalen?
Beiden zingen zij Godt eer.

Vindt

Vindt men in der Dichtren koren
Overal hetzelfde vuur?
Wie zou voor geen TOLLENS wijken,
Of voor groote BILDERDIJKEN,
Om wier hoofden lauwren prijken
Van onsterfelijken duur!

Zoo dan, mijn Natuurgenooten!
Kan de mensch hier in zijn' kring
Nuttig wezen, ijvrig pogen,
Steeds Gods grooten naam verhoogen,
Altijd werken, naar vermogen,
Met hetgeen hij hier ontving.

Intusschen stelden wij deze dichtregelen, die zeker eene beminnelijke nederigheid ademen, niet enkel dáárom op den voorgrond, ten einde onze Lezers voorin te nemen met deze Lievelinge der Zanggodinnen. Wij toch maken geene zwarigheid, uit de proeven hier voorhanden, aan FRANCIJNTJE DE BOER dien streelenden naam toe te eigenen. Immers, was, onder de Vaderlandsche Dichteressen, wijlen AGATHA DEKEN de éénige, wier geringere levensstand eenigzins met die onzer Vriesche Dienstmaagd mag vergeleken worden, wij moeten tevens opmerken, dat de eerstgenoemde menigerlei voordeel en aanmoediging ter kunstbeoefeninge genoten heeft door hare opvoeding in der Collegianten Weeshuis te Amsterdam, welke de andere geheel ontberen moest. Deze toch was vroegtijdig genoodzaakt het ouderlijk huis vaarwel te zeggen, na het genot van kleene aanleiding in de allernoodigste wetenschappen; deze was sedert en tot op heden verpligt, een dienstbaar, van vreemden afhankelijk, en werkend leven te leiden; deze, in één woord, heeft zich door eigene kracht en ongemeenen lust, wij zeggen niet, onder de bezigheden ontwikkeld, maar, blijkens deze Eerstelingen, in de kunst tot eene hoogte verheven, dat zij ons proeven levert, waardig eene vereerende plaats te vinden in de rij van Vaderlandsche Dichtverzamelingen; doch die tevens, in sommige onnaauwkeurigheden van taal en rijm, zoodanig bewijs dragen van den ongunstigen stand en de gebrekkige opleiding der Schrijfster, dat er geen twijfel overblijve, of zij zijn haar eigen werk. In ieder toch van deze 28 dichtstukjes, meerendeels bij ge-

le-

legenheden, voor haar belangrijk, vervaardigd, ontwaren wij denzelfden losfen gang van denkbeelden; en heerscht daarin, ten aanzien van het werktuigelijke der kunst, *doorgaans* (*) eene bevallige gemakkelijkheid en zoete toon. Overal, verder, ademen zij een zacht, kinderlievend en dankbaar gevoel; of leggen zij de taal aan den dag van een welgefteld hart, dat vriendfchap waardeert, zijnen, offchoon geringen, ftand zich nergens fchaamt, en bezield wordt door de beste en zuiverfte beginfelen van vroomheid en Godsdienst, door vooroordeel, ijdelen waan noch dweeperij ontluisterd. Reeds gaven wij hiervan eene kleene proeve; en zouden wij, tot verder bewijs, ons beroepen mogen op het dichtftukje, bevorens door ons (t. a. pl.) medegedeeld, en te regt ingelascht in dezen kleenen bundel. Ook fchijnt ons de Dichteres dán wel het beste te flagen, wanneer haar gevoelig en deelnemend harte fpreekt, of zij de kinderlijke vermaken en onfchuld teekent.

Wij nemen ditwerf affcheid van FRANCIJNTJE, met haar ten volle dat vrolijk genoegen (dat zij in het Voorberigt aanduidt) toe te wenfchen, van in haren nederigen levensftand een talent te bezitten, en ook werkelijk befteed te hebben ten nutte en vermaak van hare medemenfchen. Zij beoefene en volmake het verder, en volharde in het behandelen der lier, zoo wél haar toebetrouwd. Wij ten minfte, onlangs luttel voldaan over den fterk aangezetten kost, aan eene adelijke tafel ons voorgezet, en toegediend van aanzienlijke Dames, verlangen veel meer (zoo hongeren wij naar het eenvoudig fchoone) ter gast te gaan bij deze Vriefche Dienstmaagd, en vaderlandfche gezon-

(*) Hoe vloeijende en los *doorgaans* de verzen zijn, eene enkele reis ftooteden wij op eenen harden regel, en vonden wij de inecnfmelting van klinkletters nu eens verzuimd, tegen de wetten der kunst, dan weder eenen kwalijk geplaatften toonval. Ook moeten wij de Dichteres, bij de uitgave dezer eerftelingen, of *proeven*, herinneren aan de rijmklanken *leven* en *gegeven*, herhaald in hetzelfde couplet op bl. 62; en aan dien van het woord *waard*, eveneens rijmende op *wdard*, bl. 40; te meer af te keuren, omdat aldaar, in beide volzinnen, *waardig*, niet *waard*, dat is *dierbaar*, vereischt werd. Deze aanteekeningen veroorloven wij ons, niet uit lust tot vitterij, maar ter onderrigting, en om te voldingen, gelijk wij ons daarvan overtuigd houden, dat men aan het vaderlandsch publiek het *eigen werk* eener Dienstbode waarlijk geleverd heeft.

zonde spijs te nuttigen. Mogt zij eerlang met meerdere ruimte van tijd zich aan de Zanggodinnen kunnen toewijden; welk eene keur van lekkernijen zou zij welligt alsdan niet in staat zijn ons eenmaal aan te bieden!

Eerste Beginselen der Staatkundige Aardrijksbeschrijving, ten dienste der Scholen, volgens de nieuwste staatkundige veranderingen. Tweede vermeerderde en verbeterde druk. Te Dordrecht, bij A. Blussé en Zoon: 1813: *In* 12*mo*. 114 *Bl.* *f* :-6-:

De *tweede* druk van dit anders goede Schoolboekje is op een, voor het menschdom in 't algemeen hoogstgelukkig, maar voor deze onderneming allernoodlottigst tijdstip in de wereld gekomen; in 1813, het jaar van den val des *Franschen* Keizerrijks, en met hetzelve van het geheele toenmalige stelsel van *Staatkundige Aardrijksbeschrijving* — zoodat het geheele boekje thans volstrekt nutteloos is. Het was ook — om de waarheid te zeggen — geene zaak, om onder NAPOLEON een zoodanig stelsel te schrijven. De ondervinding had, helaas! genoeg geleerd, dat geene verdragen of overeenkomsten, of zelfs giften aan zijne Broeders, Neven, enz. hem heilig waren; dat hij in één jaar den eenen Broeder uit *Holland* jaagt, den anderen *Hanover* eerst geeft, dan weder ontneemt. En zoo dit aan 's mans bloedverwanten geschied is; hoe zullen dan vreemden gevaren zijn? Zekerlijk, een zóó snelle, zóó gezegende ommekeer kon niemand verwachten, en wij twijfelen niet, of de uitgevers zullen zich den ondergang van hun boekje in dezen geweldigen, doch weldadigen stroom gaarne getroosten.

Evenwel is er — schoon het grootste gedeelte der schikking vervalt — nog veel goeds in dit boekje. Het begint met het Noordwesten van *Europa* — de *Britsche* Eilanden; gaat dan voort naar het Noorden, *Deenemarken*, *Noorwegen*, *Zweden* en *Rusland*; wendt zich dan eensklaps naar het Westen, om het *Fransche* Keizerrijk te beschrijven, (waartoe dan ook *België*, de linker Rijnoever, een gedeelte van *Italië*, *Holland*, en gedeeltelijk *Zwitserland* behooren.) In deze, zoo geheel dooreenliggende, en *onaardrijkskundige* orde (zoo wij dit woord ge-

gebruiken mogen) worden de landen opgenoemd, en de naast bijeenliggende, zoo als de Rijnoever en *Holland*, door *Italië* afgebroken. *Duitschland* en het *Rijnverbond* worden als eenzelvig beschouwd, (met uitzondering van *Oostenrijk*) en dus *Pruissen* ook tot het Rijnverbond gerekend, waartoe het nimmer behoord heeft. — De grenzen van *Saxen* (*Saksen*) worden ook niet naauwkeurig opgegeven; het grensde ten zuiden niet aan *Wurtzburg*, maar aan *Beijeren* (*Baireuth*), en ten zuidoosten (niet oosten) aan *Boheme*. Ook heeft het Groothertogdom *Warschau* nimmer tot *Saksen* behoord; hoewel de Koning van *Saksen* (in naam, en op een' zeer bepaalden voet) daarvan Groothertog was. De *Wezer* (bl. 45) maakte de oostergrenzen van het Ex-koningrijk *Westfalen* niet uit, maar vloeide er midden door heen. De *Illyrische* Provinciën (bl. 74) zijn niet in 1805 en 1811, maar (behalve *Istrië* en *Dalmatië*, die in 1805 afgestaan werden) in 1809 door *Oostenrijk* aan *Frankrijk* overgelaten. Voorts keuren wij het zeer goed, dat de *Iönische* Eilanden, waarmede men anders verlegen was, waar die te plaatsen, hier bij de *Illyrische* Provinciën gevoegd zijn, gelijk zij ook natuurlijk bij den Staat behooren, die deze gewesten bekomt, en buiten dezelve den sleutel tot de *Adriatische* Zee mist. — De andere werelddeelen zijn korter, en wat oppervlakkig behandeld. Men leest in *Afrika* nog van *Ajan*, *Adel*, *Monomotapa*, en zoo als die onbekende, en ten deele verdichte, Koningrijken al meer mogen heeten, als *hoofddeelen*. Op bl. 101 lezen wij van de straat *Davids*, in plaats van *Davis*, en het meer *Supirior* (*Superior*) in plaats van het *Opper-meer*. In *Zuid-Amerika* zijn de *Spaansche* bezittingen in deze beschrijving door de *Portugesche* en andere (*Brazilië* en *Guyana*) afgebroken; hetwelk in eene *Staatkundige Aardrijksbeschrijving* verwarring moet baren.

In weerwil dezer aanmerkingen, die meestal slechts op kleinigheden vallen, die ligt te verhelpen zijn, en welke zich de Schrijver dus ten nutte kan maken, wanneer er, na den afloop van het *Weener* Congres, eene nieuwe, veranderde uitgave werd raadzaam gekeurd, hebben wij dit boekje, in de meeste daadzaken en opgaven, juist, klaar, beknopt en bondig gevonden. De getallen van de inwoners der steden zijn moeijelijk alle na te gaan, daar de telling in de onderscheidene landen zoo zeer uiteenloopt; nogtans komen ons de

de meeste vrij naauwkeurig voor. De begrooting der inwoneren van het vijfde Werelddeel (bl. 113) is echter loutere gissing, daar *Nieuw-Holland* nog op verre na niet eens langs de kusten bekend is.

Staats-Almanak voor den Jare 1815. *In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. *In gr. 8vo.* 866 *Bl. f* 7-:-:

Deze zeer uitvoerige, en daardoor in menig opzigt geriefelijke en belangrijke, Staats-Almanak begint met de Grondwet; bevat vervolgens eenen kalender, waarop de aanwijzingen des op- en ondergangs van zon en maan, met de afwijking der eerste, en den middelbaren tijd op den waren middag enz., en geeft vervolgens eene aanwijzing der hoofdstukken en afdeelingen, die wij best vinden, tot kennis van het geheel, hier grootendeels te laten volgen.

I. Geboorte en huwelijken der leden van het Vorstelijk geslacht; Huis van den Souvereinen Vorst; van de Vorstin; van de Prinsen; van de Vorstinnen Weduwen. II. Ambassadeurs, Ministers der buitenlandsche Mogendheden, residerende bij Z. K. H.; — van Hoogstdenzelven bij buitenlandsche Mogendheden. III. Staats-Ambtenaren en hooge Kollegiën. IV. Departementen van Algemeen Bestuur. V. Personeel der administratie van den Algemeenen Waterstaat. VI. Openbare eerdienst der onderscheidene Kerkgenootschappen in de Vereenigde Nederlanden. VII. Militaire organisatie. VIII. Organisatie van de Zeemagt. IX. Bestuur der Koloniën. X. Grondgebied van den Staat der Vereenigde Nederlanden; Ridderschappen en Edelen in de provinciën en landschappen; provinciale, landschappelijke en stedelijke besturen. XI. Regterlijke magt. XII. Financiéle organisatie. XIII. Commerciéle organisatie; Levantsche handel, groote Visscherij, Beurzen, Bankiers, Kassiers, Makelaars, kamers van koophandel, wisselbanken. XIV. Bestuur en administratie van de Opperhoutvesterij. XV. Onderwijs, Wetenschappen en Kunsten. XVI. Geneeskundig onderzoek en toevoorzigt. XVII. Landbouw. XVIII. Bestuur van de hoofdstad; plaatselijke regering en stedelijke inrigtingen aldaar. XIX. Bestuur van de residentie, enz. — Bevolking der steden, behoorende tot den Staat der Vereenigde Neder-

lan-

landen. Postkantoren, vertrek en aankomst der posten binnen 's lands en naar buiten. Wagen- en Schuite-veren. Diverse Geldspeciën. Hofcostumes en Hofrouwen. — Bladwijzer der zaken.

Wanneer men deze aanwijzing overziet, en alzoo bevroedt, dat alle Hooge Personadjen, belangrijke Ambtenaren, Officiers, Professoren, Predikanten en Priesters; Makelaars, enz. enz. enz. hier met name staan aangeteekend, dan kan de dikte van dit Almanakje (van 866 bladz. in groot 8vo.!) geene verwondering baren. Nog veel dikker zal hetzelve gewis moeten worden, wanneer het eenmaal op nieuw voor het gansche tegenwoordige Koningrijk wordt vervaardigd; nog dikker zou het reeds zijn, zoo — met de naauwkeurigheid en uitvoerigheid, anders in acht genomen — al de veren en jaagschuiten, ook in afgelegener provinciën, hier waren aangewezen. Wij, voor ons, zouden meenen, dat het wel der moeite waardig is, zich zulk eenen Staats-Almanak aan te schaffen, indien men telken jare, juist niet eenen geheel nieuwen, maar slechts eene zekere herstelling en aanvulling op denzelven, behoefde te koopen.

Wenceslaus Valk en zijne Familie; naar het Hoogduitsch van A. LAFONTAINE. *III Deelen. Met Platen. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. 1814. *In gr. 8vo. 680 Bl. f* 6-12-:

De gebeurtenissen van den tijd, en de menigvuldige stukken en stukjes van den dag, (en daaronder zeer belangrijke) namen zoo veel ruimte in ons Tijdschrift weg; dat wij ons welhaast niet meer zouden weten te verontschuldigen bij onze schoone Lezeressen, die, bij alle hare vaderlandsliefde, natuurlijk evenwel verlangen bekend te blijven met die romantische geschriften, waarvan de lezing haar altijd bijzonder uitlokt; vooral de zoodanige, die niet slechts hare verbeelding aangenaam bezig houden, maar tevens het hart aandoenlijk treffen en ten goede opwekken, en die wij alzoo niet alleen als schuldeloos tijdverdrijf, maar allezins (zoo veel men dit van een' goeden Roman vorderen kan) voor verstand en hart durven aanprijzen. Het werk, dat wij thans in zijn geheel aanmelden, verdient in ons oog dien lof; en wij geven

het nu vooral de voorkeur, fchoone Lezeresfen! omdat gij u hier niet alleen met ééne belangrijke liefdesgefchiedenis, maar met een aantal, en in het bijzonder met vier voorname, welke u van den aanvang af tot de gelukkige huwelijken, het toppunt van alle de wenfchen, de grootfte deelneming zullen inboezemen, onfchuldig en aangenaam, en leerzaam tevens, kunt bezig houden. Overigens vindt gij hier uitnemende, wel volgehoudene karakters, waartegen flechts weinige afzigtige affteken, en bij de goede maar weinig overdrevens, maar weinig, dat niet navolgenswaardig is. Den edelen WENCESLAUS VALK willen wij uitzonderen, die zeker een zonderling is, en zijne eigene wonderlijke kuren heeft; maar dat zal u niet hinderen; integendeel, wij beloven u vermaak bij zijne Ridderavonturen en Ridderkuren, uit den ouden tijd door hem opgezocht en nagevolgd, en wij wenfchen ieder uwer eenmaal eenen echtgenoot van zijne mannelijke inborst, gezond verftand, voortreffelijk hart, en zijne groote geldmiddelen. Of wilt gij liever zelve kiezen? het is ons om 't even; dan een man als zijn vriend HUBÉR, of zijn Neef FRANS, of KELLER, de minnaar van zijne Nicht AGNES; maar dan wenfchen wij ook, dat gij moogt verfierd zijn met alle die uitmuntende fchoonheid van ligchaam en ziel, en alle die voortreffelijkheid van verftand en hart, en alle die uitnemende talenten, waarmede de Hemel die zelfde lieve AGNES, 's mans zachte CLAUDIA, de moedige BERTHA en de heerlijke JACOBINA (wij zouden bijna zeggen met eene kwistige hand) heeft begaafd; en dan twijfelen wij geen oogenblik, of gij geniet zoodanig hoog en aandoenlijk aardsch geluk, als waarin wij wenfchen, dat deze voortreffelijke, dierbare menfchen zich nog lange zullen verblijden. Dan zal er ook, wenfchen wij, *een geflacht van heerlijke menfchen*, uit u, en *rondom u*, *ontluiken*, en gij, gelijk de edele WENCESLAUS VALK, ook in den hoogften ouderdom, bijna dagelijks zeggen: „ *O goede God! het leven op aarde heeft zoo* „ *vele en zoo groote genoegens: kunnen er in uwen hemel nog* „ *grootere zijn?*"

Wij moeten alleen hier nog bijvoegen, dat wij den aanvang van het derde deel bijzonder bevelen aan de aandacht van ieder, die zich met de opvoeding van een verwaarloosd jonkertje, of zoo eenen even verwaarloosden wilden jongen uit den burgerftand, bemoeijen moet, waartoe ieder wel even

na,

ra, maar waarvoor ieder niet even zeer berekend is; en dat overigens ook de geheele Roman met voortreffelijke lessen en wenken doorzaaid is.

De Staatkundige Dood van BONAPARTE, *Dithyrambus. Door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amsterdam, bij* Geysbeek en Comp. *In gr.* 8*vo.* 7 *Bl. f* :-4-:

Lierzang aan Z. K. H. WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK, *Prins van Oranje enz. enz., na de luisterrijke Overwinning van* 15—18 *Junij* 1815. *Door* A. N. VAN PELLECOM. *Te Schiedam, bij* J. H. Sweben. *In gr.* 8*vo.* 11 *Bl. f* :-6-:

Vaderlandsch Gevoel, uitgeboezemd aan mijne Wapenbroeders, de Leden van het Korps vrijwillige Jagers, enz. Door H. MEIJER JUN., *Adjudant bij voorz. Korps. Te Amsterdam, bij* Geysbeek en Comp. *In gr.* 8*vo.* 10 *Bl. f* :-6-:

Lauwertak, gevlochten in den Eikenkrans van Z. K. H. WILLEM, *Prins van Oranje, enz. Door* H. MEIJER, JUN. *Te Amsterdam, bij* Geysbeek en Comp. *In gr.* 8*vo.* 11 *Bl. f* :-6-:

Men kan een goed ruiter zijn, zonder juist eenen *Bucephalus* te kunnen besturen. De *Pegasus*, dien de Heer GEYSBEEK wederom gewaagd heeft te beklimmen, de zoogenaamde *Dithyrambische*, is inderdaad een moedig, vurig beest. Menigeen' zou het niet gelukken, hetzelve te bestijgen, en ook voor GEYSBEEK schijnt er niets minder noodig te zijn dan de val van eenen geheel anderen PHAËTON, wiens dolheid de wereld in brand steekt, om zich aan den stouten sprong te wagen. Nu, wij bewonderen zijne fierheid en vlugheid en afkeer van de dwingelandij; maar wij zijn dan toch tevens wel in onzen schik, dat het zijn dagelijksch werk niet is, en wenschen regt hartelijk, dat althans de vermelde aanleiding niet meer zal voorkomen. Inderdaad, het loopt thans hoog genoeg met onze Poëzij, en zoo andere dan de allerstevigste handen de teugels zoo ver beginnen los te laten, dan moet men waarlijk wel bang voor den *Zwanen*-zang des goe-

den smaaks worden. — Vooreerst schijnt de Dichter den staatkundigen en natuurlijken dood zoo wat verward te hebben; ten andere blijven wij volstrekt in het onzekere, waar NAPOLEON dan eigenlijk en eindelijk heen moet, — voorwaar eene pijnlijke onzekerheid! en eindelijk hebben wij maar geen zin aan *de Seine in Nederland*; neen, God beware ons voor de navolging van Rome en Frankrijk! Ook zijn wij waarlijk te vroom, om dat vervloeken van vader en moeder van den schuldigen met genoegen te hooren; gelijk al die pestdampen en toegeknepen gorgels en strotten, enz. enz. onze verbeelding en onze zenuwen pijnlijk aandoen. — Belgt misschien onze toon den Dichter? Wij antwoorden hem dan in goeden ernst, dat, gelijk de uitersten elkander altijd raken, alzoo gelach de natuurlijke vrucht is van eene overspannen poging om te treffen; doch, dat dit onze achting niet wegneemt voor de mate van vuur, dichttalent, en deelneming in de zegepraal der menschheid, die op deze wijze kunnen zondigen.

No. 2. Wij laten dit stukje te liever volgen, omdat het met het voorgaande eenige gelijkheid van verdienste en wanverdienste heeft. Hoe zeer toch de eerste pleiten moge voor een gedicht, bij zulk eene blijde gelegenheid vervaardigd, en voor eene fout, om deze eigen gelegenheid zoo natuurlijk en zoo vergeeflijk; de goede smaak, het belang onzer waarlijk schitterende dichtkunst heeft hare onafdingbare regten. Alleen de volkomen geoefende, de meester in de kunst, kan zich, onzes oordeels, veilig wagen in die hoogte van aaneengeschakelde, allerstoutste beeldspraak, waar de onzin en het walgelijke dikwijls aan de kracht en het schoone grenzen. En, gelijk de gebreken vooral van meesters besmettelijk zijn, zoo bedenke men toch, dat het juist de allergeweldigste of hoogstgespannen uitdrukkingen van mannen als BILDERDIJK en HELMERS niet zijn, die hun den hoogen, stevigen dichtroem hebben bezorgd. De drie eerste coupletten zijn waarlijk treffend; maar nu wordt het vasthouden des zelfden beelds, het uitwerken en volgen in de bijzonderheden, gedwongen. Het is niet meer de vrije stroom des gevoels, en het gevoel alleen is de bron des goeden smaaks; de verbeelding, den meester spelende, wordt avontuurlijk. De Heer VAN PELLECOM vergeve ons deze aanmerking. Wij achten ze van te meer belang, hoe meer aanleg voor hooge, stoute poëzij zijn stuk waarlijk kenmerkt.

No.

No. 3. Een schrikbre nacht zinkt op de volken,
Een pestwalm smet alom de lucht, enz. enz.

Alles wel, fraai en treffend. Maar, alle groote Dichters vergeven het ons! die *geest des kwaads* behaagt ons niet. Wij weten wel, men heeft thans *geesten des tijds*, *der vergadering* etc. etc.; maar men heeft ook *geest van hertshoorn* en dergelijke, en, als het oudste, komt ons dit altijd eerst voor den geest. Waarom niet de *kwade geest*, de baarlijke droes? Al verkiest men ook niet in hem te gelooven, als dichterlijk gedachtenbeeld is hij toch gewis een allerbruikbaarst wezen. — Dit hebben wij tegen den aanhef; in den afloop konden wij met den Amstel niet te regt. Ons dunkt, de zuster-rivier, het IJ, mag jaloersch zijn op deszelfs lof en scheepskroon; en inzonderheid, dunkt ons, ware de bloedtroon niet gevallen, als Amstels *golfslag* het had moeten doen. — Overigens huldigen wij den dichtgeest, de bekwaamheid en regt vaderlandschen ijver van MEIJER.

No. 4. Op dit stuk zouden wij geen vinger durven zetten. Het vermeldt den lof van onzen edelen Kroonprins op eene edele wijze. Er is regt gang in het stukje; en het volgend couplet moge al iets gewaagds bezitten, zoodat men het juist niet moet uitpluizen, hoe oorspronkelijk zijn daarentegen de denkbeelden, aan den Prins gerigt!

Gelijk een aspis, die, vertreden
In 't bosch door 's wandlaars forschen voet,
't Venijn uit de ingetrapte leden
En kop hem woedend treffen doet,
Zoo blest der Gallen lood u tegen —
Het treft — maar 't bloed, uw wonde ontzegen,
Drupt als een dauw op 't aardrijk neêr,
't Welk uw gevallen heldenscharen
Als zaad zal in zijn' schoot vergaêren,
En geeft ze als Kadmus zaaisel weêr.

Alleen beklagen wij ons over 's Dichters te groote edelmoedigheid. NASSAU's vanen ontvingen in 1690 geene vlek bij *Fleury*. De Franschen mogten toen het slagveld even behouden, en zich op dien grond de overwinning toeschrijven; zij was behoorlijk betaald, geenszins schandelijk weggegeven.

De Tooneel-kritiek, of de Recensenten ontmaskerd; Blijspel, met Zang. Door C. VAN DER VIJVER. *Te Amsterdam, bij* H. van Kesteren. 1815. *In kl.* 8*vo.* 48 *Bl. f* :-8-:

„*Qui cogitat turpe, habet turpe in animo,*" is het welgekozen motto van dit stuk; en het kort, maar bij uitstek schrander *voorberigt* heeft dit zonderling voortreffelijke, dat men het ook omkeeren kan. Een paar Recensenten zijn de helden; en waarlijk, het werd ook tijd, dat wij en onze Confraters zoo eens openlijk werden aan de kaak gezet. Wij maken het ook al te gortig; het is bij ons wel *curta supellex!* wij maken zelve ellendige verzen, en, daar wij in het duister schuilen, prijzen wij die, in onze recensien, als meesterstukken der kunst; en waagt het iemand hierin niet in te stemmen, diens werken vegen wij, bij de eerste gelegenheid. Onze stelregel is: zoo weinig mogelijk van eenig werk goed te zeggen; of liever, in het geheel geen goed te zeggen; want waarom hebben onze bladen aftrek? evenwel, die op eenige exemplaren inschrijft, of ons eenige honderden guldens in de hand stopt, of ons van het zijne een exemplaar op velin-papier, verguld op snede, present doet, maakt eene uitzondering. Voorts schelden wij braaf op KOTZEBUE, omdat dit toch in de mode is; en, als wij ons tot tooneelkritiek verledigen, beoordeelen wij vlug weg de Acteurs en Actrices, hoewel wij in de koffijkamer, onder een glas punch, zitten, als zij hunne rollen uitvoeren, enz. enz.

Dit alles is door den Heer VAN DER VIJVER aan het licht gebragt, en in een Blijspel ingekleed, *waarvan men de Zangstukjes ook zeggen* (en omgekeerd, zeggen wij, het proza ook zingen) *kan;* zie het voorberigt. Dit Blijspel is zoo luimig en vrolijk en aandoenlijk fraai, en zoo geheel naar de regels der kunst bewerkt, dat wij niet weten, hoe te beginnen of te eindigen met den welverdienden lof; en wij twijfelen geenszins, of het zal, spoedig in alle talen overgezet, elk publiek, bij iedere boerenkermis, verlichten en vervrolijken.

Onze dochter zit aan eene fraaije vertaling uit het Fransch, met behulp van een woordenboek; de Heer *Letterwijs*, die in het geheel maar niet in gunst bij ons is, en wiens verzen, waar-

waarmede hij zijne voortreffelijke woordwisseling met het meisje doorweeft, bewijzen, hoe zeer wij hem onregt doen, met te zeggen: „ dichter is, was en wordt hij *nooit!*" deze *Letterwijs* komt haar storen; ná hem een voortreffelijk Acteur, die bij haar den minnaar speelt, en, door die schrandere list, haar het geheim, dat *wij* de Recensenten zijn, en tevens een blad van ons; dat voor de pers gereed ligt, ontfutselt. Straks komen wij te huis, Orestes en Pylades! maar raken fraai met elkander aan den haspel; daarin evenwel zijn wij het eens, dat wij *vegen* zullen. Kort hierop treden zeer aanzienlijke Tooneelisten en Fraaije Vernuften binnen, om verzen, die *wij* vervaardigd hebben, te hooren en te bewonderen. Vooraf, echter, trekken zij tegen de Recensenten los; en wij (gelijk dat betamelijk is) leggen er een loodje op. Een van hen, de gewaande minnaar, neemt het op, en zegt: hij zelf is de Recensent; en nu leest hij met luider stemme (en dit is de verwonderlijk fraaije ontknooping) het ontfutselde blad voor. De Lezer raadt het overige; daar staan wij nu met beschaamde kaken, schelden elkander voor verrader en letterdief, en zijn nu beiden zoo in eens *recensor* af.

Voegden wij hier nu nog eene proeve bij, in proza, (dat men zingen) en in poëzij, (die men zeggen kan) dan vreezen wij, dat de Lezer ons naauwelijks gelooven zou, daar wij hem, op ons woord van eer, verzekeren, dat de Heer VAN DER VIJVER, zoo veel wij weten, niet tot het gilde behoort, en althans zeer zeker de steller van *deze* recensie *niet* is. Liever, opdat vooral niemand dit vermoede, willen wij moeite doen, om eene enkele berispende aanmerking te vinden. *o! Daar is altijd wat te vinden*, zegt de man met regt; en zoo vinden wij dan ook wat.

Bij het lezen van dit stuk, dat ons laf en eerloos handwerk zoo geheel ontmaskert, zágen wij ons in alle onze naaktheid, en kregen opregten lust om ons te verbeteren; wij verwachtten hier vele lessen, voor het minst wenken, te vinden, die wij konden behartigen; maar, wij moeten het zeggen, hierin is het anders zoo voortreffelijk stuk even arm, als een mesthoop in paarlen. — Wij willen evenwel nog eens wroeten, als een haan (met verlof gezegd!) in den drek, maar, hetgeen wij dan toch vinden, beter, dan de haan in de fabel, in eere houden:

1.) Wanneer iemand niet toejuicht hetgeen uit onze pen vloeit, zijn

zijn wij gewoon hetgeen hij schrijft bij de eerste gelegenheid te *vegen*. Niet meer dan alzoo! Reeds deze recensie is bewijs, dat wij ons beteren. Wij zeggen reeds vooruit, dat, al wat de Heer VAN DER VIJVER nog schrijven zal, voor kritiek noch verbetering vatbaar is. Hoe meer iemand voortgaat in gevoel en smaak van ons en onze *Letteroefeningen* verschilt, hoe meer wij het moeten aanprijzen.

2.) Het was de gewoonte der Recensenten, *op* KOTZEBUE *te schelden, omdat dit in de mode is*. Hadden wij nu maar iets van KOTZEBUE bij de hand, of wij ook prijzen zouden! Dan, de lof, het Blijspel van den Heere VAN DER VIJVER (dat wel niemand buiten ons zoo sterk prijzen zal) toegezwaaid, overtuigt hem voorzeker, dat onze bekeering ernst is. Het zal dan voortaan onze stelregel zijn, dat de smaak van geheel het geëerd publiek *wansmaak* is!

3.) Onze dochter arbeidt dagelijks aan vertalingen; dit is haar handwerk; deze prezen wij aan, maar toonden ons bij het werk van *oorspronkelijke* vernuften, en bij hunne *eerste* vertalingen, verbanners in plaats van aankweekers der kunst. De Heer VAN DER VIJVER is een oorspronkelijk vernuft; en hij ziet, hoe zeer wij ons reeds naar het voorschrift verbeterd hebben. Zoo willen wij voortgaan; en, zoo wij in de volgende proeven zijn Ed. nog niet volkomen voldoen, zoo bedenke hij het: „*al doende leêrt men*," en wij verzoeken nederig zijne teregtwijzing, waartoe hem zekere verzameling van *Antikritiek* gelegenheid aanbiedt, welke altijd met leerzaam vermaak door ons gelezen wordt, en waarin wij hem eerstdaags verlangend wachten; te meer, daar een onzer Confraters (ongevergd evenwel) ons het afmaken van een klein carelletje met zekeren Heer RIDENDO, *ibidem*, edelmoedig uit de handen nam, misschien vreezende dat het niet ons wat erg zou afloopen, als wij zekere *paruiken* (want zekere *paruiken* kunnen wij maar volstrekt niet dulden) eens wat handig of onhandig dooreen smeten, waartoe hij onzen lust krachtig had opgewekt. Nu, voorzigtigheid is de moeder van de porseleinkas; wij bedanken Collega, en zijn tot wederdienst bereid. Dit in parenthesi; en nu gaan wij aan het recenseren naar des Heeren VAN DER VIJVER's recept.

1. Ogier

I.

Ogier de Deen, of de edele Wraak, Treurspel in vijf Bedrijven, van F. L. BIANCHI. *Door* D. ONDERWATER. *Tweede Uitgave. Te Leyden, bij* J. W. van Leeuwen. 1814. *In kl. 8vo.* 104 *Bl. f* :-12-:

Bij de aanmelding der eerste uitgave gaven wij aan dit Treurspel eenigen lof. de herlezing, en het voorberigt nu, zou ons denkelijk tot wat milder lofspraak hebben uitgelokt; voor het minst hetgeen de Uitgever (niet de Heer ONDERWATER, die Vertaler is) ons deed opmerken, spoorde ons aan tot eene nadere lezing en toetsing, die bij ons voor het stuk niet onvoordeelig was. Dan, toen hadden wij van den Heer VAN DER VIJVER nog niet geleerd, dat wij onzen lof moeten sparen voor *eerste* vertalingen, of de werken van *oorspronkelijke* vernuften. De naauwkeurige nadruk der eerste uitgave doet den Drukker eer aan, en zou ons zelfs doen denken, dat wij juist geene tweede, maar slechts eene vernieuwde, met een voorberigt vermeerderde, uitgave in handen hadden, zoo ons titel en voorberigt niet beter onderrigteden.

2.

De Vermommingen, of Schijn bedriegt. Kluchtig Blijspel, met Zang. Door D. W. STOOPENDAAL. *Te Amsterdam, bij* J. Tiel. 1814. *In kl. 8vo.* 40 *Bl. f* :-8-:

Dit is een *oorspronkelijk* stuk, en dus verdient het buiten twijfel grooten lof; des zijn wij door den Heer VAN DER VIJVER voorgelicht. Wij zouden anders verklaard hebben, het met den Schrijver volkomen eens te zijn, dat, zoo men het als een *Tooneelgrapje* opneemt, en het den Lezer ook slechts *eenmaal* doet lagchen, hij alle reden had om te vreden te zijn. Tusschenbeiden werd ons het grapje evenwel een weinig al te laf; maar het stukje is *oorspronkelijk*, en dus zeer zeker *goed!*

3. De

8.

De Terugreis naar het Vaderland. Van A. LAFONTAINE. *Te Amsterdam, bij* J. J. en J. R. Radink. 1814. *In kl. 8vo. 72 Bl. f* :-15-:

Een kleine Roman, die, des twijfelen wij niet, gelijk zoo vele andere van dezen Schrijver, onze Lezeresfen bevallen zal. Wij zouden haar dit vermaak wel hebben gegund, en kunnen verzekeren, dat het een voor het minst onfchadelijk vermaak was. Maar het is *eene vertaling;* en, hetgeen het hier nog erger maakt, het is *in de mode*, grooten fmaak te vinden in LAFONTAINE's fchriften. Dus, meisjes! zijt voorzigtig; gij mogt uwen fmaak nog verder bederven voor des Heeren VAN DER VIJVER's meesterftukken. Maar, hebt gij bij geval VAN DER VIJVER's Silhouette? eilieve, vergelijkt dezelve dan met die van den Schrijver van dit romannetje, en koopt *daarom* dit boekje! Een goed Phyfionomist kan u daarbij het „ *homo homini quantum præstat!*" uitleggen.

Gedichten voor Kinderen, door Vrouwe K. W. BILDERDIJK. *Met Platen. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In 12mo.* 109 *Bl. f* 1-4-:

Elk Ouder kent de waarde van dit Kinderboekje uit onze vroegere aankondiging, of liever nog, gelijk wij wenfchen, uit het fpeelvertrek zijner eigene kinderen, waar het gewis, als een geliefkoosd onderhoud, voorhanden is. Wij komen er dus alleenlijk op terug, ter vermelding, dat de Uitgever, door het goed vertier waarfchijnlijk aangemoedigd, het boekje, ten behoeve van eenigzins meer gegoeden, thans nog doet verzeld gaan van een zestal keurig uitgevoerde Plaatjes van VINKELES; zoodat het ook in dezen vorm, als een fraai gefchenkje, dat der kinderen hart en zinnen ftreelt, alle aanprijzing en den ruimften aftrek verdient, dien wij hetzelve dan ook gaarne gunnen; terwijl wij tevens naar meer zulke lieve en leerzame Gedichtjes voor de Jeugd ons verlangen uiten.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, rakende den Natuurlijken en Geopenbaarden Godsdienst, uitgegeven door TEYLER's *Godgeleerd Genootschap. XXVIste Deel. Te Haarlem, bij* J. van Walré en Comp. 1815. *In gr.* 4to. 289 *Bl.* *f* 3-:-:

Volgens den afzonderlijken titel, behelst dit Deel van TEYLER's *Godgel. Gen.* de *Verhandelingen over het gevoelen van* J. A. EBERHARD *wegens den oorſprong van den Christelijken Godsdienst;* en is de eerste, (zonderling genoeg door eenen *Nederduitſchen* titel voorafgegaan) de *Latijnſche* van den Leidſchen Hoogleeraar E. A. BORGER, met Goud bekroond; de andere, die van den Eerw. W. A. VAN HENGEL, Leeraar der Hervormden te Grootebroek, in het Hollandsch geſchreven, en met den Zilveren Penning vereerd. Bij het openen des boeks, ontwaart een iegelijk, niet onbekend met de werken van het Genootſchap, dat, voorzeker door een voor ons raadſelachtig toeval, de *vertaling* der Prijsverhandeling van den geleerden BORGER bij de uitgave van dit Deel is achtergebleven, en dat alzoo het Genootſchap een zeer onvolkomen werk in het licht zendt. Hoe zulks bijkome, laat zich denken; niet gisſen. De aankondiging van BORGER's Verhandeling door Nederduitſchen titel verbant bij ons ſchier allen twijfel omtrent eene *bedoelde* weglating van het vertaalde ſtuk. Ook verbeelden wij ons, dat Heeren Directeuren alsdan door eenig Voorberigt de reden zouden hebben aangeduid, waarom zij afgingen van eene gewoonte, die gewis van de grootſte aangelegenheid is voor den ongeletterden of min taalkundigen liefhebber van godsdienſtige waarheid en onderzoek. En zoo wij ons in dezen bedriegen konden, dan nog achten wij

zoo vermaard een Genootschap te naauwgezet, om eigendunkelijk en met opzet, te handelen tegen den uitersten wil van wijlen den Heere TEYLER. Want, in het *Berigt*, geplaatst voor het Iste Deel der Godgeleerde Verhandelingen, lezen wij, bl. XVIII, de begeerte des Stichters, „*dat de Verhandelingen, zoo zij de volle goedkeuring mogten wegdragen, naar des Testateurs uitdrukkelijke vastſtelling, in de Nederduitſche tale ter drukperſe moeten bezorgd worden.*" Wij blijven dus in het vermoeden, dat door eenig toeval het Nederduitsch van BORGER's uitgewerkte Prijsverhandeling is blijven liggen; daar TEYLER's Directie desgelijks bij ons buiten alle verdenking is, van den Leidſchen Hoogleeraar het regt of genoegen te willen betwisten, om door zijnen ſtrijd tegen EBERHARD gunſtiglijk bekend te worden ook bij zijne *ongeletterde* Landgenooten. Op grond derhalve van dien onderſtelden misſlag, bij dezen der Directie onder het oog gebragt, vleijen wij ons, dat de bedoelde *vertaling*, als een *Aanhangſel* op dit Deel, ſpoedig in druk verſchijnen zal, en ons gelegenheid geven om alsdan uit dezelve eene proeve mede te deelen van BORGER's betoogtrant en ſchoonen ſtijl, met Attisch zout beſprengd. Vonden wij ergens, in eèn gekuischt Latijn, rijkdom van geleerdheid, grondige kennis van zaken, bondigheid, fijne ſcherpzinnigheid, en kracht van betoog, in eene Verhandeling vereenigd, het is in die van onzen Vaderlandſchen Geleerde, den vermaarden BORGER. Ook de andere, die van den Eerw. VAN HENGEL, heeft groote verdienſten, en is voldoende ter wederlegging van EBERHARD. Beiden beantwoorden zij uitnemend, en volgen den leiddraad der uitgeſchreven Prijsvrage, aan den voet derzes herinnerd (*): echter, tot billijking van des Genoot-

(*) Het Genootſchap verlangde een beknopt onderzoek der ſtellingen, voorkomende in het voor weinige jaren uitgegeven werk van wijlen den Hoogleeraar J. A. EBERHARD, ge-

nootschaps oordeel, munt, ook naar ons gevoelen, de eerste boven de tweede uit, als *Goud* boven *Zilver*. Noodwendig dienen wij thans onze Lezers te verzenden tot dit boekdeel zelve; daar wij ons moeten vergenoegen met de opgave van het algemeen beloop en de hoofdtrekken dezer Verhandelingen, die wij tevens door onderlinge vergelijking van derzelver waarde nader willen kenschetsen.

Meermalen, onder het lezen dezer stukken, gevoelden wij het zwakke, gewaagde, en op lossen voet aangenomene, of te eenemaal opgeraapte, der onderstellingen van EBERHARD; elders mishaagde ons het duistere en ingewikkelde, waarin die Geleerde zijne ware meening heeft ingekleed, en de moeite om tegen hem te schrijven aanmerkelijk vermeerderd. Meermalen trof ons, vooral op den wenk van BORGER, eene sterke verontwaardiging over den trots van den waanzinnigen Duit-

getiteld: *Der Geist des Urchristenthums*, en vooral, of meer bepaaldelijk, eene bondige wederlegging van het hoofdzakelijk in het 3de of laatste Deel diens werks beweerde: *alsof de oorspronkelijke en zuivere leere des Christendoms niet dan uit eene vereeniging van het Oostersch gevoel met het Westersch of Grieksch verstand of denkvermogen (sinn) zoude ontstaan zijn; en dus, volgens een natuurlijk beloop van zaken, bij eene trapswijze beschaving der beide werelddeelen, van louter menschelijke afkomst waren, als voornamelijk ontleend zijnde uit de begrippen der Joodsch-Alexandrijnsche Geleerden, zoo wel de voorname of hoofdleeringen des Evangelies, nopens den Persoon, de waardigheid en het karakter van haren Stichter, als al het wonderbare en regtstreeks Goddelijke, waarmede de eerste verkondiging van hetzelve, volgens de verhalen der gewijde Schriften van het N. V., vergezeld ging, in geenen eigenlijken, maar enkel Allegorischen, zin opgevat, en inzonderheid het laatste, alles namelijk wat de verhalen der Wonderwerken betreft, slechts als dichterlijke bijsieraden, aan den stijl der Geschiedschrijveren van dien tijd eigen, en overeenkomstig den toenmaligen heerschenden smaak, beschouwd zoude moeten worden.*

Duitscher; en het ijdele zijner drogredenen tegen den Godsdienst van Jezus, door hem naar eigen dunk misvormd. Meermalen keurden wij EBERHARD, ondanks de overige verdiensten van zijn geschrift, eener gezette wederlegginge te dezen naauwelijks waardig. Dan, telkens bevredigde ons het belangrijke wegens den oorsprong der Christenleere met dezen anders schier overbodigen strijd: wij zagen telkens met vermaak den Aanvaller in het naauw gebragt, uit het veld geslagen, en verwonnen; ja de uitweiding, vooral bij BORGER, wegens het gevoelen van PLATO over de *Ideeën*, aangaande de stellingen der Alexandrijnen, en omtrent de dwaze begrippen der Kabbalistische Joden, deed ons met verwondering opzien tegen 's mans welaangevoerde geleerdheid, en juichen over de volkomen zege der waarheid.

Eigenaardig loopen beide deze Verhandelingen, ter beantwoording van ééne Vrage bestemd, nagenoeg af in een' en denzelfden vorm of verdeeling; hoezeer wederom die van BORGER het meeste is uiteengezet, naauwkeuriger bearbeid, en volledig in het wederleggen van EBERHARD. VAN HENGEL splitst zijn werk in *twee* deelen, waarvan het Iste bewijst, „ dat „ de oorspronkelijke Christenleer geenszins is voortge- „ vloeid uit eene vereeniging van het *Oostersche gevoel* „ met het *Grieksche denkvermogen*, of uit de begrippen „ der Joodsch-Alexandrijnsche Grieken, of Madra- „ schiten, en van louter menschelijke afkomst." Het IIde toont aan, dat „ de *Hoofdleeringen* des Evange- „ lies, nopens den Persoon, de waardigheid en het ka- „ rakter van Jezus, niet in eenen *Allegorischen*, maar „ eigenlijken, zin moeten verstaan worden; en dat al „ het *wonderbare* en Goddelijke, hetwelk volgens het „ N. V. met de eerste verkondiging des Evangelies „ vergezeld ging, inzonderheid de verhaalde Wonder- „ werken, niet als *dichterlijke bijsieraden*, maar als „ *wezenlijk gebeurde dingen* moeten beschouwd wor- „ den." Beide stukken vangen aan met eene algemeene

In-

Inleiding over EBERHARD en diens werk: dan, hier reeds heeft BORGER zijnen arbeid op breedere leest geschoeid. Hij ontwikkelt en doorloopt den geheelen inhoud van het boek des beroemden Duitschers, waarvan slechts een klein deel aan den titel beantwoordt. Bijzonder legt hij 's mans stellingen wegens het Christendom aan den dag, toont onbestaanbaarheden daarin aan; verwerpt de ligtvaardigheid, waarmede men gelijksoortige wijsgeerige gevoelens tot éénen gemeenen oorsprong brengt, en schift het onderwerp zijner Verhandelinge, door te erkennen, hoe in het N. V. wel een smaak gevonden worde van den geest der Alexandrijnen, met opzigt tot het *allegorisch* uitleggen of gebruiken der H. Schrift, maar niet ten aanzien der *leere*; waarna hij zich voorstelt, het geschilpunt met EBERHARD, omschreven in de Prijsvrage, in deze *vier Hoofddeelen* te behandelen. In het *eerste* bewijst hij, uit getuigenissen van het N. V. en van elders, dat de Christelijke Godsdienst, noch uit eene vereeniging der Alexandrijnsche en Kabbalistische Wijsbegeerte, noch uit eenig menschelijk onderwijs, ontstaan zij. In het *tweede* ontvouwt hij meer bijzonder dat gedeelte der Alexandrijnsch-Kabbalistische Wijsbegeerte, waaruit EBERHARD de Christelijke leer wil hebben afgeleid. In het *derde* voldingt hij, dat tusschen die wijsgeerige stellingen, en deze leer, zoo groot een onderscheid zij, dat beiden niet slechts niets gemeens hebben, maar ook tegen elkander inloopen of strijden. Terwijl hij, ten laatste, het *vierde* Hoofddeel aan de wederlegging van EBERHARD's gevoelen over de Wonderwerken heeft toegewijd.

Uit deze opgave der hoofdtrekken van iedere Verhandeling, en beider gelijkheid van stoffe en doel om EBERHARD te wederleggen, bemerkt gewis de Lezer, dat vele stukken, inzonderheid de bewijzen, uit den inhoud des N. V. aangevoerd, minzaam moeten overeenstemmen, meermalen dezelfde en eensoortige zijn zullen, nu eens in keuze, dan meest door bewer-

 king

king van *twee* bekwame Mannen, in voordragt of inkleeding onderscheiden. Voorts, hoezeer VAN HENGEL zijn *tweeledig* werk bekwamelijk in *onderdeelen* gesplitst hebbe, boezemt ons toch de enkele aanwijzing der belangrijke stukken, door BORGER bearbeid, bijkans onwillig te zijnen voordeele een gunstig vermoeden in van grootere naauwkeurigheid, gelijk van eene betere ontwikkeling en bestrijding van EBERHARD's gevoelen, hetwelk hij in waarheid ook in de aangenomen beginselen aantast, en in alle deelen wederspreekt en ontwricht.

Zoo bewijst BORGER, in H. I, den kleenen invloed, welken de Grieksche Wijsbegeerte, zelfs na de overwinningen van ALEXANDER, op de school der Joden had, inzonderheid in *Palæstina*, en omtrent het gros der natie. PHILO, de Alexandrijnen, en de Sekte der Farizeërs, mogen, ten aanzien der *allegorische schriftverklaring*, de Grieken gevolgd zijn; maar dezen en hunne taal waren bij de inwoners van Judea in haat, of verachting, volgens JOSEPHUS. Zelfs valt uit *gelijkheid* van stellingen over het geheel weinig te besluiten tot *eenen gemeenen oorsprong* der leere. Trouwens, wat hiervan zij, de opvoeding van CHRISTUS (dit is de aanmerking van BORGER en van VAN HENGEL beiden) waarborgt ons ten volle, dat zijne leer, zoo regtstreeks inloopende tegen die der Farizeërs, geenszins van hen ontleend zij: en BORGER toont in het breede, hoe de geschiedenis en schriften van PAULUS te eenemaal het denkbeeld wederspreken, alsof hij de Christelijke beginselen, *na* zijne bekeering door hem gepredikt, uit de school van GAMALIEL, of eenige menschelijke *wijsheid* der *Grieken*, waartegen hij zich geduriglijk aankant, had overgenomen.

Met H. II legt BORGER voorts met veel geleerdheid een onderzoek, aangaande de Alexandrijnsch-Kabbalistische Wijsbegeerte, ten grondslage zijner verdere redenering, om EBERHARD dus uit die sterkte te

verdrijven, waaruit hij inzonderheid zijnen aanval rigt. De voorname bronnen te dezen zijn, het, onder de Apocryphen nog voorhanden, Boek der *Wijsheid*, benevens de schriften van PHILO; zelfs moeten de Rabbijnsche stukken, bijzonder het Boek *Sohar*, schoon van veel *lateren* dag dan CHRISTUS en de *Apostelen*, worden geraadpleegd, vermits EBERHARD *deze*, hoe dwaas zulks schijnen moge, heeft aangetogen. Echter bepaalt onze Schrijver te regt zijne te doene navorsching tot hetgene de Joden uit PLATO's gevoelen aangaande de *Ideeën* ontleend en verwrongen hebben, of toegepast op hunne begrippen aangaande GOD en den *oorsprong der dingen.* Wat PLATO zelven aangaat, en het meest duistere stuk van diens Wijsbegeerte, wegens de *Ideeën*, hierover brengt hij veel lezenswaardigs en voor de geleerde wereld belangrijks ter bane in het volgende III H.

Wij wagen het niet, omtrent de gevoelens der *Alexandrijnen*, en van PLATO, onzen Lezeren verslag te doen; ons bestek gedoogt geenszins, uit BORGER zoo veel over te schrijven, als hun daarmede eenigzins kan doen bekend worden; en wij zijn afkeerig, wat hij met moeite verzameld en tot een beknopt geheel gebragt heeft, te willen verminken. Men raadplege eens den Man, die dubbel toch verdiend heeft, in zijne en onze moedertaal, eerlang tot zijne Landgenooten hierover te mogen spreken. Wij haasten ons tot reeds gedachte III Hoofdd.; te meer, daar men zich intusschen vergenoegen mag, omtrent een en ander wenken te ontvangen, die VAN HENGEL in zijne Verhandeling geeft. — BORGER, dien wij meest op het spoor volgen, en tot wien wij terugkeeren, deelt aanvankelijk de gedachten mede van EBERHARD over den *oorsprong* der *Christelijke Godsdienstleere*, door *hem* bepaald „ tot het gevoelen aangaande JEZUS CHRISTUS, diens *Persoon*, en *waardigheid* van *Hoogepriester* en *Messias*." De verdrukte Joden, beweert EBERHARD, vergeestelijkten alles, vooral *heilige zaken* en *personen*. PAULUS getuigt in

 den

den *Brief aan de Hebreën*, dat CHRISTUS als *Hoogepriester* is *in den Hemel*. Dit riekt naar de *Platonische Ideeën*. Wie twijfelt des, of de *Messias*, de *Koning* en *Hoogepriester*, naar *ordening van* MELCHIZEDEK, de *Middelaar des N. V.*, *in den Hemel*, en alzoo *een vereeuwigd Idee*, zij? Hij moge *gestorven* zijn; doch gelijk het *Idee* van den Joodschen Tempel, hoezeer op aarde verwoest, als *Idee* voortduren konde, zoo belet dit insgelijks het *eeuwig bestaan* niet des *Idee* van den MESSIAS. PAULUS spreekt meermalen van JEZUS *herleven*, en *opnemen* in den Hemel, of *verhooging bij* GOD; en wat anders beteekent dit, dan *de gezegde eeuwige during van den* MESSIAS *in den Hemel*, nadat hij van deze wereld *weggevlogen*, dat is *gestorven was?* — Zonder *eenig* gezag, ten meesten met *schijnbaar* beroep op den *Brief aan de Hebreën*, verstout zich EBERHARD, deze stellingen, door ons bekort, ter neder te werpen. Aan eigenlijk bewijs toch laat zich de WIJSGEER luttel gelegen zijn. Inzonderheid schermt hij met zijne vermeende *gelijkheid* van begrippen; ja bouwt hij zijne onderstelde afkomst der Christelijke leere wederom, niet op eene *doorgaande overeenkomst* van haren inhoud met PLATO, of de KABBALA, maar op het gezegde leerstuk wegens den *Persoon* van den *Messias*, dat hij nu eens uit *Griekenland*, dan weder uit de *Joodsche schole*, ontleend acht. Met nadruk wederspreekt hem dus BORGER, opmerkende onder andere, dat de *Ideeën* van PLATO nergens, ook *niet in den Hemel*, eenig *bestaan* hadden, of geene *zelfstandigheden* (*substantiæ*) waren; — dat ook de Joden van eenen aardschen, *nimmer* van *eenen Messias in den Hemel* droomden; — dat EBERHARD voorts zeer te onregt zich beroept op den *Brief aan de Hebreën*, met *uitsluiting* der *overige* Boeken des N. V., daar juist dat geschrift, vermoedelijk *niet* van PAULUS, of eenigen *Apostel*, maar veelmeer van eenen *Alexandrijnschen Jood* geschreven, het meeste van *allegoriën* overvloeit, en in *dit* pleit verdacht kan schijnen;

pen; — dat, eindelijk, de Christen Godsdienstleer *en* andere *en* belangrijker ſtukken behelst om te gelooven, dan dit, wij zeggen niet wegens het *doel der komst*, maar wegens *den Perſoon*, *van den* MESSIAS. Ja, de Schrijver zelf aan de *Hebreën* heeft in zijnen Brief *den dood van* CHRISTUS voornamelijk behandeld; 't welk EBERHARD kon overzien op die eigen plaatſen, welke hij, buiten het redeverband gerukt, jammerlijk misbruikt en mismaakt. — Leed doet het ons, dat wij BORGER niet op het ſpoor volgen mogen in zijn betoog van EBERHARD's onkunde en dwaling wegens de eigenlijke leere van PLATO en PHILO over de *Ideeën*, of ook wegens de *vergeestelijking* der KABBALISTEN van *heilige zaken*, die zij zich diets maakten, dat *in den Hemel*, *gelijk op aarde*, doch *volkomener*, aanwezig waren. Hij ſtelt als bewezen vooruit, dat, zoo er ook omtrent dit punt eenige overeenkomst beſtond tusſchen het *Idee* van den *Hoogepriester*, of *Mesſias in den Hemel*, met de vermeende gevoelens van den *Griekſchen Wijsgeer*, of der *Rabbijnen*, die lang na CHRISTUS (in de 2de eeuwe) leefden, en wier Boek *Sohar* eerst laat (in de 13de eeuw) bekend werd, dan nog, zelfs wanneer ook *dat* Boek gelden mogt, de *oorſprong* der Christen Godsdienstleere uit eene of andere bronne geenszins voldongen was. Daarna begint hij den beſlisſenden ſtrijd, en willigt telkens aan EBERHARD den verlangden grond in, om Dezen, dus uit al zijne ingebeelde en herſenſchimmige verſchanſingen verjaagd, uit al zijne ſchuilhoeken gelokt, te eenemaal uit het veld te ſlaan. Zoo iemand nu dit teisteren van eenen alvorens zoo goed als verwonnen vijand den Hooggeleerden Man onwaardig keuren durfde, die bedenke, dat de zaak van den Godsdienst door hem alzoo verdedigd is, en wij aan die ontwikkeling en betoog van het ſtrijdige tusſchen de wijsgeerige gevoelens van PLATO en der KABBALISTEN, met EBERHARD's opgeraapte *Idee van den Hoogepriester* of MESSIAS *in den Hemel*, de volle toelichting verſchuldigd zijn wegens

gens die zeer aangelegen plaatsen in de Grieksche en Oostersche Wijsbegeerte. — Ten laatste, na de regtvaardiging in het bijzonder van den *Schrijver aan de Hebreën*, als te eenemaal vreemd van den Kabbalistischen smaak, dien EBERHARD hem aantijgde, sluit BORGER dit deel zijner Verhandelinge met aan te toonen, dat en de Geschiedenis van J. C., en de leer des N. V., in velen onverklaarbaar zijn, of met de grootste ligtvaardigheid en dwang moeten verwrongen worden, zoo EBERHARD's gevoelen voor waar te houden is. Hier komen wederom de Schrijvers, bij TEYLER bekroond, elkander nader; en BORGER, thans meer bekenden grond betredende, wederhoudt zich te regt van bot te vieren aan zijnen ijver om uit te weiden in het betoog. Overvloed van plaatsen der Schrift komen nogtans ter bane, die voldingen, dat *dezelfde* JEZUS, die gekruist werd, daarna herleefde, uit den doode verrees, vervolgens ten Hemel voer, en aldaar verhoogd is. Allen loopen zij in tegen het begrip van EBERHARD, dat *een andere* MESSIAS *op aarde* verscheen, dan *die eeuwig is in den Hemel.* — „Laat „hem," besluit BORGER, „de Schrift verdraaijen, „folteren, uiteenrukken, rabraken, zich diets ma„ken, dat niets *boven* PLATO en de *Kabbalisten* uit„munte; alleen hij drijve zijne onbezonnenheid der„wijze niet, dat hij *hunne* leer voor die van CHRIS„TUS en der *Apostelen* uitvente." De verrijzenis der dooden ten jongsten dage, het geloof in de onsterfelijkheid, en de komst van JEZUS ten oordeel, met één woord, het geheele gebouw van den Godsdienst valt uiteen, zoo iemand zich veroorlooft, der tale van het N. V. *dat* of soortgelijk geweld aan te doen, als noodig worden zoude om het begrip van EBERHARD staande te houden. Hoe is te vermoeden, dat de eenvoudige, ongeletterde Leerlingen van CHRISTUS de woorden *opstanding*, *uit den dooden verrijzen*, *opwekken*, enz. met gemeen overleg zouden hebben gebezigd in eenen gezochten, oneigenlijken en geheel vreem-

den

den zin? Hoe laat zich het verhaal van JEZUS eigene verrijzenis, en der bijkomende omstandigheden, anders verstaan, dan als eene ware en onopgesmukte geschiedenis? Trouwens, men ontwricht alles, en zondigt tegen de regelen der Uitlegkunde, geene uitgezonderd, wanneer men dus ijvert voor opgevatten waan; en wel omtrent *die* waarheden van den Godsdienst, waarmede de Christelijke zedeleer ten naauwste zamenhangt, en de hope der zaligheid onafscheidbaar verbonden is. — Dan, leggen wij ditwerf de pen neder, om de zaak der *Wonderwerken*, door EBERHARD geloochend, door zijne bestrijders gehandhaafd, in een volgend verslag ten toets te brengen.

Redevoering ter godsdienstige viering der Overwinning van den 18den Junij 1815. *uitgesproken door* M. STUART, *Leeraar bij de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam, op den 25sten derzelfde maand. (Uitgegeven ten voordeele van het Fonds ter aanmoediging van den gewapenden Dienst.) Te Amsterdam, bij* R. J. Berntrop. *In gr. 8vo.* 16 *Bl. f* :-5-8

Leerrede over Prediker IX: 18b. *op den algemeenen Dank- en Bede-dag, den 5den Julij* 1815. *Door en bij dezelfden. In gr. 8vo.* 19 *Bl. f* :-8-:

Het is moeijelijk te zeggen, met welk genoegen wij deze Redevoering lazen. Zij kwam zoo onverwacht, vóór den bepaalden Dankdag; zij sprak echter het gevoel van het echt Nederlandsche hart zoo volkomen, zoo warm en zoo schoon uit. Het was zoo zeer naar de algemeene behoefte, zoo feestelijk, zoo van ziel tot ziel gaande. Waarlijk, wij vierden de overwinning met den Leeraar en zijne Gemeente mede. Hetgeen tot hiertoe nog met eenige donkerheid in ons binnenste had berust, dat werd nu ontwikkeld, verhelderd, uitgebreid, en onze blijdschap was bijna volkomen. — Na

de

de lektuur zetteden wij ons, om onszelven rekenschap te geven van dezen indruk, van dit gevoel. Wij dachten op den inhoud, op de orde, op de schets na; en ziet, hetgeen ons anders niet gebeurt, wij waren in het eerst buiten staat den draad te vinden en te volgen. Inleiding en tekstverklaring herinnerden wij ons onderscheidenlijk; maar het overige kwam ons voor als ééne uitstorting des harte, die zich zoo min ontleden als met drie vier woorden opgeven liet. Het spreekt echter van zelve, dat het aan orde in het stuk niet ontbreekt. Het zijn geene verwarde klanken, noch zelfs dichterlijke bloemkransen, tot ééne kroon los en sierlijk te zaam geslingerd. Het is eene Redevoering, eene *kerkelijke* Redevoering, waaraan de tekst zelf (*) tot eenen leiddraad dient. Hoe gebrekkig dit dan ook toegaan moge, wij zullen pogen, hun, die het niet gehoord of gelezen hebben, eenig denkbeeld van het beloop des fraaijen geheels te geven. Inleiding: uit de volheid des harte spreekt de mond; zij weet van geene vrees voor gebrek, moet er ook andermaal worden gesproken; en het stemt met 's Konings eigen wensch in, dat reeds nu Gode dank worde geofferd. Tekstverklaring: *Regtvaardigen* zou moeten heeten, godvruchtige Israëliers; bij overdragt, brave Nederlanders: maar wij mogen niet anders vooronderstellen, of in *aller* tenten is gejuich, ten zij welken de rouw nog den mond sluit; dus eenvoudig Nederlanders, enz. I. *Stoffe des gejuichs*: een schrikkelijk gevaar is afgewend; *des heils:* onze eer, onze veiligheid, onze eendragt, de glorie van onzen troon en Vorstelijk huis is verheven en bevestigd. II, *De regterhand des Heeren hier blijkbaar* in *druk* en *verheffing;* bij de grootheid des gevaars, uit vele bijzondere omstandigheden, om het heil reeds gewrocht, en veel nog te hopen. — Doch, ziet hier de slotsom met 's mans eigen woorden: „ Het vertrouwen op den Almagtigen bevestigd, het hart van Vorst en Volk op 't naauwst aaneengesnoerd, de gansche maatschappij verbroederd tot een edelaardig huisgezin, het

(*) *Psalm CXVIII:* 15.

het *Nederlandsche* volk in ouden roem herſteld, de grondſlag voor de hoogachting der volkeren gelegd, het uitzigt op den val des geweldenaars en het herſtel van eenen heilrijken vrede geopend: ziet daar de vruchten dezer zege, ziet daar de krachtige daden van de regterhand des Heeren, waarom in de tenten der regtvaardigen is eene ſtemme des gejuichs en des heils."

De Leerrede moest nu van zelve eene eenigzins andere houding aannemen. De eerſte opwelling der vreugde had lucht gekregen, was uitgeſtort. Een dieper nadenken over het geheele beloop der zaak, een nadenken, waarbij de vreugde vooral de zwarte zijde van het tafereel niet deed voorbijzien, moest hier de grondſlag worden van toonen des gevoels en der dankbaarheid, die nu des te dieper, des te krachtiger, des te bepaalder luiden. Eene tamelijk lange inleiding over het natuurlijke en tevens onbevredigende der zoogenaamde Godsregtvaardigingen verdient allen lof, indien anders feestvierende toehoorders zich bij dezelve hebben kunnen bepalen. Ook de verklaring moet zich ongelukkiglijk vrij lang ophouden bij de zwarigheden, uit het verband gerezen; waaruit echter eindelijk dit voordeel ontſtaat, dat hier blijkt opzettelijk geſproken te worden van zonde in eene hooge, ſtaatkundige betrekking. — Het ſtuk als feestrede zoo veel mogelijk willende doen kennen, kunnen wij bij de overige aanmerkingen niet ſtilſtaan, ſchoon inzonderheid de wijsgeerigen dit zeer waardig waren.

Niemand, heet het dan, zal het: *oordeelt niet!* inroepen, ſchoon men NAPOLEON BUONAPARTE eenen zondaar bij uitſtekendheid noemt. — Die booze lag gekluisterd. Oneindig veel goeds bloeide of ontlook, vooral hier. Doch, het monſter ontſprong zijne rotſen, en — „ hij is geſchonden, die vrede! zij is geſtoord, die rust, en hier en overal door het ganſche werelddeel! " — Dan, *veel goeds* moge bedorven zijn, *niet alles* is bedorven, inzonderheid voor ons. „ Ik bedoele niet, dat alles in ons burgerlijk beſtaan, hoe

zeer

zeer belemmerd, nogtans den hervatten gang behoudt; en dat wel veel ontvallen is aan onze hoop en verwachting, maar toch het dagelijksch brood veel ruimer, dan voormaals, in handen is gebleven: neen, dit, dat onze dierbare eendragt niet verbroken, maar al naauwer aangesnoerd, — dat onze burgertrouw niet verzwakt, maar al meer versterkt, — dat onze vereeniging rondom den troon van onzen Koning niet verminderd, maar vertiendubbeld, — dat onze verbroedering met het oude *België* niet geschonden, maar in den slag van *'t Schoon Verbond* geheiligd is. — Hierin stelle ik het hoogste goed voor het lieve Vaderland, hetgeen die zondaar niet verdorven, maar, tegen zijn doel en wensch, bevestigd, ja bewerkt heeft." — Dit, eindelijk, geleidt tot verheerlijking van het Albestuur, waarvan door den Prediker, op nieuw, vele treffende staalen en bewijzen worden aangewezen.

Het aangevoerde geeft *en* van het beloop *en* van den stijl dezer treffelijke stukken eenig denkbeeld. De laatste evenwel, en ook het eerste, wat het eigenlijk geheel, het verband, de overgangen betreft, de gansche stroom van gedachten en woorden, wordt niet duidelijk, tenzij men zelf hem nadere. Wij willen echter nog één staal hier laten volgen:

„ Die booze, meende men, lag gekluisterd aan de ketenen der schande. — Eene heilige geestdrift der lang onderdrukte volkeren, door de ontzettende voorbeelden eener *Spaansche* onverwinnelijkheid, eener *Engelsche* volharding, eener *Russische* zelfopoffering opgewekt, en door de zigtbare hand des Allerhoogsten beduidingvol gewenkt en krachtdadig ondersteund, had gezegepraald over zijn versoeijelijk rijk der duisternis. Op de rotsen van *Elba* verbannen, scheen hij eeniglijk gespaard, om eenen langen dag des kwaads onder den geesel van een wroegend geweten te verduren. De Vorsten regelden de belangen der Volkeren naar den maatstaf der algemeene veiligheid: derzelver eigene belangen werden aan dit weldadig doel of edelmoedig of verstan-

dig

dig opgeofferd, en *Europa* mogt zich eenen algemeenen vrede beloven, zoo als noch de tegenwoordige noch de jongst voorbijgegane geslachten diep immermeer beleefden, of van het geheugen der vaderen vernamen. Elk volk beijverde zich, om de zoo dure lessen eener schrikkelijke ondervinding tot ware wijsheid aan te wenden, en gevoelde zich veilig voor de besmetting der dwaasheid, die hier of daar zich op den troon of in de kerk, of bij de menigte weder zou mogen vertoonen. De onderlinge gemeenschap der volkeren ontsloot zich met den vrijen koophandel en onbelemmerde zeevaart, en beloofde eene veel gelukkiger verspreiding van den veredelden geest des tijds, dan de vereeniging van wapenen in den altijd ruwen krijg vermogt. De veld- en akkerbouw zagen honderd duizenden zich terug gegeven, die het zwaard verkeerden in de sikkel, gereed om de dankbare schatten in te oogsten, die de lang verwaarloosde grond in dubbele maat beloofde. De handwerken en stofbereidingen, de kunstvlijt en allerlei beroep boden het eerlijk gewonnen brood, en deden alreeds de verkwikking van het lang beklepen hart te gemoet zien. Letteren, wetenschappen en kunsten zagen hare beoefenaars terugkeeren, om voor de ware verlichting van den geest, de wezenlijke bevordering van de behoeften des levens en de verspreiding der zuiverste genoegens met vernieuwden en verdubbelden ijver werkzaam te zijn, en de zoete droomen van eenen hemel op aarde zweefden met fladderende wieken rondom het rustbed der, tot een nieuw leven ontwakende, menschheid.

„In zachter armen der rust lag geen volk van *Europa* zich te verhalen van lang geleden leed en aan den volslagen ondergang gebragten nood, dan het *Nederlandsche*, hetgeen, wonderdadig ontkomen aan het verderf, door hooger magt ontrukt aan de schrikkelijkste slavernij, in vrijheid, onafhankelijkheid en aanzien nevens anderen gesteld, geen vroeger leed herdacht, dan om God voor de verlossing te danken; geene vroegere ver-

deeld-

deeldheden zich herinnerde, dan om de tweedragt te verVloeken, en meer en meer één hart en ééne ziel te worden; geene andere zucht gevoelde, dan om der voorvaderen deugden te doen herleven, en der kinderen dwaasheden te voorkomen. Zoo veilig, als zacht, scheen deze rust, en waar de droom van aardsch geluk al hersenschimmig voor mogt komen, ons was *zij* als eene voorspelling Gods der blijde toekomst. Een Vorst bewaakte onze koets, dien de Alwijsheid zelve ons niet gunstiger had kunnen schenken voor onze behoeften en belangen; een Staatsbestuur was rusteloos werkzaam ter bevestiging en uitvoering der groote beginselen des algemeenen welzijns; uitbreiding van staat, verheffing van aanzien deden ons bij gansch *Europa* in hoogheid rijzen; de kommer werd geweerd van allen geestelijken stand; alle heilrijke stichting werd hersteld en als op nieuw bezield; terwijl de vaderlandsche grond van geene overstrooming der rivieren of der vloeden wist, de kooijen en stallen zuiver van alle veepest bleven, de velden en akkers eene vervroegde lente tegenlachten, en de gezwollene zeilen af- en aansnelden met den rijkdom onzer goederen en den schat van andere gewesten. O zalige dagen van zoete rust voor het hart, te zaliger na zoo lange afmatting en foltering! gij zelve moest als heilige dagen bij de menschheid zijn gevierd geworden! ja, die ware zielevrede van een verbroederd en verzusterd Volk om en met eenen dierbaren Vorst, die zich eenen waren vader van hetzelve toont, is een reine hemellust geweest, dien een helsche geest alleen heeft kunnen schenden!

Het Godverheerlijkend lot van den Goddelooze, kennelijk in de geschiedenis onzer dagen, voorgesteld in eene Leerrede, over Spreuken XVI: 4, door J. C. A. SANDER, *Leeraar bij de Evangelisch-Luthersche Gemeente te Zaandam. Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon. 1815. *In gr. 8vo. 34 Bl. f* :-6-:

Wij lazen deze Leerrede met hooge belangstelling, en op vele plaatsen met hartelijke goedkeuring, toejuiching, bewondering. Mannelijke kracht, diep en onbedorven gevoel spreken in dezelve; en de twee korte, toepasselijke aanmerkingen, als de slotsom van alles, mogten met regt van de daken gepredikt worden. Wij zeggen meer: de teekeningen, de redeneringen, de voorspellingen, hier gevonden, zijn veelal van eene juistheid, van eene helderheid, welke verrukt; onbepaald vooral geven wij onze toestemming aan alles, wat omtrent den goddeloozen Dwingeland wordt gezegd. — Wij hebben, echter, onze bedenkingen, en willen ook die niet terughouden. Het ontbreekt hier en daar aan de echte populariteit; en dit, schoon elders misschien over platheid zal geklaagd worden. De echte populariteit, namelijk, bestaat daarin, dat nergens een wijsgeerig of godgeleerd stelsel des Schrijvers doorschijne, maar alles zoo blijkbaar uit den Bijbel, uit de ervarenis of het menschelijk hart worde gegrepen, dat twijfel aan, of onzekerheid omtrent het verkondigde onmogelijk zijn. Dit is niet gemakkelijk, omdat men altijd genegen is, hetgeen onszelven helder schijnt, als algemeen duidelijk te beschouwen, zelfs met eene zekere bijzondere liefde is ingenomen voor het nieuwelings opgegane licht; en hierin bevestigd wordt door de toejuiching van hen, die, even zoo de aankende, met zeldzaam genoegen zichzelven in een' ander' wedervinden. Maar daarentegen zijn er, die de zaak anders verklaren, of van de geheele verklaring

niets begrijpen; en dezen stoot de onverwerkte, maar we brok van het nieuw systeem onaangenaam terug. Zoo is het b. v. gelegen met 's mans denkwijze over het oordeel der wereld, dat al met Jeruzalem's ondergang zal begonnen zijn, met het steeds beter worden, als ook met zijne beschouwing van den mensch in het gemeen, waarin somtijds wel wat overdrevens, misschien onbestaanbaars, schijnt voor te komen. Ten opzigte van het nut en de noodzakelijkheid der zonde zeggen wij niets, omdat wij hier in het geval waren van onszelven geheel weder te vinden, en dus niet durven beslissen, of het misschien *ook* te diep geput zij.

Overigens mogen wij op kleinigheden, den vorm of enkele gezegden betreffende, niet gestreng zijn; de gelegenheid, de waarde van het stuk, het voorberigt, en de ruimte, ons vergund, verbieden dit. Wij sluiten dus met eene aanhaling:

„Hij (NAPOLEON) is de goddelooze, wiens karakter ik gepoogd heb, U voor te stellen. Gelijk wij hem zien handelen, was het geene menschelijke drift, die hem bestuurde, — menschelijke drift, die zoo menigmaal, den beste zelfs, menschelijk doet struikelen. — In hem heerschte geenszins de begeerte naar geluk, die den zinnelijken en kortzigtigen mensch zoo vaak doet mistasten; niet de begeerte naar grootheid en aardschen glans, die, schoon afzigtig en verderfelijk, wanneer zij hare voegzame perken te buiten gaat, toch in een zeker verband staat met de edelaardigheid der menschelijke natuur: want hij had gelukkig, hij had groot kunnen zijn, een engel des heils had hij voor de menschheid kunnen worden, en te gelijk groot en gelukkig voor zichzelven. Maar dit was zijn zoeken niet; van daar die helsche lach, aan hem opgemerkt, wanneer de slaafsche toejuichingen hem verveelden, en zij verveelden hem altijd. — Neen! het was de heerschzucht des Satans, die hem deed jagen naar hetgeen hij niet bezat, om het dan te knakken, ten einde het zijner heerschappije niet wederom ontworstelde. Van daar, dat hij geen

welvaren kon gedoogen, maar de volken straks in de levensdeelen greep en hen tot kwijnen bragt. — Ja, ik zeg het met ijzing, gelijk in Jezus Christus, die zich voor allen opofferde, de volheid der Godheid ligchamelijk woonde, zoo woonde in hem, die alles aan zich wilde opofferen, de volheid des Duivels." — Of velen deze stoute vergelijking gelukkig, of allen haar betamelijk zullen vinden, durven wij niet beslissen.

Korte Schets van eene, in den jare 1808, *in een gedeelte van de provinciën Gelderland en Braband geheerscht hebbende kortstondige Koortsziekte onder het Rundvee, (bekend onder de benaming van het vuur, het bloed, of miltvuur) en de gevolgen van dezelve voor vele bewoners dier streken. Door* DAVID HEILBRON, CZ. *Med. Dr. te Amsterdam, enz. Ald. bij* J. van der Hey. 1815. *In gr. 8vo. XVI en* 120 *Bl. f* 1-8-:

In het voorberigt tot dit werkje geeft ons de verdienstelijke en geleerde Schrijver een kort verslag van de aanleiding tot hetzelve, en de redenen van deszelfs verschijning, zoo vele jaren na de gebeurtenis, welke er het hoofdonderwerp van uitmaakt. Hoewel de ziekte, door de doelmatige geneeswijze en voorbehoedmiddelen, slechts zeer kort gewoed heeft, was zij daarom te opmerkelijk, vooral uit hoofde van de gevolgen, welke zij voor vele bewoners dier streken had, om geheel in het vergeetboek gesteld te worden. De tijdsomstandigheden hadden den Heer HEILBRON in de uitgave verhinderd; doch de verschijning van zoo vele verhandelingen over dit onderwerp, in de laatste jaren, in Duitschland, wekte hem op nieuw op, om het werkje gemeen te maken. Wij meenen, dat ons geneeskundig publiek den Schrijver hiervoor dank is verschuldigd; daar niet alleen de Veearts, maar ook

 elk

elk Geneesheer, hetzelve niet dan met genoegen en nut zal kunnen lezen, en, na eene aandachtige lezing, ons gaarne zal toestemmen, dat het eene allerbelangrijkste bijdrage is ter vermeerdering van geneeskundige kennis in den uitgestrektsten zin.

De verhandeling is in twee afdeelingen verdeeld, waarvan de eerste de beschouwing der ziekte zelve bevat, en verslag geeft van de aangewende geneeswijze; terwijl de tweede de gevolgen nagaat, welke zij voor een aantal menschen gehad heeft. Behalve dat de geleerde Schrijver, bij de behandeling dier beide onderwerpen, een oordeelkundig gebruik maakt van hetgene anderen daaromtrent hebben te boek gesteld, heeft hij onder het schrijven bestendig het oog gehad op de bekroonde prijsverhandeling over deze ziekte van den beroemden KAUSCH, benevens de aanteekeningen, door denzelven naderhand in het *Journal* van HUFELAND en HIMLY medegedeeld. Hierdoor wordt dit geschrift des te belangrijker, daar vele stellingen van KAUSCH hier nader overwogen, en sommige, vooral betrekkelijk den aard der kwale, of beter bepaald, of zelfs met voordeel bestreden worden.

In de eerste afdeeling bepaalt zich HEILBRON, na eene korte schets van het beloop der ziekte, en der gevolgde handelwijze, zoo wel ter voorbehoeding als ter genezing, gegeven te hebben, vooral ter bepaling van den eigenlijken aard der kwale, en de ontwikkeling der gronden, waarop de aangewende geneeswijze en de genomene voorzorgen steunden. Hij toont vooreerst het onderscheid tusschen de ware Runderpest en deze ziekte aan, de voornaamste kenschetsende teekenen en toevallen elk afzonderlijk overwegende, waarbij hij aantoont, dat ook hier vele zoogenaamde patognomische teekenen onzeker zijn, en men, om een rigtig besluit te vellen, zich niet op een enkel toeval verlaten, maar het geheele beloop der ziekte in aanmerking moet nemen; terwijl hij overtuigend aantoont, dat de oorsprong en verdere ontwikkeling der kwaal onder het

ven

vee hier het meeste licht verschaft, daar de Runderpest, als eene besmettelijke ziekte, duidelijk een geographischen loop heeft en zich langzaam verder verspreidt, terwijl hier de kwaal terstond een aantal beesten aangreep. Dit geeft hem nadere aanleiding tot het onderzoek, of de kwaal *al* dan *niet besmettelijk* was, waarop het antwoord ontkennend valt, en ook vallen moet, zoodra men een juist begrip van besmetting vormt. — Over den aard der ziekte sprekende, wederlegt de Schrijver den Heer KAUSCH, die denzelven in eene verlamming der longen zocht; toonende klaarblijkelijk aan, dat dezelve in eene allerhevigste ontsteking moest gesteld worden, welke tevens (welligt uit hoofde van de groote scherpte der sappen) spoedig tot *Gangraena* en volslagen bederf overging; het was echter geene zuivere *Synocha*; maar gepaard met plaatselijke ontsteking, vooral der onderbuiksingewanden, ook der longen, hoewel dezelve meer in den verderen loop der ziekte, dan wel in den aanvang, schenen te worden aangedaan. De milt was niet altijd het bij uitstek lijdend deel, en deszelfs lijden geeft ook geen goed kenschetsend kenteeken der kwale op, dewijl hetzelve ook bij vele andere veeziekten plaats heeft. De Schrijver meent de ziekte, in weerwil van hare ongemeene snelheid en hevigheid, niet onder de eigenlijk *kwaadaardige* (*morbi maligni*) te moeten rangschikken; hechtende aan dit woord het begrip van hevige zwakte, ten minste iets, tegen de ware ontsteking overstaande. Hij maakt daarom, met velen, onderscheid tusschen *morbi maligni* en *peracutissimi*. Wij geven echter in bedenking, of het begrip van *kwaadaardigheid* wel eigenlijk tot den aard, en niet meer tot den uiterlijken vorm der ziekten behoore. Eene ziekte toch wordt met regt *kwaadaardig* genoemd, welke, onder den schijn eener ligte ongesteldheid, eene snelle en onweerstaanbare verwoesting aanrigt, en, zoo niet een plotselijke dood, ten minste een plotselijk gevaar aanbrengt. Dit nu kan zoo wel in ontstekingen, als in kwalen van eene andere na-

tuur, vallen. Ondertusschen merkt de Heer HEILBRON te regt aan, dat het plotselijk sterven bij het vee, vooral in het begin van heerschende ziekten, niet altijd een teeken van de ongemeene hevigheid en snelheid der kwale is, daar beesten zeer lang onopgemerkt ziek kunnen wezen, vooral wanneer, zoo als bij vele ontstekingen, de eetlust niet gestoord wordt. — De geneeswijze was de ontstekingwerende, in den volsten zin; in dien zelfden geest werden er gepaste middelen ter voorbehoeding gebruikt, welke de ziekte in hare woede blijkbaar gestuit hebben.

Wij zouden dit zoo beknopt gestelde werkje bijna moeten afschrijven, indien wij alles, of slechts het voornaamste, wat onze aandacht trok, wilden opgeven. Wij willen echter hier nog eene aanmerking van HEILBRON opteekenen, welke der aandacht van velen onzer Kunstbroederen mag worden aangeprezen. Zij is deze: dat, na groote en langdurige drooge hette, de ziekten, even zeer als in den winter of het voorjaar, bij het vee en bij den mensch, een' ontstekingachtigen aard aannemen. De ondervinding heeft dit wel reeds lang geleerd; doch men verwaarloost het nog al te zeer in de praktijk. Wij gelooven echter, dat het ligchaam dan, uit hoofde van de gesteldheid der sappen, altijd eene groote neiging tot bederf heeft, en dus de ontsteking, al is zij zelfs minder hevig, spoedig en ligt tot *Gangraena* overgaat. De *antiphlogistische* geneeswijze is dan hier ook binnen naauwere grenzen besloten, en de gelegenheid daartoe dikwijls reeds voorbij, als de Geneesheer geroepen wordt.

In de tweede afdeeling behandelt de Schrijver de ziekte, waaraan verscheidene personen zijn blootgesteld geweest, het zij door het gebruik van het vleesch der geslagte zieke beesten, het zij door het slagten zelve, of ontweijen. De in de vorige afdeeling reeds bewezene stelling, dat deze ziekte geen ware Runderpest was, wordt hier nog meer bevestigd, daar het vleesch, in dat geval, zulk nadeel niet zoude verwekt hebben.

De

De Schrijver toont voorts klaarblijkelijk aan, dat hier geene *besmetting*, maar veeleer eene *vergiftiging* heeft plaats gehad, daar de ziekte, zoo wel in haren uiterlijken vorm, als in haren aard, met die der beesten zelve volstrekt geene overeenkomst had. Uit de gedane waarnemingen bleek, dat de behandeling alleen der gevallen beesten zoo lang zij nog warm waren, vooral bij het slagten en afhalen, gevaarlijke, ja zelfs doodelijke gevolgen had; terwijl daarentegen de behandeling der koude en verstijfde krengen zulke nadeelige gevolgen niet scheen te hebben, daar de viller niet ziek werd. — Misschien heeft de gewoonte, van gedurig aan dierlijke uitwasemingen van allerlei aard blootgesteld te zijn, dien man beveiligd. — Voorts waren de ziekteverschijnselen niet zeer verschillend, het zij men van het vleesch gegeten, of zich op eene andere wijze aan het gift had blootgesteld. In het eerste geval waren echter de eerste wegen meer aangedaan; hoewel ook bij dezulken, maar vooral bij uiterlijke aanraking, de huid voornamelijk aangetast bleek, en er zich purpervlekken, blaren, karbonkelzweren vertoonden. Opmerkelijk was het, dat een buikloop bij zulken, die van het vleesch gegeten hadden, de kwaal aanmerkelijk deed bedaren. — Uit alles bleek genoegzaam, dat het gift van een dierlijk rotachtigen aard was, en ook een dergelijk bederf in de sappen veroorzaakte. Dit werd nader bevestigd door de zoo eenvoudige als gegronde behandeling der zieken. Behalve zachte buikzuiverende middelen, werd er het verdund zwavelzuur in groote giften toegediend, en de uitwendige gebreken met zoutzuur behandeld. De Heer HEILBRON was echter van gedachte, dat braakmiddelen, in het begin der ziekte gegeven, het meest aangewezen waren; doch daar de landman den Geneesheer zoo ten uiterste zeldzaam vroegtijdig genoeg ontbiedt, was daartoe altijd het geschikte oogenblik voorbij. Deze geneeswijze slaagde zoo wél, dat, na de aanwending derzelve, van een getal van omtrent veertig

tig

tig zieken, geen ſtierf. Te voren waren er vier geſtorven, waarvan drie niets hadden gebruikt, één antiphlogistisch behandeld was.

Wij mogen niet ontveinzen, dat de aangename en nuttige lezing van dit werkje ons zeer verbitterd is door de groote menigte ſtadhuis- en bastaard-woorden, welke ſchier elke bladzijde ontſieren.

H. LICHTENSTEIN, *Reizen in het zuidelijk gedeelte van Afrika, in de jaren* 1803 *tot* 1806. *Uit het Hoogduitsch. Met Platen en eene Kaart. IIIde Deel. Te Dordrecht, bij* A. Blusſé en Zoon. 1814. *In gr.* 8*vo. LX en* 310 *Bl.* *f* 4-16-:

De uitvoerige Voorrede dezes derden Deels houdt zich bezig met eene wederlegging van het betoog des Eerw. ALBERT GOEDKOOP, geplaatst in ons *Tijdſchrift van Kunſten en Wetenſchappen*, 1813. *No.* 11, ter verdediging van den Zendeling VAN DER KEMP. Daar wij gelooven, dat onze meeste Lezers meer belang in de Reize des Heeren LICHTENSTEIN, dan in dien penneſtrijd, ſtellen, zullen wij dadelijk tot gene overgaan, en van dezen op het ſlot dezer beoordeeling nog een enkel woord zeggen.

De Heer LICHTENSTEIN beſchrijft in dit Deel zijne terugreis van *Graaf Reinet* naar de *Kaapſtad*, niet, gelijk de heenreis, langs de zeekust, maar door en langs het groote noordelijke gebergte, hetwelk, onder den naam der *Sneeuw-*, der *Nieuwevelds-bergen*, en van de *Roggevelden*, eerst van het Oosten naar het Westen, en alsdan van het Zuiden naar het Noorden heentrekt, en aldus de Noorder en Ooster grenzen der Volkplantinge bepaalt; wordende door de woestijn *Karroo* van eene andere gelijkloopende bergketen afgeſcheiden, die den naam der *Bokkevelden*, daarna der *Zwarte* en *Winterhoeksbergen* draagt, en telkens meer de kust nadert, die zij in het Diſtrikt *Uitenhage* bij *Fort Frederik* bereikt. Laatstgenoemde met de ommeſtreken was in het eerſte Deel beſchreven; de Schrijver houdt zich in dit met de eerstgenoemde, of meer afgelegene, bezig, waarvan hij echter den Noordwestelijken tak, of de *Roggevelden*, ook reeds in het eerſte Deel had afgehandeld.

De

De *Sneeuwbergen* vallen dus eerst onder de beschouwing des Reizigers. Het is een aanmerkelijke bergknoop, waar zich eene reeks gebergten, zoo wel uit het Noordoosten, als uit het Zuiden, vereenigt, en is meer afhellend en glooijend, dan de overige *Zuid-Afrikaansche* bergruggen, en uit dien hoofde, bij min verhevene partijen, meer vruchtbaar; doch men heeft er gebrek aan hout, en overvloed van vernielende sprinkhanen. De schapen- en runder-teelt is aanzienlijk. De inwoners onderscheiden zich, over 't algemeen, voordeelig van hunne landslieden; men treft er echter ook nog genoeg ruwe en woeste menschen aan. De hond is in deze streek 's menschen getrouwe en volstrekt onmisbare medgezel: men treft er geene dolle honden aan. Er zijn vele *hyena's*; welk dier hier beschreven wordt. Bij den Heemraad BURGERS, zijn' zoon en schoonzoon, vonden zij eene vruchtbare landstreek, welgesteldheid en gastvrijheid; alsmede bij VAN ASCHWEGEN aan de *Toovenfontein*, eene ware bron des levens in deze dorre streken. Men ontmoet er veel wild; vooral de zeldzame *Eland-Antilope*, die den overgang maakt tusschen het geslacht der reebokken en dat der runderen, van welke laatsten zij het lijf, den kop en den staart heeft. Ook struisvogels vindt men hier velen; van welke de beschrijving, na de menigte, welke men reeds van dit dier bezit, nog aangenaam leest. De Schrijver verdedigt hen van de gewone beschuldiging van domheid, ja noemt hen *zeer slim*. Den leeuw, die hier ook veel gevonden wordt, boezemt men ontzag in door pal te staan en hem in de oogen te zien; alsdan deinst hij af: wie vlugt, is onfeilbaar verloren. Bij ABRAHAM DE KLERK, aan de *Leeuwenrivier*, vonden zij eene aartsvaderlijke levenswijs; tallooze kudden veranderen, na het land op de eene plaats te hebben afgeweid, van verblijf met den eigenaar, die soms een verlies van 3000 schapen door eene wolkbreuk in twee jaren vergoed ziet. Eerbied voor de ouders is dan ook een kenschetsende trek in deze geheel huisselijke levenswijze. De Schrijver lascht hier, om de beschrijving van het *Nieuwevelds-gebergte* zoo veel mogelijk volledig te maken, een gedeelte uit het reisdagboek van den Generaal JANSSENS in, behelzende een verslag wegens de Noorder afhelling van dat gebergte, naar den kant der *Zeekoe-rivier*, die zich in de groote *Oranjerivier* stort. Hieromstreeks vindt men de handelbaarste *Boschjesmannen*; en een trek, door den Generaal

bijgewoond, van hunnen moed zoo wel, als huiswaardigheid, toont, dat zelfs in dezen menschenstam, die anders misschien op den laagsten trap bij het dier staat, de goddelijke vonk van *Rede* en *menschelijkheid* niet geheel verstikt heeft kunnen worden. Anders is het tafereel, hetwelk onze Schrijver van deze Natie ophangt, zoo als zij zich doorgaans voordoet, alles behalve gunstig. Niet alleen zijn zij slechts holbewoners, kunnen naauwelijks eene menschelijke taal bezigen, onderscheiden zich door geene namen, kennen den huwelijksband niet, maar rooven ook alles, wat zij bereiken kunnen, en, doorgaande nog niet te vreden, verwoesten en vernielen zij, hetgeen voor hunne gulzigheid, die anders boven alle beschrijving gaat, te veel is. De klagten der Kolonisten over deze Wilden zijn dus alles behalve ongegrond; schoon het voorbeeld, door den Generaal JANSSENS bijgewoond, schijnt te doen blijken, dat zij geenszins onverbeterlijk zijn.

Het gezelschap ving nu andermaal de reis door de *Karroo* aan, die zich hier tusschen de *Nieuwevelds-* en *Zwarte Bergen* uitstrekt. Zwaren hinder leden zij door gebrek aan water. Omzwervende Kolonisten, onder den naam van *Trekmenschen*, ontmoetten zij hier. Deze lieden loopen gevaar, geheel tot den staat van wildheid te vervallen. Het onthaal bij den Veldkornet DU BEER, die in de nabijheid der *Zwarte Bergen* woonde, was vrij zonderling, maar nogtans zeer goed. Eenige boeren speelden het volkslied: *Schep vreugde in 't leven*, op een paar wanstemmende fluiten. Een *Invalide*, die hem bij afwezigheid zijns Meesters aan de *Rietfontein* toefde, geeft gelegenheid om iets van den toestand en de levenswijze der oude krijgslieden in *Zuid-Afrika* te zeggen. Het *kuijeren aan de Kaap* wordt verklaard; onder dezen naam verstaat men soms reizen van twaalf of vijftien uren, en eene afwezigheid van eenige weken. Men kwam nu weder aan de *Hekssen-* en *Breede Rivier*, en vervolgens in de landstreek omtrent het *Roodezand*. Uitnemend werden zij hier door een lid van de groote Familie der DU TOIT's onthaald, en over 't algemeen is in de vruchtbare streken der Volkplantinge de tafel doorgaans keurig, en zeer overvloedig voorzien. Hieromstreeks wilde men gaarne den huisgodsdienst door een' Zendeling laten waarnemen, en verzocht daartoe verlof aan den Commissaris-Generaal, welke zulks echter, om gewigtige redenen, niet graaf meende te mogen inwilligen. Het gedrag

van verscheidene *Hollandsche* Zendelingen, wier kunde en ijver hier alles behalve gunstig wordt voorgesteld, en welken „ de „ tafels der gastvrije *Afrikaansche* landlieden boven den wil„ den honig en de sprinkhanen der woestijne" zouden bevallen, wordt als de hoofdoorzaak opgegeven; daar deze afkeer der Zendelingen, om onder de Heidenen, of zelfs meer afgelegene Christenen, te gaan, tot niets dan scheuringen in de kerk en noodelooze afzondering kon aanleiding geven. Schoon het onbetwistbaar zij, dat het hoofdoogmerk der zendinge hiermede niet bereikt werd, weten wij echter niet, in hoe verre het eener Regeringe vrijstaat, om hare burgers te belemmeren in de vrijheid, van een zeer minste onschadelijk persoon, buiten eenig bezwaar van den lande, bestelings van onderhoud te voorzien, al deed hij er niets hoogeninds voor. Willen zij van dien man door voorlezing of voordragt liever gesticht worden, dan door den Predikant; het moge verkeerd zijn, maar *Hollandsche* verdraagzaamheid verbiedt, zulks te weren.

De Reizigers kwamen nu weder aan het *Roodezand*, na een' verbazend grooten kring te hebben omschreven. Daarna kwam men aan de vruchtbare *Wagenmakers-vallei*, aan het dorp de *Paarl*, in de nabijheid van *Drakestein* en den *Franschen hoek*, geheel bewoond door afstammelingen der vervolgde *Fransche Hervormden*, die hun wreedaardig Vaderland en deszelfs taal, ja de *Fransche* uitspraak hunner eigene namen, in deze afzondering vergeten hebben. Men is er nog zeer godsdienstig, doch niet vóór de Zendelingen. De volkplanters bestaan hier en in den omtrek meest van den wijn- en ooftbouw. Zij zijn niet overrijk, maar leven in eene gelukkige onbekrompenheid. — In de *Bergrivier* ware de Schrijver, bij het terugkeeren van een' vriend, bijna omgekomen. Thans bereikte men *Stellenbosch*, eer eene kleine stad dan een dorp; de Schrijver deed een' uitstap naar het schoone distrikt van *Hottentotsch-Holland*, waar men gewassen vindt, elders niet in de Volkplanting te vinden, b. v. den *kamferboom*. Weldra bereikte men nu de *Kaapstad*.

Dáár was intusschen de vrees voor de *Engelschen* toegenomen; en om, bij geval eener voorspoedige landing van dezen, een vast punt binnenslands te hebben, sloeg men het oog op *Hottentotsch-Hollands-kloof*. De noodige voorafgaande schikkingen tot dezen maatregel werden den Artillerij-

rij-kapitein PARAVICINI DI CAPELLI opgedragen, wien onze Schrijver, met nog drie andere Officieren, verzelde. Zijn hoofdoogmerk was, planten te verzamelen; en hieraan kon hij in *Hottentotsch-Holland*, hetwelk men eerst bezocht, op eene wijze voldoen, die, naar 's mans beschrijving te oordeelen, aan wellust grensde. Overrijk is het genoemde oord aan allerlei gewassen, en prijkte thans vooral, na den jaarregen, in den schoonsten bloei. De oogst (van 1804) beloofde, tot groote smart der Reizigers, zeer weinig. De kennismaking met de dochters van zekeren OTTO verschaft nadere bijzonderheden wegens het karakter der schoone sekse in de Volkplanting. In de *Zoetemelks-vallei* besloot men een magazijn van levensmiddelen en krijgsbehoeften aan te leggen. Men kwam daarna over de *Breede Rivier* te *Zwellendam*, welks verhevenen en boschrijken omtrek de Schrijver tot zijn hoofddoel ijverig bezocht, en van den rijken plantenoogst aldaar eenig verslag geeft.

Op een dezer togtjes leide hij ook een bezoek af bij den oudsten der toen nog levende kruidkenners, den vermeerderaar van den *Kaapschen* Compagnies-tuin, JOHANNES ANDREAS AUGE, die voorheen ook THUNBERG, MASSON en SPARMAN ten geleider gestrekt had. De goede man was thans blind, zijn pensioen kwijt, en leefde door ondersteuning van den braven Drost. Vervolgens nam men den terugtogt aan; doch gedeeltelijk langs een' anderen weg, dan te voren. Het warme bad aan den *Zwarten Berg* had thans een ordelijk badhuis, waarin de zieken gemak en al het noodige vinden konden. Deze heete bron is zelfs in *Bengalen* bekend en beroemd, en bezit ongemeene geneeskrachten. De schoone heideplanten (*Erica*,) die te *Zwellendam* reeds ophouden, en slechts binnen zekeren omtrek van de *Kaapstad* gevonden worden, trof men hier weder aan. De *wasstruik*, die in onze broeikassen tot twaalf voeten toe rijst, doch uit zijne kracht schiet, bereikt hier zelden meer dan twee voet, maar is welig bloeijend, en heeft een' dikken, houtigen stam. Men bedient zich wezenlijk van de beziën dezer plant, even als van was, hoe zeer zij ruim zoo zeer naar vet gelijken, gelijk men er ook zeep van maakt. Van hier tot de *Kaapstad* leverde de reis niets merkwaardigs op. De Generaal JANSSENS had, ter oefening der troepen, dezelven tot den velddienst eene legerplaats buiten de stad doen be-

betrekken. Daar des Schrijvers kweekeling ook als Luitenant bij dit kleine heir geplaatst werd, oordeelde hij het voegzaam, om den post van Chirurgijn-Majoor bij het Bataljon *Hottentotten* te verzoeken, doch had dit bijna met het leven bekocht, daar eene aanstekende legerziekte, die velen zijner vrienden en bekenden naar 't graf sleepte, ook hem op den oever des doods bragt. Hierop volgde misgewas van den oogst; het springen van het *laboratorium* te *Zwellendam* met een vriend en reisgenoot des Schrijvers, den Lt. MEIER, en het vertrek van den Commissaris-Generaal DE MIST; alles natuurlijk zeer onaangename gebeurtenissen voor den Schrijver, die intusschen, na de terugkeering des legers binnen de stad, aldaar zijnen dienst bleef waarnemen. Eene nieuwe reis in de binnenlanden wordt ons in het volgende Deel beloofd.

Wij moeten thans nog kortelijk van de verdediging des Reizigers tegen de beschuldigingen van Do. GOEDKOOP, door den Vertaler, gewagen. Wij willen, na het voor en tegen met volstrekte onzijdigheid gelezen te hebben, over dit geschil liefst geene uitspraak doen, en ons met het: *non nostrum inter vos tantas componere lites*, behelpen. De zaak van het Zendelinggenootschap is toch van te teederen aard; te vele brave, echt-Christelijke, en ook verlichte menschen stellen daarin belang, om hetzelve door eene nadeelige uitspraak ten opzigte van deszelfs thans overledenen, inderdaad hartelijk welmeenenden en geleerden Stichter, in eenigen deele te krenken. Doch aan den anderen kant zijn wij ten stelligste overtuigd, dat de Heer LICHTENSTEIN, wiens *Reis* in zijn Vaderland de grootste en algemeenste goedkeuring ontvangen heeft, die zich op den omgang en de vriendschap met mannen als DE MIST en JANSSEN's mag beroemen, en die overal gematigdheid en bekwaamheid ten toon spreidt, geenszins de aantijgingen van *slordigheid in 't schrijven*, *gering achtgeven op zijne bronnen*, en *gebrek aan geloofwaardigheid in al 't gene hij niet zelf gezien of gehoord heeft*, verdiene, welke de Eerw. GOEDKOOP hem aanwrijft, zoo min als van tegenkanting tegen de uitbreiding des Christendoms, welke zijn Eerw. den Reiziger (gewis niet overeenkomstig de Christelijke liefde!) te last legt. — Wij meenden in het eerst, dat de onbetwistbare verwijdering tusschen de *Hollandsche* Regering en de Zendelingen aan staatkundige redenen haren oorsprong verschuldigd was; — dat de Zendelingen van een Ge-

nootschap, als 't ware op het *Engelsche* geënt, en met hetzelve ten naauwste verbonden, ook gedurende de eerste bezetting der *Engelschen* in de Volkplanting ingevoerd, en daarenboven sterke voorstanders van de onbepaalde vrijheid der *Hottentotten*, bij de *Hollandsche* Regering in 't oog geloopen waren, en door deze dan ook wel eens wat strenger, dan anders geschied zou zijn, behandeld werden; gelijk wij meenden uit de boven gemelde beslissing van den Heere DE MIST ten aanzien der Zendelingen, en ook uit het sluiten van de oefeningen der Zendelingen in de *Kaapstad* (Voorrede, bl. XLIV) te moeten opmaken. Dan, de ondersteuning, door ons Gouvernement aan de stichting *Bethelsdorp* verleend, deed dit denkbeeld vervallen. De beschuldiging wegens het *Hottentotsche* meisje, waarmede VAN DER KEMP vóór de plegtige huwelijksverbindtenis zou geleefd hebben, en 't welk GOEDKOOP ontkent, wordt door GOEDE, met aanhaling van een' brief uit de *Kaap*, en met vergelijking der dagteekeningen, nader aangedrongen, wat de *daadzaak* betreft, doch omtrent het zedelijke des gevals verontschuldigd. Ook omtrent zeer overdrevene *mystieke* uitdrukkingen, en zonderlinge denkbeelden, valt het, volgens hem, moeijelijk, VAN DER KEMP te verdedigen. En dat zijne bekeerlingen, voor eenige jaren althans, weinig eerbieds voor het bevel des Christendoms tot gehoorzaamheid aan de Overheid toonden, blijkt uit het schot, waarmede één hunner, *die tot het bataljon van* JEZUS *zeide te behooren*, een' dergenen, die hem van desertie wilde terugbrengen, de knie vermorzelde, (Voorr. bl. XLIII.) volgens het getuigenis van den Heere DE MIST. Wij hebben te liever hierover iets gezegd, omdat wij niet geacht willen worden, de opstellen, in ons *Mengelwerk* geplaatst, onbepaald voor onze rekening te nemen.

Verhaal der jongstleden Omwenteling in Holland. Door G. W. CHAD, *Secretaris bij de Britsche Ambassade in 's Gravenhage. Aldaar en te Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1815. *In gr. 8vo.* 189 *Bl. f* 2-4-:

Dit verhaal schijnt ons toe, om meer dan ééne reden, belangrijk te moeten worden geacht. Hoedanig zijn de berigten,

van, die buitenslands, en vooral bij onzen gewigtigsten Bondgenoot, zijn bekend gemaakt omtrent de omwenteling in Holland? Hoe denkt en schrijft een eigen lid der bedoelde natie over de toedragt, den geest, de verdienste enz. dier omwentelinge? Deze vragen zijn, op zichzelve, onzer aandacht waardig. Bovendien doet de betrekking van den Schrijver in den Haag reeds vermoeden, dat hij niet kwalijk zal zijn onderrigt geweest, noch zijne berigten, voor zoo verre althans het voorgevallene in genoemde stad betreft, pas uit de derde, of vierde hand zou kunnen hebben ontvangen. Doch, buiten dit alles, is er een geleidelijke zamenhang in het geheele verhaal, eene blijkbare volledigheid met opzigt tot het Haagsche verbond, in één woord, iets zoo bevredigends en helders door het gansche stuk verspreid, als wij naauwelijks kunnen roemen, elders nog gevonden te hebben. Men kan, ja, zien, dat de Schrijver een vreemdeling is, en, behalve met andere dingen, met de gesteldheid onzer vroegere volkstwisten, en derzelver overblijfsels tot in de laatste dagen, niet volkomen juist bekend, of ten minste van eene zekere mate van eenzijdigheid, en berekening van het geheel naar eene enkele stad, niet vrij te pleiten. Doch, kon dit bijna anders? Ook wordt hem hier en daar een misslag door den Vertaler aangewezen, doch die dan tevens wordt hersteld; gelijk deze eigen Vertaler niet nalaat op te merken, dat het verhaal slechts eene bijdrage tot de algemeene geschiedenis der omwentelinge moet geacht worden, (welke inzonderheid, volgens het standpunt des Schrijvers, het voorgevallene in den Haag uitvoerig teekent) zoo dat niet *alle* personen en gebeurtenissen naar belang en *verdiensten* worden in het licht gesteld.

Van den anderen kant is dit verhaal toch meer geschiedenis dan kronijk. De gebeurtenissen worden, in derzelver oorzaken en gevolgen, beredeneerd. Deze beredenering getuigt van historiekunde en oordeel. Zij strekt zich uit tot het gebrekkige onzer vroegere staatsinrigting, en het wettige, goede hoop gevende, enz. enz. der tegenwoordige; gelijk het geheele werk, na eene historische inleiding, begint met 1812 en 13, en eindigt met de aanneming der Grondwet.

Wij kunnen, ten aanzien der geschiedkundige waarde van dit werk, ons slechts op eenige voorbeelden beroepen. Uit hetzelve, namelijk, blijkt, dat reeds in 1812, ten gevolge van het beruchte 29ste bulletin, een zeker bondgenootschap in den Haag ont-

ontstond, zich met de herwinning en dan vereischte inrigting des Vaderlands bezig houdende; dat zich dit bondgenootschap daarna in 1813 tot een vierhonderdtal leden uitbreidde, doch op eene zoo schrander bedekte wijze, dat nooit voor algemeen verraad te vreezen viel; dat ook buiten den Haag onderscheidene aanzienlijke mannen met hetzelve in verband stonden; dat onder dezelven één, de verdienstelijke FALCK namelijk, de uitbersting en openlijke verklaring van den volkswil te Amsterdam, met oogmerk en gevolg om den Franschen schrik aan te jagen, dadelijk bevorderde en ten beste rigtte. Uit hetzelve wordt ons de vrees des vijands, om, uit Utrecht, Amsterdam en den Haag te overvallen, grootelijks verklaard, door de slimme wijze, waarop zoo wel bijzondere personen, als stedelijke regeringen, hem tijdingen wisten in de hand te spelen van de aankomst van hulp en versterking. Uit hetzelve leeren wij alle de bezendingen naar Engeland en het leger, met de belangrijke antwoorden, zoo wel als min bekende maatregels en voornemens der Haagsche verbondenen, als ook het edel gedrag van onzen Vorst kennen, die geen afgesproken teeken van zekerheid wilde afwachten, om den vaderlandschen grond ten eerste te betreden. Het is niet noodig, meer hierbij te voegen, waarvan we toch niet zoo stellig kunnen verzekeren, of het elders al dan niet vermeld zij. Gewis zal ieder Lezer den Heere CATOR, als Vertaler en Voorberigtschrijver, en ook als deelhebber in het gebeurde, zijnen hartelijken dank wijden; te blijder dank, daar de Engelschman het gewigt en de verdienste onzer vrijwillige afschudding van het juk heeft weten te schatten. Tot eene proef van stijl en vertaling, valt onze keus op de volgende der aanmerkingen, achter in het werk:

„ De vergadering der Staten Generaal, zoo als dezelve voorheen bestond, was een Congres, zamengesteld uit afgevaardigden van zeven onafhankelijke Souvereinen. Ingevolge de Unie van Utrecht, welke als het groote wetboek van Holland beschouwd werd, was het, bij het sluiten van ieder vredestaktaat en bij iedere oorlogsverklaring, noodzakelijk, dat de Staten Generaal eensgezind waren: dit was zeer zeldzaam het geval, zelfs niet bij het sluiten van het traktaat van Munster. De Unie van Utrecht had ook bepaald, dat de belastingen gelijk zouden zijn: — deze bepaling werd echter in het geheel niet in acht genomen; en het bestuur kon zich in-

der-

derdaad alleen handhaven, door gedurige inbreuk op de Constitutie. Om de maatregelen te verontschuldigen, welke de noodzakelijkheid voorschreef, zag de Stadhouder zich genoodzaakt, aanhangers te vormen; en derhalve werd bij, wien de uitvoerende magt van het bestuur toevertrouwd was, het hoofd eener factie: en schoon zijne wettige magt zeer beperkt was, kon zijn invloed zeer groot worden; en zoodanige invloed in de magt van een staatzuchtig en bekwaam Vorst zou welligt op een volslagen despotismus kunnen uitloopen: want als het eens als beginsel wordt aangenomen, dat de Vorst bevoegd is regtstreeks en gedurig inbreuken op de Constitutie te maken, schijnen zoodanige inbreuken, van dat oogenblik af, aan geene bepalingen, behalve aan den wil van den Souverein, onderworpen te zijn."

Over de Verdiensten der Vorsten van Oranje-Nassau jegens het Vaderland; een Leesboek voor de Nederlandsche Jeugd, door den Schoolopziener TH. VAN SWINDEREN. *Te Groningen, bij* J. Oomkens 1814. *In kl. 8vo. 69 Bl. f* :-4-:

Korte Beschrijving en Geschiedenis van het wijdvermaarde Prinsdom Oranje, en al de roemrijke Oranje-Vorsten, van de vroegste tijden af, tot op heden. Te Leyden, bij A. en J. Honkoop. 1814. *In gr. 8vo.* 137 *Bl. f* 1-2-:

Het verlangen, om den Vorstenstam, aan welken het lieve Vaderland thans naauwer dan ooit is verknocht geworden, van nabij te leeren kennen, is zoo natuurlijk als welgegrond. En niet minder betaamt het den vriend der algemeene welvaart, door de bevrediging van dit verlangen, de liefde te bevestigen en te verhoogen, die den Nederlander aan het Doorluchtig Huis van Oranje bindt. Het is wel waar, de geschiedenis des Vaderlands is de geschiedenis van dat Huis, voor zoo verre deszelfs weldadige betrekking tot ons aangaat. Maar, niet elkeen heeft die geschiedenis levendig voor den geest; en vooral het opkomend geslacht heeft noodig, aan de diensten en den luister der Vorsten herinnerd te worden, van welken het, in de laatste noodlottige jaren, niets zien, bijna niets hooren mogt, tenzij hetgeen veeleer strekte, om

die diensten en dien luister in het donker, of in een averegtsch licht, dan wel in helderen dag te plaatsen.

De Heer VAN SWINDEREN bepaalt zich dan ook tot de jeugd, welke hij die Vorsten van Oranje-Nassau leert kennen, welke zich, gedurende eene reeks van jaren, bij het Vaderland hebben verdienstelijk gemaakt, beginnende met WILLEM I. en eindigende met onzen tegenwoordigen Erfprins. Achteraan vindt men eene geslachtlijst, — eenen staat van het Vorstelijk huis sedert WILLEM IV, tot beter begrip der constitutionéle erfopvolging, — en eenen tegenwoordigen staat van het Vorstelijk huis. Wij hebben het boekje met genoegen gelezen, en durven het der lieve jeugd, tot een wenschelijk onderrigt omtrent ons geëerbiedigd Vorstenhuis, zeer wel aanprijzen.

De andere, onbekende, Schrijver vult, in zekeren zin, aan, wat de eerste heeft opengelaten; de vroegere afkomst en lotgevallen van het Geslacht en Vorstendom, onder den geliefden en beroemden naam van Oranje bekend. Zijn werk diene dus voor hen, die meer begeeren te weten; gelijk het ook, uit hoofde van het onderwerp en de behandeling beide, voor kinderen minder zou berekend zijn. Wij roemen 's mans opsporing van zoo vele oudheden, zijne geleerde naauwkeurigheid omtrent zoo vele min bekende gebeurtenissen, zijn werk in het algemeen, als der weetgierigheid en belangstelling in het behandelde onderwerp gewis ten volle welkom. Al des Schrijvers bijzondere gevoelens en uitspraken, daarentegen, mogen wij voor de onzen niet aannemen; en zien wij, in het bijzonder, niet, hoe de tegenwoordige orde van zaken eene soort van herziening, eene nieuwe en veranderde behandeling, der geheele vaderlandsche geschiedenis zou noodzakelijk maken. De geschiedenis behoorde altijd slechts op het verledene, niet op de tegenwoordigheid te zien, tenzij om de laatste des te beter te onderwijzen. En, is dit ook niet meer, dan één vrome wensch? Immers onze meeste en beste Historieschrijvers dagteekenen lang vóór de omwenteling, wanneer het toch op den duur genoegzaam vrijstond, die zelfde waarheid te verkondigen, welke nu gaarne wordt gehoord. Alleen daarin zou men misschien kunnen beweren niet geheel vrij geweest te zijn; om, namelijk, het stuiten van 's Vorsten bevordering tot de Grafelijkheid, naderhand steeds geweerd, benevens alle de heilloze gevolgen, juist daaruit voortgevloeid,

de

de ſtribbelingen tusſchen eene ſtaats- en ſtadhouderlijke partij, als op dezen grond gewasſen, in deszelfs ware daglicht te ſtellen. Doch, vereischt dit eene geheele vernieuwing des verhaals van alle de bekende daadzaken? En zal men het dan daarvoor niet houden, dat de Schrijver, misſchien door vleijzucht vervoerd, althans even min volkomen onpartijdig als zijne voorgangers zij geweest? Wij wenſchen dus wel den Schrijver het gelukkigst gevolg, om inzonderheid zijn voorgeſteld model, den onvergelijkelijken GROTIUS, in zijne *Annales* en *Historiæ de rebus Belgicis*, waardiglijk te volgen, van ganſcher harte toe; maar twijfelen toch, of hij WAGENAAR en anderen zoo gemakkelijk zal van de baan ſchuiven.

Eenen korten inhoud van het ſtuk te geven, valt moeijelijk. Zoo veel weet men, dat het Prinsdom *Oranje* in Zuid-Frankrijk ligt; tot een onafhankelijk Vorſtendom verheven, door huwelijk en verſterving kwam in handen van WILLEM, uit den alouden Duitſchen Vorſtenſtam van *Nassau*; later door Frankrijk overheerd en geëigend werd; ſchoon de titel, en wel *door Gods genade* (d. i. onafhankelijk van eenigen leenheer) *Prinſen van Oranje*, aan ons thans regerend Huis verbleef.

NB. Wij vonden aangehaald zeker *welbekend* werkje van ds. BRUINING, in het Fransch geſchreven, hetgeen wij belijden nog in het geheel niet te kennen. Bij wien ligt de ſchuld?

Dictionnaire de poche François et Hollandois, principalement à l'uſage des Employés Civils et Militaires dans les Départemens de la Hollande, redigé d'après les meilleures et les plus récentes autorités.

Of:

Fransch en Hollandsch Zak-Woordenboek, voornamelijk ten gebruike der burgerlijke en militaire Beambten in de Hollandſche Departementen, getrokken uit de beste en nieuwſte bronnen. Te Dordrecht, bij A. Blussé en Zoon. *In 16mo.* 293 *Bl.* *f* 1-4-:

Hoewel het gebruik van dit boekje, volgens den titel, Gode zij dank! grootendeels vervallen zou wezen, daar wij noch

Hollandsche Departementen, noch vooral Burgerlijke en Militaire beambten daarin meer hebben, aan welke de Fransche taal boven hunne moederspraak is voorgeschreven, zoo hebben wij toch, na aandachtige beschouwing van dit Zak-woordenboek, en vergelijking van hetzelve met andere meer uitgebreide, het nut daarvan niet gering bevonden. Immers de *Fransche* taal, hoewel geenszins bij ons de taal der Regtbanken, der Overheden, der Ambtenaren, of der Krijgsbevelhebbers meer, blijft nogtans niet alleen de taal der Hoven, maar ook het gereedste en veiligste middel, om door geheel *Europa* heen van de beschaafde klasse verstaan te worden; een gemak, 't welk, bij den weder ontluikenden koophandel, vooral op reizen, zeer groot is. Zonder de innerlijke waarde der *Fransche* taal te willen beoordeelen, of hare diepe armoede, in vergelijking der onze, der *Hoogduitsche*, en andere meer, te willen bewimpelen, is het toch ontegenzeggelijk, dat hare geslepenheid en hooge mate van beschaving haar voor de algemeene taal van omgang met vreemdelingen (waarin men toch weinig anders, dan woorden uit het gemeene leven, en eene *polite* verkeering, noodig heeft) ongemeen geschikt maken. Het zal daarom altijd nuttig blijven, dat de beoefening der *Fransche* taal, ten behoeve van den welopgevoeden man, gemakkelijk worde gemaakt; en schoon wij ons hartelijk verblijden, dat de omstandigheden zelve den vloed van meestal middelmatige of nietige leerboekjes, voor de behoefte van het oogenblik berekend, zullen stuiten, — zoo kunnen wij toch niet anders, dan de onderneming der Boekhandelaren BLUSSÉ, om het voor ons liggende zeer beknopte Zak-woordenboek te doen vervaardigen, voor zeer dienstig tot het oogmerk, en dus ook voor algemeen nuttig, te houden. Immers, volgens 't geen wij boven zeiden, komt de *Fransche* taal vooral op reizen te pas, waarin men geene gelegenheid heeft, zich met omslagtige woordenboeken, of zelfs met het voortreffelijke *Dictionnaire portatif* van LANDRÉ en AGRON, te belasten. Hier is nu juist dit beknopte *Dictionnaire de poche* van nut, 't welk inderdaad zeer geschikt is, om in den zak gedragen te worden, en toch, in zoo verre wij hebben kunnen nagaan, voor het kleine bestek eene genoegzame mate van volledigheid bezit. Het schijnt naar het model van het uitmuntende (en inderdaad ongemeen volledige) *Dictionnaire de poche Françai-*

Anglais, in 1806 te *Parijs* bij BARROIS uitgekomen, vervaardigd te zijn. De letter van dit laatste, die zeer klein en nogtans ongemeen duidelijk is, vergunde het bijeendringen van een nog grooter aantal woorden in een bekrompen bestek; de letter van het *Fransche* en *Hollandsche* Zak-woordenboek schijnt hiernaar gevolgd te zijn, en voldoet ook vrij wel aan het oogmerk, doch bereikt zijn model niet ten volle.

Om in 293 bladzijden een woordenboek te leveren, 't geen niet ten eenenmale gebrekkig zou wezen, moest men natuurlijk de *spreekwijzen*, die in andere woordenboeken zoo veel plaats beslaan, hier weglaten, 't geen dan ook geschied is. Nogtans vindt men er eenige in, die men dáár misschien niet zoeken zou. B. v. op *avoir*, *avoir beau*, *vergeefs iets doen*; (hierbij moest men het werkwoord *faire* niet overgeslagen hebben, schoon zulks misschien gedaan is, om te toonen, dat *avoir beau* ook bij andere werkwoorden kan gebruikt worden;) op *mettre*, *mettre de l'eau dans son vin*, *eijeren voor zijn geld kiezen*; *se mettre en devoir de — zich gereed maken tot iets*; — op *orme*, *attendre sur l'orme*, *vergeefs wachten*; — op *turban*, *prendre le turban*, *Mahomedaansch worden*; enz. Op *gaz* hebben wij met veel juistheid de onderscheidene soorten van *luchtstof* opgenoemd gevonden, vollediger zelfs dan bij AGRON en LANDRÉ. Ook zedelijke denkbeelden zoekt men hier naar den aard, en niet naar het misbruik, uit te drukken: zoo vonden wij voor *cocuage*, ('t welk in het Fransch het overspel van eene belagchelijke zijde voorstelt) *ongeluk van een' verraden' echtgenoot*; en voor *cocufier*: *den echtgenoot verraden*. Wij hebben, den Hemel zij dank! voor deze twee woorden geene, die daaraan eigenlijk beantwoorden, en het is dan nog beter, het schandelijke denkbeeld met verontwaardiging, dan boertend uit te drukken, schoon dit laatste meer in den geest van het *Fransche* woord zij. — *Niveleur* wordt, eigenaardig genoeg, doch vrij zonderling, door *Engelsche Jakobijn van* 1649 vertaald; gelijk *Sans-culotte* door *het schuim van Frankrijk in* 1793.

Uitlatingen (van wezenlijk noodige, en in den omgang onmisbare woorden) of misslagen hebben wij niet vele gevonden. Tot onze bevreemding, echter, wordt bij *action* wel *daad*, *gebaarde*, *gevecht*, *actie in den handel*, *geregtelijke vervolging*, maar niet het zoo menigmaal voorkomende *werking* opge-

 noemd.

noemd. De medegedeelde spreekwijzen vertaalt men wel eens met *Hollandsche*, die slechts uit den mond der mindere klasse gehoord worden, b. v. *tomber des nues — staan of men te Keulen hoort donderen*, *Zest! ja wel! 't zal laat worden*. Het is waar, spreekwoorden worden best door spreekwoorden, mits geene bloote zegswijzen van den dag, zonder slot of zin, uitgedrukt; doch zou b. v. in het eerste geval het minder gemeene: *staan of men geen tien kan tellen*, niet even zoo voldoende zijn?

Drukfouten zijn ons maar zeer weinige voorgekomen, gelijk die ook nergens meer hinderen, dan in een woordenboek. *Cinnameme* moet *Cinnamome* zijn, en bij *devant* (*ci*), *weleer*, *oudtijds*, staat *weleer*, *oud-*. Een misslag, bij het drukken en nazien der proeven begaan, waardoor het slot der letter E was achtergebleven, is door een verbeterblad verholpen.

Wij kunnen gerustelijk dit beknopte, min kostbare, en toch vrij volledige Woordenboekje aan alle beoefenaars der *Fransche* taal, vooral aan hen, voor welke grootere te lastig in 't gebruik zijn, aanbevelen.

Gedichten van ADELAÏDE GERTRUID KLEYN. *Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon, 1814. *In kl. 8vo.* 77 *Bl.* *f* 1-4-:

De voorrede, of het stukje, getiteld: *aan mijne jeugdige Vrienden en Vriendinnen*, aan het hoofd van dit bundeltje gevonden, doet ons in deszelfs beeldspraakige taal vermoeden, dat, zoo niet beide, althans een der Ouderen van Mejufvrouw KLEYN te voren de lier behandeld heeft. En nu herinneren wij ons eenen Heer en Mr. van dezen naam, die met zijne Gade, geboren OOKERSE, in vroegeren tijd, krijgsliederen uitgaf. De jeugdige Schrijfster spreekt veel van de stormen, die den oorsprong haars levens troffen, en wel zoo, dat men bijna zou denken, dat de hoedanigheid van Dichter hem of haar, ja beide, daaraan heeft blootgesteld; eene opmerking, die ons in straks gewaagde gissing omtrent de afkomst onzer Dichteresse bevestigt, daar wij ons herinneren, dat in den voormaligen *Recensent* een vrij scherp herfstwindje over gezegde dichtbloemen woei, hoedanig dikwijls niet min gevoelig treft en snijdt, dan losgebroken stormen en bulderende orkanen.

Hoe dit zij, wij zouden hare vrees voor een dergelijk lot niet gaarne verwezenlijken, of oorzaak zijn, dat de kleine loot van den te vroeg geknotten olm op nieuw gezweept, afgerukt en ter neer geworpen wierd. Wij zijn daartoe veel te bescheiden, vooral omtrent Dames, en allerbijzonderst jonge Dames. Integendeel, wij zullen de eer hebben, haar beleefdelijk aan het Publiek voor te stellen; hetzelve vertellen, wat deze Nieuwelinge op den papieren bodem in den letterkundigen bloemtuin is; doch dit — nu, wij zeiden het reeds, en het spreekt ook van zelve — met bescheidenheid en beleefdheid.

Het bundeltje dan, dat 20 à 25 onderscheiden gedichtjes bevat, onderscheidt zich zeer wezenlijk van de veelvuldige dichtvruchten, welke de laatste tijd heeft voortgebragt. Niet alleen zinspeelt het naauwelijks op de omstandigheden des tijds en des lands. Een meisje, een meisje dat in de zachte strikken van liefde en vriendschap zoo zeer ingewikkeld is, en daarenboven zoo hoog en hemelsch gevoelt, mag vrijelijk geacht worden daarvan geene verdere notitie te nemen, dan om het nietige en onwaardige van alle die zigtbare en tijdelijke dingen met de voorwerpen van haren zang te sterk er te doen contrastéren. Maar, het geheel, zoo wel de geest als het ligchaam, de stof als de vorm, de woorden als de gedachten van deze dichtstukjes onderscheiden zich. De eenige onder onze Dichters van naam, met welken hare manier zou kunnen worden vergeleken, is BELLAMY. De verzen zijn of rijmeloos, of met weinig rijm; zij stroomen niet, maar volgen eenen statigen, als afgebrokenen gang, en zuchten of ademen allerlei verhevene, op liefde, boezemsmart en eeuwigheid doelende, sentimentéle gedachten uit. Ook uit het tijdvak van dit overgevoelige was dus misschien nog wel een en ander te noemen, dat met het werk van Mejufvrouw KLEYN meer of min verwant is. Doch, eigenlijk schijnt hare dichtader meest uit Duitschland gevoed te zijn. Er zijn onder de hier voorkomende stukken verscheiden navolgingen van MATTHISSON; en dezen onderscheiden zich in gang en denkbeelden meer quantitatief dan qualitatief van de overigen, zoo omtrent als een echte Zeeuwsche aardappel van een' Zeeuwschen poter, of nog een beetje anders. Het zijn in hunne soort lieve stukjes, en de soort zelve is ook wel lief; er heerscht een zeker gevoel in, dat den naam van

poëtisch met volle regt draagt, en ook de toon, waarop men dat gevoel laat vernemen, klinkt geenszins prozaïsch. Maar — misschien is het vooroordeel — wij houden van onzen echt-Hollandschen trant over het geheel meer. Het zangerige van vader CATS worde getemperd; maar, wij missen het niet gaarne geheel. Het is zonde en jammer, dunkt ons, van de schoone, welluidende moedertaal, van het heerlijk talent, door onze VONDELS en HOOFTEN, BILDERDIJKEN en TOLLENSEN ten toon gespreid, om die taal als godenval te doen stroomen, dat men zou pogen, eene vreemde mode in te voeren, welker stijf- en statigheid al dat schoone moet doen verloren gaan.

Men houde het evenwel niet daarvoor, dat onze Landgenoote het vreemde, inzonderheid het rijmelooze en zangelooze, alleen zou huldigen. Zij nadert, nu eens meer, dan wat minder, tot den gewonen en vaderlandschen trant. Maar men weet, dat dit staan op twee gronden, dit hinken op twee gedachten dikwijls ook zijne zwarigheid en gevaar heeft. Zoo weten wij b. v. van het volgende versje haast niet, of het berijmd moet heeten, ja of neen. Het eerste couplet gaat; het tweede volstrekt niet; het derde is volkomen in orde.

Troost aan Eliza.

(MATTHISSON gevolgd.)

Hebt ge uw bleek geschreide wangen,
  Immer aan de lijkbus neêrgelegd,
Weenend om den dooden, die reeds lange,
Vol van zaligheidsgevoel omvangen,
  Overwinningskransen vlecht?

Kent ge 't eeuwig schrift der hope,
  Dat Jehova in zijn starren geeft? —
Kom, omvat dien lichtkrans door 't geloove,
Dat uw vriend, der sterflijkheid onttogen,
  Boven gindsche starren leeft!

Zalig is de lievling van uw harte;
  Eeuwig als zijn liefde, is ook zijn geest:
Eens, aan 't einde van uw bange smarte,
Zinkt hij — maar onsterflijk, aan uw harte, —
  En uw tranen zijn vergeefsch geweest.

Ten

Ten flotte zou dan onze welmeenende raad zijn, dat men de jeugdige *loot*, zoo als de Juffer zichzelve of hare zangster noemt, geheel op vaderlandfchen grond kweekte, met vaderlandfche voortbrengfelen bemestte en befproeide. De Schrijffter make zich regt gemeenzaam met hare vaderlandfche makkers op den zangberg. Zij leere van hen, met den trant en de denkwijze, vooral de gouden taal der vaderen fchatten, polijsten, zuiver houden en doen fchitteren. Zij geloove ons, dat de Hollander diep gevoelt, al dweept hij ook niet; en heerlijk zingt, al treft hij ook den eenigen toon des onnavolgbaren nachtegaals niet volkomen. Men kan juist denken en regt befchaafd en aanvallig fpreken van hem leeren. En hoe mooi ftaat dit niet, inzonderheid voor een meisje van zoo veel gevoel en zoo nobele fentimenten! Wij bevelen ons in hare goede gunst.

Bij den Vrede, of een woordje over alles. Te Groningen, bij T. C. Spoormaker. 16 *Bl. f* :-3-:

Aan de Bataviëren, enz. Door A. A. WOESTHOFF, *Leeraar bij de Hervormden, te Alkmaar. Te Amfterdam, bij* R. J. Berntrop. 15 *Bl. f* :-5-8

Feestzang bij de heugelijke eerfte Verjaring van onzen Vorst na de verlosfing van het Vaderland, van C. VAN EPEN, *Leeraar der Hervormden, te Wolvega. Te Amfterdam, bij* J. Aarinkfen. 14 *Bl. f* :-3-:

Dichtftukje, toegewijd aan welgemelden Vorst. Door Mr. J. M. J. AANSORGH. *Te Almelo, bij* J. S. Streng. 9 *Bl. f* :-3-:

Hulde aan Denzelven, bij Hoogstdeszelfs komst te Middelburg. Door C. SCHUTTERS. *Aldaar, bij* S. van Benthem. 17 *Bl. f* :-5-8

In den beginne onzer gezegende omwentelinge kon er wel een Jorisje onder loopen. Men kocht en las met even veel graagte, als men fprak en fchreef, al wat maar tot dezelve in betrekking ftond. Maar, bij eenige meerdere bedaardheid, wordt het onbegrijpelijk, hoe men, zonder eigenlijk talent voor de

poëzij, zich durft wagen in het gedrang van zoo vele en zoo voortreffelijke Dichters, als zich juist nu op één punt, met slechts kleine afwijking en wijziging, hebben vereenigd; onbegrijpelijk, hoe uitgevers en lezers voor zoo veel middelmatigs, en minder dan middelmatigs, gevonden worden.

No. 1. Tot dit minder dan middelmatige behoort het *woordje over alles.* Het is eene soort van stichtelijke rijmkronijk, welke de Lezer zelf moge beoordeelen uit de aanhaling van eenige weinige regels, welke ons maar het eerst voor de oogen komen.

Europa's ligchaam was met kramp geheel doortrokken.
Een pijnelijk gevoel, dit baarde schok op schokken;
Een heerscher, ja, een man wiens stoutheid paal en perk
Deed kennen, o! die bragt verwarring in het werk.
De man, wiens hoog gezag miljoenen moest regeren;
Die zich als Keizer, en, als Koning t' zaam zag eeren;
Die heel het Fransche volk, en heel Italie's land,
Gesmolten had in één — gebragt had in verband.
De man, wiens hoog gezag een geesfel werd der aarde,
Een legioen van eer, dat rondsom hem zich schaarde:
Hij stelde Prinsen aan — hij zette Konings af,
Dit wederkerig — hij bragt duizenden naar 't graf.
Hij sprak van vrede, maar zijn hand moest oorelogen,
Hij kon zijns vriend's geluk — zijns nabuur's heil niet doogen.

No. 2. Dit stuk willen wij met het eerste in geenen gelijken rang plaatsen. Men vonnisse op 's mans eigen woorden in het voorberigt. „ Ik behoor in het geheel niet tot dat „ soort, wat men eigenlijk Dichters noemt; — Het zoude „ in de daad vermetelheid bij mij kenmerken, indien ik op „ dien naam wilde bogen. Inmiddels, en dat wil ik wel erkennen, voelde ik toch eenen kleinen prikkel, om — hoe „ gebrekkig dit stukje zijn moge — toch *wat* te doen. De „ aanmoediging van zommigen mijner waarde Gemeente, zoo „ geheel bekend met mijne zucht voor de goede zaak, spoorde mij aan om iet te geven. — Wel nu, dat doe ik dan „ in de volgende regelen. Ik koom wel wat laat, maar het: „ *praestat sero quam nunquam*, wil ik hier laten gelden. — Ook „ vertrouw ik dat *dit* dropje den Oceaan van kabbelende „ golfjes, bij onze gewenschte Revolutie, zoo kalm aan den „ oever gevoerd, toch niet uit zijne grenzen zal doen treden.

den. Dit zonde mij spijten." — Daar, overigens, ons bescheiden oordeel opzettelijk wordt verzocht, zoo meenen wij, dat zijn Eerw. er misschien niet kwaad aan gedaan had, zoo hij, voor het: *ut desint vires etc.* aan CICERO's: *sua cum suis domi legant!* had gedacht.

No. 3. Dit heeft ons wederom beter bevallen, en heeft nog dit vooruit, dat de stof, ten minste de titel, nieuw is. Wij althans kennen nog geene *verjaarverzen* op onzen Vorst. Doch, daar tegen over staat, dat wij geene vrienden van *Cantates* zijn, *qui cantu carent*, en geen uitzigt hebben om ooit op muzijk gebragt, veel min met muzijk uitgevoerd te worden. Ook beantwoorden de verzen niet overal aan den eisch der personen en zaken; gelijk, meenen wij, kan blijken uit het volgende *Recitatief*, den Godsdienst in den mond gelegd:

Triomf! wat wisling speelt deez' heuglijke Oogstmaandsdag!
'K zie ouderdom en jeugd, verrukt in mijne tempels;
De liefde gaat hun voor; de aanbieding (of *aanbidding?*) wekt ontzag;
De vreugd toeft op de drempels.
Geen *wonder-naam* of dag wordt zuchtend meer vermeld
Van den Tiran, wiens *naam* het nakroost nog doet beven,
Neen, 't is de volksvreugd over WILLEM FREDRIKS leven,
Die heden weêr een jaar bij zijne jaren telt.

Is *aanbieding* geen drukfout, dan komt de zin ons noch helder, noch natuurlijk voor. Wat *wondernaam* en *wonderdag* wille, kunnen we ook slechts gissen. En de spoedige herhaling van hetzelfde woord *naam* luidt althans niet liefelijk. Al ware het dan ook, dat wij ons te onregt over gemis aan deftigheid en zwier in de taal van den Godsdienst beklaagden. — Van den anderen kant toonen deze zelfde regels, vooral de tweede, derde en vierde, dat de Eerw VAN EPEN niet zonder dichterlijke bekwaamheid is. De liefde leidt de scharen binnen; de aanbidding is ernstig; zij komt uit het hart, en vervult het daarom met ontzag voor den Alomtegenwoordigen; terwijl deze eigen aandoening de vreugde, als het ware, buiten houdt, maar aan den drempel doet vertoeven, om straks weer hare baniere te onbelemmerder te zwaaijen. Wij voegen er, ter bevestiging onzer aanmerkinge, alleen bij: is

de

de Godsdienst eene zoo ernstige zaak; moest dan haar toon zulks hier niet meer aanduiden?

No. 4. De verzen zijn vloeijend; de maat wat eentoonig; de inhoud, betuiging van liefderijke en eerbiedige gezindheden jegens den Vorst; de waarde, bij den bestaanden rijkdom van gedichten en gedichtjes, op hetzelfde onderwerp regtstreeks of van ter zijde toepasselijk, in ons oog, niet uitstekend.

No. 5. De Heer SCHUTTERS treedt hier andermaal als Zeelands Zanger op. Wat zullen wij van zijn stuk al veel zeggen? Over het geheel zijn de versjes vloeijend, en de gekozene maat niet onaangenaam. Hier en daar echter komen hardigheden voor, onder allen dezulken, waarvoor een Zeeuw, uit hoofde dat hij de letter *h* bijna niet uitspreekt, meer dan een ander blootstaat. B. v. bl. 2. *Met 't oog op God geslagen*; waarom niet: *Het oog op God geslagen?* Bl. 5. *Zet hier ook d' heerschzucht perk.* Bl. 8. *dien w' hulde bien.* Elders is de zin of duister, of min gepast; b. v.

Elk beefde als hij die 't staren kon
In de oogen van Napoleon,
Die bliksems uit zich gaven;

hetgeen wij betuigen niet te verstaan; en vervolgens:

Maar hier is niets dat weêrstand biedt,
Dat oog is als een' beek die vliet
Om 't dorstig land te laven.

hetgeen al te gereed aan druipende oogen doet denken, (waarvan het maar een geluk is, dat de Vorst zelfs geen' zweem heeft) dan dat het beeld zou kunnen behagen.

Voor het overige ontbreekt het aan dien rijkdom van gedachten en beelden, welke een eenigzins uitgebreid dichtstuk vordert, om niet min of meer eentoonig en weinig belangrijk te worden, zoodra de gelegenheid en de geestdrift voorbij zijn, en het stuk door iedereen, en onder honderd anderen, wordt gelezen. In het afgetrokkene beschouwd, kunnen wij dus geen' hoogeren lof aan den Dichter geven, dan dat het hem aan smaak, inzonderheid voor het harmonieuze, niet ontbreekt, en hij het, indien nog jong, door de lectuur van ware, verhevene en regt beeldrijke poëzij, welligt eenmaal ver

per genoeg zal brengen, om Zeeland op nieuw in deze eer van Nederland te doen deelen. Doch, wij weten, dat gelegenheidsverzen doorgaans anders en zachter worden beoordeeld. Welnu, de geuite gevoelens, en de warmte, waarmede zij geuit worden, strekken den Heere SCHUTTERS tot eere.

Men ziet dan in het algemeen, dat onze inleiding niet op alle de aangehaalde stukken ten ergste moet worden toegepast. De veelheid dwingt ons meermalen, vrij ongelijksoortige dingen op ééne rij te scharen. Het blijft altijd waar, dat kruid en onkruid, door den milden dauw der verlossing op den Hollandschen Parnas ontloken, van de algemeene zucht voor de schoone dichtkunst een hoog denkbeeld geeft.

Walther, of het Kind van het Slagveld. Door A. LAFONTAINE. *Met Platen. Iste Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn, 1814. *In gr. 8vo.* 302 *Bl. f* 3-:-:

Het kind van het slagveld moet bij het einde van dit deel deszelfs rol nog beginnen te spelen, die toch, zoo de titel ons niet bedriegt, de hoofdrol in deze geschiedenis worden moet. Het is, ja, wel al gevonden en begint lief op te groeijen, en wij weten er zoo veel van, dat het vader en moeder zeggen kan; maar het is nog volkomen onzeker, of van deze zijne aangenomene ouders wel ooit een paar worden zal; en, hoeveel wij ook van deze lieve menschen houden, weten wij niet, of wij het mogen wenschen. Het tweede en laatste deel zal er ons, vertrouwen wij, wel berigt van doen, als ook van des kinds afkomst; wij hebben reeds lang naar dat tweede deel gewacht, omdat het toch wat schraal is, dat wij van den vermoedelijken held der geschiedenis nog niets anders te zeggen weten, dan dat hij als zuigeling van tusschen de puinhoopen van een brandend dorp, en nagenoeg van onder de hoeven der paarden, gered is door een' edelmoedigen soldaat, die zich hier allereerst met dit kind op zijn ransel, een viool in de hand, eene melkgeit aan zijn bandelier, een hond voor zich heen, en een spreeuw op zijn schouder, den lezer aanbiedt. Intusschen durven wij de kennismaking met dezen soldaat, en een aantal lieve menschen, met welke hij in betrekking stond, van goeder harte aanraden, en betuigen,

dat ons de onderhoudende geschiedenis tot hiertoe veel vermaak gaf. Wij maakten tot ons genoegen kennis met den koddigen dansmeester en zijn aardig vrouwtje, des soldaats ouders, en met zijne zuster Maria, welke laatste wij, nadat zij ons vrij wat vermaakt had door hare naïviteiten, en nadat zij vrij zonderling, tot groote ongerustheid harer ouders, met eenen minnaar verdwenen was, gelukkig gehuwd en wederom de vreugd harer ouders zien; hoewel de afkomst van haren echtgenoot (voor de ouders evenwel meer dan voor den lezer) nog in het donker ligt, en wij niet weten, hoe het eindelijk bij zijnen vader, bij wien hij zich voor dood liet opgeven om zijn meisje te trouwen, zal kunnen geschikt worden. Niet minder aangenaam was ons de ontmoeting van de Signora Valetti; een meisje, dat den soldaat, al eer hij nog dienst nam, zoo aardig in handen kwam, nadat hij haren vader het vijfde en harer grootmoeder het zevende gebod gevoelig en handig had ingescherpt; dat hij, in compagnie met eenen vriend, onderhield, (in eer en deugd evenwel) en, van weinig meer dan eene bedelaarster, vormde tot een sieraad der maatschappij in iederen kring; en ter bevordering van welker geluk hij eindelijk dienst nam, om daardoor zijnen medevrijer, dien hij meende dat zij boven hem de voorkeur gaf, voor haar te behouden: maar een meisje boven alle verbeelding vlug, zoo dat zij alles leerde in de grootste volkomenheid en in den kortstmogelijken tijd, en zoo spoedig rijk werd door hare talenten, dat zij te dien aanzien zoo wel, als naar verstand en hart, een wonder harer eeuwe mag genoemd worden. En deze voortreffelijke schoonheid munt almede uit in trouw, en verhief zijne ouders, en nog eenen waardigen geestelijke, tot overvloedige welvaart. Van dit alles kon hij intusschen niets weten, die haar voor ontrouw hield. Terwijl de Dominé, de dansmeester, en de lieve Signora Actrice, de voorbeelden der zuiverste deugd en het volkomenste genoegen, in zijne geboorteplaats zamen leven onder één dak, kwam hij inderdaad op eene vuurproef. Van den dienst afgeraakt, was hij, onder de beste omstandigheden, mede onder één dak geraakt met eene andere wezenlijke Gratie, Leopoldine, welker waardige grootvader niets vuriger verlangde dan dat hij hem deze Gratie vragen mogt, en die daartoe ieder eerlijk, hoe aequivocq toch eerlijk, middel ter hand nam; maar evenwel zeer tegen den zin van zijnen huisheer en weldoe-

doener, die ook een woord in dit kapittel te zeggen had, en in wiens familie het zoo wat erfelijk scheen, huwelijken uit pure genegenheid tegen te werken. Daar hij dezen zijn woord gegeven had, ontweek hij met diens overleg het gevaar, en tot het tweede deel gaat hij nu een overzeesch reisje doen. — Wij kunnen al de lieve menschen, met welke wij hier al verder kennis maakten, niet aanmelden; wij wachten dezelve evenwel alle in het vervolg met verlangen terug, en betuigen ook nu wederom onze bewondering van het, naar het schijnt, in dit vak onuitputbaar Vernuft, dat, bij de grootste onwaarschijnlijkheden, niet alleen aanhoudend de aandacht boeit, maar telkens voor zijne idealen zoo veel belangstelling inboezemt, als bij eene wezenlijke geschiedenis maar mogelijk is, gedurig door het nieuwe treft, en bij het wegleggen van zijn boek ons nog altijd zeggen doet: wij lazen toch wat meer dan roman; verstand en hart kreeg wezenlijk voedsel. — Eene kleine proeve:

„ Is er dan niet in ons binnenste eene geestelijke wereld, „ vervuld door God, door de deugd, en door de onsterfelijkheid? Hoe zou de sterfelijke mensch uit het graf, uit „ de vergankelijkheid, uit de noodzakelijkheid, onder wier „ wetten de ligchamelijke wereld steeds vergaat, die eeuwige, „ onvergankelijke wereld der deugd hebben kunnen stichten, „ indien zij niet reeds van eeuwigheid in de ziel des menschen gesticht was? o! Deze geestelijke wereld is er niet, „ omdat wij ze erkennen; maar wij erkennen ze, omdat zij „ er werkelijk is."

„ Op deze wijze zou ook de waarheid van elken droom „ bewezen zijn."

„ Elke droom is ook waar, ten aanzien van deszelfs deelen; maar gaf de wereld ooit aan de ziel het denkbeeld „ van onsterfelijkheid? Kunnen er ooit gedeelten van het oneindige bestaan? o! Aan deze inwendige wereld, die door „ de stralen der oneindige liefde verlicht wordt, die de warmte van eene andere zon, dan die daar ondergaat, behoeft, „ de warmte der deugd — o laat mij aan deze wereld vasthouden, gij eindelooze Geest! al ware het, dat het ongeluk alle mijne aardsche hoop deed verdwijnen, en mijn hart „ wegkromp van de bitterste smart! o! Die wereld verga „ nimmer voor mij, noch voor dezen man, die deugdzaam „ is, en evenwel vertwijfelt!"

EEN WEDERWOORD AAN DEN RECENSENT OOK DER RECENSENTEN.

Nooit, dat wij weten, was het gezochte, altijd was het gegeven ergernis, door betoonde vijandige gezindheden, welke *ons*, steeds met tegenzin, noopte tot wederschrijven tegen het Maandwerk, den *Recensent*. Wat toch heeft het Publiek aan zulke soort van schermutselingen? Den weldenkenden stooten ze, den goedhartigen bedroeven ze, den onnadenkenden vermaken ze, den meesten vervelen ze, en verre de minsten zijn in staat, bij gebrek aan belangstelling, of overzigt der zake in haar geheel, naar eisch te oordeelen. Zoo werden wij onlangs, door den meestertoon in genoemden *Recensent*, gedrongen tot het aanvoeren van eenige onwederlegbare, grove misslagen; ten einde hem te nopen, zich voortaan te bepalen tot eigen hof en grond. Doch met welk gevolg? Dat, men, met leedvermaak en blijkbaren triomf, en zijdelingsche inblazing zelfs van voorbedachte overtreding, het Publiek doet weten, dat een onlangs door ons geplaatst Verhaal, *Louiza Venoni*, hetzelfde zijn zou, wat den gang betreft, met een in 1808 medegedeeld, *Bettina* geheeten; terwijl, onzes achtens, juist dit verschillend opschrift aan eene onwillige dwaling het eerst moet doen denken. Wij feliciteren intusschen die Heeren met hun gelukkig geheugen, en wenschen alleen, dat zij er voor het vervolg een beter gebruik van mogen maken. Dan, zij drijven al verder de onheuschheid, om geen strenger woord te bezigen, tot die hoogte, van ons te dreigen met tentoonstelling van de onbestaanbaarheid onzer vroegere politieke gevoelens met de tegenwoordige! — Te allen tijde bewust van onze zuivere bedoelingen, laten wij het oordeel over dezen trek aan den weldenkenden Lezer verblijven, bedanken intusschen Heeren *Recensenten* wel zeer voor het toegediende *ontbijt*, gelijk het daar heet, maar schelden hun gaarne den *maaltijd* kwijt, daar wij, met den wijzen SALOMO, *eene droogé bete, en rust daarbij*, zouden verkiezen boven *een huis vol geslagte beesten, met twist!*

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, rakende den Natuurlijken en Geopenbaarden Godsdienst, uitgegeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap. XXVIste Deel.*

(Tweede Verslag.)

Alvorens wij ons verslag wegens het tweetal *Teyleriaansche* Verhandelingen voortzetten en sluiten, zal het niet te onpas komen, dat wij, inzonderheid den draad van BORGER'S betoog gevolgd zijnde, onzen Lezeren eenig, hoezeer beknopt, overzigt geven van des Heeren VAN HENGEL'S arbeid. Diens *hoofdverdeeling* hebben wij reeds vermeld. Ziet hier den loop zijner wederlegging van EBERHARD.

De geschiedenis van JEZUS leven, zijne opvoeding, en de Apostolische getuigenissen, bijzonder die van PAULUS, zwijgen te eenemaal van menschelijk onderrigt, waaruit de Evangelieleere kon geput zijn. Alle vereeniging, daarenboven, der Oostersche en Westersche Wijsbegeerte, door EBERHARD hoog aangeslagen, bepaalde zich tot eenen smaak om de schriften der Ouden *allegorisch* te verklaren. De geleerdheid, voorts, der Alexandrijnsche schole had weinig wezenlijke waarde. Daarentegen geen Godsdienst, toen ergens ter wereld bekend, was zoo voortreffelijk, dat hij met dien van CHRISTUS te vergelijken is, of deze (tegen het getuigenis der Evangelien aan) vandaar kan ontleend zijn. De vergelijking van de begrippen, eerst der Grieken, voorts der Oosterlingen, ten aanzien van Geloof en Zedeleer beiden, voldingen zulks: en zelfs het O. V., hoezeer eene Goddelijke leer behelzende, en de beste bron vóór JEZUS, ademt toch eenen anderen, min verhevenen geest, dan het Christendom, en belet alzoo niet den Hemelschen oorsprong

dier Openbaring te erkennen. Ook heeft het geenen zin, gelijk EBERHARD beweert, de hoofdleeringen des Evangelies, nopens den perfoon, het karakter en de waardigheid van den Mesfias, herkomftig te achten uit de fchole der Joden, of *allegorisch* te verklaren, en te huis te brengen tot de *Ideeën* van PLATO. Hiertegen immers loopen de gevoelens in van PHILO, JOSEPHUS, en der *Apocryfe* Boeken, zelfs die der *Targumisten*. Hiertegen ftrijden de verwachtingen der Joden bij CHRISTUS komst: en het N. V. zoo wel, als latere Schrijvers hebben altoos van 's Heeren *geboorte*, *verrijzenis*, *hemelvaart* en *verhooging* zóó gefproken, dat aan geene andere dan *eigenlijke* verklaring dier verhalen te denken valt. — Thans naderen wij het punt, waarop zich nog onze aandacht te vestigen heeft. Of, namelijk, het *wonderbare* en *Goddelijke*, dat volgens het N. V. met de eerfte verkondiging der Evangelieleer vergezeld ging, als dichterlijk bijfieraad, dan wel als een verflag van ware gebeurtenisfen te verftaan zij. Maar zoo gij den opgang en de langzame voortplanting der Wijsbegeerte in verloop van eeuwen, door medewerking van voorname Mannen, en in den bloei of bij de ontwikkeling der befchaafdheid, vergelijkt met de fnelheid der verbreiding van JEZUS leere, en wel door dienst van ongeletterden, ja onder tegenftreving van Overheden, Priesters, en het zedebederf der Natien alomme; dan blijkt ten volle, dat men de wonderdadige onderfteuning van God door buitengemeene teekenen in dezen, ter oplosfing van het verfchijnfel, niet miskennen mag. Trouwens, gelijk andere Theorien, die door natuurlijke oorzaken de voortplanting van het Christendom zoeken te verklaren, onvoldoende bevonden worden, zoo is het ook met die van EBERHARD, „ als had zich de nieuwe Gods„ dienst gevestigd op het verval der Natien federt de „ alleenheerfching van ALEXANDER *den Grooten*, „ welk haren ijver voor Vaderland, Vrijheid en voor„ ouderlijken Godsdienst, zoo bij Heidenen als Joden, „ had

„ had uitgebluscht, en hierdoor te wege bragt, dat de „ nieuwe Leere gebouwd werd op de puinhoopen der „ oude *nationale* Godsdiensten." Immers deze redekaveling geldt niet omtrent zoodanige volkeren, die, noch door Grieken, noch door Romeinen overheerd zijnde, evenwel het Christendom hebben aangenomen: zelfs is het er verre af, dat, in het algemeen, en bij de *Joden* in het bijzonder, de verkleefdheid aan der Vaderen Godsdienst door de onderdrukking, en het verlies der Burgerlijke Vrijheid, verdoofd werd, daar veelmeer de verachting des Geweldenaars de vreeze der Goden ginds en elders sterkte; ook wel haar steunsel vond in *plaatselijk* belang, gelijk te *Efeśen* en in andere Grieksche Steden. Eindelijk, dat verval in den Godsdienst, waarvan EBERHARD spreekt, op *ongeloof* uitloopende, is verre van de voortplanting eener nieuwe Leere te begunstigen, maar levert integendeel den meest ongeschikten grond om godsdienstige beginselen daarop te bouwen. Van dien kant, derhalve, liet zich de voortplanting des Christendoms, behalve door *buitengewone* middelen, geenszins verwachten. En wat aangaat, dat EBERHARD de verhaalde wonderwerken wil beschouwd hebben, als herkomstig uit volksvertellingen, en opgesierd met dichterlijken tooi; dit heeft geenen grond altoos, en strijdt met de opgave der Evangelisten, die zich als oog- of oorgetuigen kenschetsen. Voorts, dat LIVIUS en oude Geschiedschrijvers *wonderverhalen* boekten, toont geenszins aan, dat de Apostelen, naar den ondersteld en smaak der tijden, hunne verhalen zouden hebben opgesierd met dichterlijk en van hen verzonnen bijwerk. LIVIUS toch en andere ongewijde Schrijvers geven die Wonderen geenszins voor waarheid, veelmeer als oude overleveringen op. Maar de H. Schrijvers beroepen zich, zonder eenige praalzucht, op de versche geheugenis van openlijk aan en door JEZUS en zijne Leerlingen gewrochte teekenen, ten bewijze hunner Goddelijke zending. Ongerijmd is het dus, om deze Wonderen, in de gewij-

de Geschiedenis ingevlochten, en daarvan niet af te scheiden, alzoo weg te willen brengen, als EBERHARD vruchteloos ondernomen heeft.

Ons blijft nog overig, een vlugtig oog terug te wenden tot de eerste dezer Verhandelingen, die van BORGER, welke aan het reeds gedachte aangelegen stuk der *Wonderen*, dat struikelblok des Ongeloofs, geheel het IVde Hoofddeel heeft toegewijd, en voorzeker, in deze zijne verdediging der Evangelische verhalen, niet minder dan VAN HENGEL, of iemand zijner voorgangeren, onzen lof en dank verdiend, op EBERHARD de volkomenste zege behaald heeft. Na dit gezegde, hopen wij alle beschuldiging of misduiding te zullen ontgaan, zoo wij, door bekrompenheid van ons bestek genoodzaakt, ons thans te zeer bekorten, over een, wel is waar allerbelangrijkst, dan ook bij de Christenen reeds voorlange voldongen onderwerp. Men vergunne ons des, in dezen slechts den loop, en enkele voorname punten, van BORGER's Verhandeling aan te wijzen. — Gelijk in de voorgaande Hoofddeelen, dus zendt hij thans de opgave van EBERHARD's gevoelen vooruit, en grondt steeds zijne wederlegging op de eigen woorden des *Wijsgeers*. Dezen nogtans, welke aanspraak hij overigens op dien naam hebben moge, herkent BORGER als zoodanig niet in zijne gewaagde stellingen over de *Wonderen*. Hier schijnt de bejaarde Duitscher af te wijken van eenen goeden en sluitenden betoogtrant. Hij wederspreekt gedurig zichzelven, geeft veel op van nieuwheid zijner leere, maar warmt ouden kost, afgezaagde tegenbedenkingen op. Hij stemt de mogelijkheid van *Wonderen* toe, dan werpt dezelve terstond daarna omver, en verstout zich daartoe, zonder den zin des *woords* bepaald te hebben. Hij wart, daarenboven, in het bestrijden der Wonderen, *geschiedkundige* en *wijsgeerige* waarheid dooreen, en schermt dus met list gewapend, die den onbedachten door spel van woorden onzeker houdt, waartegen hij zijne slagen rigte.

Ein-

Eindelijk, gelijk bevorens, wederom het duidelijk en sprekend getuigenis der H. Schrift voorbijziende, of enkele plaatsen misduidende, veroorlooft hij zich, de *wonderverhalen* nu eens herkomstig te achten uit volksvertelsels, dan weder als *dichterlijk bijsieraad* aan te slaan, zonder eenig voldoend gezag, of liever naar eigen willekeur.

Bij zulk eene losheid van beginselen en onvastheid van betoog, in eenen beroemden Geleerde van onzen tijd, wantrouwt de beschaafde BORGER gedurig zichzelven omtrent 's Mans eigenlijke meening en het doel zijner redenen. Dit verpligt hem dus, zijne wederpartij langs al de kronkelpaden te volgen, die hij zou mogen inslaan. Vanhier ontvangt zijne wederlegging eene grootere uitvoerigheid. Maar hierdoor ook snijdt hij dezen elke mogelijke uitvlugt af, benaauwt hem van allen kant, en brengt hem, voor zoo verre ten minste ons doorzigt reikt, tot een volkomen stilzwijgen.

In *twee onderdeelen* splitst BORGER het aangelegen Hoofdstuk, dat geopend voor ons ligt. De eerste Afdeeling legt de onbestaanbaarheid van EBERHARD met zichzelven in meer dan éénen zin aan den dag; voornamelijk daarin, dat deze, die de herkomst van het Christendom wil gehaald hebben uit de Alexandrijnsch-Kabbalistische schole, nogtans ten aanzien der *Wonderen* een gevoelen voordrage, waarvan JOSEPHUS, PHILO, en ook de *Rabbijnen*, te eenemaal vreemd waren, of wel het tegendeel geloofd hebben. Zoo blijkt hem, dat zijne partij naar dezen zijweg, die hem van het aangenomen beginsel afleidde, gedrongen werd, omdat zich *geene Wonderen* lieten onderstellen, zoo waarlijk de Christenleere het uitvloeisel was van *menschelijke wijsheid*.

De tweede Afdeeling behelst de eigenlijke en volkomen bestrijding van EBERHARD, hier door BORGER op het spoor, in alle deszelfs kronkelpaden, met nadruk vervolgd, aangegrepen, en uit het veld ge-

ſlagen. Men leze 's Mans arbeid, gelijk doorgaans, zoo hier, een meesterſtuk van wederlegging, dat tevens de Christelijke gevoelens over het bewijs uit de *Wonderen* bij uitſtek ſtaaft. Leed doet het ons, dat wij niet meer dan *hoofdtrekken* mogen geven. Na gezegd te hebben, dat wij, hoezeer onkundig wegens de *krachten* der nature, deze genoeg ontwaren uit de *wetten*, die zij beſtendig volgt, en alzoo, met name in de veelvuldige teekenen, door JEZUS en zijne Leerlingen gewrocht, de afwijking van den gewonen gang der dingen, het bovengemeene en *wonderdadige*, volkomen erkennen mogen, toont BORGER aan, dat eene Leer, alzoo gestaafd, bewijs draagt van den *vinger Gods*, en zoo niet van hare Hemelſche herkomst, althans van de begunſtiging hares opgangs door de Almagt. Trouwens, JEZUS en de Apostelen, dit tuigt eene reeks van plaatſen, wilden de Wonderen beſchouwd hebben, als de waarheid der Leere, door hen gepredikt, bewijzende. Eene en andere afwijzing van CHRISTUS, om, op aanvrage der Joden, een *teeken* daar te ſtellen, doet hiertegen niets af, en beroept zich EBERHARD daarop te onregte. Even dwaas is zijne ſtelling, alsof de onkunde en het vooroordeel der tijden, iedere kunst Gode toeſchrijvende, grond geven zouden om te beweren, dat de Evangeliſche wonderen, op *wijsgeerige* gronden, *onwaar* zouden moeten zijn. Die onkunde toch, en dat vooroordeel, ſtelt hij zonder eenig bewijs, ja tegen het getuigenis aan der H. Schrift. Men onderſcheidde immers toen *genezingen* door artſenij, of kunstbewerking, zeer wel, bij de Joden, van die *wonderdadig* geſchiedden. Ook zouden de Evangelisten, hadden zij alleen ten doel gehad, des Heeren leven met wonderen, of wat men daarvoor hield, te overladen, in hunne onderſtelde domheid niet verzuimd hebben, de wezenlijke middelen, door Hem tot herſtel van ziekten gebezigd, aan te teekenen; daar zij opregt genoeg geweest zijn, bij hunne opgave der kwalen, en JEZUS verrigtingen of woorden, ſomtijds mel-

melding te maken van middelen, die *enkel in schijn* tot de genezing konden medewerken. Trouwens, wij behoeven niet te vragen, welke toen de mate van kennis of vooroordeelen bij Joden of Grieken geweest zij, daar wij alsnog uit de geboekte daadzaken beoordeelen mogen, of de verhaalde teekenen, *wijsgeerig* beschouwd, *ware* wonderen geweest zijn, dan niet. Vervolgens, daar EBERHARD beweren durfde, dat de geloofwaardigheid der Schrifture *niet* daarbij lijden zoude, indien de Evangelisten *opzettelijk* de middelen *verzwegen* hadden, door CHRISTUS en de Apostelen gebezigd bij die genezingen, welke zij als *Wonderen* opgeven, verledigt zich BORGER, de valschheid dezer stelling krachtig te doen uitkomen, door de zaak in geschil in te kleeden als in Amerika voorgevallen, en door tijdgenooten te boek gesteld.

Dus de *wijsgeerige* waarheid der Wonderen vaststaande, bleef den Hoogleeraar nog overig, dezelve *geschiedkundig* te handhaven tegen den waan zijner wederpartije, van *volksvertelsels* en *dichterlijke opsiering* droomende, en zich op den smaak der Ouden, op het voorbeeld van LIVIUS en anderen beroepende; te onregt zeker, gelijk onze Lezers uit de korte opgave der Verhandelinge van den Eerw. VAN HENGEL alreede zijn ontwaar geworden, met welken BORGER in dezen eigenaardig veelal instemt. Inzonderheid dringt deze aan op het naauw verband, en de gelijkheid van stijl en voordragt, waardoor de *Wonderen* alzoo met de Evangelische geschiedenis zijn verbonden en ineengevlochten, dat deze zamenhang niet te verbreken is, of aan eenige verdichting en valschen tooi te denken valt, maar *het geheel* daarentegen *waarheid* ademt. Want, andere zijner redenen thans daarlatende, plaatst BORGER bovendien de waarheidsliefde en geloofwaardigheid der H. Mannen in een zeer treffend licht, door de handelwijze van *dezen*, naar hunne eenvoudige opgave, in tegenstelling te brengen met die, welke EBER-

HARD hun aangaande verdicht heeft, hun lasterende zocht aan te wrijven.

Met één woord, (want wij zijn verpligt te eindigen) zoo in de Verhandeling, als in den schat van *Aanteekeningen*, achter dezelve in ruimen overvloed geplaatst, legt BORGER zijne geleerdheid, gezond oordeel, kracht en bondigheid van redekavelen, en tevens die mannelijke zoo wel als beschaafde verdediging der Christelijke geloofsgronden aan den dag, welke hem vereeren, en onder de meest vermaarde Mannen van ons Vaderland, en verdedigers van de geheiligde waarheden, doen rangschikken. Wij leggen dus de pen neder, in hope dat Directeuren van TEYLER's Genootschap, het opregt ziende, den Hoogleeraar en zijnen uitstekenden arbeid aangedaan, zich haasten mogen, om deszelfs vertaling, *volgens den* WIL *des Stichters*, in het licht te zenden.

Beknopte Beoefeningsleer, ten dienste van Minvermogenden; waarin de middelen, om, als een waar Leerling van Jezus Christus, heilig en getroost te leven, als ook de ziekten van het menschelijk verstand en hart, die de ware beoefening van het Christendom in den weg zijn, met derzelver oorzaken en geneesmiddelen, kortelijk worden voorgedragen. Door EWALDUS KIST, *Predikant te Dordrecht. Aldaar, bij* A. Blussé en Zoon. 1815. *II Deelen. In kl.* 8vo. 633 *Bl. f* 2-10-:

Door eene uitgave tevens van dit kleinere werk, in hetzelfde formaat als de overige geschriften van den Eerw. KIST, is gezorgd, dat de bezitters van het grootere nu dit uittreksel ook daarbij kunnen voegen; terwijl aan den voet der bladzijden telkens wordt aangewezen, waar men in dat grootere meer uitvoerig tegelijk kan; en deze aanwijzing is te noodiger, van wege

ge de veranderlng in de orde, welke de Schrijver nu beter hield. In de grootere Beoefeningsleer behandelde het *eerste* Deel *de middelen om tot de ware beoefening van het Christendom te komen*; in deze verkorte tevens *de middelen om in die beoefening te volharden en te vorderen*, welk laatste het tweede Deel was van dat grootere werk. Hier bevat het *tweede* Deel *de krankheden der menschen met opzigt tot die beoefening, met derzelver oorzaken en geneesmiddelen*; deze ziekten van verstand en hart waren in het grootere ook reeds bij het eerste Deel gevoegd. Deze verkorte uitgave is bestemd voor dezulken, wien het aan geld of tijd tot het grootere werk ontbreekt; en hetgeen voor deze lezers minder als behoefte kon gerekend worden, (als daar is: hetgeen van verkeerde en krachtelooze middelen tegen de aanleidingen ten kwade, alsmede over het ongeloof van onchristenen, dwalingen omtrent den hoofdinhoud van het Evangelie, en het overgeloof der Roomschgezinden, was gezegd) werd hier geheel weggelaten; terwijl de poging van den bekwamen Schrijver, om, bij alle bekorting, zoo wel tot de verbeelding en het hart, als tot het verstand te spreken, (waartoe anders iedere verkorter, ook van zijn eigen werk, juist niet evenzeer berekend is) in ons oog doorgaans wel gelukt is; lezende ook dit werkje over het geheel aangenaam en onderhoudend.

Wij kondigden op zijn' tijd (*) het grootere werk met welgemeenden lof aan, en de aanmerkingen, die wij ons hebben veroorloofd, waren niet van dien aard, dat zij het bij uitstek bruikbare en nuttige van dezen arbeid des verdienstelijken mans eenigzins betwisteden. Wij verblijdden ons in het vooruitzigt, dat dit werk, vooral bij 's mans Kerkgenootschap, goeden opgang maken zou. Dat dit niet alleen het geval was, maar dat men ook, met hoop op goed gevolg,

(*) *Letteroef.* 1805, bl. 49. 1806, bl. 7. 1807, bl. 637, en 1810, bl. 400.

volg, deze verkorte uitgave, voor zoodanige lezers als wij ſtraks genoemd hebben, beproeven kan, doet buiten twijfel dat Kerkgenootſchap groote eere aan.

Ieder godsdienſtig Herder maakt zich nu, (indien hij het eerſte werk niet bezitte) vertrouwen wij, deze goedkoope gelegenheid ten nutte, om den beroemden KIST te hooren en te raadplegen, over hetgeen hem in zijn ambt zoo gedurig noodig, en dikwijls moeijelijk is. Ook den leek moeten wij zeggen, dat hij hier, in een kort beſtek, bevattelijk, verſtandig en hartelijk, zeer veel vinden kan, dat hem opwekken, beſturen, troosten en heiligen kan. Voor deze laatſten herinneren wij: de beoefeningsleer is geen onderwijs in de geloofswaarheden en pligten; maar *eene aanwijzing der middelen*, ons van God geſchonken, om die kennis op ons hart en wandel *te doen werken*; eene aanwijzing tevens, *hoe* men die middelen gebruiken moet; en van de *krankheden* der ziel, welke de beoefening verhinderen, derzelver *oorzaken*, en echte *geneesmiddelen*. De beoefeningsleer is het, die de ziel behandelt, gelijk de geneeskunde het ligchaam. Mogen deze geneesmiddelen regt goed gebruikt, en velen door dezelve genezen worden, zoo zullen wij met den Eerw. KIST ons verblijden, en vele kranken naar de ziel hem danken! Nu reeds bieden wij den geachten Schrijver onzen dank voor de vele goede herinneringen, de vele aanleidingen tot nadenken, en de vernieuwde opwekking, die hij ons gaf.

Pleg-

Plegtig Dank- en Bid-uur wegens de Inhuldiging van Z. K H. WILLEM DEN I, *Prins van Oranje en Nassau, enz. enz. enz. als Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden, alsmede Leerrede en Dankuur wegens den gesloten Vrede, gehouden in 's Gravenhage, door* W. L. KRIEGER, *Hofprediker van Z. K. H. den Souverein, en Predikant in 's Gravenhage. Aldaar, bij* J. Allart. 1814. *In gr. 8vo.* 108 *Bl. f* :-18-:

Wij komen wel wat laat met de aanmelding dezer lezenswaardige opstellen van den genoeg bekenden, algemeen geachten Hofprediker; doch eene zware ongesteldheid van dezen Leeraar maakte, dat de uitgave ook niet onder de vroegste was, (hoewel wij dit geenszins zeggen om ons volkomen te verontschuldigen) en wij rekenen ons daarom niet minder verpligt, onze Lezers op te wekken, om ook deze stukjes bij hunne verzameling van soortgelijke ter zelfde gelegenheid te voegen, voor zoo verre zij dit nog niet gedaan hebben, met verzekering, dat dezelve dit overwaardig zijn. Het eerstgemelde Dankuur heeft 1 *Chron. XXIX:* 20b. ten tekst; de Leerrede *Psalm LXXXV:* 9, 10, en het andere Dankuur *Psalm LXV:* 2, 3. De Christelijke schrijf- en predikwijze, en de warme Vorst- en Vaderlandsliefde van den grijzen KRIEGER zijn bekend; ook waren de Gebeden ons welkom, en wij wenschen zeer hartelijk, dat de vele hoogschatters van 's mans dienst zijne uitmuntende lessen zullen behartigen; zij komen nog te pas: b. v. *getrouwheid aan onzen geliefden Vorst*, *eendragt*, *welwillendheid om lasten te dragen*, *burgerdeugden*, als daar is *zuinigheid*, *nijverheid*, *zedigheid*, *eerlijkheid*, *goede trouw;* en dat men alle deze deugden *uit den Godsdienst afleidt*, door den Godsdienst stevigt. Gaarne

wa-

waren wij over de Leerrede vooral uitvoeriger; dan, ons bestek gedoogt dit, bij de vele Leerredenen te dezer gelegenheid, niet. Het zal ook minder noodig zijn; want de stukjes zijn wel reeds in veler handen. Met 's mans gebeden en wenschen voor den Souverein, onzen geliefden Koning, en geheel het Koninklijk geslacht, vereenigen wij ons vooral ook hartelijk.

Redevoering op den algemeenen Dank en Biddag, den 5 Julij 1815. *Gedaan door* M. J. POLAK, *Voorzanger der Israëliten te Hoorn. Aldaar, bij* F. Swidde. *In gr. 8vo.* 17 *Bl.*

Nu eenige maanden geleden, werden wij gedrongen, de woorden van Profeet JOËL toe te passen op den geest der dichtkunst, die over jongen en ouden, zonen en dochteren, dienstbaren en vrijen, vaardig werd. Thans herinneren wij ons die zelfde woorden, bij de opmerking, dat er geen godsdienstig genootschap schijnt te moeten overblijven, dat ons niet met redevoeringen, ter viering der tijdsgelegenheid, voorziet. Tot de kinderen en de zuigelingen toe, pogen de groote werken Gods te verhalen. Immers onze Voorzanger betuigt zelf, dat het hem moeijelijk valt, in de Nederlandsche (*) taal te stellen. Wij zagen dit ook al spoedig bevestigd, en beklaagden ons in den beginne, dat hij het werk door eenen taalkundigen niet een weinig had laten zuiveren. Doch wij kwamen al even spoedig van dat beklag terug. De lieden, voor welken dit stuk berekend is, en die den Rabbi verzocht hebben, ook de-

(*) Wij gelooven, in elke taal; of het moest dan misschien in de *Hebreeuwsche* zijn, waarin dezelfde man ons, bij eene voorgaande gelegenheid, berigtte, *zoo verre te zijn, dat hij of derzelver conjugatiën en declinatiën was door geweest!....*

deze, reeds zijne vierde redevoering in het licht te geven, storen zich aan een half duizend taal- en spelfouten niet. Het is, inderdaad, een regt *curieus* stukje! Wij zijn, om de waarheid te zeggen, verlegen, met wat mate wij het meten, of in wat licht wij het stellen zullen. Om er mede te lagchen — hiervan weerhoudt ons en de gewijde dag, en het loffelijk doel, en het bewijs, dat er menschen zijn, die in 's mans werk stichting vinden. De vorm, intusschen, is al heel zonderling. Of het, zoo als het hier ligt, in zijn geheel is uitgesproken, en dus reeds met oogmerk van uitgave opgesteld; ja, of het door hem of een' anderen is voorgedragen, — blijft ons twijfelachtig. Het begint althans met eene soort van voorberigt, gaat dan over tot zegenwenschen, kondigt nu de bestemming van den dag, en straks meteen zijn' tekst aan, *Zephanja III:* 14—16; bepaalt zich vooreerst bij de laatste woorden: *laat uwe handen niet slap worden;* zegt hierover, wat de *zaken* betreft, veel goeds, en in een ander opzigt vrij opmerkelijks. Hij haalt, namelijk, aan, *Exodus XVII:* 8—12, vergeestelijkt dit eenigermate, en geeft, dunkt ons, een staal dier vermenging van eigenlijke en oneigenlijke opvatting en aanwending der H. Schrift, welke sedert eeuwen den Israëlieten schijnt eigen geweest te zijn. Vervolgens bezigt hij andere schriftuurteksten, en zegt iets van derzelver meening en toepassing. En hierna kipt hij uit zijnen tekst nogmaals het woord *den vijand* uit, ten betoge, dat het niet het volk van *Moab*, noch nu ook de *Franschen*, moet gelden. Dit alles heeft de strekking om te leeren, 1°. dat wij nu niet stilzitten moeten; 2°. dat God ons bezoekt, om ons te beproeven; 3°. dat het de Heer is, die onzen vijand heeft weggevaagd; 4°. dat Hij de roede in wezen laat, om ons in toom te houden. Dit een en ander, echter, verbeelde men zich niet, dat bij dit kind Israëls voortvloeit uit eene regelmatige *analysis*. O Neen! Er heerscht hier eene verwarring van woorden en denkbeelden als bij Babels torenbouw; en het is geene

klei-

kleine moeite, er de ſtraks vermelde leeringen uit te puren. Ook is het ſtuk geenszins een droog, *regelmatig*, Westersch betoog; integendeel, uitvoerige beelden, vergelijkingen, gelijkenisſen en aangewende bijbelſche historien, in de ſierlijkſte wartaal, verlevendigen, en helderen alles op. De man zegt, daarenboven, maar zelden, wat hij zeggen wil; nog zeldzamer loopen zijne volzinnen behoorlijk los, of zijn zijne ſluitredenen in orde; en ſomwijlen vervalt hij ſchier tot den gemeenen ſtraattoon. In één woord, het ſtukje is een *monument* van Joodſche welſprekendheid, welker lecture wij elken liefhebber durven aanbevelen. — Zie hier eenige ſtaaltjes, waaraan wij geen jota of tittel hebben veranderd!

„ Nu dan mijne vrienden, laten wij nu eerst belijden alle de zonden, die van dien aard ons beſmet hebben, en als deze van onze harten afgeſpoeld zijn, dan zullen wij zig te zamen verblijden. Maar eerst zullen wij het voorſpel (*ſtraks gebezigde voorbeeld*, meent de man) van Vader en Zoon, met ons tegen over ſtellen.

„ In den Jaare 1786 begon een bitter wortel in ons land te groeijen, en deze plant ſtak zijne takken van heerzucht, deze takken verjoegen onze VORST en Overigheid, den Heere zag zijne Kinderen doen een misſtap; kastijde hun met een Roed, en de Hollandſche MAAGD wierd vervreemd, de kastijding was echter zeer zagt, de ſtrafroede was maar een kleine wijl over onze ſchouderen, en hij was verdwenen, door dien dat de Roed niet meer te zien was kwam een wederwasſing van de eerſte wortel, die ſprijde zijne takken weder zo ver uit, en verjoeg ten twedemaal zijn Overigheid, den Heere vergrimde in zij- toorn en zende eene ſware ſtrafroed, (Zo het mij voorkomt was het een, van de Tien Plagen van Faro in Egijpten, De Springhaanen.) die ons zeer lang en bitter kastijden, dog den Heere als Vader over zijne Kinderen, konde de tiranij niet langer gedogen, en heeft zig ontfermt over ons, met voordagt, de ſtrafroed nog in wezen te laten,

ten, hier door zijne Kinderen in vrees te houden! het is waarlijk de eelfte bron niet, waar het water moet ingeworpen worden! maar de Heere is overtreffelijk goed, en begeert dat zijne Kinderen goede zeden beramen, geeft hun een aanleiding daar toe, Ezegiel 33 v. 11. *Zo Waaragtig als ik leve fpreekt den Heere, zo ik lust hebbe in den dood des Goddelozen, maar daar in hebbe ik lust dat hij zig bekeerde van zijne weg ende leve.* Dus den Heere heeft zo verre de ftrafroed in wezen doen houden tot ons welzijn, maar daarom weest in het minfte niets geftoort, dan de Roed kan op zig zelfs niets uitoeffenen, wanneer de Vader zijn willen niet daar bij is. Alzo mijne geliefde Stadsgenoten! Hier zijn drie poincten, waar ons welzijn van afhankelijk is.

Onder elkander Vriendfchap.
Danken den Heere voor zijne weldaden.
en aanhouden met Bidden, voor het Albeftuur."

In plaats van het flotversje, volge hier nog dit uit de voorafgaande zegenbeden!

„—Dat verootmoediging voor God, gevoel zijner plagen, dat waarheid, en onverniste Godsdienst onzer burgerij, o Gods ftad Ciere, in u mijn geliefde ftad HOORN in u fterve de reeds kwijnende partijzucht, dat alle verflappinge in 's Lands zenuwen verfterken, o God heele de breuke mijner Stad en Landgenooten dat de vreede toe aan de waerelds einde beftendig blijven.

„En is er niet nog eene zegen dien ik uit het diepfte mijner harten voor onze geliefde Souvereine VORST uit kan vloeien? wat zal ik u wenfchen? Dit, dat de goude Zon van 's Hemels gunst Eeuwig glinfterend fchijnd in het vrisch Oranje woud, dat uit dezelve boomen voor Kerk en Staat altoos de fchoonfte Colommen opleveren, lang blijft hij het Oog; de Vuist, de Kroon, de Adem van Nederland, God beware hem, zijne Gemalin, zijne Spruiten, nevens de Gealieerde Mogendheden beftendig, en Godvrugt als den Koning David."

Geregtelijke Geneeskunde. Door J. D. METZGER, *Geheimraad en Lijfarts van Zijne Koninklijke Majesteit van Pruissen, en Hoogleeraar in de Geneeskunde te Koningsbergen. Naar het Hoogduitsch, door Mr.* J. VAN DER LINDEN, *Advocaat te Amsterdam. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr. 8vo.* 541 *Bl. f* 3-12-8

Niet lang nadat wij gewag gemaakt hadden van de, door Dr. VAN DER MEERSCH BOSCH uitgegevene, naar METZGER, zoo als wij toen aantoonden, gevolgde, *Handleiding tot de Geregtelijke Geneeskunde*, en welke wij eene gedeeltelijke en tevens verminkte vertaling van het werk dezes verdienstelijken en geleerden Duitschen Schrijvers noemden, verscheen de voor ons liggende vertaling, welke, hoezeer niet gevolgd zijnde naar de laatste van 1814, aan het oogmerk voldoet. Zij nu, die geene bezitters van het oorspronkelijke werk zijn, kunnen, zoo zij daartoe opgewektheid gevoelen, deze vertaling van den Hr. VAN DER LINDEN nog eens vergelijken met de bevorens door ons aangekondigde van Dr. VAN DER MEERSCH BOSCH, om daaruit het besluit met des te meerdere zekerheid op te maken, in hoe verre wij regt hadden, om die gansche uitgave *eene grove drukfeil* te noemen. Hoezeer wij voor ons nu ook van meening blijven, dat, in onze tale, zulk een werk, zoo als het voor ons ligt, niet voegt, moeten wij evenwel erkennen, dat, daar het nu toch het licht ziet, hetzelve in geene betere handen had kunnen vallen, daar de Hr. VAN DER LINDEN voor de vertaling, welke ons in alle opzigten zeer juist is voorgekomen, volkomen berekend was.

His-

Histoire Naturelle générale des Pigeons et des Gallinacés, par C. J. TEMMINCK. Ouvrage en trois Volumes: Accompagné de Planches Anatomiques. Tom. II. à Amsterdam, chez *Sepp & Fils*, &c. gr. 8vo. 477 pag. *f* 3-18-:

Wij ontmoeten alhier denzelfden geheel eigenen gang des scherpzinnigen onderzoeks, die naauwkeurige soortelijke verdeeling, die uitvoerige, en tevens beknopte, beschrijving van alles, wat de aard des onderwerps met zich voert, en dan eindelijk dat bescheiden oordeel, welk, zelfs dán, wanneer het van alle andere meeningen verschilt, de blijkbare bedoeling kenmerkt, om zonder vooringenomenheid de waarheid te vinden en te boeken.

Dit 2de Deel alzoo, nog veel rijker inderdaad in zijnen omvang, dan het 1ste, behelst den aanvang van het belangrijke stelsel der *Hoendersoorten*, waartoe in de eerste plaats dient het algemeen overzigt der Hoendersoorten, in derzelver zamenstelling, eigenschappen, karakter en nu en dan afwijkende bijzonderheden, als uit welk alles zich natuurlijkerwijze de meest gepaste verdeeling laat opmaken. Vanhier komt dus de behandeling der *Paauwen*, als der Vogelen koninklijk geslacht, het eerst in aanmerking; en in dezelve de *wilde*, als stam-soort, de *tamme*, en de *aardragende* (*Spiroiffère*); en waarin dus de Schrijver bijkans van alle zijne voorgangers verschilt, die ons ter naauwer nood een paar soorten, de *witte* en de *bonte*, vermelden; terwijl de Schrijver de *aardragende*, naauwelijks elders voorkomende, of wel onder de Fazanten opgenomen, door eene dadelijke afteekening opheldert.

Vanhier tot het geslacht der *Hanen* overgaande, deelt ons de Schrijver eene zeer naauwkeurige geschiedenis mede van de verschillende meeningen omtrent dezen zoo belangrijken en schoonen Vogel, waarbij hij,

in onderscheidinge van alle anderen, den *Jago* van Sumatra, of den *Pankiva* van Java, als de oorspronkelijke stam-soort opgeeft. Zijne soorten, ieder afzonderlijk en uitvoerig behandeld, zijn dus: de *Jago*, de *Paduaansche* met de Hennen van *Sanfevarre*, de *Pankiva*, mannetje en wijfje, de *Huishaan*, de gemeene *gekuifde*, de *Turksche* of *Bantamsche*, het *Kriel-hoen*, die van SONNERAT, mannetje en wijfje, de *Neger-haan*, de *Dons-haan*, de *gekroesde Haan*, de *Ayamalas*, de *Wallikili* en de *gekuifde* van MACARTNEY; welke opgave, in geleidelijke opvolging, uitermate verschilt van de 20 soorten, zoo als die bij BUFFON en anderen voorkomen. Zeer merkwaardig is te dezer gelegenheid des Schrijvers uitvoerige voordragt omtrent de behandeling van dit zoo nuttig Huisdier ten algemeenen behoeve, als waarbij hij opgeeft de beste inrigting der Hokken, de zorgvuldige dagelijksche Oppassing, de beste keuze van Haan en Hennen, het zuiverste Voedsel, Worm-kweekerij, het leggen der Eijeren, het Broeden, met alle de voorschriften, daartoe behoorende, de Kuikens en derzelver behandeling, de Kapoenen, beschouwd als oppassers der Kuikens, de jonge gemeste Hoenders, met de wijze van mesting, en eindelijk de Kunstbroeding der Hoenders, volgens de verschillende wijzen, zoo als van REAUMUR, COPINEAU, DUBOIS, BONNEMAIN, en de *Egyptische Ovens*: welk alles met eene ongemeene naauwkeurigheid en duidelijkheid wordt medegedeeld.

Van de *Fazanten*, wier geschiedenis alsnu volgt, geeft de Schrijver tien soorten op, als de *tweekleurige* zwarte en witte, de *gemeene*, de *gekuifde*, de *witte*, de *Cocquar* of *bastaard*, de *roode bastaard*, de *geringde*, de *Chineesch gouden*, de *driekleurige*, en de *Napal* of *gehoornde*; uit welke opgave blijkt, dat de Schrijver zeer verschilt van de gewone verdeelingen, waarbij deze Vogel met een aantal andere soorten vermengd wordt. Bij de melding der tweede of *gemeene* soort, is hij wederom zeer uitvoerig en naauwkeurig in de opgave van

alles, wat tot de teelt, broeding, oppasfing, mesting en het voedfel van dezen over het geheel genomen fchoonen Vogel behoort.

Eindelijk maakt de Schrijver gewag van zoodanige foorten, waaromtrent de gevoelens van bijkans alle Natuurkenners verfchillen, en die nu eens tot het geflacht van den Paauw, dan tot dat van den Fazant, of ook tot andere Hoenderfoorten gebragt worden, als de *glinsterend gekuifde*, mannetje en wijfje, de *gefpoorde Chinquis*, de *Dindon*, de *Argus*, mannetje en wijfje, de *Numidifche*, en daaronder de *gemijterde* en *gehoornde*, en voorts de *Pauxi*, de *Hocco* en de *Penélope*, omtrent alle welke foorten te dezer plaatfe al dat onderfcheidende gemeld en getoetst wordt, waartoe de ganfche aanleg, de grootte, de kleur en het vaderland, van zelve de natuurlijke aanleiding verfchaffen.

Zoo moeijelijk in het algemeen de behandeling is der Natuurlijke Historie, uit hoofde van de duizenderlei verfcheidenheden en overeenkomften, welke de onderzoeker van rondom ontmoet, zoo geldt deze aanmerking bovenal in het bijzonder ten aanzien dier Vogelfoorten, welke, bij onderfcheidene en onbekende gelegenheden, uit haar eigenlijk vaderland tot andere gewesten overgevoerd, en aldaar door voortteling met andere bijkomende en landeigene foorten verbasterd, de nafporingen van den tegenwoordigen tijd uitermate belemmeren. Het is alhier de dikwerf herhaalde en naauwkeurige vergelijking, de zorgvuldigfte oplettendheid op de huishouding, de proefneming omtrent den omgang der foorten met elkanderen; het is de oordeelkunde, uit eene aanhoudende en veeljarige waarneming opgemaakt, welke alleen het regt verfchaft tot die ftoute beflisfing, maar al te los gewaagd door een aantal Schrijvers, die meer hunne voorgangers affchreven, en in dit affchrijven gisfing op gisfing ftapelden, dan wel door eigen aanfchouwing zich in ftaat bevonden, het eigenaardige van het vreemde, het ware van het valfche te fchiften. Aan onzen Landgenoot, den Heere TEMMINCK, mogen

gen wij, zonder de minste vooringenomenheid, den lof toekennen, dat hij dit uiterst moeijelijk vak met een onafgebroken geduld, sedert een aantal jaren, bij eigene zinnen-proeven, zoo hier te lande, als in andere gewesten, beoefend, en dat hij, door dat alles, de billijke aanspraak verkregen heeft op den naam eens Natuurkenners, wiens kunde en oordeel aan zijne getuigenissen een gezag bijzetten, welk veilig *naast*, zoo niet *boven* dat van eenen BUFFON, LINNAEUS, EDWARDS en anderen, mag heerschen; terwijl hij, van alle grootspraak vervreemd, de verdiensten zijner voorgangeren allerwegen huldigt, alleenlijk hunne gewaagde uitspraken toetst, en zijne eigen waarnemingen met die onopgesmukte eenvoudigheid voordraagt, welke altijd het zegel der waarheid is. Met een bijzonder verlangen zien wij het 3de of laatste Deel van dit zijn keurig werk te gemoet.

Twee Brieven van W. E. DE PERPONCHER, *aan Mr.* R. FEITH, *bij gelegenheid der Verzameling van eenige losse Stukjes van* E. J. GREVE, *door zijn Ed. uitgegeven. Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. 1814. *In gr. 8vo. 66 Bl. f* :-12-:

Een kort, maar uitmuntend bijvoegsel tot den doorwrochten brief van wijlen den Eerw. GREVE, het uitgebreidste van deszelfs *losse stukjes* uitmakende. In langen tijd hebben wij niets zoo wel doordachts, ten behoeve der Openbaring uit de beoefening der Natuur, gelezen. Het is waar, in den eersten brief is het doel van den edelen Grijsaard, wien wij reeds zoo veel goeds en hartelijks ter staving van ons allerheiligst geloof te danken hebben, meer bepaaldelijk, om de letter der *Mozaïsche* oorkonde volgens de gewone opvatting, en dus den zesduizendjarigen ouderdom der Aarde, te bewijzen. Al faalden hier zijne gronden, zou, naar ons in-

inzien, dit aan den Godsdienst zelven, of het gezag der Openbaring, geen nadeel hoegenaamd toebrengen; doch met dat al zijn 's mans redenen zoo gewigtig, althans ten aanzien van de oudheid der vuurbergen, dat zij alle behartiging van den natuuronderzoeker verdienen. Maar de tweede brief vooral is meesterlijk gesteld, rust op onweêrlegbare gronden, en is van het hoogste belang voor den Godsdienst. Het heeft den Recensent, gelijk den Heere DE PERPONCHER, lang gehinderd, de meeste tegenwoordige natuurbeschouwers zoo geheel verslaafd te zien aan stoffelijke oorzaken, waaruit zij alles verklaren, alles afleiden willen; terwijl zij de scheppende hand boven de wolken, als eenen *Deus ex machinâ*, voor overtollig schijnen te houden. Het is waar, indien zij hunne stelsels als *Romans* beschouwen, dan hindert zulk eene vrijwerkende, geestige oorzaak derzelver geregelde ontwikkeling naar *hunnen* zin: doch wanneer zij opregtelijk *waarheid* zoeken, zoo weten wij niet, of zij hunne Wereld wel zonder den Almagtigen Schepper zullen in orde krijgen. Het oude, eenvoudige bewijs uit de orde en schoonheid van alles, en dat uit de *noodzakelijkheid* eener eerste geestige oorzaak, mogen bij vele wijsgeeren van den dag voor ouderwetsch en afgesleten doorgaan; nergens hebben wij daarvan nog eene geldige wederlegging gezien. De Heer DE PERPONCHER levert ons hier eene nieuwe, bij uitstek belangrijke, bijdrage tot staving der *eindoorzaken*, uit den geregelden omloop en de gelijkmatige verdeeling des waters op aarde en in de wolken, den loop der rivieren, en de schijnbaar ordeloos dooreenliggende aardbeddingen. Hij redeneert hier alle mogelijkheid weg van doellooze gisting der hoofdstoffen; van de blinde werking der overstroomende zee op ons tegenwoordig land, toenmaals haar bed; van wilde, niets vormende uitbarstingen der vuurbergen, indien geene hoogere hand dit alles beschikt, gewijzigd, geregeld had. Hij schetst tot dat einde de plaatsing der bergketenen op onzen aardbol, de geregelde afhellingen

naar alle zijden tot afstrooming der rivieren, wel zeer kortelijk, doch genoegzaam, om den opmerkzamen ruime stof tot nadenken en onderzoek te geven. Eindelijk bestrijdt hij de opeenstapeling van Eeuwen, die de vorming der Aarde, eer zij gevoelige en redelijke bewoners kon voeden, volgens sommigen, zou gekost hebben. Na het verstand overtuigd te hebben, keert zich de uitmuntende Schrijver tot het hart, en bepaalt zich tot het treurige, rust, vertrouwen en vreugde verwoestende, van het stoffelijke stelsel. Wij kunnen ons niet onthouden, ten slotte, een gedeelte dezer schoone redenering over te schrijven:

„ Wat toch kan men er bij winnen, wanneer men zich zoo veel mogelijk van deze eerste en ware bron van alles zoekt te verwijderen, door toevlugt tot, zonder zijne onmiddellijke tusschenkomst werkende, tweede oorzaken te nemen? Is het dan zulk een voordeel, den Schepper eenen stap verder van ons te hebben verwijderd? Zou het ons zoo veel nut aanbrengen, indien wij ons, na vele bemoeijingen, konden diets maken, dat wij de menigvuldige weldaden, die onze Aarde ons aanbiedt, onmiddellijk verschuldigd zijn aan eene aaneengeschakelde werking van tweede oorzaken? .... En wat wordt dan eene Wereld, uit welke wij de Eerste Oorzaak, en dus het groot voorwerp van liefde, en dankbaarheid, en zedelijke gehoorzaming, en verstandige bewondering, zoo ver mogelijk hebben verwijderd?"

De stijl van dit werkje is op vele plaatsen uitmuntend, en wij mogen het onzen Lezeren met volle ruimte aanbevelen.

De drie Rijken der Natuur, Dichtstuk van JACQUES DELILLE. *Vrije Navolging in het Hollandsch, door* A. LOOSJES, PZ. *IVde Afdeeling. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1814. *In gr. 8vo.* 119 *Bl.* *f* 2-18-:

Wij ontvangen hier den zevenden en achtsten, of de beide laatste Zangen van DELILLE's fraaije Dichtstuk. *Het Rijk der Dieren* is het onderwerp van beiden; en, hoezeer men daarin vele treffende, en eenige zeer uitmuntende tafereelen vinde, kunnen wij echter niet ontveinzen, dat wij de behandeling van dit laatste en hoogste gedeelte onzer aardsche Schepping, door een' zóó bekwamen Dichter bezongen, *over het algemeen* wegslepender gewacht hadden. De doorgaande houding, de soms moeijelijke en gedwongene overgangen, het gebrek aan orde, daarin heerschende, ontstaan gewis uit den ongemeenen rijkdom des onderwerps; en de groote bezwaarlijkheid, om al het wetenswaardige, het dichterlijke, 't welk het Dierenrijk oplevert, in een zoo klein bestek, als het algemeene plan vereischte, bijeen te dringen, zonder tot eene dorre *terminologie* en *classificatie* te vervallen. Dit alles in het oog houdende, gelijk de billijkheid eischt, doen wij, in weêrwil van het gezegde, hulde aan de vele gelukkige wendingen des Dichters, en van zijn' bekwamen Navolger.

Vooraf gaat eene soort van verdediging der beschrijvende poëzij. Dan begint de Dichter, met het verschil en de overeenkomst tusschen dieren en planten aan te toonen; en dit leidt van zelve tot de bewerktuiging van het dier, het ontzettend getal der dieren, (vooral der schelpdieren) derzelver oneindige verscheidenheid, — wapenen, — woonsteden, — leeftijd, — zorg voor nakomelingen, (hiertoe brengt men de gedaanteverwisselingen der vlinders) — grootte, (de vermelding van het

 schier

schier oneindig kleine in de Dierenwereld doet aan SPALLANZANI en LEEUWENHOEK gedenken) — en eindelijk de schranderheid der dieren, in 't bijzonder van den vos, het hert, het konijn, den wolf, den elefant, den bever, de bij, de mieren, en de spinnen. De vermelding van de onderscheidene gaven en krachten der dieren brengt de beschrijving van den strijd tusschen den zwaard- en walvisch, en van de onderscheidene slangensoorten mede. Terstond daarop laat de Dichter de vogelsoorten optreden, hun instinct, vooral in het bouwen van nesten, en eindigt den zevenden zang met eene zeer fraaije spraakwending aan de trekvogels, waarvan wij den Lezer eenige plaatsen zullen mededeelen.

Keer, o gelukkig Volk! keer spoedig tot ons weêr!
Hier is uw Vaderland: wat zoekt, wat wenscht gij meer?
De lucht, het water, d'aard, 't ligt alles voor u open.
Durft ge in een ander oord een' morgenwekker hopen,
Den Zephyrus gelijk, die u hier zacht ontwaakt,
Waar uwe kleur ons oog, uw zang ons oor vermaakt?
Kom hier op nieuw 't geluk genieten van het leven,
Ver boven dwang van wet en weeldes pracht verheven.

Keer weêr: de lente roept: keer weder naar dit oord;
Smaak daar de zaligheid der min, zoo ongestoord,
Dat zelfs de mensch, uw heil benijdend, heel zijn leven
Voor ééne lente van een' vogel veil zou geven.
De tarwe rijpt op 't veld, de druif zwelt op 't gebergt'
Voor u, van wie natuur geen zorg, geen' arbeid vergt:
Voor u ontsluiten zich de schuren en de voren:
Geen oogst, hoe schraal hij vall', is gansch voor u verloren.

Of kan u 't stadsverblijf meer dan het veld verrukken?
In eene kooi, van goud en verwen blinkend, beidt
U 't Sybaritisch lot van rust en zaligheid.
Daar hoeft gij met uw kroost niet angstig om te zwerven;
Niet, als de winter woedt, en spijs en drank te derven,
Te krimpen van de koû, te siddren voor den storm,
Te boren door de sneeuw naar graankorl of naar worm.
Een schoone moeder, met haar lieve huwlijkspanden,
Genaderd tot uw' korf, biedt u, met blanke handen,

De lekkernijen aan van 't keurigste geregt: —
Niets wordt aan uwen lust, door 't vriendlijk kroost, ontzegd.
Gij moogt bij uw meestres vrij alles u vermeten,
Verzelt haar aan den disch, en, op den rand gezeten
Van hare drinkschaal, staat daaruit een dronk u vrij.
Zelfs 't hart haars echtgenoots voelt zich door jaloezij
Om u, het voorwerp van haar teêrste min, gemarteld,
Als ge op haar boezem springt en met haar lokken dartelt,
Zoo mogt het moschjen, ook het voorwerp van de min,
Het voorwerp van den rouw der schoonste Romeinin,
Door Lesbia beschreid, Catullus! in uw zangen,
De schoonste onsterflijkheid, door u vergood, ontvangen!

Enkele vlekken in deze schilderij, zoo als den harden derden regel, *ontwaakt*, in den zin van een dadelijk werkwoord gebezigd, de onderstelling, dat ten onzent alléén de *Zephyr* waait, ziet men, om het meerdere schoon, ligt over 't hoofd.

In den achtsten Zang, *De Dieren en de Mensch* getiteld, beslaat laatstgemelde nogtans slechts een klein gedeelte. De orde is hier moeijelijker op te geven dan in den vorigen Zang; het zijn meest slechts losse tafereelen. De liefdedrift der dieren wordt in onderscheidene van derzelver soorten beschouwd; bovenal prachtig is de schildering van de *Zwaan*, die wij, zelfs na het proza van BUFFON, een meesterstuk durven noemen. Hoe *zien* wij niet het zwemmen van dezen vogel in de volgende regels!

De vijver dient der zwaan ten spiegel, vlak en rein,
Waarin, terwijl ze drijft, ze een schip vertoont in 't klein,
En, daar het windje blaast in 't zeil van hare pluimen,
Doet zij voor hare borst de zilvren golfjes schuimen,
Wijl in dier golven zog, door 't moedig zwemmend kroost,
Het smaldeel eener vloot in 't klein wordt nagebootst.

Ziet, hoe ontplooit zij, in haar dartele vrijaadje,
Het zacht bekoorlijk dons van 't hagelwit pluimaadje,
Daar zij door 't kronklen van haar' hals een vuur ontsteekt,
Door haren bek en 't slaan der wieken aangekweekt;

Wijl 't water, in het eind als door dat vuur ontstoken,
Begint met hevigheid te schuimen en te koken:
Ja, elk aanschouwer leest in dit zoo levend beeld;
De Moeder van de Min is uit het schuim geteeld.

Vervolgens worden de huisdieren, als de hond, de kat, en hare slagtoffers, de ratten, — het paard, de ezel, en het rund, beschreven. De adelaar en de leeuw; de opleiding der jongen; de angst der klokhen bij het zwemmen harer eendekiekens, (dat misbruik, door den mensch van zijne heerschappij gemaakt;) de overgang tusschen de onderscheidene diersoorten; en eindelijk het wezenlijk en onveranderlijk verschil tusschen het dier en den mensch, met hoogere vermogens bedeeld, tusschen de dierlijke klanken en de menschelijke stem; de bouwkunst der dieren, en die der menschen; de zinnelijke gewaarwordingen, slechts op het oogenblik gerigt, van het dier, en deszelfs dood zonder terug- óf vooruitzigt; en de rede, het geweten, de hoop op het toekomstige leven, van den mensch, — zie daar de min zamenhangende, doch elk op zichzelve gewigtige onderwerpen, die dezen laatsten Zang des werks besluiten.

Wij zijn dan nu dit belangrijke werk (ook voor den Natuurminnaar van belang, door de keurige Noten van den Heer CUVIER en anderen) ten einde, en kunnen onzer Natie zoo wel, als den kundigen Vertolker, of liever vrijen Navolger, niet dan gelukwenschen met de voltooijing van eenen arbeid, die op nieuw bewijst, dat onze taal tot de uitdrukking der stoute en verhevene zoo wel, als der zachte en liefelijke Natuurtooneelen, volkomen geschikt is.

Wijsgeerige Verhandelingen van de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. Iste Deel, 1ste Stuk. Te Amsterdam, bij J. Allart. *In gr. 8vo. 160 Bl. f* 1-5-:

De begrippen van het schoone zijn zoo na verwant met onze verstandig-zinnelijke natuur, dat niet één mensch, zoo lang hij ge-

gezonde zinnen heeft, dezelven geheel kan afleggen, maar zijn gevoel deswege sterker of minder is, naar gelang zijne zinnen beter of minder zijn geoefend. Hoe ver zich dat gevoel, reeds in de oudste tijden, wier geschiedenis tot ons is overgebragt, hebbe ontwikkeld, bewijzen de opgeklaarde begrippen, hier en daar in de nagelatene berigten en schriften verspreid, gelijk mede de bloei der kunsten, en onder deze bepaaldelijk der bouwkunst, met derzelver aangebragte sieraden. De Grieken, echter, waren de voorname beschavers van deze begrippen en van dit gevoel, gelijk van vele andere wetenschappen en kunsten. De Romeinen drukten hun spoor, gelijk de geoefende verstanden van latere volken, zoodra zij zich tot zekeren trap van beschaving vormden. Eveneens was het gelegen met de begrippen van het verhevene, met dit onderscheid alleen, dat zij nimmer zoo algemeen en stelselmatig zijn behandeld en toegepast, als die van het schoone. Een enkel Schrijver, Redenaar en Dichter der oudheid, zoo als Cicero, Quintilianus, Virgilius en Longinus, moge die hebben ontwikkeld en praktikaal beoefend; maar het betrof dan voornamelijk den stijl en het dichtvermogen zelf, zonder tot in het wezen der zake door te dringen. Ook die juiste ontwikkeling is bewaard voor de eeuw, welke wij beleven. De beroemde KANT mag welligt als de eerste wijsgeer worden beschouwd, die dit onderwerp genoegzaam heeft toegelicht. Intusschen vloeit het begrip van het schoone en verhevene dikwerf dermate ineen, dat deszelfs schifting in den eersten opslag zeer moeijelijk schijnt. Het was alzoo eene waardige taak der Haarlemsche Maatschappij, om dit wijsgeerig vraagstuk te doen oplossen. *Waarin bestaat het onderscheid tusschen het verhevene en het schoone? Is dat onderscheid slechts in een verschil van trappen of graden van eene en dezelfde soort, of in eene geheel andere verscheidenheid van twee bijzondere soorten gelegen?* deze was hare belangrijke vraag, en het mogt haar gelukken, een paar verhandelingen tot antwoord met den gouden en zilveren eerprijs te bekroonen, welke zij thans door den druk heeft gemeen gemaakt. De eerste is van den Heer DANIEL BERLINGHIEN, Oud-Kommandeur van Maltha en Oud-Voorzitter van de Universiteit van Sienna, in Toskanen; de tweede van eenen onbekenden Schrijver, die, hoe zeer daartoe aangezocht, niet verkozen heeft, zijnen naam te openbaren.

Van

Van beide verhandelingen maken wij het ons ten pligt, een behoorlijk verslag te geven.

De eerste splitst zich in drie afdeelingen, als de 1ste tot onderzoek van het schoone; de 2de ter nasporinge van het verhevene, en de 3de tot vergelijking, zoo van de overeenkomst, als van het verschil derzelven. Onze denkbeelden ontstaan door de zinnen. Zij brengen gewaarwordingen tot de ziel over van vermaak en smart, afhangende van de oefening van krachten en ligchamelijke gesteldheid. Onder de zinnen is het gevoel het voornaamste, als ondervindende de gewaarwordingen, welke hetzelve tevens opwekt, en gevende het denkbeeld van de ruimte. Dat gevoel, zich met het gezigt vereenigende, ontwart de gewaarwordingen, onderscheidt hoedanigheden en betrekkingen, gedaanten en afstanden, en leidt tot het begrip van evenredigheid, als eene algemeene maat, en van orde, als eene regelmatige verdeeling. Zulks bevalt aan de ziel, omdat deze oefening haar weinig vermoeit; en de voorwerpen, wier indruk haar alzoo vermaakt, noemt zij schoon, en leelijk daarentegen de zoodanigen, die haar vele moeite baren, zonder het vermaak, uit orde en evenredigheid geboren. Deze denkbeelden worden al mede versterkt door het gehoor, bij het oordeel over de afstanden en de kracht der geluiden. Reuk en smaak werken meer op zichzelven, tot gevoel van het aangename of onaangename, zonder begrip van orde, evenredigheid, en dus ook niet van schoonheid. Zij brengen doorgaans de gewaarwordingen tot dat zintuig, welk dezelve deed ontstaan. De ziel nu bevat, bewaart, regelt, wijzigt, ontleedt of verbindt de verkregene denkbeelden; en uit deze tot orde en evenredigheid gebragte werkzaamheden ontstaat het gevoel van het schoone, als zijnde het vermaak der ziel, geboren uit de weinig vermoeijende en regelmatige beoefening harer vermogens. Hierbij paart zich dan nog de verkregene hebbelijkheid van de beschouwing der voorwerpen ten aanzien van derzelver hoedanigheden, de hebbelijke zin om het evenredige terstond te vatten, het verband der denkbeelden tot zekere eenheid, welke alles omvat, en vanhier de onderscheidene indrukken der kunsten tot vorming van het zinnelijk schoon, of door orde en evenredigheid alleen, of door het aangename, welk eenig uitwendig voorwerp met ons in verband brengt, of door het verband van aangename denkbeelden, die zich met vorige indrukken

te

te zamen voegen; terwijl het verstandelijk schoon zich alleenlijk bepaalt tot evenredige afgetrokkenheden, en het zedelijk schoon altijd vereenigt de denkbeelden van openbare of bijzondere nuttigheid. Deze is de gang der voorstellingen van de 1ste afdeeling.

Ter ontvouwinge van het verhevene, in de 2de afdeeling, merkt de Schrijver aan, dat deszelfs oorsprong dezelfde is, als die van het schoone; maar dat het eerste zich onderscheidt, door het krachtige, buitengewone en heerschende, welk hetzelve als éénig doet voorkomen, en waarbij de ziel zichzelve meerdere grootheid en magt toeschrijft, naar evenredigheid van het denkbeeld, dat zij voedt, of wel door de kracht alleen, waarvan de zeldzaamheid en de eenvoudigheid van den indruk twee onontbeerlijke voorwaarden zijn. Om dit te bewijzen, doorloopt de Schrijver de grootsche schouwspelen der natuur, de voorstellingen van afgetrokkenheden, belangrijk voor hem, die dezelve overpeinst, het gebied der zedelijkheid en de werken der kunst, en bijzonderlijk de nabootsing van zinnelijke of zedelijke voorwerpen door welsprekendheid en dichtkunst; in welk alles hij zoodanige terugwerkende kracht in de ziel vindt opgewekt, welke zich in hare indrukken veel meer uitbreidt, dan bij het enkele gevoel van het schoone.

Uit deze voorafgaande beschouwingen volgt dan nu, in de 3de afdeeling, ligtelijk de gevolgtrekking ter beantwoordinge der opgegevene vraag. In het gevoel van het schoone en verhevene beiden werkt de eenheid, als kenmerk; doch deze eenheid van het schoone is het werk des verstands, en die van het verhevene dat der natuur: in het eerste ontstaat het vermaak uit het aantal van gewaarwordingen, welke de ziel omvat; in het tweede uit hare magt, gemeten door den schok, dien zij doorstaat. Het voorwerp is schoon, door de overeenstemming zijner deelen; het is verheven, door den eenigen en sterken indruk, dien het geheel op den geest maakt: het laatste werkt, als de eerste der schoonheden, met eene uitgebreidere kracht, en vergoedt het ontbreken van alle andere.

Eene gelijke afdeeling des onderwerps vertoont zich in de tweede verhandeling, doch meer beschouwd uit een strikt wijsgeerig oogpunt. De Schrijver erkent even zeer de indrukken der zinnen, als aanleidelijk tot gevoel van het schoone; maar

hij grondt zich voornamelijk op de wetten onzer natuur, zoo wel voor onzen fmaak, als voor onze rede, gelegen in de verhouding der middelen tot het oogmerk en de juiste evenredigheid der deelen, die het geheel uitmaken. Kleur, gedaante, beweging en vorm, wekken het zinnelijk; juiste voorftellingen het verftandelijk, en de aandoening van bewondering, wegens de groote hoedanigheden der ziel, het zedelijk fchoon. De fnaren der ziel, die in overeenftemming zijn met het heelal, worden door de kunften geroerd, en dan openbaart zich het gevoel van het fchoone, wanneer de mensch zich boven alle belemmeringen en perfoonlijke omftandigheden verheft tot zeker ideaal, dat nog zijn *ik* fchijnt en het niet meer is, als toonbeeld der volmaaktheid van iedere foort. Hoe meer gewaarwordingen, en wel van fijneren aard, zich alhier vereenigen, des te fterker zijn de indrukken, des te hooger rijst het gevoel van het fchoone. Ook hier is dan de overgang tot het verhevene, welks gevoel gelegen is in het vermaak, dat met huivering is vermengd, en zich verdiept in het onbepaalde, het grenzenlooze en het oneindige, zonder hetzelve te kunnen omvatten. En naar deze theorie vormt zich ligtelijk de vergelijking van het fchoone en verhevene, om daarin beider verfchil te vinden, als ontftaande en uit de hoedanigheid der voorwerpen, die ons daarvan het denkbeeld opleveren, en vooral door de foort, de kracht en duurzaamheid van den indruk, dien zij voortbrengen, en eindelijk door de ftrekking of leiding der aandoening, welke zij aan onze ziel geven, als zijnde, bij het gevoel van het fchoone, meer tot het tegenwoordige bepaald, en, bij dat van het verhevene, zich uitbreidende tot het onbekende, dat zich in het begrip der eeuwigheid verliest.

Zoodanig is het beloop van beide deze verhandelingen omtrent een onderwerp, welks belang zich allerwegen verfpreidt, zoo wel in het gebied der natuur en der kunften, als in dat der zeden. Het is alhier de plaats niet, om deze befchouwingen naar eisch te beoordeelen, omdat zulks eene uitvoerige verhandeling op zichzelve zoude behoeven. Ook is het de vraag niet, in hoe verre zich deze voorftellingen door zekere nieuwheid onderfcheiden, na de voortreffelijke bearbeiding, welke ons door den Koningsbergfchen Wijsgeer, en door de Heeren VAN HEMERT en KINKER, omtrent dit vak van wijsgeerige befpiegeling is medegedeeld: genoeg, dat

wij

wij langs dezen weg wederom eene latere bijdrage hebben ontvangen, welke gefchikt is, om den onderzoekenden geest, bij het aantreffen van andere oogpunten, te bevredigen, of wel in reeds aangenomene grondftellingen te verfterken. —— Het fmart ons alleen, dat ons dit ftuk eerst zoo laat is in handen gekomen, om het thans eerst aan het lezend publick meer bekend te kunnen maken.

Mémoires fecrets fur NAPOLÉON BUONAPARTE; écrits par un homme qui ne l'a pas quitté depuis quinze ans. Tome II. Paris, chez *G. Mathiot.* 1814. 8vo.

Wij zullen van den belangrijken inhoud van dit tweede en laatfte deeltje, met alle mogelijke bekorting, wederom een en ander mededeelen. De Schrijver heeft het eerstvolgende uit den mond der dame, ftraks te melden.

Zij was de bijzondere vriendin van PICHEGRU. Op de mare van zijne gevangenfchap te Parijs gekomen, deed zij vergeeffche moeite, om bij hem toegelaten te worden. Eindelijk doorgedrongen tot den perfoon des Eerften Confuls, verkreeg zij haar verzoek, op voorwaarde van haar best te doen, den Generaal het volgende te doen onderteekenen: „ Verklare ik PICHEGRU, dat in de affaire van 13 Vendémiaire, het 4de Jaar, de Generaal BUONAPARTE zich heeft gedragen als een braaf foldaat en edelmoedig burger; dat hij niets gedaan heeft, dan hetgeen ieder andere in zijne plaats zou hebben gedaan: zoo ik hierover anders gefproken heb, het zij in Frankrijk, het zij buitenslands, gefchiedde zulks ten gevolge van oneenigheden met hem, en verfchil van gevoelens; dat niets mij dwingt om deze bekentenis af te leggen; dat ik het verpligt ben aan de waarheid en aan de rust mijns gewetens, en dat voor het toekomende iedere akte, ftrijdig met de tegenwoordige verklaring, moet befchouwd worden als nul, en het uitwerkfel eener nieuwe gevoeligheid tegen den Generaal. Gedaan te *Straatsburg*, den 15 Nivôfe, het 5de Jaar."

Men liet haar echter geene gelegenheid om dit ftuk te misbruiken. Zij werd, te huis komende, gearresteerd, in bewaring gebragt, met eene bedriegfter in hetzelfde vertrek, ten einde haar uit te hooren; doch door geen goochelfpel misleid, en

en eindelijk tot PICHEGRU gevoerd. Hij hoort naar haar aanzoek niet, en zegt onder andere: „ De liefde, die ik mijn „ land toedraag, de eer en mijne beginselen hebben tusschen „ BUONAPARTE en mij een' koperen muur opgeregt. Hij „ staat naar mijn bloed, en ik verfoei zijn persoon. Hij weet „ dit; maar hetgeen hij niet weet, is, dat hij, om dit bloed, „ waarnaar hij dorst, te storten, mij tot regters zulke beulen „ moet geven als hij zelf is. Zoo, in de regters, in de wach-„ ten, in de omstanders, in zijne satelliten zelven, nog eeni-„ ge overblijfselen van menschelijkheid en liefde tot het va-„ derland bestaan, sta ik in voor mijne zaak, en zijn laat-„ ste uur zal geslagen hebben. Zie hier," zeide hij, zijn' halsdoek afrukkende, en de papieren, daar verborgen, ontvouwende: „ zie hier zijn doodvonnis! Hier bevindt zich de me-„ nigte van al de gruwelen, die hij sedert het beleg van „ Toulon tot op dezen dag, zoo in Italië als in Frankrijk, „ heeft begaan. Voor de volle regtbank zal ik den moorde-„ naar ontmaskeren; ik zal alle mijne krachten verzamelen, „ zal mijne welsprekendheid verdriedubbelen; op mijne stem „ zullen uit hunne graven FROTTÉ, HOCHE, ENGHIEN, „ KLÉBER optreden; de eerste laaghartig verworgd, onder „ het voorwendsel eener bijeenkomst, de tweede vergiftigd, „ de derde vermoord, de laatste met eenen ponjaard door-„ stoken. Bij deze vier doorluchtige slagtoffers zullen zich „ de ongelukkige inwoners komen voegen, in Lodi, te „ Pavia, te Venetië en in de Marken doorschoten; met hun-„ ne kreten zullen zich die der Franschen vermengen, op „ de trappen van St. Roch met schroot bestookt. Ik zal „ de toehoorders in de talrijke gaten en gevangenissen der „ hoofdstad en des rijks voortslepen. Zal men daar, zonder „ voor zichzelv' te huiveren en te beven, die menigte van „ onschuldigen zien, welke een monster er op elkander sta-„ pelt? Neen, Mevrouw, dergelijke waarheden slepen de me-„ nigte mede; en wie ze met vuur weet te ontwikkelen, is „ altijd zeker van de overwinning." — Dit gesprek werd afgeluisterd, en het is naar dit afgeluisterde, bevestigd door de Dame zelve, Madem. B....., eene bekende van onzen Schrijver, hier medegedeeld. Zij werd weer, doch te vergeefs, in huichelend gezelschap, en vervolgens bij den Consul gebragt, die haar op harden en bespottenden toon toesprak; daarna gedurende dertien maanden in *la Force* opge-

floten. — Nu werd door BUONAPARTE en de zijnen besloten, PICHEGRU in de gevangenis van kant te maken. Doch hoe? en door wie? dit kostte veel overleg. BUONAPARTE zelf besloot tot worgen, en wel door vier Mammelukken, die geen woord Fransch verstonden, en welke, volgens sommigen, tot overmate van zekerheid, zelven des volgenden nachts werden doodgeschoten! BUONAPARTE beklaagde zich echter daarna over het opgemaakte, en in de publieke papieren geplaatste, *proces verbaal*, opzigtelijk den toestand des lijks van den vooronderstelden zelfmoordenaar; zeggende, dat het zichzelv' weersprak; want dat, zoodra iemand, zichzelven op die wijze willende worgen, de luchtpijp had toegedraaid, hem dan de krachten begevende, en de spaak in den zakdoek ontsnappende, ter zelfder tijd de geest en het leven hem moesten worden wedergegeven.

Om den weg tot het Keizerschap verder te banen, bevonden zich in alle kabinetten Ministers, aan de zaak des Consuls verkocht. Pruissen alleen kostte dertig millioenen; en deze kostbare veilheid des Pruissischen kabinets was de voornaamste oorzaak van den haat, dien hij dit rijk toedroeg.

Naauwelijks was BUONAPARTE op den troon van HENDRIK IV, of hij bespeurde, dat het hem (in spijt van alle pogingen) onmogelijk was, de gezellige deugden der afstammelingen van dezen goeden Koning na te apen, — of hij stelde voor hunne zachtheid eene verachtelijke gestrengheid, voor hunne gespraakzaamheid eene gekunstelde kortzinnigheid, voor de beschaafde gemakkelijkheid hunner manieren een bepaald gebaar (*pantomime de convenience*) enz. in de plaats. Het was de onbeschaamdheid ten top voeren, om hem de woorden in den mond te leggen, welke het publiek met zoo veel goedhartige toejuiching in papieren heeft gelezen. Hij was, echter, met deze troonbeklimming zoo ingenomen, dat hij, lang vóór het werk zijn volkomen beslag had, aan zijne eigen vrouw op vertrouwelijken voet schrijvende, het slotformulier gebruikte: *deze tot geen ander einde dienende*, enz. Deze vrouw, daarentegen, was, naar des Schrijvers opgave, eene dier betere Franschen, welke aan de bedreven gruwelen noch dadelijk noch lijdelijk deel hebben gehad; gruwelen, anders zoo

 zeer

zeer bevorderd door de vleijerij, die zich in eene — helaas niet onverdienstelijke — Ode dus uitliet:

Marche à côté des Dieux; leur sagesse profonde
Ne peut te refuser et le sceptre du monde
Et l'immortalité.

Ja: *Elève tes regards au séjour du tonnerre;*
Jupiter a pâli; déclare lui la guerre,
Et son trône est à toi.

— door laagheid, waarvan des dwingelands eigen beschrijving van eenen voornamen aanvoerder der policie ten voorbeeld strekke. „ Hij is een leeuw, een lam, een vogel, een worm; „ regter, zoo het noodig is; verklikker, des behoefte zijn- „ de; beul, zoo er een te kort komt. — Mijnheer de Minis- „ ter! die man is een schat."

„ Het was de taak van eenen helschen geest, eene hooge geheime policie te vormen, zoo gevaarlijk als die, van welke BUONAPARTE de schepper is. Dit dwerg-monster verborg zich voor de oogen van het gemeen; maar het had duizenden onzigtbare armen, bezig, om, dag en nacht, de vriendschappelijke vertrouwdheden, de gemeenzame hartsuitstortingen, de stille gesprekken van bloedverwanten, den inval van het vernuft, het zwijgen der gedachte, de geheime wenschen des harte, en de zuchten des onderdrukten te doortasten. Bij beurten verklikker, regter, en beul, was daarenboven dit Kameleon te zaam gesteld uit *alle* klassen der maatschappij. — Op den namiddag eens schoonen lentedags, zoekt de Heer T....OT onder de dikke schaduw der alleeën van Luxemburg zijne ziel te ontrukken aan het verdriet, dat haar overstelpt. Een zijner oude vrienden ontmoet hem, trekt hem met zich naar eene bank, en vraagt hem daar naar het voorwerp zijner smarten. — „ Ik had twee zoons, de eenige hoop mijns ou- „ derdoms; beide zijn verscheurd, de een in de slagterij van „ Eylau, de ander in het bloedbad van Bautzen." Hij sprak nog, toen een kind van vijf jaren, wél gekleed, schoon als de dag, tusschen de knien der twee vrienden kwam vlugten. Hij wordt, zegt het, vervolgd door zijne *Bonne*, die zij inderdaad te midden van de laan zien, dragende een ander kind op den arm. De kinderlijke bevalligheden van den kleinen vlugteling boezemen den beiden grijsaards belang in. Een

van

van hen neemt hem op zijn' schoot, vertroost en belooft hem, den peis met zijne *Bonne* te zullen maken. Deze komt maar niet. De grijsaard, wanhopig over het verlies zijner zonen, zet het gesprek voort. Hij laat zich ten sterkste uit, en wordt niet minder warm beantwoord. Het jonge kind heeft den zin des gespreks niet gemist. Zachtjes onttrekt hij zich aan de knien, die hem dragen. Op deze beweging komt zijne voorgewende *Bonne* naar hem toe. Hij ontsnapt; zij veinst hem te vervolgen, haalt hem in, en welhaast zijn ze verdwenen. — Onder de broederschap der geheime policie, bevond zich, wete men, ook een dozijn kinderen van vroegrijpen geest, uitgerust met de schoonste gedaante, en afgerigt op het schandelijk werk. Men kende of giste de geestgesteltenis van den Heer T....OT, doch kon zijne voorzigtigheid niet verschalken. Men had zijne wandelingen enz. opgemerkt, en was geslaagd. Welhaast werden beide vrienden voor den regter geroepen, en — naar het kasteel van *Ham* gezonden. De hooge policie had desgelijks in haren dienst eene afschuwelijke vereeniging van personen van beiderlei kunne, door BUONAPARTE zelven, schertsenderwijze, *la Cohorte Cythérienne* geheeten. De onderneming eener schoone vrouw, tegen eenen Duitscher tot bij Praag en met geweldige kosten uitgezonden, liep beter af. Zijne hartelijke taal trof haar; zij werd in goeden ernst op hem verliefd, en trouwde hem, in plaats van hem te verraden. De priester MACARTHY, daarentegen, een *Ier*, werd doodgeschoten om eene misdaad, gansch en al verzonnen door twee geheime spions, welken hij weigerde vierduizend franken te leenen. Deze priester was zeer rijk. Eene dame kwam opzettelijk te Parijs, om genade voor hem van BUONAPARTE te vragen. „ Het is onmogelijk," zeide hij; „ rijk en verrader; het zou „ een moord zijn, dat hij onschuldig was!" — Ten opzigte van NAPOLEON's huwelijk, ziet men hier het gerucht bevestigd, dat het eerst op eene Russische Prinses gemunt was. Doch de moeder dezer Vorstin verklaarde, haar eer in de woestijnen van Siberië te zullen begraven. Daarentegen meent de Schrijver, dat Europa aan MARIA LOUIZA een standbeeld verschuldigd is, niet slechts omdat hare opoffering vele wonden van haar bloedend vaderland genas, en het de noodige rust gunde om weer ontzaggelijk te worden, maar ook omdat hare jeugd, eenvoudigheid, bevalligheid hem te

lang aan zijne ſtaat- en krijgskundige bezigheden onthield. — Nog vindt men hier de waarſchijnlijke, eerſte aanleiding tot de oneenigheid met MURAT; — een mislukt ontwerp, om Keizer FRANS naar Ments, bij zijne dochter, te lokken, en dan gevangen te houden; — den raad van OUDINOT en anderen, om, na de oorlogsverklaring van genoemden Monarch, tot den Rijn terug te trekken; — benevens de verklaring van den Schrijver, dat hij — door verandering van post eerst gedeeltelijk, door ziekte daarna geheel — is buiten ſtaat geraakt, zijne aanmerkingen tot het einde toe van NAPOLEON's loopbaan (eerſte deel) vol te houden.

Bij dit uittrekſel voegen wij niets, om of het gewigt, of zelfs den toon dezes geſchrifts te doen kennen. Dit alleen: ook ten aanzien van BUONAPARTE komt hier en daar een edelmoedige trek voor, ſchoon zeker ten uiterſte ſchaars. En dit ſchijnt dus een bewijs te meer voor de waarheid. Immers, hij is van eene Vrouwe geboren, en niet wezenlijk uit de Hel opgedaagd. Zij wacht hem ſlechts!...

Louiſe. Naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE. *II Deelen. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1814. *In gr. 8vo.* 480 *Bl. f* 5-4-:

De titel is bedrog; een *pia fraus*, zegt de uitgever. VON KOTZEBUE is geenszins de Schrijver van dezen zeer goeden Roman; hij is ſlechts een *entrée-biljet* tot het groote bal, de *chapeau* eener beminnenswaardige Dame, die hem verzocht haar naar een' ſtoel te leiden op het groote *carneval* van onze hedendaagſche *belletristen.*, Intusſchen doet deze Dame haren *chapeau* geene oneer aan: wij zijn het met hem volkomen eens, dat zij zeer goed alleen had kunnen gaan, en dat menigeen wijs en wel zou doen, haar zijne plaats aan te bieden; en, na haar werk gelezen te hebben, raden wij het *letterkundig janhagel* (om met den Heer VON KOTZEBUE te ſpreken) vooral niet met haar aan te leggen: *zij ſpreekt ſlechts tot het verſtand en hart, zeer zelden tot de verbeelding; doch gene winnen er door, en deze blijft onbedorven.*

Wij prijzen de kunſtige, en tot het einde toe zeer onder-

hou-

houdende, verdichting, en durven onze Lezeresfen uit den befchaafden ftand het werk vrijmoedig aanprijzen. Wij gelooven, dat hetzelve er bij wint, dat het van eene *vrouw* gefchreven is, en wenfchen zeer, dat het vele goede vrouwen vorme. Louize, de waarlijk beminnelijke Louize, met hare vriendin Caroline, op het land gevormd, is het waarfchuwend voorbeeld, hoe ver de aanleg tot ijdelheid en zucht om te fchitteren het anders goede meisje brengen kan, en hoe het waken moet, om niet bij de voorkomende gelegenheid, bij den omgang met ligtzinnige, verachtelijke Coquetten, in de fchool der groote wereld, te zinken tot verachtelijke laagheid; daar men alsdan zeer ligt den fchijn van deugd verliest, al is het dat men haarzelve in tijds nog gelukkig redt. Louize ftortte niet in den afgrond, maar verloor haren goeden naam, hare rust, haren beminden echtgenoot, en geheel haar levensgeluk; en door al dien jammer geleerd en gelouterd, kreeg zij dit alles, na vele fmartelijke jaren, eindelijk terug, maar op eene wijze, die men alleen in eenen Roman mag hopen. Caroline, hare vriendin, het goede meisje, dat zich niet veel aanmatigde, omdat het zich, naar het fcheen, niet veel aanmatigen kon, maar inderdaad niet minder beminnelijk, en in ieder opzigt niet minder voortreffelijk, is juist het tegengeftelde in haar gedrag en in haar lot; geheel haar leven de geachte, achtingwaardige, beminde, gelukkige echtgenoote en moeder, en hare vriendfchap voor Louize langen tijd het éénige, dat deze voor wanhoop en onherftelbaar ongeluk bewaren kon. De echtgenooten van deze beide Dames zijn wezenlijk waardige menfchen; die van Louize wel voor zijne te ijdele gade niet berekend, te toegevend, te zwak, maar daarna door zijn ongeluk echter ook tot den regten man hervormd en verheven. De bijperfonen, die hier geene onbelangrijke rol fpelen, zijn mede bijzonder leerzaam; als de in coquetterie uitgeleerde nicht, die Louize bedierf, haar verleidde; het monfter, met hetwelk zij huwde, nadat hij haren eerften echtgenoot vergiftigd had; de Graaf, door wien Louize haren goeden naam verloor, en die eindelijk, ook al verbeterd, hare dochter huwt; de Heer Gros, de vriend en raadsman van Louize's echtgenoot, wien teleurgeftelde liefde en trouweloosheid tot menfchenhaat, vrouwenhaat in het bijzonder, vervormd had, enz. enz. In het bijzonder beviel ons de eindelijke regtvaardiging van de echtgenoote van Gros, lang na haren dood;

welke, tevens met de onbevlekte deugd van Louize, hoezeer haar man haar had moeten verdenken, ons herinnerde aan zekere Ballade, waarin wij de les kregen, (waarvan het gegronde hier nu zoo kennelijk blijkt) aan de trouweloosheid zijner echtgenoote niet te gelooven, al zag men die nagenoeg met eigene oogen. — Voorzigtig evenwel, vrouwtjes! want onvoorzigtigheden hebben zoo fchromelijke gevolgen. De oplosfing, inderdaad fijn en overtuigend, zou ons eene vrouwelijke hand doen kennen, al meldde het voorberigt van den Heer VON KOTZEBUE dit niet; en, zijne Dame moge zijn wie zij wil, wij wenfchen zeer, dat hij haar nogmaals zal opleiden, of haar aanmoedigen, om, zonder leidsman, het publiek met hare wezenlijk goede talenten vermaak en nut te doen.

De Edele Familie van het Rozendal. Door W. G. REDDINGIUS, *Predikant te Eppenhuizen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. *In kl. 8vo.* 236 *Bl. f* 1-5-:

Tot het vervaardigen van meer zoodanige volksgefchriften durven wij den Eerw. REDDINGIUS zeer wel aanzetten. Het huisgezin van Vader *Herman* is dan regt voorbeeldig en zoo als wij er vele zouden wenfchen, en het kan wel niet anders, of deze wensch wordt ook die van velen uit die klasfe van menfchen, voor welke dit boekje is ingerigt, — de ftand van den landman; het is zoo wat roman en geen roman, en wij wenfchen, dat deze foort van verhalen een aantal nut- en zoutelooze romans verdringen mag. Wij verzoeken alzoo voor hetzelve de aandacht en aanbeveling des Leeraars van den Godsdienst en ieder, die eenigen invloed heeft bij het landvolk; gaarne getuigende, dat dit eenvoudig verhaal onfchadelijk vermaak en ook wezenlijk nut, onder den zegen van God, ftichten zal. Wij wenfchen zeer, dat een aantal onzer landgenooten het goede voorbeeld en de goede lesfen van Vader *Herman* moge volgen; dat alzoo de Eerw. Schrijver van dezen zijnen arbeid de overvloedigfte vruchten zie, en daardoor nog dikwijls tot foortgelijken arbeid worde uitgelokt.

De

De roemrijke Overwinning, behaald door de Geallieerde Legers op de Franſchen den 17, 18 *Junij* 1815, *bezongen door* C. SCHUTTERS. *Te Middelburg, bij* S. van Benthem. 12 *Bl. f* :-3-:

De Slag bij Quatre Bras, Lierzang. Door C. G. WITHUYS. *Te Amſterdam, bij* Geysbeek & Comp. 19 *Bl. f* :-8-:

Triomf- en Krijgslied, den Helden der Menschheid, bij hunne glansrijke Overwinning op BONAPARTE, *toegewijd; door* C. VAN EPEN, *Leeraar der Hervormden, te Wolvega. Te Amſterdam, bij* J. Aarinkſen. 14 *Bl. f* :-5-8

Neerlands Rijk herſteld en gehandhaafd. Lierzang. Door Mr. D. J. VAN LENNEP. *Te Amſterdam, bij* P. den Hengst en Zoon. 5 *Bl. f* :-5-8

Ziehier eenige kranſen, uit eerlaurier en vredepalm en eikenloof enz. enz. kunſtig zaamgevlochten! Kunſtig? vraagt welligt iemand, meenende dat de natuur en het hart, de geestdrift en het gevoel alleen den vaderlandſchen zang, bij zulk eene heugelijke gelegenheid, moeten bezielen. Nu ja, bezielen! maar eene ziel heeft toch een ligchaam noodig; het friſche loof moet tot een' krans geſtrengeld worden; dit vereischt een' zekeren vorm, en die vorm kunst. Of, is dit misſchien niet gegrond? Kan het hart alleen ſoms welſprekend maken? Vloeijen inzonderheid de verzen meermalen geheel van zelve uit de geopende borst, uit de rijke ader des albezielenden gevoels? Zingt de Dichter, omdat hij zingen moet, en zoo min ſpreken als geheel zwijgen kan? Zingt hij eene ſoort van wildzang, die daarom niet te minder zijne keurige ſchoonheden heeft; of op eenen geregelder toon, doch naar welke oefening en gewoonte zijne tong reeds lang geleerd hebben, zich met al het gemak der natuurlijke ſprake te buigen? — Wij kunnen dit op de verzen voorhanden, in het algemeen, niet toepasſen. Wij huldigen bij allen het loffelijk gevoel; maar wij zien ons genoodzaakt, op de uitſtorting, op de leiding, op de inkleeding van dat gevoel in woorden en beelden en klanken eenige aanmerkingen te maken.

Het eerste kondigt zich als nederig fijsje aan. Immers, ook dit kweelt en streelt, schoon het juist niet *filomeelt*; men veroorlove ons dit woord! Gewisselijk echter valt op dusdanige vergelijking en verschooning aan te merken, dat dezelve wel den onderscheiden toon, den verschillenden trant regtvaardigt, doch in zekere mate slechts het meer of min voortreffelijke. De poëzij toch behoort poëtisch te zijn; maat en rijm moeten met een zeker gemak vloeijen, en vooral den gang der rede, der gezonde rede, niet hinderen; de beelden moeten eenigermate van zelve komen en zonder dwang afloopen: in één woord, het moet niet het zingen van een' leerling, het geklinkklank van eenen eersten beginner op de harp, het moet waarachtige zang, waarachtige muzijk zijn, die men het publiek bestaat te doen hooren. Het andere strekke ter eigene oefening, ja uitspanning en vermaak; het worde in eenen kleiner of grooter kring van nabestaanden en vrienden aangeheven: maar de lof, hier zoo gemakkelijk behaald, verleide niemand al te ligt, zich in het openbaar te doen hooren, en in den Chorus onzer puikpoëten deel te nemen! Is dan het stuk van SCHUTTERS zulk een broddellap? Het zij verre van ons, dit te beweren; veelmin de geestdrift af te keuren, die zoo natuurlijk eerst tot dichten, dan tot voorlezen, en straks tot uitgeven noopt. Alleen zij het ons geoorloofd, hem te raden, zijn talent voor de dichtkunst, als eene soort van openlijke profesfie, nog nader te beproeven, en, hetzelve in orde bevonden hebbende, vlijtig te oefenen.

No. 2. nam ons door de eerste coupletten gunstig in; ja, met eenige verwondering zagen wij nogmaals naar den naam des autheurs om, die ons slechts flaauwelijk voorstond. Wij bleven echter niet even zeer voldaan; niet even zeer bevreemd, dat zulk een talent ons tot hiertoe bijna onbekend was gebleven. En dit bevestigt ons op nieuw in de gedachte, dat de lierzangen te zeer in de mode, inzonderheid te lang, en ten deele misschien ook aan een kwalijk begrip bij onze hedendaagsche Dichters laborerende zijn. Groote Geniën geven dikwijls gevaarlijke voorbeelden. Hunne fouten, hunne eigenheden, hun uitwendig, zijn meestal gemakkelijk; hun geest, daarentegen, die het eene bedekte en het andere bezielde, ja alles in een schitterend en verlokkelijk licht plaatste, is weinigen gegeven. Gewisselijk bevroedt de Lezer, dat wij HELMERS voor den geest hebben; en straks zal ons de

on-

ongezochte gelegenheid voorkomen tot eenige nadere verklaring van het vermoede misverſtand. Nu gaan wij over, om, door de aanvoering van eenige proeven, ons beweerde te ſtaven.

De ſtrijd vangt aan — afgrijsbre ſpoken,
Bewust van 't ſchouwſpel dat hun wacht,
Zien de aard' van ſulfervlammen rooken,
En dondren ten verderve uit 's afgronds poel en nacht.
Het oorlog viert zijn jubelſtonden,
En braakt zijn duizend duizend wonden
Uit ijzren buiken of uit keelen van metaal.
De op buit verhitte dood verſchenen,
Rent grijnzend langs de ſtrijders heenen,
En maait hun digte reijen kaal.

Wij bekennen, de eerſte vier regels niet regt te verſtaan, in het zeldzaam gejubel des oorlogs, met brakingen van wonden uit ijzeren buiken en metalen kelen gevierd, geen zin te hebben, en niet te weten, hoe men *digte reijen* (*rijen*) *kaal maait*, tenzij misſchien door ze van haar en baard, of wel van armen en beenen, en eindelijk zelfs van hoofd, te berooven; welk laatſte zeker nog den besten zin levert.

En wie hier ſtrijdend moet bezwijken,
Geeft ſtervend nog den romp zijn broedren tot een' muur.

Ei, wij meenen, dat zou zich *ab intestato* wel vinden, voor zoo verre men namelijk den boedel zou denken te moeten aanvaarden.

Hoe de zon er uitziet, als zij van ſchaamte bloost; en waarom in dezen oorlog, die toch geen burger- of broeder-oorlog was, juist bijzondere melding moest voorkomen van 's broeders en zoons mikken of doelen op het hart der hunnen, (bl. 9) is ons mede duister. En tegen den vloek, (bl. 15) op vrienden, magen en kroost overgebragt, protestéren wij, als menſchen en Christenen, zeer plegtig. — Ondanks deze en andere aanmerkingen, verdient de jeugdige WITHUYS voorzeker aanmoediging; en wenſchen wij hem alzoo een' kundigen vriend en — een zedig zelfgevoel.

De ſlotſom in het algemeen is, dat men, op hooge brozen tredende, ligt moede wordt, gemakkelijk ſtruikelt, en dan,

vallende, te grappiger of jammerlijker vertooning maakt, hoe deftiger men daar henen ftapte. Niet flechts de eerfte beginner; elk, die boven zijne krachten gaat, wordt door maat en rijm ligtelijk uit de baan des gezonden verftands geflagen, en bezondigt zich tegen BOILEAU's eeuwige wet:

Quelque fujet qu'on traite, ou plaifant, ou fublime,
Que toujours le bon fens f'accorde avec le rime.

No. 3. Dit ftuk beftaat als uit twee deelen — *de Overwinning bij Belle Alliance*, en *de Intogt in Parijs*; zoodat het laatfte couplet van het eerfte luidt:

Triomf! dan o Helden! de zege breekt aan!
De Dwingland der wereld moet beven;
De bloem van zijn roofrot... zij is reeds vergaan!
Bij uw *fchoon Verbond* moest zij fneven:
Haast beidt den Tiran en 't verraderlijk rot
De wraak van den Hemel — de vloek en 't fchavot!

En het eerfte des tweeden ftuks:

Ja, triomf! nu o Helden! God zelf ging u voor!
De kracht des Tirans is verbroken;
Trekt moedig — trekt fier tot het moordhol vrij door!
Hij durft uwen togt niet beftoken;
Blijft Volken! gerust nu bij outer en haard,
Uw Helden behoeven uw arm, noch uw zwaard!

Men ziet, het loopt, als 't ware, door. Men ziet, het volgt eene trippelende maat, hoedanige wij in Duitfche romances, eenigermate ook in TOLLENS' keurige *hertenjagt*, aantreffen. De gegeven coupletten zijn de minften niet, fchoon in den eerften regel van coupl. 2 eene fyllabe te veel, in den allerlaatften regel eene overtolligheid voor den zin (*arm* en *zwaard*) ons, zoo hier als elders, aan overhaasting doet denken. Behalve deze fouten, echter, hebben de ftukken vele harde en ftootende plaatfen. De geheele maat, zal men misfchien zeggen, heeft iets ftooterigs; doch, hoe moeijelijker de trant, uit eigen aard, voor den Lezer is, hoe meer de Dichter te zorgen hebbe, dat het kronkelig fpoor ten minfte effen zij. Wij willen niet verzwijgen, dat de Heer VAN EPEN ons

ons voorkomt al te veel op zijne schouderen te hebben genomen, en laten hier eenige weinige stalen, ten bewijs, volgen.

Bataven! de slaafsche — de smaadlijke *moet*
Is verzoend en is uitgewischt met uw bloed!

Om nu niet te zeggen, dat wij van het verzoenen van eenen slaafschen *moet* met bloed geen denkbeeld hebben; zoo moet hier het accent vallen op *ver*, (of het vers wordt te kort) en dit, als 't ware, afgescheurd worden van het aangevoegde werkwoord.

Nu de neêrlaag der hel en uw zegepraal!

Met de hel zijn bloed, aan de menschheid gewijd!

beide laatste regels, — zijn mede hard, en bijkans onleesbaar.

Vergaan wij met eere, met gade en met kroost!

Maar neen, niet vergaan, eer verga het Heelal!

Het woordje *met* zal hier toch wel hetzelfde beteekenen, waar het voor *eere*, als waar het voor *gade en kroost* staat? Nu, van zulken ondergang laten wij gelden, dat dan eer het Heelal moge vergaan. Het is evenwel toch wat sterk.

No. 4. Ja, de Heer VAN LENNEP vergeve het ons; wij noemen dit kransje mede *kunstig* gevlochten. Eigenlijke uitstorting van het hart, bruisend gevoel, dat van zelve zangerig en beeldrijk is, den stroom gelijk, die, met onweerstaanbaar geweld van den top der Alpen gestort, geene leiding behoeft, om het treffendste, het schoonste schouwspel te vormen — dit vinden wij hier niet. Doch, wordt dit vereischt tot een dichtstuk? Is het niet veeleer gevaarlijk voor gezond verstand en goeden smaak, waar eene min vaste en geoefende hand de onstuimige zee des losgelaten hartstogts bevaart? Ja, het is een regt bevallig kransje; het schittert van de schoonste bloemen, het is wonderbaar fraai geslingerd, dit feestloof van den Hoogleeraar. Met ons geheele hart kennen wij den naam van lierzang aan hetzelve toe; lierzang, gelijk FEITH, VONDEL, HORATIUS denzelven, met meer of minder wijziging, hebben vervaardigd. Welke waarlijk

krach-

krachtige taal, welke naïve beelden en vernuftige toespelingen! Alles is zin en zamenhang, en getuigt tevens van gemeenzaamheid — niet van opzettelijk en gezocht pralen — met de geschiedenis. In één woord: onze bewondering voor BILDERDIJK, HELMERS, LOOTS, hun gloed en zwier, en inzonderheid des tweeden en laatsten gansch andere dichtwijze, beletten niet, dat wij dezen lierzang onder de juweeltjes van onzen Parnassus rekenen. Wij sluiten met eenige aanhalingen, en beginnen met de fraaije zinspeling op het Koninklijk Nederlandsch wapen enz.

Nooit zag men zoo volmaakt een gloed
Omschijnen 't roemrijk kruis
Van 't oud Bourgondisch huis.
Nooit spreidde Stouten Karels moed
Een dageraad zoo mild
Op leeuwsbanier en schild
En gouden vlies, geslingerd om de borst
Van Neêrlands strijdbren Vorst.

De staatzucht wint geen duurzame eer.
De lauw'ren, 't volk tot straf
Gedragen, vallen af.
Maar roem verblijft aan 't vroom geweer
Van hem, die onversaagd
Voor 's volks behoud zich waagt.
Heil, heil den Vorst, die 't vaderland behoedt
Voor 's vreemdlings overmoed!

———

Een leeuwenpaar uit Nassaus bloed
Gaat om met vuur'gen blik,
En teugelt door dien schrik
Der basilisken snood gebroed,
Vermomd in aad'laars schijn,
En veiligt Maas en Rhijn,
Van ouds beschermd door Nassaus heldenaard,
In krijg bij krijg vermaard.

Wij vergeten op onze vroegere aanmerking ten aanzien van den lierzang terug te komen. Doch neen. Wij hebben VAN LENNEP's vers zulk eenen zang, en wel met hoogen lof, genoemd. Men leze dus denzelven; men leze ook nog, wat wij van deszelfs gemis van overloopend gevoel enz. zeiden, en men zal ons verstaan.

Een

Een Anecdotisch Reisje van Holland naar Engeland, in twaalf dagen uit en te huis. Te Amſterdam, *bij* L. van Es. 1814. *In gr. 8vo. 87 Bl. f* 1-4-:

Bij de, zoo gelukkig herſtelde, gemeenſchap met Engeland, en de vernieuwde belangneming in deszelfs hoedanigheden en zeden, zal dit anecdotisch reisje waarſchijnlijk nog al opgang maken. De Schrijver verbloemt niet, dat het verdicht is, en ſlechts gebeurde zaken van vroeger en later tijd opneemt. Doorgaans gevoelt men dit ook van zelve, inzonderheid bij reizen, die een bijwoord, zoo als hier, *anecdotisch*, op den titel voeren. Het is grootendeels eene aaneenſchakeling van anecdotes, zoo wel op andere landen als Brittanje, zoo wel op overledene als nog levende perſonen betrekkelijk; anecdotes, die de Schrijver even zeer in Holland en overal, als te Londen had kunnen hooren. Ook ten opzigte der ingevlochtene, als door den Schrijver zelven bijgewoonde omſtandigheden en gebeurtenisſen, twijfelden wij ſoms, of ze wel ter zelfder tijd konden plaats hebben; ſchoon niet wordt opgegeven, wanneer de reize zou geſchied zijn. Behalve deze, hebben wij nog eene aanmerking op het volkomen geſingeerde gedeelte. Het ſtaat namelijk, in ons oog, niet aardig voor eenen Hollander, om juist den éénigen landgenoot, dien hij onder zoo vele vreemdelingen ontmoet, tot het éénig voorwerp van zijne luim te maken, dien zoo belagchelijk teekenende, als de aard der zake gedoogt. Foei der ingenomenheid met welken vreemden landaard ook! foei der onverſchilligheid voor de eer van zijn vaderland, welke zoo iets kan ingeven! Hebt gij met enkel landgenooten te doen, zoo monſter er vrij de belagchelijken uit, en teeken ze met de eigenaardige kleuren des lands. Of, hebt gij lust het belagchelijke van onderſcheidene natien in het licht te ſtellen, zoo ſpaar ook den Hollander niet, en ſchep eenen rijken Amſterdamſchen koopman Wolbaal! Maar juist uwe natie, uwe hoofdſtad, den ſtand, op welken de welvaart des lands berust, in derzelver vertegenwoordiger ten toon te ſtellen.....? Of, is het ſlechts de waarheid, die den Schrijver in dit opzigt heeft geleid? Zijn de Amſterdamſche kooplieden doorgaans zulke *wolbalen?* Wij durven hem verzekeren, er velen te kennen, in wier ſchaduw, ten aanzien van begaafdheid en beſchaafdheid, ten aanzien van eenen vluggen, wereldburgerlijken, in al-

allen opzigte geoefenden geest, hij zekerlijk niet mag staan. En, Engeland gaarne den lof latende, dien het verdient, zoo wel als aan Duitschland, zoo hebben toch geene (betere) reisbeschrijvingen, noch eigen ondervinding, de weltevredenheid bij ons kunnen onderdrukken, dat wij juist *Hollanders* geboren zijn. Het is waar, vele reizigers van onzen landaard vinden zich nergens regt te huis. Maar, zou dit ook vandaar komen, dat er waarlijk, in duizend opzigten, maar één *Holland* is? Dan, genoeg! Wie de liefde tot het herboren, tot het herwonnen vaderland, op welke wijze ook, tegenwerkt, en op nieuw ingenomenheid met het uitheemsche boven het eigene in het algemeen zoekt op te wekken, die is onze vriend niet.

Voor het overige geeft dit reisje, zoo ver het strekt, en eenige te gunstige afschaduwing van de vriendelijkheid en gastvrijheid der natie misschien uitgezonderd, geen kwalijk gelijkend beeld van Engeland en deszelfs bewoners. De anecdotes, hiertoe betrekkelijk, teekenen de bizarrerie en de, aan woestheid grenzende, vrijheid en vrijheidszucht van JOHN BULL, en deszelfs leiders en aanzienlijken, waarlijk vrij treffend. Daarentegen zijn er ook, die de Engelsche luim in een bevallig licht stellen. Hiervan een voorbeeld:

„ Eene menigte geleerden waren te samen, waar onder ook de *Hertog* van BUCKINGHAM, *Lord* DORSET en verscheiden dichters en *litterati* van dien tijd: men besloot nu dat ieder van het gezelschap binnen een kwartier uur eenige gepaste dichtregels, of andere sierlijke en meest voortreffelijke of zielroerende regels zoude te voorschijn brengen, en dat de heer DRYDEN [een voortreffelijk, maar arm Dichter] als rechter zoude zitten, en vonnis uitspreken, wie den lauwer deswegen zoude wegdragen. DRYDEN verschoonde zich om deze taak te aanvaarden, doch dezelve wierd hem zoo sterk opgedrongen, dat hij er niet af kon, om kort te gaan; DRYDEN aanvaarde zijne post en op 't horologie af begon elk met veel ingespannenheid te denken, en te schrijven, doch *Lord* DORSET zat gestadig met DRYDEN te redekavelen en slechts vijf minuten, voor den bestemden tijd verstreken was, nam *Lord* DORSET een stuk papier, en schreef als ter loops eenige weinige regels. De heer DRYDEN vergaderde nu alle de ingekomene stukjes, en las bij zich zelve de eene voor en de andere na, en was bij het lezen van ieder derzelve van verrukking opgetogen, maar eindelijk bijzonder bij 't lezen

van

van een derzelve, die hij afzonderlijk onder de kandelaar leide, na alle de briefjes gelezen te hebben, zeide hij *Mylords* en *heeren*, ik ben verrukt over de schoone regels, die ik hier gevonden heb, de een is beter dan de ander, doch alle zijn schoon, echter moet ik ronduit bekennen, dat, volgens mijn gevoelen, er geene is, die *Lord* DORSET's overtreft, ja zelfs ben ik verpligt te zeggen, dat alle de voordragten en opgegevene regels der heeren te saamen, volgens mijn gevoelen, zoo veel waar schoons en verrukkends in zich niet bevatten, dan dat van *Lord* DORSET *alléén*, en ik twijfel niet, of de Heeren zullen bij de ontwikkeling der zaak met mij van dezelfde gedachten zijn. Nu las hij eerst alle de voortbrengsels dier eerste vernuften voor, de eene beter de andere minder, echter alle meesterstukken van vernuft zijnde, eindelijk nam hij het geschrift van *Lord* DORSET van onder den kandelaar weg, en las het volgende.

„ *Ik ondergeteekende bekenne aan den heer* DRYDEN *vijfhonderd pond sterling schuldig te zijn, om dezelve aan hem op vertooning hiervan te voldoen.* *Lord* DORSET.

„ Het gansche gezelschap bekende, dat zijn Lordschaps regels volgens het innerlijk gevoel van DRYDEN zeker den prijs boven allen moesten behaalen."

Ten opzigte van de achteraan gevoegde beschrijving van *Kings-bench*; wij herinneren ons niet, daarvan eenig spoor bij den anders zoo uitvoerigen en naauwkeurigen GÖEDE gevonden te hebben. Indien echt en waar, is zij des te belangrijker, ja hoogst opmerkenswaardig.

Ten aanzien van taal, stijl en punctuatie, wenschten wij meerdere netheid. Van de twee laatste gebreken zij het aangehaalde genoeg bewijs; ten aanzien van het eerste, heeft bl. 38 verkeerdelijk *uitlagchen* in eenen anderen zin dan *belagchen*.

Echt Berigt wegens de zeldzame Verschijnsels, welke plaats hebben bij Mejufvrouw ANNA CATHARINA EMMERICH, *Koorzuster van het vernietigde Klooster der Augustinessen Agnetenberg te Dulmen. Naar het Hoogduitsch. Te Deventer, bij* J. W. Robijns. 1815. *In gr. 8vo. 32 Bl. f*: -5-8

De Patiente, op den titel gemeld, thans 36 jaren oud, sinds 10 jaren aanhoudend ziekelijk, (men vindt hare ongemakken

tot

tot het jaar 1813 hier aangestipt) en al dien tijd door een bekwaam Genees- en Heelmeester behandeld, werd in haar klooster voor een fijn zusje gehouden; zij was ook van jongs af zeer godsdienstig, en stond er steeds naar, „*om door onderwerping den gekruisten Heiland gelijkvormig te worden.*" In Maart 1813 werd aan de Geestelijke Overheid nopens haar berigt ingezonden: dat zij sinds acht maanden bedlegerig was, niets gebruikte dan eenig koud water met eenige droppels wijn, en sinds vier weken ook dien wijn niet, enz.; dat zij doorgaans 's avonds in onmagt valt en in verrukking van zinnen, en alsdan haren Biechtvader en Pastoor van tijd tot tijd dingen openbaart, welke zij niet dan door eene hoogere ingeving weten kan; dat zij bij den priesterlijken zegen, hoe stil haar ook gegeven, dadelijk de hand opligt, en zich met het teeken des kruises teekent, enz.; dat zij een bloedig kruis *om* (?) het hoofd, lidteekenen in handen en voeten en in de zijde heeft, en twee of drie kruisen op de borst; dat de kruisen dikwijls (die op de borst doorgaans 's woensdags, de wonden in handen en voeten en de zijde meestal 's vrijdags) en somtijds vrij sterk bloeden, enz. De Geestelijke Overheid (heet, het al verder) liet dit geval door onbevooroordeelde mannen en kundige Geneesheeren onderzoeken; de zaak werd waar bevonden; er is geen schijn, dat zij opzien zou willen maken, geen bedrog te vermoeden, noch mogelijk; het onderzoek was lang, herhaald en naauwkeurig; de aangewende middelen (hier gemeld) veroorzaken wel smarten, maar genezen de wonden niet, die niet diep zijn. Men kan dit alles vrij breedvoerig in dit *Echt Berigt* lezen. Het is overgenomen uit de *Medicinisch-Chirurgischen Zeitung*, *Salzburg* 1814, en van den Heer VON DRUFFEL, Medicinaal-raad, en Hoogleeraar der Geneeskunde, die mede bij het onderzoek tegenwoordig, zoo al niet mede werkzaam was.

Wij zijn hier *referenten*, en kunnen niet oordeelen. Is de daadzaak genoegzaam bevestigd? De Patiente leeft welligt nog: de ongeloovige Medicus kon, is hem de zaak belangrijk, naar *Dulmen* een reisje doen; wij haasten ons daarom met de aanmelding; en als hij dan de goedheid had, eenige nadere inlichting mede te brengen, nopens de ontdekkingen van de kranke zuster aan haren Pastoor en Biechtvader, dan vond zich welligt menig hoogverlicht en niet verlicht geestelijk Heer opgewekt tot zoo een leerzaam bezoek. Wij kunnen het niet aan- of afraden. Geheel het geval te ontkennen, is zeker het gemakkelijkst; maar dat doet een verstandig man zoo maar niet, zegt het voorberigt met regt: wij willen den daar gegevenen raad opvolgen, en van de toekomst, of van een verstandiger, geleerder en ervarener man, voldoende opehelderingen verwachten, — voor het minst *hopen*.

BOEKBESCHOUWING.

Elpizon. Of over mijne voortduring in den Dood. IIde Deel. Uit het Hoogduitsch vrij vertaald. Te Zaandam, bij H. van Aken. *In gr. 8vo. 415 Bl.* f 3-12-:

Wij hebben, bij de aankondiging des eersten deels, voor twee, drie jaren, dit boek een voortreffelijk boek genoemd. Wij konden dit doen, uit hoofde van het onderwerp, dat zoo allergewigtigst, om de behandeling, die zoo uitvoerig en klaar, om de uitkomst, die in Duitschland reeds zoo allergezegendst was geweest. Wij verzwegen daarbij echter geenszins, dat alle de redeneringen ons niet even bondig voorkwamen, dat men zich uit zucht tot vele bewijzen wel eens omtrent het zwakke der meesten misleidde, en dat wij, het eerste deel slechts als voorbereiding beschouwende, ons nader oordeel tot de verschijning van het tweede wel moesten uitstellen. Wij beginnen met de opgave van den inhoud, met de eigene woorden des Schrijvers: *God als de oorzaak en daarsteller van de inrigting van het wezen der menschen. God als de beminnaar van het wijze en goede. God als maker en gever der zedewet. God als leidsman en bestuurder van de zaak der menschheid. God als de regter der wereld. God als werkzaam in het geheelal, ter bereiking van een eindelijk of hoofddoel. God als de verklaarde vijand van het niets. God als de vader der geesten.* Ziedaar de opschriften van tien *Beschouwingen*, die door eene *Aanleiding* voorafgegaan, en met ELPIZON's *werkzaam Leven* besloten worden.

Doorgaans komt men in deze beschouwingen op de vroegere van het eerste deel terug, en versterkt de bewijzen, daar aangevoerd, door hetgeen hier uit Gods be-

bestaan en eigenschappen wordt afgeleid. Wij hebben ons niet bedrogen in het denkbeeld, dat dit veel zou afdoen, om aan het vroeger gestelde stevigheid, ja houding en kracht bij te zetten. En verklaarden wij toen, dat sommige bewijzen tot dit tweede deel behoorden bespaard te zijn, de Schrijver zelf ontkent niet, dat dikwijls daar reeds het geloof in God als ten onzigtbaren grondslag verstrekte.

Wij willen niet ontveinzen, dat wij wonderlijk ophoorden, toen wij, kort na wij alle eigenlijke bewijzen voor de onsterfelijkheid door de wijsgeerte van den dag hadden zien verwerpen, en nadat wij zelven deze verwerping, als een oordeel der natuur en waarheid, althans grootendeels, meenden te moeten laten gelden, op éćns iemand met twee boekdeelen tot bewijs der zake zagen optreden; en wel zoo, dat hij in het eerste het onderwerp bepleitte, zonder eenige aanmerking des heiligen Opperwezens. Het gezag, echter, waarmede ons deze boeken werden aangeprezen, deed de zaak in het gunstigst licht beschouwen: en zoo begrepen wij dan, dat er toch genoeg waarheden bestonden, die gunstig waren voor het denkbeeld van onsterfelijkheid; die, wél ontwikkeld en in gepaste orde achter elkander geplaatst, ja daarna met het bestaan van God in verband gebragt, langzamerhand en eindelijk geheel beslissend werden voor de overtuiging van een toekomend leven. Meer konden wij bezwaarlijk wachten, of wenschen. En in dit geval mogten wij, ten aanzien van eigenlijke zekerheid, al niets gewonnen hebben; omdat wij, voor ons, de leer des toekomenden levens volstrekt onafscheidelijk hielden van die, dat er een God bestaat, en dit als den eigenlijken knoop beschouwden, doch die hier doorgehakt (als zeker vooronder-steld) werd: zoo kon toch zulk een boek inderdaad groote nuttigheid hebben. Wat eene zaak niet buiten twijfel stelt, kan haar echter waarschijnlijk maken; wat op zichzelve niet beslist, kan toch ter beslissing medewerken; wat thans elk op zichzelve onder handen

ge-

genomen en als onvoldoende uitgemonsterd werd, verdiende echter misschien, in verband met andere waarheden, zulk eene volslagen verwerping niet. Werd dus deze zaak op de regte wijze aangevat, met bekwaamheid behandeld, en bovendien bevallig ingekleed, zoo mogt men, zoo niet den geleerde, gewis den mensch, met eene ware bijdrage tot zijne verlichting en zijne deugd, gelukwenschen.

Dus redenerende, beklagen wij ons voornamelijk over hetgeen wij *meer* vonden; ziende, dat inderdaad ons eerste gevoel van afkeuring, op het hooren noemen van twee goede boekdeelen, niet zonder grond was. Vooreerst gaat deze uitvoerigheid gepaard met eene snippering der bewijzen, die niet gunstig is. Eén goed bewijs is altijd beter dan drie gebrekkigen. Vooral in eene zaak als deze, is de eenvoudige kracht, de indruk van een' enkelen lichtstraal op de ziel, van het uiterste belang. Men moet, dunkt ons, altijd veel meer trachten, de veelheid hier tot eenheid, dan de eenheid tot veelheid te brengen; en wij vragen, of iemand, die slechts de gegeven opschriften gelieft te vergelijken, zulks hier vindt in acht genomen. Het is maar zoo, het groote bewijs schuilt in het hart zelve van den mensch, in zijn onuitroeibaar besef van regtvaardigheid; en dit bewijs is onwederlegbaar voor elk, die aan eenen God gelooft. Doch, neem dit enkelvoudige begrip uit verscheidene beschouwingen van den Schrijver weg, en gij hebt de ziel daaraan ontnomen; gij bevindt, dat het weinig meer dan deze zelfde waarheid is, die er op verschillende wijze ingekleed en voorgedragen wordt.

Ten andere, (en dit is, naar ons oordeel, grooter vlek) de Schrijver heeft zich tot het algemeen bekende en eenigermate aangenomene niet kunnen bepalen. Het is hem gegaan, gelijk het verzamelaars van eenigen bundel kerkliederen plagt te gaan, die het voortreffelijke oude, door het min voortreffelijke nieuwe dáárom schenden, dat dit nieuwe van hunzelven of hunne

vrienden afkomstig is. Om een staaltje hiervan aan te voeren: op den stelligsten toon wordt hier gedreven, dat de ziel iets geheel afzonderlijks van het ligchaam is; dat zij echter zonder eenig ligchaam niet kan bestaan; dat zij volstrektelijk, en zonder eenigen tusschentijd, moet voortduren, zal de zelfbewustheid, en dus de persoonlijkheid, niet verloren gaan; dat ze dus ook met een zeker deel des ligchaams, in weerwil van dood en verrotting, moet omkleed, doch daarna volkomener overkleed worden. Deze stellingen zijn, wat meer is, zoo na en naauw met het overige verbonden en ineengevlochten, dat 's mans geheele stelsel daarmede schijnt te moeten staan of vallen. En wie, echter, zou niet geneigd zijn, om alzulke bespiegelingen — voor loutere bespiegelingen te houden omtrent zaken, waarvan wij eigenlijk niets weten. Wij, ten minste, zijn door 's mans redeneringen over alzulke stukken geenszins overtuigd geworden. Wij gelooven nog altijd met JERUZALEM, dat God, die ons uit het niet te voorschijn riep, ons uit hetzelfde niet wederom, en wel zoo als wij er in nederdaalden, kan terugroepen; wij gelooven — ja wij gelooven, wij vertrouwen op den goeden, regtvaardigen en almagtigen God; maar mistrouwen ten alleruiterste alle redeneringen, ten aanzien van hetgeen, natuurkundig beschouwd, al of niet mogelijk en noodzakelijk is in 's menschen bestaan en verwachting.

Niet beter dan dit beviel ons, in het tweede deel, het bewijs van God, als den vijand van het niet, ja ook dat hooggeroemde, van God, als den vader der geesten, ontleend. Wij bekennen zelfs, dat wij den man hier niet altijd gevat hebben, en vragen inzonderheid nog altijd: hoe weet hij toch, dat de geest, die in eene regte lijn van God afstamt, door den man, 's menschen zinnelijk bestaan alleen door de vrouw zij voortgebragt? Mogen wij het zeggen, dan zou, naar ons oordeel, de vlijtige Vertaler een nuttiger werk gedaan hebben, met al dit vreemde, eigene, excentrieke

van

van den Schrijver weg te laten, te besnoeijen, te wijzigen, of althans in noten te doen opmerken, dan met hier en daar eene vrome aanmerking te plaatsen, ja zelfs met het geheele, verwacht wordende, derde deel, uit de H. Schrift ontleend, waarvan wij toch al wederom moeten zeggen: hoe zal de man, zonder nutteloo-ze wijdloopigheid, een geheel boekdeel daarmede opvullen? Immers, bijna kunnen wij hier de spreuk toepassen: *ubi rerum testimonia adsunt, non opus est verbis.*

Men beschouwe echter deze berisping, zoo van Schrijver als Vertaler, geenszins als een blijk, dat wij beider arbeid op geringen prijs stellen. De eerste is, buiten tegenspraak, een zeer scherpzinnig man, die zijne gedachten zeer wel weet uit elkander te zetten, dezelven met gepaste bewoordingen te omkleeden, en, waar het de gelegenheid vordert, regt welsprekend te zijn. Zijne gedachte, om alle deze beschouwingen eenen derden in den mond te leggen, en alzoo eenigzins drooge overdenkingen in het bevallig kleed der geschiedenis te hullen, haar op te sieren met de natuurlijke uitvloeisels van het hart, haar in verband te brengen met het werkzame leven; deze gedachte is voorzeker gelukkig, en, had zich de man eener gezonde kortheid bevlijtigd, zij zou nog gelukkiger uitwerking hebben. Zelfs hetgeen ons in de stoffe, als den Schrijver eigen, voorkwam, mishaagde niet algemeen. Bij voorbeeld, het denkbeeld, dat de mensch het eigenlijke doel dezer aarde is, en de verdere redenering, dat dit doel, zonder de vooronderstelling eener onsterfelijkheid, te weinig doel zou zijn, is gansch geen onaannemelijk begrip. En, gelijk de menschen verschillend oordeelen; gelijk vroeger opgevatte, hetzij dan ware of ongegronde, meeningen den man van letteren in het algemeen, en ons in het bijzonder, innemen tegen, ja welligt eenigzins onbillijk maken omtrent, althans ten uiterste naauw doen letten op hetgeen ons vreemd en nieuw is; zoo kan het zeer wel zijn, dat het geheele boek, met alle

zijne bijzonderheden, hier en daar volkomen ingang vindt: en moge het dien vinden, om het groot belang der hoofdzaak! Ook de Vertaler heeft zijne taak wel volvoerd; zijne veelvuldige noten getuigen van loffelijken ijver voor en bekendheid met de heilige oorkonden onzes Christelijken geloofs, en zijn ook niet altijd overbodig; b. v., wanneer hij, zoo zeer te regt, opmerkzaam maakt op des Schrijvers te groote verwachtingen van hervorming der wereldfche zaken in vorige, en geheel verlies van moed te dezen aanzien in latere dagen.

Dit zij genoeg van het aangekondigde werk, dat, buitendien, reeds zoo bekend is, en dat al te ruime ftof zou opleveren, wilde men in alle bijzonderheden komen. Het ftichte veel nut! Het worde daartoe door vele liefhebbers van ftichtelijke, en niet al te drooge, lektuur aangefchaft! Zij vinden er veel, zeer veel, hunner opmerkinge waardig; veel, die opmerking van zelve opwekkende en gaande houdende; veel regt liefs en bevalligs om te lezen. Voor zulke liefhebbers meer, dan voor eigenlijke beoefenaars der wetenfchappen, fchijnt het ook wel gefchreven te zijn. En mogt het ook wezen, dat eene en andere redenering hun mistrouwen jegens het geheel inboezemden, dan diene het Christelijk aanhangfel van onzen Landgenoot welhaast, om de onwrikbaarfte zekerheid, die wij in den Verlosfer hebben, in vollen dag te ftellen, en alle onzekerheid te doen wijken!

Ziehier, ten loffelijken voorbeeld, iets uit de vijfde (bij ons vierde) befchouwing, met vereischte bekorting.

„ *Die arme menschheid! — hoe gaat het haar?* Dus vraagden en zuchteden tevens zij allen, welken de groote zaak van hun geflacht aan het hart lag, zoo veel ik weet, te allen tijde. Vol hoop op eenen beteren toeftand trad elk geflacht onder de menfchen op, maar ftapte het ook bedrogen weder af. Gedurig ftonden er lieden op, welke, als valfche Profeten, een Hemel

mel op aarde, nu onder deze, dan onder geene (gene) benaming, voorspelden. Hunne voorspellingen bleven altoos onvervuld. Scheen het somwijlen ook al werkelijk éens, als zou het menschdom in eenen, aan alle kanten voor hun zeer geschikten, toestand geraken, het bleef toch aan het slot altoos bij zulk eenen schijn; en algemeene verlichting, algemeene verbetering, algemeene veredeling, en algemeene gelukzaligheid, bleven altoos slechts een gouden droom.

„ Alles, wat er, te dezen opzigte, ja! nog wel eens gebeurde, was, dat het hier en daar op de Aarde somwijlen lichter, zedelijker en vrolijker werd —. En daar moest dan ook al spoedig weder dit zegelied geheel zwijgen. Het gelukte den priesteren van het akelig bijgeloof —. Een enkele rampzalige oorlog —. De edele stam van waarlijk menschelijke en lofwaardige regenten stierf uit —.

„ Zoo verre wij de geschiedenis kennen, (en zou het daar, waar wij ze niet kennen, ook wel anders geweest zijn?) heeft ons geslacht het lot gehad, dat het zich nu verhief, en dan weder daalde, — nu voorwaarts, dan achterwaarts ging, en dan daarbij nog altoos maar gedeeltelijk —. Offchoon in sommige gedeelten der wereld, waar de menschen te voren traag en vadzig van geest, en woest van zeden waren, en met hunne zinnelijke genietingen zich niet ver boven het dierlijke verhieven, thans de wetenschappen bloeijen —, zoo is echter, onder andere hemelstreken, het geval juist weder tegenovergesteld —.

„ De gedurige afwisseling van rijzen en dalen zou ik verdragelijk vinden, wanneer het menschdom door elken val weder hooger ware gerezen, — maar het gaat hier en heden voorwaarts, daar en morgen achterwaarts.

„ Neen! daarmede kan het voor het menschdom niet afgedaan zijn. En (er) moet toch eenmaal, in 't algemeen ten minste, iets goeds, van en uit hetzelve, worden —. Het is toch niet aan zichzelve overgelaten, maar

maar deszelfs zaak is de zaak van God, de heiligste zaak van God op deze aarde!"

"— *God, de regeerder der zedelijke wereld, is ook haar bestierder. Zoo zeker als Hij dat is, en zoo zeker als er van het menschdom, in 't algemeen, nooit iets volkomens op deze aarde werd, wordt en worden zal, zoo zeker moet er voor de menschen ook nog eene tweede wereld zijn.*"

Davids waarschuwingen, toepasselijk voorgedragen in eene Leerrede, over Ps. II. 10—13. op den Bededag, 5 Julij l. l. door M. GLASBERGEN, L. Z. *Roomsch-Catholijk Priester en Pastoor bij de Bisschoppelijke Clerefie, te Amsterdam. Aldaar, bij* Geysbeek & Comp. *In gr.* 8vo. 25 *Bl. f* :-8-:

Leerrede over de Pligten van Onderdanen jegens de Burgerlijke Overheid, door J. M. SCHRANT, *Pastoor te Bovenkarspel. Te Amsterdam, bij* B. J. Crajenschot. *In gr.* 8vo. 69 *Bl. f* :-12-:

Wij hebben bij verschillende gelegenheden onze vreugde betuigd over eene soort van wedijver, tusschen verschillende godsdienstige genootschappen in ons vaderland, in bekwaamheid, maar vooral in zucht, om eendragt, liefde tot den Koning, en alle waar patriotismus aan te moedigen.

Nevens den bekwamen SCHRANT, treedt hier een Pastoor der Bisschoppelijke Clerefie op, om deze heugelijke waarheid hoe langs zoo meer te staven.

Zijne leerrede is wel niet in den allernieuwsten vorm. Zij heeft nog te veel van dat gesnipperde, waarbij de eenheid en de geregelde afloop, in meest alle vroeger uitgegeven predikatiën, lijdt. Wat dit vormelijke betreft, durven wij den Heere GLASBERGEN de nadere beoefening dier schoone voorbeelden van kansel-

wel-

welsprekendheid aanbevelen, met welke hij toont niet onbekend te zijn. Zijn stuk bestaat uit drie hoofddeelen, welker eerste, aan de verklaring van den tekst gewijd, wel eenigermate de houding heeft van eene korte, op zichzelve staande, leerrede; het tweede brengt een en ander over op de gelegenheid des dags; en het derde is, benevens eene korte aansporing, het gebed zelf. Voor alles, echter, gaat eene inleiding, die, wel en warm gesteld, het bedoelde oogpunt reeds terstond aangeeft. Wat nu de verklaring betreft, de Leeraar schijnt in den psalm eene soort van dubbelen zin aan te nemen, die, evenwel, eigenlijk en eindelijk doelt op den Messias, en zijne vervulling heeft gehad, zoo wel in den persoon, als in de kerk, van Jezus. Zijne nadere ontwikkeling is wijders eenvoudig en gezond; en de hoofdinhoud der preke komt hierop neêr: A. Het gebeurde sedert vijf maanden moet Vorsten en volken voorzigtigheid leeren. B. Het moet allen ter opwekking zijn, om den Heer met vreeze te dienen, en zich met beving te verheugen. C. Het moet allen ter aansporing zijn, om de tuchtleere aan te nemen, uit aanmerking van het verschrikkelijke der getergde geregtigheid Gods, en het onuitsprekelijk heilaanbrengende zijner goedheid en ontferming. — Ten voorbeeld strekke het volgende uit afdeeling B.

„ Eene overwinning, hoe luisterrijk ook, blijft altoos het geschenk van een' God, die tegen de menschen vergramd is. Inderdaad, welk een schouwspel levert ons die, waarover wij ons thans verheugen, en die de vlakte van Braband immer gedenkwaardig zal maken? — Zestig duizend menschen mogelijk van weerszijden gesneuveld, behalve zoo vele verminkten, dit moge een bij het menschenslagten groot geworden veldheer als niets achten, zoo hij slechts voor dien duren prijs de overwinning kon koopen, ons schijnt zoodanige zege, hoe schitterend anderzins, in rouwfloers gekleed; zij doet onze dankzeggingen bij den Allerhoogsten gepaard gaan met de droefheid der menschelijkheid en des gods-

 dien-

dienstes, en vermengt onze vreugdetranen met die van diepen rouw en bitter leedwezen, over den dood van zoo velen onzer vrienden en magen, van zoo vele dierbare landgenooten en dappere helden, die hun leven ten dienste van Vorst en vaderland veil gaven; ja van onze vijanden zelfs, die het slagtoffer werden van toomelooze heerschzucht en droevige verleiding. Hemel! wat doet men niet, om het leven van een eenig mensch, ware het mogelijk, te behouden? en, wij zouden niet geroerd zijn, bij die duizenden opeengestapeld, die het moorddadig lood en alvernielend zwaard in weinige oogenblikken deden vallen als koornhalmen voor de zeisfen des maaijers! — Welke triumfbogen, welke eerezuilen zouden wij kunnen oprigten, op een slagveld doorweekt van menschenbloed, overdekt met lijken, bezaaid met vaneengescheurde en verstrooide ledematen, de ontzaggelijke gerigtsplaats, waarop de Almagtige over duizenden het vonnis des doods ten uitvoer bragt, in ieder van welken de kerk een lidmaat en elk onzer eên' Christen, een' medebroeder betreurt?" —

Wie leest dit niet met genoegen, als een blijk, dat het licht der letterkundige beschaving en der waarheid zich aan alle gezindheden in ons vaderland mededeelt?

No. 2 is eene omwerking en uitbreiding eener gewone voordragt voor 's mans gemeente. Zij draagt alle blijken van bekendheid zoo wel met de beste uitleggers der H. S. en met de grondtaal zelve, als van gezonde redenering, en mag, hierom, een nieuw bewijs der bekwaamheid van den waardigen Herder heeten. De behandeling van den tekst is uitvoerig en onderhoudend. Wij misten echter eene aanmerking, die — meenen wij, door MICHAELIS in zijn *Mozaïsch Regt* aan de hand gegeven — nog meer licht over de juistheid en vernuftige wending van 's Heilands gezegde verspreidt. Zij is, dat de schatting aan den tempel in eene bepaalde munt werd betaald; en dat dus het betalen van een ander, vreemd stuk geld niet was „ een brengen des schatpennings, aan Jehova verschuldigd,

aan

aan eenen ander," niet was „ het huldigen van dien ander in Jehova's plaats." Eigenlijk was ook Jezus antwoord, in ons oog, meer ontwijkende, en is de lof, aan den inhoud, als zoodanig, hier toegezwaaid, (mogen wij het zeggen) misschien breed genoeg; omdat dezelve, ja wel alles, maar toch zeer onbepaald, bevat, wat de Christen, als burger, heeft in het oog te houden; dit, namelijk, van de overheid alle onderwerping te betoonen, die slechts niet strijdt met den wil en het gebod van God. De Heer SCHRANT, echter, vindt in het (voorzigtiglijk) bevestigende van des Heilands antwoord, gevoegd bij de omstandigheden, de aangifte van zijn betoog; dat hij daarna uitvoeriger staaft met verscheidene plaatsen uit de brieven van Paulus en Petrus, om het eindelijk in onderscheidene bijzonderheden toe te passen. Ook deze bijzonderheden hebben elk eene Apostolische uitspraak aan het hoofd; en wij zien hier dus het gezag der H. S., als ook van vele, vooral in de Roomsche kerk zoo zeer geëerbiedigde Vaders, met dat des gezonden verstands vereenigd, om den onderdaan eerbied jegens den Vorst, getrouwe voldoening aan alle 's lands lasten, hartelijke voorbiddingen voor de hooge overheid enz. in te boezemen, en zulks in weerwil van allerlei bedenkingen, die men tegen eens Prinsen regt van regering, zijne handelwijze, zijnen verschillenden godsdienst zou kunnen maken. Het slot is eene spraakwending aan den Vorst, als uit naam der gemeente; en deze zoo hartelijk, zoo warm, als van den welsprekenden man mogt gewacht worden.

Wij hopen geene nadere opgave te behoeven, om te doen zien, dat de Pastoor zich nieuwe aanspraak op hoogachting heeft verworven; dat hij, inderdaad, met alles voordeel weet te doen, om nuttige waarheden ingang te verschaffen; dat hij in allen opzigte het goede wil, en alle aanmoediging verdient, om, door middel der penne en drukpers, den kring zijner nuttigheid te verbreeden. Wij geven ditmaal geen staal, omdat 's

mans

mans schoone schrijfstijl reeds bekend is, en het min bekende ons boven tot wat meerdere ruimte noopte.

Onderwijs in den Godsdienst, of Handleiding ter beantwoording der Vragen, voorkomende in het Onderwijs van de Heeren A. LEDEBOER *en* W. DE ROO, *ten dienste der Leerlingen, naar dien leidraad onderwezen wordende. Door* J. A. OOSTKAMP. *Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes, *en te Zwolle, bij* Clement, *enz.* 1814. *In gr. 8vo.* 259 *Bl. f* 1 - 14 - :

De wel eerw. zeer gel. Heeren ROOSENDAEL, Predikant te *Dalfzen*, en FORTUIN, Predikant te *Zwolle*, geven aan dit *Onderwijs* het vereerend getuigenis, dat zij er niet alleen niets strijdigs in vonden met de Formulieren hunner Kerk, maar ook, dat zij hetzelve *met vermaak* gelezen hebben. Het *Vraagboekje* op den titel gemeld, door de Heeren LEDEBOER en DE ROO in der tijd uitgegeven, was oorspronkelijk opgesteld, niet, zoo als wij onlangs ergens gemeld vonden, door wijlen Prof. BONNET, maar (als wij voor het minst wel onderrigt zijn) door de Echtgenoote van dien Hoogleeraar, en maakte, tijdens de uitgave, een' goeden opgang; terwijl het, op een aantal plaatsen, het onderwijs naar den HELLENBROEK bijna geheel verdrong. De Uitgevers voegden er, bij verschillende latere uitgaven, een aantal *onbeantwoorde* vragen bij; deze doorloopende Handleiding geeft voor alle die vragen het antwoord, zoodat nu een leerling, die een weinig oordeel gebruikt, in alles geholpen is. Wij meenden, dat het boekje van LEDEBOER en DE ROO reeds had uitgediend, en bijna overal op zijne beurt nu door andere verdrongen was, en dat alzoo gezegde Heeren ROOSENDAEL en FORTUIN misschien de éénigen wel konden zijn, tot welker *vermaak* de Heer OOSTKAMP dezen arbeid alsnu nog verrigt had;

had; maar het Voorberigt meldt ons, dat het Vraagboekje nog aanhoudend in *vele* Hervormde Gemeenten gebruikt wordt; met hetzelve ſtaat de Handleiding in verband, en zal volkomen aan het oogmerk voldoen kunnen. Die zich aan de vragen houdt, zal met de antwoorden te vreden zijn; en, bij het goed gebruiken van dit werkje door den leerling van het gezegde *ſurrogaat* van Vader HELLENBROEK, zal vrager en antwoorder telkens het *vermaak* hebben van een prijsje te kunnen geven of ontvangen. Alzoo verdient de Heer OOSTKAMP dankzegging en lof.

J. L. EWALD, *over de uiterlijke Kanſelwelſprekendheid, uit het Hoogduitsch, met breedvoerige Aanteekeningen, door* J. CLARISSE, *Meester der vrije Konſten, Doctor, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, enz. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1814. *In gr.* 8vo. *VIII en* 396 *Bl. f* 2-12-:

De Hoogleeraar CLARISSE, naar een handboek tot leiddraad bij zijne lesſen over de uiterlijke Kanſelwelſprekendheid aan de *Harderwijkſche* Hoogeſchool omziende, las het boekje, door den beroemden EWALD over die ſtoffe geſchreven, en beſloot, hetzelve als tekst te bezigen, waarbij hij zijne aanmerkingen en leeringen over die ſtoffe gevoegelijk kon aanſluiten. Dus verſcheen dit boek, geenszins eene bloote vertaling, maar meer dan ter helfte een oorſpronkelijk werk — in den volſten zin van dat woord — de ſlotſom der ondervinding van onzen beroemden Hoogleeraar in dat vak, en een waarlijk *klasſiek* geheel, waarin zich het vuur en de talenten van EWALD met de bekwaamheid, ongemeene belezenheid, diepe geleerdheid, fijnen ſmaak en ſcherpzinnigheid van CLARISSE paren, die datgeen in *bijzonderheden* heeft uitgewerkt, hetwelk zijn voorganger in 't *algemeen* had geſchetst.

De

De opgave van den inhoud is zeer moeijelijk, daar vooreerst EWALD zelf niet zeer *methodisch* gefchreven heeft, ten andere de *Nederlandfche* bewerker in zijn kort voorberigt betuigt, „ in geen eigenlijk gezegd ftelfelmatig onderwijs te hebben willen treden, maar aanleiding te nemen tot vrije aanmerkingen," en het eindelijk aan eene verdeeling door hoofdftukken, alsmede aan eene opgave van den inhoud ontbreekt, en men de éénige rustpunten in 32 paragrafen (zonder opfchriften) vindt, hetgeen ons voorkomt een dier weinige gebreken te zijn, welke dit anders zoo keurige werk ontfieren. — Wij zullen echter, om het gewigt der zake, beproeven, eene korte fchets van het geheel te geven.

Na een § over het gewigt, en zeven over den aard der welfprekendheid, of eigenlijk over den invloed van het innerlijke op het uiterlijke, en omgekeerd, — waarbij de Vertaler, in zeer omftandige bijvoegfelen, de gegevene wenken, bepaaldelijk voor den Kanfelredenaar, uitbreidt, — gaat EWALD over tot de voordragt van den *Godsdienstleeraar.* Hij keurt tot eene goede voordragt noodzakelijk: 1. *oefening der fpraakwerktuigen*, tot juistheid en verftaanbaarheid; 2. *vorming der ftem*, tot fterkte en buigzaamheid; 3. *oefening in de uitfpraak of Declamatie*, om den regten toon en nadruk te treffen; 4. het *aanwennen eener goede*, en ontwennen eener verkeerde, *houding;* 5. gewoonte eener *gepaste beweging van het gelaat en de handen.* Hierbij moet *vaardigheid* in dit alles, en *tijdige verplaatfing in de vereischte gewaarwording* komen.

Eer de Schrijver deze ftukken elk afzonderlijk behandelt, fpreekt hij over het *doel*, de *belangrijkheid*, de volftrekte *noodzakelijkheid* eener goede voordragt; betoogt, dat ieder Godsdienstleeraar, gelijk elk openbaar Redenaar, verpligt is, zich daartoe te *vormen;* wederlegt de tegenwerpingen, daartegen uit „ het gewigt der „ zaken op zichzelve," den „ verftandelijken, boven„ zinnelijken aard van den Godsdienst," en „ het „ voor-

„ voorbeeld van goede Predikers" ontleend. (CLARISSE heeft hier eene nuttige uitweiding, over het gebruik van het woord *zinnelijk* in de school van KANT; en omtrent het *voorbeeld* van geachte Leeraars, 't welk tegen de kunstmatige vorming zou getuigen, brengt hij Vader HINLOPEN te berde. Over 't algemeen vindt men in zijne aanteekeningen zeer vele vaderlandsche voorbeelden, ten goede en ten kwade; de laatste nogtans, gelijk men van den beschaafden man verwachten kon, nimmer met bijvoeging van namen.) Hierop wordt over de *verstaanbaarheid*, als eerste vereischte eener goede voordragt, gehandeld. (De Vertaler zendt echter nog drie regelen, als onmisbare vereischten voor den Prediker, vooraf: „ vertegenwoor„ dig u, *wat*, *tot wie*, en *in welke betrekking* gij „ spreekt.") Hierover wordt uitvoerig, en, volgens gewoonte, voortreffelijk uitgeweid. Deze voorbereidende lessen loopen van § 9—14.

Daarna tot bijzonderheden nopens het eerste stuk (*oefening der spraakwerktuigen*) (§ 15 en 16) overgaande, heeft onze Hoogleeraar, in plaatse der *Duitsche* voorbeelden van zijn origineel, *Hollandsche* van eene verkeerde uitspraak gegeven, die meestal grappig genoeg zijn, en uit alle oorden van ons Vaderland, waar de tongval van de taal des beschaafden omgangs afwijkt. Ook andere wanstaltigheden, zoo als „ *wieve* (*lieve*) *Toe*„ *hoorders*, — het *snot* en *besnuit* der Leerredenen," enz. worden aangehaald. (Maar, al klinkt dit nog zoo mal, het is somtijds een natuurlijk gebrek in de tong, welks afwenning bijna ondoenlijk is; en elk Student is geen DEMOSTHENES.) Ook wordt het behoorlijk zetten van de *onderscheidingsteekens*, de *volmondigheid*, enz. bij den *Commentator* niet vergeten.

Het tweede stuk loopt over de *stemvorming*. (§ 17—21.) EWALD behandelt dit meer of min muzikaal, (de kunsttermen worden door den Vertaler opgehelderd) spreekt over de *borst*- en *hoofd-stem*, de *economische verdee-*

deeling der stem over de geheele zinsneden, *en over de geheele Redevoering.*

De *Declamatie*, als het derde vereischte der voordragt, (§ 22—27) wordt daarna afgehandeld, en daarbij in eene aanmerking van onzen geleerden Landgenoot vooral op *langzaamheid* (doch binnen behoorlijke palen) aangedrongen. *Natuurlijkheid* wordt, als voornamelijk onmisbaar, ten sterkste aanbevolen, en daarbij door CLARISSE vele voorbeelden te berde gebragt. Hij weidt ook, bij gelegenheid van een gezegde van EWALD, over het *memoriseren* uit, aan 't welk hij boven het voor de vuist prediken en het voorlezen verreweg de voorkeur geeft, ja bij uitsluiting aanprijst. — De Vertaler vergunne ons hierop de volgende bedenkingen: Verwart hij niet te veel het drooge, stipt letterlijke voorlezen der *Engelschen* met die manier, welke thans vrij algemeen in ons Vaderland plaats heeft, waarin men, de leerrede voor zich hebbende en van tijd tot tijd inziende, voor 't overige noch in stem, noch in houding, noch in gebaren te kort schiet? Op die wijze toch vervallen alle zijne, uit den toeloop der *Methodisten* boven de *Anglicanen* ontleende, bewijzen. En wat de voorbeelden van DEMOSTHENES en CICERO betreft, de welsprekendheid in Volksvergaderingen en Regtbanken bij de Ouden verschilde hemelsbreed van die des Kansels bij ons. Dáár *moest* nu en dan hartstogt, vurige, ziedende hartstogt *heerschen*. Dáár was schelden zelfs niet uitgesloten. (Men zie slechts het meesterstuk der oude welsprekendheid, de Redevoering van DEMOSTHENES *voor de Kroon*, en die van CICERO tegen VERRES, ANTONIUS, en voor MILO.) Men mogt er luid weenen, enz. Alle zoo vele blijken, dat *drift* dáár, gelijk *bedaarde rede* hier, den boventoon sloeg, en dus zeer wel iets *hier* kan geoorloofd zijn, hetgeen *daar* niet te pas kwam. Dan, al ware dit zoo niet, zoo zouden wij nog vragen: Brengt het letterlijk, of bijna letterlijk, *memoriseren* niet zekere onvermijdelijke stijfheid aan, die juist voor de

na-

natuurlijke, ongedwongene uitvoering, vooral voor de uitboezeming der hartstogten, nadeelig is? Wij hebben ten minste een' zeer achtingwaardig, verstandig' en geleerd' Kanselredenaar gekend, die zijne preken woord voor woord van buiten leerde; en zijne voordragt was ook keurig, net, onberispelijk, wat den vorm aangaat, maar — zielloos. De Hoogg. CLARISSE heeft zoo iets zelf wel gevoeld; (bl. 222.) maar wij vreezen, dat de klip, in weêrwil zijner waarschuwing, moeijelijk te vermijden is. En wanneer wij nu de ondervinding raadplegen, zoo zal niemand ontkennen, dat de geestelijke welsprekendheid in de twintig of vijf-en-twintig laatste jaren met reuzenschreden is vooruitgegaan: en is niet juist in dien tijd het lezen (of liever inzien) der leerredenen zoo algemeen geworden? De goede Prediker van den ouden tijd, vele anderen in landgemeenten, wier éénige verdienste bij de gapende boeren het fiksch opzeggen (zonder preek of schets voor zich) uitmaakt, staan aan de eene zijde; een VAN DER PALM, een SIEGENBEEK, een STUART, om nu slechts eenige starren van de eerste grootte te noemen, aan de andere. En moet men dan deze volstrekt afkeuren, gene uitsluitend aanbevelen? Het zij verre, dat wij den Prediker, die deze zwarigheid te boven komt, en — zonder te veel tijdverlies voor zijne studie — eene *goede* leerrede *goed* uit het hoofd *declameert*, niet op een' hoogen trap zouden plaatsen. Maar vergeldt de uitwerking, na alle de gegevene voorbeelden, het bijna onmisbare tijdverlies wel? — Onze Lezers mogen dezen uitstap verschoonen. Wij keeren tot EWALD terug.

De nadeelen eener *slaafsche navolging*, — het vermijden van *eentoonigheid* en *gelijktoonigheid*, — het belang, om eenen *hoofdtoon* voor zijne leerrede te kiezen, van welken men niet, dan door verandering van onderwerp, moet afgaan, — het nut der *pauzen* op geschikte plaatsen in de leerrede, (waarbij CLARISSE twee regels uit HAMLET, en twee uit een ander

Treurspel, maar zekerlijk niet uit J. SIMONSZ. DE RIJK, waarin geen Koning voorkomt, aanhaalt;) deze onderwerpen worden achtervolgens afgehandeld. Eindelijk beschouwt men de *juistheid* (de bijzondere, aan elk woord, elke uitdrukking, verbondene toon) der Declamatie. Zeer schoon, menschelijk en dichterlijk schoon, draagt EWALD de noodzakelijkheid voor, om zijn gevoel, zonder hetwelk alle kunst dood en koud is, te verfijnen en te veredelen, door poëzij, door muzijk, vooral door vriendschap en liefde. Zonder uitzondering, en naar ons gevoel met het volkomenste regt, ontzegt hij elkeen', die dit hoogere, edeler gevoel der menschheid mist, die meer rekenaar, passer en meter is, den predikstoel; minder gestreng nog dan SHAKESPEARE, die elk, wien de muzijk niet kon roeren, voor een gevaarlijk mensch verklaarde.

Na nog iets, over de declamatie der bijzondere deelen van eene openbare redevoering, gesproken te hebben, (de Vertaler voegt daarbij een gepast woord over het gewone rammelen der formulieren, en deelt regelen over het opgeven der gezangen mede) gaat de Schrijver over tot zijn vierde stuk, (§ 28.) de *regelen eener goede houding*. Deze zijn, in vergelijking der overige, slechts kort, en konden dit ook zijn. Het is moeijelijk, hieromtrent veel in bijzonderheden te treden, zonder de regten der vrije Natuur te na te komen. Naar het ons voorkomt, worden er ook in het vijfde stuk, over *gelaat en gebaren*, (§ 29—32.) te veel eigenlijk gezegde regelen opgegeven. Vooral omtrent de *gelaatstrekken* iets voor te schrijven, komt ons bijna ondoenlijk voor: bij den goedgestemden redenaar, die alle de voorheen opgegevene regelen behartigt, zal ook het gelaat wel *die* plooi aannemen, welke voor het oogenblik meest gepast is; en voor een' ander' zijn toch alle regelen overtollig. EWALD heeft zich hier wijsselijk van bijzonderheden onthouden: de bijgevoegde van onzen Hoogleeraar komen ons te uitvoerig voor,

bij

bij mindere doelmatigheid. Hier is het wel vooral: *Natura optima magistra.* Eenige regels omtrent de *gebaren* zijn niet kwaad; fchoon ook deze, onzes inziens, te wijdloopig zijn, en te veel in het kleine loopen. Opgave van *afwijkingen van de Natuur*, of van verkeerde gewoonten, zonder bepaling, dat b. v. *terug gebogene armen het voorledene, eenigzins omhoog geheyene de toekomst uitdrukken*, zouden misfchien beter aan het oogmerk voldoen.

Hoe gering, echter, zijn die kleinigheden, welke ons — en ook ons flechts *individueel*, daar wij niemand ons oordeel opdringen — in dit werk minder behaagden, bij den grooten rijkdom aan voortreffelijke lesfen, aan veelbevattende wenken, en den fchat van oude en nieuwe dingen, dien de Hoogleeraar daarin uitftort! — Overal toont hij zich als den verftandigen, gemoedelijken, *liberalen* Godgeleerde, dien hij elders zoo wel heeft weten te fchetfen. Met verfmading der vooroordeelen van fommige bekrompene zielen, keurt hij de navolging van den Tooneelfpeler door den geestelijken Redenaar, en dus ook het bezoeken van den Schouwburg door dezen, (wel te verftaan in edele ftukken, en flechts tot verheffing van den geest) niet geheel af. (Bl. 361.) Men ontdekt nergens een fpoor van uitfluitenden fektengeest, maar overal den echten, milden, Christelijken zin. Mogt de verdienftelijke man, in de loopbaan, die hij nu weder aan *Hollands* luisterrijke Hoogefchool is ingetreden, veel nut voor anderen ftichten, en genoegen voor zichzelven vergaderen!

Beknopt Handboek der Scheikunde, voor ongeoefenden en voor hen, die alleen een algemeen denkbeeld van deze wetenschap trachten te verkrijgen. (Naar het Hoogduitsch.) Door P. VAN WERKHOVEN, *Apotheker te Utrecht. Tweede en zeer vermeerderde Druk. Te Utrecht, bij* S. Alter. 1815. *In gr. 8vo. XVI en* 483 *Bl. f* 4-:-:

Deze tweede uitgave ſtrekt ten bewijze, dat dit Handboek een goed onthaal bij onze Landgenooten ontvangen heeft. Ook bezit het inderdaad vele verdienſten, welke het boven ſoortgelijke werken aanprijzen. Het is beknopt, vrij volledig, geeft, door gepaste aanhaling der beste Schrijvers, den Lezer eene gemakkelijke handleiding tot verdere kennis, en bevat eene reeks eenvoudige en zeer leerzame proeven, vooral geſchikt voor hem, die het mondelijk onderrigt mist, en hierdoor aanleiding vindt zichzelven te oefenen. Daarenboven wint het deze uitgave boven de eerſte in volledigheid, en is verrijkt met alle, of ten minſte de voornaamſte, ontdekkingen van latere dagen; waartoe de verdienſtelijke Vertaler het zijne ruim heeft bijgedragen.

Om deze goede hoedanigheden, is het dubbel jammer, dat men deze tweede uitgave, behalve vermeerderd, niet tevens *verbeterd* noemen kan; daar het dezelve aan drie voorname eigenſchappen ontbreekt, die men, vooral in een handboek, dat voor *ongeoefenden* beſtemd is, ongaarne mist; namelijk, aan *orde*, *duidelijkheid*, en aan *naauwkeurigheid*. Orde en eene geleidelijke voordragt zijn in dit werk verre te zoeken; iedere afdeeling ſtaat als op zichzelve, en in de behandeling der voorkomende zaken ſchijnt de Schrijver geene andere regelmaat gevolgd te hebben, dan zijne luim en den toevalligen voortgang zijner gedachten. De koolſtof, b. v., ſtaat tusſchen de dampkringslucht en het

het water, beide zamengestelde ligchamen; dan volgen de zwavel en phosphorus, die men nog niet met genoegzame reden uit den rang der grondstoffen schrappen kan; dan wordt de reeks der brandbare ligchamen wederom afgebroken door de loogzouten en aarden, welke latere, en hier zelfs vermelde, ontdekkingen als geoxydeerde stoffen hebben leeren kennen, en die dus eene plaats na de metalen vorderden; op welke laatste nu de zuren vrij ongeschikt volgen, en gansch geenen geleidelijken overgang tot de behandeling der bewerktuigde ligchamen maken. Deze manier geeft natuurlijk telkens aanleiding tot herhaling, voorstelling van nog niet behandelde zaken als reeds bekend, enz.

Even ongeregeld is de voordragt der eigenschappen, en der verhouding van de ligchamen onder elkander. B. v., onder de eigenschappen der warmtestof, wordt de uitzetting der ligchamen door dezelve almede het laatst behandeld, daar zij, als de algemeenste en meest bekende werking dier stof, vooraf diende te gaan; — § 83 wordt, zonder eenige aanleiding of verdere verklaring, van den verschillenden aard der zonnestralen gewaagd; — § 98 wordt over de bestanddeelen der dampkringslucht gesproken, § 114 en § 118 weêr, en telkens op eene andere wijze; — § 119 wordt de zuivere, uitgegloeide houtskool verward met de gewone; — § 148 wordt over de vermoedelijke bestanddeelen van de zwavel gesproken, voordat men nog weet, wat zwavel is; — § 160 en 162 vindt men onnoodige herhalingen; — § 169 en volgg. worden de eigenschappen en de middelen ter verkrijging der potasch, op eene wonderbaarlijke wijze, vermengd; de *soda*, daarentegen, wordt veel geregelder afgehandeld; — van de moeijelijke smelting en van de kristallisering des kalks wordt, § 186, in éénen adem gesproken; — nadat de metalen eene poos scheikundig beschouwd zijn, worden zij, § 247, historisch beschouwd; daarop worden dan weêr eenige scheikundige eigenschappen opgegeven; terwijl men tusschenbeiden herinnert, dat sommige eigenschappen allen metalen ge-

meen zijn, maar dat elk derzelven ook bijzondere heeft. Deze voorbeelden zullen genoeg toonen, dat de manier van behandeling niet zeer logisch is. Ook zal niemand, gelooven wij, de verdeeling der zuren goedkeuren, in *zuren, welker grondstof bekend is*, in *zuren, welker zamenstelling nog onbekend is*, en in *zuren, welker eigenaardig bestaan nog raadselachtig is*; deze laatste toch kunnen nimmer eene afzonderlijke soort uitmaken.

Dat het dit Handboek ook dikwijls aan *duidelijkheid* ontbreekt, zouden wij door zeer vele voorbeelden kunnen aantoonen. Wij willen er, kortheidshalve, slechts een paar bijbrengen. § 59. *De verbinding van twee ongelijkaardige ligchamen met derzelver veranderde grondmenging tot een gelijkaardig geheel noemt men oplossing.* § 550. *Men beschouwt haar* (de kamfer) *uit dien hoofde als eene zamenstelling, in welke de evenredigheid van de waterstof en zelfs van de zuurstof en die van de koolstof geringer is, dan in de vlugge oliën.* — Ook is, denkelijk door eene drukfout, bl. 71, de volgende zinsnede chemisch ongerijmd: *terwijl* enz. *de warmte- en lichtstof worden afgescheiden en door de verhitting der vlugge deelen als rook ontwijken*; dit zal wel moeten zijn, *de vlugge* enz..

Eindelijk, wij vonden vele, en daaronder nog al aanmerkelijke, *onnaauwkeurigheden*. Dikwijls worden *stellingen* als *gevolgen* van 't voorgaande voorgedragen; b. v. § 40, § 77, proef 22, bl. 63 enz.; — § 21 wordt de deeling in gelijkaardige deelen min naauwkeurig *afscheiding* genoemd: als *scheiding* ontleding is, kan afscheiding niet wel iets beteekenen, minder dan ontleding; — § 68 is de bepaling der warmtestof geheel vergeten; — § 73 worden eerst *alle* ligchamen aangemerkt als onderworpen aan de wet der uitzetting door de warmte; vervolgens wordt er gesproken van *eenige weinige* ligchamen, die daaraan niet onderhevig zijn; en, nadat men hier *alleen* het water als voorbeeld heeft aangebragt, zegt men, dat *andere* uitzonderingen slechts schijnbaar zijn; — § 76 moest zijn, $T = \frac{M\,T + m\,t}{M + m}$; —

§ 123 wordt *stellig* gezegd, dat de stikstof koolstof oplost; en § 142, dat zulks nog niet bewezen is; — § 166 is de voornaamste eigenschap der alkaliën, hunne overwegende verwantschap namelijk tot de zuren, geheel over 't hoofd gezien; ook wordt de *magnesia* zeer ongepast hare plaats onder de alkaliën geweigerd; — § 352 wordt eerst van drie, en naderhand maar van twee arsenik-oxyden gesproken; — § 575 wordt de looistof *oplosbaar* genoemd in alkohol, en § 540 *onoplosbaar*. Dergelijke onnaauwkeurigheden moeten den eerstbeginnenden noodzakelijk verwarren, en benemen dit werk veel van zijne waarde.

Bl. 52. reg. 4. leze men *toeneemt* voor *afneemt*; bl. 385. reg. 4. *Japan* voor *Java*.

Karaktermatige Beschrijving van het bijzonder leven en gedrag van NAPOLEON BUONAPARTE, *alsmede zijne handelwijs omtrent vreemde Mogendheden; met eene menigte geheime Anekdoten, betreffende de verschillende Hoven van Europa en de Fransche Omwenteling. Door* LEWIS GOLDSMITH. *Naar de derde Engelsche Uitgave. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. *In gr. 8vo. II Stukken, van XXXII en* 125, *en van* 166 *Bl. f* 3-:-:

Sedert den troonsafstand des Dwingelands in 1814, of liever sedert onze omwenteling in 1813, zijn hier te lande eene menigte geschriften bekend geworden, die hetzij in *Engeland*, *Duitschland*, of nu zelfs in *Frankrijk* waren uitgekomen, en zijn openbaar en bijzonder leven ten onderwerp hadden. Velen derzelven zijn nameloos, en verdienen dus weinig als echte bronnen voor de Geschiedenis te worden aangemerkt: anderen, daarentegen, die den naam hunnes Schrijvers aan het voorhoofd dragen, zijn naar die mate geloofwaardig, waarin men aan dezen zoo wel de ge-

legenheid onderstellen kan, om de waarheid te kennen, als den wil, om dezelve onvervalscht te melden. Onder deze Schrijvers schijnt de Heer GOLDSMITH, althans wat het eerste betreft, eene vrij aanzienlijke plaats te bekleeden. Door BUONAPARTE met het opzigt over een *Engelsch* dagblad te *Parijs*, de *Argus*, gelast, had hij de schoonste gelegenheid, verscheidene der toenmalige raddraaijers (die ook thans weder eene zoo schandelijke rol spelen) te leeren kennen; maar aan de andere zijde werd hij door BUONAPARTE beleedigd, het schrijven van zijn dagblad hem ontnomen, ja hij zelf in een' ellendigen kerker geworpen. Bevel bekomen hebbende, om naar zijn vaderland te vertrekken, werd hij te *Dieppe* van het schip, waarmede hij reeds onder zeil was, teruggeroepen, moest weder naar *Parijs* keeren, en, daar hij zonder eenig beroep was, werd hij hier Notaris en beëedigd Translateur. Als zoodanig had hij ongetwijfeld zeer goede aanleiding, verscheidene hoogstbelangrijke stukken te leeren kennen: maar, of de mededeeling daarvan volkomen eerlijk zij, en, of de zeer natuurlijke haat tegen den Dwingeland, zijnen vervolger, niet somtijds zijne pen bestuurd, en hem zelfs overdrijvingen hebbe doen ter nederzetten, dit zijn vragen, wier beantwoording ons voor het tegenwoordige niet zal bezig houden. Veel, zeer veel, wordt hier gemeld; wij mogen uit de overeenkomst van het door GOLDSMITH ternedergestelde met het door ons zelv' ondervondene gerustelijk zeggen, dat er ook veel *waarheid* gemeld wordt: doch andere feiten zijn zoo buitensporig, dat het ons onmogelijk voorkomt, dat de tirannij zich tien jaren zou hebben kunnen staande houden, wanneer die echt waren; b. v. dat geen gewond *Franschman* ooit van het slagveld wordt weggedragen, maar, indien de heelmeester hem tot verderen dienst onbekwaam keurt, *door zijne eigene wapenbroeders* omgebragt; en dat men in geheel *Frankrijk* geene *invaliden* vindt, behalve diegenen, welke zich daar vóór BUONAPARTE's bestuur

stuur bevonden. De tallooze ongelukkigen met afgeschotene armen en beenen, die wij *nog* op 's Heeren straten ontmoeten, die in dienst van BUONAPARTE ongelukkig geworden, en met een' bedelbrief afgescheept zijn, wederleggen de wreedheid, die de Schrijver vermeldt, door blijken eener andere, niet veel betere soort van onmeêdoogendheid. De Schrijver zegt: *niet één is ooit* NAPOLEON's *Militaire Commisfiën ontkomen.* Bij gelegenheid van den opstand der boeren in *Rijnland* (April 1813) zeide de *Fransche* Generaal wel: *Il me faut des victimes;* maar niet *alle* beschuldigden werden echter ter dood gebragt, zoo min als bij de zoogenoemde zamenzwering te *Amsterdam* in Februarij. Het is ook niet waarschijnlijk, dat er alle weken drie of vier teregtstellingen van dergelijke Commisfiën plaats hadden, behalve nog velen des nachts.

Dergelijke daadzaken, die *blijkbaar* en handtastelijk overdreven zijn, hebben wij echter slechts in kleinen getale gevonden. Het is, helaas! maar al te waarschijnlijk, dat verreweg het grootste gedeelte der hier geboekte feiten waarheid behelzen; en dan levert zulks een geheel op van een bestuur, waarbij gewis, sedert de vroegste berigten der Geschiedenis, alle vorige regeringen van tirannen en menschenbeulen slechts kinderspel waren, — alleen de heerschappij van zijn' waardigen voorganger ROBESPIERRE uitgezonderd. Hoe is het zielkundig mogelijk, riepen wij menigmaal, onder het beschouwen van dit tafereel, (wat het inwendige bestuur betreft, misschien een der volledigste, die wij nog in onze taal gezien hebben) dat, in de negentiende Eeuw, menschen, *Europeërs*, die op beschaving aanspraak maken, na eens het zoet der vaderlijke regering van eenen LODEWIJK XVIII en de milde heerschappij van regt en wet gesmaakt te hebben, afvalligen worden, om een kind der helle, gelijk NAPOLEON, te huldigen? Slechts één antwoord vonden wij hier op; en dit antwoord gaf ons het boek, door de

de vertooning van eenige karakters, voor welke de menschheid gruwt: *Het zijn Franschen!*

Vooraf gaat, als ter inleiding, een zeer kort overzigt der *Fransche* Omwenteling, in hare drie groote tijdvakken, de *Constituerende en Wetgevende Vergaderingen*, en de *Republiek*, tot op den 18 *Brumaire*. De Schrijver is hier wat al te streng omtrent ROUSSEAU, die, bij al zijnen heilloozen invloed op de Omwenteling, toch niet *in geheel Frankrijk als een slecht mensch bekend was*. Voor 't overige heeft de Heer GOLDSMITH, hoezeer weleer de Schrijver van een werk *over de misdaden der Kabinetten*, door latere ondervinding den geest der *Fransche Revolutie* zeer goed leeren kennen. Rijk is niet alleen deze inleiding, maar ook het werk zelve, aan allerlei *anecdoten*, die ons althans minder bekend waren. Zie hier eenigen derzelven. — De Gemeente van *Parijs* zond, na den 10 Augustus 1792, uit haren eigen' schoot Afgevaardigden tot den Hertog van *Brunswijk*, om over Vrede te handelen. — Toen, in 1797, het *Directorium* de vrijheid der drukpers te *Parijs* niet beteugelen kon, deed het de sterkste dagbladen der tegenpartij in de grensplaatsen van den Staat *herdrukken*, en liet er de nadeeligste plaatsen uit, opdat de buitenlander, die alleen deze *gecastreerde* uitgave kreeg, door de andere niet tot onbedachte stappen zou verleid worden. — Volgens het gezegde van REWBELL, was BUONAPARTE vóór den *Egyptischen* togt reeds voornemens, de Constitutie om te keeren, en daarom was die togt ondernomen, om hem elders werk te geven. — Wanneer, op het laatst van 1799, slechts een BOURBON met 20,000 man in het Westen van *Frankrijk* geland ware, het *Revolutionaire* spel ware uit geweest, zoo deerlijk verward was alles in het vervallen Gemeenebest. Ter kwader ure kwam BUONAPARTE, en nam het roer van den zinkenden Staat op. Er zou toen eene onderhandeling tusschen hem en de BOURBONS hebben plaats gehad; SIEYES zou de kroon aan den jongen (tegenwoordigen)

gen) Hertog VAN ORLEANS hebben aangeboden, of, zoo die ze weigerde, aan Prins LODEWIJK van *Pruisſen*, denzelfden, die even vóór den ſlag bij *Jena* ſneuvelde. BUONAPARTE ſloeg dit niet plat af, maar leidde SIEYES om den tuin, tot hij door zijn toedoen meester van den Staat was. Hij zou zelfs, volgens ſommigen, met toeſtemming der *Engelſche* Regering *Egypte* verlaten hebben, uit hoofde dier onderhandelingen. — In Maart 1801 had BUONAPARTE een plan, LODEWIJK XVIII van den *Franſchen* troon te doen afzien, mits Koning van *Polen* wordende: *Pruisſen* zou door *Holland* ſchadeloos geſteld worden, *Rusland* door een gedeelte van *Turkije*, *Oostenrijk* weder door *Pruisſisch Silezië*, en *Engeland* zou daarvoor *Maltha* behouden, en *Hamburg* en *Bremen* bij *Hanover* gevoegd hebben, of, dit niet verkiezende, met hulp van *Frankrijk*, *Amerika* hebben kunnen herwinnen. LODEWIJK'S weigering deed dit plan ſchipbreuk lijden. — Toen de Generaal LEFÊVRE in 1792 te *Mentz* zijne intrede deed, liet hij de voornaamſte inwoners op een groot plein bijeenkomen, en ſprak hen dus in het *Fransch* en *Hoogduitsch* aan: (hij is een *Elzasſer.*) *Je ſuis venu ici pour vous apporter la liberté, mais ſi vous bougez, je vous enverrai f-f.* — De *Engelſche* Kapitein WRIGHT, die eenige perſonen aan de *Franſche* kust gezet had, en daarop gevangen was, werd door de verſchrikkelijkſte pijnigingen gedrongen, openingen aan de *Franſche* Regering te doen: daar hij dit echter ſtandvastig weigerde, hieuw men hem een arm en een been af, en wurgde hem toen. — FOUCHÉ ſchreef, gedurende de harde maatregelen tegen de *Engelſchen*, dat zij elk, die in *Engelſche* waren gehandeld had, *al ware het vóór de Revolutie geweest*, 6000 francs moesten afvorderen; en dit werd geſtrengelijk ten uitvoer gebragt. Voorts komt deze FOUCHÉ, in de achteraangeplaatſte ſchets der Familie en bewindsmannen van BUONAPARTE, in een veel beter licht voor, dan gewoonlijk, en vooral in de *Geheime Geſchiedenis van het*

Hof

Hof van St. Cloud, geschied is. Men verontschuldigt zijne gruwelen onder ROBESPIERRE niet, doch beweert, dat hij sedert zijn Ministerie onder BUONAPARTE *zeer gematigd* geweest is. Ook LEBRUN, dien wij hier te lande hebben leeren kennen, wordt met lof vermeld, alsmede REGNAULT DE ST. JEAN D'ANGELY. JOZEF en LODEWIJK BUONAPARTE worden zeer geprezen. Van laatstgemelden zegt de Schrijver: „ Een goed, braaf jongman, die wel „ denkt. Ik geloof, dat ieder burger van *Holland* dit „ gevoelen zal bevestigen." Genoegzaam alle de overigen moeten tot het schuim des menschdoms behooren.

Wij hebben een paar fouten tegen de Geschiedenis opgemerkt. BUONAPARTE en zijn Staf waren in den zomer van 1797 *niet* te *Parijs*, zoo als bl. 61 gezegd wordt; en de eerste slag van BUONAPARTE werd niet (volgens bl. 91) te *Lodi*, maar te *Montenotte* geleverd. — De Vertaling is vrij goed.

Affodillen van Mr. W. BILDERDIJK. *II Deelen. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1814. *In gr. 8vo. Te zamen* 278 *Bl.* *f* 6-:-:

Er zijn naauwelijks titels genoeg voor al de dichtwerken van den Heer BILDERDIJK. Wij hebben reeds *Najaarsbladen* en *Winterbloemen* gehad, en nu? ja, na den winter komt eene jeugdige lente ten voorschijn, en onze Dichter zoude ons weder op hare eerstelingen kunnen onthalen, zonder dat iemand zoude zeggen, dat het zijne bloempjes aan jeugd en schoonheid ontbrak. Maar BILDERDIJK streeft voorwaarts. Hij heeft te vroeg aan zijne voortbrengselen den naam van winterbloemen gegeven. Waar de Natuur uit den winter in de lente overgaat, kan BILDERDIJK haar niet volgen. Het vernuft komt hem hier te hulpe, en ziet daar de *Affodillen*, planten, welke, volgens HOMERUS, aan den ingang van het Doodenrijk groeijen. Wij kunnen evenwel niet zeggen, dat wij veel smaak vinden in een' titel, om welken te verstaan men eerst HOMERUS moet raadplegen.

Wij

Wij treffen in dit werk eenige *uitgebreide gedichten* en een grooter aantal *losse stukjes* aan. De eersten zijn: I. DE GEESTENWARELD, waarin de Dichter 's menschen vermaagschapping met eene betere wereld schetst. 's Mans geloof aan de onsterfelijkheid, aan de deelneming, het medegevoel en de deernis van de gezaligde Hemelgeesten met hunne broeders, de ongelukkige stofbewoners, levert een onderwerp op, regt geschikt voor de verbeelding en het gevoel van BILDERDIJK. Engelen zweven om ons, bewaken ons, deelen in onze vreugd en droefheid, in ons geluk en onze rampen. De zalige afgestorvenen behouden hunne betrekking tot de achtergeblevenen. De man blijft zijne gade beminnen. De ouders zien op hunne achtergelatene kinderen neder, de gestorvene kinderen op hunne achtergelatene ouders. Die weet, dat BILDERDIJK twaalf kinderen verloren heeft, zal zijnen gedurigen klaagtoon met toegevendheid hooren, en hier vooral met innige ontroering lezen, hoe hij zijne vroeg gestorvene lievelingen toeroept:

Mijn wichtjens! voelt gij 't niet, wanneer, zoo lang doorweekt,
Mijn boezem telkens weêr al bruischende openbreekt,
U toeroept, u herroept? — wanneer, als vreugdemalen
Zich tooijen, 't feestgejuich zich opheft door de zalen,
Mijn ziel zich-zelve ontzinkt en om mijn kinders schreit,
En alle lust vervloekt, en smelt in tederheid?

Neen, burgers van den kring waarin mijn wenschen zweven,
Uw ziel vervreemde niet van d'oorsprong van uw leven.
Ontwikkeld uit zijn' geest tot deze uw hemelvlucht,
Voelt gij u d'adem van den boezem die hier zucht;
En als de stralen die van 't lichtend lichaam vloeien,
Niet afgescheiden, maar eenzelvig met zijn gloeien.
Hij leefde in u op de aard, zoo lang gij de aard betradt,
En leeft ook thans in u, wat hemel u omvat.

Gaat, spruitjens van mijn heup! ô tuimelt in vervoering
Die duizend heemlen door, bij dees mijn zielsberoering:
Ik deel ze met u. Juicht! vergeet uws vaders pijn,
Ik eisch het, 'k wensch het zoo, indien ze u smart kan zijn.
Gaat, werpt u in die zee, en zwelgt met volle togen
Haar zaligheden in, van licht en alvermogen,

Die

Die uit den zetel der volmaaktheid golft en stroomt!
Uw vader koomt tot u, verbeidt hem tot hij koomt!

Het gevoel is het zintuig, dat BILDERDIJK geleidt. Schoon men wel niet in alles met den Dichter instemt, wordt men toch door zijne toonen verrukt en door zijne *phantasie* onwillekeurig medegesleept. Dit althans was meestal met ons het geval. Toen echter BILDERDIJK ons verzekerde, dat hij niet droomde, maar waakte, toen de geesten hem den stond, dien het lot tot den val van het vaderland had afgeteekend, verkondigden, dachten wij aan SWEDENBORG, en toen wij daaraan dachten, waren wij niet meer zoo geroerd als te voren. Wij twijfelden. De overtuiging van BILDERDIJK is niet altijd de onze. Maar de poëzij is schoon, en dit moet genoeg zijn. Wij gevoelden dit wederom met hartelijk gevoel bij de volgende toespraak van BILDERDIJK aan zijne vrienden:

Mijn vrienden!... volgt gij mij op dit mijn hobblig spoor?
Wraakt gij die geestdrift niet des afgeleefden grijzen?
Mag zijn gevoelig hart u al het vuur bewijzen
Waarmeê hij op den rand van 't hem verzwelgend graf
U toeroept: „Onze band breekt door geen sterflot af"?
Neemt, neemt een vriendschap aan, voor de eeuwigheid gezworen!
Ja, eeuwig is de mensch en voor geene aard geboren.
Ik ga; het uur genaakt wiens klokslag aaklig klinkt,
Wanneer 't bezwijkend lijf den vrijen geest ontzinkt,
En mooglijk, dat ik thands voor 't laatst uw handen drukke;
Doch, meent niet dat dat uur mij aan uw kring ontrukke.
Neen: sloop' de schrikbre macht, die al het aardsch verslindt,
Het lichaam als het blad dat wegdrijft op den wind,
Wat vreest men? — welk een waan! Met nevel overtogen
Verliest men 't schijnbaar kleed dat zichtbaar was voor de oogen,
En dit's vergaan? — Vergaan! Ons wezen schudt zich uit,
En laat aan 't grover stof zijn stofgewaad ten buit;
En dit heet sterven? Neen, het is geboren worden,
Ons wezen voor dees damp met stralend licht omgorden. —
Of, zoo men 't sterven heet, het is den sterveling
Een sterven, niet voor hem die 't sterflot onderging. enz.

II. De echt. De *ideën* van BILDERDIJK zullen hier sommigen velen overdreven, anderen onverstaanbaar, sommigen valsch voorkomen. Wij ook zouden niet gaarne ons zegel hangen aan alles, wat de Dichter voorstelt. Zijne denkbeelden komen grootendeels hier op neder: De echt is heilig. Zijn band klemt om geene handen, zelfs om geene harten. Er zijn geen twee harten meer. Één hart klopt in twee boezems. Het echtpaar is één geheel. De gade is slechts voor één geboren. Zij kiest niet. Zij wordt niet gekozen;

Ze is eenig; wordt herkend; en 't in haar kloppend hart
Gevoelt wien ze aanbehoort, om wien-alleen zij werd.
't Hereent, wat, één in God, in 't lichaam zich verdeelde:
't Hereent zich! en (ô God!) zie daar de hoogste weelde!

Man en vrouw zijn één, of liever, de vrouw is een deel van den man, uit hem genomen. De leer, dat de kunnen gelijk zijn, wordt strengelijk gewraakt. ARRIA was geene vrouw meer, toen zij het bloedig staal uit haren boezem trok en PÆTUS aanbood. Zij stierf voor de glorie. Ook dit was ontrouw. Deze, alle edele, vrouwelijke grootheid verwoestende, leer weet BILDERDIJK zeer aardig te plooijen met het scheppingsverhaal van de eerste menschen, in den Bijbel, dat op zichzelve reeds zoo dichterlijk is. De man was reeds in wezen, eer de vrouw nog bestond. Zij is zijn eigendom, zijn vleesch. Niets dan de man bestaat voor haar. In hem, haar hoofd, haren opperheer, bepalen zich al hare wenschen, hare eer en zaligheid. Eenige schoone regels uit MILTON worden hier regt gepast overgenomen. Dan, genoeg over 's Dichters *philosophie*, waarover wel menige schoone de schouders zal ophalen, al is zij anders ook gezind, om den man onderdanigheid te beloven. 's Dichters leer is een geheel, en men moet niet uit het oog verliezen, dat men een gedicht leest; een gedicht, dat wij houden voor een der beste stukken van BILDERDIJK. Inderdaad, kracht, gevoel, ineengedrongene kortheid, stoute beelden, betooverend maatgeluid, zwier, schildering, en een weelderige rijkdom van alles, wat de poëzij keurigs heeft, met wijze spaarzaamheid ten toon gespreid, werken hier te zamen. Wij hebben dit stuk gelezen en herlezen, en konden ons aan de schoonheden, welke in een kort bestek hier zijn aangebragt en elkander schier verdringen, naauwelijks verzadigen. Jonge

Dichters! leest en beoefent toch onzen Puikdichter. Maakt gebruik van het voorregt, dat u geschonken wordt, van eenen tijdgenoot te hebben, die u in vele opzigten tot het waardigst model kan dienen. Wij zeggen: *in vele opzigten*; want wij zouden u niet aanraden, hem in alles na te volgen. Zijne spelling en *interpunctie* behoeft gij niet aan te nemen. Gij behoeft niet met hem te schrijven: het uur, *wiens* klokslag enz., niet *afgelegen* voor *afgelegd*, niet *fenomènen* voor *verschijnselen*; den *comparativus goudener*, van *gouden*, niet met hem te gebruiken, en regels, als:

Den ballast afwerpt van dees lichaamlijke draf,

niet als navolgenswaardig te beschouwen, enz. enz. De teekening van den man en de vrouw, op bl. 61, 62 en 63, overtreft alles. Ook de slotzang, achter het stuk geplaatst, is meesterlijk. Na VONDEL, kennen wij niemand, die den echten toon van den lierzang zoo weet te treffen als BILDERDIJK. Dat is zang, vol van welluidende muzijk!

III. ZUCHT NAAR 'T VADERLAND. De kleuren zijn, in ons oog, hier wat al te donker. Ook de titel voldeed ons niet. Het vaderland is het *Hemelsch* vaderland, en de *zucht* naar hetzelve wordt eerst in het slot bezongen. Het geheel is evenwel in den meesterlijken trant van BILDERDIJK. Men herkent hem ligtelijk uit beschrijvingen, als deze:

Wie stapt, wie vaart daar heen met meer dan reuzenschreden?
Der wareld grondvest schudt van 't bonzen van zijn treden.
Zijn voet vergruist de rots, en trapt gebergten plat,
En dempt de stroomen in de borr'ling van hun nat.
Zijn schedel is omhuld met zwarte donderwolken,
Wier raatling de aard doorklinkt en 's afgronds diepste kolken.
't Besneeuwde voorhoofd drupt van graauwend nevelzweet;
En de oogblik vonkelt schrik, en bliksemt eindloos leed.
Zijn enkels baden zich in bloed en tranenplasschen,
Doorzwommen, waar hij treedt, met lijken en karkassen.
Hij strekt zijne armen uit, en dreigt, aan d' eenen kant
De hemellichten met zijne opgeheven hand,
En grijpt, aan d' andren, in ons midden. Duizend heuvelen
Van dooden rijzen aan zijn zijde. Volken sneuvelen,
En landen zinken. En zijn voetstap kent geen rust
Tot de allerjongste buit het stof der wormen kust.

. . . . . .

Zoo vreeslijk is de Tijd! Door geen geweld te teugelen!
Geen zon verſmelt het wasch van zijn gezwinde vleugelen:
Geen duizend-wintrenkoû verſtijft zijn forſche leên.
Hij breekt door warelden, en ſnelt door eeuwen heen. enz.

IV. Het waarachtig goed ademt denzelfden geest als het naastvorige. Het aardſche leven wordt hier wederom met akelige kleuren gemaald, en alleenlijk troost gevonden in het leven na den dood. Het geheel, dat van de geleerde oudheidkunde des Dichters getuigt, is voortreffelijk, en munt uit door dichterlijke ſchoonheden van den eerſten rang. Ons beſtek gedoogt niet, dat wij hetzelve naar eisch doen kennen. (*)

V. Ilias, zesde zang. Zal dit eene vertaling zijn, dan is dezelve zeer onvolledig. Men kent bilderdijk's manier. Hij is niet gewoon zich aan de letter te binden, en hetgeen hij levert, overtreft wel eens het oorſpronkelijke. In deze manier is hij door niemand overtroffen. Men bewondert ook hier die onnavolgbare losheid, eigen aan alle ſtukken, welke uit zijne meesterlijke vertaalpen zijn voortgekomen, en men ſtoot nergens op eene uitdrukking of eenen rijmklank, welke ons door ſtijfheid of gedwongenheid gevoelen doet, dat men eene overzetting leest. Dit is zonder twijfel een voordeel van het *vrije* vertalen, en men moet zelf in vollen nadruk oorſpronkelijk Dichter zijn, om het op deze wijze te doen. Wij kunnen echter niet ontveinzen, dat ons deze manier in het overbrengen van een ſtuk van homerus min gepast voorkomt. Hoe veel is hier niet verloren gegaan van hetgene den Griekſchen Dichter zoo bijzonder eigen is! Wij ontvangen wel een meesterſtuk op zichzelve, maar niet het werk van homerus. Die heerlijke *epitheta*, welke telkens terugkomen; die wijdloopige beſchrijvingen van perſonen en geſlachten, welke men dikwijls midden in het verhaal van een gevecht aantreft; die afwijkingen, welke wij wel eens in homerus hebben hooren gispen, doch van zijne manier onafſcheidbaar zijn, misſen wij grootendeels bij bilderdijk. Hij geeft ons het oorſpronkelijke niet, maar maakt ons ſlechts ten

(*) Hetzelve is bovendien, gelijk dat van den *Echt*, te vinden in ons *Mengelwerk*.

ten deele met dezen Dichter der Oudheid bekend, daar hij somwijlen geheele tusschen-verhalen overslaat. Wij zouden dit met onderscheidene voorbeelden kunnen aantoonen. Wanneer b. v. HEKTOR (in dezen zang) ANDROMACHE ontmoet, spreekt deze hem op eene roerende wijze aan. Zij stelt hem het rampzalig lot voor oogen, dat haar zoude treffen, indien zij, die reeds vader en moeder en al hare broederen vallen zag, ook nog haren gemaal zoude moeten derven. HOMERUS besteedt hiertoe zestien regels; terwijl BILDERDIJK slechts in zes regels zegt:

. . . . . . : . . . . . 'k Heb noch vader, noch geslacht.
De wreede (*) Achilles heeft mijn vader omgebracht,
Mijn vaderstad verwoest, haar wallen neêrgeworpen;
En de aarde moest het bloed van al mijn broeders slorpen:
Zij allen vielen op één dag, door 't zelfde zwaard;
En zelv mijn moeder werd door 't noodlot niet gespaard.

Van de bijzonderheden, door den Griekschen Bard, in zijne manier, hier ingelascht; dat, namelijk, ACHILLES nog eerbied betoonde voor EËTION, den vader van ANDROMACHE; dat hij zijne wapenen niet medevoerde, maar dezelve met het lijk liet verbranden; dat hij hem eene grafterp oprigtte; dat de Berg-nimfen dezelve met olmen beplanteden; dat ANDROMACHE *zeven* broeders had; dat zij geveld werden, terwijl zij het vee op het veld hoededen; dat hare moeder tot slavin werd gemaakt; dat al hare schatten ten buit voor den overwinnaar verstrekten; dat ACHILLES die moeder weder in vrijheid stelde voor een' hoogen losprijs, en dat zij naderhand viel door de pijlen van DIANA, — van dit alles heeft onze Nederlandsche Zanger niets. Geene *moderne* vertaling is in staat, om ons den geest en het onderscheidend karakter van HOMERUS te leveren. BILDERDIJK geeft een schoon stuk op zichzelve, maar het is geene vertaling, niet eens eene vrije navolging — het zijn weinig meer dan fragmenten. Hoe meesterlijk hij intusschen weet over te brengen, hoe zeer het schilderen zijne zaak is, en hoe wel hij

(*) *Wreede Achilles?* HOMERUS heeft: Δῖος Ἀχιλλεύς, de *goddelijke* of *voortreffelijke Achilles.*

hij berekend zoude zijn voor eene meer *volledige* vertaling, mogen de volgende regels bewijzen:

Dan Paris toefde niet. In koopren harnasplaten
Gedoscht, en vlug ter been, doorstreeft (*) hij Trojes straten.
Het ros gelijk, dat aan de garstkreb wel gevoed,
Zijn' toom ontsnapt, en 't veld al trapplend schudden doet,
Het hoofd omhoog steekt, en de manen onder 't draaien
Der hals, langs de effen schoft en in den wind doet zwaaien,
En, fier op lijfsgestalte en onbedwongen tred,
Ombriesschende in de lucht, in 't stroomnat gaat te wed;
Zoo gaat de fiere prins, van top tot teen volschapen,
Afschitterende als een zon in 't overkunstig wapen,
En juicht zich-zelven toe, en rept den lichten voet,
Tot daar hij Hektor vindt, en, met hem, veldwaart spoedt.

VI. UITTREKSELS UIT APOLLONIUS VAN RHODUS, DERDE BOEK. Bij uitstek keurig. Wij mogen echter niet meer uitweiden. Ook hier treft men uitmuntende schilderingen aan, met ongedwongenen zwier voorgesteld. Hoe fraai is b. v. niet het volgende:

Zij zweeg. Medea bloosde; en 't maagdelijke rood
Verried de schaamte in 't hart, die haar de lippen sloot.
Haar antwoord golfde omhoog, maar stervende op de boorden,
En 't ingewand verzwolg zijne opgewelde woorden.

VII. KONLATH EN OITHONA. GEZANG. AAN OSSIAAN TOEGESCHREVEN. Naar ons oordeel, behoort dit gezang niet tot de schoonste stukken van OSSIAN. De *détails* zijn echter fraai, en het werk van BILDERDIJK is boven alle kritiek.

Onder de losse stukjes verdienen, in ons oog, onderscheiding:

Dichterenvlucht; *De Dood*, *op mijn verjaardag*; *Onsterfelijkheid*; *Zeevaart*; en vooral *Het Sijsjen*, dat, gelijk meer andere, ons reeds van elders bekend is.

Onze voortreffelijke Puikdichter, dien wij in alle zijne voortbrengselen hoogschatten en bewonderen, onthoude ons zijnen verderen keurigen oogst niet! Wij zijn met de *Affodillen*

(*) Liever lezen wij hier: *doorgeest*.

len van HOMERUS niet bekend: maar, wanneer zij de schoonheid en den geur van deze dichtbloemen bezitten, dan moet de ingang van het Doodenrijk een zeer bekoorlijk oord zijn.

Zes Kunstplaten, behoorende tot de Hollandsche Natie van wijlen J. F. HELMERS, *geteekend door* M. J. VAN BREE *en gegraveerd door* R. VINKELES. *In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *8vo. f* 3-12-8

Een gedenkstuk voor de natie, gelijk dat van den Heer HELMERS, verdient gewis, meer dan eenig ander, door de hand der beeldende kunst versierd en voltooid te worden. De Heer VAN BREE heeft dit loffelijk werk aanvaard. Wie zou hem niet, als bij voorkeur, hiertoe kiezen, uit den schitterenden kring zelven onzer tegenwoordige Hollandsche meesters? Als Brabander, doch die de vereeniging met ons, als het ware, is vooruitgesneld, en door dit werk zelv' de hartelijkheid toont, waarmede hij in Hollands roem, ook bij de afscheiding, deelt, is hij ons bijna des te aangenamer. Doch, men lette inzonderheid op zijne kunst; men herinnere zich zijne meesterlijke historische tafereelen, op meer dan ééne tentoonstelling onder ons gezien; men denke aan het sprekende, aan het schitterende tevens en roerende dezer tafereelen, aan VAN DER WERF, MARIA STUART, JACOBA, en DE RUITER, in de bekende omstandigheden; en wie zou hem het penseel of de teekenpen uit de handen nemen? wie zou ze daarin niet veeleer wenschen en toejuichen? Inderdaad, de kunstplaten, door ons aangekondigd, kondigen zichzelven op het eerste gezigt als meesterstukken aan, die de graveerstift van den Heer VINKELES niet min dan de teekening van VAN BREE, na alles wat door beiden geleverd en gedaan is, tot hooge eere verstrekken.

Het onderwerp van elke plaat is natuurlijk uit den zang ontleend, voor welken zij bestemd is te pralen. De eerste stelt ons het roerendst oogenblik uit de roerende en overschoone epizode — het afscheid van BIJLING — voor. Hij staat daar, met den regter arm zijne bezwijmde gade ondersteunende, met den linker zijn zoontje ter naauwer nood aan zijne borst gesloten houdende, met een gelaat, dat den diepsten druk, doch tevens genoeg mannelijke vastheid en ver-

trou-

trouwen op den Eeuwigen toont, om dien druk te verduren en te tarten; schild, helm en speer liggen nevens hem, terwijl de lier aan den wand hangt. Het onderschrift is:

„ 'k Verga! 'k verzink!" — Helaas! haar denkkracht is vervlogen."

De tweede plaat stelt den dood voor van WILLEM DEN I. Dit onderwerp is minder schilderachtig, vooral, daar de dichter zijn schilderend vermogen aan hetzelve niet heeft te koste gelegd, en de, ten onderschrift aangehaalde, regel niets meer zegt dan:

Of d' eelsten marteldood met d' eersten WILLEM sterft."

Doch, behalve dat deze zang misschien minder rijk in tafereelen is, geschikt om in een klein bestek met luister voorgesteld te worden, zoo zegt immers deze regel en dit afbeeldsel meer voor het hart, dat zijn vaderland en vorstenhuis met gelijke, dezelfde liefde bemint, dan eenige andere. Het schot is gelost, de prins waggelt reeds, de moordenaar heeft zijnen verstijfden arm en blik nog niet terug getrokken, het offer schijnt met opgeheven oogen vaardig om ten hemel te gaan, de misdadige vlugt reeds daar hij staat, en het is zoo natuurlijk als karakteristiek, dat de eerste in het licht, en de andere in de schaduw is geplaatst. Het geheel is eenvoudig, maar vol kracht en leven.

In de derde plaats treedt ons de moedige CLAESSENS voor oogen, —

„ — hij grijpt de lont; 't volk roept vol geestdrift uit:
„ Ja, sterven wij met roem; steek, steek den brand in 't kruid!"

Deze schilderij is gewis eene der fraaisten; het onderwerp brengt dit mede; DE BREE kon hier al de levendigheid, al het schitterende, dichterlijke van zijn kunstvermogen ten toon spreiden. De groep is heerlijk, vol verscheidenheid, vol natuur, en vooral het hoofdbeeld al wat men zich van mannelijke kracht der ziel verbeelden kan. Gelijk het ons echter met groote genies wel meer gebeurd is, wij verstaan en vatten hem niet altijd. Hoe komt, bij voorbeeld, die onverschilligheid, die bedaardelijk afgewende blik aan den lieven kop des jongelings, die eenen anderen tegen zich geleund en vasthoudt? Wij hebben nog eene aanmerking: het tafereel

schijnt ons toe niet uit HELMERS genomen te zijn. Het is waar, het had dan zoo fraai niet kunnen worden. Doch, de aangehaalde regel inzonderheid is in strijd met de teekening. De eerste schetst de grootheid der medgezellen van CLAESZENS, de laatste zijne eigene boven alles, ja deels door het contrast met het gekerm, de ijzing, den doodschrik der overigen. Twee denkende geesten stemmen zelden geheel overeen; twee regt dichterlijke geniën even min.

De heerlijke uitweiding van EGERON en ADEKA, bij der Portugezen eerste komst in Banda, levert de stof tot de vierde plaat. Hier missen wij wederom juiste overeenstemming tusschen den schilder en dichter; en, — de schim van HELMERS vergeve het ons — wij moeten den eersten regt geven.

„ Zij wordt door 't moordren-rot, dat Banda blaakt, gezien:
Gegrepen, weggescheurd, in strenge boei geklonken;"

zegt hij, maar VAN BREE vertoont ons de gebeurtenis alzoo, dat zij uit de armen des grijzen, blinden vaders wordt weggescheurd, die haar even zoo vast, als zij hem met den eenen arm omslingerd houdt, terwijl ze met den anderen het rot poogt af te weren. Keurig is deze schilderij; de wanhopige wederstand van den grijsaard, het verwilderd oog der ongelukkige maagd, de gierige en brandende blikken der Portugezen, elk op zijne wijze en in zijne mate, doen de groep even zeer spreken, als zij fraai is geordonneerd, en in allen opzigte wel uitgevoerd. Men zou op het onderwerp misschien kunnen aanmerken, dat het de eer der Hollandsche natie niet onmiddelijk betreft. Doch, zoo moge de kunstliefde dan hier vergoeding ontvangen voor hetgeen zij vroeger aan de vaderlandsliefde afstond.

Deze herneemt alle hare regten, doch zonder de ware kunst te benadeelen, in de eenvoudige, maar lieve, 's kunstenaars humaniteit vereerende, afbeelding der vijfde plaat. Van HUGO DE GROOT had de dichter geschreven:

„ Men zegt, toen 't wonderkind in 't schomlend wiegje lag,
En 't zachte moederhart verkwikte door zijn' lach,
De genius der aarde een' vloed der rijkste gaven
Deed stroomen op het kind, dat Hollands roem zou staven."

De

De kunstenaar, die, echter, slechts de laatste twee regels aanhaalt, schetst dit tooneel. Hetzelve is zeer schoon; het flaauwere, schimachtige van den genius is keurig in het oog gehouden, en het zal elks goedkeuring wegdragen, dat hij niet letterlijk gaven uitstort, maar zich door den vruchtbaren tak en de heldere fakkel genoeg doet kennen. Het mollig wichtje in het donzig, zwellend beddetje streelt het oog niet minder; en de houding van moeder en kind, benevens het weinige bijwerk, enz. voldoen ons volkomen. Of echter het kostuum geheel in orde zij, en of het gelaat der vrouwe, op het eerste aanzien, niet zachter kon zijn, wagen wij niet te beslissen.

De laatste plaat schetst een van 's dichters gezigten. Het is een rei van aloude barden.

„ Daar rijst er een! hij treedt voor Wodan's ruw altaar,
De lof van 't godendom stroomt uit zijn harpesnaar."

Ook hier treffen wij iets flaauws aan, natuurlijk overeenstemmende met het denkbeeld eener verschijning. Ten aanzien van het hoofdbeeld is dit echter minst het geval, bestralende, zoo het schijnt, een hemellicht hem en de naastbijzijnden, waartegen het licht des altaars zelf zich als schaduw voordoet. Wij wagen ons in geene naauwkeurige ontleding van hetgeen, geen wezen hebbende, met de natuur moeijelijker te vergelijken valt. Het is gewis mede een fraai tafereel, misschien het kunstigste, het meesterlijkste van allen. Doch, wij gelooven, dat de afbeelding, de vaste, vertrouwelijke schets, van waarachtige, bekende personen en omstandigheden, over het geheel, meer indruk maken, en meer behagen zal. Heeft men dit onderwerp ook misschien gekozen als eene soort van karakteristiek des zangers zelven, deze eer der natie? of verbeeldt wel de speelende bard den vaderlandschen dichter? dank wijdt dan ons hart het regt gevoelig hart des schilders.

Wij hebben er niets bij te voegen, dan dat deze keurige voortbrengsels van teekenpen en graveerijzer vergezeld gaan van eenige *veranderingen en bijvoegselen in den derden druk, welke, onder het dwangjuk der Fransche heerschappij, niet in den eersten en tweeden druk mogten gesteld werden.* Wij wenschen den bezitters dezer uitgaven geluk met de gelegenheid

om hierdoor het verminkte te herstellen, en vertrouwen deste eer, dat niemand aarzelen zal, zijn aandenken aan HELMERS, den zanger des lieven vaderlands, op het schoonste te volmaken.

Iets voor mijn Kind. Te Leyden, bij L. Herdingh en Zoon. 1815. *In gr. 8vo. 16 Bl. f* :-5-8

Schoon het letterlijk waarheid zij, gelijk de Dichter van dit stukje geschreven heeft, dat zijn Klaagzang „ eenen wan- „ klank make te midden der wapenkreten en triomfliederen," niet minder evenwel, dan het geschal van trompet en krijgsklaroen of pauken, ware de zachte en bewegelijke treurtoonen van dit *Iets voor mijn Kind* welgevallig voor ons in het stille Boekvertrek. Immers de Oorlogsmuzijk en zegezangen, hoe noodig om den Volksgeest aan te moedigen, en hoe gepast bij eene luisterrijke overwinning, verdooven zelfs bij den koelzinnigen Wijsgeer eenigzins het medegevoel wegens de tallooze ellenden, welken het zwaard op aarde brengt, of die van elders dagen. Intusschen, daar wij reikhalzen naar den Vrede, en eene deelnemende teederhartigheid, als de edelaardigste aandoening des menschen, op hooge waarde schatten, wendt zich nu onze bespiegeling of luisterende aandacht, met zeker verteederend, ja stichtend genoegen, naar dat tooneel van huisselijken rouw, welk deze Vaderlandsche Dichter schetst, in staat ook den hardvochtigsten Held eenen traan ten oogen uit te persen. Hier toch bezingt een Man en Vader, zich rigtende tot zijn eerstgeboren en overgebleven Zoontje, het Kraambed zijner teedergeliefde en waardige Gade, door den slag des Doods in eene Lijkkoets veranderd. Wij onthouden ons, hoezeer met moeite, om, wegens die rigting, uitvoering, en treffende behandeling zijner treurzangen, aan hem onzen welmeenenden lof te uiten: wij toch gelooven ten volle, „ dat hij daarmede geenen dichterlijken „ roem bejagen wilde, of voor zijnen naam eene eerzuil „ zocht op te rigten op het graf zijner Echtgenoote." Wij eerbiedigen zijne droefheid; hoezeer het ons smart, dat deze hem eene kieschheid inboezemde, die echter den zedigen NIEUWLAND; bij eenerlei, ja zwaarder verlies van Gade en Dochter tevens, elders henen voerde, en deed zingen:

Wie

Wie NIEUWLAND's naam, na menig vlugtig jaar,
Herdenkt of hoort, zal dit ook tevens weten:
„ Hij werd bemind door ANNA PRUYSSENAAR,
„ Verloor haar vroeg, en heeft haar nooit vergeten."

Zoo onderscheiden werken de hartstogten op het gemoed van menschen, die nagenoeg in gelijken toestand verkeeren, en ook ten aanzien van dichterlijke of zedelijke verdiensten nevens elkander, en welligt op ééne rij mogen gesteld worden! Hoe het zij: NIEUWLAND bleef *niets* overig, dan zijner overleden Gade te gedenken. Maar den Man en Vader, in welken het gevoelig Nederlandsch harte, deelnemende in zijn lot, den Hooggeleerden BORGER meent te erkennen, streelde het, *alleen voor zijn Kind* deszelfs verloren Moeder en zijne Gade te beweenen; en gaf hij alzoo eene zeer belangrijke, zoo niet oorspronkelijke, wending aan zijnen uit het harte, van droefheid overkropt, gevloeiden treurzang. — Wij behoeven voorzeker van dit *Iets*, dat wij in waarde naast den Lijkzang van NIEUWLAND alreede genoemd hebben, geene verdere aanprijzing te doen; dewijl de naam van *dezen* boven onzen lof is, en wij aan het gevoel van iederen Lezer van *dit* Gedicht ons eigen oordeel gaarne willen onderwerpen. Alleen, daar diepgezette rouw verbiedt uit te weiden in de beschrijving van het harttreffend tooneel, den doodelijken slag, die het geliefde voorwerp wegneemt, voeren wij dit gedeelte ter proeve aan, uit het schoon geheel, dat voor ons ligt.

Die in den kerker zucht, kan met geen sterker drift
Verlangen naar den dag, die band en boei zal slaken,
Dan mijne Hartvriendin verlangde naar die gift,
Die 't huisselijk geluk ten top toe zou volmaken.
Reeds zagen wij het kind, en grepen 't beurtlings aan,
En streden om zijn gunst, en prachten om zijn streelen;
Het dartelde aan den disch, 't kon op zijn voetjes staan,
En Moeder wees de plaats, waar 't in den hof zou spelen.
Reeds groeit het knaapjen op voor God en voor de deugd;
Reeds is de jongeling de blijdschap zijner magen;
De zoon is reeds een man, en naamloos onze vreugd —
Het toppunt is bereikt — wij hebben niets te vragen.

Zoo droomden zij en ik — daar prangt de barensnood —
Zij roept den hemel aan om bijstand en gemade —
'k Ben vader van een zoon — zij, offer van den dood. —
Betreurt ge uw Moeder, kind! uw vader mist zijn Gade.

Uitboezeming aan Z. K. M. WILLEM FREDERIK, *Koning der Nederlanden, bij den aanvang van het tweede jaar zijner regering. Te Utrecht, bij* S. Alter. *In gr. 8vo.* 22 *Bl. f* :-6-:

Vaderlandsche Gezangen van D. VAN DER LOO, *Predikant te Montfoort. Te Amsterdam, bij* G. van Dijk. *In gr. 8vo.* 44 *Bl. f* :-12-:

Uitboezeming van mijn gevoel, bij de verlossing van het Vaderland; voorgedragen ten voordeele van het Fonds tot de Wapening, door M. WESTERMAN. *Te Amsterdam, bij* J. W. IJntema, *en* J. G. Rohloff. *In gr. 8vo. XVI,* 30 *Bl. f* 1-2-:

Deze drie dichterlijke voortbrengfels voegen wij bijeen, omdat ze allen tot onze gelukkige verlosfing betrekkelijk zijn, zonder nogtans tot derzelver laatste catastrophe, en eindelijke bevestiging, in de velden van *Belle Alliance*, te behooren.

Het eerste is van een jong en ongenoemd Dichter, die zijn stuk, met gepaste nederigheid, als eene proef aanbiedt, om te weten, of hij mag en moet voortgaan in de behandeling der lier. Moeten wij nu mede onze stem over deze belangrijke vraag uitbrengen, zoo betuigen wij met het antwoord niet zoo terstond gereed te zijn. Het *mediocribus esse poetis* komt ons natuurlijk voor den geest; en wij zijn niet zoo geheel zeker, dat er iets meer dan middelmatigs van dezen Jongeling zal worden. Er komen inderdaad schoone plaatsen in zijn vers voor, en het slotversje is bijna doorgaans vloeijend en lief. Maar, daarentegen zijn er ook weer zulke leelijke fouten van onderscheiden aard in het werk, dat wij waarlijk aarzelen, om — niet over 's jongmans ijver en kunde enz., maar over de kieschheid van zijn gevoel en van zijnen geest, eene beslissend gunstige uitspraak te doen. Har-

dig-

digheden, b. v. van twee t t, (*tot 't tokkelen, met 't wordend jaar*, enz.); bastaardwoorden (*het heel begeesterd hart*); flaauwe plaatsen (*Ja, God! verschoon dien wensch, — staaf mijn verbeeldingskracht — En zegen Neêrlands Vorst, met deugd, verstand en magt*); verzuim der vereischte smelting (*Aangrimde en het Oost*, enz.); onverstaanbaarheden (*Mannen, die de zon het schittrend aanzigt zengen. — Als ik daar der vadren schimmen Statig voor mijn geest zie staan, Die als dunne wolken klimmen, En als zonnen ondergaan.*); dubbelzinnigheden, (*Ziedaar mijn wit, ô Vorst! mijn eenigst doel alleen! — Terug, vanhier, wiens borst Niet gloeit, niet vlamt, niet schokt, die zonder bloed in de ad'ren Geen huivering gevoelt, Als hij den God wil nadren, Wiens scheppende almagt hem, door zijne komst alleen, Verlostte van den druk der zwartste afgrijslijkheen.* NB. Wie is deze God? de Vorst, of Hij, de Eeuwige?); verkeerde vergelijkingen (*Ach, wartaal, — ik beken 't, bij de echte dichtvuursprankèn*); overtolligheden (*meer schooner*); eindelijk, onder welke rubriek zullen wij het brengen, dat het wijs bestuur van God gedankt wordt, omdat de deugd, na langen tijd, zegepraalt; dat de uitvoerige beschrijving van den eik, die met de lente weer ontluikt, dit moet ophelderen; en dat men daarbij, noch aan de bevestiging en verheffing der deugd, noch aan die van den boom denkt, wiens wortelen ook alzoo te dieper in den grond boren: immers, waar blijft nu het bewijs der wijsheid? — Dusdanige gebreken, zeggen wij, doen ons wederom twijfelen aan hetgeen plaatsen als de volgende ons van 's jongelings aanleg zouden doen denken en hopen:

Men zegt, dat op het uur, toen Nereus pekelbaren
Den lang gewenschten Vorst naar Holland mogten varen
En torschen op hun rug dien schat, zoo vol waardij,
Een hemelsch maatgeluid, vol schoone harmonij,
Werd op het vlak gehoord, waar langs het vaartuig streefde
En dat aan 't roer een rei van hemel wachters zweefde,
Die, op Gods wenk gedaald, ô wonder, nooit gehoord!
Langs 't dobb'rend schuim der zee het vaartuig stuurden voort.

No. 2 is van een reeds meer bekend Poëet. Het is eene kleine verzameling van vroeger en later vervaardigde stukjes. Zij hebben ons, over het geheel, wel behaagd, inzonderheid

de

de zacht gestemden, en de laatsten doorgaans beter dan de eersten. In het allereerste, nog ten tijde der Republiek vervaardigd, bevalt ons het: „Ach Vaderland," waarmede ieder couplet begint, minder. Ook geven wij in bedenking, of de volgende regels:

Mijn Vaderland! gij waart steeds vrij;
Uw' Graven zagen u naar de oogen;
En zoo ooit hun geweld uw wettig regt wou schenden,
Gespte ieder Batavier het slagzwaard om de lenden';
Elk streed voor vrijheid, regt en wet.

wel zeer voegen bij de klagte over eenen toestand, die gedeeltelijk aan verzetting tegen de vroegere, Hooge Overheid, en den gewaanden strijd voor vrijheid, regt en wet, zijnen oorsprong verschuldigd was. In sommige volgende stukjes hinderden ons, nu eens eene zekere teleurstelling, door eenen flaauweren afloop dan men had mogen verwachten; dan weder sommige uitdrukkingen, die ons toeschenen min waardig te zijn; en eindelijk de al te stellige en harde denkbeelden, welke de Schrijver zelf noodig geacht heeft, in het voorberigt, te verdedigen, zonder dat ze waarlijk verdedigd zijn. Althans, wij ook, wij gelooven in eenen God, in zijn albestuur, in de allerbijzonderste voorzienigheid. Maar wij wagen het niet te bepalen, waarom God een of ander kwaad aan een volk, aan den mensch, doet overkomen. Mogelijk is het straf, of liever tuchtiging, of ook beproeving en verheffing der deugd. *Wie is Zijn raadsman geweest?* — Zonder ons met naauwkeuriger aanwijzingen op te houden, welke een reeds geoefend Dichter niet zoo zeer behoeft, bepalen wij ons bij een staaltje, dat vele zijns gelijken in fraaiheid, in dit bundeltje, heeft, maar dat, om het onderwerp, thans te meer moet behagen.

Aan de Nederlandsche Vrouwen.

Hoe zijt gij zoo ligt bewogen,
Lieve Vrouwen! en zoo teêr?
Waarom bigg'len uit uwe oogen
Zulke schoone parels neêr?

Waar-

Waarom gaf u God die harten,
  Week en spoedig aangedaan? —
't Was, opdat ge in leed en smarten,
  Al wie lijden, bij zoudt staan.

———

Sluit uw kast en koffers open,
  Legt 't borduurraam aan een kant,
Denkt aan spelen noch aan knoopen,
  Maar aan pluksel en verband.
Brengt, met tranen in uwe oogen,
  Met der strijd'ren leed begaan,
Zelfs met 's vijands smart bewogen,
  De offers van uw lijnwaad aan;
Offers, moeilijk zaam te brengen,
  Daar uw schat is weggeraakt;
Offers, onder tranen plengen,
  Door uw hand gereed gemaakt;
Offers, dankbaar opgedragen
  Aan dien God, die Neêrland redt;
Offers, die dien God behagen,
  Boven wierook en gebed.

No. 3. Dit dichtstuk van WESTERMAN werd sedert lang verwacht. Het is kort na de gezegende omwenteling reeds vervaardigd en voorgedragen. De reden, dat het eerst nu in het licht verschijnt, schijnt grootendeels in de inteekening gelegen te zijn, die niet zoo gunstig uitviel, als de Dichter, ten beste des vaderlands, had durven hopen, en welker lijst ook nu nog is achtergebleven, als niet algemeen zijnde ingekomen. Het stuk is der gelegenheid, des oogmerks en des mans waardig, en vermeerderd met eene *toewijding* — aan wie? staat er niet bij, en wordt ook slechts in het voorbijgaan gezegd; het is het vaderland; doch de Heer WESTERMAN valt hier waarlijk in eene tegenovergestelde fout, als wij straks bij VAN DER LOO aanroerden. Wij willen in geene ontleding van het geheel treden, dat, als een lierzang, in afwisselende maat vervaardigd is, en keur van schoonheden bevat. Wij hebben reeds verscheidene stukken op hetzelfde onderwerp behandeld, kennen WESTERMAN's vaderlandsche denkwijze sedert lang, en mogen hem dus deze ligte straf voor

voor het lang verroef wel opleggen, dat wij niet meer zoo *con amore*, en zonder er uit te kunnen scheiden, bij stof en vorm dezer bardenzangen op onze gewenschte revolutie stilstaan. Integendeel, wij willen thans eens doen zien, dat het altijd eenigzins gevaarlijk is, met de allereerste warmte over eene gebeurtenis bij lang bekoelde hoorders en beoordeelaars op te treden. Wij hebben voor; het gewigt van onzen looden — schepter, denkt gij? — neen, zoo trotsch zijn wij niet — kam eens te doen gevoelen. Dit is goed voor rood haar, zegt men; en waarlijk, de gebreken onzer gloeijende, vaderlandsche Dichters hebben daarmede wel eenige overeenkomst. Ter zake dan.

Nu mogen, bij het zelfbeseffen,
De fiere schoudren zich verheffen.

Maar, Mijnheer WESTERMAN, schilder, tooneelkunstenaar enz. enz., wie vindt er nu fierheid in hooge schouders? Neen, hadden wij die, dan zouden wij haast denken, dat de ijzeren schepter er wel eens effentjes op mogt tikken — had hij het maar niet zoo erg gemaakt!

Ja, schriklijk was uw lot, geliefde Landgenooten,
Verschopt, verdrukt, verguisd, uit uwen rang gestooten:
De roofzieke Adelaar, met menschenbloed gemest,
Sleepte al wat uwe vlijt vergaarde in 't heilloos nest;
Waaruit een vuig gebroed, in gruwlen opgetogen,
En op verwoesting heet, bij zwermen aangevlogen,
Ter neêrschoot op 't weleer van God gezegend Land,
Verzwelgend vrucht bij vrucht in 't hongrig ingewand;
En, *walgend van het bloed*, tot stikkens ingedronken,
Den scherpen bek nog klemde aan de uitgeteerde schonken,
Waarvan, hoe zat gemest, geen van 't gebroedsel week,
Voor hongeriger zwerm er woest op nederstreek.

Dat vinden wij nu alles heel fraai. Wat de Adelaar laat doen, dat doet hij zelf; en dat het verzwolgene *altijd* naar de ingewanden gaat, willen wij een' Dichter niet beduiden. Maar, wij gelooven toch niet, dat wij het vuig gebroed *van het bloed* zouden hebben zien *walgen*, als de *climax* niet vereischt had, dat zij nog aan de *uitgeteerde schonken* knaagden.

Dat nooit een teedre borst hun zonen liefdrijk voedt;
Neen slechts een furie, wie de hel in 't harte woedt,

Die

Die alle gruwlen in haar' boezem kon vergadren,
Jaag' met de onreine melk het pestvuur in hunne adren,
Of storte, als zij met wrok hen in hare armen fluit,
De razernijen in hun zwellende adren uit:
Dat kroost, dat zij den beul met fpijt en wrevel baarde,
Zwerv' met Gods haat bedekt, ten affchrik aan heel de Aarde;
Dat wreede vloekgebroed, dat fteeds zijn rust verftoort,
Straff' hen voor *Woerden's* ramp met gruwbren vadermoord!

Mooi, keurig mooi gezegd! Maar, waarachtig, ons Christelijk hart komt er tegen op. Heeft men het DAVID niet menigmaal ten kwade geduid, dat hij de zuigelingen aan de rotfen verpletteren wilde? En DAVID was toch maar een *Jood* — en zijne vijanden waren Gods vijanden, zeggen de vromen; God zelf was de ware Koning van Israël. En wat zegt verpletterd worden, tegen zulke vreesfelijke dingen, als wij hier lezen? Mijn hemel! eerst onreine melk — dan pestvuur, ja razernijen in zwellende aders — vervolgens, met Gods haat bedekt, nergens een thuiskomen — en dan per flot nog de vaders vermoorden! Neen, neen, er zijn al zondaars genoeg in de wereld, en vooral in Frankrijk; men wenfche er om geen meer; de ouden zullen wel aan hun einde komen, al gefchiedt het juist niet om voor nog erger jongen de plaats te ruimen. Zoo boos moet men in verzen, en in druk, waarlijk niet worden.

Maar weinig was 't dat ge u de vrucht van 't zorglijk flooven,
Het zuurgewonnen deel wreedaardig zaagt ontrooven;
't Was weinig dat gij, tot den flavenftand verlaagd,
De vrucht van jaren vlijts baldadig plondren zaagt;
Dat zwervers, in de plaats der edlen voorgetreden,
U hoonden door hun pracht, en, de ouderlijke zeden
Verfchoppende met fmaad, het kuifche huwlijksbed
Met fchimp bedekten, door een bandelooze wet,
Die de ontucht teugel vierde, en 't fchoon geflacht verneêrde,
En 't Godgewijd bevel in euvlen moed onteerde;
o Dit zegt weinig nog, der Nederlandren trouw
Zwoer deze fchandwet af ter liefde van de vrouw;
Het echte Hollandsch hart was nimmer af te trekken
Van haar, wier liefde 't eens ten wellust mogt verftrekken,
Van haar, die onder 't hart met lijdzaam worstlen droeg
Wat hem gelukkig maakte en zijn verlangen vroeg. — enz.

Wel-

Welnu, wat valt daar nu weer op te bedillen? Niets. Wij halen het aan, om een enkel staaltje van de edele gezindheden te geven, daar het vorige reeds van het keurig talent getuigt. Het is de brave WESTERMAN, die zich zoo schrikkelijk boos tegen het goddeloos rot maakte. Eer hebbe zijn hart! Maar, zoo als gezegd is, *de toorn moet niet over het tuitje loopen.* — Men make echter in 's hemels naam nog lang zulke fouten, als het anders niet kan! Wij willen om de dood geen koorn met het onkruid uittrekken. Basta!

De nieuwe Fakkel, of de Geheimen van het Hof der Thuil- (Tuil-)lerien. No. I—IV. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amsterdam, bij E. Maaskamp. 1814. *In gr. 8vo. Te zamen* 320 *Bl. f* 2-4-:

Dit werkje bleef tot hiertoe bij ons liggen. Het is eene vertaling uit het Hoogduitsch. Het behelst karakters, levensschetsen, anekdoten enz. uit het voormalig Fransch-Keizerlijke Hof. Veel daarvan schijnt ontleend uit de vroeger aangekondigde *Geheime Geschiedenis.* Het is alles regt zwart geteekend; of ook naar het leven, en overeenkomstig de waarheid? dit moeten wij aan elks geloof of ongeloof, aan zijn eigen oordeel overlaten. De bronnen en bewijzen worden juist niet opgegeven, althans zoo, dat men dezelve behoorlijk proeven kan. Veel, zeer veel moge, helaas! wel waar zijn. En, al ware het dus ook, dat men het hier niet voor de eerste keer leest, het mag dan wel tweemaal gezegd en ter dege ingestampt worden, welk een kanalje nog onlangs de halve wereld regeerde, welk een nest daar in Parijs uitgeroeid of nog uit te roeijen is — en wat al besluiten en aandoeningen hieruit verder volgen mogen. Wij kunnen echter niet ontkennen, dat de kost, hier opgedischt, ons al wat oud begint te worden; dat wij sedert de eerste omwenteling al vrij wat beter, meer te vertrouwen berigten, van tijd tot tijd hebben in handen gehad; en dat wij dus ook met genoegen zullen zien, zoo de Uitgever, in plaats van dit werk voort te zetten, eenmaal wat rijper vruchten het Publiek aanbiedt. En hiermede genoeg van deze *Fakkel*, deze akelige pektoorts, bij welke men toch ook gevaar loopt, de menschen bijna even diep te leeren haten en verachten, als *hij* doet, die ons met zijne aanhangelingen dit schouwspel levert.

BOEKBESCHOUWING.

Vierde zestal Leerredenen, door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1814. *In gr.* 8*vo.* 224 *Bl. f* 1-12-1

Deze Leerredenen van onzen beroemden VAN DER PALM zullen, vertrouwen wij, door de wijze van behandelen, niet minder dan de vorigen, de algemeene goedkeuring wegdragen.

In de eerste Leerrede beschouwt de Hoogleeraar *Jezus lijden* als *het offer der verzoening*, naar aanleiding van 2 Corinth. V: 21, en koos deze stoffe zeer gepast, om, aan het slot der prediking van Jezus lijdensgeschiedenis, een algemeen overzigt over dezelve te geven. Na in de inleiding verstandig opgemerkt te hebben, dat, zoo dikwerf wij in den Bijbel de eigenlijke leer der Goddelijke Openbaring vinden voorgesteld, deszelfs stijl aan het wonderspreukige nadert, en dat de uitdrukkingen, waarin de ontvouwing dier leer begrepen is, vreemd luiden en ver afwijken van de gewone begrippen, gaat de Redenaar tot de behandeling zelve over. In het eerste gedeelte geeft hij eene verklaring van de woorden des Apostels, welke door hare eenvoudigheid en klaarheid ons zeer bevallen heeft. Alleen hadden wij gaarne gezien, dat de Hoogleeraar, ter staving zijner gegronde opvatting der woorden, *God heeft Jezus zonde gemaakt*, voor, *God heeft hem tot een zondoffer gemaakt*, opgemerkt hadde, dat in het O. V. het Hebreeuwsche woord, hetwelk met het Grieksche, in onze vertaling door *zonde* uitgedrukt, overeenkomt, ook voor *zondoffer* genomen wordt, en dat Paulus, alhier op de Israëlitische zondoffers zinspelende, het woord in den voorgestelden zin gevoegelijk geacht kan worden te hebben gebezigd; door wel-

ke aanmerking hij zijne opvatting, zoo als het ons voorkomt, nog beter zou hebben aanbevolen, dan door eenvoudig te verzekeren, dat het woord *zonde*, op genoegzame taalkundige gronden, *zondoffer* kan worden overgezet. — In het tweede gedeelte der Leerrede wordt treffend, en volgens den eigenaardigen trant des begaafden en van godgeleerde diepzinnigheden afkeerigen mans, betoogd, dat wij noch het verhaal van den lijdenden en stervenden Jezus bij de Evangelisten, noch de voornaamste en gewigtigste bijzonderheden dier gebeurtenisse in haren aard en kracht kunnen ontvouwen zoo wij den dood onzes Heilands niet als een zondoffer beschouwen. Door welk tweeledig betoog, zoo als het alhier wordt uitgevoerd, de leer van Jezus zoenoffer op eene verstandige, smaakvolle, en naar de behoefte van velen in onze dagen zeer geschikte wijze verdedigd wordt. Eene korte toepassing besluit deze Leerrede.

De tweede Leerrede, over Joan. VII: 16, 17, heeft tot opschrift: *toets der waarheid van Jezus leer.* In dezelve, na den zamenhang der tekstwoorden met het geschiedverhaal, waarin zij ingevlochten zijn, zeer gepast te hebben opgegeven, gaat de Redenaar over, om de uitspraak van den Zaligmaker, in dezelven vervat, eerst zoo veel noodig toe te lichten, en de waarheid derzelve kortelijk te staven. Daarna leidt hij daaruit af de onschatbare voortreffelijkheid van Jezus leer. Voorts doet hij in dezelve opmerken de verklaring en verdediging van alles, wat aan Jezus berispers en vijanden, en toen en te allen tijde, onbegrijpelijk en aanstootelijk voorkwam. Eindelijk doet hij ze beschouwen, als den toets der echtheid en zuiverheid van het geloof der Christenen aan Jezus en zijne leer. — Dit alles loopt zeer geleidelijk voort: en hoe meer men hetzelve met de noodige aandacht overpeinst, hoe meer men, tot eer van Jezus en zijne leer, en overeenkomstig het hoofddenkbeeld van Jezus uitspraak in de tekstwoorden, overtuigd wordt, dat de goddelijke oorsprong dezer leer zich alleen laat gevoelen door die genen, wier

hart

hart zoo wel als verstand gezond en welgesteld, en die genegen zijn Gods wil te doen en zijne geboden te betrachten. — In het begin van het eerste gedeelte, en bij gelegenheid van de verzekering der Joden, welke den tekst voorafgaat, dat Jezus *de Schriften niet geleerd heeft*, stelt de Heer VAN DER PALM zich met regt tegen sommige Leeraars van onzen tijd, volgens welke Jezus de Schriften wel geleerd heeft, en niet alleen in de geheime wetenschap der Joden, maar ook in de verborgenheden der Egyptenaren ingewijd is geweest. Echter zal de Hoogleeraar het hierin met ons volkomen eens zijn, dat Jezus in eenen zekeren zin de Schriften wel degelijk geleerd had, namelijk niet zoo zeer in de scholen der Joden, maar door eigene en gedurige beoefening, eer hij in het openbaar als Leeraar verscheen; ja dat hij meermalen in de scholen der Joden bij hunne lessen tegenwoordig geweest zal zijn, om hunne wijze van denken, van redeneren en van schriftuitleggen bij eigene ondervinding en van nabij te leeren kennen, daar hij reeds in zijne kindschheid in den Tempel zich met Joodsche Leeraars onderhield.

De derde en vierde Leerrede zijn over Henoch, volgens Genes. V: 24, zoo dat de eerste over zijn leven, de andere over zijn uiteinde handelt. In dezelve worden meer uitvoerig voorgedragen 's mans denkbeelden, reeds uit het tweede stuk van zijn' *Bijbel voor de Jeugd* bekend. In beide bewonderden wij zijn allergelukkigst vermogen, om zijne hoorders of lezers in de hoogste oudheid te verplaatsen. In de eerste werden wij zeer getroffen door de eigenaardige en in den geest der oude wereld diep indringende beschrijving van de zedeverbastering diens tijds, en van Henochs uitstekend gedrag. Na zulk een krachtig en roerend stuk vreesden wij, onder het lezen, dat het tweede en toepasselijk gedeelte, over den omgang met God, als het voorname kenmerk der ware godsvrucht, er eenigzins bij af zou vallen. Dan, bij het lezen van hetzelve gevoelden wij ons op eene stichtelijke wijze medegesleept, en erken-

den met onuitfprekelijk genoegen den waarlijk grooten meester in de kanfelwelfprekendheid.

Niet minder fchoon is de andere Leerrede, over het uiteinde van Henoch. In dezelve dringt de fchrandere en met eene rijke verbeelding begunftigde man weder zoo diep in den geest der vroege wereld, en verplaatfte ons, onder het lezen, zoodanig in dezelve, dat wij, als 't ware, vergaten, wat er rondom ons gebeurde. Aan dezelfde gelukkige verbeelding heeft men ook te danken de verrukkende voordragt van Henochs gewaarwordingen bij zijne opneming tot God, en van de gevoelens zijner tijdgenooten bij zijn verfcheiden. Met één woord, die beide Leerredenen zijn meesterftukken, en, naar ons oordeel, de beste in dit bundeltje. — Éénе aanmerking zij ons vergund; namelijk, dat wij in bedenking geven, of op bl. 88 voor het fchoonklinkende, doch aan misvatting onderhevige woord *Goden-zonen* niet beter ware geweest het eenvoudiger *zonen Gods* te ftellen.

Bondig is de vijfde Leerrede, over Handel. II: 36. In het eerfte gedeelte verplaatst de Redenaar zich geheel in de denkbeelden en den toeftand der Joden, ten einde de gepastheid der wonderen van het Pinkfterfeest te doen gevoelen: en in het tweede legt hij, naar de behoeften zijner hoorders, het verband open, tusfchen de Pinkftergefchiedenis, en het geloof aan de waarheid des Evangeliums. Hoe aandachtiger men deze Leerrede zal overwogen hebben, met des te meer overtuiging zal men moeten erkennen, dat dezelve volkomen beantwoordt aan het opfchrift: *het Christendom bevestigd door het Pinkfterfeest.*

De laatfte Leerrede behandelt de gefchiedenis van Ruth, naar aanleiding van Ruth II: 11, 12, en het voorname derzelve wordt op eene wijze voorgedragen, die geheelenal met den aard der gefchiedenis zelve ftrookt; dat is, op eene eenvoudig-fchoone en kunfteloos-roerende wijze, tot welke de Heer VAN DER PALM zoo bijzonder gefchikt is. In het tweede en kor-

kortere gedeelte bepaalt hij zich tot ééne gewigtige hoofdbijzonderheid, dat *het huisfelijk leven een waardig tooneel is van Gods voorzienigheid, en van menfchelijke deugd:* en dit denkbeeld wordt op eene treffende wijze ter toepasfing aangewend. — Op bl. 209 hebben wij in deze Leerrede *tot Orpa* aangetroffen; eene fchrijf- of drukfout voor *van Orpa.* — De vertaling van Ruth I: vs. 13, bl. 198, *ik lijde flechts te meer om uwentwil*, in plaats van de gewone, *mij is veel bitterder dan u*, komt ons zeer aannemelijk voor.

Handleiding tot Godsdienftig Onderwijs, door J. ROEMER, *Christen-Leeraar te Leyden. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1814. *In kl. 8vo.* 40 *Bl. f* :-4-:

Onderwijsboeken verdienen altoos in eene bijzondere mate belangftelling, omdat in alle vakken van kennis zoo veel van de beginfelen afhangt. Dit geldt voornamelijk van boeken, beftemd tot onderwijs in den Godsdienst. De overtuiging hiervan heeft ons bewogen, het voor ons liggend boekje met bijzondere aandacht te doorlezen, en hetzelve aan onze denkbeelden over de vereischten van zulk een boekje met befcheidenheid te toetfen. Wij namen hetzelve in de hand met het bewustzijn, dat wij het werk lazen van een' man, die tot een Christelijk Genootfchap behoort, dat in zaken van Godsdienst aan deszelfs leden volkomene vrijheid van denken laat, mits zij de H. Schrift tot regelmaat houden. Uit dien hoofde verwachtten wij ook geene beginfelen tot de kennis van eenig kerkelijk leerbegrip; maar vooronderftelden de eigene gevoelens van den Schrijver over de hoofdwaarheden van den Godsdienst te lezen. Wij hebben ons in deze verwachting ook niet bedrogen; want wij moeten bekennen, dat de Heer ROEMER geheel zijn' eigen' weg bewandelt; maar

eenen weg, die ons hier en daar op bijwegen schijnt te leiden, welke de Leeraars des Christendoms in ons land, ja wij durven zeggen, de Leeraars van het Genootschap, waartoe zijn Eerw. behoort, voor dwaalwegen houden. Wij hopen door een kort verslag van het boekje te bewijzen, dat wij regt hebben alzoo te spreken.

De Heer ROEMER zegt in het Voorberigt, dat het gebrek aan het gewone lesboek, door zijnen zaligen en voor hem steeds onvergetelijken Ambtgenoot C. ROGGE, tot handleiding voor het bijzonder catechetisch onderwijs voor meergevorderden, in zijne Gemeente ingevoerd, en door hem behouden, hem het volgende opstel deed vervaardigen; dat hij toen geenszins het oogmerk eener openbare uitgave had; maar dat de moeijelijkheid van het afschrijven, waardoor hetzelve dikwijls zeer gebrekkig in handen kwam, dezelve noodzakelijk maakte. Hij verzoekt, hetzelve dus ook alleen als eene handleiding tot het godsdienstig onderwijs te ontvangen; daar de Leeraar, die hetzelve gebruikt, genoegzame stof heeft tot uitbreiding, verklaring en opheldering in zijne lessen.

Vooraf gaat eene Inleiding over 's menschen *waarde*, *vermogens*, *bestemming*, enz. en hierop volgen vier Hoofdstukken, die den zoogenoemden Natuurlijken Godsdienst bevatten. Deze Hoofdstukken: *over het bestaan van God; over de Goddelijke Eigenschappen; over de Goddelijke Voorzienigheid; Gevolgen uit het voorgaande, toegepast op des menschen zedelijke verpligting*, behandelen de voornaamste waarheden, die hiertoe behooren, in een' Kantiaanschen geest. Wij willen echter hierbij niet blijven staan, daar de volgende zes Hoofdstukken, die betrekking hebben tot de Goddelijke Openbaringen van het Oude en Nieuwe Verbond, zich zeer onderscheiden, en dus onze bijzondere aandacht tot zich trekken. Wij hebben, namelijk, deze Hoofdstukken gelezen en herlezen, en na elke lezing heeft zich het gevoel aan ons opgedrongen, dat zekere minach-

ting

ting voor het gefchiedkundige van den Bijbel, en voor de onmiddellijke medewerking der Godheid ter openbaring van haren wil, maar al te duidelijk daarin doorftraalt.

Het gevoelen van den Heer ROEMER over den Bijbel fchijnt ons van gemelde vrijere denkwijze ten grondflage te liggen. Hij zegt, namelijk, bl. 34. „De Bijbel is eene verzameling van geloofwaardige gefchriften, betreffende den Godsdienst. Derzelver fchrijvers zijn door eenen opregten, waarheidlievenden en Godsdienftigen *Geest* gedreven (2 *Tim.* III: 16. 2 *Petr.* I: 21.) en verdienen, in alle opzigten, geloof en vertrouwen. Men behoort zich echter te wachten, om niet aan den uiterlijken form van het boek te blyven hangen. De *Bijbel* is, als boek, befchouwd, geenszins heilig, maar ontvangt deszelfs voortreffelijkheid van den inhoud. De *Bijbel* is geenszins de *Openbaring*, maar bevat dezelve. Hij is onfchatbaar bij nuttig gebruik." — Waar vinden wij hier eenig blijk van hoogere medewerking bij het opftellen van den Bijbel, of van de *ingeving der H. Schrift*, hoe dan ook gewijzigd? Komt alles niet eeniglijk neêr op het werk van *opregte*, *waarheidlievende* en *godsdienftige* menfchen? Ten bewijze van den invloed, welken deze befchouwing van den Bijbel op de voorftelling van deszelfs hoofdwaarheden heeft, zullen wij de gemelde Hoofdftukken kortelijk doorloopen.

Het 6de Hoofdftuk, dat *over de Openbaringen van het Oude Testament* handelt, bevat een kort verflag van de Historie, in die boeken vermeld. Wij zouden het geheele Hoofdftuk moeten overfchrijven, wilden wij naauwkeurig doen zien, hoe los en onbepaald alles is gefteld, wat betrekking heeft op de onmiddellijke medewerking der Godheid ter verlichting en verbetering van zijn uitverkoren volk. Wij erkennen met den Heer ROEMER, dat hij flechts met weinige trekken deze Historie kon en behoefde te fchetfen, omdat hij enkel eene handleiding tot de kennis van dezelve fchrij-

 ven,

ven, en de verdere ontwikkeling en uitbreiding aan den Leeraar wilde overlaten; maar wij meenen met dit al te mogen eifchen, dat de tusfchenkomst des Allerhoogften overal duidelijker uitkome. Waarom, vragen wij, hier niet overal op God gewezen, als den grooten en bijzonderen bewerker dier gebeurtenisfen? Waarom alleen ter loops van Deszelfs medewerking gefproken, daar zij overal op den voorgrond behoorde te ftaan, als de groote waarheid, welke die Gefchiedenis predikt? Waarom vermijd, daarvan te fpreken, waar de zaak het van zelve medebragt? Waarom alleen van ABRAHAM gezegd, dat hij zijn afgodisch vaderland verliet, om zich aan de vereering van eenen (éénen) God te heiligen? — van MOZES, dat hij, terwijl God niet wilde, dat ABRAHAMS zaad verdrukt werd, zich aan het hoofd des Israëlitifchen volks ftelde, *de* kluisters der flavernij verbrak, het Egyptisch rijk met hetzelve verliet, de vervolging der dwingelandij ontkwam, Gode een volk poogde te heiligen, en deszelfs leidsman en wetgever werd? Er wordt wel gezegd, dat God uit het midden der Joden eenen man verwekte, die zich hunner zaak onmiddellijk aantrok, namelijk MOZES, zoo als ook, dat deszelfs wetgeving van God is; doch dit zijn ook de twee éénige plaatfen, waar de naam van God in die beteekenis voorkomt, en de leerling opmerkzaam gemaakt wordt, dat de Historie der Joden zich onderfcheidt van die van andere volken.

Hiermede komt ook geheel overeen de voorftelling van de *Goddelijke Afgezanten*. Dezen toch worden, bl. 16, in het 5de Hoofdftuk, dat *over de Goddelijke Openbaringen* handelt, in dezer voege befchreven: „Van tijd tot tijd verfchenen er mannen in de wereld, die met uitftekender vermogens en talenten, dan het algemeen, begaafd, zich de zaak der menschheid, bijzonderlijk, aantrokken, aan de verlichting, befchaving en verzedelijking van hunne tijdgenooten, en alzoo aan de uitbreiding van kennis en deugd, over den geheelen aardbodem, arbeidden. Schoon deze mannen, als

als verstandige Leeraars, zich altijd dat standpunt kozen, het welk het best geschikt scheen, om, met eenige vrucht, in hun *Goddelijk* oogmerk, te slagen, en voor hunne tijdgenooten nuttig te zijn, leverde elke eeuw zijne vorderingen aan eene volgende over, ontstak het eene volk zijn licht bij het andere, ging het menschdom, op hun voetspoor, voort, en waren zij, in de hand der Voorzienigheid, Afgezanten tot *openbaringen* van Gods wil op aarde." Wij vragen eenvoudig, of deze beschrijving niet even goed passe op andere Hervormers der zedelijke wereld, op eenen CONFUCIUS en SOCRATES, en of zij niet met hetzelfde regt *in dezen zin*, „ in de hand der Voorzienigheid, Afgezanten waren tot *openbaring* van Gods wil op aarde?" In het 7de Hoofdstuk, dat bepaaldelijk *van de Profeten en derzelver Voorzeggingen* handelt, vinden wij dit denkbeeld nader toegepast; en worden de Profeten beschreven (bl. 21) als „ Leeraars des volks, die als Dichters door een' hoogeren geest geleid werden, en de *taal Gods* spraken." „ De belofte," lezen wij verder, § 2, „ die reeds in de schriften van *Mozes* voorkomt, (*Deut.* XVIII: 15.) heeft den Israëlieten de hoop ingeboezemd, dat God altijd onder hen *Profeten* zou verwekken. Deze stand was daarom de aanzienlijkste: deszelfs invloed scheen onbepaald, en het geloof aan deszelfs uitspraken werd, als *Godspraak*, geëerbiedigd. Zij spraken ook alzoo in den naam van *Jehova*." Hoe los en onbepaald is dit alles gesteld! Hoe is het ware met het half-ware en valsche vermengd! Hoe blijft de ware meening van den Heer ROEMER over de Profeten nog duister! En hoe geheel onvoldoende is het aangehaalde, om den leerling een duidelijk en schriftuurlijk denkbeeld te geven van de hooge waardigheid en goddelijke zending dier mannen!

Dit losse en onbepaalde blijkt vooral in het 8ste Hoofdstuk, dat *over de Openbaringen van het Nieuwe Verbond, of over* JEZUS CHRISTUS *en zijne leer*, handelt. In de 1ste § wordt van JEZUS alleen gezegd,

 dat

dat Hij „te Bethlehem geboren, doch te Nazaret was opgevoed." De leerling wordt hier wel verwezen naar Luk. II: 1—7; doch waarom in den tekst met geen enkel woord gewag gemaakt van de wonderbare geboorte des Heilands, die toch zoo onmiddellijk zamenhangt met Deszelfs geheele komst en waardigheid? Na eene fchets van den ftaat der Joodfche en Heidenfche wereld vóór de komst van CHRISTUS, (§ 2, 3) vinden wij in de volgende § de geboorte van JOANNES DEN DOOPER op dezelfde wijze vermeld (bl. 24.) „Eindelijk treedt er een man op van bijzonderen aanleg. Hij was de zoon van *Zacharias* en *Elizabeth*, JOANNES genaamd." De 5de en 6de § behelzen een verflag van 's Heilands optreden als Leeraar, en van Deszelfs ontwerp, dat evenzeer op eenen Wijsgeer en Hervormer der wereld past. In de 7de § (bl. 26) lezen wij, bij de vermelding der moeijelijkheden, waarmede JEZUS te worftelen had: „Met moed trad Jezus, als Volksleeraar, te voorfchijn, bezield met den geest der wijsheid en voorzigtigheid, en gerust door een onwrikbaar vertrouwen op den bijftand des Almagtigen;" doch dit is ook alles, wat wij over de naauwe betrekking van den Zaligmaker tot God in dit opzigt aangeteekend vinden; terwijl wij meenen, dat de H. Schrift ons oneindig meer zegt. Op dezelfde wijze wordt, van § 8—11, de keus der Leerlingen en Apostelen, de aard van 's Heilands plan, Deszelfs gedrag bij alle moeijelijkheden en tegenkantingen, voorgefteld. De 12de § behelst een kort begrip van Deszelfs leer, dat een kort begrip van de leer eens Wijsgeers fchijnt te zijn, behalve dat er ten flotte gezegd wordt, dat hij „de leer der onfterfelijkheid predikte, en haar boven de gisfingen der wijsgeerte en de twijfelende hoop der Israëlieten verhefte." Nergens, echter, komt de minachting voor het gefchiedkundige des Bijbels meer aan 't licht, dan in de §, waar de Heer ROEMER over de wonderen van JEZUS, als bewijzen voor zijne goddelijke zending, fpreekt. „*Jezus* (zoo luidt het bl. 29, § 12, moet

zijn

zijn 13.) bevestigde deze zijne leer door de grootste daden, eener Godheid waardig. Hij werkte door den Geest, die in hem woonde, *wonderen*, welke tevens zijne leer bevestigden. — *Zijne leer moest de werken des duivels verbreken:* Hij genas de zieken. (*Matth.* IV: 23. IX: 35.) Door hem openden de blinden de oogen voor de waarheid, (*Matth.* XX: 34. *Marc.* X: 52. *Luk.* XVIII: 41—43.) hoorden de dooven hare stem, spraken de stommen van Gods ontferming, (*Marc.* VII: 32, 37. IX: 25.) betraden kreupelen en lammen den weg der deugd. (*Matth.* XXI: 14.) Voor zijn woord werden de winden en onweders, anders zoo verschrikkelijk en gevreesd, weldaden Gods. (*Matth.* VIII: 24—27.) Weinig waren de behoeften voor hen, *die naar de geregtigheid hongerden en dorstten.* (*Matth.* XIV: 16—21.) Aan het ziekbed, de lijkbaar en het graf sprak hij het leven en de onsterfelijkheid. (*Marc.* V: 22, 35—43. *Luk.* VII: 11 en verv. *Joann.* XI: 1—44.)" Wij voor ons meenen, dat de eenvoudige lezing van deze woorden, ook zonder aanmerkingen, genoegzaam is, om te toonen, hoe zeer alles op losse schroeven gesteld wordt, en hoe de historische waarheid der wonderen geheel verloren gaat; terwijl wij aan het oordeel van nadenkenden overlaten, welk eenen invloed zulk eene voorstelling der wonderen, bij het onderwijs van kinderen, op derzelver geloof in het Evangelie hebben moet. In denzelfden geest wordt gewag gemaakt van 's Heilands dood, opstanding en hemelvaart; zoodat men niet regt weet, wat de Heer ROEMER, van de verhalen der Evangelisten dienaangaande, al of niet voor waar houdt. Ziet hier, wat hij er van zegt, bl. 31, 32. „De dood van Jezus, zoo moedig ondergaan, was bevestiging van zijne leer. Gerust, dat Hij den wil Gods had bekend gemaakt, voor het heil der wereld geleefd, bragt hij zijn leven, gewillig, der menschheid ten offer. Toen ook bleek zijn onschuld volkomen, en kwamen de door hem gepredikte waarheden van vergiffenis van zonde en onsterfelijkheid aan het licht. Het voorhang-

sel

ſel des tempels ſcheurde, de natuur ſidderde, de graven wierden geopend. (*Matth.* XXVII: 51—53.) De Heiden zelf erkende in hem *Gods Zoon.* (*ib.* vs. 54.) De liefde en vriendſchap ſtond aan den voet van zijn kruis. (*ib,* vs. 35 en 36. *Joann.* XIX: 25—27,) De vrees veranderde in moed, en nam de hartelijkſte toegenegenheid het lijk van Jezus van het kruis en ſchonk het eene eerlijke begrafenis. (*Joann.* XIX: 38—42.)—God, boven alles, handhaafde de onſchuld van Jezus. Zijn kruis werd zijn zegepraal. De engel der waarheid zweefde boven zijn graf. Jezus verliet de rots, hoe ook bewaakt. Hij ſtaat uit den doode op, als overwinnaar des grafs. (*Matth.* XXVIII. *Joann.* XX: 1—18.) Bedekt met de likteekenen zijner wonden, die hij aan het kruis, als in den ſtrijd des levens, ontvangen had, aanſchouwen hem zijne leerlingen, (*Joann.* XX: 19 en verv. XXI: 1—23.) en worden verſterkt in hun geloof aan zijne zending, alleen tot zedelijke redding des ganſchen menschdoms, (*Hand.* I: 3—8.) en zijne ſcheiding van hun is hemelvaart, om bezit te nemen van zijn hemelsch rijk in al den luister van Goddelijke heerlijkheid. (*Hand.* I: 9, 10 en 11.)" Hoe ongepast, om er niet meer van te zeggen, is deze half poëtiſche taal in onderwijsboekjes voor kinderen, waar alles op eenvoudigheid en duidelijkheid aankomt! Wat beteekent het: „ De engel der waarheid zweefde boven zijn graf. — Zijne ſcheiding van hun *is* hemelvaart."?

Doch genoeg, en reeds meer dan genoeg, om den geest van het boekje te doen kennen. Wij hebben van hetzelve zulk een breedvoerig verſlag gegeven, omdat wij ons niet herinneren, in onze taal een godsdienſtig onderwijsboek gelezen te hebben, waarin de geest der gewone Duitſche Neologie zoo duidelijk doorſtraalt. Wij hopen, dat het bij deze proeve, om gemelde Neologie op onzen bodem over te planten, zal blijven.

De

De Belofte van JEZUS CHRISTUS *aan zijne Kerk, verheerlijkt in de wederkomst van Paus* PIUS VII *te Rome. Door* BARTHOLOMEUS DOORENWEERD, *R. P. te Kampen. Te Deventer, bij* J. W. Robijns. 1814. *In gr. 8vo.* 38 *Bl. f* :-6-:

De Heer Pastor DOORENWEERD had een bekwamer en welfprekender man in zijne plaats verlangd; wij meenen echter, dat hier het werk in zeer gefchikte handen was, en twijfelen ook geenszins, of de goedkeuring der toehoorders zal hem tot de uitgave dezer Leerrede hebben aangemoedigd. Hoewel wij tot de genen behooren, die, volgens de gedachten van dezen eerwaardigen Geestelijke, buiten het fcheepje van Petrus zijn, zoo verklaren wij echter gaarne, dat de lezing van dit ftukje ons wezenlijk genoegen gaf, en dat wij hetzelve den catholijken en oncatholijken durven aanprijzen, zoo wegens den belangrijken inhoud, als wegens geregelde orde en duidelijkheid, en den gematigden toon, welke zoodanig is, als men met billijkheid van den Roomsch-catholijken Geestelijke wachten kan. Wij verblijden ons daarover opregtelijk, en wenfchen, dat de hartelijke overeenftemming van iederen landgenoot, in de zoo billijke vreugde over den val van den zetel van geweld en dwang, (ook over het geweten, zoo wel als van ieder ander menfchelijk gevoel en de dierbaarfte regten) hoe langer hoe meer de gemoederen zal doen overeenftemmen in onderlinge belangftelling en achting: en bij deze herinnering aan *den aanval op de Catholijke Kerk door Buonaparte; het gedrag van Paus Pius VII daaronder;* en *de wijze, waarop God deze Kerk over hare vijanden heeft doen zegevieren*, deelen wij van harte in de vreugde over dezen zegen, en wenfchen onze Christenbroeders even hartelijk andermaal geluk met de afwending van het onlangs wederom zoo dringend gevaar, en voor verftand en hart den besten zegen

gen bij dit en soortgelijke geschriften. Matth. XVI: 18 is de welgekozen tekst.

Jaarboeken der Genees-, Heel- en Natuurkunde, uitgegeven door het Genootschap: Arti salutiferæ, *te Amsterdam, enz. IIden Deels 3de Stuk. Te Amsterdam, bij* L. van Es. 1814. *In gr. 8vo. VIII,* 210 *Bl. f* 2-8-:

De theoretische afdeeling bevat, in dit Stuk, eene verhandeling van Dr. HEGEWISCH, te *Kiel*, over de aanwending der kwik in ontstekingsziekten, overgenomen uit het *Journal* van HUFELAND. Het is bijzonder over de zoete kwik, dat hier gesproken wordt, en waarvan HUFELAND het gebruik in *exsudative* ontstekingen zeer aanprijst. In het praktische gedeelte komt eene waarneming van Dr. KIRCHNER voor, welke ter nadere bevestiging kan dienen van het nut, hetwelk men, in dergelijke ziekten, van dat geneesmiddel trekken kan. Volgens HUFELAND, komt het voornamelijk te pas in de ontstekingen van die organen, welke niet uit celweefsel, maar uit een bijzonder *parenchyma* bestaan, en ook alleen bij eene wezenlijke ontsteking, eene vermeerderde werking der vaten, en overvloediger vorming der vezelstof in het bloed. Wij gelooven, dat elk ervaren Arts met den Schrijver en de Redacteurs overtuigd zal zijn, dat de kwik, in dergelijke kwalen, dikwijls beslissend werkt. Wij voor ons ten minste zagen er meermalen eene goede uitwerking van; meer echter bij kinderen, dan bij volwassenen. Intusschen blijven wij nog altijd huiverig bij het gebruik van dat, zoo wel als van vele andere geneesmiddelen uit de klasse der metalen, omdat de ondervinding zoo duidelijk leert, dat hunne werking op het menschelijk ligchaam even zoo langdurig als geweldig, en meestal langzaam en sluipend is. — Wat het theoretische,

of

of eigenlijk wetenfchappelijke, der verhandeling betreft; het hoofddenkbeeld van HUFELAND komt hierop neêr, dat de kwik de al te weelderige voortbrenging van ftof (*reproductie*, *vegetatie*) in het bewerktuigd geftel te keer gaat. Deze ftelling wordt niet zoo zeer juist bepaald, duidelijk ontwikkeld en overtuigend betoogd, maar meer daarover zoo wat op zijn Fransch *gediscoureerd*; en in 't voorbijgaan leeren wij, dat *cancer mammæ ftoffelijke waanzin*, *hydrops ovarii bloodaardigheid en krachtelooze zotheid der voortbrengende natuur* is. Gewigtige ontdekking!

De letterkundige afdeeling bevat, volgens gewoonte, eene korte opgave van den inhoud der voornaamfte buitenlandfche tijdfchriften, benevens verflag van eenige, zoo in- als uitlandfche, gefchriften.

Behalve de waarneming van Dr. KIRCHNER, hier boven reeds vermeld, bevat de praktifche afdeeling het vervolg der in het vorige Stuk afgebrokene waarnemingen van LANDSKROON, betreffende de plaatfing van den moederkoek in een' zak. Men zal dezelve met genoegen lezen, doch in 't bijzonder de aanmerking van den ervaren Schrijver der overweginge waardig vinden, dat hij namelijk deze bijzonderheid in Overijsfel nimmer, in Noordholland zoo dikwijls waarnam, en, zoo veel hem voorkwam, altijd bij zenuwzwakke vrouwen. Welk een oorzakelijk verband zoude hier plaats hebben? Wij hopen, dat de Heer LANDSKROON zich verledigen zal, dit onderwerp nader tot een punt van zijn onderzoek te maken.

Er volgen van denzelfden Verloskundige twee waarnemingen over de achteroverbuiging der zwangere baarmoeder, welke wel niet veel bijzonders bevatten, doch echter leerzaam zijn, wegens de duidelijke voorftelling der met oordeel gekozene en met volharding gevolgde handelwijze. In deze gevallen fchijnt de verhinderde pislozing wezenlijk gevolg en niet oorzaak der achteroverbuiging geweest te zijn.

De laatfte verhandeling in deze afdeeling is zeer belang-

langrijk. Zij is van den Hoogleeraar PARROT, en loopt over de in den laatften oorlog ontftane *typhus*, en een nieuw geneesmiddel tegen dezelve. Dit geneesmiddel is de *azijn*, lepelswijze, enkel of met water vermengd, toegediend. Eene wetenfchappelijke befchouwing dezer ziekte gaat de waarnemingen vooraf, welke ons de krachtdadige werking van dit middel leeren kennen. PARROT merkt de gemelde koorts aan, als ontftaande uit eene rottende gisting, hetzij van bedorven of althans min voegzaam voedfel, of wel van een' te grooten overvloed van gal, na langdurig vasten. Hij verklaart daaruit de zich voordoende verfchijnfelen op eene zeer voldoende wijze. En fchoon zijne befchouwing niet van eenzijdigheid is vrij te pleiten, en hij al te zeer op de fappen ziet, is het niet te ontkennen, dat men van zijn gezigtpunt de zaak in een veel helderder licht befchouwt, dan door alleen op de vaste deelen te letten. Doch, hoe men over de theorie denke, de geneeswijze zelve verdient nader beproefd te worden; doch wij moeten tevens doen opmerken, dat dezelve zoo vonkelnieuw niet is, als zij hier wordt voorgedaan; daar de beftrijding van dergelijke ziekten met plantenzuren, tamarinden, besfenfap, citroenfap, wijnfteenzuur enz., en, bij duidelijker fporen van ontmenging, met minerale zuren, bij Geneesmeesters van den ouden ftempel eene gewone zaak is.

Berigten van eenige, voor onze kunst, merkwaardige fterfgevallen, waaronder dat van den eenigen REIL wel bijzonder treft, befluiten dit Stuk, waarvan de inhoud ons, over het geheel, belangrijk is voorgekomen.

Dag-

Dagboek van eenen Duitschen Officier, over zijnen Veldtogt in Spanje, in het jaar 1808. *Uitgegeven door* P. J. REHFUES, *Hofraad van den Kroonprins van Wurtemberg. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1815. *In gr.* 8*vo. VIII en* 236 *Bl. f* 1-16-:

Dit boek is noch eene Geschiedenis, noch eene Landbeschrijving: maar wanneer het waar is, dat de Geschiedenis uit goede gedenkschriften, gelijk de Aardrijkskunde uit goede reisbeschrijvingen, moet worden opgemaakt, zoo is hier voor beiden eene niet onbelangrijke bijdrage voorhanden. Het is een verhaal van den *Badenschen* Lt.-Kolonel VON GROLLMANN, gedurende zijnen veldtogt (1808 en 1809) als Majoor van een hulpregiment in *Spanje* geschreven, waar hij NAPOLEON vooruitging, en kort na zijn vertrek ook naar *Duitschland* werd opgeroepen. Het loopt dus over een gewigtig, genoegzaam beslissend, tijdstip der nieuwere Geschiedenis: over den eersten tegenstand van *Spanje* tegen den Verdrukker van *Europa*, en over dat merkwaardige Land zelve, weleer het brandpunt van godsdienstigen en staatkundigen zieledwang, gelijk in onze dagen de wieg der vrijheid van denken, schrijven en handelen; eene vrijheid, die het, helaas! niet voor zichzelve heeft mogen verwerven.

Wij zien in dit boek NAPOLEON slechts eene enkele maal zelv' op den voorgrond, maar des te meer zijne helpers en beulen, in een' afgrijselijken wedstrijd van barbaarschheid tegen dat min beschaafde, maar ook min afgeslepene Volk, 't welk zijnen hartverterenden wrok over de verraderlijkste behandeling ook aan onschuldigen, aan ongelukkigen, aan *Duitsche* soldaten koelt, door NAPOLEON als slagtvee naar het Schiereiland gedreven. Wij zien haat tegen haat, moorden tegen moorden overgesteld, en het plegtig, maar ontzettend, schouwspel van eene Natie, die als één

eenig man haren overweldiger vloekt, en zich geene moeite geeft zulks te verbergen, maar liever, dan van 's dwingelands wenken te vliegen, den dood, en wat in aller pijnen magt is, verkiest; — van hare verdrukkers, die steden uitplunderen, uitmoorden en verbranden, sidderende vrouwen uit de kelders halen, schenden, en dan „ het krimpende, half ontzielde ligchaam „ in de vlammen van haar eigen huis werpen;" die de vrouw van een' Arts willen verleiden, en, op hare weigering, den man als spion doodschieten! De waarheid van dit alles, zoo als wij het hier geboekt vinden, blijkt genoegzaam uit den lossen, vertrouwen inboezemenden, zelfs meer nalatigen dan opgesmukten stijl; ook uit het ontzag — den eerbied, zouden wij bijna zeggen — des Schrijvers voor den Exkeizer, en zijne genegenheid voor de *Fransche* Natie, die hem beletten moest, iets te zijnen of te hunnen nadeele te verdichten.

Veel belang boezemt dus dit kleine geschrift, niet slechts aan den opdelver der oorzaken en gevolgen van de jongste gebeurtenissen, maar ook aan den algemeenen Lezer in. Echter treedt hij, nopens zijne, wel eens min gewigtige, daden en togten in wat veel bijzonderheden, die alleen de aandacht van den krijgskundigen van beroep verdienen. Nogtans moet men er bijvoegen, dat hij dit gebrek door het spoedig invlechten eener *Anecdote*, eener aardrijkskundige bijzonderheid, enz. dadelijk verhelpt, en over 't algemeen zeer aangenaam verhaalt, enkele brokken van dat hoogere *pathos* uitgezonderd, waarin de *Duitschers* zich zoo gaarne verliezen. Onder het lezen hebben wij den man waarlijk lief gekregen. Hij was, te midden der gruwelen des bloedigsten Oorlogs, in weêrwil zijner ondergeschiktheid en van zijnen moed, zoo goed, zoo zacht, zoo menschelijk! Menigmaal sleept verlangen naar zijn Vaderland hem weg in vurige uitboezemingen; en het is slechts die heillooze zucht naar krijgseer, welke ook den besten in het *Fransche* leger de onregtvaardigste aanvallen boven vreedzame rust deed verkiezen, welke

hem

hem de eervolle terugroeping naar *Duitschland* bij zijnen Souverein, uit het met bloed en puin en roof bedekte *Spanje*, deed ontvangen, *als ware hij van den donder getroffen.* (Bl. 205.) Hij stelde, waar hij slechts kon, de ongelukkige *Spanjaarden*, die men opving en tot den strop verwees, in vrijheid. Een gezegde van eenen *Duitschen* Generaal, SCHÄFER, een' krijgsmakker van den Schrijver, vonden wij waarlijk groot. Er moeten drie *Spanjaards* opgeknoopt worden. De *Nassauers*, huns ondanks met dit werk belast, laten telkens den armen zondaar naar beneden vallen. „Generaal!" roept een *Fransche* bloedhond SCHÄFER toe, „uw volk past slecht op." — *Ja*, antwoordt de edele man, *het zijn slechte beuls, maar goede soldaten!* —

Op dezelfde wijze handelde de Schrijver van dit boek; en hij mogt dan al, door de schitterende hoedanigheden van *Spanje's* Troonroover verblind, door besef misschien van *militaire* ondergeschiktheid gedreven, geen kwaad van hem uit den mond van een' *Franschman* willen hooren, (bl. 222) den *Spanjaarden* nogtans nam hij het nimmer kwalijk, wanneer zij hunnen haat tegen den vijand van hun Vaderland, zelfs overluid, aan den dag leiden. Hij zegt zelfs ronduit: „De Maarschalk „BESSIÈRES beheerschte de noordelijke *Spanjaards* „met de ijzeren roede van zijnen Gebieder." Slechts de verraderlijke sluipmoorden, door de onderdrukte Natie gepleegd, hoezeer deze misschien daarin hare éénige redding, bij de toenmalige overmagt der verdrukkers, meende te zien, keurt hij af, zonder die immer te vreezen. Inderdaad hebben de *Russen* en *Pruisen* naderhand getoond, dat men een' invallenden vijand kan beteugelen, zonder tot zulke, voor de zedeleer en menschelijkheid toch altijd onbestaanbare, middelen de toevlugt te nemen.

Het boek loopt, zonder in hoofdstukken of paragrafen verdeeld te zijn, door; hetwelk echter niet zoo hinderlijk is, als dat het plotselijk begint, zonder den

Lezer eenigzins op het standpunt te plaatsen, vanwaar hij de krijgsverrigtingen moet beschouwen. Wij zullen dit gebrek met een woord trachten te verhelpen. Het was in October des jaars 1808, toen *Madrid*, na de nederlaag en gevangenneming van den *Franschen* Generaal DUPONT door CASTANNOS, het juk had afgeschud, en nu geheel *Spanje*, onverdeeld, in naam van FERDINAND VII, tegen den zoogenoemden Koning JOZEF in 't harnas stond, welke een goed heenkomen naar *Vittoria* gezocht had. NAPOLEON, pas uit *Erfurt*, waar hij een mondgesprek met Keizer ALEXANDER gehouden, en zich van deszelfs onzijdigheid verzekerd had, teruggekomen, deed nu bijna de geheele massa zijner reuzenmagt tegen *Spanje* optrekken. De Schrijver was met zijn regiment onder de voorhoede. Eerst woonde hij eenige schermutselingen in *Biscaye*, daarna den veldslag bij den *Durango* bij, dringt daarop met het groote leger verder in *Spanje* door, doch niet langs den naasten weg, zoo als de korpsen onder NAPOLEON's onmiddellijk bevel, maar met de ligte troepen door de noordwestelijke streken van *Oud-Kastilië* en *Leon*, welke hij van vijanden zuiverde, en dus ook *Madrid* bereikte. Na eenige rust in die Hoofdstad, ging het, in Januarij 1809, los op *Talavera* aan den *Taag*, waar de Schrijver een' tijdlang stond, en meer van de geheime dan openlijke aanvallen des vijands te duchten had. De plaatsbeschrijvingen van het groote *Spaansche* gebergte, van *Biscaye*, *Reynosa*, *Palencia*, *Valladolid*, *Segovia*, het *Escuriaal*, *Madrid*, (vrij omstandig) *Talavera* en de omstreken van *Burgos* en *Vittoria*, wisselen de oorlogs- en moordtooneelen zeer aangenaam af, doch vertoonen ons tevens *Spanje* (onafhankelijk van de toenmalige omstandigheden) als in het diepste verval. „ Vele dorpen, die voor 80 jaren 60 tot 100 huizen telden, „ hebben nog slechts 5 tot 10. Hoopen van nog onopgeruimd puin wijzen de plaatsen aan, daar te voren „ talrijke familien haar *afdak* vonden. *Valladolid*," dat

in

in omtrek wel de grootste stad van *Europa* schijnt, „ telt niet meer dan op zijn hoogst 20,000 inwoners; „ en *Segovia*, nog met 8 à 10,000 menschen bevolkt, „ schijnt eertijds viermaal zoo veel bevat te hebben." — Mogten toch alle voorstanders van verduistering, monnikengeest, onverdraagzaamheid, *Jesuitismus* en *Inquisitie*, (gelijk er, helaas! nog maar te velen zijn) dit ter harte nemen, en in den toestand van het nu andermaal door die monsters geteisterde *Spanje* het lot van alle die landen zien, welke in hunne ijzeren klaauwen vallen!

In de vier, vijf regels, die wij uit de vertaling hebben overgenomen, zal men reeds eene stuitende fout ontdekken. Wat is hier *afdak?* Eenvoudig het *Hoogduitsche Obdach*, *huisvesting*, gelijk wij, zonder het origineel voor ons te hebben, als zeker durven stellen. In 't geheel krielt de vertaling van onnaauwkeurigheden, en vooral van bastaardwoorden. Wij begrijpen wel, (en voor die het niet begrijpt, heeft O. Z. VAN HAREN het met een kluchtig voorbeeld opgehelderd) dat vooral in Oorlogsverhalen zekere ruimte aan onduitsche bewoordingen moet worden toegekend; dan deze ruimte heeft toch hare grenzen, en *korrigeren*, *kanaille*, (te misselijker staat dit door de *k*) *domestieken*, *vegetatie*, *pièces*, (en honderd andere meer) en *Germanismen*, of misschien *Provincialismen*, (de Vertaler hoort in *Drenthe* t'huis) als *henkersknechten* enz., komen in de *Nederduitsche* schrijftaal niet te pas.

Levensbijzonderheden van PIETER ADRIAANSZ. VAN DER WERFF, *Burgemeester der Stad Leyden, ten tijde van hare beide belegeringen door de Spanjaarden in de jaren* 1573 *en* 1574: *meest uit ongedrukte stukken verzameld, door* JONA WILLEM TE WATER. *Te Leyden, bij* Haak en Comp. 1814. *In gr. 8vo.* 188 *Bl. f* 1-12-:

Onder de groote Mannen, die tot de grondlegging en be-

vestiging van de vrijheid onzer Voorouderen hebben medegewerkt, verdient de onsterfelijke Burgemeester VAN DER WERFF in den eersten rang geplaatst te worden. Zijn naam, zijn beleid en heldenmoed leven in het hart van elken *Nederlander*, en alles, hetgeen op zijnen persoon, karakter en daden betrekking heeft, moet ons buiten twijfel de hoogste belangstelling inboezemen. De beroemde Hoogleeraar TE WATER heeft zich derhalve door de uitgave van dit werkje eenen dubbelen lof verworven; daar hetzelve eene aanmerkelijke bijdrage oplevert tot de geschiedenis onzes Vaderlands, en teffens eene eenvoudige, maar opregte hulde bevat aan den roem des verdienstelijken Burgemeesters. Het is waar, men vindt hier geene uitbundige lofspraken. De Schrijver volgt den onopgesmukten toon des verhaals, en laat den Lezer beslissen. Maar, daar groote daden spreken, zijn ook geene lofredenen, geene aanprijzing noodig.

Oorspronkelijk maakten deze Levensbijzonderheden het onderwerp uit eener Verhandelinge, door den Hoogleeraar op den 3den van Wijnmaand 1806 (den jaardag van *Leydens* ontzet) in eene openbare vergadering van de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* voorgelezen, en werden, ingevolge het billijk oordeel der gemelde Maatschappij, in het IIden deels 1ste stuk harer werken opgenomen. Intusschen besloot de Heer TE WATER, na daartoe verlof verzocht en verkregen te hebben, ook tot de afzonderlijke uitgave van dit werkje; te regt oordeelende, dat hetzelve aan alle beschaafde en regtschapen Vaderlanders ten hoogste welkom wezen moest. Wij voor ons ten minste ontvingen met dankbaarheid en aandoening dit geschenk van den vijfenzeventigjarigen Grijsaard, en vertrouwen onzen Lezeren geenen ondienst te zullen doen met de mededeeling van den hoofdinhoud des geschrifts.

PIETER ADRIAANSZ. VAN DE WERFF werd den 14den van Zomermaand des jaars 1529 te *Leyden* geboren. Zijne ouders waren ADRIAAN MAARTENSZ. VERMEER en CLARA CLAASDOCHTER. Den toenaam van VAN DE WERFF, die zijnen geslachtnaam schijnt verdrongen te hebben, ontleende hij waarschijnlijk van eene zeer groote werf, welke tot zijne lederbereiding en zeemtouwerij gebruikt, en achter zijn woonhuis gevonden werd. Zijn vader, een ijverig aanhanger der Doopsgezinde Gemeente, werd bereids in den jare 1537 het slagtoffer der *Spaansche* vervolging, behalve

ve onzen VAN DE WERFF nog drie zoons en eene dochter achterlatende. Voor dat VAN DE WERFF nog in eenigen aanzienlijken eerepost geplaatst was, trad hij in den echt met EVA LAURENSDOCHTER, en na haren dood met IDA VAN TOL. Bij de eerste verwekte hij drie, bij de laatste geene kinderen. Uit zijn derde huwelijk met MARIA DUYST VAN VOORHOUT sproten twee zoons en vier dochters. Door eene der laatsten, CLÁRA DUYST VAN DE WERFF, gehuwd met BARTHOLOMEUS JANSZ. VAN ASSENDELFT, is het geslacht van VAN DE WERFF tot op onze tijden voortgeplant, en verbonden met verscheidene aanzienlijke *Hollandsche* geslachten, zoo als in het breede wordt aangetoond in een' uitvoerigen Stamboom, die onder Bijlage B aan het einde van het werkje gevonden wordt.

In het jaar 1568 werd VAN DE WERFF, als der Hervormde Leere toegedaan, met twee zijner broederen, ADRIAAN en NICOLAAS, en nog drie-en-veertig andere *Leydenaren*, door den Hertog VAN ALVA gebannen, en zijne goederen verbeurd verklaard. Hij was reeds in den aanvang des zelfden jaars naar *Embden* geweken, ten einde de wraak van ALVA te ontgaan, die de Onroomschen aan vele oorden op éénen nacht tevens trachtte te verrassen; doch kort daarop waagde hij het, op geheimen last van Prins WILLEM DEN I, wiens vertrouweling hij was, in stilte naar *Holland* te komen. Door het kwalijk afloopen der pogingen van den Prins tot redding der *Nederlanden*, in 1568, vond VAN DE WERFF zich verpligt, andermaal de wijk te nemen. Spoedig, echter, keerde hij terug, in 1570, om, uit naam van WILLEM DEN I, in *den Haag*, te *Rotterdam*, *Delft*, *Leyden* en andere steden heimelijke *contributien* in te vorderen, en de burgers tot het behartigen der goede zaak aan te sporen. Hij kweet zich van dien last met het beste gevolg en onkreukbare trouw, keerde in het begin des jaars 1571 naar *Dillenburg*, en deed den Prinse verslag van den uitslag zijner pogingen. Weinig tijds daarna trad hij, uit deszelfs naam, in onderhandeling met eenige uitgeweken Regenten der voornaamste steden van *Holland*, en was in meer andere zaken van belang den Vorst met ijver behulpzaam. Hij bleef te dien einde tot Wijnmaand 1571 te *Wezel* gevestigd; waarop hij, ter verbetering zijner omstandigheden, die door zijnen ijver voor de gemeene zaak niet weinig geleden hadden, zich naar *Hamburg* begaf, om

daar, geruggesteund door een vrijgeleide van den Prins, zijnen Handel ongestoord te kunnen voortzetten. Dit verblijf was van korten duur. In 't begin van 1572 bevond hij zich reeds weder te *Dillenburg*, waar hij het overschot der door hem ontvangene penningen aan den Prins ter hand stelde. Den aanslag op de Stad en het Graafschap *Zutphen*, hetwelk onder de gehoorzaamheid van WILLEM gebragt werd, hielp VAN DE WERFF al mede voltrekken. Hij begaf zich omtrent dien tijd naar *Xanten*, in *Kleefsland*, waar, in eene geheime vergadering der afgevaardigden van eenige Hollandsche steden, onder andere besloten werd, met Koning KAREL van *Frankrijk* in schriftelijke onderhandeling te treden. Van eenen open lastbrief van WILLEM DEN I voorzien, ging VAN DE WERFF ten derdemale naar *Holland* op reis in Zomermaand des jaars 1572, met volmagt zoo wel tot invordering van penningen, als tot verrigting van alles, hetgeen ten gemeenen nutte noodzakelijk was. Hij kwam over *Schoonhoven* en *Gouda* te *Leyden*, en van daar met lijfsgevaar naar *Haarlem*, welke stad hij overhaalde, om, met de anderen, zoo spoedig mogelijk, eene Staatsvergadering te beleggen. Van hier naar *Delft* gezonden, vertrok hij weldra, des verzocht, naar SONOY, Gouverneur van *Noordholland*, en verkreeg van dezen twee vaandels krijgsvolk, toen, onder het bevel van LAZARUS MULDER, aan de *Zandpoort* liggende, ter bezetting van *Delft*. Doch deze soldaten werden onder weg geslagen, en VAN DE WERFF nam met den Kolonel, dien hij het leven redde, in aller ijl de wijk naar *Alkmaar*, en vandaar naar *Leyden*. Inmiddels bleef hij met denzelfden ijver werkzaam in het volvoeren van den last, door den Prins aan hem opgedragen; doch zag zich weldra in zijne welmeenende pogingen gestuit door dezelfde Staatsvergadering, tot welker bijeenroeping hij zoo veel had toegebragt. Reeds had hij, met verlof van den Baljuw van *Rijnland*, ten platten lande, en ook naderhand te *Delft*, eene vrij aanzienlijke somme verzameld, toen men goedvond hem te bevelen, dat hij de obligatien aan 's Lands Advocaat PAULUS BUYS en de penningen aan de Ontvangers der bijzondere steden zou overleveren, en zich zou wachten in dezer voege verder te handelen; maar dat hij de beheering dezer zaak aan de Staten zou hebben over te laten. Hoe zeer de Heer TE WATER deze handelwijze eenigermate tracht te billijken, komt het ons echter

voor,

voor, dat zij in het geheel niet is vrij te pleiten van ondankbaarheid en wantrouwen omtrent eenen Man, die zich altijd op de verdienstelijkste wijze gedragen, de ontvangene sommen getrouwelijk overgeleverd, en bovendien nog 1070 gulden uit zijne eigene beurs geleend had. Dit had dan ook ten gevolge, dat VAN DE WERFF in eene uitvoerige Memorie, door hem opgesteld den 22 van Herfstmaand 1572, zijn gehouden gedrag opgaf en verdedigde. Bij de terugkomst van den Prins in *Holland*, in Wijnmaand 1572, herkreeg VAN DE WERFF zijnen invloed. Hij werd door de Staten naar *Delft* ontboden, en belast met de betaling der achterstallige soldij van het krijgsvolk, hetwelk te *Sassenheim* en *Haarlem* gelegerd was. Onderweg was het geld bijna in handen der *Spanjaarden* gevallen: men bragt het echter behouden binnen *Leyden*. Hier wachtte onzen VAN DE WERFF een nieuw gevaar. De soldaten van LAZARUS MULDER, die, aan de *Zandpoort* geslagen, naar *Leyden* gevlugt waren, eischten, op het gezigt van het geld, de volkomene voldoening hunner achterstallen, en geraakten, toen hun zulks geweigerd werd, in woede. VAN DE WERFF alleen waagde het, de muitelingen te naderen, en trachtte hen te bevredigen; doch zou ongetwijfeld het slagtoffer hunner gramschap geworden zijn, indien MULDER hem niet, met gevaar van zijn eigen leven, beschermd had. Men bragt hen toen met goede woorden, en naderhand met betaling van 2000 gulden, tot bedaren; terwijl ook de soldij der overige krijgsknechten, te *Sassenheim* verzameld, voldaan werd. — Nu zocht VAN DE WERFF, op het einde des jaars 1572, als ambteloos burger, zijnen koophandel buitenslands te hervatten, en verkreeg te dien einde een vrijgeleide van den Prins, (31 Jan. 1573;) doch, den 17 van Bloeimaand daaraanvolgende, onder *Leydens* Burgemeesteren verkozen, en weldra tot derzelver Voorzitter aangesteld zijnde, zag hij zich weder in zijn voornemen te leur gesteld. In dien post nam hij, op bevel des Prinsen, den Graaf VAN DER MARCK, die zich te *Leyden* ophield, in verzekering, en gedroeg zich kort daarop, in de beide belegeringen van 1573 en 1574, met een beleid en heldenmoed, die zijnen naam vereeuwigd hebben, en te bekend zijn, om er bij stil te staan. De lofdichten onder zijn afbeeldsel, zijn gedenkteeken en grafschrift in de Hooglandsche kerk, en het eervol getuigschrift, door de Regering van *Leyden* in het jaar 1588 aan

hem verleend, verkondigen om strijd zijne zelfsopoffering en edelmoedigheid in die benaauwde omstandigheden. Zijne tijdgenooten vergaten niet, eene gepaste hulde aan zijne verdiensten toe te zwaaijen. Nog tienmalen werd hij tot Burgemeester, viermaal tot Schepen, tweemaal tot lid der Staten van Holland benoemd. Hoezeer nu VAN DE WERFF van harte aan Prins WILLEM verkleefd was, betoonde hij zich echter wars van alle vleijerij, en aarzelde zelfs geen oogenblik, om tegen de verandering, door denzelven in de Magistraat der stad in 1574 gemaakt, te *protesteren*, en de voorregten van *Leyden* met kracht te verdedigen. In hetzelfde jaar 1574 werd hij met HENDRIK VAN BROUCKHOVEN tot *Commissaris Generaal der Vivres* aangesteld, op eene jaarwedde van 400 gulden, op voorwaarde, dat zij beiden, ieder voor zich, en niet voor elkander, aansprakelijk zouden zijn. Hij kweet zich van dien post met zijne gewone braafheid en naauwkeurigheid; doch, toen hij, vier jaren daarna, om ontslag, en tevens om voldoening zijner voorschotten, ten beloope van 578 gulden, verzocht, wees men hem op den desolaten boedel van HENDRIK VAN BROUCKHOVEN, die 571 gulden bij het land ten achtere gebleven was; men stoorde zich niet aan zijne verzoekschriften, en zonder tusschenkomst van Prins WILLEM, in 1583, zou de goede man misschien nimmer voldaan zijn geworden. Eenigen tijd te voren (in 1580) had VAN DE WERFF zich ook bij geschrifte vervoegd tot Prins WILLEM, met verzoek, dat de voorschotten van 1070 gulden, door hem van Hooimaand 1570 tot Bloeimaand 1572 gedaan, mogten worden afbetaald of vergoed op zoodanige wijze, als voor den Lande het minst schadelijk zijn zou. Dit smeekschrift werd door zijne Hoogheid met dringende aanbevelingen aan de Staten toegezonden, die, hoezeer in Hooimaand 1581 nogmaals door een' brief van den Vorst ter voldoening aangemaand, en in Lentemaand 1582 door VAN DE WERFF in persoon daarom verzocht, de zaak echter slepende hielden, zoodat zij, naar het schijnt, nooit haar volkomen beslag gekregen heeft. Behalve de hooge Regeringsposten van *Leyden*, bekleedde VAN DE WERFF, tegen het einde des jaars 1575 en vervolgens, nog verscheiden nuttige bedieningen, die wij kortheidshalve overslaan. In 1578 werd hij benoemd tot lid eener Commissie, aangesteld tot vordering der zaken van het Gemeeneland van *Holland*,

en

en in 1579 tot Rooijmeester ter vereffening der stads schulden en rekeningen. In 1580 bragt hij, door beleid en bedaardheid, veel toe tot het stillen der kerkelijke oneenigheden, die reeds in 1578 te *Leyden* ontstaan waren. Doch zijne vaderlandsliefde vond een ruimer veld na den dood van WILLEM DEN I. Hij verscheen, uit naam van *Leyden*, ter dagvaard, in Hooimaand 1584. Op last der Staten, trad hij in onderhandeling met de Afgevaardigden van *Zeeland*, ten einde bij voorraad in de regering des Lands te voorzien, als ook met den Grave VAN HOHENLOHE, den Heer VAN MARQUETTE, enz. om te handelen over het ontzet der stad *Gent*, en de middelen, daartoe noodig, te bewerkstelligen. In 1586 ontving hij van de Staten van *Holland* eene aanstelling tot lid van het Collegie der Gecommitteerde Raden; doch, niet genegen zijnde *Leyden* op den duur te verlaten, beriep hij zich, ter verontschuldiging, op de zorg, die hij niet alleen voor zich en de zijnen, maar ook voor de minderjarige weezen zijns broeders dragen moest, en volhardde, niettegenstaande alle aanmaningen en bedreigingen, standvastig in zijn regtmatig besluit; hoewel hij geenszins in gebreke bleef, om in 1586 gedurende vele maanden de Staatsvergadering bij te wonen. Hier beletten VAN DE WERFF, JOHAN VAN DER DOES en PAULUS BUYS, door hunnen invloed en tusschenkomst, dat de Akademie door LEYCESTER van *Leyden* naar *Utrecht* verplaatst werd, waarvoor men sterk gevreesd had. Ook werd de eerstgemelde gemagtigd, om met den President en Raden van den Hove Provinciaal over de zaak van den beruchten JACOB REINGOUD te raadplegen. Op aandrang der Staten, verzelde hij Prins MAURITS, in 1587, op zijnen togt naar *Braband*; terwijl zijne Hoogheid in 1588 hem, bij een' eigenhandigen brief, verzocht, om hem door zijnen invloed tot ontzet van *Geertruidenberg* de behulpzame hand te willen bieden. Dit verzoek had ten gevolge, dat *Leyden* in deze dringende behoefte voorzag met het opbrengen van 12000 gulden. In het jaar 1600 vinden wij VAN DE WERFF nog werkzaam als lid eener Commissie ter verbetering en verpachting der gemeene middelen; doch na dien tijd schijnt hij geene openbare bedieningen meer bekleed, maar integendeel zijne laatste jaren in rust en stilte doorgebragt te hebben, tot dat hij zijne nuttige en roemrijke loop-

baan eindigde, op den 5 van Louwmaand 1604, in den ouderdom van vijfenzeventig jaren.

Ziet daar, Lezers, eene beknopte Levensschets des grooten Burgemeesters! De berigten zijn door den Heer TE WATER meestal ontleend uit de Notulen der Staten en andere Archieven, als ook uit de papieren, die hem door de nog levende Afstammelingen van VAN DE WERFF gulhartig zijn medegedeeld. Onder dezelve is vooral belangrijk een verhaal der handelingen van VAN DE WERFF sedert 1568, door hemzelven opgesteld en geschreven. Hetzelve is, benevens een Latijnsch vers van den Heer MARRON en het bovengemelde Geslachtregister, als bijlage achter aan het werkje gevoegd; terwijl het geheel besloten wordt door een Naschrift, waarin de Hoogleeraar zijne hartelijke vreugde den teugel viert, over de herstelling van den plegtigen jaarlijkschen Dankdag ter gedachtenis van *Leydens* Ontzet; eene vreugde, die het doorslaandst bewijs oplevert van den echt godsdienstigen en vaderlandschen geest des Opstellers. Dezelfde gevoelens zijn met geen minder kracht en rondheid ontwikkeld in het slot der Voorrede, hetwelk wij, als eene nuttige les voor alle Geschiedschrijvers, aan het einde onzer beoordeeling plaatsen zullen. „ Ik schreef en sprak," zegt de Hoogleeraar, „ naar mijne standvastige gewoonte, die, als Geschiedschrijver, nooit iemands gunste zocht, en niemands haat vreesde, in 't jaar 1806 met dezelfde vrijmoedigheid, welke ik heden gebruike. Dat meer is, ik heb eenige aanmerkingen en uitdrukkingen, in mijn eerste opstel te vinden, en toen openlijk uitgesproken, of in 't geheel achtergelaten, of in deze uitgave merkelijk verzacht; opdat ik niet schijnen zoude, iemand mijner Land- en Stadgenooten, *toen* in denkwijze van mij verschillende, *nu* eenigzins te willen beleedigen. Eensgezindheid, zonder bedoelinge van eigene eere en voordeelen, blijve steeds de leuze en lust van allen, die hun Vaderland in waarheid liefhebben!"

Buonaparte's Overscheping van Elba naar Frankrijk, met alle derzelver bijzonderheden en gevolgen. Door G. BRUINING. *Iste Stuk. In 's Gravenhage, bij* J. Allart. *In gr.* 8vo. 113 *Bl. f* :-11-:

Du retour de Buonaparte, par le Comte ALEX DE T***. La Haye, de l'imprimerie Belgique, et Amsterdam, chez *la Chaux*. 8vo. *f* 1-2-:

Rapport sur l'état de la France fait au Roi dans son Conseil, par le Vicomte DE CHATEAUBRIAND, &c. La Haye, de l'imprimerie Belgique, et Amsterdam, chez *la Chaux*. 8vo. *f* 1-:-:

Deze drie stukken hebben genoegzame overeenkomst, ten aanzien der behandelde stoffe, om bijeen geplaatst te worden. Wij laten onzen landgenoot voorgaan. Zijn werk begint met een voorberigt in eenen — zullen wij zeggen verheven, of liever zwellenden stijl? grootendeels gewijd aan den lof van WELLINGTON. Dan volgt eene *aanleiding tot al het gebeurde*; zijnde een zeer beknopt verslag van den oorsprong en voortgang der Fransche revolutie, enz. tot op het oogenblik der behandelde gebeurtenis, welker dadelijke beschrijving nog door eene schets van BUONAPARTE's hulpmiddelen wordt voorafgegaan. In dit eigenlijk verhaal kan niemand, wien de berigten der nieuwspapieren nog versch in het geheugen liggen, heel veel nieuws verwachten. Het stuk behoort tot die voortbrengsels, welke hunne groote nuttigheid kunnen hebben voor de volgende geschiedenis, doch die, op zichzelve, te vroeg en te laat verschijnen, om den lezer — niet uit te lokken tot koopen, maar te voldoen, nadat hij ze gekocht heeft. Het voorwerk, echter, de genoemde aanleiding in het bijzonder, is onder dit vonnis niet betrokken, en daaromtrent mogt men van een oorspronkelijk man, door vroegere en latere uitlatingen over het politieke eenigzins bekend, met reden iet opmerkelijks verwachten. Een mensch verandert zelden geheel van denkwijze, en allerminst zoo op één fluit! Dit zal men, om het overige aan het eigen onderzoek

zoek des lezers over te laten, misschien uit de volgende aanhalingen mogen proeven.

„ Straks sloeg BUONAPARTE de Oostenrijkers bij Marengo derwijze, dat zij voor de tweede maal met Frankrijk vrede maakten. De Russische Keizer PAUL deed zulks insgelijks; in Grootbrittanje volgde te Amiens het voorbeeld van al de overigen, maar verbrak dien vrede kort daarna op het onverwachtste; en men poogde Frankrijk, door een gewelddadig eindigen van BUONAPARTE's leven, op nieuw in zulk eene verwarring te storten, als waaraan hij dat land, bij zijne terugkomst uit Egypte, door de aanvaarding van een driejarig Consulschap ontheven had.

„ Gelijk als nu eene vroegere hoop, van Frankrijk, bij het einde van dat Consulschap, door een heerschzuchtig en gewelddadig dingen naar dien eerepost inwendig verscheurd te zien, daardoor verijdeld was, dat men BUONAPARTE het eerste Consulschap voor zijn gansche leven toeleide; zoo werden de pogingen, om de gehoopte verwarring door het afsnijden van zijnen levensdraad te verwekken, daardoor nutteloos gemaakt, dat men zijne magt erfelijk verklaarde, en hem den titel van *Keizer* opdroeg."

— „ Wie, zoo als wij Nederlanders, in geene herhaalde gevechten voor de Franschen had ondergedaan, kon zich geen denkbeeld van de spijt vormen, welke een herhaald bukken voor hem bijkans elken Oostenrijker had ingeboezemd; en, zonder zich die spijt te verbeelden, kon men het gedrag niet vooruitzien, dat de Oostenrijkers op den regtervleugel der Fransche Armée hielden, toen haar centrum zich in het vernielde Moscow bevond. Geen Nederlander kon zich voorstellen, dat haar regtervleugel zoo geweldig achterwaarts trekken, en BUONAPARTE verpligten zou, om oneindig veel verder dan Smolensk te retireren, en zijne hoofdarmee, door de voortgezette retraite, voor eene geheele vernieling bloot te stellen.

„ Even min lieten zich de volgende gedragingen van Oostenrijkers, Pruisen, Saksen, Beijerschen en Wurtembergers, jegens hem berekenen, toen hij in het brandende Moscow binnenrukte; en nog veel minder liet het zich toen voorspellen, dat een AUGEREAU hem ontrouw worden, en hij door MARMONT, TALLEYRAND, en de straks tot Pairs verhevene Senateurs, zoo als hij het noemt, *verraden* worden zou;

ter-

terwijl hij het leger van den Prins VAN SCHWARTSENBERG tusschen twee vuren gebragt, en allen toevoer aan hetzelve afgesneden had."

— „Alles werd aanvankelijk, zoo veel doenlijk, derwijze geschikt, dat de eer van het Fransche volk genoegzaam onaangeroerd bleef, en hetzelve dus met al het gebeurde wel te vreden scheen te zullen kunnen wezen. Maar die noodzakelijke voorzorg der Hooge Geallieerden werd door de vrijheden krachteloos gemaakt, welke een heer van teugellooze Boek- en Bladschrijvers, Carricatuurteekenaars en drukkers in meest al de landen van Europa namen.

„ Gelijk als men een' NAPOLEON, met wien de Hooge Geallieerden nog zoo kort geleden als met huns gelijken gehandeld hadden, en die, volgens het geslotene Traktaat, nog steeds den titel van *Keizer* kon blijven voeren, alomme als om het zeerste verguisde, zoo week men ook ten opzigte van het Fransche volk allergeweldigst af van het wijsselijk gekozene voetspoor der Hooge Geallieerden."

De slotsom (door ons opgemaakt) is, dat men vóór en na den vrede van Amiens alle reden had om op BUONAPARTE's hand te zijn; dat men bij den Russischen togt ten minste mogt vaststellen, dat hij zou zegepralen; en dat, ook bij de laatste gebeurtenis, de schuld toch niet geheel aan zijnen kant is! Wij betuigen daarentegen, dat wij ons verzekerd houden, dat BUONAPARTE met zijne toenemende verheffing nooit aan het welzijn van Frankrijk gedacht heeft; dat al het gebeurde, ten aanzien van den afval zijner bondgenooten, enz. hoogstnatuurlijk was; en dat de straf, destijds door Frankrijk benevens hem ondergaan, die der openbare tentoonstelling, zoo onvermijdelijk, zoo billijk en zoo gering was, dat het bespottelijk is, zulks als eene gegevene aanleiding tot oorlog aan te merken. Wij beroepen ons op het gezond verstand en de geschiedenis, die reeds begonnen heeft, de drijfveren van den woestaard, van den beginne af aan, in het licht te stellen; en mogen niet ontveinzen, dat wij ons somtijds aan de alhier uitgedrukte, of ook slechts aangeduide, gevoelens min of meer geërgerd hebben.

No. 2. Dit is geene historie. Het bestaat veeleer uit een aantal historisch-politieke verhandelingetjes, zoo vele hoofdstukken, met elk een bijzonder opschrift en opgave van den inhoud. De noodzakelijkheid, om BUONAPARTE, en wel spoedig,

dig, te bespringen; het volksgevoelen bij zijnen intogt te Parijs; de onmogelijkheid om den burgeroorlog in Frankrijk tegen hem te organiseren; de militairen; de BOURBONS; de koningsmoorders; de geest van onderscheidene volksklasfen; Keizer ALEXANDER; de Prins Regent, enz. enz.

Hoe over dit alles gehandeld worde? ei, ons dunkt, tamelijk op zijn Fransch; eene menigte woorden, mooije, klinkende woorden, en vrij wat minder zaken. De man is zoo geheel koningsgezind, ja zoo mal Bourbonsgezind, en, in zekeren zin, ook Franschgezind, dat is te zeggen b. v. met Fransche krijgsmanseer ingenomen, dat het ons tusschenbeiden wat walgde. Die Fransche koningsstam is al een verwonderlijke stam; jammer maar, dat hij voor den grond zoo weinig berekend schijnt! Deszelfs gezamenlijke takken hebben maar ééne fout, zegt de man; en dat mag eigenlijk geen fout, maar moet veeleer eene hemelsche deugd heeten: *zij zijn al te goed.* BUONAPARTE voegt er bij, dat, speciaal het hoofd der familie, *wat al te veel van lekker eten en van kwinkslagen houdt;* maar BUONAPARTE verdient geen geloof. Doch, zoo als wij zeggen, die *hemelsche* deugd schijnt op eenen aardschen troon — men heeft Frankrijk zelfs al tot de *hel* gerekend — een weinigje misplaatst. Althans, het is ons nog raadselachtig, hoe deze goede meester zulk eene school vol ondeugende, diep beleedigde, kwaadaardige en wraakgierige jongens zal in orde houden, als eenmaal zijne vrienden met plak en roede zullen geweken zijn! Onze schrijver hangt zelf zulk een afzigtig tafereel van een groot deel dier knapen op, dat het waarlijk om te beven is, vooral, wanneer men dan zelfs op hetgeen hij prijst nog al wat meent te moeten afdingen. Bij voorbeeld, als hij ons vertelt, dat onder de helden van LODEWIJK XIV altijd eene strenge krijgstucht heerschte; dat men van dezelven geenszins den eenen dag alles vergde, om hen den volgenden ten koste des vijands te beloonen; ja dat de soldaten morden, als zich een legerhoofd, door hen te doen plunderen, onteerde, — dan maalt ons nog altijd die oude Fransche tirannij, die nieuwe te Woerden door het hoofd, en wij kunnen niet nalaten het hartig te schudden. Met dit alles ontkennen wij geenszins, dat er veel waars en goeds in dit werkje is, inzonderheid wat daadzaken betreft, of waar het althans meer de gebeurtenisfen dan de gevoelens zijn, die 's schrijvers pen be-

stu-

ſturen. Op ééne enkele plaats vertoont zich zelfs belangrijke waarheid door het vooroordeel heen. Dit ſchijnt ons toe het geval te zijn met een ingelascht geſprek tusſchen den ſchrijver en een lid van het Inſtituut; de laatſte bewerende, dat 's Konings protectie van den ouden adel zijn ongeluk moest berokkenen, en hierover door den ander waarlijk belagchelijk gemaakt, doch daarom, in de zaak zelve, nog niet geheel weerlegd: het is toch maar waar, wij hebben het zelven kunnen gevoelen, de nieuwe adel was geen adel; niemand had er reſpect voor, of benijdde hem; oudheid van geſlacht en roem is het wezen van den adel, en men moet ten minſte aan een ligchaam worden toegevoegd, dat zich daarop beroemen kan, zal 's grootſten Konings adelverklaring iets meer voortbrengen dan eene orde van verdienſten, met expectance voor het nageſlacht. Dit geſprek is waarlijk curieus. Wij hopen, dat men de volgende aanhaling der vertalinge niet onwaardig zal achten.

„ De ontzedelijking, de eigenbaat, de afmatting en gewoonte aan omwentelingen zijn tot zoodanige hoogte, dat men bijna geenen prijs meer ſtelt op de wijze van bewind, waaraan men zich gaat *onderwerpen.* — De armee, aan gevechten en de overwinning gewoon, verontwaardigd van eenmaal te ondergebragt te zijn door *het gewapend Europa*, gewend wetten voor te ſchrijven, zich vet te mesten met roof, overal hare woede te doen werken op de ſtem van een opperhoofd, dien zij als onverwinnelijk beſchouwde; de armee (of liever hetgeen van dezelve overſchiet in haar verkankerd gedeelte) wil den oorlog, niets dan den oorlog: alles, wat hem doet haten, doet hun denzelven beminnen.

„ Eenige lieden, rijk geworden door ſchandelijke aanwinſten, die men zelfs er niet aan denkt hun te betwisten, die men hun verzekerd heeft, dalen in hun eigen geweten neder, om er verſchrikkingen uit te halen. Monſters, met de zwartſte misdaden der omwentelinge beladen, afzigtelijk bezoedeld met het bloed van hunnen Koning en hunner medeburgeren, droomen van het ſchavot, terwijl men hen ſlechts tot hunne wroegingen heeft veroordeeld: zij koesteren ſlechts vrees: deze is genoeg voor hunne ſtraf; zij zijn niet geſchapen om aan goedertierenheid te gelooven. Een opraapſel van losbandigen en ſchurken, grijs geworden in de misdaad, braveren, daar zij leven, de geregtigheid van hunnen tijd: zij

willen de regeringloosheid vereeuwigen, bij ondervinding wetende, dat, wanneer men een rioel roert, het de stinkendste modder is, die bovendrijft. Eindelijk volgen eenige gevaarlijke zotten, die nog ter goeder trouwe naar de *republiek* uitzien, en die zich vleijen, dat schokken, beroeringen, veranderingen dezelve zullen aanbrengen. Ik vergat eene klasse van hoovaardige halzen, die, in den schoot der verwaandste natie ter wereld, van jaloezij berſten voor een ordeslint of een titel, zoo het niet eene belooning van twee dagen, of de datum oud is..... Maar ik beſpeur een honderdtal menschen, de ware onderdrukkers van Frankrijk: ziedaar dezelven voorttreden, deze bezitters van verbazende, kwalijk verworven bezittingen, deze alleen geregtigde beschikkers over een willekeurig en gevloekt vermogen, deze tirannen, door den tiran uitgekozen om de ketenen te smeden, welke de natie sedert twintig jaren draagt, en die hunne slagtoffers niet willen loslaten dan aan de andere zijde van het graf. Zij zijn *Frankrijk*, zij vertegenwoordigen hetzelve, zoo men hun wil gelooven; zij zijn deszelfs tolken, wanneer zij de *Napoleontische* heerschappij met *fusillades* en *embastillementen* (dood en gevangenis) staande houden."

No. 3. Deze stukken zijn uit de courant bekend, uitgezonderd misschien eene enkele noot. Het is zeker eene zeldzame eer, welke dit stuk wedervaart, van als een afzonderlijk boek op te treden, en — zoo wij meenen gezien te hebben dat geschieden zal — in meer dan ééne taal. Wij willen echter ons gevoelen over hetzelve (wij spreken van het *rapport*) niet achterhouden, noch verzwijgen, dat het bij ons, als een ministerieel stuk beschouwd, op zeer lagen prijs staat. Bij zoodanig een komen geene bloempjes, geen dichterlijke zwier, maar zaken, maar naauwkeurigheid, en vooral bondigheid, te pas. Misschien evenwel, dat het juist hierom beter in den boekwinkel dan op het bureau, aan het toilet dan in de handen der staatkundigen voegt. Wij wenschen de regte liefhebbers van den, inderdaad, schitterenden schrijver geluk met de aanwinst, en begrijpen, dat wij in de stoffe dezer stukken, ter eigenlijke beoordeeling, niet te treden hebben. De Koning is weder op den troon, althans in de hoofdstad!... Dat hij er veel goeds, bekwame ministers, trouwe dienaars, (zoo er één is) dat hij er eenmaal rust, orde en geluk vinde, of helpe daarstellen! Het zij zoo!

CA-

CAJUS MARCIUS CORIOLANUS: *Treurspel: Naar* DE LA HARPE, *door Mr.* J. VAN 's GRAVENWEERT. *Te Amsterdam, bij K. Mars. In kl. 8vo. f* :-8-:

Wij houden dit stuk van DE LA HARPE voor geen meesterstuk; en het is, naar ons oordeel, niet te vergelijken met de voortbrengselen van CORNEILLE en RACINE, zelfs niet met die van VOLTAIRE. Dan, ondanks de menigvuldige gebreken, welke het bezit en de Vertaler ook heeft opgemerkt; is het eene overbrenging in onze taal niet onwaardig. Zoo lang toch onze Nationale Schouwburg geenen genoegzamen voorraad van eigene *producten* bezit, en men zich moet behelpen met den wansmaak der Duitschers, zien wij dergelijke stukken, die althans de echte *modellen* naderen, en zoo al niet in den geest, ten minste in de manier van RACINE zijn geschreven, met genoegen vertoonen. De vertaling, schoon op eenige plaatsen ver beneden het oorspronkelijke, is, over het geheel genomen, gelukkig uitgevallen. Die weten, hoe moeijelijk het is, soortgelijke poëzij in vloeijende en krachtige Nederduitsche verzen over te brengen, zullen zich te vreden houden met den arbeid des Heeren VAN 's GRAVENWEERT, die voor dit vak bijzonder berekend schijnt, en dien wij, met volle ruimte, durven aanmoedigen, om een' stap verder te gaan, en ons Nationaal Tooneel met een oorspronkelijk Treurspel te verrijken. Wij mogen ons van zijnen aanleg, smaak, dichterlijken geest, en zijne geoefendheid in het werktuigelijke der kunst, iets goeds beloven.

De Gardes d'Honneur. In vier Zangen. Door D. H. TEN KATE VAN LOO. *In 's Gravenhage, bij* J. Allart. 1815. *In gr. 8vo. Buiten het Voorwerk,* 132 *Bl. f* 5-18-:

Onder de grootste gruwelen van den Tiran onzer Eeuwe behoort, zonder tegenspraak, de ligting der zoogenaamde *Gardes d'honneur*, in het begin van 1813; een maatregel, die, hoe schandelijk reeds in zichzelven, nog schandelijker werd door de voorbeeldelooze willekeur en de baldadige boosheid, waarmede men denzelven, op vele plaatsen, ten uitvoer bragt,

en door de wreede behandeling, welke men de ongelukkigen d[e] ondergaan. Geen wonder, derhalve, dat de Heer TEN KA[TE] VAN LOO, een der flagtoffers van een' der wreedaardigfte h[an]lingen des dwingelands, zijne verontwaardiging in eenige za[ngen] uitftortte; dat hij die zangen naderhand uitwerkte, tot een [ge]heel te zamen voegde, en, na zijne gelukkige bevrijdi[ng], zijnen lotgenooten aanbood, ten einde van hunnen geme[en]fchappelijken rampfpoed, van hunne gemeenfchappelijke [el]lende en jammeren, zoo wel als van hunne onverwachte [en] zegenrijke uitredding, een blijvend gedenkteeken op te rigt[en]. Het komt er hier niet zoo zeer op aan, hoedanig dat gede[nk]teeken, op zichzelf, zij, als wel daarop, door wien, bij we[l]ke gelegenheid en met welk oogmerk het gefticht zij. Wij althans, billijken de onderneming des jeugdigen Schrijve[rs] van ganfcher harte. Wij gevoelen levendig den toeftand, [in] welken hij zich bevond. En waarom zoude hij, die doo[r] zoo velerlei gewaarwordingen geroerd werd; die zoo lang d[en] geregten haat tegen den geweldenaar en deszelfs helfche wer[k]tuigen had opgekropt; die gloeide van liefde voor zijn vade[r]land; die dat vaderland moest verlaten, toen het door wree[d]delingen werd vertrapt, en zichzelven zag weggefleurd, o[m] het mede te helpen vertrappen; die, aan de fchandelijkfte vernedering en verguizing ter prooije, met allerlei gevaren worftelende, aan het gebrek en den honger overgegeven, in het akeligst kerkerhol geworpen, zoo vele namelooze ellende moest verduren, en op eens, en als door een wonder, zichzelven bevrijd, zijn vaderland verlost, en zich aan dat vaderland, aan zijne naastbeftaanden, aan zijne vrienden, aan alles, wat hem lief en dierbaar was, ziet teruggegeven, — waarom (vragen wij) zoude hij in dien toeftand van naauw denkbare verrukking niet mogen danken en zingen en juichen, en zijnen vollen boezem lucht verfchaffen? Ja, in dusdanigen ftaat wordt fchier ieder gewoon mensch, zoo hij flechts gevoel heeft, van zelf Dichter; en, fchoon hij al niet in ftaat moge zijn, om een *dichtftuk*, naar de regelen der kunst, zamen te ftellen, zijn hart gevoelt dichterlijk, hij grijpt met geestdrift het fpeeltuig aan, en zijne toonen, die wel niet altijd even keurig zijn, maar toch uit het gevoel voortkomen, klinken aangenaam voor hemzelven, voor zijne lotgenooten, voor zijne bloedverwanten, en voor allen, die zich in zijnen toe-

ftand

ſtand kunnen verplaatſen, en die, gelijk zij in zijne rampen hartelijk gedeeld hebben, nu ook in zijne vreugde deelen, en het feest zijner verlosſing met geestdrift mede vieren.

Uit dit oogpunt meenen wij deze poëzij te moeten beſchouwen. Wij willen het werk niet als *dichtſtuk* beoordeelen. De uitboezemingen van onzen Landgenoot zijn *dichterlijk* — dit is genoeg. In andere omſtandigheden zoude onze pligt.... maar hier zou de koelheid van den kunstregter het warme gevoel van den jeugdigen Zanger kwetſen. Zijn lijden, zijn gevoel, zijn hartelijke toon en zijne beſcheidenheid ontwapenen zelfs de ſtrengſte kritiek.

Het ſtuk is in vier Zangen verdeeld. De eerſte Zang, *Het Vertrek* getiteld, vermeldt de geſchiedenis der ligting, en ſchildert voorts het afſcheid, de ſcheiding, de reis, de aankomst en behandeling in Frankrijk. De voormalige *Prefect* DE CELLES wordt hier geteekend, als een andere ALVA,

Neen, veel wreeder, meer doemwaardig,
In gruwelen volleerd, onedel, onregtvaardig,
Geheel zijn meester waard in boosheid, laag van ziel. enz.

Men treft in dezen Zang onderſcheidene fraaije partijen aan. Tot eene proeve geven wij een gedeelte van de beſchrijving der reis naar Frankrijk:

...... Gevloekte reis van eindloos billijk wrokken,
Is wrevle haat en wraak het lijdend hart doortrokken,
Dat hart geheel verſcheurd, door 't jongſte ſcheidingsuur,
Is doof, gevoelloos, blind, voor 't ſchoone der natuur.
In 't oosten rijst de zon, vergeefs aan 's hemels kimmen,
Vergeefs doet de avondſter, 't gewelf des hemels glimmen,
Der bergen hooge kruin, het murmlen van de vliet,
Die in het lagchend dal, langs zand en keiſteen ſchiet,
Der lieve voglen zang bij 't ruiſchen der abeelen,
Niets troost hun felle ſmart, niets kan hun aandacht ſtreelen:
Gezeten op hun ros, dat met verflaauwden tred,
Zich voegt naar 't treurig wee dat 's leidsmans hart verplet,
Met losgelaten toom, het ſpraak- en vreugdloos mennend,
Niet in geſtagen draf, noch ſpringend, vrolijk rennend,
Maar ſtap voor ſtap, langs berg en woud en dal gevoerd,
Wordt hun beklemde borst van uur tot uur ontroerd. enz.

De tweede Zang draagt tot opschrift: *De Veldtogt.* Met genoegen zagen wij hier, hoe de Schrijver de eerste gelegenheid aangrijpt, om zijne hulde toe te brengen aan die edele Bataafsche Jongelingen, die, mede tot *Gardes d'honneur* bestemd, weigerden te vertrekken, in die weigering bleven volharden, en door de *Gendarmerie* met geweld zijn weggevoerd. Het gedrag van deze Edelen, stout inderdaad, en den Nederlandschen naam tot eer verstrekkende, zoude, naar ons inzien, dubbel waardig zijn, om door eenen onzer Puikdichteren bezongen te worden. De Dichter schildert hier verder, met sterke kleuren, het tooneel des oorlogs in Duitschland, waar ook de Nederlandsche Jongelingen, onkundig en onvolleerd in een bedrijf, waartoe zij gedwongen waren, en hetwelk zij met tegenzin uitoefenden, eenen strijd, welke nooit wedergade had, moesten weêrstaan. Hij teekent den nood, het gevaar, den hoon en de beschimping, welke zij moesten verduren; de onmenschelijkheid der eerloozen, die hen voortzweepten, en den schrikkelijken slag bij Leipzig. 's Keizers nederlaag verheugde het Nederlandsche hart, niettegenstaande die nederlaag onderscheidene en nieuwe rampspoeden voortbragt. Hier rijst de lofzang voor de helden en bevrijders van Europa. De Dichter herinnert zich den alouden krijgsroem van zijn vaderland. MAURITS en TROMP worden bezongen. De aftogt van het Fransche leger wordt vervolgens geschetst. Eene *episode* is aan een voorbeeld van vriendentrouw gewijd. Na den slag van Hanau en deszelfs gevolgen vermeld te hebben, beschrijft de Dichter de verwarde vlugt en de slooping van het Fransche leger, de ellende van de krijgslieden, waarin ook onze Jongelingschap deelde, en wijdt uit over de gruwelen van den oorlog en al de jammeren, welke dat monster voortbrengt.

In den derden Zang, *De Gevangenis*, wordt het opvolgend lijden van onze Jongelingen geschetst; een lijden, dat hen te sterker moest treffen, daar zij, in overvloed opgevoed, aan de gemakken des levens gewoon waren. De hoop, telkens weder verdwenen, martelt hen. De verbeelding schildert hen den vaderlandschen grond en het vorig gelukkig leven — het is een droom, die slechts het pijnigend gevoel eener wreede teleurstelling achterlaat. Eindelijk, de mare van Hollands bevrijding verspreidt zich. De moed herleeft — doch nieuwe

te-

teleurstellingen! De *Gardes d'honneur* worden tot gijzelaars gesteld en in de akeligste gevangenissen geworpen.

De vierde Zang, aan *De Terugkomst* gewijd, is van vrolijken aard. De komst der Bondgenooten te Parijs opent de terugkeer van onze Jongelingen. De terugreis wordt fraai beschreven. Als een tegenhanger van het reeds door ons overgenomene, vinde het volgende hier eene plaats. De Dichter gaat langs den oever des Rijns. Hoe vrolijk, roept hij uit,

Hoe vrolijk floeg mijn hart, bij 't staren op zijn' golven!
Hoe werd ik in een zee van vreugde en heil bedolven!
Hoe telde ik elken stap, die mij naar Holland bragt!
Hoe lang viel mij de tijd! hoe eindloos elke nacht!
Hoe blijde trad mijn voet het eerst op Neêrlands gronden!
Hoe werd mijn kloppend hart door nieuwe vreugd verslonden,
Toen ik, in de eigen taal, het vriend'lijk: „ goeden dag,"
Vernam, en 's lands kleedij, gewoonte en leefwijs zag!
Wat blijdschap! toen van ver de hooge en spitse toren
Van mijn geboorteplaats, me in 't einde kwam te voren;
Toen ik de huisdeur met mijn hand had aangevat,
En zachtkens in 't vertrek van mijne vrienden trad.
Wat Goddelijk gevoel! wat onvervalschte weelde!
Toen hunne lieve kus, hun welkomstgroet mij streelde;
Toen ik in ieders arm me om strijd gestrengeld vond,
Toen 'k, uit het vochtig oog, de taal van 't hart verstond.
't Ontbreekt me aan woorden, aan vermogen, aan gezangen,
Om 't teeder vreugdgevoel hier te uiten of te omvangen!
'k Gevoel mijn geest verrukt. De Nederlandsche jeugd,
Ontslagen van den dwang, door vrijheid weêr verheugd,
Aan 't lang vervlogen heil, aan vreugde op nieuw verbonden,
Aêmt dan de lucht weêr in op vaderlandsche gronden!
Daar zijn ze, God zij de eer! daar zijn ze weêrgekeerd,
Door vloekb're slavernij, noch helschen dwang verneêrd!
Daar zijn ze, Neêrlands eer! o aanblik vol genoegen!
Hoe doet uw zaligheid het vrolijk harte zwoegen!
o Lang gewenschte stond! o uur van zaligheid!
Wat vreugde heeft uw gunst aan Neêrlands jeugd bereid!

De blijdschap der eerste ontmoeting wordt wijders in bijzonderheden afgemaald. De echtgenoot vindt zijne gade, de minnaar zijne geliefde, de zoon zijne ouderen weder, enz.

 He

Het geluk van het vaderland wordt voorspeld, hulde toegebragt aan den Vorst en aan hen, die tot Nederlands bevrijding de wapens hebben aangegord. De Dichter schetst verder de algemeene vreugde en de herlevende welvaart, en besluit zijn stuk met eene dankzegging aan de Mogendheden, die de magt des dwingelands hebben verbroken, met eene aanroeping van het Opperwezen, en een woord van troost voor de ouders, welke eenen dierbaren zoon betreuren.

Eene zeer fraaije plaat, verbeeldende *Het vertrek van de Gardes d'honneur van Amsterdam, buiten de Weesper poort*, en drie keurige *vignetten* versieren het werk, dat er wel prachtig uitziet, maar ook zeer hoog in prijs is.

Wil de Heer TEN KATE VAN LOO de dichtkunst verder beoefenen, wij raden het hem niet af, daar hij ons toeschijnt een' goeden aanleg te bezitten: maar hij leze vooral de beste modellen, oefene zich voor zichzelven, verbetere en beschave zijne voortbrengselen, loutere zijnen smaak, bestudere zijne moedertaal, plege raad met een' kundigen kunstvriend, en behoude altijd zijne edele bescheidenheid, welke hem zoo zeer tot eere verstrekt! Dan zal hij, in het vervolg, iets kunnen voortbrengen, dat zelfs voor den kenner eene blijvende waarde heeft, en zichzelven in den eerevollen rang der Nederlandsche Dichteren geplaatst zien.

Huwelijksbetrekkingen en Huwelijksleven, in Brieven. Door J. L. EWALD. *Uit het Hoogduitsch. IVde Deel. Te Amsterdam*, bij J. van der Hey. *In gr. 8vo. 179 Bl. f* 2-8-:

Wij hebben bij de vroegere deelen van dit werk hetzelve zoo zeer reeds aangeprezen, dat wij er niets meer hebben bij te voegen; het bleef, gelijk wij verwachten moesten, zichzelve volkomen gelijk, en geeft, bij het aangenaamst onderhoud, het leerzaamst en menschkundigst onderrigt. Wij willen, evenwel met bekorting, eene proeve geven over een onderwerp, dat voor ieder vader en moeder hoogst belangrijk is, en onze Fransche Mademoiselles bijzonder stichten mag! WANDULF schrijft aan EDELWALD, die hem zijne gedachte gevraagd had, of hij zijne dochter niet op eene kostschool zou doen.

„ Waarom? Omdat uwe ZÖNE geen tijd genoeg heeft, om

om zich met haar bezig te houden, en het kind dus kon verzuimd worden en verboeren? Verboeren onder de oogen van uwe ÆÖNE en de uwen? Verzuimd worden in zijn zevende jaar, waarin het kind eigenlijk nogmaals zijne zinnen oefenen, gelooven en beminnen, en zijn jong leven genieten moet? — Over het geheel is het vaderlijk huis de éénige luchtstreek, waarin een kind, in de jaren der kindschheid, gedijen kan. Een meisje, dat nog eene moeder heeft, kan bijna nergens anders gedijen. In dit beslotene bed heeft de wijze tuinier deze teedere planten gezaaid, opdat zij daar eerst eene zekere vastheid bekomen, en dan veilig in de vrije lucht verplant kunnen worden. Elk vreemd huis van opvoeding is eene trekkast, in welke men zonnewarmte door kagchelwarmte wil vergoeden, doch niet vergoedt. Zeker zijn er gevallen, waarin vrouwelijke opvoedings-instituten noodzakelijk en dus ook weldadig zijn. Hebben meisjes hare moeder vroeg verloren; is de moeder zoo zwak, en het aantal kinderen zoo groot, dat zij hare dochters volstrekt verwaarloozen moet — ik zeg *moet;* of is zij zoo weinig moeder, dat in de kinderen volstrekt geen vertrouwen of liefde ontkiemen kan: dan moet inderdaad in een vreemd huis, door vreemde personen, datgene geschieden, wat onder de gegevene omstandigheden in het ouderlijk huis niet mogelijk is. Men laat zich immers ook wel vreemde tanden inzetten, wanneer de eigene ontbreken. De moeder, die niet zelve haar kind stillen kan, moet zeker eene min nemen: doch, schoon het ligchaam van het kind gevoed wordt, zoo goed als door de moeder, deszelfs hart wordt niet door liefde gevoed, gelijk de moeder doet. En nu nog daarenboven onze gewone vrouwelijke vormings- of liever vervormings-instituten? Het zijn financieele speculatien van slimme vrouwlieden, die geene mannen gevonden hebben, en zich gaarne een kapitaaltje voor haren ouderdom willen verzamelen. Overeenkomstig dit oogmerk wordt ook alles ingerigt. Zoo hoog mogelijke kostgelden, en zoo schraal mogelijke kost. Vrij wat voor den uiterlijken glans, en weinig voor de inwendige waarde. De meisjes leeren zoo wat teekenen, borduren, een paar sonaten rammelen, eenige onverstaanbare *Italiaansche Aria's* werktuigelijk opzingen, doen een *Cours d'Histoire, de Géographie et de Mythologie*, zoo ver het aangeschafte handschrift van *Madame l'Institutrice* of het zamengeflanste van een' hongerigen

Leermeester zelve, leeren bevallig danſen, zich opſchikken, minauderen, radoteren, coquetteren, enz. Zie daar, wat in onze dagen het wezenlijke der vrouwelijke opvoeding is! Van de noodzakelijkſte vrouwelijke kundigheden, kennis van het menſchelijk, bijzonder van het kinderlijk ligchaam, en van een' goeden, daarop gebouwden leefregel, kennis van de, in den vrouwelijken kring voorkomende, natuur- en kunstgewrochten, van vaardigheid in het naaijen, verſtellen, ſtoppen, en beſtuuring eener huishouding, wordt niet geſproken. Zoo iets is te burgerlijk, te gemeen. Niet tot huisvrouwen, tot goede moeders, maar tot Hofdames worden de meisjes opgevoed, tot het maken van opzien, tot het ſchitteren, niet tot het ſtille huisſelijke leven. Moet misſchien uwe LONY ook iets dergelijks worden? Neen; laat haar nog lang bij hare moeder. Zij worde vooreerst eene goede dochter, eene goede zuster, een goed meisje; zij leere lezen, ſchrijven, rekenen; zij vorme haar denkvermogen door verhalen, *Pestalozzi*-*ſche* oefeningen, kleine opſtellen, en haar hart door den ſchoonen omgang der liefde, die tusſchen ouders en kinderen, tusſchen moeder en dochter beſtaat. Zij oefene zich in het naaijen en breijen, helpe hare moeder in de huisſelijke bezigheden, of verbeelde zich ſlechts haar te helpen, opdat zij er belang in beginne te ſtellen. In ſtille avonduren teekent hare moeder haar wel iets gemakkelijks voor; leert haar de *touches* en de noten op het klavier kennen; oefent hare vingers, hare ſtem en haar oor, naar het zoo gepast voorſchrift van NÄGELI; wekt en vormt hare godsdienſtige gezindheid door Bijbelſche verhalen en eigen voorbeeld in aandacht en vereering van alles, wat heilig is. — Wanneer het goede zaad dan regt opgegaan, wanneer het goede tot gewoonte geworden is, zend haar dan voor een jaar of twee bij de moederlijke RUDOLPHI, enz. — Doch altijd de eerſte jaren in het ouderlijk huis, onder de oogen en aan het hart der moeder. Gij ſpreekt ook van Klooster- en dusgenoemde *Hernhutter*-opvoeding. Dezelve heeft onloochenbaar veel goeds, hetwelk in andere Inſtituten ontbreekt. De meisjes worden van de wereld verwijderd gehouden, hare ijdelheid wordt niet gevoed, even weinig als hare neiging tot zinnelijke, luidruchtige vermaken, het vergif van alle huisſelijkheid. Door zachte, godsdienſtige indrukken wordt op haar gewerkt.

Kon-

Konden de meisjes in deze eenvoudige, stille wereld blijven, alwaar het den eenen dag gelijk den anderen toegaat, en de zondag zich alleen door minder arbeid en meer aandachtsoefeningen onderscheidt; er is ook niets in haar, of wordt niets gaande gemaakt, 't welk haar naar buiten drijft; gaan hare neigingen niet tot hartstogt over, maar blijft haar wezen van natuur in zekere gelijkmatigheid, dan kan zulk eene opvoeding zeer goed werken. Zulk een wezen verheft zich niet boven het gewone; maar het wordt volmaakt in eene gelukkige middelmatigheid. Het meisje blijft een ingetogen, bescheiden meisje, wordt eene gedweeë vrouw, eene getrouwe verzorgster van hare kinderen, en eene ordelijke, arbeidzame huisvrouw. Zij draagt, wat gedragen, ontbeert, wat ontbeerd, en doet, wat gedaan moet worden, en blijft daarbij vriendelijk en zachtzinnig. Inderdaad is dit alles, wat onze gewone mannen noodig hebben, en veel meer, dan zij verdienen. Doch komen deze dus opgevoede meisjes weder in de wereld, in den maalstroom van wereldsche vermaken en wereldsche verstrooijingen; zoo storten zij er zich des te dieper in, en verzinken ligt, dewijl alles voor haar de bekoorlijkheid der nieuwheid heeft, en dewijl de plotselijke verandering meest in de jaren der hoogste prikkelbaarheid valt. — Het overal bekende: *Où peut-on être mieux, Qu'au sein de sa famille?* past op niemand zoo goed, als op meisjes."

GERTRUIDA VAN WART, *of trouw tot in den dood. Eene ware Geschiedenis uit de XIVde Eeuw. Door* J. C. APPENZELLER. *Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1815. *In gr. 8vo. XIV*, 210 *Bl. f* 1-16-:

Nog vol van den indruk, welken het bovenstaande werkje op ons gemaakt heeft, zetten wij ons neder, om ons gevoel uit te boezemen, en anderen onze gewaarwordingen mede te deelen. Wij moeten betuigen, in langen tijd door geen boek tot zulk eene ernstige, ja wij durven zeggen godsdienstige, stemming opgevoerd te zijn. Welk eene verhevenheid van geest! welk eene grootheid van ziel! welk eene kracht der liefde! ja, welk eene vrouw tot in den dood, in den eigenlijken zin des woords! Wie plaatst deze Vrouw niet

gaar-

gaarne in de rij dier hooggeroemde Heldinnen van oude en nieuwere tijden, die als voorbeelden van verhevene zelfopoffering door alle eeuwen henen schitteren? Wie voelt, bij het aanschouwen van dit tooneel, niet levendiger zijne hooge waarde als mensch, en de edele krachten, die in hem verborgen liggen? Wie voelt zich niet tot het hooge standpunt des geloofs verheven, waar de wereld met al haar lief en leed uit ons oog verdwijnt; en beseft niet, wat liefde vermag, wanneer zij door den Godsdienst geheiligd wordt? Het is ons even alsof wij aanschouwers geweest waren van een hoog Treurspel, waarin het leven ons van deszelfs verhevenste zijde verschijnt. De stof zelve is in allen opzigte *tragiek*, en de behandeling beantwoordt, onzes oordeels, volkomen aan den hoogen ernst van het onderwerp. Het is een *Geschiedkundig Tafereel*, waarvan de grondtrekken uit de Historie van *Zwitserland* zijn ontleend; te welken einde de Schrijver geene nasporingen heeft gespaard, zoo als eene *Geschiedkundige Inleiding* en eenige *Aanmerkingen* voldoende bewijzen. De Gebeurtenis, welke hier ten grondslage ligt, is eenvoudig deze. De Roomsche Koning en Keizer ALBRECHT viel in het jaar 1308 onder de sabelhouwen van eenige zaamgezworene Zwitsersche Edelen, die over zijn willekeurig bewind op hem misnoegd, en om persoonlijke redenen op hem verbitterd waren. Volgens de eenparige getuigenis van vroegere en latere Geschiedschrijvers, nam RUDOLF VAN WART (Echtgenoot van GERTRUIDA) geen dadelijk deel aan den moord. Daar hij echter onder de zaamgezworenen was, deelde hij met hen hetzelfde lot, werd vlugteling, vogelvrij verklaard, en, door het verfoeijelijkste verraad, uit allen de eenige, die de schim van ALBRECHT, door den ijsselijksten dood, moest verzoenen. Welk eene grootheid van ziel zijne ongelukkige Echtgenoote, door hare teerhartige trouw en verhevene standvastigheid, bewees, is de inhoud van dit geschrift. Omtrent de inkleeding van deze stof drukt de Schrijver zich in de Inleiding in dezer voege uit: „ Gelijk de Landschapschilder zich niet slaafs bepaalt tot den voorgrond, of tot enkele partijen van zijn origineel onderwerp, wanneer de kunst iets meer en iets hoogers eischt, dan eene naauwgezette getrouwheid in de voorstelling; zoo heb ik ook, zonder de waarheid te kort te doen, mij eenige afwijkingen veroorloofd, welke noch de

ftrenge Gefchiedkundige, noch de bloote Romanfchrijver mij ten kwade zal duiden. Want dit is het eigendommelijke van deze Brieven, door welke zij zich van eenen Roman onderfcheiden, dat juist datgene in dezelve waarheid is, wat in den Roman den ftempel van het fabelachtige en ongeloofelijke draagt." Over den geest en de ftrekking van dit boek lezen wij in die zelfde Inleiding nog het volgende: „ Wij kunnen uit dit alles leeren, dat wij, in geene eeuw of tijdvak, het geloof aan het hooge en verhevene in onszelven, of het geloof in de menschheid, moeten opgeven. Evenwel in onze dagen, waarin men onder de *Kunften* heeft gerangfchikt, *een goed Meisje, eene goede Echtgenoote en Moeder te worden*, en waarin alle inwendige kracht van geest, door de poging om uitwendig veel te vertonen, als verlamd is, maken de heerfchende ligtzinnigheid, verkeerde aandoenlijkheid en weekhartigheid het buiten twijfel noodig, dat men alles bijeen verzamele, wat, als echte voorbeelden van verhevenheid in denken en handelen, ons opwekken kan, om overal, waar de nood het vereischt, denzelfden heldenmoed en christelijke ftandvastigheid te betoonen." En waarlijk, wij beamen dit gezegde met geheel ons hart, en zijn het met den Schrijver ten volle eens, dat het lezen van zulke boeken veel kwaads kan weren, wat door onderfcheidene gefchriften van onzen tijd, die uitwendige befchaving en verfijnd levensgenot als het hoogfte doel van 's menfchen ftreven prediken, wordt veroorzaakt. Gij allen dus, die gewoon zijt, alleen bij eenen CRAMER, LANGBEIN, BILDERBECK en dergelijken voedfel te zoeken en te vinden voor uwen geest en uw hart, neemt dit boek niet in handen: want het fchetst u geene zoete en zachte tooneeltjes, die uw fchoonheidsgevoel ftreelen, en uwen kunstfmaak voldoen; gij wordt hier niet onthaald op avontuurlijke gevallen, verrasfende ontknoopingen, en fentimenteele *tirades*, die uwen geest in eene aangename fpanning houden, en liefelijke aandoeningen bij u opwekken. Maar gij, die niet fchroomt, het menfchelijk leven ook van deszelfs ernftige zijde gade te flaan, ten einde uwe zedelijke kracht daardoor te verfterken; gij, die de grootheid befeft, welke de mensch door liefde en Godsdienst kan bereiken, leest en herleest dit gefchrift, en gij zult er den heilzaamften invloed op uw geheel wezen van wegdragen.

Nog moeten wij hier bijvoegen, dat het boek geen origi-

neel

heel is, zoo als men uit den titel zou kunnen opmaken, maar eene vertaling uit het Hoogduitsch van een' Zwitserschen Schrijver. Zoo zeer wij ons over deze vertaling verblijden, zoo zeer bedroeven wij ons, dat men zich onlangs niet ontzien heeft, ons Publiek met de vertaling van den; zelfs in Duitschland algemeen uitgekreten Roman, *Lucinde* van SCHLEGEL, te bedreigen.

Adriana, of de Hartstogten van eene Italiaansche Vrouw; door R. J. DURDENT. *Uit het Fransch vertaald. II Deelen. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo. Te zamen* 328 *Bl. f* 3-12-:

Liefde en jaloezij — van eene vrouw, en wel eene Italiaansche vrouw; maar met dat al beiden in eenen zoo hoogen trap, dat wij aan het natuurlijke van het tafereel moeten twijfelen. Men leest het verdichtsel evenwel met vermaak, en diverteert zich vooral met den lustigen Franschman, die, regt in zijn natuurlijk karakter, op ieder lief meisje verzot wordt, en ook daarin het karakter zijner natie niet verloochent, dat hij dapper vechten kan. Alleen zijne belangeloosheid in geldzaken is niet karakteristiek, in zoover wij althans dat volkje kennen leerden op den Hollandschen grond.

D'Amerville kwam dan met het heilige voornemen naar Rome, om zich op geene vrouw te verslingeren; maar, nog niet eens in die stad, raakt hij al tot over de ooren verliefd; trouwens, hij kwam toevallig in eene kleine kapel, die toen juist de bewondering van Rome bevatte, — eene jonge weduwe, die juist voor de laatste maal den lijkpligt afleide bij haren overledenen man; en het geluk diende hem, want het gezigt van den Franschen zeeheld had de jeugdige schoonheid al dadelijk het hoofd, en kort daarop ook hare paarden, op hol gebragt; hij werd haar redder; nu was de kennis gemaakt, en spoedig kon hij haar alles worden, wat hij wilde. Ware hij nu wijs geweest! maar hij moest er zijnen oom te Parijs over schrijven, en deze had een nichtje, waaraan hij neef wilde koppelen. Dat nichtje, eene regte coquette, en die dan in veinzerij zonder voorbeeld groot was, mogt den jongen wel lijden, verlangde naar het huwelijk,

lijk, omdat zij naar vrijheid verlangde, en kon vooral niet dulden, dat hij haar door eene vreemde vrouw vlak voor den neus werd weggefnapt. Zij komt dan, toen het vrijen en pleizierhebben regt aan den gang was, op het Buitengoed van de Italiaanfche, als een vreemde eend in de bijt, met haren oom, nog juist van pas. Ligt nog had zij onverrigter zake moeten vertrekken; maar op hare inftigatie houdt oom zich ziek, en op hetzelfde oogenblik, dat de gelieven bezig zijn met onherroepelijk vaste fchikkingen, roept zij hem aan het gewaande fterfbed, en daar behaalt zij door eene plegtige verloving den volkomenen triumf. Het huwelijk volgt nu fpoedig, tot fpijt der Italiaanfche, die evenwel meesterlijk veinzen kon. De Franschman krijgt verdiend loon; want vrouwtje, die maar uit Italie niet weg wil, maakt het oom en manlief geweldig bang. Zij krijgt een' zoon, en tot zoo lang had de gehoonde, nog altijd verliefde, minnares hare wraak uitgefteld; zij maakt zich meester van dit kind, en bleef buiten verdenking. Deze wraak trof den echtgenoot, niet de vrouw, die zich ligt en gaarne verftrooijen kon. Zij ftierf binnen kort; en de nu diep bedroefde echtgenoot, die ook den oom verloor, durft, immers niet zoo aanftonds, de verbrokene banden met de waarlijk grof beleedigde vroegere geliefde weer aanknoopen. Intusfchen ontmoet hij een Engelsch Officier met eene lieve dochter; en wij ftaan er niet voor in, wat er van zijn tijdverdrijf met deze fchoonheid kon geworden zijn. Hij was voor 't minst met haar en Papa, die hem bijzonder lijden mogt, op een fchip tot een zeereisje; dan, gelukkig, door Barbarijfche zeeroovers aangevallen, was hij, na wonderen van dapperheid, onwetend, (want hij was gekwetst) geraakt op het Slot der eerfte geliefde. Die vrouw met hare hartstogten was hem nagereisd, en de oorzaak der redding van hem en het volk. Hier fchikt zich nu alles; hij krijgt zijn kind; zij verzoenen en trouwen. Mogt de gefchiedenis hier geëindigd zijn! Dan, neen. Zeer onfchuldig ontmoet hij Papa met de Engelfche. Hoe voorzigtig hij het aanlegt, zijne vrouw krijgt er de lucht van, en fpeelt nu zoodanige zotte parten, dat de hartstogten eener Italiaanfche vrouw verre gaan boven alle onze verbeelding. Nu, zij fterft er ook van. Na haren dood moet de Franschman nog eens vechten. Jammer maar, dat, toen hij daarna in Engeland kwam, zijn doode liefje

reeds

reeds verloofd was. Hij koos dus de partij, na zijn zoontje verzorgd te hebben, naar Frankrijk te trekken, en voerde in het westen van zijn vaderland met roem de wapenen voor het koningschap. Daar vond hij den dood. Arme Franschman! „ Zijne laatste oogenblikken waren vol vertroosting. „ Hij stierf, staroogende op de beeldtenis van haar, die hij „ beweende," (dit was de Italiaansche vrouw met de hartstogten) „ overtuigd dat hij zich weder met haar zou vereenigen; hij stierf, tot zijne laatste ademhaling onophoudelijk „ den naam zijner dierbare en ongelukkige ADRIANA noemende."

De vertaling viel in zeer goede handen; maar wij zouden er niet veel bij verloren hebben, had het boek geenen Vertaler in 't geheel gevonden.

De ligtzinnige Leugenaar. Blijspel. Naar het Hoogduitsch van F. L. SCHMIDT. *Te Amsterdam, bij* H. van Kesteren. 1815. *In kl. 8vo.* 141 *Bl. f* :-14-:

Het is de *ligtzinnige* leugenaar, en niet de *misdadige*, die hier ten tooneele gevoerd wordt, zegt het voorberigt. Wij vatteden dit onderscheid niet volkomen, vóór wij zagen, dat de misdadige leugen *bedrog* of *diefstal* ten doel heeft; de leugenaar hier staat nog maar aan de grenzen der misdaad. Het woord bedrog zal dan hier ook wel eene andere beteekenis hebben, dan wij doorgaans daaraan hechten. Dan, hij moge nog maar aan de grenzen der misdaad staan, de Dichter houdt hem echter strafbaar; hetgeen den Vertaler bijzonder bevalt, wien het hindert, dat de Leugenaars, op het Tooneel van andere Natien, aan het einde te goed ontsnappen; maar deze hier staat aan het einde volstrekt beschaamd, zelfs door de *geleerde* (maar toch ook bij uitstek *malle*) Johanna veracht wordende. Wij loopen intusschen met het stuk zoo hoog niet, als de Vertaler. Het oogmerk is buiten twijfel goed; maar geheel de verdichting zoo overdreven en met onwaarschijnlijkheden overladen, dat wij gelooven, dat de *ligtzinnige* leugenaar den steller, als zijnen meester in de kunst, veeleer toejuichen zal, dan dat hem de vertooning van het kunststuk tot een geneesmiddel der kwaal zou gedijen.

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootschap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche bestrijderen. Voor het jaar 1813. *In den Haag, bij* de Erve J. Thierry en C. Mensing en Zoon. 1814. *In gr.* 8*vo. Met het Programma*, 334 *bl. f* 2-12-:

Geene der Verhandelingen in dit Deel is met goud bekroond; het Genootschap vond die beiden niet volledig; zij verdienden echter bij hetzelve den zilveren eerpenning en de drukpers, en door dit laatste geschiedde grooten dienst aan het godsdienstig publiek. Beiden geven ons *de Christelijke Geloofs- en Zedeleer, zoo ver die uit de Brieven van den Apostel Joannes kan worden opgemaakt.* De Eerw. O. VAN TRICHT, AZ. Predikant te *Meerkerk*, (wiens Verhandeling het eerst geplaatst wordt) houdt het ontwerpen van zoodanig zamenstel uit al de schriften des N. Verbonds niet zeer moeijelijk; *maar willen wij*, zegt hij te regt, *slechts van éénen Brief gebruik maken, dan spreekt het van zelf, dat zulks meer moeite kost, en dat in zulk een zamenstel ook geene volledigheid kan gevonden worden.* Het Genootschap laat zich niet uit, welk eene volledigheid hetzelve verlangde; wij kunnen niet anders zien, of VAN TRICHT gaf, hetgeen hij, aan gezegde bepaling gebonden, geven *kon*, maar gelooven echter niet, dat het onmogelijke zal gevorderd zijn. Een nadere wenk omtrent de verlangde volledigheid zou ons daarom welkom geweest zijn. *Als eene bijdrage tot bevordering van het loffelijk oogmerk des Eerw. Genootschaps, om met den tijd uit de afzonderlijke behandeling van de Schrijvers des N. Verbonds een volkomen geheel in handen te geven*, (zoo als wij met den Eerw. Schrijver de-

zelve beschouwen) voldoet zij volkomen aan onze verwachting, bij het zien van 's mans naam, uit zijne bekroonde Verhandeling over dit zelfde onderwerp, *uit de Redevoeringen en Brieven van Petrus*, opgevat. Nadat het noodige gezegd is over Joannes, zijne lotgevallen en karakter, zijne Brieven in het algemeen en derzelver inhoud, zijnen schrijfstijl, en het nuttig gebruik van dezelven voor Theologie en Moraal, wordt de hoofdzaak in zes Afdeelingen bevat. I. *De prediking der Apostelen en de leer door de Christenen aangenomen.* (Waarheid en van Goddelijk gezag, en pligten jegens dezelve.) II. *Over God, deszelfs betrekking op den mensch, bijzonder op den Christen.* (1) Gods deugden door Joannes aangestipt; 2) zijne waakzame liefdezorg voor den mensch, vooral den Christen; 3) 's Apostels leer over God den Vader, Zoon, en H. Geest.) III. *Over Jezus Christus, den Zoon van God, den Zaligmaker van Zondaren* (1) Goddelijke Natuur van Jezus; 2) zijne komst op aarde; 3) zijn werk voor zondaren; 4) zijne tegenwoordige betrekking op den mensch, en zijne toekomstige openbaring.) IV. *Over 's menschen zondigen toestand, en den Duivel.* (Zondigheid van alle menschen; aard der zonde; de Duivel, omtrent wien Joannes het onderwijs van Jezus stipt, somtijds woordelijk, volgt.) V. *Over de voorregten des Christens.* (De bewerker van dat geluk; 's Christens naauwe vereeniging met God en Christus; zijne zuivere kennis, vergeving van zonden, en zijne zalige hoop.) VI. *Over de gezindheid en wandel des Christens, of over het geloof en de heiligheid des levens.* (1) Het geloof; 2) heilige gezindheden; 3) bijzondere pligten, — omtrent God, omtrent Jezus, omtrent de Broederen. Bijzondere pligten, onder de vorigen moeijelijk te rangschikken: belijdenis van zonden, matigheid en zelfbeheersching, gebed; en ook, bijzonder doelende op dien tijd, 1 Br. V: 16, 17, gelijk over het beproeven der geesten, en het herbergen der predikers onder de Heidenen; 4) drangredenen en gronden van verpligting tot een heilig leven.)

Uit

Uit deze korte ſchets ziet men, hoe VAN TRICHT alles oordeelkundig heeft bijeengezameld en gerangſchikt; terwijl het aantal uitlegkundige aanmerkingen *en* 's mans belezenheid, *en* vooral ook zijne uitnemende bekwaamheid als Schriftverklaarder, overvloedig blijken doen.

Ziet hier een en ander ſtaal.

„ 1 Jo. II: 12. Schoon er ſommigen zijn, die dit vers op den Vader betrekkelijk maken, komt het mij nogtans voor, dat wij hier bepaaldelijk aan den Zoon moeten denken; want overal wordt het verkrijgen der vergiffenis aan Jezus, als den bewerker derzelve, toegekend; verg. Hand. X: 43. XIII: 38. Nergens wordt in het N. V. gezegd, dat wij vergeving hebben door den Vader. — De uitdrukking *door zijnen naam* zegt iets meer dan alleen *door Hem*; en, offchoon wij het woord naam in onze taal niet door een gelijkbeteekenend woord kunnen vertolken, kunnen wij evenwel door eene omſchrijving de kracht van hetzelve doen gevoelen. Wij verkrijgen vergeving door Hem, die den naam, het gezag, het vermogen heeft, om ons dezelve te bezorgen; verg. Hand. IV: 12, 16, en vooral X: 43. Zie PAULSEN *de Reg. der Oosterl.* § *VI.*"

Wij vergelijken hiermede, hetgeen de Schrijver elders zegt: „ *Het is Gods gebod, dat wij Jezus zullen erkennen in dien naam*, (qualiteit) *in welken hij bekend is*, 1 Jo. III: 23."

„ 1 Jo. IV: 19. Ik neem het woord ἀγαπῶμεν *indicativè* en niet *ſubjunctivè*, om het voornaamwoord ἡμεῖς, hetwelk Joannes anders weglaat, wanneer hij vermanenderwijze ſpreekt; verg. vs. 7."

„ 1 Jo. I: 9. Ik vind nog geene reden, om in dit vers van de beteekenis, welke het woord δίκαιος, *regtvaardig*, doorgaans heeft, af te gaan, te minder nog omdat Joannes dit woord altijd bezigt in den zin van heilig, overeenkomſtig met de regelen des regts; 1 Br. II: 29. III: 7—10. *God is regtvaardig*, niet alleen dan, wanneer Hij den ſchuldigen ſtraf, maar ook dan, wan-

 neer

neer Hij den genen, die zich naar zijne eischen gedraagt, goed doet toekomen. — God is zoo getrouw en regtmatig in de vervulling zijner toezeggingen, welke Hij heeft gedaan, aangaande de vergiffenis van zonden, aan ieder, die daarvan opregte belijdenis doet, dat zij, die voor Hem schuld bekennen, zeer zeker ook vrijspraak van straf verwachten kunnen."

De tweede Verhandeling, van den Eerw. S. D. DE KEIZER, Predikant te *Schagen*, verdient mede allen lof. Dezelve heeft wel zoo vele uitlegkundige aanteekeningen niet, maar draagt ook allezins blijken van des Schrijvers kunde en goeden smaak, ook in dit vak. Bij de lezing komt het ons voor, dat deze Schrijver meer vooraf de verdeeling heeft gemaakt, en de punten vastgezet, over welke hij Joannes wilde raadplegen; en dat hierdoor zijne Verhandeling wat uitvoeriger werd, dan de vorige. Het valt intusschen in het oog, hoe veeltijds beide de bekwame Schrijvers juist hetzelfde bij den Apostel Joannes vonden. Na eene korte, doelmatige Inleiding, wordt eerst de *Geloofsleer* volgens Joannes afgehandeld. In onderscheidene Hoofdstukken wordt dan nagespoord: I. *Wat Joannes van de geloofwaardigheid der geschiedenis van het N. Verbond, het gezag van Jezus, de eenheid van de leer van Jezus en zijne Apostelen, derzelver hoog gezag, en de geloofwaardigheid van het O. Verbond, gevoelde.* II. *Wat hij leert van Gods eigenschappen en deugden, en nopens Vader, Zoon, en H. Geest.* III. Vervolgens *over Gods redelijke schepselen:* 1) Engelen, en 2) Menschen. IV. *Gods gunst ter behoudenis van anders diep ellendige menschen.* 1) Over Jezus Christus, als Zaligmaker: zijn persoon, lotgevallen, enz. 2) over de vereischten tot genot dier gelukzaligheid, (geloof, verbetering) en de hoogere bewerking tot dezelve; 3) vruchten van geloof en verbetering, en de nadeelen van het tegenovergestelde. Hiermede loopt de Geloofsleer af. Ten aanzien der *Zedeleer*, wordt, I. vooraf herinnerd, *dat men ook hier geen volledig zamenstel, maar slechts wenken wach-*

ten

ten kan; en wordt over derzelver *doel* gefproken, en door de befchouwing van zonde en deugd het *ftandpunt* aangewezen, waarop wij door Joannes geplaatst worden. II. Hierop volgen onze *pligten omtrent God* (eerbied, liefde, gehoorzaamheid, vertrouwen, aanbidding) *en Jezus*, (zoo wel zijnen perfoon, als leer) afzonderlijk. III. *Pligten* (algemeene en bijzondere) *omtrent onszelven.* IV. En even zoo de *pligten omtrent anderen.* (Algemeene pligt, Liefde. Bijzondere pligten jegens allen; maar ook in onderfcheidene omftandigheden en betrekkingen.) V. Het laatfte Hoofdftuk wijst het *grondbeginfel der Christelijke Zedeleer* aan, de *drangredenen* en *hulpmiddelen.*

Beide de bekroonde Schrijvers verdienen voor hunnen doorwrochten arbeid dank, en doen zich hier als waardige Godgeleerden, die door kunde en fmaak hun ambt eer aandoen, overvloedig kennen.

Behalve deze Verhandelingen, bevat dit Deel ook de *Aanfpraak*, in de Algemeene Vergadering des Genootfchaps 1813 gedaan, van den zoo algemeen en met lof bekenden *Dordfchen* Kerkleeraar E. KIST: *over den invloed van de nederigheid des harten op de erkentenis der waarheid*; waarover wij niets behoeven te zeggen, maar eeniglijk daaruit overnemen den welverdienden lof, aan onze Vaderlandfche Schriftverklaarders toegekend, waarmede wij hartelijk inftemmen, en welken wij door de hier gegevene Verhandelingen op nieuw bevestigd vinden: „ Ziet daar den roem der „ meesten van onze vaderlandfche Schriftverklaarders, „ dat zij, terwijl de bedaardheid en langzame, doch „ even daardoor des te juistere oordeelvelling, aan on„ ze natie eigen, hen terug hield, van met de Duit„ fche verlichters op het fpoor der opklaring onbeteu„ geld voort te hollen, terwijl zij integendeel derzelver „ buitenfporige gevoelens met grondige geleerdheid be„ ftreden, echter niet nalieten, van het goede en voor„ treffelijke, dat vele geleerde mannen onder hen te „ voorfchijn bragten, partij te trekken, en dat tot ver-

„ betering der uitlegkunde, in welker gelukkige voort„ gangen wij ons met allen grond verheugen, aan te
„ leggen."

Leerrede ter viering van den Dank- en Bededag op den 5 Julij dezes jaars, naar aanleiding van Psalm XXXIII: 20, 21, 22, *door* F. VAN TEUTEM, *Christenleeraar te Utrecht. Te Utrecht, bij* O. J. van Paddenburg *en* O. J. van Dijk. *In gr. 8vo.* 27 *Bl. f* :-5-8

Eene uitmuntende Redevoering, voor een zeer beschaafd gehoor voortreffelijk ingerigt, getuige van de stille godsdienstige stemming van den geest des Predikers, en die hij ook bij zijne hoorders vooronderstellen mogt, *Gods liefderijk en heilig toezigt op den mensch en zijne handelingen, als den grond onzer dankbare verheffing en blijde bemoediging*, is het onderwerp, tot welks Christelijken aandrang niet alleen de tekst, maar geheel het schoone beurtgezang, gebezigd wordt; terwijl het werkdadig Christendom ook bij deze godsdienstoefening geheel de duidelijke bedoeling is. 's Mans kiesche taal en de hem eigen stijl en zeggingskracht zijn genoegzaam bekend, en geheel de Redevoering, met het daar bijgevoegd gebed, is zoo, als men die van dezen Redenaar verwachten moest.

Leerrede over Psalm XLVI: 2—6, *ter gelegenheid van den Dank- en Bededag, op den 5 Julij* 1815, *uitgesproken door* A. C. ROMSWINCKEL, *Predikant te Nieuwerkerk in Duiveland. Te Zierikzee, bij* A. de Vos, Jz. *In gr. 8vo.* 35 *Bl. f* :-8-:

Met hetzelfde genoegen lazen wij deze voor eene Land-

Landgemeente-gestelde godsdienstige Rede; waardoor de bekwame Prediker, in een' goeden stijl en hartelijken toon, godsdienstige vreugde, dankbaarheid en vertrouwen opwekt, en, op de verstandigste wijze, met den hartelijken drang tot godsdienstigheid dat vertrouwen aanklemt. Ook de gebeden zijn doelmatig en treffende.

Leerrede over Jo. V: 25. Voorwaar, voorwaar zeg ik u, de ure komt, en is nu, waarin de dooden zullen hooren de stemme des Zoons Gods, en die ze gehoord hebben, zullen leven! Gehouden op den Dank- en Bededag den 5 Julij 1815, *door* J. BURGERHOUDT, *Predikant te Stavenisse. Te Rotterdam, bij* N. Cornel. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-8-:

De tekst schijnt hier wel minder doelmatig gekozen, ten zij men wete, dat de Eerw. BURGERHOUDT hier door DE DOODEN *geestelijk dooden* verstaat; dooden ten zekeren aanzien, niet ten aanzien van het hooren en verstaan; dit kunnen zij; dit, wordt er van getuigd, *zullen* zij; maar ten aanzien van het *leven*, het *ware leven*, — *wezenlijk geluk;* en dat hij zich voorts met sterk van Jezus sprekende gebeurtenissen bezig houdt, van *toen*, van *sedert*, en van *nu*. In verklaarden afkeer van den Franschen gruwel geeft deze Leeraar geenen der vorigen toe. De stijl is juist niet bijzonder duidelijk, en de druk, waarlijk, slordig genoeg.

Tweetal Leerredenen, door P. KOUMANS BROUWER, *Predikant te Joure. Uitgesproken bij de godsdienstige viering der Overwinning, den* 18 *Junij* 1815 *behaald. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-10-:

Meerderen lof, te dezen aanzien ook, verdienen de-

ze Leerredenen, waarvan de eerfte in 's mans eigene, en de andere in eene naburige Landgemeente gehouden werd. Pf. XX: 8, 9 gaf den oordeelkundigen Spreker, naar de behoefte van tijd en plaats, aanleiding tot eene korte, maar treffende aanwijzing, 1) dat onze vijanden zich gekromd hadden en gevallen zijn, maar wij, Nederlanders, gerezen zijn en ftaande gebleven; 2) dat het Godonteerend wezen zou, zoo als de loochenaars der Voorzienigheid, nu alleen te vermelden van wagens of van paarden; en 3) hoe de Christen hooger opziet, en voornamelijk de eer aan den Allerhoogften geeft, zeggende: *maar wij zullen vermelden van den naam des Heeren onzes Gods*.

Op eene even bevattelijke en doelmatige wijze wordt in de tweede Leerrede de tekst, Exod. XVII: 15, nadat dezelve oordeelkundig was opgehelderd, aangewend, om te fpreken, 1) over den tegenwoordigen oorlog, als met regt te vergelijken met dien, waarvan de tekst vermeldde; gelijk mede, 2) de ons nu gefchonkene overwinning; en eindelijk, 3) dat wij die overwinning in de eerfte plaats aan God moeten toefchrijven; waarom dan ook niets billijker is, dan HEM daarvoor godsdienftig te vereeren. De loffelijke ijver van de Burgerij te *Joure*, zoo menschlievend gebleken in het dadelijk vervaardigen van eenen zeer aanzienlijken voorraad fcheurlinnen en plukfel, wordt met regt, zoo in het Voorberigt als in de eerfte Leerrede zelve, vermeld. En hoe overvloedig is bijna overal de Nederlandfche milddadigheid en dankbare menfchenliefde zoo wel, als de Nederlandfche dapperheid gebleken!

Wij hebben deze Leerredenen van *vier* onderfcheidene Godsdienstleeraren gelijkelijk aangemeld, alzoo zij allen ten voordeele der gekwetften gedrukt zijn, en wij hartelijk wenfchen, dat een ruime aftrek de menschlievende bedoeling van derzelver Vervaardigers zal bekroonen, en zij deze, en ook overigens overvloedige vruchten van hunne pogingen voor Vaderland en Godsdienst zullen inoogften.

Men

Menschenbestemming en Levensgenot. Zedekundige Voorlezingen, door J. L. EWALD. *Iste Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. 1814. *In gr. 8vo.* 382 *Bl. f* 3 - 12 - 1

Wij prijzen deze Voorlezingen aan ieder beschaafd Huisgezin en aan ieder Leesgezelschap (in hetwelk voor het minst een godsdienstig geschrift geen *contrebande* verklaard is) van goeder harte aan, en wij twijfelen geenszins, of dezelve zullen eenen gezegenden invloed hebben op hetgeen toch iederen mensch het gewigtigst en begeerlijkst is: Deugd en Geluk. Wij ontvangen hier eene Zedeleer, in een bevallig kleed; en wel eene Christelijke Zedeleer, want de Schrijver kent geene andere, die voor den Mensch berekend is; hij weet toch, zegt hij, *dat geen wegwijzer de paarden, en geen kompas de zeilen bewegen kan.* De *Zedekundige Lessen* van den waardigen GELLERT waren in vroegere dagen het lees- en handboek van menigen goeden jongeling, en vormden menigen braven, edelen mensch; maar 's mans schriften zijn nu al eenige moden ten achtere. EWALD heeft wel de hoop niet, zóó verre en zóó doordringend op zijne Eeuw te zullen werken, als de brave GELLERT gewerkt heeft; maar hij schreef even zeer om te werken zoo veel hij kan, en even zeer met een biddend oog en hart tot God. Dit werk zal met nog één Deel volledig zijn, en is niet zoo zeer voor de jeugd, als wel in het algemeen voor het lezend publiek, in den beschaafderen kring, geschikt; en bijzonder wordt ook het woord in deze Voorlezingen van tijd tot tijd tot de gevoelige schoone Sekse gerigt; op welker geopend oor en hart wij weten, dat EWALD in zijne geschriften doorgaans bij voorkeur meent te mogen rekenen, en die wij ook deze belangrijke, en in vele opzigten uitmuntende, lecture bijzonder aanprijzen; hartelijk verlangende, dat menige liefhebbende zuster dit boek den beminden broeder, als hij het ouder-

derlijk huis verlaat, tot een aandenken en pand harer zusterlijke liefde, en menige minnares haren verloofde, zal willen schenken, gelijk wij weten, dat dikwijls, en met het weldadigst gevolg, het geval was met de *Zedekundige Lesſen* van GELLERT; terwijl ieder echtgenoot, die eene waardige gade waardeert, zich hartelijk verheugen zal, als hij dit boek veel in hare handen ziet, en zijnen avond uitmuntend wel beſteed zal rekenen, als hij de lezing van, en geſprekken over, hetzelve van de moeder met zijne en hare dochters kan bijwonen.

EWALD's hartelijke, godsdienſtige toon, zijne kieſche wellevendheid, zijne wereldkennis en groote ingenomenheid met godsdienst en zedelijkheid, gelijk ook zijne, hem bijzonder eigene, onderhoudende en tevens krachtige ſchrijfwijze, zijn bekend; en wij kunnen alzoo volſtaan met eene korte aanwijzing van den inhoud, en van den loop zijner denkbeelden. Dit Deel bevat 21 Voorlezingen. I. De Mensch in het gemeen en de menſchen. (Het was in het oog van EWALD, voor onzen tijd voor het minst, noodig, de Zedeleer, als een grondſlag, met de beſchouwing der menſchelijke natuur te beginnen. Wat zijn wij? wat moeten wij worden? en *hoe* kunnen wij dat worden? hierop komt alles neêr.) II. De ligchamen der menſchen. (Tempelen van Gods geest; uitnemend geſchikte tempelen van Gods geest.) III. De Mensch een *denkend* wezen. IV en V. Een *gevoelend* wezen. VI. Een *hartstogtelijk* wezen. VII. Een *zedelijk* wezen. VIII. Een *godsdienstig* wezen. Na deze aanwijzing, uit hoe velerlei aandriften en krachten de mensch is zamengeſteld, even als zijn ligchaam uit zoo vele vaten, ſpieren, zenuwen en ſappen beſtaat, en hoe die alle noodig en tot één doel werkzaam zijn, volgt, in IX, eene beſchouwing van den *zedelijken toeſtand* des menſchen. Hier leeren wij het zedelijk kwaad als algemeen, en alzoo als *thans ten minſte* behoorende tot onze natuur, en desniettegenſtaande als voor *toerekening* vatbaar, kennen; maar ook buiten twijfel als *vatbaar* voor *verbetering*, en dus de

mensch

mensch tot die verbetering *verpligt.* Dit vertoog vinden wij bij uitstek schoon en overtuigend, en is in nuttige aanwijzingen bijzonder rijk. X. De bestemming des menschen. (Gelijkvormigheid met Jezus, dus ook met God. En, o ja! zij is te bereiken, onze bestemming. Laat ons ernstig en onophoudelijk naar dezelve streven, langs den weg des Christendoms; wie weet, of wij haar niet bereiken?) XI. Over den invloed der *grondstellingen* op de verbetering des menschen. (De zedewet alleen moge den mensch niet kunnen verbeteren; zij is volstrekt noodig tot erkentenis van den verdorvenen zedelijken toestand, van welke erkentenis alle verbetering eeniglijk kan aanvangen; en zij doodt den trots, dat ons niets tot zedelijkheid ontbreekt, die voor de ware zedelijkheid hoogst verderfelijk is. *Grondbeginselen* zijn die, door ieder' afzonderlijk' mensch gekozene, gewijzigde zedewet; eene verzameling van de juist voor *hem* noodige zedelijke voorschriften.) XII. Zal de mensch ligter zijne bestemming bereiken, als hij zijn gevoel verstompt, of zich aan de menschen onttrekt, of als hij zich in den stand der onbeschaafde natuur terugzet? Of, kan hij alleen door eene betere opvoeding tot deze bestemming geraken? (Die met EWALD's geest bekend is, voelt reeds vooraf, dat ook dit laatste ontkennend beantwoord wordt. Door de beste opvoeding *alleen* is nog geen mensch innerlijk geheelenal verbeterd geworden, maar door het Christendom *alleen* vele duizenden.) XIII. Hoe moet de mensch naar den Bijbel verbeterd worden? (Diep gevoelen, door de wet, *wat hij zijn moet*, en verschrikkelijk, door zijn geweten, *wat hij is*. Hij voelt zich hier en hier-na verloren. Nu juicht hem een hemelsche vreugdebode toe: alle zonden zijn u vergeven, om Jezus wil, enz. Gij kunt en moet het niet verdienen. Vat maar vertrouwen op Hem en den Vader, en gij zult gered, gereinigd en gelukkig worden. Wat u daartoe ontbreekt, wil Hij u geven, enz. Hoe zeer EWALD dit vooral ontwikkelt aangaande

den

den geheel zedelijk verdorvenen, die niet meer naar regt of onregt vraagt; en hij erkent, dat elk mensch aangegrepen wordt, waar hij op het werkzaamst kan worden aangetast, en dat zoo geheel zware schokken van het geweten, bij hem, die het voorregt had eener godvruchtige opvoeding, niet vereischt worden, — zoo is het bij allen echter waar: „ Die waant zijne „ bestemming reeds bereikt te hebben, of alleen door „ zichzelven te kunnen bereiken, die bereikt die door „ Jezus niet. — Wie rekent geene misslagen te hebben, „ wordt door het Christendom niet vrij van misslagen. — Trots op eigene deugd (al ware het ook wezenlijke deugd) houdt van alle Christelijke verbetering af. Jezus is de Arts van kranke menschen, „ enz. Die zijne kracht tot gelooven verzwakt heeft; „ niets gelooven wil, dan waarvan hij het *hoe* begrijpt; „ over dit *hoe* spitsvindig redeneert, zonder zich aan „ den indruk van het geheel over te geven, zonder de „ bevestigingswoorden: *dat* het zoo is, in te zien, „ die komt niet, dan langs eenen grooten omweg, tot „ het Christendom. — Zonder liefde wordt men geen „ Christen. Die onvatbaar ware voor liefde, die ware ook onvatbaar voor het Christendom. Gelukkig, „ dat het niemand is!") XIV. Jezus het Ideaal van een' zedelijk' mensch. XV. Jezus de algemeene Weldoener der menschen. (Door leer, leven, dood.) XVI. Kracht des vertrouwens en der liefde voor (jegens) een hoogstzedelijk en hoogst-weldadig Wezen. XVII. Belangstelling in God, opgewekt door de Natuur, door de Menschen, door Onszelven, door Jezus. XVIII. Hoogachting, eerbied, dankbaarheid jegens God. XIX. Natuur en hooge waarde van het vertrouwen op God, gegrond in de kennis van God. XX. Natuur en verhevene waarde van het Geduld. XXI. Liefde voor God.

Wij rekenden niet noodig, bij iedere Voorlezing in eenige bijzonderheden te treden; wij stipten hier en daar iets aan, hetwelk wij vertrouwen, dat genoegzaam is, om onzen Lezer in te lichten, welk eene Ze-

deleer hij hier vinden zal; en wij hebben bij hetgeen wij vooraf gezegd hebben niets te voegen, dan ons verlangen, dat een goede aftrek van dit begin de uitgave van het overige dezes werks zal bespoedigen.

Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. VIIden Deels 2de Stuk. Te Amsterdam, bij J. van der Hey. 1814. *In gr. 8vo.* 114 *Bl. f* 1-:-:

Dit Stuk bevat twee zeer belangrijke, beide met goud bekroonde, Verhandelingen. De eerste, van den beroemden Hoogleeraar BRUGMANS, loopt over de gesteldheid van den dampkring, waarin de zoogenaamde hospitaalversterving, bij gewonden, plaats heeft. Dit gewigtig vraagstuk wordt zeer beknopt en duidelijk in vier Hoofdstukken behandeld. In het eerste spreekt de Schrijver over den aard en de verschijnselen dier ziekte; in het tweede, over hare oorzaken; in het derde, over de gesteldheid en zamenstelling van den dampkring, welke er onmiddellijk aanleiding toe geeft; en eindelijk, in het vierde, over de middelen, door welke die gesteldheid kan worden voorgekomen, of, plaats hebbende, het best en spoedigst verbeterd.

Na het opgeven der verschillende namen, waaronder de ziekte, bij de Schrijvers, beschreven wordt, en eene aanmerking over het min juiste der gewone benaming, *hospitaalversterving*, teekent de Schrijver in het eerste Hoofdstuk kortelijk de verschijnselen en toevallen op, waaronder dezelve voorkomt; waaruit blijkt, dat eerst het geheele gestel wordt aangedaan, alvorens de wond verslimmert, en er zich teekenen van versterf in opdoen; dat de eerste graad der ziekte eene zekere moeijelijkheid is in het genezen zelfs van eenvoudige wonden, gepaard met koortsigheid; dat zij met ongemeene snelheid voortgaat, en, niet gestuit in de beginselen, of

of naderhand behoorlijk behandeld, in eene volslagene verrotting van het aangedane deel en den dood des lijders overgaat. Uit deze opgave worden eenige gevolgen, betrekkelijk den aard der kwale, getrokken. BRUGMANS beschouwt haar als eene koortsziekte, met toevallen, aan haar alleen eigen; dit eigendommelijke bestaat vooral in het plotseling ontstaan en haastig toenemen der versterving, en in den bijzonderen aard des etters, welken de zweren der gewonden opleveren, zijnde zoo wel in het begin, als bij het einde der ziekte, met meer eiwit, dan gewone etter, met vrije *soda*, en met een bijzonder beginsel bezwangerd, hetwelk er een sterken, eigenaardigen stank aan mededeelt; daarenboven, vooral in het laatste tijdvak, geeft bij koolstofzuur en zwavelhoudende waterstoflucht, en bevordert de verrotting zeer sterk. — In dit opzigt heeft dus de kwaal overeenkomst met de pokken en andere etterende uitslagziekten, waarvan zij echter wederom door den meer slependen gang der koorts (§ 4. § 10, No. 3) verschilt. — Daar ondertusschen de bijzondere versterving in de zweren vooral het eigendommelijke in deze ziekte uitmaakt, kunnen wij RICHERAND, wien BRUGMANS hierin schijnt bij te vallen, niet toestemmen, dat *hospitaalversterving* geene juiste benaming is. Versterving is toch het kenschetsende in deze ziekte, wanneer zij zich geheel ontwikkelt, en wel eene bijzondere soort van versterving, de vrucht van omstandigheden, welke men buiten hospitalen zelden aantreft.

De oorzaken der ziekte, waarover het tweede Hoofdstuk gaat, zoekt de Schrijver gedeeltelijk in den lijder zelven, gedeeltelijk buiten hem. Elke gewonde is er vatbaar voor, meest echter zulk een, wiens geheel gestel, door omstandigheden, op de ziel of het ligchaam werkende, vooraf is verzwakt; voorts maakt de eene wond vatbaarder dan de andere, en 't is bijzonder, dat getrepaneerden in vatbaarheid boven allen gaan. Onder de gelegenheidsoorzaken stelt BRUGMANS bovenaan de *besmetting*; toonende bij tegen RICHERAND,

RAND, dat hier eene ware besmetting plaats heeft, waarvan de bron vooral in zweren, door hospitaal-versterving aangedaan, vervolgens ook in allerlei stinkende, of veel etter gevende zweren, is gelegen; hebbende ook deze smetstof, even als het pestgif, eene zekere vastheid, zoodat zij zich aan allerlei werktuigen en stoffen hecht, en daarin jaren lang aanwezig blijft. Dierlijke, stinkende uitvloeisels, echter niet zoo zeer menschendrek, en ook vooral een door de ophooping van vele menschen bedorven dampkring, geven aanleiding tot onze kwaal. Deze besmettelijkheid onzer ziekte wordt met eene bijzondere zorgvuldigheid betoogd, en de Lezer tot volkomene overtuiging gebragt.

Met het derde Hoofdstuk vangt de beantwoording der vraag eigenlijk aan. Allerbelangrijkst is, om de zinrijke eenvoudigheid en om de gewigtige resultaten, het onderzoek, hetwelk BRUGMANS in de ziekenzalen, waar hospitaalversterving plaats had, heeft in 't werk gesteld. In één welingerigt hospitaal verschilt de gesteldheid van den dampkring weinig van de gewone; en BRUGMANS proeven bevestigen hier op nieuw die van HUMBOLDT en anderen. Heeft er hospitaal-versterving plaats, zoo vond hij den dampkring vooral besmet met koolstofzuur, zwavelhoudende waterstoflucht, en een bijzonder stinkend dierlijk beginsel, dat, in de lucht opgenomen, de smetstof, of althans het onmiddellijk voertuig der smetstof is, en dat, onder andere eigenschappen, ook die bezit, van de rotting zeer bijzonder te bevorderen, zoo als uit eenige vergelijkende proeven gebleken is. Daarenboven is die dampkring arm aan zuurstof en rijk aan stikstof. — Daardoor is dan het eerste gedeelte der vraag, naar het oordeel des Schrijvers, beantwoord; waarbij men echter nog wel eenige inlichting nopens den aard dier bijzondere dierlijke stof, waarin de besmettende kracht eigenlijk huisvest, zoude verlangen. De Schrijver acht haar uit stikstof, waterstof en koolstof zamengesteld, waarbij wij echter gaarne de zuurstof wilden gevoegd hebben.

Hare verrotting bewijst toch het tegendeel niet, en het is niet zeer waarschijnlijk, dat er bestanddeelen in het dierenrijk gevonden worden, vooral van dien aard, zonder zuurstof, hetwelk bijna altijd den band uitmaakt, welke de overige bestanddeelen zamenhecht.

Na de ontvouwing der oorzaken, waaruit de hospitaalversterving ontstaat, volgt eigenaardig de aantooning der middelen, waardoor men de gesteldheid in den dampkring, die haar te wege brengt, of voorkomen, of, plaatshebbende, wegnemen kan. Dit is het onderwerp van het vierde en laatste Hoofdstuk. — De voorbehoedmiddelen komen allen daarop neêr, dat het hospitaal wél gelegen en wél zij ingerigt; dat daar behoorlijke zorge, ten aanzien van het luchten der vertrekken, zoo wel door vensters, als langs den bodem, ten aanzien van de reinheid, de zorgvuldige afscheiding en behandeling der zieken, plaats hebbe. Heeft de hospitaalversterving wezenlijk plaats, dan vond de beroemde Schrijver, wiens gezag hier, door zijne veeljarige en ruime ondervinding, allezins gelden mag, de meeste baat, in de zieken in de open lucht te leggen, of althans van vertrek te doen verwisselen; terwijl de zalen, waar de dampkring door de smetstof verontreinigd is, gelucht en gezuiverd worden. Tot die zuivering beveelt hij vooral de *Guitonsche* berookingen aan, ook van alle linnen, verbanden, beddegoed enz., waaromtrent men niet te zorgvuldig wezen kan. Dit geheele Hoofdstuk is der lezing en behartiging overwaardig, daar er niets geleerd, niets aangeraden wordt, hetwelk niet door eene reeks van waarnemingen en proeven is bevestigd, en van hetwelk men zich, ook in de gewone praktijk, niet met vrucht zoude kunnen bedienen. In één woord, deze Verhandeling behoort in de handen van elk Geneeskundige te komen en te blijven: zij is, *en* ten aanzien van de zaken, *en* ten aanzien van den stijl, een nieuw toevoegsel tot den welverdienden roem des geleerden en schranderen Schrijvers.

De

De tweede Verhandeling ftrekt ter beantwoording eener vrage over den Brandfpiegel van ARCHIMEDES. Het is den gefchiedkundigen bekend, dat bij fommige Schrijvers, onder de vernuftige middelen, waarmede die vaderlandlievende Geleerde het belegerd Syracufe tegen de Romeinen verdedigde, ook het verbranden der vijandelijke vloot, door middel van brandfpiegels, wordt opgenoemd. Daar anderen hiervan zwijgen, en de zaak zelve vrij ongeloofelijk voorkomt; hebben velen aan de waarheid van dit gefchiedverhaal getwijfeld; en ook zij, die de zaak zelve aannamen, verfchilden in de bijzonderheden. In 't bijzonder was men geneigd, in deze gefchiedenis iets vreemds, een blijk van verloren gegane Natuurkennis te zoeken. Dit maakte de oplosfing van het vraagftuk juist niet gemakkelijker. De kundige Schrijver dezer Verhandelinge, de Heer J. P. VAN CAPPELLE, heeft echter deze zwarigheden vermijd, door een beter ftandpunt te kiezen. Geene nieuwe natuurkundige befpiegelingen, geen opfporen van onbekende gefchiedkundige bronnen, maar eene oordeelkundige ontwikkeling van 't gene omtrent deze zaak is in 't midden gebragt, gaf hem de oplosfing, welke de Maatfchappij voldoende keurde, en met haar, zoo wij vertrouwen, elk Geleerde.

De Verhandeling is in drie Afdeelingen verdeeld. In de eerfte wordt de vraag beantwoord: of de daad van ARCHIMEDES, op zichzelve befchouwd, mogelijk zij. Hier toont VAN CAPPELLE eerst aan, dat zoodanig eene verbranding onmogelijk met een' hollen fpiegel kon gefchieden. Vervolgens onderzoekt hij de mogelijkheid, of de vereenigde werking van platte fpiegels zulk een uitwerkfel hebben kan. Hij draagt de opmerkelijkfte *theorien* voor, welke de wiskundigen hier gevolgd zijn, en bepaalt zich vooral tot die van ANTHEMIUS, nader gewijzigd en met proeven bevestigd door BUFFON. Daaruit nu blijkt werkelijk de mogelijkheid eener hevige brandftichting, op vrij verren affland, door middel van zamengeftelde platte fpiegels.

In dit Hoofdſtuk ſpreidt de geleerde Schrijver eene groote belezenheid en vergevorderde taalkennis ten toon; vele plaatſen uit min bekende Schrijvers worden er, de eene minder, de andere meer, in opgehelderd, en van de vorderingen der Ouden in dit gedeelte der natuur-, of liever toegepaste wiskunde, beſlisſende bewijzen gegeven. Daaraan is echter meer bijzonder de volgende Afdeeling gewijd, waarin de mogelijkheid der daad, in betrekking tot de optiſche kennis der Ouden, onderzocht wordt. Ook dit gedeelte der vraag wordt bevestigend beantwoord; toonende de Schrijver eerst in 't algemeen aan, dat de Ouden die eigenſchappen des lichts, die wetten zijner beweging, waarop de ſpiegelkunde gebouwd is, kenden, en dat zij van deze kennis ook tevens gebruik wisten te maken; en vervolgens, dat men gerust aan ARCHIMEDES die mate van kennis kan toekennen, zoo uit hoofde van zijne bekende ſchranderheid, en bijzondere ervarenheid in alles, wat de toepasſing der wiskunde op de verſchijnſelen der Natuur betreft, als omdat hij zich werkelijk met de ſpiegelkunde bezig gehouden, en zelfs daarover geſchreven heeft. In deze Afdeeling wordt tevens bewezen, dat de door ARCHIMEDES gebezigde ſpiegels niet van glas, maar veeleer van metaal, geweest zijn. In de derde, eindelijk, wordt deze zaak meer bepaald uit een geſchiedkundig oogpunt beſchouwd, en te dien einde vooral het gezag der Schrijvers, die van deze uitvinding gewagen, overwogen. VAN CAPPELLE grondt zich hier voornamelijk op dat van GALENUS en LUCIANUS, die het uitdrukkelijk zeggen, en op eenige Schrijvers van later tijd, welke zich hier op het gezag van DIO en DIODORUS beroepen. Schoon men nu in de overgeblevene werken dier beide laatſten geene melding van het geval gemaakt vindt, beneemt dit niets aan de waarde dier aanhalingen, daar er, toen die latere Schrijvers ſchreven, nog werken van die Geſchiedſchrijvers kunnen voorhanden geweest zijn, welke wij niet bezitten. De zwarigheid, dat noch LI-

VI-

VIUS, noch POLYBIUS, die in alles, wat de verdediging van Syracuse betreft, zoo uitvoerig is, noch PLUTARCHUS, iets van die verbranding door spiegels zeggen, tracht VAN CAPPELLE op te lossen, door aan te nemen, dat deze poging van ARCHIMEDES niet veel meer dan eene mislukte proef was, zoo als uit den aard der zake genoeg is op te maken; en dat zij dus niet in alle, welligt niet in die bronnen werd gevonden, welke die drie Schrijvers hebben geraadpleegd. Onze Schrijver is echter voorzigtig genoeg, juist uit dit gebrek aan eenstemmigheid in de Geschiedschrijvers, tot niet meer dan de *waarschijnlijkheid* der gebeurtenisse te besluiten; en tevens, dat het verhaal niet, dan zeer vergroot, is tot ons gekomen. Hoe dit ook zij, den aandachtigen Lezer dezer Verhandelinge zal het niet ontsnappen, dat de vorderingen der Ouden, ook in de proefondervindelijke Natuurkunde, veel grooter waren, dan men zich thans veelal verbeeldt. Hierop de aandacht te vestigen, is wel zeker het doel der opgave zoo wel, als der beantwoording dezer vrage geweest; en dat doel, gelooven wij, heeft de Maatschappij volkomen bereikt bij allen, die eenigen prijs op ware wetenschap stellen.

Leven, Veldtogten, en Regering van NAPOLEON BUONAPARTE, *enz. enz. Uit het Engelsch van* E. GIFFORD, *Esq. Te Amsterdam, bij* C. en H. Timmer. *IIIde Deel,* 318 *bl. en* 84 *bl. aanteekk. IVde Deel,* 402 *bl. en* 55 *bl. aanteekk. In gr. 8vo.* *f* 6-18-:

In een voorgaand Nommer (1815, No. 3.) van den aard en de strekking dezes werks verslag gegeven hebbende, blijft ons nu slechts over, den inhoud dezer beide Deelen kortelijk te vermelden.

Dezelve bevatten een veel korter tijdsverloop dan de vorige, namelijk van 1808 tot op het einde van

1813, welk laatste jaar alleen door het geheele vierde Deel wordt ingenomen. Wij ontkennen wel niet, dat de gebeurtenissen, hoe nader zij bij onzen tijd komen, aan gewigt en merkwaardigheid winnen, vooral door de ontwikkeling van het hooge plan der Godheid in de toelating der boosdoeners: om hen naderhand in hunne eigene strikken te doen vallen; doch men moest dan ook de geschiedenis dier jaren meer *praktisch* behandelen, en meer met een wijsgeerig oog den oorsprong, voortgang en afloop der gebeurtenissen beschouwen. Dit, echter, geschiedt hier zeer spaarzaam, nog spaarzamer dan in de vorige Deelen. Wie hier het weefsel der staatshandelingen, de oorzaken der verschrikkelijke Oorlogen, die *Europa* teisterden, zoeken wilde, zou vergeefsche moeite doen.

Ten opzigte van den *Russischen* Krijg in 1812, maakt zich de Schrijver van de zaak af, met te zeggen: „Er zoude geen einde aan zijn, wilden wij alle de diplomatieke hairkloverijen verhalen, die plaats grepen eer de vijandelijkheden eenen aanvang namen." Daarentegen is hij bij uitstek omstandig in de vermelding der krijgsgebeurtenissen, zoo wel van 1809, (de veldslagen bij *Aspern* of *Esling* en *Wagram* worden zeer naauwkeurig verhaald) als van 1812 en 1813. Doch het zijn meestal de *Fransche* Bulletins, met aanmerkingen vergezeld, boodschappen aan den Senaat, aanspraken in den Staatsraad en het Wetgevend Ligchaam, *Oostenrijksche* Manifesten, dagorders, *Proclamatien*, uittreksels uit CHATEAUBRIAND, enz. die hier woordelijk worden medegedeeld, en uit welker aaneenschakeling, met eenige noodzakelijke overgangen, de Schrijver het geschiedverhaal, vooral van 1813, opmaakt, zonder, gelijk het behoorde, uit alle de verschillende berigten, *in zijnen stijl*, een geheel voor den Lezer te vormen. Dit heet geene Geschiedenis schrijven, maar op zijn best bouwstoffen tot eene Geschiedenis verzamelen, en in zekere orde bijeen stellen. Men gevoelt, hoe ligt het is, met eenen *Moniteur* bij zich,

van

van eene genoegzame *dosis* wantrouwen in deszelfs berigten voorzien, en tevens op de bescheiden van de andere zijde het oog houdende, zulk eene taak af te werken. Het merkwaardigste in deze verzameling van berigten zijn de breede aanteekeningen op het slot, die levensbijzonderheden van de vertooners op het groote *Europische* tooneel, gedurende de behandelde jaren, behelzen; als van JUNOT, MARMONT, KUTUSOFF, PLATOW, WELLINGTON, BLUCHER, MOREAU, (van wien echter de blijkbaar valsche aanspraak aan de *Franschen*, uit de legerplaats van *Commotor*, als echt wordt medegedeeld) en PONIATOWSKY.

Het spreekt, na het opgemerkte, van zelve, dat men hier geene ontwikkelingen van het eigenlijke karakter des Veroveraars, noch van den voortgang der boosheid in zijn hart, moet verwachten. Minder voor den *Man* en zijne *Regering*, dan voor zijne *Veldtogten*, is deze Geschiedenis dan ook van belang. Er is op verre na geen gebruik gemaakt van alle de hulpbronnen, die de taak, door *Sir* E. GIFFORD op zich genomen, waardiglijk hadden kunnen doen afwerken; en zelfs van diegene, welke de Schrijver gebruikt heeft, is, even als in de vorige Deelen, geene melding gemaakt. De gaping, door hem in het verhaal der *Hollandsche* zaken, gedurende 1810 en 1811, gelaten, is door den Vertaler vrij wel aangevuld. Echter hebben wij hier op verscheidene mistastingen gestooten; zoo als: dat Koning LODEWIJK zich eerst na de terugkomst van *Parijs* LODEWIJK NAPOLEON zou onderteekend hebben; iets, hetwelk hij reeds meer dan een jaar te voren deed: dat hij ook, eerst na die zelfde terugkomst, de jongelingen uit de wees- of armenhuizen tot den krijgsdienst bestemde; eene voorspel der *Conscriptie*, hetwelk, gelijk ieder weet, reeds in 1809 bij den *Engelschen* inval had plaats gehad, en in dat zelfde jaar door eene voorgenomene *Organisatie* der Schutterij was voorafgegaan, die zeker blaauwboekje veroorzaakte, waarin men de Natie stellig aanraadde, zich tegen

 dien

dien maatregel te verzetten. — Den Schrijver zelven hebben wij zelden op onware daadzaken betrapt. Hij verzuimt wel, van den eersten opstand te *Hamburg* (in den nawinter van 1813) te spreken, hoewel hij daarop verwijst, en van de *herneming* van *Hamburg* gewaagt. Hij zegt niets van de gebeurtenissen in *Holland*, in November en December 1813, dan het volgende; (IV. 309.) „ Ook voor de *Vereenigde Nederlanden* had het „ uur der verlossing geslagen. Eene *Engelsche* Armee „ landde aan de *Hollandsche* kusten. Overijld vlugtten „ de *Fransche* beambten; eindelijk ook de nog overige „ zwakke krijgsmagt." Hij oordeelt, dat FREDERIK II van *Pruissen verkeerdelijk* de *Groote* was bijgenaamd, omdat hij BLUCHER uit den dienst verwijderd hield: (hij moest maar geweten hebben, wie deze man, dien hij *naar den Duivel* zond, eens worden zou!) De slag bij *Culm*, en de neêrlaag van VAN DAMME, wordt vóór dien bij *Dresden* verhaald, hoewel een gevolg daarvan zijnde. Men vindt geen woord van den slag bij *Gross-Beeren*, die *Berlijn* redde: (over 't geheel is het verhaal van den tweeden veldtogt des jaars 1813 tot op den slag bij *Leipzig* zeer verward.) Men spreekt (IV. 279) van eenen „ heer groothertog FRANKFORT" (*sic*) enz. Dan, dit alles laat zich in een werk van zoo langen adem verontschuldigen, wanneer men het als *verzameling van bouwstoffen* aanmerkt; doch geenszins, wanneer men (volgens den titel) daarin *een volledig verhaal van de in dit tijdvak gevoerde Oorlogen, inzonderheid tot opheldering van de oorzaken en waardering van de gevolgen der laatste verbazende gebeurtenissen*, meent te vinden.

Daar het werk, in het oorspronkelijke bij stukjes uitgekomen, verder is uitgedijd, dan men verwacht had, heeft de Vertaler, in plaats van het vierde Deel tot eene onmatige dikte te doen uitdijen, liever besloten, daarbij nog een *vijfde* te voegen; en vermits, ongelukkiglijk, het jaar 1814 niet het laatste geweest is, „ waar„ in de held van dit boek voor de krijgs- of wereld-

„ ge-

„ geschiedenis in aanmerking komt," zoo hebben wij op zijn minst ook nog een *zesde* te wachten.

Nagelaten Gedichten van JAN FREDERIK HELMERS. *Iste Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1814. *In gr. 8vo.* 202 *Bl. f* 3-12-:

JAN FREDERIK HELMERS, Nederlands sieraad, de gevoelige en verheven Zanger, is niet meer! Alwie buitengewone begaafdheden en verdiensten op prijs stelt; alwie gevoel heeft voor het schoone en verhevene; alwie de schoone kunsten, en vooral de schoone bij uitnemendheid, de heerscheresse der harten, de Goddelijke Dichtkunst, weet te waarderen; alwie de voortreffelijkheid van den menschelijken geest eerbiedigt; alwie de eer van het vaderland ter harte gaat, en met fierheid zich verheft op de groote mannen, welke hetzelve heeft voortgebragt, mannen, die onzen nationalen roem, bij tijdgenooten en nakomelingschap, bij onze naburen, bij vrienden, bij onze vijanden zelfs, luisterrijk handhaven; ja, alwie regtschapen Nederlander is, beweent met heete tranen den dood des edelen Zangers, beseft de grootheid van een verlies, dat niet ligtelijk te herstellen is, — gevoelt dit verlies dubbel in oogenblikken, nu Nederlands verlossing, herleving, verheffing den Dichter der *Hollandsche Natie* met heilige geestverrukking zoude bezield hebben. Hoe zouden de groote, eeuwig onwaardeerbare, voor korten tijd nog onmogelijk beschouwde, en alleen in den geest des profetischen Zieners verwachte, gebeurtenissen zijnen dichtgeest niet hebben uitgezet! hoe zoude zijne gevoelige, om Nederlands schande verontwaardigde, ziel voor Nederlands glorie niet gegloeid hebben! en hoe zoude hij zijn edel vaderlandsch hart niet hebben uitgestort in zangen, waardoor hij ons allen zoude ontvonkt, geroerd en veredeld, en den roem van Nederland uitgebreid hebben, — zangen, welke, tijd en lot te groot, HELMERS zouden waardig geweest zijn, ja waarin HELMERS zichzelven zoude overtroffen hebben! Dan — hij is niet meer! Het heeft der Goddelijke Voorzienigheid niet behaagd, voor zijn sterfelijk oog te doen aanlichten den heerlijken dag onzer verlossing, die alleen een geheel leven waardig was,

naar welken hij zoo verlangend reikhalsde, en die hem telkens in heilige beelden van het voorgeslacht voor den geest zweefde. Hij stierf, toen het nog stikdonkere nacht was. Ons betaamt het, te zwijgen, en het goede met dankbaarheid te genieten. Zijn roem is gevestigd. Zijne voortbrengselen hebben zijnen naam vereeuwigd. Hij heeft zich door dezelve een gedenkteeken, *ære perennius*, opgerigt; en na zijnen dood mogen wij ons nog verlustigen in de heerlijke vruchten van zijnen geest, welke ons thans door de zorg van zijne Vrienden, de Heeren Mr. M. C. VAN HALL, C. LOOTS en H. H. KLIJN, worden aangeboden.

's Mans nagelaten en verspreide Gedichten zullen twee Deelen beslaan. Het eerste Deel, dat wij thans aankondigen, is met het afbeeldsel des vereeuwigden Zangers versierd, en bestaat uit *drie uitgebreide Dichtstukken*, DE LOF DER ZEEVAART, HET HAARLEMMER HOUT, en DE LOF VAN AMSTERDAM, ALS VOEDSTER DER KUNSTEN, voorts uit eenige *Lierzangen* en *vier verspreide Gedichten*.

De Lof der Zeevaart is een onderwerp, regt voor HELMERS geschikt. De behandeling van hetzelve is in zijnen gewonen trant, dat is meesterlijk. Oorspronkelijkheid en stoutheid, de bijzondere eigenschappen van HELMERS, blinken ook hier uit. De inleiding, welke misschien voor het stuk uitvoerig genoeg is, levert hiervan dadelijk een bewijs op. Zij bevat eene korte schildering van *Nieuw-Zeeland* en van *Engeland*. Reeds de aanhef is ongewoon:

Ziet gij dat eiland dáár, op de onafmeetbre plassen,
Nieuw-Zeeland, zijnen voet in de Oosterbaren wasschen?

De Natuur heeft aan dit land al hare schatten verkwist. De grond is er vruchtbaar en rijk.... en nogtans wáren hier woestheid, verderf en dood.

Wat ziet ge? een pestwalm rijst uit giftige moerassen;
De aarde is geen aard', maar moer, waar 't ongedierte uit plassen,
Uit zwarte kreken loert, en schreeuwt, en blaast, en snort;
Het duizendjarig bosch, door de eeuwen neêrgestort,
Ligt daar vermolmd, verteerd, op 't vroeger bosch te rotten,
En gunt slechts giftig kruid hier welig uit te botten!

Brit-

Brittannia, gehuld in nevelen, eene prooi van de ftormen, met krijtgebergte omheind, verftoken van de gunften der Natuur, en evenwel....

Wat Eden rijst omhoog! wat godlijke landouwen!
Hier ruischt een korenzee haar gouden baren voort;
Dáár ftort de landrivier aan wederzijdfchen boord
Den fchat van 't Morgenland en 't goud van Peru's ftranden
In volle ftaven neêr in altoos nijvre handen;
Het Oost, het West, het Zuid, het Noord, de God der Zee,
't Is alles op uw' wenk, Brittannia! gedwee!
Des menfchen geest fchiet hier zich wieken aan! durft denken!
Brengt Baco's, Newtons voort, en blijft haar Nelfons fchenken!

Vanwaar dit onderfcheid?

Vanwaar die tastbre nacht, die op Nieuw-Zeeland daalt?
Vanwaar die heldre glans, die Englands grond beftraalt?
De Zeevaart is 't alleen: 't is zij! haar heldre luister
Ontwringt de volken aan den afgrond van het duister!
Zij adelt 's menfchen geest; maakt volken groot en vrij,
En fcheurt de windslen af der dorfte bastaardij.

Nu volgt eene aanroeping van de Dichtkunst en eene opwekking der Nederlanders, die hunne grootheid aan de Zeevaart verfchuldigd zijn, om met den Dichter in den feestzang te ftemmen. Alles zeer fchoon.

De oorfprong der Zeevaart is onzeker. Een oude, uitgeholde eikenftam, op het water drijvende, wordt door een' hond, die zijnen meester verloren had, beklauterd. Hij drijft met dien ftam voort. Het volk ziet dit vreemde fchouwfpel, en

Het kindfche menschdom, naauw der bastaardij ontgaan,
Ziet, peinst, fnelt naar het bosch, het durft iets groots beftaan!
't Geboomt' heeft ras zijn dos van tak en blad verloren:
De eik valt. — een boot ontftaat — de Zeevaart is geboren.

De zwaan geeft verder het voorbeeld, om eene boot te maken, die in den ftorm en tegen de ftroomen beftuurd wordt. De gefchiedenis der Zeevaart ligt in het donkere. Zij levert een blijk op der goddelijkheid van den menfchelijken geest.

De wonderen der eerste Zeevaartkunde worden bezongen. De tafereelen zijn hier bij uitstek fraai. Wij kunnen ons niet weêrhouden, om de volgende heerlijke regelen over te nemen:

Aanschouw dit schip! ja, 't schijnt op d' oceaan verloren,
En in de onmeetlijkheid verzwolgen; 't ziet geen sporen,
Geen baak, geen teekens op eene oeverlooze zee.
Wat? duizend mijlen ver herkent het reeds de reê.
't Weet aan de slaven, die uw' troon, Jupijn! omringen,
't Geheim der juiste plaats, op 't maatloos nat, te ontwringen,
Wanneer Diana met haar' rei ten voorschijn treedt,
En fiere Orion 't hoofd met gloeijend goud omkleedt,
En uit het oog des Stiers, met onafmatbre glansen,
Held Aldebaran 't licht verspreidt aan 's hemels transen,
Verkonden ze, op 't bevel van 't algebiedend schip,
De aannadring van een' stroom, van draaikolk, plaat of klip,
En, ligt gelijk een veer, bruist nu dat trotsch gevaarte
Door de onbegrensdheid heen, ondanks zijn logte en zwaarte;
De in sneeuw gedoste zwaan, die op de landrivier
Zijn zilvren borst verbreedt met ongelijkbren zwier,
Zijn vederpluim verheft en uitbreidt op de wateren,
Zijn dons net in 't kristal met wellustaâmend schateren,
Daarheen zweeft, rijk in pracht, op moed en schoonheid trotsch,
Is 't beeld van 't zeekasteel op 't schuimend golfgeklots.

Nadat de Dichter, zeer gepast, zijne hulde aan de verlichte weldoeners van het menschdom, NEWTON, EULER enz., heeft toegebragt, bezingt hij de weldaden en voordeelen, door de Zeevaart gestïcht. De Natuur heeft de verschillende landen met ongelijke schatten bedeeld. De Zeevaart heeft die ongelijkheid hersteld. Door haar worden de onderscheidene voortbrengselen geruild en van het eene land in het andere overgebragt. (De volgende twee regels:

De vrucht, die 's wijzen brein verheldert in den nacht,
Wordt u van Javaas kust, van Mochaas grond gebragt,

zijn bijna letterlijk uit de *Hollandsche Natie* overgenomen.) Europa verspreidt hare kunsten door de Zeevaart. De kruiden van het afgelegenst strand worden door haar aangevoerd tot genezing van ziekten. (De naam van *handlangers* der Na-

Natuur, hier aan de Geneeskundigen gegeven, beviel ons niet. Het woord zelve maakt ook het vers onwelluidend.) Met de schatten der Natuur heeft zij die van den geest alom verspreid. Wetenschappen en kunsten bloeiden door haar. Zij schonk de volken Godsdienst, zedelijkheid, en wetten. De Zeevaart verspreidt zelfs haren zegen door den Oorlog. De Dichter weidt hier uit over de Middeleeuwen. Dezelve worden stout en krachtig geteekend. De Kruistogten ontvolken Europa. De Zeevaart moest zich aan dien gruwel dienstbaar toonen. Maar zij bragt ook in Europa terug den geest en de zachtere zeden van het Oosten, met onderscheidene kundigheden, smaak, beschaving en weelde. (Wij twijfelen, of alles hier wel volkomen juist zij, en of de Dichter niet meermalen oorzaak en middel verwart. Bijgeloof en woestheid verwekten de Kruistogten, en uit dit kwaad kwam weder oneindig veel goeds voort. Men kan der Zeevaart niet wijten de rampen en onheilen, die de Kruistogten hebben aangebragt; het goede en de zegeningen, uit de laatste ontstaan, kunnen even min aan de Zeevaart worden toegeschreven.) De Dichter komt thans op een veld, dat hij reeds in zijne *Hollandsche Natie* met zoo veel roems betreden heeft. Hij bezingt de stoute togten der zeehelden. (Aan het woord *volksweldoeners* zijn wij hier een' stroeven regel verschuldigd.) De korte beschrijvingen der togten van COLUMBUS en GAMA zijn reeds meesterlijk; doch de zangtoon van HELMERS rijst nog. Hij bezingt COOK met geestdrift, en de naam van *Nieuw-Holland* doet hem, in volle verrukking, uitroepen:

Nieuw-Holland! — welk een naam, wat klank dringt in mijne ooren!
Ik ben, Oud-Holland! op uw' heilgen grond geboren.
Uw dierbre schoot heeft mij gekoesterd! als een kind
Heeft mijne onnoosle jeugd u reeds, als 't licht bemind.
En nu, schoon gij vergaat, ligt als een worm vertreden,
Blijft ge eeuwig dierbaar mij, ja eeuwig aangebeden!

De Dichter gaat in dezen toon voort. Maar, hoe zal hij den lof der Vaderen naar eisch bezingen? Hij gevoelt zijne onmagt; doch grijpt weder moed. Hij verheft zich, en zijn statige dichtstroom stort zich nu in eenen bruisenden lierzang uit, waarin hij den zeeroem der Nederlanders met gevoel en

kracht

kracht bezingt, en daarmede een dichtſtuk beſluit, dat, naar ons oordeel, een voortreffelijk kunstgewrocht is, en, over het geheel genomen, misſchien de beide volgende ſtukken in waarde overtreft.

Het Haarlemmer Hout is mede een ſchoon ſtuk. De aard van het onderwerp brengt echter mede, dat men hier meer beſpiegelingen over verſchillende, zich beurtelings aan den geest des Dichters vertoonende, voorwerpen aantreft, dan wel een dichtſtuk, waarin ééne hoofdgedachte alles bezielt, waarin alles tot één doel werkt, en de eenheid van het geheel overal is volgehouden. Het komt er in ſoortgelijke ſtukken voornamelijk op aan, dat men zorge, om niet van het eene op het andere te ſpringen, en daardoor het gevoel geweld aan te doen. De overgangen of *nuances* moeten zeer zacht zijn en ineenſmelten. De Dichter kan ligtelijk hier tegen zondigen, wanneer hij, in een uitgebreid ſtuk, de verſchillende partijen op verſchillende tijden bewerkt; terwijl de Lezer in éénen adem, en in dezelfde gemoedsſtemming, het geheele ſtuk leest. Schoon dit gedicht niet geheel is vrij te pleiten van door *heterogene* beſpiegelingen nu en dan het gevoel des Lezers te ſchokken, treft men hier toch, nevens ſtoute en verhevene gedachten, die zachte en teedere trekken aan, welke het hart zoo aangenaam boeijen. De meeste *détails* van dit ſtuk zijn dichterlijk, in de volle kracht van het woord. De geest van HELMERS zweeft in de hoogſte verrukkingen rond; en wie luistert niet met opgetogenheid naar de zuivere toonen des verhevenen en gevoeligen Zangers? De voorzang is bij uitſtek fraai. De verkeerde klemtoon in *Oriönnen* kwetst het oor te onaangenamer, daar het ſtuk anders zoo regt muzikaal en op den echten lierzangerigen toon geſtemd is. De aanhef van het ſtuk zelve is zeer fraai. Het vaderlandſche hart van HELMERS vertoont zich hier weder van de edelſte zijde. Niemand kon zijn vaderland meer beminnen, niemand ſterker aan zijnen geboortegrond gehecht zijn, dan onze Dichter. De ſchildering van de bloemen, die het bosch omſlingeren, is bevallig. In het woud zelve wordt de toon ſtatig en verheven. Het landelijk tooneel, dat hier geſchetst wordt, onderſcheidt zich door een zeer levendig koloriet. De uitweiding over de Spanjaardslaan is allertreffendst. Welke herinneringen komen den Dichter hier niet voor den geest! Hij gevoelt in het hartverheffend donker van het ſtatige

ge woud den heiligen invloed van een' hoogeren geest. Hij vindt hier het overblijffel van het woud der Batavieren. Hij ziet hunne fchimmen naderen. Deze *epifode* is meesterlijk. De toon is zeer plegtig. Doch de Dichter vervalt in het gebrek, waarvan wij boven gewaagden. De befpiegelingen, die elkander verdringen, rukken door hare ongelijkfoortigheid den Lezer uit de zoete en fombere ftemming. De Dichter wijdt hier en daar (fchoon niet veelvuldig) zijne aandacht aan nieuwe voorwerpen, welke *of* bij het verheven gevoel des Dichters over de fchoonheden der Natuur niet pasfen, (gelijk de uitweiding over de prachtige gebouwen en den koophandel) *of* hem zelfs geheel tot de dagelijkfche prozaifche wereld doen nederdalen, (gelijk bij de vermelding van den vriendenkring, die onder eén pijpje zit te politiferen.) De Dichter heeft dit zelf gevoeld, en roept daarom uit: „ Weg met dien lagen toon!" enz. Hij komt nu wel weder in zijne ftemming, maar, naar ons gevoel, veel te fpoedig. Dit kan niet in éénen adem gedicht zijn. Het zijn, zonder twijfel, brokken, welke naderhand bij elkander zijn gevoegd. Zoo plotfeling toch verheft zich de geest niet uit den bonten kring der dagelijkfche (helaas! al te prozaifche) wezens tot die verhevene en heerlijke befpiegelingen, welke zoo treffend zijn, dat wij niet kunnen nalaten er eenige regels uit over te nemen:

U, Haarlems Hout! zij lof! U dank ik veerkracht, leven!
Gij zaagt me, aan 't ftof ontvlugt, in reiner luchtftroom zweven!
'k Vond in uwe eenzaamheid mijzelven nooit alleen;
Neen! hooger geestdrift vloog door al mijne aadren heên;
Gedachten, nooit gevormd, voelde ik in mij gerezen;
Ik fchudde 't ftofkleed af, fcheen meer dan mensch te wezen!
'k Ontfteeg dit ftofje, aan ons een wereld; de eindloosheid
Lag, als een landkaart, voor mijn zieloog uitgebreid;
'k Zag van Saturnus ring op onzen molshoop neder,
Verloor me op Uranus, vond me op den Melkweg weder;
Kometen volgde ik op hun (haar) nooit berekend fpoor,
Drong door 't onnoembaar tal der zonneftelfels dóór;
'k Zocht nieuwe werelden, die eerst haar' loop begonnen;
Ik zag den bouwval van reeds uitgediende zonnen,
Door 't eindeloos heelal verfpreid, als korrels zand,
Eene eeuwge wereld-zee, beroofd van reede en ftrand;

'k Zocht

'k Zocht werelden, veroud, ontbloot van starrgeflonker,
De grenzen van 't heelal in d'afgrond van het donker,
Waar 't niet een' aanvang neemt, of waar, in woesten strijd,
Het leven worstelt met den chaos en den tijd:
Vergeefs, waarheên mijn geest zich ook voeide opgeheven,
't Was alles schepping, alles wereld, alles leven. —

Na verder over de eenzaamheid, belangrijk vooral voor den Dichter, te hebben uitgeweid, waaronder men eenige fraaije, klanknabootsende, verzen aantreft, als:

Wil hij (de Dichter) *u schokken, u verbrijslen door zijn snaren;*
Dan schiet hij bliksems uit, en 't donderend gebom
Dreunt domm'lend, dof en doof, door 't oor, in verzen om!
Slaat hij, bij Mavors! de aarde, als hagels 't graan, te pletter;
Dan klikklakt schild op schild, bij schreeuw en staalgekletter.

vermeldt de Dichter, ten slotte, het schoonste sieraad en den eeuwigen roem van het Haarlemmer Hout, daarin bestaande, *dat er de Drukkunst is uitgevonden.* De verzen, hieraan gewijd, zijn stout en krachtig.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

De Herkaauwer. No. III tot V. Te Amsterdam, bij J. van der Hey. 1815. *In gr. 8vo. 215 Bl. f* 3-6-:

Het verwondert ons, dat wij bij het achtbaar Collegie nog de kwestie niet hebben hooren opperen, of titel, vignet en spreuk op den duur wel blijken gelukkig gekozen te zijn? Immers *wij* kunnen het lieve dier op het omslag daar zoo vreedzaam niet zien liggen, of wij denken: ja, beestje, gij hadt mede verwacht, nu eens op uw gemak uit te rusten en over het oude na te breeuwen — maar, ja wel, dat gelijkt er naar! Inderdaad, het is slechts voor een klein gedeelte herkaauwing van die soort, als b. v. het terugzigt op onze negentienjarige Babylonische gevangenis. Het opgestooten rund loopt integendeel de halve wereld af om te grazen, en maar spoedig in de haast een luttel te kaauwen, wat zoo weelderig en zoo spoedig groeit, als het bijna niet te verslikken is:

Nu,

Nu, de eigenaars verliezen er niet bij. Eindelijk zal er toch, hopen en bidden wij, eens tijd tot gerust en bedaard herkaauwen komen; en dan hebben wij deze laatste wijsheid, die waarlijk niet gering, misschien wel onmisbaar, mits inzonderheid wel herkaauwd en wel verduwd, is, nog mooi meêgenomen. Herkaauwers zijn, in allen geval, geene profeten, al is hunne werkzaamheid ook nog het beste middel om zoo wat in de profeterij te doen.

Verre zij het dan van ons, dat wij dit geringe bezwaar tegen het uithangbord dezes politieken winkels zouden willen doen strekken, om de waar, die men er verkoopt, in eenig mistrouwen te brengen. Geen Fransche modekramer kan zijne oude en nieuwe spullen met meer smaak, met meer geest fatsoeneren en uitstallen, dan de schrijver of schrijvers van dit periodieke werkje hunne gedachten. En daarenboven hebben deze denkbeelden veelal eene Hollandsche hechtheid en gewigt. Men vindt er keus van zaken — die natuurlijk niet nieuw zijn, (de menschelijke behoeften blijven al meest dezelfden; het saizoen alleen brengt hierin eenige verandering te weeg) maar die daarom niet nalaten, meestal eenen geheel nieuwen vorm, eene eigene, ganschoorspronkelijke *tournure* te hebben. Dit is op zichzelve gewis hoogst verdienstelijk; de ondervinding leert toch maar, dat men onder beschaafde menschen de beste, de onontbeerlijkste dingen zonder zulk een nieuw kleurtje niet gebruiken kan. Maar met dat al komt hier eene belangrijke vraag te pas: of, namelijk, het nieuwe fatsoen het dadelijk gebruik der zake gemakkelijker make, dan wel omgekeerd. Hierop nu moeten wij antwoorden, dat de schrijvers de waarheid dikwijls op eene zeer treffende wijze weten in het licht te stellen, en van het *ridendo dicere verum* uitnemend partij te trekken. Somtijds, echter, is dit minder het geval. De hoed is wat zwaar; hij belemmert het licht te zeer, inzonderheid door de menigte strikken, of pluimen, of bloemen, die iemand zoo voor de oogen wemelen, dat men het voorwerp geheel uit het gezigt verliest. Diep geputte gedachten, lange vol- en tusschenzinnen, met allerlei geestige toespelingen, zijn, hoe dikwijls ook herkaauwd, voor iedereen niet te verduwen.

Ziehier, tot betere kennis der zaken, eene soort van inventaris, waaruit men ten minste de assortimenten kan opmaken,

van

van welke wij daarna een of ander nog eens wat nader in oogenschouw kunnen nemen.

Vervolg van het kort overzigt. CHATEAUBRIAND. Een droom. Nederlandsche letterkunde. Eenige uitlegkundige gissingen over de onverwachte verschijning van NAPOLEON in Frankrijk. NAPOLEON. De BOURBONS. De Franschen. De oorlog tegen BUONAPARTE. Het spook der Alpen. De rottenval. Godsdienst en staatkunde. Brief van eenen verduwer aan de herkaauwers. Oppositie-partij. THEMISTOCLES BUONAPARTE. Wat zullen zij nu met hem uitrigten? Iets ('t welk evenwel weinig te beduiden heeft) over de voorzegkunde.

Van eenige dezer voorwerpen begrijpt men terstond, waartoe ze dienen moeten. Andere hebben meer overeenkomst met hetgeen de vrouwen een mooi katoentje of neteldoekje noemen; het *scilicet*, of wel de bestemming, blijft daarbij een raadsel, waarnaar nu eens gemakkelijker, dan moeijelijker te gissen valt. Wij, die alles bekeken hebben, vonden hier stukjes van den dag, *voiles* en kapers voor den eensslags opgekomen storm, losse aardigheden om er op een' feestdag mooi mede te zijn; maar ook *solidere* stukken, die in de staatkundige huishouding altijd van belang zijn, welke men, zonder zich te ruïneren, niet alle jaren kan verwisselen, en wier inrigting daarom van groot gewigt is. Hieronder rekenen wij vragen omtrent de regten des troons, de vereischten der grondwet, betrekking van godsdienst en staat enz., hier deels opzettelijk, deels van ter zijde behandeld. Omtrent dezen, nu, hebben wij ons, doorgaans, wel voldaan gevonden. Er heerscht in de geopperde denkbeelden zoo wel gematigdheid als *liberaliteit*. Men heeft voordeel gedaan met de ondervinding der laatste jaren, zonder zich door de uitkomst zoo geheel te laten besturen en zwenken, als zij zwakke geesten dikwijls van het eene tot het andere, en dan weer van het andere naar het eene uiterste gewoon is te werpen, eene bare der zee gelijk. En, hebben wij ons ook vrij wat zachter over de politieke geloofsbelijdenis van den heer CHATEAUBRIAND uitgelaten dan hier geschiedt, wij moeten hier in vele opzigten regt geven; inzonderheid, nu wij de *Histoire de la Revolution de* 20 *Mars* 1815 van *Monsieur* GALLOIS gelezen hebben, die alle verbetering door de omwenteling vlakuit ontkent, en tot de overwegende nuttigheid der druk-

pers toe stellig betwist. Doch, op eenige andere punten blijven wij, echter, verschelen; en houden wij tevens dit verschil voor zeer gewigtig, ten aanzien van de duurzame rust der volken. Wij gelooven niet, dat LODEWIJK XVI slechts een particulier was, nadat zijne oproerige onderdanen hem daarvoor hadden verklaard, en beschouwen dus zijne teregtstelling wel degelijk als een moord, een koningsmoord. Wij meenen even zeer, dat LODEWIJK XVIII zich niet op de keuze van het Fransche volk alleen beroepen en gronden moest, omtrent zijn regt op de kroon. Dat regt was niet heel duidelijk, althans niet heel stevig, en liet gewisselijk de mogelijkheid over, dat de wind eens spoedig weer uit eenen anderen hoek blies; dat trouwens, zonder de erkentenis van het regt, wel gebeurd is. Hij kon daarom misschien toch wel van het eerste jaar, in plaatse van het negentiende, zijner regering gesproken hebben; immers, hij had niet geregeerd; hij was in de uitoefening zijner functien belet; het is wel: ééns burgemeester, altijd burgemeester; maar niet: *regerende*. Wij zouden dus den koning ook niet gaarne slechts het uitvoerend bewind noemen. En, schoon wij erkennen, dat de schrijvers veel waârs en geestigs zeggen over de nutteloosen verkeerdheid van eenen middelstand tusschen den vorst en het volk, ter vorming van eenen ring en bolwerk om den troon; zoo kan men toch, ten opzigte der bereikbaarheid van allerlei, ook de hoogste staatsambten, voor allerlei, ook de nederigste burgers, te veel en te weinig doen. Die soort van standsveranderingen, (met de volksverhuizingen te vergelijken) dat hunkeren van allen, die eenige ware of ingebeelde bekwaamheid bezaten, naar regeringsposten, welke de omwenteling hier zoo wel als elders in haren trein voerde, waren gewis doodelijk voor de rust en welvaart der maatschappij. In deze en andere opzigten komt het ons dan wel eens voor, dat de doorgestane beroering, die, zeker goed en kwaad heeft opgeworpen, bij deze heeren nog niet zoo geheel bedaard en bezonken is, maar dat nog sommige verkeerde begrippen bovendrijven. Zij zijn ons, over het geheel genomen, nog wat rijkelijk nieuwerwetsch, ook in het godsdienstige, waarin wij meer dan zedelijkheid, dan deugd, zien; schoon het gewis, slechts als zoodanig en in zoo verre, van een stellig belang is voor den staat.

Wij zullen, ten slot, een staaltje geven der geestige schr wijze, en kiezen daartoe

„ *Het spook der Alpen.*

Men wil, dat het *monument*, om hetwelk te ontwerpe zoo vele geleerden, bouwmeesters, en kunstenaars in bew ging gebragt, — en hetwelk, wanneer de schutsgeest v NAPOLEON zijn' gunsteling niet te vroeg verlaten had, o den berg *Cenis* opgetrokken zou geworden zijn, zich op d daartoe bestemde plaats, zonder behulp van menschelijke h den en harsenen, geheel van zelve heeft opgerigt. Dit w derwerk moet zich, vooral ten tijde van den geweldige tweestrijd, waarin zich de waaghals, wien het aanging, m betrekking tot het *al* of *niet* bijeenkomen van het Meires bevonden heeft, ten aanzien en aanhooren van vele gelo waardige getuigen, in den omtrek vertoond hebben.

De berg zelve (zelf) was het voetstuk van het kolossale g denkteeken, waarvan men de navolgende beschrijving geeft: -

Het stelt eene gestrande en dreigend nederhangende arke N ACHS voor, in het oogenblik, dat zij de dalbewoners door hare nederstorting schijnt te zullen verpletteren. De reine & onreine dieren breken van alle zijden los, in hetzelfde oo stip, dat een gekroonde roofvogel, van eene ongehoor grootte, met uitgespreide vlerken zich op het meest naar b van gekeerde einde der arke vastklemt. Aan datzelfde einde ziet men den ouden heer NOACH met zijne drie zonen, di men zich voorstellen kan, uit de verschillende vensters v het schip geklommen te zijn. SEM staat in eene bedaa houding op zijne kroon te turen, en CHAM en JAPHET ho den den slimmen vogel ieder bij een vleugel vast; terwi NOACH, met het hoofd tusschen de twee po(o)ten van den r des vautours geplaatst, op de rigting, die het vaartuig in z ne hagchelijke nederhelling zou kunnen nemen, met zigtba angst en verlegenheid acht slaat. Het waggelend gevaarte i van alle zijden en op verschillende hoogten met luchtbolle omringd, om de uit alle gaten en reten uitkijkende *passagiers* zoo mogelijk, te redden. In het schuitje van eenen derzi ven ziet men het wapen en de andere *attributen* der Fransc keizerlijke waardigheid. De geweldig bewogen mantel m bijen, die er afhangt, doet zien, dat de wind uit het *noord*

wa

waait; schoon de gek, die boven den midden schoorsteen der ark geplaatst is, de tegengestelde windstreek aanwijst."

Vervolgens verandert het tooneel, en er volgt eene prozapoëtische aanspraak van een' schrikkelijk grooten reus tot de onderscheidene volken van Europa; doch die de arme volken, vreezen wij, dikwijls niet regt verstaan en begrijpen zullen. Nu, de schrijvers zelven vreezen zoo iets. Het volgende is nog al duidelijk:

„Hoort het, vorsten der aarde! Verneemt het, o volkeren, die opgeroepen zijt, om in het boek der toekomst te lezen, en zijne orakelen te vervullen!

Nimmer liet ZEUS zijne kinderen tweemaal in dezelfde dwaling vervallen;

Maar ook nimmer liet hij zijne gebiedende oogwenken strafeloos verachten!

Wee u, wanneer de geduchte kring der verzamelde helden slechts een vernieuwd en belagchelijk pleit tusschen AJAX en ULYSSES oplevert!

Geen hunner komt het toe, de wapenen van den verdelger van Troyen (Troje) te erven!

Werpt ze op de houtmijt! En laat de vlam, wanneer zij onder het gejuich der bevrijde volkeren ten hemel stijgt, de gehate teekenen van den moordlust vernielen!

Een heiliger worstelstrijd zal het zinneloos gekletter der zwaarden vervangen.

THEMIS daalt vriendelijk neder op de grensscheidingen der zich verbroederende landen.

Zij bestrooit ze met bloemen, en herschept ze in deuren van vreedzame woningen." — Ons papier is vol.

De Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden, aangenomen den 29sten Maart 1814, *op oudheid, zeden, gewoonten en behoefte des Volks gegrond. Door Mr.* W. IJ. VAN HAMELSVELD. *Te Amsterdam, bij* J. ten Brink, Gz. 1815. *In gr. 8vo.* 112 *Bl. f* 1-:-:

Dit werkje is voornamelijk te beschouwen als eene uitbreiding en bevestiging der keurige aanmerkingen, kort na het bekend worden onzer nieuwe Grondwet, in het Engelsche dagblad

blad *The Courier* geplaatst, en daarna in onze Staatscourant overgenomen. Het behandelt echter zoo wel de wettigheid van dit maatschappelijk verdrag, de bevoegdheid der Nederlanderen om hetzelve in de plaats te stellen voor de slavernij, waarin zij door Frankrijk gehouden werden, en deszelfs beantwoording aan en gepastheid voor onze behoeften en algemeene zeden, als het zijne afgemetenheid naar oude gewoonten, herkomsten enz. uit de geschiedenis staaft. Aan het eerste twijfelt geen mensch; en zoo er eenig gevaar voor dezen twijfel bestond, dan zou het misschien eene slechts niet al te gelukkige beredenering der zake zijn, die dit gevaar het ligtst zou verwezenlijken. Het ware gewisselijk dwaas, zijn geweten bezwaard te achten, omdat men, als Nederlander, deelde in de afwerping van het opgedrongen schandjuk — maar over het krachtelooze van eenen eed uit dwang redenere men toch immer zoo min mogelijk! HERODES handelde buiten twijfel verkeerd, toen hij *om de eeden* JOANNES het hoofd afsloeg; maar hij had in het geheel niet moeten zweren; hij had zich niet in den toestand moeten brengen van gemakkelijk tot eenen ligtvaardigen eed te vervallen. Waar begint, waar eindigt anders de vrijheid om zijn woord te breken? Wat is geweld? Wat mag men door middel eener belofte zoeken te bewaren, die men niet denkt te houden? Is het het leven? is het de welvaart van zijn huisgezin? is het de instandhouding, de bevordering zijner kinderen? En, hoe ver mag of moet dan de valschheid gaan? tot eenen eenvoudigen eed? of ook tot herhaalde betuigingen? tot alle middelen om zijne opregtheid te kennen te geven? — Wij herhalen het, men pluize deze vragen slechts niet te veel uit! Voor de zaak in kwestie is het niet noodig. En op zichzelve is het misschien slechts in eenen strijd van dadelijke pligten — en dan nog, voor zoo verre slechts één volstrekt pligt is, ter naauwernood — eenigzins te verdedigen, dat men, in welk geval ook, zijn woord niet gestand doe. Deze redenering schijnt ons toe juist te zijn; en deze overtuiging, dit besef kan niet te ongeschonden of te heilig bewaard worden.

Zoo is ook de gepastheid der Grondwet voor onze behoeften eene van die meer beschouwelijke zaken, omtrent welke de ondervinding geleerd heeft, dat men zich grootelijks bedriegen kan. De ervarenis leert dit het best; schoon zeker eene herhaalde verandering in grondwetten dikwijls nog ge-

gevaarlijker dan derzelver gebrekkigheid zij. Bij de wijziging, echter, bij de vereeniging met Braband, na het schrijven dezer verhandelinge voorgevallen, is reeds aanmerkelijke verandering daargesteld, b. v. het openlijk beraadslagen van de tweede kamer. Immers, dit openbare is ons meermalen voorgekomen, de eigenlijke grondslag der Engelsche vrijheid te zijn; de oppositie verliest het spel altijd, maar zij zegt toch, wat zij te zeggen heeft, en verstrekt der publieke opinie, der waarheid niet zelden ten tolk; en wij hebben altijd het zeggen van dien Franschman even zoo zinrijk en algemeen toepasselijk, als waar en nationaal gevonden: elders heeft men grondwetten en staten enz., *mais nous avons des chansons*. Eene lofrede op eene pas verschenen Constitutie geraakt ook zoo ligt in verdenking van vleijerij. De beste Constitutie is uit haren aard en op zichzelve minbeduidend; de goede toon, door den eersten Vorst gegeven, en door de jaren bevestigd, kan en moet er veel bijdoen, zal zij waarlijk krachtig en nuttig worden.

Dit alles doet ons den meesten smaak vinden in hetgeen wij den voornamen inhoud noemden; betoog der gegrondheid op oudheid enz. Dit is niet zoo zeer eene lofrede, als eene voldoende verantwoording, en beantwoording van duizend vragen: waarom dit? en waarom dat? Te dezen opzigte hebben wij dan ook 's mans geschrijf met bijzonder genoegen gelezen. Gelijk wij, trouwens, in het algemeen oordeelen, dat het behandelde wél behandeld is. Wij verheugen ons, dat de kundige, achtenswaardige man wederom in zijne vaderstad geplaatst is, en wenschen hem den besten voorspoed en voldoening in allen opzigte toe.

De genoemde aanmerkingen zijn als aanhangsel achter het stuk geplaatst; en dezelven, met den *Commentarius* van HAMELSVELD er bij, verdienen gewis eene plaats in de bibliotheek van elken liefhebber van vaderland en vaderlandsche geschiedenis.

Over de vorming der Vrouwen en de handhaving harer waarde in de gewigtigste betrekkingen van haar leven. Een Boek voor jonge Meisjes, Vrouwen en Moeders, van BETTY GLEIM. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1815. *In gr. 8vo.* 312 *Bl. f* 2-10-:

Over de opvoeding is, sedert twintig of vijfentwintig jaar, in Duitschland ontzaggelijk veel geschreven. Of dit aan het oogmerk beantwoord heeft; of de verbazende beloften, welke het scheen te doen, vervuld zijn; of het eenig tegenwigt aan de toenemende weelde en verweekelijking heeft opgeleverd; of het den openbaren, huisselijken en inwendigen godsdienst, die intusschen al meer in verval geraakte, naar eisch heeft kunnen vervangen??? — Zegge: ja! wie durft; wij wagen het niet. Heel vele zaken loopen van zelve tamelijk wel los; men verhelpe slechts hier en daar een weinig, gelijk eenige opmerkzaamheid, gezond verstand en juist gevoel dit wel zullen aan de hand geven. Maar, wil men zelf die zaken geheel leiden en besturen, wil men dit doen volgens eene bepaalde theorie, is deze een voortbrengsel a priori, en door de ondervinding nog in het geheel niet beproefd; dan is het gansch anders gesteld. Men kan het geval niet oneigenaardig vergelijken bij een' onbedreven voerman, of een' reiziger naar steile bergtoppen, waartoe men welafgerigte muilezels gewoon is te bestijgen: worden de beesten slechts aan zichzelven overgelaten, of doet men althans niet meer dan volstrekt noodig schijnt — men komt er al ligt behouden; doch, wil men het mooi maken, zoo mist het haast niet, of het *mist*. Om zich hiervan, zonder eenige eigene ondervinding, te overtuigen, bedenke men slechts, dat er nu eene wetenschap ontstaat, omtrent welke men verschillen kan, en waarover men werkelijk de tegenstrijdigste denkbeelden gekoesterd heeft, — eene moeijelijke wetenschap, die door de meeste belanghebbenden slechts ten halve verstaan, geleerd en onthouden wordt, terwijl toch alle halfwerk ligt erger dan niets wordt — eene wetenschap, eindelijk, die, hoe wél ook geleerd, nog niet toegepast, niet in praktijk gebragt is, maar hier vooral in eigene onoplettendheid, drift en temperament, gevoegd bij de verkeerdheden van huisgenooten enz., meer zwarigheid ont-

aantmoet, dan misschien eenige andere. Wanneer men echter op deze redenering van voren te weinig mogt vertrouwen, dan lette men slechts op, wie doorgaans den mond het volst hebben van opvoeding, — menschen, namelijk, zonder kinderen, ongehuwden, of dezulken, die, zoo ze al niet, gelijk ROUSSEAU, hunne kinderen in het vondelingshuis doen, ten minste geene bijzondere voorbeelden eener gelukkige kweeking zijn; allermeest vaders en moeders van beroep, kunstopvoeders, die misschien even daarom aan kunst denken, en kunst behoeven, omdat hun de natuur, benevens liefde, geduld, belangstelling enz. enz. enz. ontbreken.

Hetzij echter verre van ons, dat wij allen nadenken, alle onderlinge gedachtenwisseling, allen geschrijf over eene zoo belangrijke zaak, als de vorming van den mensch, zouden afkeuren. Doch, dat alle algemeene voorschriften ten minste hoogst eenvoudig zijn! dat men in geene bijzonderheden kome, welke de aard zelf der kinderen, der ouderen, der huisselijke omstandigheden alleen kunnen aan de hand geven! dat men niet veel bepale, niet veel verge, niet veeleer de moeder doe lagchen en den vader wanhopig make, dan beiden ernst en moed inboezeme!

Om de toepassing te maken: het boek voorhanden schijnt ons toe goedkeuring te verdienen, in zoo verre het deze waarheden dikwijls erkent, de gegispte gebreken tegengaat, en zich meer aan algemeene beschouwingen houdt. Om dit goede mag, maar alleen daarom ook moet, het gelezen worden; terwijl het best is, een aantal onuitvoerbaarheden, die het meest van elders schijnen ontleend te zijn, te laten voor hetgeen ze zijn. De denkwijze der schrijfster over beschouwelijke onderwerpen, de bestemming van den mensch in het algemeen, de deugd, den godsdienst, enz. is eenigzins bijzonder; zij is echter hoogst ernstig, geheel het tegengestelde van die flaauwe, oppervlakkige, hart- en ziellooze beginselen, welke de vroegere Duitsche verlichters verspreidden, ja eenigermate het andere uiterste, de weerslag. Onze landgenooten, die de leerredenen van den Eerw. VAN DER PLOEG gelezen hebben, zullen zich misschien daaruit het best een denkbeeld van deze gevoelens kunnen vormen. Wij voor ons hebben met hun hoog ideaal, warm gevoel, reine voorstellingen veel op; schoon ze ons toeschijnen, de zaak wel eens te overdrijven, even als alle nieuwe profeten wat sterk uit de

hoogte te spreken, en het goede oude al te zeer te verwaarloozen. Van belang, echter, is het, hen wél te verstaan. Hiervan zal onze toejuiching of afkeer niet zelden afhangen. Dit is, nogtans, niet altijd gemakkelijk, omdat hunne wijze van zien nieuw, de zin, door hen aan de woorden gehecht, niet altijd de gewone, hun geheele trant van zeggen van eene vreemde plooi is. Het komt ons vrij blijkbaar voor, dat de heer vertaler dit zoo terstond niet ingezien heeft. Hij zou dan misschien het geheele werk achtergelaten, of veel uitgelaten, of vrijer, en daardoor beter, vertolkt hebben. De man is, in één woord, voor zijne taak niet berekend geweest; hij heeft het, veelzins schoone, boek aanmerkelijk verminkt; hij heeft ons lezend publiek, in zoo verre, eene moeijelijk te herstellen schade toegebragt. Deze rede is hard, wij erkennen het, maar zij *moet hard zijn*; ieder onbevoegde behoort zich van vertalen te onthouden. Men moet beide talen verstaan: maar dit is niet genoeg; men moet die, waarin men vertaalt, en dat, wat men vertaalt, geheel meester zijn; men moet volkomen in staat zijn, als oorspronkelijk schrijver, de pen met lof te voeren. Het beste voorschrift is: vertaal, zoo als gij moet vooronderstellen, dat de schrijver, uwe taal bezigende, zou geschreven hebben. Doch, hoe veel behoort er tot de opvolging van dit voorschrift! Wij hopen straks te bewijzen, dat de man niet eens zuiver Hollandsch geschreven heeft.

Om vooraf nog eenmaal op den inhoud terug te komen; het boek heeft eenige afdeelingen, die ten opschrift voeren: DE JONGE DOCHTER; DE BRUID; DE ECHTGENOOTE; DE HUISVROUW; DE MOEDER; DE MENSCHHEID; HET HOOGSTE. Het is vooral in de laatste en voorlaatste, en in zoo verre ook in de eerste afdeeling, dat hare bijzondere gevoelens worden opgemerkt; als in deze, bij wijze van inleiding, over de tweederlei bestemming, als mensch in het algemeen en als vrouw in het bijzonder, gesproken, en ook over de eerste wordt uitgeweid. Over de andere verspreiden die gevoelens slechts een ligt waas, en onttrekken voorzeker niets aan het praktikale, aan den gestrengen aandrang op huisselijke en andere pligtvervulling. Het is, integendeel, met kracht en welsprekendheid, dat zij allerlei dwaasheden der mode en verfijning tegen-, allerlei veronderde en stille deugden aan de hand gaat. Wij lazen haar vaak met wellust, en zouden dit nog meer gedaan hebben,

zoo

zoo..... Zelfs waar zij ons in den beginne wel eens voorkwam te overdrijven, moesten wij, haar geheel gehoord hebbende, fomtijds weer zwijgen. Dit was het geval ten aanzien van het huwelijk, dat zij veeleer wil hebben achtergelaten, dan op eenigen grond, behalve dien der liefde, gebouwd — doch verftand en goede raad moeten de approbatie geven. Gaarne namen wij een of ander gedeelte ten ftaal over. Doch, om het bewijs, dat wij fchuldig zijn, fchiet ons ruimte te kort.

Op bladz. 18 lezen wij *geest des gronds*, zonder te kunnen raden, wat het beteekene.

Bl. 31, 32. „ even zoo verre als het ideale het reale overtreft, even zoo zeer is *valfche* verdichting hooger dan de naakte, nuchtere waarheid." Dit is gewis de meening der fchrijffter niet.

Bl. 37. „ hun eigen getrouw," zichzelven —.
— 54. „ eene ape;" dit woord beftaat niet.
— 60. „ muskelen," fpieren.
— 61. „ hatelijke" voor leelijke.
— 62. „ fchaamrooden;" zich fchamen.
— 77. „ het is eene fchande, in alles een ftumper te zijn."
— 85. „ oude juffer," oude vrijster.
— 92. „ zich voor hem intereseferen," is hier onvoegzaam en plat. Belang in hem ftellen.
— 97. „ Vrouwelijkheid" voor vrouwelijke inborst, het Duitfche *weiblichkeit*.
— 104. „ beheerfching der hoofdbezigheid," om het denkbeeld uit te drukken van dezelve meester te zijn.
— 110. „ vochtige vleugelftof" der kapel. Is dit juist?
— 112. „ verlangt," verlange.
— 112. „ zich begeven" voor toe komen, of befluiten.
— 123. „ aan te brengen" voor aan den gang te helpen.
— 126. „ gelijke reprefaillien," en wat hooger: „ zij ontwaardigt zich."
— 145. „ kunftelarij."
— 147. „ de dieren maken het *ja* beter" voor *immers*.
— 149. „ verkomt" voor afvalt.
— 155. „ tuchtig" voor ingetogen.
— 165. „ geene te vele" voor niet te vele.
— 167. „ verpofte kinders;" kan niet verftaan!
— 182. „ een factifche leugen."

Bl.

Bl. 186. „ op verte," op verre af.
— 211. „ begeesting," aanblazing, inspiratie.
— 214. „ inbeeldingskracht en phantasie." Wij zouden zeggen: verbeeldingskracht; maar deze is dezelfde met *phantasie*.
— 218. „ frisch te proeven." Ja, ja, daar houden onze drinkebroers van!
— 225. „ bewonderen" heeft bij ons slechts dán het burgerregt verkregen, wanneer het tevens goedkeuring aanduidt.
— 226. „ kleederen uit te stukken."
— 230. „ zich aan gelegen leggen" voor laten liggen.
— 236. „ uitlating der dingen;" onverstaanbaar.
— 240. „ zich verzinken," onzin.
— 243. „ pensioens-inrigting," kostschool.
— 243. „ interest tot" voor belang bij.
— 246. „ nuchteren en vol;" dit kan niet zamengaan; het eerste wordt meestal in eenen loffelijken, nooit in eenen schandelijken zin gebruikt.
— 251. „ kinderlijke pieteit;" dit verstaan onze moeders even min als de overige menigte vreemde woorden, die men den Duitschers moest laten.
— 269. „ verbaze," verbaze zich, sta verbaasd.
— 271. „ als gij hem met zijne jeugd bedriegt;" zuiver Duitsch.
— 279. „ roozig;" dit beteekent een ongemak, niet rooskleurig, -verwig, enz.
— 280. „ eigenste" voor eigene.
— 290. „ bestemd," bepaald.
— 291. „ tweespalt;" dit is vijandschap, niet tweevoudigheid.
— 294. „ tobbende" is geheel iet anders dan het Duitsche *tobend*.
— 295. „ haven" is vrouwelijk.
— 302. „ daar heeft het geloof niets te *schaffen*;" zoo min als dit woord in een deftig onderhoud iets te schaffen heeft.
— 309. „ schudt (schut) u voor die ongoddelijke zelfvergoding" voor hoedt.
— 310. „ nagedacht" alleen beteekent bij zichzelven, niet — anderen nagedacht, anderen gevolgd.

Ziedaar eene lijst van kleine staaltjes, die over de rest kunnen

nen doen oordeelen, en zeer zeker 's mans onbevoegdheid bewijzen. Wij stieten, bij dit doorloopen, nog op vlekjes, die de schrijfster te last komen; doch willen het er thans bij laten.

De druk is zeer zindelijk, en eene fraaije titelplaat van VINKELES versiert het werk.

Lotgevallen van HERMAN STREIT, *gedurende zijnen dienst onder de Pruissische Landweer. Naar het Hoogduitsch, door* A. BRUGGEMANS. *Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon, 1815. *In kl. 8vo.* 260 *Bl. f* 2-4-1

Wij haasten ons met de aankondiging van dit werkje, omdat het ons gegeven wordt als eene ware geschiedenis, en alzoo, hoe naderbij aan het tijdvak der eerste redding van Europa uit den dwang van den afschuwelijksten dwingeland het gelezen wordt, des te belangrijker het wezen moet; en vooral, omdat wij de aandacht van den lezer willen vestigen op den onbegrijpelijk lagen en koelen euvelmoed van den *Franschen* soldaat in het *Pruissische*, waardoor dat alles, wat men goedvindt elkander in het oor te luisteren omtrent eene niet al te beleefde behandeling, welke de *Franschen* nu op hunne beurt van den *Pruissischen* krijgsman zouden ondervonden hebben, zoo al niet volkomen verontschuldigd, echter zeer begrijpelijk wordt; en voor het minst niemand, die tot de *weleer* groote natie behoort, wat er ook moge gebeurd zijn, eenige aanspraak heeft op het doen van het allerminste beklag voor zoodanige regtbank, die het *oog* om *oog* en *tand* om *tand* wil doen gelden; en de *Franschman* alzoo ook voor het vervolg geen ander beroep overhoudt, dan dat van: *genade en geen regt!* Ook was het ons, die de beslissing der inderdaad edelmoedige Vorsten niet zijn vooruitgeloopen, en die geenszins met de zoodanigen instemden, die gedurig den mond vol hadden van harde, of voor het minst bij zoo edelmoedige Vorsten onbegrijpelijke, beschikkingen, bijzonder opmerkelijk, hetgeen in dezer voege hier letterlijk voorkomt: „Het behoort uitdrukkelijk vermeld te worden, dat zich „achter de *Fransche* armée" (die onder het bevel van NEY over de *Elve* trok en zich naar *Berlijn* rigtte) „eene verbazende menigte van SAKSISCHE boerenwagens bevond, bestemd, om, na het innemen der hoofdstad, de geroofde

„goe-

„ goederen in allerijl naar de *Elve* te brengen, ingeval men „ te vreezen mogt hebben, wederom uit zijne ftelling verdreven te zullen worden. De ellendige *Sakfifche* boeren „ trachtten, toen de zaak eenen anderen keer nam, en hunne fraaije bondgenooten, met gânfche benden, hun behoud „ in de vlugt zochten, zich daardoor fchadeloos te ftellen, „ dat zij de huizen der *Pruisfifche* landlieden plunderden, en „ hunne wagens met de beste goederen bevrachtten. Het is „ ongelooflelijk, hoe fpoedig het flechte voorbeeld werkt, „ en de menfchen tot roovers en moordenaars maakt. Zoo „ handelden destijds *Duitfchers!* — Edel en grootmoedig „ gedroegen zich, integendeel, de *Pruifen*, toen zij over- „ winnend in *Sakfen* binnentrokken, en vergolden geen kwaad „ met kwaad. Gemeene foldaten deelden hun laatfte ftuk „ brood met de uitgehongerde *Sakfen*, die door de *Franfchen* „ van alle levensmiddelen waren beroofd geworden."

De gefchiedenis van HERMAN STREIT is op zichzelve belangrijk; een eenvoudig, onopgefmukt verhaal: de dappere en menschlievende held kwam met een goed geweten, met roem en eer, hoewel verminkt, terug, en was bij zijne grijze ouders en zijne lieve bruid hartelijk welkom.

Levens-regelen, uit het Engelsch vertaald naar het Indiaansch Handfchrift van eenen ouden Bramin. Te Amfterdam, bij J. ten Brink, Gz. 1814. *In kl.* 8*vo.* 120 *Bl. f* 1-14-:

Inwendige bewijzen van onechtheid vonden wij in dit boekje wel niet; evenwel kost het ons moeite, te gelooven, dat het eenen Indiaanfchen oorfprong heeft; maar — wie er ook de Schrijver van moge zijn — het heeft, over het geheel, den Oosterfchen toon en houding, en bevat zoodanige uitmuntende lesfen en wenken, dat wij de lezing en beoefening hartelijk wenfchen. Hetzelve beftaat geheel uit zedefpreuken of lesfen. Het min duidelijke der vertaling zien wij te gereeder over het hoofd, daar deze vertaling van eene vertaling, volgens het voorberigt, eene *eerfteling* is. Het handfchrift van deze lesfen der wijsheid zou in China voorhanden, en van hooge oudheid zijn; en de redenen, waarom men nu nog verzwijgt, hoe het in Europa kwam, zullen weldra ophouden; dan ontvangen wij welligt ook uitwendige bewijzen van echtheid. Zoodanige lesfen, intusfchen, zijn goed, zij mogen dan al of niet door eenen ouden Bramin gefproken zijn.

BOEKBESCHOUWING.

Ernstige Waarheid in een bevallig Gewaad. Een tiental Leerredenen. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen, bij W. Zuidema. 1815. *In gr.* 8*vo*, 204 *Bl. f* 1-10-:

Het is de eerste keer niet, dat wij ons, bijzonder in het vak van leerredenen, over *vertemanie*, of vertaalwoede, moeten beklagen. Wat ter wereld of toch eenen schrijver of drukker kan aanzetten, om op vreemden bodem te zoeken, wat op onzen eigen' veel beter en rijkelijk voortkomt? Ware het nog een beroemde naam, die deze stukken aanprees, een REINHARD of — ander; maar in het geheel geen naam! slechts *een bevallig gewaad*, een mooije rok van Duitsche snee. Inderdaad, de luiden moeten met hunnen tijd en met hun geld verlegen wezen — vertaler en uitgever, zoo de onderneming, gelijk waarschijnlijk is, mislukt; en anders de lezers. „Is het boek dan zóó slecht? bevat het geene ernstige waarheid in een bevallig gewaad?" Wij willen dit geenszins beweren. Maar, men kan deze waarheid, dezen ernst, deze bevalligheid even goed, ja beter, in vaderlandsche voortbrengselen — van den dag — aantreffen, en daarenboven regt gebruik der H. schriftuur; verklaring, aanwending en verheffing derzelve, die eenen ieder in zijn geloof en hoogschatting van den Bijbel bevestigt. Hier, integendeel, vraagt men: wat doet er die tekst voor? Men denkt: de prediker zelf moet wel kleinen prijs op zoo uitgebreide en belangrijke verhalen gesteld hebben! In het kort, hoe opregt de schrijver van elders blijkt aan den hoofdinhoud des Christendoms gehecht te zijn; wanneer aldus onder ons gepredikt werd, wanneer deze leerredenen als modellen door onze jonge geestelijk-

heid gevolgd werden, dan ware het *of* met het ontzag voor den Bijbel, *of* met dat voor de leeraren, zoo niet voor beiden, spoedig gedaan. Dit is, inderdaad, grootelijks het geval in Duitschland. En evenwel moet men daar ter markt gaan om preken, ter school gaan om te leeren de menschen in den godsdienst te bevestigen! Helaas, te vergeefs zijn wij wederom eene natie geworden, indien wij onze eigene waarde zoo weinig weten te gevoelen.

Wij zullen, om ons oordeel te staven, niets meer doen, dan de thema's opgeven, de teksten er naast plaatsen, en hier en daar de afleiding der eersten uit de laatsten aanwijzen.

Hoe de Christen zijn gansche leven tot een' bestendigen Godsdienst maken kan. Luk. I: 57—80; de geboorte van Joannes.

De Godsdienst van Jezus de trouwste leidsman op de reize onzes aardschen levens. Luk. XXIV: 13—35; de Emmausgangers.

Wat geeft den mensch waarde, of maakt zijne wezenlijke voortreffelijkheid uit? Luk. XIV: 1—11; de vooraanzittingen.

De ware zielsgrootheid eens Christens. Luk. I: 26—38; de boodschap des Engels aan Maria.

Dat Gods wil de zekerste weg tot ware gelukzaligheid zij. Matth. VII: 15—23; de goede en kwade boom en elks vrucht.

Het beeld van een' Christen, die den Godsdienst tot de hoofdzaak van zijn gansche leven maakt. Luk. II: 33—40; de Profetes Anna in den tempel.

De troostvolle waarheid: God is vader zijner schepselen. Matth. VI: 24—34; aanziet de vogelen des hemels.

Hoe moet de Christen zijne tegenspoeden aanwenden, wanneer zij voor hem regt nuttig worden zullen? Joan. IV: 47—54; de genezing van den zoon des hovelings.

De gewigtige en troostvolle leer van onze onsterfelijkheid. Luk. XXIV: 13—35; de Emmausgangers.

De heilige gevoelens des Christens bij het aandenken

aan

aan de weldaad der geboorte van Jezus. Luk. II: 15—20; kerstekst.

Uit deze opgave zal de man van kennis en oordeel al terstond veel opmaken, ter bevestiging van onze gedachten; en voor zoo ver hij zich de teksten in derzelver geheelen loop herinnert, of anders dezelven gelieft na te slaan, zal hij al meer en meer stoffe vinden. Het éénige, wat wij ter verschooning van zoo lange en uitgebreide teksten, die meest nutteloos daar staan, weten te zeggen, is, dat het waarschijnlijk bepaalde, zoogenaamde Evangelien — de meesten, trouwens, schijnen feestteksten — zijn, die, gedurig wederom gebezigd, ten laatste geene stof en aanleiding ter verklaring meer overlaten — ook, ter afwisseling, vaak een geheel ander thema aan de hand geven, dan hetgeen naast in den tekst ligt opgesloten. De Emmausgangers, b. v., verschijnen hier tweemalen. De boodschap aan Maria moet hare grootheid van ziel aanduiden, omdat zij de blaam niet schroomde van een kind te krijgen, zonder toedoen des mans! En blijkt het dan niet uit de schriftuur, dat niemand haar of haren Zoon ooit die blaam voorwierp? Ja, dat Jozef opzettelijk gezegd werd, nog geene gemeenschap met haar gehad te hebben; hetgeen alzoo hunne betrekking reeds vroeg genoeg moet hebben vergund, om allen kwaad vermoeden te dezen opzigte weg te nemen? Om wijders eenig denkbeeld van 's mans tekstaanwending te geven, schrijven wij het volgende over uit de tweede leerrede, terstond na de aflezing van de woorden der schrift, die door eene inleiding wordt voorafgegaan: „ Treurig en „ neerslagtig gaan de reizenden den weg, die naar het „ vlek voert, vol van twijfel en onrust over die merk„ waardige gebeurtenis, welke in deze dagen was voor„ gevallen; intusschen vervoegt Jezus zich bij hen, „ die dezen twijfel voor hen oplost, en den bangen „ strijd hunner harten in vreugde verwisselt. In dit „ alles zijn zij een treffend beeld onzes levens. Ook „ ons treedt Jezus nog thans op zijde; ook voor ons

 „ maakt

„ maakt hij de baan van onze aardfche omzwerving
„ helder door zijn licht en troost, en brengt ons ze-
„ ker over in het land der eeuwige rust, in de wo-
„ ningen des vredes. Laat ons dan uit onzen tekst
„ aanleiding nemen, om opmerkzaam te befchouwen:

„ DEN GODSDIENST, enz.

„ Wij willen hierbij overwegen:

„ 1) *Hoe deze reis gefteld is;*

„ 2) *Hoe Jezus Godsdienst dezelve voor ons vrolijk en*
„ *ligt maakt.*"

Het is reeds vreemd, dat men zulke ftukken uitgeeft; maar veel onbegrijpelijker, dat men dezelve hier vertaalt. Waren de onderwerpen nog maar altijd eigenaardig uit het afgelezene voortgevloeid! of ware de behandeling ten minfte onberispelijk! Maar, fchoon wij bekennen moeten, niet alles gelezen te hebben, — omdat zulke foort van motto-preken voor ons eene allereentoonigfte en vervelende lektuur opleveren, — de meeste ftukken weerfpreken het eerfte, en onder andere het derde ook het laatfte, daar het, *een verlicht en opgeklaard (?) verftand, en een edel, menschlievend hart,* zullende teekenen enz., het eerfte terftond met *deugd* verwart en verwisfelt.

Ten flotte wenfchen wij, dat men kiefcher zij in het overnemen van vreemde voortbrengfelen, die ligt den opgewekten fmaak voor goede leerredenen weer zouden doen verflaauwen. Het bederven heeft inderdaad minder nood; en bijna vertrouwen wij genoeg op denzelven, om vast te ftellen, dat de zaak zichzelve wel verbieden zal.

Twee Leerredenen, behelzende de eerste: Eene opwekking ter verheerlijking van God, bij de overwinning onzer legers op den algemeenen vijand, over Ephez. III: 20, 21, *uitgesproken den* 2 *Julij* 1815. *En de laatste: Eene vergelijking tusschen de verlossing van Juda, onder Jozaphat, en de verlossing van Nederland, onder Willem den Isten, naar Psalm XLVIII:* 9—15. *zijnde eene Dank- en Bededagsrede, uitgesproken den* 5 *Julij daaraanvolgende; door* C. VAN EPEN, *Leeraar der Hervormden te Wolvega. Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. 1815. *In gr.* 8vo. 53 *Bl. f* :-11-:

De titel geeft de belangrijke aanleiding tot deze Leerredenen op; terwijl het ons ook in geenen deele verwondert, dat vele hoorders dezelve nogmaals lezen wilden tot hunne stichting. Reeds vroeger had de bekwame Leeraar zijne gemeente tot dankbare vreugde bij de vernieuwde redding onzes vaderlands opgewekt, en hij deed het hartelijk gaarne nogmaals op bevel van den Koning. Slechts twee bladzijden besteedt hij ter opheldering van zijnen tekst, dien hij overigens geheel dienstbaar maakt aan feestelijke dankerkentenis der behaalde overwinning. Hij geeft de bekommering, maar ook de gronden van hoop op, zoo wel aan den kant van God, als aan den kant der menschen; evenwel boven bidden en denken was de uitkomst spoedig en heerlijk; en deze zoo heerlijke uitkomst hebben wij aan God te danken. Hij, die zich betoond heeft magtig te zijn om te doen meer dan overvloedig boven al wat wij bidden of denken konden, moet er dan ook bovenal in de gemeente over verheerlijkt worden.

De verklaring van den tekst is bij de Biddagsleerrede wel uitvoeriger, maar zeer doelmatig, daar de vergelijking der beide reddingen, in het tweede deel der rede,

natuurlijk die opheldering van den tekst, dien de Leeraar als een triomflied voor de eerste redding beschouwt, en ons nu bij de andere in den mond legt, vereischte. Wij lazen beide deze stukken met genoegen; en in meer dan één opzigt gelooven wij, dat de Eerw. VAN EPEN zichzelven geen regt doet, als hij deze opstellen niet hooger wil aangezien hebben, dan als eene vrucht van eenige oogenblikken. Wij willen er dan voor 't minst nog een woord hebben bijgevoegd, en zeggen: de *gelukkige* vrucht van die waarlijk gelukkige oogenblikken. Met dat al hadden deze opstellen zeker in waarde gewonnen, had de Redenaar er de beschavende hand nog aan te koste gelegd. Denkelijk had hij dan, voor den *uit de zee weder* OPDOEMENDEN dwingeland, een ander epitheton gekozen; en het onduitsche, en voor den gewonen Christelijken hoorder onverstaanbare, woord *Palladium* lieten wij ook liefst van den leerstoel. Wij zouden nog eenige kleinigheden, van dezen aard, kunnen aanstippen; maar verkiezen dit niet, bij Leerredenen, die waarlijk om meer, dan alleen om het belangrijk en gedenkwaardig onderwerp, en de taal van het hart, die zij spreken, (welke de Leeraar evenwel met regt hier inroept) op eene billijke beoordeeling aanspraak hebben.

Toespraak aan de Gemeente van Schiedam, op den Dank- en Bedestond van den 29 Maart 1815. Door FRANS VAN GOGH, *Predikant bij dezelfde Gemeente. Te Schiedam, bij* G. W. van Hemsdaal. 1815. *In gr. 8vo. 31 Bl. f* :-6-:

Deze Toespraak komt ons wel wat laat in handen; het zou toch jammer zijn, dat zij, die alles, wat zij van den merkwaardigen dag, waarop zij gehouden werd, bekomen, bijeenzamelen, deze over het hoofd zagen. Zij is wel een vlugtig opstel, maar een woord uit het hart, en een overtuigend, waarachtig woord.

VAN

VAN GOGH ontleent zijne rede uit I SAM. XIV: 13, 14, 15. Hij wijst aan, welk eene weldaad het is, dat God ons eenen Koning, en wel dezen onzen goeden Koning, gegeven heeft; hier zegt hij met weinige woorden veel. Hoe het nu ons en onzen Koning zal gaan, zegt hij hierop met Samuël's woorden; en alles, wat den moed en de hoop tegen Napoleon aan kon vuren, zegt hij uitnemend krachtig. De opwekking is mede geheel in den geest van het plegtig godsdienstig Feest, op dien toch nog wel benaauwden tijd. Het verwondert ons niet, dat de Schiedamsche Gemeente bij deze mannentaal in Enthusiasme kwam. Maar wij zouden daar bijna over het hoofd zien, dat de Eerw. VAN GOGH, die zijner Gemeente vernieuwd genoegen en zegen bij de lezing wenscht, andere Lezers raadt, om uit zijne *Toespraak* eenig voordeel in te oogsten, liever dan dezelve te *beoordeelen*, of tot een voorwerp *harer* bevitting te stellen. Tot het laatste zijn wij ongezind; maar waarom kon het eerste niet zamengaan met eenen voordeeligen oogst? Of moesten wij geheel de aanmelding terughouden? Maar wij zijn aan 's mans wetgeving niet gehouden, en *oordeelen* alzoo: dat zijn vlugtig stukje bijzonder geschikt was voor het oogenblik; maar dat gezegde zijn raad geheel overbodig, en zelfs onvoegzaam is.

Dagboek van J. VAN LOO, *in leven Predikant te Ootmarsum. Te Amsterdam*, *bij* A. B. Saakes. 1814. *In gr. 8vo. 266 Bl. f* 2-8-:

Naar onze meening, had dit boek niet behooren gedrukt te worden: niet, dat wij ontkennen, dat het vele uitmuntende trekken, wenken en lessen voor verstand en hart bevat; maar omdat het veel bevat, hetwelk het algemeen niet alleen niets belangrijk is, maar dat ook het algemeen nimmer weten moest. Het denkbeeld:

beeld; mijn *dagboek* kan publiek worden, ja zelfs maar, kan onder het oog komen van dezen of genen vriend, maakt reeds, dat het nimmer voor den steller worden kan, wat het wezen moet, zal het eenigzins nuttig zijn. Men zet er, ja, wel veel in, dat men daarna gaarne zijnen vrienden, en ook wel anderen, mededeelt; maar veel meer echter, dat niemand weten moet dan de Schrijver zelf, en God; voor deze alleen ontsluit hij geheel zijn hart; en zelfs kost het hem ook nu reeds zelfoverwinning, om voor zichzelven en den alomtegenwoordigen stillen Getuige nimmer te huichelen. Die voor zichzelven niet meer huichelen kan, heeft het, naar ons gevoel, reeds ver gebragt in zedelijkheid. Wij hadden wel vooraf mogen zeggen, welke soort van dagregister ons hier gegeven wordt; maar onze Lezer merkte het wel reeds, en voelde het ook reeds bij den naam des Schrijvers: het is een LAVATER's Dagboek; gelijk VAN LOO over 't geheel wel iets van LAVATER had, en in velerlei opzigten LAVATER volgde. Het bevreemdt ons reeds, dat de Schrijver het aan een' van zijne voornaamste weldoeners schijnt vermaakt te hebben; en dan, *vertrouwen wij*, met vergunning, om er mede naar verkiezing te handelen. Iets er van ware den vrienden en hoogschatters van den vromen VAN LOO wel door ons gegund, en voorzeker welkom; maar voor de uitgave van het geheel kunnen wij geene andere verontschuldiging uitdenken, dan dat de uitgave eerst eenen zoo geruimen tijd na het overlijden van den geachten man geschiedt; maar wij twijfelen zeer, of deze verontschuldiging wel geheel voldoende is.

Dan, wij hebben nu het Dagboek in zijn geheel; het is waar, soms ontbreekt er nog al een aanmerkelijk tijdvak, maar dan stond het werk ook stil; de Schrijver beklaagt zich zelf, dat hij dikwijls zoo traag en nalatig in dezen was. Voor het overige is er veel, dat niets belangrijk is voor den Lezer, het een en ander, nu en dan, dat hij niet begrijpt, en ook nu en dan iets, dat

hij

hij liever niet geweten had. Maar daarbij dan toch ook veel, waardoor zijne reeds gevestigde hoogachting voor den waardigen man nog meer bevestigd wordt; en veel ook, dat hem leert, en roert, en sticht. Had men ons dit laatste alleen gegeven! — Beproef intusschen alle dingen, en behoud het goede, Lezer, ook bij de lezing van dit boek; hetgeen wij wenschen, dat geene andere Lezers, dan hoogachters van den zaligen VAN LOO en gemoedelijk Christendom, hebben zal!

Annales de Littèrature médicale étrangére et nationale, par M. M. KLUYSKENS, Docteur en Chirurgie, Professeur à l'École de Médecine &c. et KESTELOOT, Docteur en Médecine &c. T. 19. No. 1, 2. Juillet et Août 1815. La Haye, de l'Imprimerie Belgique.

D. i.

Jaarboeken der uit- en inlandsche geneeskundige Letterkunde, enz. In gr. 8vo. Te zamen VIII en 164 Bl. f 2-:-:

Deze Jaarboeken zijn, reeds sedert een' geruimen tijd, met lof bekend. Zij waren echter te voren uitsluitend aan buitenlandsche geneeskundige Letterkunde toegewijd; terwijl de vereeniging der Nederlanden den *redacteur*, den Hr. KLUYSKENS, Prof. te *Gent*, heeft doen besluiten, ook inlandsche stukken op te nemen. Hij heeft tevens den Hr. KESTELOOT, mede reeds met roem in het gebied der letteren bekend, tot deelgenoot van zijnen arbeid verkozen; en wij mogen van de vereenigde werkzaamheid dier twee verdienstelijke mannen de geregelde voortzetting van dit tijdschrift, en tevens een' belangrijken inhoud, verwachten. Daarenboven zal het, in de *Fransche* taal geschreven, ook kunnen dienen, om onze vaderlandsche voortbrengse-

 len,

len, in dat belangrijk vak, wat meerder bekend te maken, dan zij het nu, gemeenlijk worden.

Deze Jaarboeken zijn, doorgaans, verdeeld in drie afdeelingen, waarvan de eerste *Verhandelingen*, de tweede *praktische Waarnemingen*, de derde *Mengelwerk* bevat. De schoone prijsverhandeling van den Hoogl. BRUGMANS maakt in deze beide stukken den inhoud der eerste afdeeling uit. Onze Lezers zullen met dat stuk reeds bekend zijn; weshalve wij het nu zullen overstappen. Onder de waarnemingen ontmoeten wij, in het eerste Stuk, vooreerst de ontleding van een been, waaraan de *operatie* eener slagaderbreuk van de slagader der knieholte geschied was, in 't werk gesteld met oogmerk, om den staat der *anastomoserende* slagaderen na te gaan. De kunstbewerking was zeven jaren geleden geschied; de dijeslagader tot aan haren oorsprong uit de diepliggende geheel in een band veranderd; de diepliggende slagader was de nieuwe weg van den bloedsomloop; de *arteria obturatoria* was niet grooter dan gewoonlijk. Alle deze slagaderen waren niet alleen buitengewoon uitgezet, maar ook in haren loop geslingerd, gelijk dit, over het algemeen, in zulke gevallen plaats heeft, en door den waarnemer (den beroemden A. COOPER) aan het grooter geweld, dat deze slagaderen, vooral in 't begin, ter voortstuwing des bloeds moeten aanwenden, wordt toegeschreven. Het is ook opmerkelijk, dat voornamelijk die takken der genoemde slagader vergroot waren, welke den loop van de *zitbeenszenuw* volgen. — Op deze belangrijke ontleding volgen eenige waarnemingen over het gebruik der terpentijnolie in de vallende ziekte; door E. PERCIVAL, te *Dublin*. In één geval was deszelfs nut beslissend; in een paar andere zag men er ten minste verligting der toevallen na. In alle die gevallen waren de geestvermogens min of meer belemmerd. Het is opmerkelijk, dat in geen van allen eenige hevige werking op de maag of op de piswegen volgde; wormen werden er ook niet geloosd, hoewel de Schrijver meer dan een drachma

ma 's daags gaf, veelal in pepermunt-water. Op de maandelijksche zuivering werkte zij merkelijk. Zoude ook de geestverwarring, welke hier en daar zelfs tot *manie* oversloeg, de oorzaak zijn geweest van de minder hevige werking van een middel, hetwelk anders, ten minste in die hoeveelheid, meestal zeer zware toevallen te weeg brengt? — De derde waarneming levert eene nieuwe, vrij belangrijke bijdrage tot de natuurlijke historie der *hermaphrodieten*.

In het tweede Stuk treffen wij eene allerbelangrijkste waarneming aan, over het groote nut, hetwelk de blootstelling der wonden, na groote operatien, (afzetten van het been, uitpelling der borst) aan de koude lucht kan hebben; zijnde er geen middel, 't welk het bloed gereeder en zekerder stelpt, eene gewenschte ontsteking meer bevordert, dan dit. Zij is van Prof. HOSACK, te *New-York*, en verdient de behartiging van elk Heelkundige. — Het verhaal der gelukkige genezing eener zware zamengestelde beenbreuk van het opperarmbeen bevestigt op nieuw, dat men nooit, na uitwendig aangebragte beleedigingen, te haastig moet zijn met de afzetting. — In dit stukje vindt men ook nog eenige belangrijke waarnemingen over gezwellen in het bekken, die de verlossing moeijelijk maken, welke wel eenige, doch echter zeer geringe, opheldering omtrent dit stuk geven. Zij zijn van H. PARK, Heelmeester te *Liverpool*.

Onder het *Mengelwerk* hebben de Schrijvers onder andere opgenomen het voorschrift ter behandeling van personen, door een' dollen hond gebeten, ter voorkoming of genezing der watervrees, door de Geneeskundige Commissie in '*s Hage* ontworpen, en voor eenigen tijd ook in de nieuwspapieren gemeen gemaakt. Wij hebben met genoegen de aanmerkingen gelezen, welke de Hoogl. KLUYSKENS bij deze gelegenheid maakt, over de goede uitwerking van sterke latingen in dergelijke gevallen; waaromtrent de Commissie zich ten onregte min gunstig geuit had, daar het gezag van BOERHAAVE, de herhaalde ondervinding, zoo in Europa

als

als in Indiën (*), en tevens de natuurkundige gegrondheid dezer handelwijze, eene voordeeliger uitſpraak wettigden.

Onze Lezers zullen uit dit verſlag, zoo wij meenen, genoegzaam overtuigd zijn van de waarde van dit tijdſchrift, welks geregelde voortzetting wij van den ijver der uitgeveren en de begunſtiging des publieks verwachten.

Disſertatio medica inauguralis, quam &c. pro gradu defendet JOANNES MARIUS VAN STIPRIAAN LUÏSCIUS, *Delphenſis.* Lugd. Bat. apud *Viduam M. Cijfveer J. Fil.* 1815.

Of:

Geneeskundige Inwijdingsverhandeling over het waar en echt tijdſtip, waarop in heete ziekten de Kina moet worden aangewend, in zoo verre zulks uit de ſcheikundige eigenſchappen van dat geneesmiddel, uit den aard der genoemde ziekten, en uit de waarnemingen der grootſte kunstbeoefenaren, kan worden opgemaakt.

Wij hebben in deze akademiſche verhandeling niet alleen vele bewijzen van grondige kennis en uitgeſtrekte belezenheid in het vak der praktiſche geneeskunde gevonden, maar durven haar tevens ook aan ervaren kunstbeoefenaars aanprijzen, als bevattende in een kort beſtek het opmerkelijkſte, wat over het daarin behandeld onderwerp bij ſchrijvers van vroegeren en lateren tijd gevonden wordt.

In het eerſte hoofddeel vinden wij eene korte ſcheikundige beſchrijving van de kina, waarin de ontleding van de gewone door VAUQUELIN als een voorbeeld wordt

(*) Men zie deswege de belangrijke waarneming in ons *Mengelwerk* voor 1814. bl. 527 en 581.

wordt voorgedragen; doch tevens aangemerkt, dat er ten aanzien der bestanddeelen veel verschil in de kina plaats heeft, en dat de scheikundige kennis dier plant ook nog niet genoeg gevorderd is, om daaruit de werking op het menschelijk ligchaam te kunnen opmaken, of eene geneeskundige aanwijzing tot derzelver gebruik te kunnen vestigen. Er wordt dan ook in het overig gedeelte der verhandelinge weinig gebruik van die scheikundige kennis gemaakt, en het blijft bij de bekende en algemeen aangenomen stelling, dat deze bast eene bederfwerende, zamentrekkende, *tonische* en prikkelende kracht heeft. Wij kunnen echter niet begrijpen, waarom de schrijver de bederfwerende voornamelijk in het kinazuur-zout zoekt. Wij weten niet, dat dit op eenige proeven steunt; en bij gevolgtrekking kan men het niet wel opmaken: want, indien vele zouten die eigenschap bezitten, zijn er daarentegen evenveel andere, welke juist een tegengesteld vermogen uitoefenen.

In het tweede hoofdstuk geeft de schrijver eene bepaling, wat hij door *heete ziekten* versta, waarin hij de oudere schrijvers, en met reden, meer dan de nieuwere volgt.

Hierop volgt, in het derde hoofdstuk, eene korte beschouwing der zuivere, eenvoudige heete koortsen; waaruit dan wordt opgemaakt, of en op welk tijdstip de kina er in te pas kome. Wij zagen uit hetzelve met genoegen, dat de schrijver dit gebruik in die koortsen zeer bepaalt, en schier alleen in de rotkoorts de kina uit den aard der kwale vindt aangewezen; terwijl hij dezelve, in andere koortsen, met veel omzigtigheid, en alleen in bijzondere omstandigheden, voorschrijft. Dit gedeelte der verhandelinge is inzonderheid zeer zorgvuldig bearbeid. Hier en daar, echter, verliest de schrijver zijn eigenlijk onderwerp uit het oog, en schijnt veeleer eene korte beschrijving der ziekten te geven, en van de verschillende middelen, waardoor men haar tracht te verdrijven, dan zich met het onderzoek bezig te houden omtrent het behoorlijk gebruik der kina.

De

De ſtellingen, achter de verhandeling gevoegd, loopen meest over zeer betwiste of althans betwistbare punten, en vele zouden ruime ſtof tot eene verhandeling geven.

De waardige jongeling oogſte ſpoedige en rijkelijke vruchten van zijnen welbeſteden tijd, en volge het voetſpoor zijns beroemden vaders!

Levens van gedenkwaardige Mannen en Vrouwen uit de achttiende Eeuw. Gevolgd naar het Hoogduitsch van SAMUEL BAUR. *Met eenige oorſpronkelijke Hollandſche Levens vermeerderd. VIde en VIIde Deel, In den Haag, bij* J. Allart. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 694 *Bl. f* 6-:-:

Dit wezenlijk uitmuntende geſchiedkundige werk, zoo juist geſchikt, om ons met vele groote, of immers vermaarde, mannen der jongst afgeloopene, zoo hoogst merkwaardige, Eeuw bekend te maken, blijft zich in de voor ons liggende Deelen in alle opzigten gelijk. Lieden uit alle klasſen, alle ſtanden der Maatſchappij, Geleerden, Kunſtenaars, Staatslieden, Veldheeren, worden daarin, onzijdig en oordeelkundig, aan ons voorgeſteld. Wij begrijpen nog niet, waarom in het werk zelve de orde, naar den ſtand of de bekwaamheden, die men in den vooraan geplaatſten *Inhoud* vindt, niet gevolgd wordt. Zoo ſtaat b. v. ALEXIS PETROWITZ in Deel VI het *eerst* op den inhoud, terwijl hij in het boek ('t welk geheel geene orde volgt) de *negende* is; en MARIA ANTOINETTA, die in Deel VII aan het hoofd des inhouds ſtaat, vindt men, naar de doorloopende volgorde, op twee na de laatſte. Zoo het bevorderen der *verſcheidenheid* hiervan de reden is, dan wordt dezelve te duur voor *wanorde* gekocht. Wij zullen dus, in de opgave van 't geen deze twee Deelen behelzen, den *Inhoud* volgen.

In het *zesde* Deel heerscht veel verscheidenheid. De ongelukkige ALEXIS, Zoon van PETER *den Grooten*, werd, gelijk men weet, door 's Vaders bestel in den kerker ter dood gebragt. Het is echter niet zóó algemeen bekend, dat PETER, die Barbaar was in de middelen ter invoering der beschaving, dien Zoon, hardnekkig gehecht aan het oude, tot een slagtoffer stelde van zijne nieuwe inrigtingen, en, volgens zijn begrip, zijn eigen bloed voor 't Vaderland prijs gaf. Deze daad staat dus volkomen gelijk met die van den ouden BRUTUS, en men moet beide verfoeijen, of tot den Hemel verheffen. (Men bedenke ook, dat ALEXIS een Zoon der gehate EUDOXIA, niet der geliefde CATHARINA, was.) — Vervolgens zien wij de vermaarde Mevrouw VAN MAINTENON optreden. Moeijelijk was het, van deze zonderlinge vrouw, door den een' ver good, door den ander' gevloekt, een onzijdig, juist gelijkend afbeeldsel te treffen. Nogtans heeft onze Schrijver dit, onzes inziens, zeer wel gedaan, en daartoe ook van hare eigene brieven gebruik gemaakt. — Waarom de weinig beduidende KAREL ALEXANDER, Hertog van *Wurtemberg*, in deze verzameling eene plaats gevonden hebbe, is ons niet klaar; misschien omdat de Schrijver in bijzondere betrekking tot *Wurtemberg* staat; (hij schetst nog twee *Wurtembergers*, BILFINGER en OSIANDER, in dit Deel vrij uitvoerig) of het moest wezen om de ongehoorde schaamteloosheid van den *Jood* SÜSS, die het land met *Napoleontische*, vindingrijke roofzucht uitzoog, meer algemeen bekend te maken. — GÖTZ, die het eerst onder de *Staatslieden* voorkomt, was dit volstrekt niet, maar Letterkundige van roeping en aanleg, gelijk Godgeleerde van beroep. Dit moet dus eene misvatting zijn in de opgave des inhouds, even als beneden van BURGER, die onder de *Wijsgeeren* gerangschikt wordt, iets, waarop hij nimmer aanspraak maakte, maar veeleer één der bevalligste, en somtijds krachtigste, Dichters van *Duitschland* was. Maar Staatsmannen waren tevens de

God-

Godgeleerden OSIANDER en BILFINGER, de beide *Wurtembergers*, van welken wij boven fpraken. BILFINGER was ook een voornaam Wijsgeer uit de Schole van WOLFF, dien hij met geestdrift vereerde. OSIANDER (fchoon hier onder de Godgeleerden gerangfchikt) was meest verdienftelijk door de weldaden, welke hij, als man van de wereld en vriend van vele Vorften, aan zijn Vaderland bewees, 't welk door de befchaafde Wilden van LODEWIJK *den Grooten*, zonder eenig voorwendfel, dan 's Vorften vrijmagtig welbehagen, te vuur en te zwaard verwoest werd. Met de grootfte moeite gelukte het OSIANDER, de beide fteden *Tubingen* en *Stuttgard* voor den brand te vrijwaren, die toen de beide Rijnoevers van *Philipsburg* tot *Mentz* verwoestte. Ook de Oorlogsminister, Graaf VAN ST. GERMAIN, was minder Staatsman, (onder welke Rubriek hij voorkomt) dan moedig en tevens onbuigzaam Soldaat. Op hem volgen zeer natuurlijk twee Krijgslieden uit de tijden der *Franfche* Omwentelinge, KLEBER en HOCHE. Het was den Schrijver vóór 1815 niet geraden, de waarfchijnlijke oorzaak van KLEBER's dood in *Egypte* te vermelden, namelijk zijn eigen Veldheer BUONAPARTE, die uit *Frankrijk*, naar men verzekert, de hand des *Turkfchen* moordenaars beftuurde, omdat hij de terugkomst des forfchen KLEBERS, dien hij verlaten had, vreesde. KLEBER's levensloop is ook buiten zijne jongfte oorlogsdaden merkwaardig; hij was voorheen in *Oostenrijkfchen* dienst geweest, in zijne jeugd een regte wildeman, doch ook een bekwaam bouwkundige. Hij was nog van eene burgerlijke afkomst, maar HOCHE de zoon van een' ftalknecht. De Schrijver wil hem meer onder de partijgangers, zoo als MENZEL, TRENK en LUCKNER, dan onder de eigenlijke kundige Veldheeren plaatfen. (Op het flot van zijn leven is een verbeterblad, en eene gaping van 12 bladzijden, 282 tot 294. Zou de Schrijver iets gezegd hebben ten nadeele van een' *Revolutionairen* bevelhebber? Of heeft nog de *Franfche*

Po-

Politie misschien een' geheelen levensloop, ligt van een' of anderen Vaderlander, waaraan men niet meer denken mogt, doorgehaald?) — Zeer merkwaardig voor de eigenlijke staatsgeschiedenis is het leven van den — beroemden en beruchten — POMBAL, die de PETER I. van *Portugal* worden wilde, en het geworden zou zijn; indien hij Koning, niet slechts Minister, geweest ware. De Schrijver, terwijl hij 's mans groote ontwerpen regt doet, verzwijgt echter ook geenszins, dat hij dezelve met onverbiddelijke gestrengheid, neen — wreedheid, doorzette. Maar in het verslag der beruchte zamenzwering tegen Koning JOZEF, (in 1758) die den val der *Jezuiten* ten gevolge had, is de gewigtige omstandigheid vergeten, dat de eedgenooten niet slechts door bijgeloof of adeltrots, gelijk hier vermeld wordt, maar door wraak over de heiligste regten der maatschappije, die door den groven wellusteling, Koning JOZEF, ten aanzien van den jongen Marquis VAN TAVORA en deszelfs echtgenoote, geschonden waren, werden aangedreven.

Onder de Godgeleerden vinden wij (behalve den reeds vermelden OSIANDER) ook YOUNG, den beroemden Dichter der *Nachtgedachten*, die in zijne jeugd niets minder dan overmatig gestreng was; MUSÄUS, eigenlijk ook meer Dichter, doch van kleine stukjes, en den waarlijk grooten AUGUST HERMANN FRANKE, een der edelste menschen, die, zonder eigene middelen, alleen door menschenliefde gedreven en door vertrouwen op God bemoedigd, stichter was van het beroemde Weeshuis te *Halle*, vereenigd met eene school, een *Pædagogium* (opvoedingsinrigting), een ziekenhuis, eene Apotheek, een' boekwinkel en eene drukkerij. De zonderlinge lotgevallen van den boven reeds genoemden BURGER worden hierop verhaald. (Weten de talrijke lezers en lezeressen van dezen ook bij ons zoo geliefden Dichter wel, dat hij tot zijnen dood toe met somtijds nijpende behoefte te worstelen had?) Korte levensschetsen van den blinden *Schotschen* Dichter BLACKLOCK,

van den beroemden *Franſchen* Componist RAMEAU, en — zeer verſchillend zeker — van den wreeden Neger-profeet MAKANDAL, op *St. Domingo*, beſluiten dit Deel.

Het *zevende* is meer aan levensſchetſen uit de letterkundige, dan uit de ſtaatsgeſchiedenis toegewijd. Nogtans wordt het (volgens den *Inhoud*) geopend met de levensgeſchiedenis eener gevallene Vorſtin, MARIA ANTOINETTA, dat toonbeeld der diepſte vernedering na de ſchitterendſte grootheid. Wij meenen gegronde redenen te hebben, om eenige daarin voorkomende *Anecdoten*, welke MARIA ANTOINETTA beneden het peil der laagſte, vuigſte ligtekooijen zouden plaatſen, voor onecht, en uit de ſchandelijke lasteringen harer vijanden ter goeder trouwe door den Schrijver overgenomen, te houden, zoo als de historie van het bad, (bl. 252) van de hertenhuiden, (bl. 258) die wij, om der ſchaamte wille, niet kunnen mededeelen, enz. De Schrijver erkent zelf, (bl. 272), dat „ DUBARRY „ en de Hertog VAN ORLEANS alle de vlekken der „ Koningin met de ſchandelijkſte kleuren teekenden," en dat de eer der Koningin door de beruchte Vrouw DE LA MOTTE, of op haren naam, „ op de ſchandelijk- „ ſte wijze werd aangetast." Doch, kan men iets bederven aan een karakter, 't welk zóó tot dierlijkheid verzonken was, als dat van ANTOINETTA, volgens de aangeſtipte trekken, zou geweest zijn? Zelfs haar ſtrafbare omgang met ARTOIS, of met die andere minnaars, waarvan de Schrijver rept, (bl. 258) beſtond misſchien alleen in de uitſtrooiſels van die monſters, honderdmaal erger dan zij, welke met haar den Koning tevens bederven wilden. Van ſpil- en vooral ſpeelzucht, en groote onvoorzigtigheden, zal wel niemand haar vrijpleiten.

Onder de *Duitſche Veldheeren* komt ons de Graaf VAN SCHMETTAU voor, achtervolgens *Sakſisch*, *Oostenrijksch* en *Pruisſisch* Krijgsbevelhebber, en, 't geen daarmede zelden gepaard gaat, groot bevorderaar

der

der wetenſchappen, en eerſte Curator der *Berlijnſche* Akademie. Voorts FERDINAND *van Brunswijk*, een der grootſte helden van den zevenjarigen Oorlog, en de regterhand van FREDERIK. Deze held wordt hier zoo wel naar zijne krijgskundige loopbaan als naar zijn beminnelijk karakter als mensch geſchilderd. Hij was zeer godsdienſtig, en dweepte zelfs wat te veel met geheime *theoſophiſche* wetenſchappen. Bij FREDERIK *den Grooten*, zijn doorluchtig voorbeeld in krijgsroem, ſtak hij zeer af, door gebrek aan ſmaak in, en onverſchilligheid voor kunſten en wetenſchappen.

De overige levens in dit Deel zijn alle van Geleerden, Dichters of Kunſtenaars. Onder de eerſten behooren de *Franſche* Wijsgeeren HELVETIUS en BAYLE, die beiden veel beter waren dan hunne beginſelen: de eerſte leefde, bij de grootſte twijfelzucht, ten uiterſte ingetogen; de tweede onderſcheidde zich, terwijl zijn ſtelſel tot den grofſten zinnelijken wellust, en zelfs tot verzaking van het verſchil tusſchen goed en kwaad, geleidde; terwijl daarenboven de allervoordeeligſte post van Pachter in 't groot hem tot ongeſtrafte knevelarijen de deur openzette, — hij onderſcheidde zich, zeggen wij, door onbeperkte weldadigheid en minzaamheid, en alle huisſelijke deugden. Wij gelooven dit gaarne; doch de Schrijver moest, uit eerbied voor deze deugden, de wezenlijk verderfelijke en verfoeijelijke beginſelen van HELVETIUS niet hebben zoeken te bewimpelen. — OLIVIER GOLDSMITH, die hier, ten onregte, onder de *Wijsgeeren* geplaatst wordt, daar hij Verkorter der Geſchiedenisſen, Dichter en Romanſchrijver was, wordt daarop in zijnen zonderlingen levensloop voorgeſteld. Men ziet daaruit, dat de avontuurlijke reizen van GEORGE, den verdichten zoon van zijnen Dorppredikant te *Wakefield*, wezenlijk voor het meerendeel (met eene kleine verandering) tot zijne eigene levensgevallen behooren. — Nog een paar uitſtekende *Britten* prijken in dit boek (niet in den *Inhoud*, welke in dit Deel min geregeld is) naast elkander en bij GOLD-

SMITH. Het zijn: JAMES THOMSON, de beroemde Dichter der *Jaargetijden*, die in zijne kindschheid zoodanig het voorkomen van botheid had, dat alle zijne medeleerlingen hem bespotteden; en HENRY FIELDING, de Schepper van den *Tom Jones*. De laatste had, wat zijne losheid, ongeregelde levenswijze en verspillingen aanging, alsmede door zijne goedhartige, doch onberedeneerde mededeelzaamheid, waardoor hij dikwerf tot behoefte verviel, met GOLDSMITH de grootste overeenkomst. Men zou bijna zeggen, dat FIELDING zijn meesterstuk uit zijn eigen karakter geput hebbe. Beiden leefden meerendeels van hunne pen.

Wij ontmoeten vervolgens twee vernuftige *Italianen*: METASTASIO, eigenlijk TRAPASSI, (waarvan het eerste de *Grieksche* vertaling is) geboren te *Rome*, die door den beroemden GRAVINA uit de behoefte getrokken werd, (zijn vader was afschrijver) en grootmoediglijk opgekweekt. Uit dezen afhankelijken staat verhief hij zich tot den trap van *Keizerlijk Hofdichter* te *Weenen*, welke waardigheid hij met glans onder drie Keizers bekleedde. Van zijn edel karakter getuigt de trek, dat hij eene erfenis van eene tonne gouds, die hem wel en wettig toekwam, geheel aan de bloedverwanten van den erfmaker overliet. — Daarop volgt de bijna algemeene Geleerde ALGAROTTI, die niet minder in de fraaije letteren, dan in de wetenschappen uitmuntte, en over schilder-, bouw- en krijgskunst belangrijke aanmerkingen maakte, terwijl hij zich ook in de dichtkunde boven het middelmatige verhief. — Iets verder ontmoeten wij, eindelijk, den Gesnedenen BROSCHI, gezegd FARINELLI. Wij konden ons eerst niet weêrhouden van over deze zonderlinge keuze te meesmuilen: alle de talenten des zangers zouden, in ons oog, niet genoegzaam geweest zijn, dezelve te regtvaardigen; doch de onbaatzuchtigheid en weldadigheid van dezen halfman deden ons (vooral uit hoofde der groote zeldzaamheid van deze deugden bij dat geslacht van verminkte wezens) het plan des Schrijvers ook *hier* toejuichen.

Op de *Italianen* laat de Schrijver eenige met regt beroemde, benevens eenige minder bekende, doch ook zeer merkwaardige *Duitſchers* volgen. FREDERIK VAN HAGEDORN (niet HAGEDOORN, zoo als de Vertaler overal heeft) en C. D. F. SCHUBART bewezen wel, ſchoon in verſchillende trappen, dat men bij vele Dichters, gelijk bij vele Schilders, meer de deugden, die met *weldadigheid*, dan die met *matigheid* in verband ſtaan, moet zoeken. Het *hart* was bij beiden goed, maar de *zeden* bij den eerſten wat losjes, bij den tweeden geheel uitgelaten. Wij zouden voorts op den onbepaalden lof, dien de Schrijver aan HAGEDORN geeft, wel iets willen afdingen, en bij dien van SCHUBART, welken hij daarmede ſlechts karig bedeelt, gaarne nog wel een enkel bloempje gezien hebben. Of zijne verandering van godsdienstbegrippen in den kerker zoo geheel *dweeperij*, *dweepziek Pietisme* waren, als de Schrijver beweert, durven wij zoo ſtoutelijk niet beſlisſen. — De twee Schilders KUPETZKY en HESS, de eerſte uitſtekende in het portret, de tweede in het landſchap, en de vermaarde Muzijkſteller QUANTZ, Kamermuſicus van FREDERIK *den Grooten*, die hem meer als vriend, dan als dienaar beſchouwde, beſluiten dit Deel, waarin, tot ons leedwezen, weder niet één oorſpronkelijk *Hollandsch* leven gevonden wordt.

De ſtijl der Vertaling is vrij goed. Doch eenige misvormde namen van plaatſen, gelijk *Bruckbergers* voor *Buckeburgers*, (bl. 320. Deel VII.) *Bingen* voor *Bergen*, (bl. 334.) grove *Germanismen*, zoo als *Wetgever* PERUS, voor *van Peru*; (bl. 122.) *Polnisch* voor *Poolsch*; (bl. 208.) SCHINDLERIN voor SCHINDLER, enz. ontſieren nog hier en daar dit boek.

De remediis civitatis agricolæ, bello afflictae, disquisitio; ad regiam doctrinarum societatem Göttingensem. Periculum responsi ad quæstionem inclytæ societatis œconomicam pro mense Julio an. 1808. „ Quænam sint certissima simul et promtius efficacia „ remedia reipublicæ, bello afflictæ, quæ quondam „ agricultura magis quam fabricandis mercibus vel „ mercatura florebat, erigendæ?" (*Welke zijn de werkzaamste en spoedigste middelen, om een door den Oorlog uitgeput Land, welks welvaart voornamelijk op den Landbouw was gegrond, wederom te herstellen?*) Lugd. Bat. apud *A. et J. Honkoop*. 8vo. pp. 57. *f* :-14-:

Het schijnt meest voor vermaak, uit eigen vrije zucht tot het vak en de werkzaamheid, te zijn geweest, dat de vervaardiger, onze landgenoot, en, zoo het schijnt, nog in jeugdigen leeftijd verkeerende, dit antwoord op de vraag der Gottingsche maatschappije inzond. Hij betuigt in dat antwoord zelf, zich met geenen te behalen prijs te vleijen, en te dien einde zelfs het gevraagde verzegeld biljet met den naam des schrijvers te hebben achtergelaten. De mindere bekendheid met de behoeften van andere landen, van Duitschland, de eigen zetel der voorname beoefening eener wetenschappelijke landbouwkunde, was hiervan de toereikende grond; en de behandeling zelve neemt dan ook veel op, wat ten minste ons zou voorkomen in eene eenvoudige en regtstreeksche prijsverhandeling niet te behooren. Wij bedoelen dat uitvoerig verslag, dien lof enz., ten opzigte der instellingen en verrigtingen, den landbouw in ons vaderland aangaande, welke hier worden gevonden. Het geheele doel des schrijvers kwam, met eenige nadere bepaling, welligt hier op neêr, dat den buitenlander mogt blijken, dat de Hollanders het zoo belangrijk vak geenszins uit het oog verloren; dat man-

mannen zelfs van letteren en geleerdheid zich daarmede bemoeiden; dat men zich, op dezen vruchtbaren grond van oude letterkunde, ook over dat onderwerp in de taal van Rome zeer juist wist uit te drukken; dat het wenfchelijk ware, dat deze band der gemeenfchap van alle volken meer in eere gehouden, en ook tot gezegde einde, ter bevordering van algemeen nut, aangewend wierd, — in één woord, op de handhaving der eere van het vaderland. Wel nu, op eene waardige wijze heeft hij hiertoe gewerkt. Zijn taal en ftijl mogen voor den dag komen; zij kenteekenen den welbefchaafden kweekeling onzer, nog fteeds beroemde, fchole. Zelfs de geheele behandeling draagt, onzes oordeels, de blijkbare fporen van den voedfterling der ouden. En eindelijk de zaken zijn vele belangrijke, welgeordende en wel zamenhangende; zij bewijzen, dat de fchrijver met de algemeene belangen van een land, de algemeene middelen om den landbouw te bevorderen, en de inrigtingen en ontwerpen, tot deze en dergelijke einden ftrekkende, niet flechts bekend, maar ook in ftaat is die te fchatten, te beoordeelen, te wijzigen en aan te vullen door eigen overdenking.

De beoordeelaars der Gottingfche maatfchappij zelve hebben zich over het werk van onzen landgenoot zeer gunftig uitgelaten. Zij voegen er alleen bij, dat het een nieuw bewijs oplevert der moeijelijkheid voor eenen vreemden, om de eigenlijke behoeften enz. van een land te kennen, te fchatten, te bevredigen door zijne voorgeflagen middelen. De fchrijver, zeggen ze, heeft fteeds zijn vaderland op het oog; hij heeft dit te meer, daar hij betuigt niet te weten, op welk bijzonder landfchap hij zijne theorie moet toepasfen, — en wij toch ons noordelijk Sakfen bijzonderlijk hebben bedoeld. Onze landgenoot, dit getuigenis bij de uitgave van zijn ftuk mede hebbende doen drukken, uit zijne tevredenheid daarover; doch zoo, dat hij met reden vraagt: waarom dan toch aan de uitfchrijving der vrage dat bijzonder doelen op Sakfen niet zij toegevoegd: met re-

den, zeggen wij, schoon wij zeker wederom moeten betuigen, dat de toepassing op het land, waar de vraag gedaan werd, en waar die toepassing zeer natuurlijk kon plaats vinden, geene zaak schijnt, zoo verre te zoeken, als de, hier voorkomende, breedvoerige behandeling der vrage naar het *waar* en *hoe* des lands ons wel zou doen gelooven. Laten wij zeggen, zoo als het is: des schrijvers boven aangegeven doel vorderde min bijzonderheden, dan wel aanwijzing dat verschillende bijzonderheden kunnen bestaan, die het geheele werk moeten wijzigen.

Ten slotte: eere zij den beschaafden liefhebber der eerste van alle kunsten en wetenschappen, wiens naam wij gaarne aan het hoofd dezer verhandelinge hadden gezien.

Nagelaten Gedichten van JAN FREDERIK HELMERS, *Iste Deel.*

(*Vervolg en slot van bl.* 646.)

De Lof van Amsterdam, als Voedster der Kunsten, ter gelegenheid eener uitdeeling van de eereprijzen der Stads Teeken-Akademie uitgesproken, heeft zeer uitgezochte partijen. Hetzelfde gevoel, dat in onzen Puikdichter elders voor het *vaderland* gloeit, blaakt hier bijzonder voor zijne *geboortestad*. Men moet in het oog houden, dat een dichtstuk geene wijsgeerige verhandeling is. De Amsterdammer hoort zijne geboortestad gaarne verheffen, en geen regtschapen Nederlander zal bij de vermelding van den luister onzer beroemde koopstad eenigen nijd gevoelen. De inleiding voldeed ons niet doorgaans. Die gewone, afgesletene betuigingen van ongeschiktheid passen niet in den mond van deze Zangster. De verzen zijn hier ook niet fraai, en men bespeurt ligtelijk, dat het voorwerk in haast is opgesteld. De uitdrukking, *dat alles den geest met huivering slaat*, komt ons gedrongen voor. De vergelijking van de bij de plegtigheid vergaderde schare bij een parelsnoer, dat de man aan zijne gade schenkt, schijnt ons, voor het minst, niet zeer gelukkig. Meermalen merkten wij op, dat

dat onze Dichter niet altijd in het beeld blijft. Zoo lezen wij hier: *De bloem der hope voelt herleven in het hart.* Wij zouden van oordeel zijn, dat in het hart geen bloemen groeijen. De volgende regels zijn onverstaanbaar:

De zilvren dauw, die 't waas des rozenknops bedruppelt,
De steengeit, die langs 't ijs op Alpenrotsen huppelt,
Schenkt aan de bloem min kracht dan 't stroomend zonnelicht,
Is min dan 't briesschend ros een wellust voor 't gezigt.

De eerste en derde, en de tweede en vierde regel slaan op elkander; doch zulk eene verwarde woordvoeging verdient te worden afgekeurd. De opgave van het onderwerp, die nu volgt, is zeer dichterlijk. Het woord *heilgsten* is moeijelijk uit te spreken. Het: *weg met Parnassus kruin!* beviel ons, om meer dan ééne reden, niet. De uitdrukking is ook hier niet gepast, omdat de tegenstelling ontbreekt. Overigens stooten wij hier, op dezelfde bladzijde, nog driemaal op een' verkeerden klemtoon in het woord *Parnas.* Verder lezen wij nog op dezelfde bladzijde:

Zij (de denkbeelden) staaplen zich, *gelijk de sneeuwvlok*, op elkander;

zijn voor *is*, *komt* voor *kom* enz.; onnaauwkeurigheden, welke bewijzen, dat alles in de vlugt opgesteld en niet behoorlijk nagezien is. Trouwens, soortgelijke feilen treft men bij HELMERS meermalen (ook in *De Hollandsche Natie*) aan. Wij merken dit op, ten einde de jonge Dichter, die wel de werken van HELMERS niet te dikwerf lezen kan, met onderscheiding lezen, en den meester niet in alles moge navolgen. Het is, intusschen, te bejammeren, dat de meesterstukken van HELMERS niet meer beschaafd zijn.

Na eenige regels aan de opkomst en verheffing van *Amsterdam* te hebben toegewijd, gaat de Dichter tot het eigenlijk onderwerp over. Op de planeet *Venus* heeft de Genius der kunsten zijnen troon gevestigd. Dáár bloeit een wonderboom. Deze wordt het eerst te *Athene* geplant; vervolgens te *Rome*. Vandaar verdwenen door den inval der Barbaren, werd hij, onder de MEDICIS, aan *Italië* teruggegeven. Dan, dit duurde niet lang. *Italië*, tot dweeperij vervallen,

 had

had zich der gunste van den Genius onwaardig gemaakt. De ze sprak:

Eene andre stad zij thans 't gebied der kunst beschoren!
Daar stijg' mijne outervlam, daar zijn mijn tempelkoren;
Mijn geesten! hoort mijn' wil; ginds aan dien zilvren vliet,
Die stil zijne urn in 't nat van Flevo's golven giet,
Verheft een stad zich; ze is mij dierbaar, mij geheiligd;
Ze is door de vrijheid meer dan dam of schans beveiligd;
De handel voert haar vlag van 't oost- naar 't westerstrand;
Haar burgren is 't gevoel voor 't schoone in 't hart geplant;
Daar bloeit een jongling, 't is mijn zoon! hem zal 't gelukken,
Den gouden wonderscheut Itaaljes grond te ontrukken;
Hij plant' hem in zijn' wal, hij smaak' het godlijk ooft;
Die stad is *Amsterdam!* die jongeling is HOOFT!

HOOFT begeeft zich naar *Florence.* Hij komt daar, en gevoelt...... Doch laat ons de wijze, op welke hij de kostbare plant bekwam, met de schitterende kleuren onzes Dichters mededeelen. De schildering van den nacht is prachtig, en behoort tot de keurigste partijen van HELMERS dichtpenseel.

't Werd avond, en een stroom van stralen deed de kimmen
En Arno's zilvren nat met purpren weêrglans glimmen,
En strooide op 't donzig sneeuw der zwanen, die den vloed
Rondgolfden, fier van hals, een' Amathisten gloed.
De nachtvorstin scheen flaauw reeds d'aardbol toe te lonken,
En zaaide aan 't blaauw gewelf de diamanten vonken
Des hemels om zich heen met ordelooze pracht,
En de avond week, schoon traag, voor de aankomst van den nacht;
Toen Hooft in 't lauwerbosch, dat aan Florence paalde,
Vol van de godlijkheid der kunsten peinsde en dwaalde:
Doch de avond vlugt van de aard'; nu neemt de nachtvorstin,
Met onbetwist gezag, 't gebied des hemels in;
Het draaijend beergestarnt' gloeit in het diep der hemelen,
Daar mindre starren om Diana's luchtkoets wemelen,
Of in den melkweg zich verliezen; Jupiter,
Op 't viertal wachters fier, gaat uit voor de avondster;
En zij, de nachtvorstin, zwaait, op haar luchtkalesse,
Den schepter van den nacht als opperste Godesse,

Daar

Daar haar de Orion volgt met de opgeheven knods:
't Zwijgt alles op den ſtroom, op 't veld, in 't lauwerbosch;
Slechts Hooft, verloren in onſterflijke gedachten,
Stort zich in klanken uit, en ſchijnt iets groots te wachten;
Hij voelde iets goddelijks, toen hij dit bosch betrad;
Eensſlags verheldert zich 't hem overſchaauwend blad;
Een rei van geesten, uit een zuivre ſtof geweven,
Ziet hij met zilvren vlerk op purpren wolkjes zweven,
En reijen om hem heên in hooge- en lager vlugt;
Hij ziet den wonderboom, de goddelijke vrucht,
En in een' ſtroom van licht den Genius hem naderen,
En ze allen om den boom zich in een' krans vergaderen.
Hij nadert! — ziet den ſcheut! — voelt, plukt en ſmaakt het ooft;
En eensſlags galmt door 't bosch de groote naam van Hooft.
Nu ſpreekt de Genius: voer, voer naar Amſtels wallen,
ô Jongeling! den boom; laat daar uw citer ſchallen!
Met ſidderende hand grijpt Hooft een' lauwertak,
Die van den gouden ſtam bij ligten handdruk brak;
Hij plukt! de boom verdwijnt! de gloed heeft uitgeſchenen; —
De nacht hervat zijn' post, en alles is verdwenen.

Hooft voert den wonderboom over, plant dien aan den zoom van het IJ, waar hij nog ſtaat, voor ongewijden onzigtbaar, en door de Amſtelmaagd beſchermd.

Hoe ſchoon dit alles ook voorgeſteld, en hoe kiesch ook de lof zij, aan hooft toegebragt, zoude men hier toch onderſcheidene aanmerkingen op de vinding zelve kunnen maken. De geſchiedenis van dezen wonderboom is al zeer wonderbaar. 's Dichters partijdigheid voor zijne geboorteſtad gaat zoo ver, dat zelfs het waarſchijnlijke er bij verloren gaat. Zoude dan *Amſterdam* in het uitſluitend bezit van dezen wonderboom zijn? Moeten alle volken, landen, ſteden en plaatſen van den aardbol dáár ter markt komen, om zijne vruchten te plukken? Of zijn er meer wonderboomen? Of heeft hooft ſlechts een' uitlooper naar *Amſterdam* overgebragt, en is de moederſtam naar *Venus* teruggevoerd? Van *Athene* en *Rome* op *Amſterdam!* dat gaat niet, behoudens allen eerbied voor onze *handelſtad*. Een enkele trek zoude hier eene treffelijke werking hebben gedaan; doch de ſchilderij, hoe ſchitterend ook, is te uitvoerig, en de Dichter treedt te veel in bijzonderheden. De lof van *Amſterdam*, met betrek-

king

king tot de kunsten, wordt nu verder met geestdrift en waardigheid bezongen. De regel:

Geen zoon zingt *slecht*, als hij den lof der moeder zingt,

beviel ons niet. Het woord *slecht* is hier te plat. De uitdrukking is bovendien niet juist. Een zoon moge niet *ongevoelig* den lof zijner moeder vermelden; maar, als hij een slechte zanger is, zal hij altijd slecht zingen. Eerst worden nu de Dicht- en Taalkunde, dan de Bouwkunde, en eindelijk de Schilderkunst met zwier bezongen. (De Toonkunst en meer andere kunsten worden niet afzonderlijk vermeld.) De vergelijking van de zorg der Amstelmaagd in het opkweeken harer Dichteren met de teederheid eener moeder voor haar kind is zeer schoon. De Dichter vermeldt hier met gevoel en klem de namen der uitmuntende Dichters, die in *Amsterdam* geboren zijn, of aan den *Amstel* gezongen hebben. Hij zwijgt nogtans van de levenden. Onze moedertaal is te *Amsterdam* beschaafd: TEN CATE (*) schreef en dacht aan den *IJ*-stroom; HUYDECOPER is aan den *Amstel* geboren. Het nieuwe Raadhuis wordt geroemd, en is dien lof dubbel waardig. De hulde, aan onze grootste Schilders toegebragt, is treffend. Het beeld van de hinde (bl. 90.) komt ons bijzonder keurig voor. Het slot van dit dichtstuk is roerend, van wege des Dichters liefde voor *Amsterdam*:

Ja, waar mij 't noodlot brenge, in ijs of zonnevlam;
Mijn oog, mijn hart, mijn ziel leeft steeds in Amsterdam.
Ja, schoon mij de eevnaar scheidt van mijn geboortestreken,
Het Oost mij ziet in weelde, of door de smart bezweken;
Dáár neêrgevlijd op 't dons van 't Septaperna-blad,
Vergeet ik nimmer u, gij, mijn Geboortestad!
Ja, de Ambra streel' vergeefs mij daar met purpren bloesem,
Ik draag mijn Vaderstad aan vaderlandschen boezem;
Ja, 't wolkjen van het west zal dierbaar zijn aan mij!
't Zag neêr op de Amstelstad, zweefde over 't dierbaar IJ.

Eene aanroeping van het Opperwezen besluit het geheel.

Nu volgen de *Lierzangen*. Wij treffen hier, vooreerst, *Bardenzangen* aan, strekkende ter aanvuring van den heldenmoed der Batavieren tegen de Romeinen. In de *Toewijding aan de Hollandsche Dichters* schetst HELMERS den toestand van ons vaderland. Hij wil zijn gevoel in zangen uitstorten: maar de

dof-

doffe lier weigert haren dienst. Hij wil in den afgrond der vernedering zingen: maar de hel ontfluit zich voor zijnen voet. Hij zocht bij het graf van het vaderland naar zangen: maar de lier ontzonk hem. Thans, meer bedaard, waagt hij het, zijne zangen aan de Hollandfche Dichters toe te wijden. Dan — wat onderwerp zal hij bezingen? Hij roept uit:

Ach! Neêrland weegt niet meer het noodlot van 't heelal!
De Nasfaus zijn niet meer! de Ruiters zijn verdwenen,
Hen zingen kan ik niet; 'k kan bij hun graf flechts weenen;
Welaan! ontfcheuren we ons aan 't wee, dat op ons drukt!
Van uit den nacht van 't graf het voorgeflacht gerukt!
Ik ftort mij in den ftroom der lang vervlogen tijden;
Ik wil de Bataviers mijn ftoute zangen wijden; — enz.

De korte fchildering van het leven en de zeden onzer voorouderen, van de fierheid en heldenkracht des Bataviers, is ftout en fchoon, en de overgang, om onze borst voor ons voorgeflacht te ontvlammen, zeer gelukkig. Na deze *Toewijding* volgt een *Strijdzang*, dan een zang *aan Wodan*, andermaal een *Strijdzang*, verder een *Strijdzang van Bataaffche Vrouwen*, en eindelijk eene *Godfpraak van Velleda*. Wij kunnen onze Lezers het fchoone en voortreffelijke van deze zangen niet doen kennen. Wij houden dezelve voor uitftekend fraai, en het keurigst bewerkt en vlijtigst befchaafd van alles, wat ons, tot dus verre, in dezen bundel voorkwam. Alles is meesterlijk. De *Muze* van HELMERS vertoont zich hier in al haren luister. Men herkent telkens in de Romeinen de Gaulen van onzen tijd. Ach! had de Dichter onze bevrijding mogen beleven! had hij, *de* TYRTÆUS *van Nederland*, den laatften heiligen en glorierijken ftrijd mogen bijwonen! — Wij zijn reeds te uitvoerig geweest, om verder iets ter proeve mede te deelen.

Onder de *verfpreide Gedichten* (met wier plaatfing de Uitgevers het dichtlievend publiek een' grooten dienst hebben bewezen) treft men een uitgebreid dichtftuk aan, *Karthago*. In twee brieven van HASDRUBAL aan GELIPSO wordt de verwoesting dezer ftad met ftoute kleuren gefchetst. Hierop volgt een *Fragment uit een onuitgegeven Treurfpel*, in ons oog van minder waardij; en dan nog een dichtftuk, *De Onbeftendigheid*, dat wij met veel genoegen lazen. Wij zien het tweede Deel verlangend te gemoet.

Naauw-

Naauwkeurig Verhaal der vervoëring van Paus PIUS VII. *op last van* BUONAPARTE, *der oorzaken van deze vervoëring, der mishandelingen en vervolgingen, welke zijne Heiligheid zoo wel op zijne reize naar, als gedurende zijn verblijf in Frankrijk geleden heeft, en zijner wederkomst in zijne Staten. Met eenen Brief van Z. H. aan den Kardinaal* MAURY. *Uit het Fransch vertaald. Te Deventer, bij* J. W. Robijns. *In gr. 8vo. 136 Bl. f* 1-2-:

Wij vonden slechts ééne onnaauwkeurigheid: de brief, namelijk, aan den Kardinaal MAURY blijkt gedurende 's Pausen gevangenis te *Savona* door hem geschreven te zijn; hoewel bl. 84 ons berigt, dat het den H. Vader *niet geoorloofd was aldaar eene letter te schrijven.* Maar aan de echtheid van dit naauwkeurig verhaal is in het allerminst niet te twijfelen; het karakter van den voormaligen Dwingeland, en zijne doorgaande handelwijze, is zoo bekend, dat zijne vele valschheid jegens PIUS, en de harde mishandeling, ons waarlijk veeleer nog medeviel, dan dat wij den verhaler van de minste overdrevenheid zouden verdenken. Ook zijn het grootendeels echte stukken, die hier gegeven worden: Het Brevet van 5 Febr. 1808 aan de Kardinalen; van 27 Maart 1808 aan BUONAPARTE; van 20 Jan. 1809 wederom aan de Kardinalen; van 10 Junij daaraanvolgende; de excommunicatie, derzelver bekendmaking, en de herderlijke brief van dezelfde dagteekening. Na deze echte stukken volgt het verhaal der vervoëring en verdere mishandeling van PIUS DEN VII, (waarin bovengemelde brief aan MAURY) en eindelijk de terugzending van zijne Heiligheid naar zijne Staten, en zijn ontslag, dat hij eigenlijk eerst volledig aan het provisioneel Bestuur in April 1814 te danken had; terwijl het verhaal met 's Pausen terugkomst, 24 Mei, te Rome afloopt. Achter hetzelve is eene korte levensbeschrijving van PIUS DEN VII gevoegd. Dit stukje is alzoo belangrijk genoeg: het doet den Paus eeren, wiens Christelijke zachtmoedigheid zoo wel, als zijne mannelijke standvastigheid, iederen Lezer treft; hoezeer men eene te groote toegevendheid, in den beginne, hoogelijk moge afkeuren, en de man welligt aan het verzuimen der les „*principiis obsta*" veel van zijn ongeluk, immers van het bitte-

tere van dat ongeluk, wijten moest. Maar wij plaatsen ons moeijelijk in dien zelfden drang van omstandigheden, waarin PIUS was; en de herhaalde tergingen van zijn geduld schijnen hem eindelijk verheven te hebben tot dien standvastigen moed, waardoor de mâgtelooze gevangen man den Tiran zelven toch vreesselijk werd. Zeer merkwaardig zijn intusschen zijne woorden tot den Heere DE BEAUMONT, (door den Franschen Keizer tot Bisschop van *Bourges* benoemd, en als onderhandelaar bij den Paus gebruikt:) „ De goede God „ weet, hoeveel tranen ik gestort heb, omdat ik het ongeluk „ gehad heb van een gewaand Concordaat aan te nemen. De „ smart, welke ik over dezen misstap gevoel, zal mij tot „ in het graf verzellen; en deze smart is een onfeilbare waar„ borg, dat ik mij voor de tweede maal niet zal laten mis„ leiden." — Het Portret van den Paus verzelt dit boekje.

Het Staatkundig Stelsel van Frankrijk, vooral met betrekking tot Holland. Uit het Hoogduitsch van F. SAALFELD, *Hoogleeraar te Göttingen. Te Dordrecht, bij* P. van Braam *en* A. Blussé en Zoon. 1815. *In gr. 8vo. 93 Bl. f* :-16-:

Wij zullen in dit werkje te meer belang doen stellen door de betuiging, dat het „ *vooral*" op den titel met genoegzame gepastheid kon weggelaten worden. Het loopt *geheel* over onze vroegere en latere betrekkingen tot Frankrijk; schoon het natuurlijk niet missen kon, of een algemeen overzigt der staatkundige geschiedenis van Europa, en eene herhaalde verwijzing der aandacht op Frankrijks tegenstuk, Engeland, moest daarbij plaats grijpen. Het is ons wijders voorgekomen, dat de daadzaken met vele naauwkeurigheid zijn opgegeven; hoewel het wederom niet missen kan, of ooggetuigen, gelijk wij ten deele zijn, zullen op het een en ander uit de jongste tijden hunne kleine aanmerkingen hebben. De vertaler maakt te regt dusdanige aanmerking, ter gelegenheid dat door den schrijver beweerd wordt, dat Leydens ramp, om den druk der tijden, zelfs niet eenigermate verzacht kon worden! Het komt ons, echter, voor, dat hij overal, waar hij zulks heeft opgemerkt, had behooren aan te wijzen en te verbeteren. Het stuk is te naauwkeurig, bondig en goed, om het enkel als een staaltje, hoe wonderlijk vreemdelingen

al

al over onze zaken kunnen snappen, te doen voorkomen. Het is een werkje, dat ernstige oplettendheid verdient; dat diegenen onzer landgenooten, welke belang in het vaderland stellen, met genoegen zullen lezen; en zulk een boek over Holland moest, meenen wij, in Holland het licht niet zien, dan gezuiverd van de onnaauwkeurigheden, welke het als vreemd produkt zouden mogen aankleven. Wie zich hiertoe niet in staat gevoelt, die moet de vertaling niet ondernemen.

Hoe dit zij, de schrijver komt ons voor lof te verdienen om zijne bekendheid met onze, vroegere en latere, geschiedenis, zoo wel als die van Europa in het algemeen. De wijze van de gebeurtenissen te beschouwen is altijd verschillend geweest; en dit verschil berust niet enkel op de meer of minder naauwkeurige kennis der daadzaken, maar brengt ook dikwijls verandering in ons geloof en ons voorstel der zaken zelve voort. De kortheid bovendien van eene niet zeer uitgebreide verhandeling laat niet toe, alles te ontwikkelen, veel min te staven. Doch, de algemeene punten zijn wel gezet, de voorname opgaven naar waarheid gegeven, en het besluit, dat wij zullen laten volgen, zeer gegrond. Zoo wij op de schets van onzen toestand eene aanmerking van eenig belang wilden maken, het zou zijn, dat geen genoegzaam onderscheid tusschen land- en zee-provincien, dezulke namelijk, die meest van den landbouw of bijna geheel van den handel bestaan, door den schrijver is gemaakt. Doch op de redenering en besluiten kan dit geenen invloed uitoefenen, omdat inderdaad *handel* de hartader van onzen staat is, met welker afsnijding het geheel moet verkwijnen, ja doodbloeden. De voorname onderwerpen, in het werkje behandeld, zijn: het evenwigt van Europa, sedert eeuwen bedreigd en eindelijk verbroken door Frankrijk, met de gevolgen van het een en ander, vooral voor handeldrijvende staten; ons wedervaren van dit rijk sedert de vestiging van de republiek der vereenigde Nederlanden tot de laatste tijden, benevens de verschelen, gebeurtenissen, omwentelingen enz. enz., hieruit voor ons inwendig voortgevloeid; eindelijk de strijd tusschen Frankrijk en Engeland door algemeene blokkades en vasteland-stelsels, zeeregten en tractaten van *vrij schip vrij goed*, enz. enz. In alle deze stukken is de schrijver partij van Frankrijk; gelijk hoofdzakelijk uit het volgende, een deel des algemeenen besluits, mag blijken:

„ Een

„ Een ſtaat, die alleen door koophandel bloeide, kon on„ mogelijk beſtaan bij den beheerſcher van Frankrijk, die al„ len handel, uit blinde woede tegen Engeland, verdelgde. „ Doch, ook afgetrokken van NAPOLEON's perſoonlijke „ hartstogtelijkheid, kon eene naauwe verbindtenis met Frank„ rijk voor Holland niet anders dan verderfelijk worden. El„ ke naauwe verbindtenis van eenen kleinen ſtaat met een „ overmagtig rijk, dat onmiddellijk aan denzelven grenst, „ moet den eerſten noodzakelijk afhankelijk maken; te meer, „ indien het ſtelſel van het groote rijk zoo regtſtreeks met „ het belang des zwakkeren ſtaats ſtrijdt, als dit bij Frank„ rijk en Holland het geval was. Holland beſtond door vrij„ heid en onafhankelijkheid, Frankrijk begeerde afhankelijk„ heid en ſlavernij; Holland bloeide door koophandel en vlijt, „ Frankrijk vervolgde dezelve op alle mogelijke wijze; Hol„ land was eene zeemogendheid, in de laatſte tijden meestal „ een neutrale ſtaat, Frankrijk eene landmogendheid, geſta„ dig in oorlog met alle ſtaten van het vaste land; Holland „ was rijk en bloeijend, Frankrijk, door de omwenteling „ verwoest en verarmd, zag de contributien der bondgenoo„ ten als eene wezenlijke bron van deszelfs ſtaatsinkomſten „ aan; Holland trok groote winst uit zijne kolonien, Frank„ rijk had de zijne niet kunnen beſchermen. Reeds uit deze „ weinige wezenlijke verſchillendheden, waarbij ook nog het „ onderſcheid van karakter, zeden, gebruiken en taal te re„ kenen is, blijkt duidelijk, dat eene verbindtenis met Frank„ rijk, den erfvijand der vereenigde Nederlanden, bovenal voor „ dezelve het verderfelijkst moest worden."

Tafereel der Oorlogen van NAPOLEON BUONAPARTE; *derzelver oorzaken en gevolgen. Vertaald uit het Fransch van den Heer* MICHAUD DE VILLETTE. *Met Aanteekeningen van den Vertaler. Iſte Stuk. In 's Gravenhage, bij.* J. Allart. *In gr. 8vo. XVI, 93 Bl. f* :-18-:

„ Door den oorlog heeft BUONAPARTE zich verheven, door den oorlog heeft hij geheerscht, en door den oorlog is hij gevallen. Alles, wat hij had en was, had hij aan dien geduchten geeſel te danken; alles heeft hij aangewend, alles op-

opgeofferd, om denzelven te doen voortduren. Met betrekking tot den oorlog, derhalve, moet men hem beschouwen, wil men de oorzaken en uitwerksels zijner magt regt leeren kennen. Zijne verdedigers trachten de tegen hem aangevoerde beschuldigingen alleen te wederleggen door van zijnen krijgsroem te spreken. Die roem moet dus op zijne regte waarde geschat, de gevolgen moeten er vooral van nagespoord, de invloed moet ontvouwd worden, welken de daden van dien buitengewonen man op het lot van natien en legers hadden."

Dus begint de inleiding van dit werk, welks beoordeeling, uit de *Gazette de France* in onze Staatscourant overgenomen, reeds bekend is. Wij willen ons juist niet vermeten, krijgskundige verslagen en aanmerkingen op den regten prijs te kunnen schatten. Doch gewisselijk zien wij hier vele daadzaken in een helderder licht gesteld, dan ons te voren over dezelven opging. Wij zien vele bewijzen van waarheid en onpartijdigheid. En wij vinden ons meer en meer bevestigd in, en meer en meer tot volkomene ronding gebragt van, die denkbeelden, welke vroegere Fransche werkjes ons uit de eigene beschouwing der zaken reeds hadden leeren ontleenen. Dit Iste Stuk loopt, van het begin zijner bekendwording op het Oorlogstooneel, met name bij Toulon, tot zijn vertrek naar Egypte; het bevat dus, behalve zijne opkomst, de eerste uitoefening van zijn gezag als Opperbevelhebber, den grondslag van zijnen volgenden roem en grootheid, den oorlog in Italië. Op dit tooneel, het gunstigste voor zijnen naam, ooit door hem betreden, leeren wij hem inderdaad kennen als een bekwaam veldheer, die zich in enkele gevallen meesterlijk bediende van de misslagen zijner vijanden, en, door eene veelal nieuwe manier van den oorlog te voeren, magtige legers en bekwame krijgshoofden versloeg. Doch dit *licht* in de groote schilderij wordt door zoo veel *bruin* verduisterd, dat geen liefhebber zelfs van veldslagen en krijgsgewoel, zoo hij slechts een menschelijk hart bezit, dezelve met genoegen beschouwen, of iet anders dan afschuw voor den werkmeester kan gevoelen. De beroemde togt over de brug van Lodi; welk een gruwel der verwoesting moet zij ons schijnen, wanneer het waar is, dat een weinig geduld, een weinig beleid, de wil slechts ware noodig geweest, om vele tienduizenden menschen het leven te sparen? Eene loutere bravade! een bloote toestel, om met ontzettende, bloedige trek-

len van het verrigtte, in een verslag, te kunnen spreken!
Even zoo leert men 's mans roofzucht hier kennen, en ziet den trap tot zijnen en der zijnen ontzaggelijken rijkdom door een zelfde bloedig en goddeloos licht bestralen. Zijne onregtvaardigheid, zijne valschheid, zijn trots; alles, alles ontplooit zich reeds hier op eene onmisbare wijze. Welk een werktuig in de hand van het goddelooze Directoire! — welk een regtgeaard uitbroedsel der Fransche omwenteling, met vrijheid in den mond en geweld in beide de handen! — welk een spoedig geslepte kweekeling van het wetteloosste despotismus, nu reeds zijne meesters ontwassen, hunne bevelen verachtende, en bijna op eigen hand oorlog en vrede voerende! De Schrijver maakt er zijn werk van, de taal, destijds door hem gebezigd, te vergelijken met latere stukken, uit 's Keizers kabinet en kanselarij uitgevaardigd. En waarlijk, dit geeft stof tot aanmerkingen, die allertreffendst zijn. Wat rol heeft dit monster niet gespeeld! Welke middelen heeft hij gebezigd om zoo hoog te stijgen! Wie verwezenlijkte ooit, als hij, het beeld des Satans, *den vader leugen, den moordenaar van den beginne?* Met eenige talenten, maar alle mogelijke ondeugden, door niets te ontzien, alles op het spel te zetten, door verrasfing, overbluffing, oversnorking, jaagt hij naar zijn wit; en het geluk dient hem, het geluk doet zijne list slagen, tot — hij deszelfs gunst zou vermoeid hebben. Ja, niet slechts Veldheeren verschalkte, Gouvernementen imponeerde, en Staten ontkleedde hij naar zijn welgevallen. De geheele wereld werd door hem bedrogen; het openbaar gevoelen bond hij aan zijne zegekar; Frankrijk, Italië, Holland, deed hij zijnen roem trompetten, terwijl zij zijnen voet op hunnen nek gevoelden! Hoe lang werd hij door ons als een waarlijk groot man, als het onnavolgbaarste genie beschouwd! Hoe stonden wij verbaasd, toen wij, hem in ons midden ziende, geenen APOLLO, geenen zigtbaren held, maar eenen ellendigen ketellapper, eenen grommenden beer in hem te zien en te hooren kregen! En echter, dit was nog niet genoeg, om onze vooringenomenheid te dooden? — Welaan, men bewondere hem steeds! bewondere de groote natie! bewondere hare omwenteling! Zij zijn, inderdaad, allen vreemde verschijnsels, die, door gunst der omstandigheden, eene ontzaggelijke rol hebben gespeeld. En waarom zou men wijzer willen zijn dan de volken, die den Duivel aanbidden?

 Doch

Doch wij danken elkeen, die ons den *Moloch* in zijne regte gedaante leert kennen. En is deze Italiaansche togt zijn meesterstuk, de grondslag zijner volgende glorie geweest; strekt zijne krijgsbekwaamheid aldaar zijne latere oorlogsfeiten tot ware beschaming, — dan kunnen wij hem zijne wezenlijke verdienste zeer wel gunnen; en hij is weinig meer dan een glimwórm geweest, die in de duisternis zijner verwarde tijden, en nergens elders, schitteren kon.

Huwelijks-betrekkingen en Huwelijks-leven, in Brieven. Door J. L. EWALD. *IIIde Deel* (*). *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *In gr. 8vo.* 198 *Bl. f* 2-8-:

Wij wenschen zeer hartelijk, dat dit werk, zoo vol afwisseling, zoo onderhoudend en vol van verstandigen raad, het huis- en handboek reeds geworden zij van onze brave vrouwen en moeders, en twijfelen daar ook naauwelijks aan ten aanzien der zoodanige, welke het uit de vorige deelen reeds bekend was. Maar het is niet alleen de vrouw en jongedochter, het is ook de jongeling, man en vader, die er lessen tot voorzigtige wijsheid en huisselijk geluk uit zal opzamelen; en geheel het werk heeft dien echt-godsdienstigen geest, waardoor te gelijk het hart verwarmd en verkwikt wordt. Dit deel geeft ons weder een aantal zeer belangrijke brieven van en aan ons uit de vroegere deelen reeds bekende waardige menschen, en moederlijke of vertrouwde vrienden-raad wordt in vele verschillende gevallen gegeven, opregt, maar bescheiden en met de innemendste hartelijkheid. Het is eene briefwisseling tusschen zeer beschaafde en grootendeels regt godsdienstige menschen.

Wij werden bij het vorig deel tot eene proeve van eenen anderen aard uitgelokt, maar willen nu voldoen aan onze eens gedane belofte, en kiezen daartoe den volgenden brief van WANDULF aan ÆÖNE, ten antwoord op den haren, waarvan de inhoud was: *Haar* EDELWALD *is naar Zwitserland. Zij verheugt zich over het genoegen, dat hij genieten zal. Zij klaagt*

(*) Bij vergissing werd de aankondiging des IVden Deels vóór die van het IIIde geplaatst.

klaagt over de vele bezigheden, die eene huisvrouw alleen om het eten *en* drinken *heeft. Afteekening van eenen dag in het gewone leven. Zij voelt intusschen derzelver noodzakelijkheid, en wil ze naauwkeurig waarnemen; alleenlijk daarover dikwijls mogen klagen.*

De waardige vriend schrijft hierop: „ Ik moest waarlijk lagchen, en dikwijls bijna overluid lagchen, om de beschrijving van uw huisselijk leven, over uwe eet- drink- tuin- melk- en vee-verzorgingen, alsof dat onafgebroken en alle dagen zoo voortging! Gij arme hebt zeker *bij nacht* de nieuwe Schriften van *Madame* DE GENLIS, van EHRENBERG en BRANDES moeten lezen, en uwen slaap bekorten, om uw oordeel daarover op te schrijven! Gij kunt u zeker naauwelijks des zondags op uw klavier oefenen; en uwe arme kinderen zullen zekerlijk bij de meiden moeten rondzwerven! Neen, ÆÖNE! zoo erg zal en kan het met uwe huisselijke bezigheden toch wel niet zijn, als gij het in uwe levendige manier voorstelt. Misschien was er daags voor het schrijven van uwen brief buitengewoon veel in huis te doen. Dit tastte uwe verbeeldingskracht aan. Tevens was in u de gedachte levendig geworden, die in vele gevormde vrouwenhoofden — bijna had ik gezegd: *spookt* — doch ik durf wel zeggen „ een familiebezoek geeft," — de gedachte, dat uwe bezigheden als huismoeder al te gering zijn, alleen nietsbeduidende kleinigheden betreffen, en dat niets groots, niets gewigtigs daardoor uitgewerkt wordt; gij gevoeldet u tot iets beters bekwaam, en dus ook bestemd. Vandaar dus de *Juvenaalsche* uitvaring tegen huisselijke bezigheden, zoo als ik, om de waarheid te zeggen, naauwelijks van eene ÆÖNE verwacht had. Is dit dan uwe *geheele bezigheid?* Is de leiding van uwe dienstboden, de opvrolijking van uwen EDELWALD, de vorming van uwe kinderen, eigene verdere volmaking om hen te kunnen vormen, — is dit alles ook iets zoo werktuigelijks, als de zorg voor uwe melkkamer en uwe tafel? Of gelooft gij, dat in het mannelijk beroep geene werktuigelijke bezigheden verrigt moeten worden? Zeker moet uw EDELWALD ook *Protocollen* schrijven, waarbij de geest niets te doen heeft, en het geding beslissen, wanneer twee vrouwen elkanderen uitgescholden hebben. Elk Geneesheer moet dikwijls *recepten* voorschrijven, die minder nut doen, dan de verordening van een *ragout*, waardoor het overschot van een

ſtuk gebraad opgebruikt wordt; en de Leeraars moeten aan menig ziekbed bij innerlijk-doode menſchen meer woorden in den wind ſpreken, dan gij, wanneer gij beveelt, dat van daag, en waar, erwten in den grond zullen gebragt worden. Hoe gewigtig intusſchen ook deze kleine, werktuigelijke bezigheden zijn, voelt gij zelve.. Of is het mogelijk eene kleinigheid, wanneer de dienstboden verwilderen, de kinderen zich aan wanorde gewennen, het inkomen niet toereikende is, wanneer ten laatſte de man verdrietig wordt — zijn vermaak buitenshuis zoekt? Geloof mij, lieve ÆÖNE, zulke dingen te verhinderen, mag heeten, iets groots en gewigtigs te doen. Het is het grootſte nut van den edelſten ſtand, van de Leeraren van den Godsdienst, dat zij zedelijke wanorde voorkomen; het ſtellig goede, door hen bevorderd, is weinig bekend, en zij zelve vernemen er zelden iets van. Doch hetgeen de hoofdzaak is; het komt er bij den mensch veel minder op aan, *wat* hij doet, dan *hoe* en *waarom* hij het doet; minder op de *daad zelve*, dan op de *gemoedsgeſteldheid*, waaruit dezelve ontſtond. Bij den fijnen kenner van iedere zedelijke verdienſte gelden de, aan de armen gegevene, goudſtukken der rijke Schriftgeleerden als penningen, en de penning eener arme weduwe meer dan een dubbel goudſtuk. Uw LUTHER, wiens *naïviteit* en krachtige uitdrukking gij zoo zeer bemint, zegt in deze zijne taal: „ men kan in Gods „ naam luijers wasſchen, en in 's Duivels naam het Avond„ maal uitdeelen." Gij verſtaat hem immers?

„ Wij zijn hier geplaatst, lieve ÆÖNE! — niet opdat het goede en groote bevorderd worde, hetwelk misſchien buiten ons niet bevorderd zou kunnen worden. Door Hem, den eerſten oorſprong van hetzelve, kon het immers zoo gemakkelijk, en door geheel andere middelen, bevorderd worden. Misſchien hebben de Satans op aarde, gelijk hun Stamvader en onzigtbare Overſte, meer goeds bevorderd, dan alle edele menſchen van alle tijden; ten minſte zouden dezen zonder genen hun werk niet tot ſtand hebben kunnen brengen, gelijk verſcheidene ziekten niet genezen kunnen worden zonder vergift. Wij moeten ſlechts gevormd, onze trouw aan onze pligten moet geoefend worden; wij moeten leeren onze krachten te gebruiken en in te houden, gebruiken zoo en waar Hij het wil, onze Opvoeder; wij moeten in betrekking tot Hem worden, wat een goed kind in betrekking tot zijnen va-

vader is, — het beste, wat een mensch hier worden kan. En gewis leidt eene bestemming, die wij in de wereld gering noemen, zekerder daar henen, dan eene andere, die groot heet. Niet alleen daarom, dewijl getrouwheid aan pligtsbetrachting in groote, in het oog vallende daden, die niet zoo dikwijls voorkomen, gemakkelijker is dan in kleine, die in menigte aan de orde van den dag zijn, daar de mensch zich bij de eerste uit zijnen aard inspant, door geestvervoering opgewonden wordt, doch integendeel bij de laatste verslaauwt, hetwelk zelfs aan onze lieve ÆÖNE bejegenen kon, zoo zij niet, meer door haren *tact*, dan door hare redenering geleid wierd; maar ook om andere redenen. Naauwelijks kan een man met inspanning van kracht iets beduidends verrigten, zonder dat daarvan gesproken, geschreven, dat openbaar daarover geoordeeld, dat het geprezen of gelaakt worde. Het maakt in allen geval opzien; hij verschijnt als een openbaar persoon. Bekomt hij algemeene goedkeuring — welk eene verzoeking tot ijdelheid, tot verwaandheid! — Wordt hij miskend en berispt — welk eene verzoeking tot bitterheid, tot moedeloosheid, tot hoogmoed, die zich boven het oordeel van anderen verheft, en zich zelf genoeg is! Hoe moeijelijk is het, zuiver te blijven onder deze verzoekingen? — De vrouw ziet en hoort dagelijks rondom zich, wat te doen, te regelen, te leiden, gereed te maken is. Zij leidt en regelt, met de haar eigene omzigtigheid en schranderheid, met ernst en toegevendheid, zoo als het beleid aan de hand geeft. Zij houdt hare kinderen bezig, vervaardigt een handwerk, en heeft tevens een oog op het huishouden. Zij offert rust en slaap, omgang en het hoogste zielsgenot, zelfs met haren echtgenoot, op, wanneer en zoo dikwijls zulks noodig is. En dit alles geschiedt in stilte, van geen oog gezien, van geen oor gehoord, van geen tong geprezen. Zelfs haar echtgenoot ziet weinig daarvan; hij weet slechts in het algemeen, dat hij eene brave vrouw tot echtgenoote heeft. Geen lof, maar liefde wordt haar daarvoor ten deel; en door liefde wordt niemand bedorven. Staat zij dus op het, gelijk ik overtuigd ben, eenigste ware standpunt, — niet in de grootheid noch in de schitterende gevolgen van een bedrijf, maar in de getrouwheid, waarmede het verrigt wordt, deszelfs waarde te zoeken: dan is het haar gemakkelijker, rein te blijven, dan eenen man, die het roer van Staat in handen heeft, of als Schrijver

algemeen vereerd wordt. Ik voeg voor u hierbij het afschrift eener Leerrede, die ik voor eenigen tijd, van onzen W. hoorde, en van hem verzocht. Dezelve zal u meer zeggen, dan ik u zeggen kan. Werk dan in uwen kring, gelijk NAOMI werkte, zonder dat gij daaronder iets van NAOMI's uiterlijk lot ondervindet. Het Reis-journaal van onzen EDELWALD deelt gij immers mede? Ik ken wel de oorden, die hij doorreist: doch zulke Reis-journalen kenmerken den mensch, die ze schrijft, even goed als de oorden, die hij zag. En zoo iets mag ik gaarne lezen, van EDELWALD."

Dit reis-journaal geeft iederen lezer inderdaad ook eene aangename afwisseling.

Leydens Hooge-school hersteld; Dichtstuk, door MATTHIJS SIEGENBEEK. *Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon. 1815. *In gr. 8vo. 16 Bl. f* :-5-8

Een klein voorberigtje meldt ons de afkomst van dit vers. Het werd bij de Plegtige Inwijding enz., onlangs gevierd, openlijk voorgedragen. Op verzoek, inzonderheid van Heeren Bezorgeren, onverwijld uitgegeven, verzoekt de Hoogleeraar, dat het met genegenheid ontvangen, en met toegevendheid beoordeeld worde. Het valt niet moeijelijk, deze dubbele bede te voldoen. Alles stemt daartoe vooraf. En, voor zoo verre wij niet weten, dat de Autheur aanspraak maakt op den naam van geboren Dichter, van waar dichterlijk genie, wordt deze stemming daarna door het vers zelve als overbodig gemaakt.

Hetzelve heeft eenen eenvoudigen, gepasten en geregelden gang. Het is noch overladen, noch armoedig aan denkbeelden. Het zingt den lof des Stichters en Herstellers, WILLEM I, Stadhouder, en WILLEM I, Koning dezer vrije gewesten; het zingt dien der Akademie, inzonderheid in hare kweekelingen, MAURITS en FREDERIK HENDRIK, de steunsels van den staat; DE GROOT, de eer des vaderlands, den roem der menschheid; BOERHAVE, SCHULTENS, anderen, die den naam der Leidsche Hoogeschool de wereld door beroemd maakten. Het ontbreekt dus aan geene vinding, en even zoo min aan rede, aan gezonde welgegrondheid van den toegezwaaiden lof — dankbaarheid, vreugde;

even

even zoo min aan rijm, dat is vereischte zoetvloeijendheid en kracht in het vers. Ook het laatste, meer toepasselijke deel, de toespraak aan Koning, aan ambtgenooten en leerlingen; de verheffing van den moed der Prinsen, door de Akademische jongelingschap zoo loffelijk gevolgd; de vermaning aan de laatste, om nu ook even zeer pal te staan in het letterperk, ook hier FREDERIK's voetstappen te drukken; dit alles komt schoon en gepast uit.

Wij wenschen een staaltje te geven, maar zijn eenigzins verlegen met de keus. Het stuk is doorgaans goed en belangrijk, zonder dat ons juist eenig deel — een niet te groot geheel vormende — als bijzonder voorkomt. Welaan!

Ik groet u, vol van vreugd, die 'k magtloos ben te smoren,
o Heerlijk morgenrood, dat ik in 't Oost zie gloren,
Van kunst- en wijsheidsroem. — Rijs, zegenbarend licht,
En sprei uw glansen uit voor ons verrukt gezigt!
Kaats Neêrlands luister af op 's aardrijks verste deelen,
En laat weêr volk bij volk zich in dien luister streelen!
Een Vorst, die kunsten mint, verlichting hoog waardeert,
En wijsheid als de zuil van zijnen zetel eert,
Herbouwt haar tempelen, verrijkt met zijne gaven,
En wekt haar priesters op, om d'ouden roem te staven.
Juich, o mijn Vaderland! juich, Leyden! dat uw wal
Van jubelzang weêrgalme en vrolijk feestgeschal!
Uw School, ten hoofdverblijf van Pallas uitgelezen,
Ziet haren Stichter weêr als uit zijn graf verrezen.
Haar lacht een toekomst aan, vol glans en heerlijkheid,
Die, door zijn' geest bezield, zijn Naneef haar bereidt.
Kom, Pallas priestrenschaar, dat we onzen danktoon mengen,
En 't offer van ons hart den besten Koning brengen,
Wiens vaderlijke gunst ons minzaam tegenlonkt,
En 't heiligst ijvervuur in onze borst ontvonkt.
Het was hem niet genoeg, de boeijen los te scheuren,
Waardoor de geest, bekneld, niet vrij zich op kon beuren;
Neen: hij ontsluit ons nog de schoonste gloriebaan,
En schenkt ons lust en kracht, die moedig in te slaan.

Neêrlands Redding, of de Zegepraal van Moed en Vaderlandsliefde. Tooneelspel. Door M. WESTERMAN. *Te Amsterdam, bij* J. G. Rohloff. 1815. *In kl. 8vo.* 30 *Bl. f* :-8-:

Ons Tooneel heeft inderdaad nog gebrek aan zoodanige kleine en goede stukjes, als, na het uitvoériger stuk, (hetwelk ons doorgaans op vreemden grond en in vreemde betrekkingen voert) het gevoel voor het vaderland weder opwekken, en ons terugbrengen tot eigene haardstede en zeden, en onze eigene geschiedenis. Het jammerde ons ook wel, dat, na een goed vaderlandsch stuk, véel van het eehte Nederlandsche gevoel wederom werd weggespeeld door het naspel, van dien aard dan dikwijls, dat het ten onzent geheel vreemd is; of wel, hetgeen nog erger is, werd weggedanst door een maar al te wulpsch Ballet. De Heer WESTERMAN, op vaderlandsche nastukjes bedacht, verdient waarlijk dank, en bijzonder ook voor hetgeen hij hier heeft geleverd; en het kon niet anders, of, door het welgekozen onderwerp, (de jongste gebeurtenisfen) en het welgekozen tijdstip voor de eerste uitvoering, moest zijn werk algemeene toejuiching vinden, en den lust naar meer krachtig opwekken. Het stukje zelve is inderdaad ook lief: het voert ons in het echte Nederlandsche huisgezin, dat geheel belangstelling voor de groote zaak van het vaderland is; en Nederlandsche moed, en vaderlandsliefde, en echt vaderlandsch medegevoel en hulp voor de lijdenden, roeren ons bij hetzelve aanhoudend; tevens verrolijkt het regt, en wenschen wij den gekwetsten dapperen jongeling met zijn geliefd meisje, bij hun aanstaand huwelijk, van harte geluk. De zangstukjes bevallen ons mede ongemeen. Mogten deze en soortgelijke, in beschaafdere kringen gretig opgenomen, desgelijks de plaats vervangen van de jammerlijke, hart en oor beleedigende, liedjes bij den gemeenen man!

'S Mans voorbeeld heeft reeds eenen zijner kunstgenooten uitgelokt, en wij kondigen nu tevens aan:

De

De Overwinning bij de Belle Alliance, of Nederland gered op den 18 Junij 1815. Geschiedkundig Vaderlandsch Tafereel, door H. KUP. *Te Rotterdam, bij* J. Hendriksen. *In kl. 8vo.* 32 *Bl. f* :-8-:

Hetwelk wij wel niet aan het vorige gelijk stellen, en dat ook doorgaans, door het zien van bloedstorting en sterven, minder vrolijk is; maar wij vertrouwen echter, dat het op het Tooneel wel zal voldoen, vooral indien de zangstukjes op goede muzijk gesteld zijn en wél worden uitgevoerd.

Zedekunde voor jeugdige Meisjes in Voorbeelden en Verhalen. Uit het Hoogduitsch van JAKOB GLATZ. *II Deeltjes. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1814—15. *Te zamen* 496 *Bl. f* 2-10-:

Wij kunnen niet anders dan ons genoegen te kennen geven over deze Zedekunde voor Meisjes. Men ziet uit dezelve oogenblikkelijk, dat de Schrijver met de kinderwereld, met de kinderlijke, vooral meisjes-gebreken, door en door bekend is; dat hem jeugdige menschen van allerlei soort, van allerlei karakter en bloedmenging zijn onder de oogen gekomen. En ook de wijze, waarop hij de bedoelde gebreken en derzelver gevolgen, als ook de tegengestelde deugden met hare vrucht, telkens in een of meer voorbeelden in het licht stelt, verdient hooge goedkeuring. De Heer GLATZ toont zich in alles een waardig kweekeling, een waardig medearbeider van den beroemden SALZMAN. Voor volwassene menschen, en zoodanige kinderen, welke reeds door roman-lektuur verwend en bedorven zijn, moge het lezen van deze boekjes minder aangenaam en als vermoeijend zijn, omdat telkens weer eene nieuwe, korte en eenvoudige, geschiedenis der aandacht eene nieuwe rigting geeft; de meeste meisjes van 8 tot 14 jaren zijn óf wel gediend met kleine stukjes, als houdende nog niet van lang aaneen lezen, óf zij verslinden al wat vertelling heet met gelijke graagte, zonder zich aan snipperingen — voor anderen zoo vele vischgraten of kersensteenen — in het minste te storen.

Het

Het is met oogmerk, dat wij het tweede deeltje hebben afgewacht, alvorens eenig verslag van dit loffelijk en nuttig werkje te geven. Immers, de aard van hetzelve laat niet toe, in allerlei bijzonderheden te komen, ten einde onze lofspraak te staven: gesteld zijnde namelijk, dat diepe en onzekere bespiegelingen hier minder te pas komen. Eene kleine aanhaling, bij den greep gekozen, moge straks over de natuur, de uitvoering, de vertaling nog iets nader doen oordeelen. Inderdaad, wij twijfelen niet, of het zal zichzelf allen onderen aanbevelen.

Intusschen is het stuk, in ons oog, niet zonder gebreken; van welke één zelfs zoodanig is, dat, werd het in alle of de meeste verhalen aangetroffen, wij onze aanprijzing weer zouden moeten intrekken. Het is, dat de Schrijver het huwelijk, een vroeg huwelijk, als eene voorname belooning en drangreden der deugd en oppasfendheid, den ongehuwden staat daarentegen en eenen laten echt als eene soort van straf en wrange vrucht der verkeerdheid voorstelt. *Al wat van zelve wast, behoeft men niet te zaaijen*, zegt onze wijze CATS. Het zeer jeugdige meisje moet zoo min mogelijk aan het huwelijk denken, en, zelfs wat ouder geworden, zoo min mogelijk naar het huwelijk wenschen. Foei der maagd, die openlijk bekent of toestemt, dat zij hunkert naar eenen man! foei dergene, die zich ongelukkig rekent, wanneer zij op haar zes-en-twintigste jaar nog, wanneer zij tot aan haar levenseinde, niet getrouwd raakte! Het behoort, onzes achtens, tot het regt gebruik van dit boekje, dat de ouders of meesters dezen verkeerden indruk tegengaan. Het behoort, voor ons, tot de bewijzen, dat weelde en zedebederf in Duitschland de ware kieschheid en kuischheid ondermijnd hebben, en dat het jammer is, dat onze mode-lektuur zoo algemeen komt uit een land, dat, in menig opzigt, veel meer dan wij, door Franschen pestdamp is aangestoken en bedorven.

De Vertaler had dit wel mogen verhelpen. Deze heeft, voor het overige, zijne taak wél, maar niet boven alle opspraak, verrigt. Men ziet hem aan, dat hij een provinciaal, een Groninger is; en dit moet niet wezen. De boeken-taal is maar ééne; en vordert de aard van eenig volksgeschrift, dat men somtijds beneden die taal afdale, dan moet wederom dezelfde regel plaats grijpen; dat men, namelijk, zich schikke naar het aanzienlijkste gedeelte des lands, naar Holland. Dit

zal,

zal; inderdaad, bezwaarlijk eenigen lezer hinderen; en het tegendeel nogen tienden. *Driestheid*, in den zin van vrijpostigheid enz., is in Holland minder gangbaar. Men kent bij goede Schrijvers nog slechts *drieste domheid* en dergelijke. *Aan de weet komen*, voor *te weten komen*, luidt hier mede zoo vreemd als zonderling. Ja, tot in de namen toe laat zich hetzelfde proeven. Immers, voor *Geertje*, *Guurtje*, *Gerritje* en *Trutje*, kent men elders slechts het laatste en *Dientje*, althans in den fatsoenlijken stand.

Wij zien ons genoodzaakt, niet bij den greep, maar met keuze, over te nemen. Enkele bevallen ons toch minder, b. v. dat *beleefde* Betje: heel beleefde kinderen behagen ons dikwijls niet. Andere zijn wat onwaarschijnlijk. Doch de meeste — zijn ons, ter overneming, te lang. Wij willen slechts een onderdeel van zoodanig eene les over *Aanwensels* (kwade gewoonten) nemen, als dezelven bezit.

„ Charlotte zag er zoo bleek uit als de dood. De geneesheer werd om raad gevraagd, en verordende haar menigerlei artsenijen. Doch zij baatten niets. Men kon de oorzaak van hare ziekelijkheid volstrekt niet bevroeden.

„ Eens bemerkte Charlotte's vader, dat, in den gang van het huis, de kalk gestadig van den muur gekrabt(d) werd. Hij poogde den dader daarvan te ontdekken; maar hoe zeer stond hij verbaasd, toen hij op zekeren morgen zijne dochter Charlotte met een mes de(n) kalk van den muur zag afkrabben en de(n)zelve(n) opeten. (!) De vader naderde haar nu, en thans ontkende Charlotte niet, dat zij het geweest was, die de(n) kalk tot hiertoe altijd van den muur geschaafd en opgegeten had.

„ Dit was haren vader iets onbegrijpelijks. Charlotte beleed, dat zij voor omtrent twee jaar het eerst kalk geproefd had; dezelve had haar, volgens haar zeggen, goed gesmaakt, en weldra was haar het kalk-eten zoo zeer tot gewoonte geworden, dat zij het niet meer had kunnen nalaten.

„ Thans wist haar vader de reden, waarom Charlotte altijd zoo sukkelde en er zoo bleek uitzag. Hij liet den dokter roepen, en ontdekte hem alles. De arts schuddede het hoofd. „ Indien gij voortvaart kalk te eten, dan moet gij voorzeker sterven, meisjelief!" zeide hij; „ dat is een der schadelijkste aanwensels."

„ De arts schreef nieuwe geneesmiddelen voor, en Charlotte's

te's vader verbood haar op het gestrengste, ooit weer k
te eten. Zij beloofde hem te zullen gehoorzamen. Maar
zoo sterk is de kracht der gewoonte — zij hield haar wo
niet. Nog menigmaal schaafde zij heimelijk kalk van d
muur, en at die(n) op. Zij sukkelde dus nog twee j
voort, kreeg daarop de tering, en stierf aan dezelve in d
bloei harer jaren.

„ Hoedt u derhalve, lieve meisjes! met de uiterste op
tendheid, voor allerlei slechte aanwensels. Verzoekt er uw
ouders en leermeesters om, dat zij er u op opmerkzaam ma
ken en waarschuwen, als gij gevaar loopen mogt u iets aa
te wennen, dat wanvoegelijk is of nadeelig worden kan. En,
wanneer zij u deswege iets zeggen, zoo luistert gewillig na
hunne vermaningen, en dankt hen daarvoor; want zij meenen
het goed met u."

De dankbare Willem, of het Huisgezin van den Heer Lan bach. Door PETRONELLA MOENS. *Met Platen. Te Amsterdam, bij* J. ten Brink, Gz. 1815. *In kl. 8vo.* 1
Bl. f 1-5-:

Wij bedrogen ons dan niet, toen wij uit het slot van de
kleinen Willem opmaakten, dat er een vervolg op dat eerste
boekdeeltje moest komen. De *dankbare Willem* vat, als twee
de stukje, den draad weer op, waar de *kleine* Willem het
liet. Hetgeen men de *intrigue* in eenen roman, als in een
tooneelstuk, gewoon is te noemen, is meestal in de laatste
bladzijden van de beide deeltjes bevat. Het overige is, met
eenige ingemengde voorvallen, een afwisselend onderwijs in
gesprekken; een onderwijs, dat over allerlei belangrijke za
ken — als zede-, mensch-, wereld-, Godsdienst-, natuur-ken
nis — loopt, en vele kunde in al het nieuwste en beste
over deze onderscheidene vakken, benevens eenen redelijken
denktrant en beminnelijk hart, aan den dag legt. Het geheel
is dus nuttige leer, door geschiedenis veraangenaamd en tevens
opgehelderd; en niemand zou zich verwonderen, wan
neer wij het geheel onbepaald verhieven, als een der beste
boekjes, die ons immer in handen kwamen. Deze volkomen
lof, echter, zou ons niet van harte gaan. Het boekje be-
vat

valt ons om al het gezegde en geprezene; maar, of het den kinderen bevallen zal, is voor ons nog niet uitgemaakt, en moest zulks toch voor alle andere dingen zijn. Het oogmerk der geheele geschiedkundige inkleeding is, immers, het boekje den kinderen aangenaam te maken, hun hetzelve met graagte te doen lezen. Het komt ons voor al te zeer leerboek te zijn, al te vele, ten deele vrij hooge, buiten den kinderlijken gezigtkring liggende, zaken te bevatten, om hun, die, op den titel af, een leerzaam romannetje meenen in handen te nemen, niet ligt weer uit de handen te vallen. Volgens den waren inhoud, althans, is het voor aankomende jongelingen en meisjes alleen geschikt, en, naar den vorm en de inkleeding, zouden wij meenen, toch niet. Wij twijfelen, of een historisch kleed met een zoo lijvig, wetenschappelijk ligchaam niet min of meer tot de mislukte proeven behoort, om de jeugd alles spelende te leeren. — Hoe dit echter zij, het werkje behoudt zijne uitnemende waarde om den inhoud, waaraan allerlei leeftijd onder ongeleerden eene nuttige en vermakelijke lek'uur kan vinden; en waaruit men tevens vele stof kan ontleenen, om de kleinen aangenaam bezig te houden. Wij blijven het dus altijd dankbaar ontvangen en opregtelijk aanprijzen. Ja, ouders, stoort u aan de bonte prentjes niet! het behelst veel, dat gij misschien niet weet, en toch wel weten mogt.

Almanak der Akademie van Groningen. 1816. *Door* TH. VAN SWINDEREN. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* :-11-:

Almanak der Vaderlandsche Geschiedenissen. 1816. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *f* :-15-:

Almanak aan Dames. 1816. *Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. *f* 1-5-:

Een drietal Almanakken, *der* Akademie van Groningen, *der* Vaderlandsche Geschiedenissen, en *aan* Dames. Wij verwachten nu nog een *tot*...., en misschien wel *met* ook, om alzoo alle de particulae, althans de geheele Latijnsche declinatie, door te loopen.

No. 1 is bekend. Hij gaat op de gewone wijze voort, en

is

is thans inzonderheid belangrijk door de onlangs bepaalde *verordeningen op het hooger onderwijs*, die hier in haar geheel zijn afgedrukt. Spoedig zal ook de opgaaf der aangestelde Hoogleeraren, als bijvoegsel, volgen. Daarenboven vindt men hier een kort levensberigt van wijlen den regtsgeleerden Hoogleeraar SCHROEDER; zullende dat van zijn' broeder, den beroemden Oostersch-letterkundigen, in het stuk des eerstvolgenden jaars te vinden zijn.

No. 2 is wat nieuws. Het is, buiten den kalender en de order op de trekschepen enz., geheel aan vaderlandsche geschiedenis gewijd, uitgezonderd, bij dit eerste stukje, eene algemeene inleiding of *Aan den lezer*. Het bevat onze geschiedenis, van de vroegste tijden af aan, tot op de Graven. Het is zeer wél, en, naar men te kennen geeft, door geene onberoemde hand in het vak, geschreven. Hoe zeer kort, is het geen drooge kronijk. Wij kunnen het ruimschoots aanprijzen.

No. 3 bevat, bij onderscheiding, eenige tafereeltjes, dat is te zeggen, telkens een fraai plaatje, met eene prozaïsche en poëtische verklaring of uitweiding. De inhoud is zedelijk en onderhoudend, beiderlei stijl wel en lief, en heeft ons alleen de ordonnantie en het kostuum der prentjes niet altijd behaagd. Waar inzonderheid verscheidene beelden bijeen zijn, komt ons het geheel niet altijd harmonieus, natuurlijk en Nederlandsch genoeg voor. Bij „*Het loon der moederlijke zorge*" vroegen wij, onder andere, onszelven: beteekent het *invenit* hier ook *gevonden*, in plaats van *uitgevonden?* Immers, bij ons is het weinig gebruikelijk, de Dames achter op het paard te zetten! — Voorts vindt men hier nog losse dichtstukjes en liedjes op onderscheidene onderwerpen, allen den tegenwoordigen staat onzer dichtkunde enz., voor zoo ver de plaats vordert, volkomen waardig. Mogen de Dames zich met dit onschuldig en lief Almanakje wel vermaken; en mogten wij hetzelve, bij eene volgende gelegenheid, ook van die kleine gebreken gezuiverd zien, welke wij even aanstipten! Het schijnt ons zulks inderdaad te verdienen.

BOEKBESCHOUWING.

Theorie der Geestenkunde, in eene op de Natuur, de Rede en den Bijbel gegronde, beantwoording der vraag: wat men van Voorgevoel, Gezigten en Geestverschijningen gelooven en niet gelooven moet. Door Dr. JOH. HEINR. JUNG, *genaamd* STILLING, *geheime Hofraad bij den Groothertog van Baden. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1814. *In gr. 8vo. LVI en 366 Bl. f* 3-5-:

Het is een treurig verschijnsel in de zedelijke wereld, dat het menschdom, na met onbegrijpelijke moeite zekere hoogte van beschaving en verlichting bereikt te hebben, te meermalen door zekere noodlottigheid weder vandaar afdaalt, even als ware het, gelijk SISYPHUS, gedoemd om alleen een' steen op te werpen, ten einde die zou kunnen nedervallen. Of nestelt het bijgeloof, de domheid en onwetendheid thans niet in die aloude zetels van geleerdheid, kunst en beschaving, *Athene*, *Alexandrië*, *Cordova*, *Bagdad?* *Onze* beschaving, *onze* verlichting scheen door de uitvinding der boekdrukkunst hiervoor beveiligd: en in het begin der negentiende Eeuw braadt men in *Frankrijk* gewaande toovenaars bij een langzaam vuur, en vermoordt de *Protestanten*; gelooft in *Engeland* aan de zwangerschap eener zestigjarige bedriegster, die zich voor Moeder des Heeren uitgeeft, en schrijft in *Duitschland*—*Theorien der Geestenkunde!*

Is het dan waar, dat de arbeid dier groote mannen, welke zich beijverden, het licht der waarheid en der kennis te ontsteken, de heksenvuren te blusschen, kinderen en volwassenen, in vertrouwen op God, den gerusten slaap van het middernachtsuur te hergeven; van hen, die Gods wegen met den mensch zochten te regt-

vaardigen, en onze vrijheid met Gods alwetendheid in eene schoone *Harmonie* te brengen, — is het dan waar, dat deze arbeid *een vreesselijke basiliscus, dat het de nietgodsdienst van den mensch der zonde is, dien hij een godsdienstig momaangezigt aandoet? (Th. der Geest.* bl. 21, 23.) Is het waar, dat de hart- en ziel-verheffende ontdekkingen dier onsterfelijke mannen, welke het Rijk onzes Gods door de ontdekking van wereldstelsels op wereldstelsels zoo prachtig voor ons oog ontrolden, — is het waar, dat zij *voor de Christelijke geloofsleer nadeelig zijn,* en *de Paus en zijn Consistorie,* de vervolgers van GALILEI, *zich daarin niet vergist hadden;* (bl. 16.) terwijl het NB. *Bijbelsche denkbeeld, dat deze nietige aarde in het midden staat, en het gewigtigste deel der schepping uitmaakt, waar en gerustestellend is?* (bl. 31.) Is het dan waar, dat wij, in plaats dier tallooze schepselen Gods, die onze verrukte godsdienstige verbeelding zich daar boven in die *vele woningen des Vaders* voorstelt, thans op een ander, meer bekrompen heelal moeten neêrzien, slechts tot deze aarde bepaald, en ook bevolkt.... maar met spoken en Duivelen!

Zoo men voor dertig jaren deze vragen gedaan had, zou derzelver opnoeming reeds in elk gezond herssengestel hare wederlegging met zich gebragt hebben; maar thans, helaas! is het zoo ver gekomen, dat men zich ernstig met dergelijke opgewarmde monnikenfabelen *moet* bezig houden, om de schromelijke, veruitziende gevolgen, die dezelve, vooral onder de gemeene klasse, hebben (*), blijkens dadelijk voorgevallene treuri-

(*) Het zal te bezien staan, of de verstandige, kalme aard van ons Volk zich door deze nieuwe *Spooktheorie* zal laten wegslepen. De Hemel beware ons voor gevolgen, zoo als in *Duitschland* en *Zwitserland*, waar men, volgens het *Bazelsche* Ministerie, te voren *geen duizendste gedeelte zooveel van geestverschijningen sprak, als sedert.* En waartoe in allen gevalle dit boek vertaald? Zoo het eene boekverkoopers spe-

rige tooneelen, vooral in *Zwitserland*, alwaar zij het gevaarlijkste bijgeloof zoo krachtig hebben in de hand gewerkt; dat, op raad van het zeer regtzinnige, maar tevens verstandige en verlichte Ministerie van *Bazel*, door den kleinen Raad van dat Kanton het voor ons liggende boek verboden is, zoo als ook in de *Wurtembergsche Staten*. — En wie is dan de Schrijver van dit wonderboek? een gewezen monnik? of iemand der andere kunne, aan welke men, uit hoofde van haar aandoenlijk zenuwgestel, eenige buitensprongen der verbeelding ligter zou kunnen vergeven? Neen — het is de zeer bekende JOHANN HEINRICH JUNG, ook bij ons als HENDRIK STILLING zoo bekend door de lieve, aanvallige geschiedenis zijner *jeugd, jongelingsjaren en vreemdelingschap*, op welke onze BELLAMY nog een lofdicht vervaardigde! het is de Schrijver van *Theobald*, waarin die zelfde man ons vreesselijke verborgenheden der dweeperij heeft ontdekt, en thans! .... maar denkelijk werd juist die kiem van bijgeloof ontwikkeld in de kindschheid, in de opvoeding diens Schrijvers, in het *romaneske* bergland van *Nassau-Siegen*, waar de verbeelding op de dreigende hoogten uit de ridderkasteelen de geesten der oude bezitters meende te zien, (waarvan STILLING in zijne *jeugd* verscheidene proeven mededeelt) in een huisgezin, 't welk daaraan vastelijk geloofde, en naderhand in eene aanhoudende verkeering met vrome, maar veelal min doorzigtige lieden, wier hoog opgewondene verbeelding dingen *meende* gezien te hebben, die zij nu op hunne eer

(*)

speculatie ware, zouden Vertaler en Uitgever zich de schromelijke gevolgen te wijten hebben, die het bij den gemeenen man *kan* hebben. Maar de Vertaler (dien wij niet kennen) schijnt ter goeder trouwe te handelen, daar hij zelfs denkt, dat de edele Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* haar Betoog over Waarzeggerijen, Tooverijen en Spokerijen, anders zou hebben ingerigt, indien zij JUNG's werk gekend had!!! o *Sancta simplicitas!*

eer en waarheidsliefde verzekerden; en die de eerlijke en waarheidlievende STILLING, zonder onderzoek naar den *fubjectiven* grond dier verhalen, als heilige waarheden aannam. Tot zoo verre kan niemand hem zijn geloof betwisten: en wij hebben veel te groot een' afkeer van die fchijnbare verdraagzaamheid, welke den andersdenkenden wel niet verbrandt, omdat zij niet mag; maar hem nogtans door fpot en fchimp tot in het binnenfte der ziele grieft, om, wanneer JUNG-STILLING bij eenige gelegenheid — mits zonder *pretenfie* — ronduit verklaard had, dat hij aan fpoken of geestverfchijningen, ja zelfs aan tooverij, geloofde, hem zulks in het minst ten kwade te duiden. Maar dat hij, ... den toon van een' Profeet, reeds op zijnen titel voor... hrijft, wat men van die bovenzinnelijke voorwerpen ... niet gelooven moet, — dat hij vinnig en fcherp teg... zijne partijen uitvaart, — dat hij onder andere de wijsbegeerte van den grooten LEIBNITZ, dien niet minder waren Christen dan uitmuntenden Wijsgeer, ...ens ftelfel in allen gevalle Godverheerlijkender en ...nder ongerijmd is, dan dat van den Heer JUNG, telkens, onder den vreemden naam van het *werktuigelijk-wijsgeerige ftelfel*, als godslasterlijk en verderfelijk uitkrijt (*), — ja dat hij bijna te kennen geeft, dat elk, die aan geene fpoken gelooft, ook de onfterfelijkheid der ziel ontkent: dit heeft ons geftuit, en moet elken onzijdigen ftuiten.

Maar, welke zijn dan nu eigenlijk die groote ontdekkingen in het Rijk der Geesten, die tot bevestiging zijner *Theorie* moeten dienen? En waarop rust die *Theorie* zelve? Op niets, dan op eene kwalijk begrepene uitlegging van KANT wegens de denkbeelden van *ruimte* en *tijd*, die flechts vormen van ons denkvermogen zijn, en dus in de natuur en bij het Opperwezen geene plaats

(*) *De verlichting*, zegt hij bl. 20, 21, 22, *fnelt het eeuwig verderf te gemoet*, NB. als een zeer natuurlijk gevolg van het ftelfel der beste wereld.

plaats hebben: (maar men spreekt hier niet van het Opperwezen; en zoo de *menschelijke* Rede zich buiten *tijd* en *ruimte* niets kan denken, zoo is zij ook voor geene begrippen van eenen anderen aard in *dezen* staat vatbaar, ja zelfs, wanneer zij haar wezen behoudt, in geenen *volgenden;* 't welk de Schrijver zelf wel gevoeld heeft, bl. 258.) voorts op schelden, razen, en letterlijk in den *afgrond* verwenschen van zijnen aartsvijand, het *werktuigelijk-wijsgeerige stelsel*, 't welk, volgens hem, de menschelijke vrijheid ondermijnt, omdat het die met Gods voorwetenschap zoekt te doen overeenstemmen: zekerlijk eene poging, die ons in dit leven nimmer gelukken zal. Maar weet dan JUNG iets beters? is zijne oplossing, waardoor God ons elk oogenblik door Engelen ten goede laat aanzetten, en ons bij hardnekkigheid aan booze geesten overlaat, niet ook, zoo men wilde verketteren wilde, eene inbreuk op de menschelijke vrijheid? Uit deze stelling van JUNG, wegens den grooten en noodzakelijken invloed van Engelen en Duivelen, volgt dan ook zeer natuurlijk zijn gevoelen, (bl. 24.) dat BALTHAZAR BEKKER en THOMASIUS, met het bijgeloof tevens, (wel zonder het te willen, maar toch) *het zalige, gerustfellende geloof eens Christens van den troon geworpen hebben.* o Die zalige, geruste, geloovige tijden, toen men toovenaars en heksen verbrandde, en zich van alle kanten kruiste en zegende voor spoken! Maar, in ernst gesproken, hoe treurig is het, dat dergelijke Schrijvers zulk een schoon spel aan het ongeloof geven, door met alle geweld *Christendom* en *duisternis* te willen zamenkoppelen, ja voor onafscheidelijk te verklaren!

De *ontdekkingen*, welke de nieuwe *Theorie* moeten ondersteunen, zijn niets meer noch minder, dan spookhistorien van den gewonen stempel, doch voorafgegaan (in het tweede Hoofdstuk) van eenige uitweidingen over het *dierlijk Magnetismus* en over het *voorgevoel* (Hoogd. *Ahnung.*) Dat het *dierlijk Magnetismus* geheel nieuwe inzigten in de menschelijke natuur opent; dat het voor-

al beslissende bewijzen geeft voor de onstoffelijkheid der ziele, — dit erkennen wij zeer gaarne, en met verheugde dankbaarheid aan den Oneindigen, die, in een tijdstip van heerschend ongeloof, (dit willen wij den Heer JUNG zeer gaarne toegeven) een zigtbaar bewijs voor de hoogere voortreffelijkheid der natuur van onzen geest heeft doen ontdekken. Vooral is ons te dezen opzigte de welgestaafde kracht van het volstrekt onmisbare *geloof* in den Magnetiseur, tot den gelukkigen uitslag der bewerking, steeds als hoogst opmerkelijk voorgekomen. Maar moet deze heerlijke ontdekking ons nu weder tot de veertiende Eeuw terugleiden? De *theorie* van STILLING nopens het *dierlijk Magnetismus*, en de daaruit voortvloeijende gevolgen voor de kennis der menschelijke ziel, rusten (bl. 57) op de onderstelling, *dat laatstgemelde door de hersens en zenuwen meer of min onthanden, bij gevolg meer of min vrijwerkend wordt.* Doch de kundigste Artsen plaatsen immers de zenuwknoopen omtrent de hartkolk, en de polen van den *magnetischen* dampkring in dezelfde rigting; zoodat, hoezeer de ziel met de *hersenen* eene minder opmiddellijke gemeenschap oefene, zij nogtans geheel niet ontbonden wordt van de *zenuwen*; met welke misschien het onzigtbare omkleedsel, 't welk de voortreffelijke CHARLES BONNET op goede gronden onderstelde, dat der afgescheidene ziele tot aan de ontwikkeling in de opstanding bijblijft, door de zenuwstof in het onmiddellijk verband staat. En zelfs de Heer JUNG vindt de levenskracht (die hij met den *Archeus* der oudere Natuurkenners gelijkstelt) in de *zenuwen*. Vanwaar heeft hij nu, dat hij, die in den *magnetischen slaap* is, de *menschenziel* als eenen *hemelsblaauwen lichtglans* ontwaart? Hij verwart hier blijkbaar den zenuwdampkring met het *etherische lichtwezen*, volgens hem het ligchamelijke levensbeginsel, en het omkleedsel der ziel.

Dan, al ware dit zoo, en alle deze *premissen* eens toegegeven: kan deze aldus van het aardsche eenmaal onthondene *menschenziel* nog op het aardsche, op de

zinnenwereld, *werken?* De Schrijver beweert zulks. Men gevoelt, dat ons bestek geene eigenlijke wederlegging gedoogt van een stelsel, dat de poorten der twee werelden, door de Alwijsheid zoo wèl gesloten, zou omverre rukken, en op aarde de grootste verwarring stichten, daar, volgens den Heer JUNG, ook (en wel vooral) zwakke, ziekelijke personen met geesten in *rapport* komen, (bl. 62) daar dezen ook aan onkundigen verschijnen, en dezelve tot allerlei slechtheid verleiden, (bl. 64, 65) of allerlei schrik en angst verwekken, (*ald.*). Wie zulk eene wederlegging begeert, die leze de afzonderlijk uitgegevene, en ook bij ons vertaalde, Paaschleerredenen van den grooten REINHARD, (die wij meenen, dat juist op dit geschrift het oog hebben:) zij zullen hem genoegzaam overtuigen, dat dit omdolen van somtijds goede, doch meerendeels bedorvene wezens op aarde, tot kwelling der levenden, met de *analogie* der Godsregering volmaaktelijk strijdig zij. En den godvruchtigen, regtzinnigen REINHARD kan STILLING toch niet voor *Neoloog* uitschelden? Staaltjes van zijne onbegrijpelijke ligtgeloovigheid geeft hier reeds het verhaal van dien *Amerikaan*, wiens ziel zich *bij levenden lijve*, terwijl iemand, die hem raadpleegde, hem te *Philadelphia* zag slapen, maar heen en weêr te *Londen* aan een' Scheepskapitein vertoont, (bl. 70—78.) De Schrijver merkt hierbij aan, dat de ziel zich op tweederlei wijze kan zigtbaar maken: vooreerst, *door stoffen uit den dampkring tot zich te trekken, en zich daaruit een ligchaam te vormen, 't welk naar het hare gelijkt*; ten andere, door zich met hem, wien zij verschijnen wil, in een (magnetisch) *rapport* te stellen. Wij zullen hierop niets aanmerken, dan dat wij eerlang ook het betoog van luchtgeesten te gemoet zien, die (zoo als ARIEL in SHAKESPEARE's *Zomernachtsdroom*) de menschen ezelskoppen opzetten.

In het derde Hoofdstuk begint nu de Schrijver zijne leer in bijzonderheden te ontwikkelen, en spreekt vooreerst van *voorgevoelens*. Dit gedeelte (wanneer men na-

melijk veel voor 's mans bijgeloovigheid daarbenevens, is misschien het bruikbaarste des werks. Alle voorgevoel te willen loochenen, zou zeer gewaagd zijn, en aandruisschen tegen volkomen bewezene daadzaken, waarvan er *Rec.* eenige bekend zijn, hem door lieden boven alle verdenking van bijgeloof verhaald, die eene kracht in onze natuur openbaren, welke men nog niet op het spoor is, en die, (zoo als GÖRRES ergens aanmerkt) gelijk de dieren een *physiek* voorgevoel van aardbevingen en andere natuurverschijnselen hebben, dus, in plaats van, als bij dezen, naar *beneden*, volgens onzen hoogeren aanleg, naar het levende en geestelijke *omhoog* streeft. Of hier iets goddelijks onder loope; of de eeuwige Geest ons onmiddellijk, of door zijne boden, iets wil te kennen geven, 't geen, zoo als YOUNG zegt, *de tralien onzer zintuigen* ons niet vertoonen kunnen, — dit willen wij niet beslissen. Het voorbeeld van SOCRATES, die gewis noch dweeper, noch bijgeloovig was, en die toch het bestaan van zijn' waarschuwenden *Genius* tot op het laatst van zijn leven beweerde, moest ons reeds voorzigtig maken in 't ontkennen. (Het is vreemd, dat de Heer JUNG dit sprekende bewijs voor zijne stelling niet heeft aangehaald; misschien, omdat SOCRATES een *Heiden* was.) Voorts brengt hij een aantal zeer lezenswaardige, en gedeeltelijk onbetwistbare, voorvallen te berde, onder andere de merkwaardige, ook van elders bekende, voorspelling van CAZOTTE, die men op geene andere wijze, dan door het bestaan van zeker voorgevoel, kan verklaren. Men leze vooral (wanneer men het boek toch heeft, want het daarvoor te koopen, raden wij niemand) bl. 93—103. Maar welk een misselijk gebruik laat nu de Schrijver van deze gave des vooruitziens maken, wanneer hij gelooft, dat zij ook over — loterijbriefjes loopt! (bl. 108—119.) En tot welk eene gevolgtrekking geeft zij hem nu aanleiding? *Dat de goede en kwade Engelen en Geesten eenen sterken invloed op de Regering der Wereld hebben*, (bl. 128, 129.) De goede man,

gaan, die zoo doodelijk bang is voor den reuk der ketterije, loopt dus, uit angst voor het *Fatalismus*, het *Manicheismus* in de kaken. Hij zie toch in zijne ketterlijst na, welk eene ijsselijke sekte dat was! — Eén enkel sprookje van eene gemeene werkvrouw te *S**** moet hem bewijzen, dat sommige menschen *eene magische kracht van wil hebben, waardoor zij hunne vrienden noodzaken bij zich te komen.* Zoo dit geene klinkklare tooverij is, dan weten wij 't niet. Dan, wij zouden te breed worden. Zie hier eenige opschriften, waaruit men de nieuwe openbaringen van den Hofraad JUNG, gezegd STILLING, zal kunnen beoordeelen. *Ex ungue leonem.* § 153. *Het zien van lijken, ook een gevolg van het ontwikkelde voorgevoel-vermogen.* § 163. *Van hekserij en tooverij, derzelver mogelijkheid.* § 168. *Hoe men met zulke verdachte personen christelijk en verstandig handelen moet.* § 171. *Verschijningen boven de graven, vermoedelijke opstandingskiemen.* § 174. *Ongemeen belangrijke slotsommen uit mijne theorie van het ontwikkelde voorgevoel-vermogen. Getrouwe vermaning tot voorzigtigheid in de nabijzijnde toekomst.*

En nu komen wij dan tot het laatste Hoofdstuk des werks, de *gezigten* en *geestverschijningen.* Hier bereikt het bespottelijke den hoogsten trap; en de Heer JUNG, die zeer wel gevoelt, dat hij zich in de oogen der verstandigen belagchelijk maken moet en zal, door de opwarming der oude, afgesletene spookhistorien, die vóór de verschijning van zijn boek nog tot de boerenherbergen, hofjes, of sommige kinderkamers verwezen waren, zoekt zich op sommige plaatsen van zijn werk als een *martelaar der waarheid* te doen beschouwen, die voor een leerstuk, 't welk hij als zeer voordeelig voor het *oude Apostolische Christendom* beschouwt, spot en verachting trotseert. Hij maakt onderscheid tusschen *gezigten*, (of *visioenen*) die geen bestaan hebben, dan in de verbeelding; en *geestverschijningen*, die wezenlijk plaats hebben. Van laatstgemelde komt ons dan reeds terstond het geval voor van een' vrij lastigen geest, die, in het

 mid-

midden der afgeloopene Eeuw, *als een klein man, in een blaauwen rok en een bruin kamizool, met eene zweep om het lijf*, nog al ordelijk, eerst in den droom, kwam aankloppen; maar, toen dit niet hielp, een schrikkelijk geweld maakte, en eindelijk, als een sprekend bewijs der waarheid, met zijne vurige vingers *eenen bijbel van de plank aftrok, uit den koker nam en opsloeg, waarop het leêr ingekrompen en verbrand was, en twee bladen geheel doorgebrand waren; ook naderhand een zakdoek met de vijf vingers geheel doorbrandde; daarbij is het aan de gebrande plaatsen te zien, dat de vingers niet van vleesch, maar als een geraamte gerond zijn*, (bl. 228, 234.) En deze geschiedenis, zegt JUNG, (bl. 239) *is buiten allen twijfel waar, en tevens zeer leerzaam!* 'En hij plaatst als zinsprenk op zijn boek de veelbereekenende woorden des Zaligmakers: *Een geest heeft geen vleesch en beenen, gelijk gij ziet dat ik heb!* Den geest, die tusschenbeiden duchtig *gecatechiseerd* werd, zoekt men weg te krijgen met zingen, en bezigt daartoe het lied:

Ihr Höllengeister, packet euch!
Ihr hebt hier nichts zu schaffen.

Van zulke ellendige geestdrijvers, als getuigen in de gewigtigste, ongeloofbaarste zaak gebezigd, kan men, met eenige verandering, hetzelfde zeggen:

Ihr dummen Teufel, packet euch!
Ihr hebt hier nichts zu schaffen.

Na *dit* bewijs van ligtgeloovigheid zullen wij over de verdere voorbeelden van dien aard niet breed behoeven uit te weiden; niet *over de scheppende kracht der afgescheidene menschenzielen, zoodat zij hare voortbrengselen zichzelve en anderen zigtbaar kunnen maken*, (bl. 243;) niet over de voor de tabakskoopers allezins gewigtige ontdekking, (bl. 289) dat de geesten ook kleine tabakspijpjes in den mond hebben, en dus hoogstwaarschijnlijk ook rooken, althans verschijnen,

wan-

wanneer kunne tabaksschulden nog niet betaald zijn, (bl. 289, 290.) Men heeft waarlijk moeite zich van lagchen te bedwingen, wanneer de goede Heer JUNG zijne *tijdgenooten om Gods en der waarheid wille bezweert*, hem te zeggen, *of dat bijgeloof is!* (bl. 293.) Wij zullen het *Heidensche* vooroordeel niet wederleggen, van geesten, die eeuwen lang niet tot rust konden komen, *omdat hun gebeente niet behoorlijk ter aarde besteld, of niet op het kerkhof gebragt is*, (bl. 331.) waarvan de geleerde man geheele *stapels van acten* in huis heeft. Wij zullen de jammergeschiedenis van den *geest korenzakkedrager* (in zijn leven Kapucijner monnik) niet ontleden, waaraan (van bl. 314—330) zes bladzijden verkwist worden; schoon deze *graauwe schim*, die de verbeelding des opmerkers hem 4½ voet groot voorschilderde, *die op zolder tusschen de wijngaardranken verdween*, hoogstwaarschijnlijk eene *kat* geweest is. De Schrijver meent in zijne uitlegging, dat de man *in koren* gewoekerd had, en vindt het zeer vermetel, dat de berigtgever den takkebos van wijngaardranken had willen uit elkander scheuren; immers *hij zou daardoor het dampbekleedsel van den geest hebben kunnen aanraken, en daarvan gevaarlijke zweren bekomen!*) Wij zullen, eindelijk, de *witte Vrouw* laten rusten, wier beeldtenis de Schrijver voor het oorspronkelijke werk heeft doen plaatsen, schoon de Vertaler toch te wijs geweest is, om dit na te volgen; eene Vrouw, die op verscheidene plaatsen in *Boheme* en in *Duitschland* verschijnt: want . . . *ohe! jam satis est.*

Nog slechts ééne aanmerking. De Schrijver is doodongelukkig in *motto's*. Het eene hebben wij reeds gezien; het andere, onmiddellijk voor het werk geplaatst, werpt zijn geheele stelsel omverre, daar het — uit den mond der waarheid — deszelfs *doelmatigheid* logenstraft; en wat is niet doelmatig in het Rijk van God? — *Indien zij Mozes en de Profeten niet hooren, zoo zouden zij zich ook niet bekeeren, al stond zelfs iemand uit de dooden op.*

Des Heeren Avondmaal. Een Boek tot stichting voor geoefende Christenen; door ERNST KLOSE, *Predikant te Grosz-Tinz, in het Vorstendom Liegnitz. Uit het Hoogduitsch, naar de derde Uitgave. Te Groningen, bij* W. Wouters. 1815. *In gr. 8vo, 214 Bl. f* 1-16-:

Het Avondmaal is het groote feest, dat het wezen van 't Christendom in een treffend zinnebeeld bevat, en als oogmerk en middel den zegenrijksten invloed heeft op onze zedelijke volmaking. Elke poging, om dien zegen te bevorderen, verdient derhalve allen lof; en als zoodanig moet het voor ons liggend geschrift elken vereerder van Jezus welkom zijn. Want waarlijk, de Heer KLOSE betoont zich in dit boek zulk een warm voorstander te zijn van het Evangelie; hij legt zulk een diep gevoel van eerbied en liefde jegens deszelfs Verkondiger aan den dag; hij ontwikkelt zulke heldere begrippen, en prijst zulke echt godsdienstige gezindheden aan; hij brengt het Avondmaal in een, zoo naauw verband met het leven in deszelfs onderscheidene toestanden; hij kleedt alles in een zoo eenvoudig en liefelijk gewaad, en hij spreekt met zoo veel warmte en hartelijkheid, dat wij geene bedenking maken, zijn werk aan de zijde te stellen der meestgeroemde voortbrengsels van eenen VEILLODTER, EWALD en anderen over dit onderwerp. Wij moeten echter, bij allen lof, aanmerken, dat de voorstelling van het Avondmaal, welke wij hier vinden, ons wel eens wat veel schijnt af te wijken van het groot en éénig oogmerk des Heilands met hetzelve: „ gedachtenis van zijn lijden en sterven ten onzen beste." Wij erkennen gaarne, dat de groote inhoud van deze gedachtenis, de waarheid namelijk, dat Jezus Christus in de wereld gekomen is om zondaren zalig te maken, op zeer onderscheidene wijze kan en moet worden, voorgesteld en

ontwikkeld ter onzer heiliging; maar wij meenen tevens, dat men zich van dit hoofdoogmerk des Avondmaals niet te veel moet verwijderen, en onderwerpen daarmede verbinden, die slechts van verre betrekking daartoe hebben. Intusschen moeten wij dit zekerlijk mede aan den invloed van Duitschland toeschrijven, alwaar de wijze van Avondmaal houden nog al verschilt van de manier, waarop men gewoon is, deze plegtigheid doorgaans in ons Vaderland te vieren. Om den Lezer zelf te laten oordeelen, zullen wij den *Inhoud* kortelijk opgeven.

Instelling en viering des H. Avondmaals overeenkomstig deszelfs oogmerken: 1. Doet dat ter mijner gedachtenis. 2. Het Avondmaal een feest der Liefde. 3. — een dankfeest voor onzen Godsdienst. 4. — een feestmaal der Onsterfelijkheid. 5. — een feest der Deugd. — *Jezus de Insteller des Avondmaals*: 6. Eenige trekken uit Jezus verheven Karakter. Gedachten van eenige Wijsgeeren over hetzelve. 7. Stof tot stichting uit de lessen van Jezus en zijne Apostelen. — *Toepassing van eenige gezegden van Jezus en van de Apostelen bij de viering des Avondmaals*: 8. Vriendelijke noodiging. 9. Werkt! — de nacht komt. 10. Opregte Vriendschap. 11. Ware Menschenadel. 12. Waar Gewin. 13. Jezus laatste Gesprekken. Zijne Gedachtenis. — *Zelfbeproeving*: 14. Aanleiding tot Zelfbeproeving. 15. Over mijzelven. (Overdenkingen van een' werkman, van zijn 25 tot 50ste jaar.) — *Avondmaalsviering voor bijzondere personen en omstandigheden*: 16. De vrome Jongeling is de vrijste, vrolijkste en beminnenswaardigste. (Redevoering voor Jongelingen uit hoogere standen, bij de eerste viering.) 17. Welke schatten zullen mij nog als Man verblijden? (Als boven.) 18. Het verledene, tegenwoordige en toekomende. (Belijdenis-redevoering in eene School van Jongedochters, op een' lentemorgen.) 19. De Gedachtenismaaltijd van Jezus, als een band der Menschheid tot een Huisgezin. 20. De zonder vreugde levende, of de beklagenswaardige Man. (Een Tafereel.) 21. Aanspraak van

van een Huisvader aan zijne Huisgenooten. 22. Legaat van eene Moeder voor hare Dochters. 23. De vrolijke avond des Levens. 24. Het Avondmaal, een maaltijd van troost; Troostwoorden uit KLOPSTOCK's *Messias*. 25. Het Avondmaal, een beeld der Eeuwigheid.

Voortreffelijk zijn, onzes oordeels, sommige stukken behandeld; onder anderen: „ Jezus laatste Gesprekken, en zijne Gedachtenis."

Het boek is, over 't geheel, wèl vertaald; offchoon de stijl, of liever de *color* [illegible], de Duitsche afkomst ginds en elders nog merkelijk verraadt.

Epistelen en Evangelien, op de Zon- en Feestdagen van het geheele Jaar. Op nieuw vertaald door J. STAFFORD, *Roomsch Katholijk Pastoor te Haarlem. Te Amsterdam, bij* B. J. Crajenschot. *In kl. 8vo. 204 Bl. f* 1-8-8

Wij herinneren ons, somtijds in Roomsche kerken, na den Latijnschen tekst, eene Hollandsche vertaling te hebben hooren voorlezen, die zeer gebrekkig scheen. Met reden verheugen wij ons, dus, in de verschijning van dit stukje, dat, op hoog gezag vervaardigd, nagezien, en, bij de gewone voorlezingen ten gebruike ingevoerd, door een tweede en derde, behelzende de veertigdaagsche vasten enz., zal worden, of misschien reeds is, gevolgd. Jammer inderdaad, dat eene ongelukkige omstandigheid, uit de beroering der tijden oorspronkelijk, deze vertaling vele jaren lang als verloren deed beschouwen, en de Eerw. Heer STAFFORD eerst als grijsaard de vrucht van jeugdiger arbeid mag zien gedijen. Immers, dezelve verdient zeer vele goedkeuring. Schoon eene vertolking van eene andere, de *Vulgata*, draagt zij daarvan, in stijfheid, of afwijking van den oorspronkelijken zin, weinige of geene kenmerken. Zij heeft, op vele plaatsen, eene treffende overeenkomst

met

met die van onzen gewonen Statenbijbel, schoon hier en daar iets vloeijender en meer strookende met het hedendaagsche spraakgebruik, — elders ook min eigenaardig en deftig enz.; gelijk wij, op het oogenblik, daarvan eenig blijk zullen doen zien. Taal en spelling zijn die van SIEGENBEEK, voor zoo veel wij hebben opgemerkt, doorgaans zuiver en naauwkeurig gevolgd. Onaangenaam luidde het meermalen voor ons, steeds *in dien tijde*, voor *in dien tijd* of *te dien tijde*, te vinden. Voorts lezen wij altijd *bekoring*, waar de onzen *verzoeking* hebben; [illegible] *dag*; *boetvaardigheid doen*, voor *zich bekeeren*; *roep* voor *roeping*; *die zuigen* voor *zogende*; *hij zal den eenen verdragen en den anderen versmaden*, bij ons, *hij zal den eenen aanhangen en den anderen verachten*. (Matth. VI.) En, om niet meer te noemen: *zij mismaken hunne aangezigten, opdat het voor de menschen zou schijnen, dat zij vasten*. Het laatste, als ook *boetvaardigheid doen*, staat met de leer in verband. *Boete doen*, herinneren wij ons uit eene vroegere vertolking. Het hangt er slechts van af, hoedanig de boete zij. Men kan de uitdrukking niet berispen; maar, zij is min duidelijk dan de onze. Bijna even zoo staat het met het andere. Letterlijk schijnt men dus te mogen vertalen; doch de meening kan het niet wel zijn geweest, want de Pharizeërs enz. waren wezenlijk naauwgezet in het *vasten*, gelijk onder andere uit de beroeming in de bekende gelijkenis: *Twee menschen gingen op in den tempel*, enz. mag blijken. — Nog moeten wij aanmerken, dat ons invullingen zijn voorgekomen, zonder dat dezelven als zoodanig gekenmerkt worden.

En dit zij genoeg van een stuk, dat, als gevolgd naar eene bekende vertaling, geenen meer bijzonderen toets vereischt. Het aangehaalde moge doen zien, dat ons geene groote afwijkingen zijn in het oog geloopen. — Wij prijzen het werk den *Katholijken* ruimschoots aan.

De

De luisterrijke overwinning der Bondgenooten in den Veldslag van Belle-Alliance, den 18 *van Zomermaand* 1815, *godsdienstig gevierd op het Feest der Kerkhervorming, den* 25 *van Zomermaand* 1815, *in eene Leerrede over Openb. XI:* 15—18, *door* J. NIEUWENHUIS, *A. L. M., Phil. Doct., Leeraar bij de Evangelisch-Lutersche Gemeente te Utrecht, enz. Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. 1815. *In gr. 8vo.* 36 *Bl. f* :-8-:

Het vreugdegejuich en de dankzegging in den Hemel, over den eindelijken triumf van het Christendom, is de welgekozen tekst voor deze dubbele Feestviering, welker onderling verband (als zijnde de tegenwoordige zoo gunstig besliste krijg inderdaad de worsteling tusschen het rijk des lichts en dat der duisternisse) kort maar krachtig in de voorafspraak wordt aangestipt. Ieder der beide onderwerpen dezer Feestviering wordt afzonderlijk alzoo behandeld, dat wij voor ons meer dan te vreden zijn; alleenlijk hadden wij hier eenige bekorting verlangd, ten einde er ruimte ware geweest, om ten slotte dit verband nogmaals treffend aan te binden, en alzoo alles te brengen tot het schoon geheel: triumf van den Godsdienst; waarvan de Prediker, die dit zoo zeer voelde, waarschijnlijk alleen werd teruggehouden door het tijdsbestek, waaraan hij in zijne Leerrede gebonden was. De grijze LUBLINK *de jonge* zond den Leeraar de volgende dichtregels, welke wij, uit hoogachting voor den verdienstelijken man, van wien ons alles nog welkom is, hier afschrijven:

Roemt, Christnen! roemt met mij den grooten Opperheer!
Brengt in dit tempelkoor Hem lof en eeuwige eer!
Zijn almagt stortte alleen den trotschen dwingland neêr.
Wij mogten in dien val Gods vaderliefde aanschouwen;

Een

Een herder, die alleen ons allen kon behouwen;
Dit vestige ons geloof, dit sterke ons vast vertrouwen;
Wat ons ook dreige of drukke, op zijnen onderstand:
Dit strekke ons van zijn gunst op nieuw ten onderpand.
Zweer trouw aan God, aan Vorst, en 't lieve Vaderland!

Reis van Hamburg, door Berlijn, Görlitz en Breslau, naar Silberberg en vandaar naar Gothenburg. Door R. SEMPLE. *Uit het Engelsch.* Te *Amsterdam*, bij J. van der Hey. *In gr. 8vo.* 238 *Bl. f* 2-8-:

In het voorberigt leest men, dat deze reis door een groot deel van Duitschland gaat, dat de schrijver door vroegere stukjes bij onze landgenooten gunstig bekend is, dat het oogenblik zijner reize belangrijk en gevaarlijk, zijne vertelling onderhoudend, en derzelver waarheid in het oog loopende is. Al deze, deels onbetwistbare, lof belette echter niet, dat wij de plaatsbeschrijving niet zeer klaar en belangwekkende, de lotgevallen van eenen geheel bijzonderen persoon niet zoo zonderling of leerzaam vonden, als de gretige vertaling wel zou doen vooronderstellen. Dat de man het opteekent, aan zijne vrienden schrijft, op aandrang laat drukken, kunnen wij zeer wel begrijpen; dat het in Engeland, nog in de volle hitte der nieuwsgierigheid naar alles, wat op den oorlog betrekking had, getrokken werd, is mede te gelooven; maar, voor ons, meenen wij, ware een kort uittreksel van het eigenlijk wedervaren des schrijvers, in allen gevalle, genoeg. Een Engelschman maakt van den wapenstilstand in 1813 gebruik, om spoedig een uitstapje naar het vaste land te doen. Onkunde en onvoorzigtigheid maken, dat hij voor spion aangezien, en op eene vesting opgesloten wordt, daar eene poos lang veel te lijden heeft, doch eindelijk, door tusschenkomst van den Britschen gezant te Weenen, ontslagen wordt; deze is de hoofdinhoud, die voorts met ontmoetingen van voorvallen en personen, toen op het tooneel des oorlogs te vinden, gunstiger, en met koude plaatsbeschrijvingen min fraai, is gestoffeerd. Hoe menig een vaderlandsch krijgsman zou wel anders wat te vertellen hebben? Het reis-beschrijven is wel niet ieders zaak, maar, naar onze meening, ook die van den

Heer SEMPLE niet zoo bij uitstekendheid, dat ligt eene andere, dan onze vertaalzieke natie, dezelve in haren tongval zal overbrengen. Doch, het is toch weer een nieuw boek, en wel eene reisbeschrijving; dus ten minste stof voor de leesgezelschappen. In allen geval, het werk is onschuldig. Wanneer men van het droogste wat overslaat, dan is het zelfs niet onaardig. Men wil ook wel eens, als vreedzaam reiziger, de bloedige plekken bezoeken, waar over het lot van Europa, als met menschen, gedobbeld werd. En dus, koop in 's lieven hemels naam, leesgrage landgenoot! en diverteer u, zoo goed gij moogt! — De vertaling is ons zeer goed voorgekomen.

Geschiedenis van RENÉE BORDEREAU, *genoemd* LANGEVIN, *betrekkelijk haar militaire leven in de Vendée; opgesteld door haarzelve. Uit het Fransch. Met Platen. Te Dordrecht, bij* A. Blussé en Zoon. 1815. *In gr. 8vo. XII,* 65 *Bl. f* 1-4-:

Voormaals een groot deel van dit stuk in ons *Mengelwerk* hebbende opgenomen, deden wij blijken, hetzelve belangrijk te achten. Hoe zeer het dan ook uit den aard gebrekkig is, en, oppervlakkig beschouwd, wel eens onwaarschijnlijk voorkomt, zoo verdient het om dezelfde redenen, uit denzelfden eenvoudigen oorsprong voortvloeijende, des te meer geloof en belangstelling. Het voornaamste, zeker, is reeds door ons geleverd. Doch, het is voor hem, die zich omtrent de waarheid wil vergewissen, altijd belangrijk, een geheel, onverminkt verhaal te bezitten; en omtrent dit onverminkte stelt hem het voorberigt, dat den oorsprong enz. in het breede berigt, volkomen gerust. Een nieuw belang ontvangt het stukje, daarenboven, van twee plaatjes, als vignet en tijtelplaat voorop gaande, en het eene een borstbeeld in vrouwegewaad, versierd met de orde van de lelie, het andere eenen krijgsman te paard afbeeldende in de houding van het oogenblik, dat hij twee vijanden tevens velt. In beiden zijn dezelfde gelaatstrekken zeer kennelijk, en doen derzelver juiste overeenkomst met die van de heldin billijk vermoeden.

Men leze het dan, niet als een voorbeeld van goed, geleidelijk verhaal, maar als een stuk, dat, met onmiskennelijke

blij-

blijken van opregtheid en waarheid, zaken verhaalt, wier ijsselijkheid, enz. anders ongeloofelijk zou zijn. Men leere alzoo door hetzelve de afschuwelijkheden van den burgerkrijg, om niet te zeggen van het Fransche bloed, eenmaal aan het gisten gebragt, meer en meer kennen en vlieden. Het zij zoo!

De Goudkust. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij de Gebr. van Cleef. 1815. *In gr. 8vo.* 55 *Bl. f* :-12-:

Alwat betrekking heeft op onzen teruggegeven Handel, Zeevaart en Kolonien; moet thans belang wekken. Het stukje, hier aangekondigd, en nader genoemd: „ Beknopt overzigt van de aangelegenheden betrekkelijk de kust van *Guinea*, en aldaar van de *Goudkust* in het bijzonder, bij zamentrekking van hetgeen deswege door de geloofwaardigste, zoo oude als nieuwe Schrijvers, in gedrukte werken en onuitgegeven Memorien, alles met plaatselijke kennis van zaken, eenparigliijk getuigd en bevestigd is geworden;" dit stukje, oorspronkelijk tot bijzonder gebruik zamengesteld, moet die belangstelling, naar onze meening, bijzonder gaande maken. Immers, de benoeming van den Generaal DAENDELS, als Gouverneur aldaar, doet gereedelijk vermoeden, dat hier meer te doen is, dan men, inzonderheid na de afschaffing van den Slavenhandel, ligtelijk zou verwachten. Men weet toch, wat gezegde Generaal op *Batavia* heeft verrigt, en hoe geschikt hij schijnt te zijn, om groote veranderingen daar te stellen en in trein te brengen. Nu dan, de inhoud beantwoordt aan deze verwachting. Het doet ons, met name, de *Goudkust* als eene bezitting kennen, waarmede zeer veel voordeel is te doen. Men oordeele uit de volgende opgave der natuurlijke voortbrengselen, die er veelal in het wilde groeijen, en omtrent welke nader opgave wordt gedaan:

1. Rijst. 2. Tarw of *Milhio*. 3. Suikerriet. 4. Peper, Guinesche en Spaansche. 5. Katoen, wit en nankings. 6. Indigo. 7. Palmboom of *Palmiet*. 8. Cocos. 9. Limoenen. 10. Oranjeappelen. 11. Honig en was. 12. Ananas-draad. (Het is bevonden, dat men hiervan de sterkste kousen kan maken, bijkans zoo fijn en schoon a's die van zijde.) 13. Tabak, (te verbeteren.) 14. Koffij. 15. Cacao. 16. Schrijnwerkershout;

17. Timmerhout. 18. Gember. 19. Aloë. 20. Drakenbloed. 21. Tamarinde. 22. Cardamon. 23. Rabarber. 24. Spaansch of Chineesch Riet. 25. Cormantijnsche en Granaatappelen. 26. De Wijnstok.

Behalve de hier opgetelde inlandsche vruchten en gewassen, tieren hier ook welig de Europesche groenten. Tot levensmiddelen uit het dierenrijk heeft men overvloed van Schapen, Geiten, Varkens, Reedieren enz., voorts uitnemenden Zee- en Riviervisch, Haring in menigte.

Wijders wordt van de gelegene aankomst, van de vele geschikte gronden ter ontginning, van het gemak daarin uit hoofde der rivieren, van de gelegenheid om vrijwillige inlandsche werklieden te hebben, van de ruime bevolking, van de ontluikende beschaving, enz. enz. een belangrijk en gunstig verslag gegeven. Behalve dat natuurlijk de ligging, de forten, de Europesche naburen, het klimaat, de gezondheid, de mogelijke en noodige verbeteringen enz. ten aanzien der laatste, niet vergeten worden. Het zij dus den liefhebberen van harte aangeprezen.

Handbuch der Deutschen Sprache, enthaltend: Auszüge aus den besten klassischen Schriftstellern und Dichtern der Deutschen. Ein nützlicher und angenehmer Beytrag zur Erlernung dieser Sprache, von G. W. LEHMAN. Zütphen, bey *H. C. A. Thieme*. 1814. gr. 8vo. 373 S. *f* 2-4-:

Dit boek, schoon Duitsch, is voor Hollanders, zoo het schijnt, door een' Hollander, geschreven, en onder ons in het licht gegeven. Het vereischt eenige aankondiging. De lof der Duitsche sprake, (waarbij geen woord van onze eigene; met haar zoo naauw verwante, hare moeder ten grooten deele) en de onbepaalde aanprijzing der Duitsche letterkunde, voor rekening van den Schrijver latende, kunnen wij van zijn werk niet anders dan goed getuigenis geven. Het bevat stukken uit alle de beste, zoo prozaische als poëtische, geschriften, niet zonder keuze, noch zonder eene geschikte orde. Het is dus een aangenaam boek om te doorbladeren, een geschikt werk om zich het leeren der taal gemakkelijker en genoegelijker te maken, eene goede aanleiding om met den geest

geeren en de schoonheden der Duitsche letterkunde bekend te worden. Men weet, hoe belangrijk eene trapswijze opklimming van het gemakkelijkere tot het meer moeijelijke in de aanleering der meeste talen is, en hoe mannen van naam daaraan, op deze zelfde wijze, overal zijn te gemoet gekomen. Voor het Duitsch is dit ook bijzonder noodig, vooral om de vrijheden, door deszelfs Dichters in lateren tijd gebruikt. LEHMAN verdient onzen dank in dit opzigt, daar hij zelfs, in navolging van GEDIKE en anderen, vele woorden en spreekwijzen onder den tekst heeft geplaatst, die het woordenboek aanvullen of overtollig maken, en het lezen en leeren aanmerkelijk bespoedigen. Ruimschoots durven wij den liefhebbers aanprijzen, eenige weinige zesthalven aan den aankoop van zijn werk te besteden.

Het Leven van een' ouden Vrijer, eene (een) oorspronkelijke Roman, door G. G. VAN PADDENBURGH, *Schrijver van het Leven van Willem Vlijtig. Iste Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1814. *In gr. 8vo.* 212 *Bl. f* 1-16-:

Een oorspronkelijke Roman trekt altijd onze aandacht. Menigeen moge met eene zekere verachting op zulk een stuk nederzien; het is in ons oog, *en* ten aanzien der vervaardiging *en* ten aanzien der gevolgen, zeer belangrijk. De wijsheid heeft zich ten allen tijde van verdichting bediend om hare lessen te doen ingang vinden, en men heeft aan dezelve den vorm, vaak niet minder dan den inhoud bewonderd. De Roman is eene zeer uitvoerige verdichting, een zeer uitgewerkt tafereel des levens; in *ons* land, wat althans oorspronkelijke stukken betreft, nog altijd aan deugd en ware verlichting toegewijd. Wie, dus, in dit vak iets goeds, iets voortreffelijks levert, die draagt met regt den roem der bekwaamheid en der nuttigheid, boven vele andere Schrijvers, weg. Tot nog toe is hun aantal niet groot: *Frankrijk* leverde, misschien sedert eeuwen, allerlei Romans; *Engeland* roemde sinds lang op RICHARDSON, GOLDSMITH, FIELDING enz.; *Duitschland* heeft, sedert het vierde van eene eeuw zijne achterlijkheid trachten in te winnen: *Holland* is, misschien, om deszelfs kleine uitgebreidheid, eenvoudige betrekkingen en zeden enz. enz., geen bijzonder gunstig tooneel voor alle de

stelingen van het vernuft, die hier kunnen te passe komen. Intusschen is toch ook hier de loopbaan met luister geopend. Mejufvrouwen WOLFF en DEKEN hebben getoond, dat geheel Hollandsche schetsen ten uiterste belangrijk en behagelijk kunnen zijn. En, wil men ook zeggen, dat de geschiedenis bij haar niet veel beduidt, dat het meest haar geestige schrijftrant, haar uitmuntend afgewisselde briefstijl is, die *Sara Burgerhart*, en inzonderheid *Willem Levend*, met zoo veel genoegen doet lezen: de vruchtbare LOOSJES heeft, door zijne *Suzanna Bronkhorst*, eene rijke bron van treffenden lotwissel in de ziel van ons burgerlijk bestaan, in den koophandel, aangewezen, en door zijnen *Golstein*, in andere betrekkingen en mogelijke gebeurtenissen en tijdsomstandigheden, geene mindere. Bovendien is er een derde middel om eenen Roman belangrijk te maken, dat van het tooneel geheel onafhankelijk is; schildering namelijk, niet van uitwendige voorwerpen, noch van bijzondere zeden, noch van karakters en menschen, maar van den mensch, van zijn hart met alle deszelfs diepten, met alle deszelfs schatten, met al deszelfs hemel en hel. Gelijk het, dus, ook hier aan goede, oorspronkelijke Romans niet behoeft te ontbreken, zoo hebben ook reeds verscheiden Schrijvers en Schrijfsters hunne krachten in dit vak beproefd. De Eerw. VAN PADDENBURGH treedt nu reeds met een tweede voortbrengsel op. Zijn vroeger stuk is niet ongunstig ontvangen. Dit volgt nagenoeg denzelfden trant.

Het is de held der geschiedenis zelf, die op zijnen ouden dag, in den kring van magen en vrienden, zijne geschiedenis vertelt. Dit is eene der honderderlei manieren, op welke een Roman ter kennisse wordt gebragt. Zij heeft hare voordeelen, van welke misschien geen genoeg gebruik is gemaakt, die namelijk van den verteller gepaste aanmerkingen en lessen in den mond te leggen; zij heeft ook hare nadeelen, te weten, dat men van den beginne af aan bekend is met den afloop van 's ouden vrijers lotgevallen.

Ter nadere aanduiding van het *genre* dient, dat het, in eenen gemeenzamen stijl, gemeenzame tafereelen maalt. Het heeft niets van die poëtische vlugt en wending, noch van dat wonderbare, vernuftig geslingerde, welk men inzonderheid bij vele Duitschers, bij LAFONTAINE en anderen, aantreft. Het is eene eenvoudige levensschets, hier en daar

met

met ingevlochten lessen en vermaningen verrijkt, tot onderwijs voor jonge lieden, om zich, in onderscheidene omstandigheden, wel en wijsselijk te gedragen.

Wat de uitvoering betreft, wij hebben dit eerste deel, over het geheel, met genoegen gelezen. Vrij veel afwisseling, en een goede natuurlijke zamenhang, der verhaalde gebeurtenissen, zijn hetzelve niet te betwisten. Intusschen kon het stuk — beter zijn. Wij hebben onze aanmerkingen; vooreerst op de keuze van het onderwerp: eene kostschool en eene garnizoensplaats leveren juist niet heel veel belangrijks op, — ten andere op sommige lessen: wie b. v. zal het gepast keuren, dat de Mentor van eenigen jongeling hem naar het ziekenhuis voert, en hem daar de gevolgen van losbandigen wellust onder het oog brengt, niet omdat de jongman zich verloopen heeft, maar omdat hij op een zeer fatsoenlijk meisje min of meer verliefd is geraakt. Wij vreezen, dat men, op dezen grond, alle kennis der liefde aan den Heer VAN PADDENBURGH betwisten zal. Waarlijk, dit is al te zeer het tegendeel van romanesk of sentimenteel! Wanneer de onbedorven jongeling op een gelijk meisje, vooral boven zijnen stand, verlieft, pas verlieft, dan gevoelt hij slechts zijn hart; en ook dat hart, met de verbeelding en het hoofd, loopen het eerste gevaar. De zinnen volgen, en volgen nog misschien maar alleen, in zoo verre de gelegenheid dit begunstigt. Wij hebben dit min kiesche gevoel bij meer Schrijvers gevonden; doch houden het voor even ongunstig ten aanzien der vorming van het jeugdige hart, als om goede menschen, en vooral goede meisjes, te voldoen. Onze derde aanmerking kan min gewigtig schijnen. Zij is, dat eene verdichting nergens met de waarheid moet strijden; dat dus een Romanschrijver de gelegenheid, de taal, de zeden des lands, waar hij zijne geschiedenis plaatst, moet kennen, maar vooral naauwkeurig kennen, wanneer een groot deel zijner lezeren in staat is, hem den minsten misslag aan te wijzen. De tweede persoon in deze geschiedenis heet *Tieleman van Westerwolden*; zijnde de zoon van een' *Groningschen* veekooper. Als voornaam, echter, schijnt *Tieleman* ons toe niet te deugen, en, anders opgevat, zou men kunnen meenen, dat de veekooperszoon *Heer van Westerwolden* was. Zijne zuster heet *Tjerske*. Doch, wij kennen alleen *Tjerkje*, het vrouwelijke van *Tjerk*, (*Tjerk Hiddes de Vries.*)

Dit strekke tot een staaltje onzer bedenkingen op eenen

Roman, die vele vertaalden overtreft, maar ook nog veel te verlangen overlaat. En het ergste is, dat wij vreezen, dat geene oefening den Heer VAN PADDENBURGH ooit tot eenen grooten meester in dit vak van vernuft, genie en menschkunde zal maken.

Lectuur voor Vrouwen; bestaande in onderscheidene Verhalen ter veredeling van het hart. Door FENNA MASTENBROEK. *Te Groningen, bij* W. Wouters. 1815. *In gr. 8vo.* 233 *Bl. f* 2-8-:

Onder dezen titel ontvangen wij een zestal zoo uitmuntende zedelijke verhalen, dat wij waarlijk niet weten, wat eene waardige moeder in een boek, dat hare dochter ter uitspanning, of dat zij met hare dochter ter uitspanning lezen zal, anders verlangen zou. De Schrijfster moest wel weinig kennis gehad hebben aan het verlangen en den smaak van onze jeugd, en verder romanlezend publiek, zoo zij door liefde en huwelijk de belangstelling niet had uitgelokt; maar zij weet dit op zoodanige wijze te doen, die grootelijks verschilt van de meest gewone; terwijl zij de aandacht niet minder spant, dan die soort van verhalen doen, die zoo gretig gezocht, en als 't ware verslonden worden, door zoodanige lezers, die eigenlijk niets anders begeeren, en welker tusscheninkomende goede wenken en lessen dikwijls verloren zijn, daar het eeniglijk te doen is om de ontknooping, en hartstogtelijk gevoel en genoegen. Hier is ieder verhaal, geheel zoo als het daar is, eene nuttige les, vooral voor het huwbare meisje, en, eenvoudig, onopgesmukt, vindt de goede smaak tevens overal voldoening, en wordt de nieuwsgierigheid en belangstelling bestendig gaande gehouden. De verhalen zijn alle met zorg bearbeid; wij stieten op geene onnaauwkeurigheid, of te groote onwaarschijnlijkheid, en durven dit boek gerust onder de aangenaamste zoo wel, als onder de nuttigste in dit vak eene eervolle plaats aanwijzen.

(1.) De rijke *Hermina Wilmuth* had haar onwaardeerbaar geluk in een gezegend huwelijk eeniglijk te danken aan de pligtmatige opoffering van hare eerste vurige liefde, en alzoo aan den standvastigen ernst van haren waarlijk uitmuntenden,

va-

vader, die verder zag dan zijne, te dezen aanzien meer zwakke, hoewel ook uitmuntende, vrouw. – 2.) *Mathilde Solg dorf*, in bekrompenen staat, en tot zeer moeijelijke pligten (dien stand echter niet vreemd) geroepen, is het voorbeeld voor ieder meisje; zij komt wel tot geen huwelijk, maar zij is met dat al de belangrijke hoofdpersoon; en wij zien in haar al de waarde van *het meisje*; terwijl de geschiedenis van hare lieve vriendin, en haren waardigen broeder, met de hare zoo naauw verbonden, al wat de lezer te dezen aanzien in eenen roman verlangt, volkomen vergoedt. — 3.) *Henriette Lindau* is in den beginne het slagtoffer van list en ouderliefde, daar zij, haren beminden dood wanende, ten genoegen hares vaders, die even als zij hier bedrogen werd, hare hand tegen hare neiging, aan eenen man geeft, die ook alleen uit dwang en om haar geld haar huwde. Haar huwelijk was ook niet gelukkig; maar zij had onder alles de edelste zelfvoldoening, en gedroeg zich harer waardig; en eindelijk vindt zich de jonge weduwe, door het wedervinden van den edelen eerstgeliefden, overvloedig beloond. In dit verhaal is misschien wel een weinig tegen de waarschijnlijkheid gezondigd. — 4.) *Samuel en Gerard Rietveld* zijn broeders van verschillend karakter, verschillende opvoeding en levenswijze. Natuurlijk is ook de opvoeding van beider dochters zeer verschillende. Met overtuigende roering wordt men hier voor stille, huisselijke deugden gewonnen. — 5.) *Maria en Josephine* zijn beide uitmuntende meisjes. Maria is de zachte, toegevende, Josephine de wat trotsche, en voor anderen te strenge, hardvochtige deugd. Vooral blijkt dit in beider beoordeeling en handelwijze omtrent eene ongelukkig gevallene vriendin. Josephine vergeet zichzelve een enkel oogenblik, en weinige dagen daarop sterft haar minnaar, die geenszins haar had willen bedriegen of verleiden. Voor 't oog der wereld bleef haar misstap bedekt; zij boetede intusschen zwaar bij haarzelve. Eindelijk — maar de lezer moge de ontknooping zelf zien; wij zeggen alleen, in dit wat moeijelijk tafereel herkennen wij de kiesche hand van een meisje, en, wel verre dat hier zwakheid eenig voedsel vinden zou, is dit de overal uitkomende les: „Meisje! onschuld is uw beste, kostelijkste „schat; wie u haar ontrukken wil, ontneemt u meer, dan „uw leven." — 6.) *Lina Brandenburg* is de bevallige, verstandige, menschlievende onschuld. Twee beminnelijke zus-

ters hadden vroeg het plan, hare kinderen te vereenigen. Lina's vader was een vijand van dat koppelen, en alzoo werd zij ook niet gedwongen, en het ongeluk werd verhoed. Dit verhaal is dan tegen zoodanigen dwang der ouderen gerigt; maar daarenboven is Lina het voorbeeld van een verstandig en allezins pligtmatig gedrag, en in de familie een ware engel des vredes. Zij vindt een' haar waardig' man.

Zoo wij iets moeten aanmerken, (en wij willen dit opzettelijk doen, opdat men geene vooringenomenheid van ons vermoede) is het bij eene kleine episode in dit verhaal. Regt aardig verhaalt de kleine Lina haren vader, hoe de oude tante harer moeder zoo vreesfelijk jokken kon; zij had, namelijk, haar verhaald, dat de aarde vervloekt was, omdat de menschen zoo boos waren; en dat niemand meer gelukkig kon zijn; maar Mietje van den Dominé had haar gerust gesteld. Wij voelen wel, dat de vader hier een weinig verlegen was, hoe hij voorzigtig zou antwoorden; en hij voldoet ons ook hierin zoo redelijk. Evenwel, hoe aardig ook, liever hadden wij geheel deze episode weggelaten, indien er in het antwoord nog niet iets kon bijgevoegd worden, (van Jezus den kindervriend, b. v.) een enkel woord maar, dat spreekt van zelve, 't welk den meer zwakken lezer hier grootelijks zou voldoen, en tevens voorkomen het misbruik bij zoodanige lezers, die gaarne alles opnemen, waardoor zij het gevoel kwetsen van andersdenkenden, wien zekere leerbegrippen eerwaardig zijn. Maar geheel het werk is te dezen aanzien ook zoo onberispelijk, dat wij voelen, dat de Schrijfster, bij het enkele vermoeden van misduiding, de uitdrukking voorzeker veranderd had.

Wij hebben deze uitnemende verhalen, waarvan wij met volkomene overtuiging zoo veel goeds konden zeggen, te danken aan eene Landgenoote, die in zoodanig schrijven hare uitspanning vindt, maar, bijaldien zij wezenlijke pligten daarvan wilde opofferen, zichzelve veroordeelen zou, en die in geenen deele wenscht onder zoodanige vrouwen te behooren, die, de pen voor het publiek opnemende, daardoor ongeschikt worden ter welwaardige uitoefening van die huishoudelijke pligten, welke te regt van haar gevorderd worden. Eer hebbe ook in dezen haar echt oud Nederlandsch gevoel; en dat zij in dit en menig ander opzigt, ook door hare pen, onze Nederlandsche vrouwen en meisjes nog meermalen leerzaam

zaam zij! — Het vreemde woord *Lectuur* mishaagde ons op den titel van een oorspronkelijk stuk.

Het Beleg der Stad Groningen, in den Jare 1672. *Geschiedkundig Tooneelspel in drie Bedrijven, door* A. HOETINK. *Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. 1815. *In kl.* 8*vo.* 126 *Bl. f* :-14-:

Het was een gelukkige inval van den Heer HOETINK, (die, naar wij onderrigt zijn, Tooneeldirekteur te Groningen is) het beleg van Groningen in het jaar 1672, waarbij de vaderlandsliefde, de moed en volharding der ingezetenen zoo heerlijk uitblonken, tot een onderwerp van zijnen dramatischen kunstarbeid te kiezen. De Schrijver heeft hierdoor in het algemeen aan zijne stadgenooten, wier dapperheid meermalen beproefd is, en die hunne roemrijke voorouderen niet onwaardig zijn, meer bijzonder aan eenige *familien*, die hunne geslachtnamen hier met genoegen zullen gespeld zien, en aan de Akademie, wier jongelingschap zich in het gedenkwaardig beleg zoo glorierijk gekweten heeft, eene zeer kiesche en aangename hulde toegebragt. Het onderwerp is, op zichzelve, hoogstbelangrijk, en eener bearbeiding voor het Tooneel dubbel waardig, daar toch (gelijk de Schrijver, in het voorberigt, zeer wel opmerkt) het voorbeeld, door de Groningers gegeven, zoo veel heeft toegebragt tot wederoprigting van den nedergeslagenen moed der overige gewesten; en ter afwending van den slag, die destijds ons vaderland met deszelfs geheelen ondergang dreigde, en de vaderlandsliefde van deze stad naast de standvastigheid der Leydenaren en den moed van KENAU HASSELAAR met alle regt mag gesteld worden.

Aan deze onderneming des Schrijvers dus onze geheele goedkeuring gevende, strekt het ons tot een bijzonder genoegen, dat wij het Tooneelstuk, als een oorspronkelijk werk, over het geheel genomen, mogen aanprijzen, en dat wij den Heere HOETINK, die ons anders, door een vroeger kunstprodukt, niet zeer gunstig bekend was, aanmoedigende wenken mogen geven, om zijne krachten in dit vak verder te beproeven. De eenheid is goed in acht genomen, en het

ftuk loopt geregeld af. De *intrigue* met de vrouw en den zoon van den Kommandant doet de vereischte werking, ftaat met de hoofddaad in een naauw verband, en is te meer belangrijk, omdat zij het karakter van den hoofdperfoon, den Gouverneur VAN RABENHAUPT, te fchooner doet uitkomen. De *amourette* tusfchen den Kapitein der Studenten en de dochter des Gouverneurs beviel ons minder, en fchijnt er alleen te zijn ingelascht, omdat er toch eene *amourette* in het Tooneelftuk moest zijn. Enkele bijzonderheden, welke wij als *fictie* befchouwen, behaagden ons niet; doch wij fchromen er aanmerkingen op te maken, daar wij niet weten, of dezelve misfchien ook op kronijken of overleveringen, waarvan de Schrijver partij heeft kunnen trekken, gegrond zijn. De *dictie* is meestal zuiver, doch de fpelling niet zeer *correct*. Het tweede Bedrijf is vooral goed uitgewerkt. Het achtfte en negende Tooneel zijn bijzonder fraai. Het karakter van Mevrouw VAN RABENHAUPT is fiks ontworpen. In de voorftelling van haar kind fchijnt ons de Schrijver te ver van de Natuur te zijn afgeweken. De Gouverneur zelf, die vooral belang verwekt, verloochent zijne waardigheid geheel in het 5de Tooneel van het 3de Bedrijf. Uitdrukkingen, als: *de hel is zijn hoofdkwartier*, voegen niet in den mond van dezen man, vooral niet in de gemoedsgefteldheid, waarin hij zich toen bevond. Nog minder voldeden ons zijne uitroepingen, op bladz. 103. Men verbeelde zich, een' zeer achtbaar' krijgsheld, die over den vermoedelijken dood van zijne gade en zijn kind in wanhoop is, te hooren uitroepen: „ Mijn zoon! *teeder fpruitje*, vreugde mijner dagen! *heeft de zeis des doods u reeds afgemaaid*," enz. In het algemeen zoude men kunnen aanmerken, dat de Schrijver zijne perfonaadjes niet overal met de vereischte waardigheid doet fpreken.

Eindelijk — de fmaak, om de ernftigfte tooneelen met zoogenaamde grappige aardigheden op eene bonte wijze af te zetten, is niet de onze. Deze fmaak, welke ook hier heerscht, en het anders verdienftelijke werk ontfiert, walgt vooral in een deftig historisch ftuk. Hoe veel is hier niet gefchreven, dat met de hoofddaad in geen verband hoegenaamd ftaat, en alleen dient, om de gapende menigte te *amuferen!* Het 11de, 15de, 16de, 17de en 18de Tooneel van het 1fte Bedrijf behooren hieronder, en het 7de Tooneel van het 3de Bedrijf

be-

beleedigt zoodanig het gevoel, dat al de indruk van het voorgaande en de gunstige stemming voor het volgende zijn weggenomen. Wij keuren de bonte vermenging van ernst en boert op het Tooneel af, al is het ook geestige boert. Maar welk eene manier is het toch, eenen hansworst, (gelijk hier den Koster van Koevorden) tusschen de roerendste tooneelen in, en terwijl aller verlangen op de zoo belangrijke uitkomst hoog gespannen is, de platste lasheden te doen uitkramen? Wie eenen KOTZEBUE wil navolgen, behoort dan ten minste ook iets van deszelfs geest te bezitten.

Rosina van Montesti, of de Wanhoop der Eerzucht. Oorspronkelijk Tooneelspel. Door A. CRAMER. *Te Amsterdam, bij* H. van Kesteren. 1814. *In kl. 8vo.* 134 *Bl. f* :-16-:

Ja wel oorspronkelijk, uit des Schrijvers eigen brein! en wij weten waarlijk niet, hoe wij de late aanmelding van dit kunststuk zullen verontschuldigen; wij wilden nu wel geheel maar zwijgen, maar dit kan toch niet bij zoo een smaakvol voortbrengsel van dit scheppend Vernuft, wiens vorige „*tooneelwerkjes* met *zoo veel geestdrift* zijn toegejuicht," en die nu eenen KWADEN en eenen GOEDEN DUIVEL (de eerste van het vrouwelijk, de andere van het mannelijk geslacht) aan het licht brengt voor het kunstlievend Publiek, ingevolge „*eene aangeborene genie*," dat nog heerlijk schittert in onnavolgbare grootheid, niettegenstaande deze voortreffelijke Tooneeldichter door de Recensenten „*bitter gehavend* werd, uit *bedilzucht*," waardoor hij inmiddels een meester geworden is in geduld, zijnde thans „*even zoo geduldig als het papier*," (hetgeen zeker het hoogste toppunt van geduld is!) terwijl hij *zijnen* (kostelijken?) *tijd verspeelt*, trachtende zijnen Landgenooten eenige *aangename* uren te doen doorbrengen, en gelukkig (zeggen wij, hoewel hij zegt, dat dit voor hem *zeer ongelukkig is*) zijn honderdmaal genomen besluit, om de pen weg te werpen, nog maar niet ten uitvoer brengen kon; eene pen, die van de verstandigste aanmerkingen overvloeit, waarvan reeds deze uit het Voorberigt eene voldoende proeve is: „dat hij, die zijne hartstogten weet te bestrijden, niet altoos wijzer, maar wel gelukkiger is, dan anderen, die dit niet kunnen;" hetwelk den Lezer des Dichters diepe wijsheid doet opmerken, daarin, dat hij zich nu wederom tot het schrijven liet wegslepen, door zijne „*hem aangeborene genie*."

Rosina van Montesti, de kwade Duivel, vereenigt in zich de hoogstmogelijke menschelijke boosheid; maar eenen *goeden Duivel* te teekenen, is het meesterstuk der vindingskracht! en dit is bij uitnemendheid gelukt in het daarstellen van eenen uitmuntend dapperen, edelmoedigen, deugdzamen Ritmeester, die ons zegt, vóór dertig jaren een dolle, wilde jongen geweest te zijn, en bij wien het geweten over de zonden zij-

ner

nef jeugd aanhoudend wakker is. Zoodat wij den wensch niet kunnen terughouden, dat een aantal dolle, wilde jongens regt *goede Duivels* mogen zijn, die zoo gaarne alles, wat zij kunnen, vergoeden. — Wij zijn met de Hoven, en hoe het daar al toe kan gaan, minder bekend dan deze Tooneeldichter, en kennen zelfs het Hof van *Jan Vlegel* niet, ofschoon wij er wel eens van hoorden. Wij willen den Lezer het genoegen niet benemen, dat hem dit Tooneelspel geven kan, door eene ontwikkelde opgave van den inhoud en de ontknoping van den knoop. Ook willen wij, om dezelfde reden, de zeldzame schoonheden niet aanwijzen; slechts de allervoortreffelijkste moeten wij doen opmerken, die zeker den kunstkenner onder de aanschouwers de meeste voldoening geeft, (en met welker navolging nog wel andere Tooneeldichters het Publiek kunnen verpligten.) *Al de spelers vertrekken*, tusschen het 5 en 6de Tooneel des vijfden Bedrijfs; zoodat het Tooneel ledig wordt. Dit is de fraaiste en aangenaamste zet.

Almanak der Musen en Gratiën, aan Vriendschap, Liefde en Kunst gewijd. 1816. *Te Amsterdam, bij* E. Maaskamp. *f* 1-5-:

Almanak voor Vrouwen door Vrouwen. 1816. *Te Amsterdam, bij* de Wed. J. Döll. *f* :-18-:

Almanak van Vernuft en Smaak. 1816. *Te Amsterdam, bij* de Wed. J. Döll. *f* :-18-:

De aard van ons Maandwerk vordert, en deszelfs bestek vergunt weinig meer, dan de bloote vermelding van de wederverschijning dezer Jaarboekjes, van vroegere jaren, vooral de beide laatsten, bij het Publiek genoegzaam bekend; terwijl bovendien het meerendeel onzer Lezeren reeds eene keuze zal hebben gedaan, wanneer hun dit ons No. in handen komt. Men verlangt zulks echter van ons; welaan! gaarne voegen wij, bij de aankondiging, nog dit weinige: dat de *Almanak der Musen en Gratiën*, gelijk de duurste, ook zonder twijfel de fraaiste is, wat de plaatjes betreft, die inderdaad even keurig van uitvoering als bevallig van voorstelling zijn, en de vervaardigers tot eer verstrekken: ook de inhoud, zoo in poëzij als proza, voldoet, over 't geheel, aan de vereischten van soortgelijk een boekje. — Wat de beide anderen betreft, het deed ons genoegen dezelve weder te zien, even als men een' ouden bekende, die ons meermalen verzelde, met vermaak ontmoet. Zij bieden eene meerdere verscheidenheid nog aan, dan eerstgemelde; en de dichtstukjes van Vrouwe K. W. B., van W. H. W. *Bsz.* en anderen zouden ook een werk van duurzamer waardije tot sieraad strekken. Sommige der prentjes zijn waarlijk lief; doch met spijt hebben wij, in het Jaarboekje voor Vrouwen, ditmaal de portretjes gemist.

No. XIII. bl. 582, 583, *Boekbeschr.*, is, door eene drukfout, veroorzaakt door de aanduiding van den naam met eene enkele voorletter, driemaal RUYSLAND, in stede van HEGEWISCH, ingeslopen.

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

B.

Bauer,

Brink,

Hel-

Krum-

N.

N.

O.

P.

R.

Ver-